

Κρητική Πολιτεία

En procédant à la signature du Traité
de Paix conclu en date de ce jour entre la Bulgarie,
Grèce, le Roumanie et la Serbie, d'une part, et la
Turquie, d'autre, les Souverains Plénipotentiaires de Bulgarie
et de Turquie, dûment autorisés par leurs Gouvernements respectifs
sont convenus par le présent Protocole, qui fera partie
intégrante du Traité, de donner au Traité les effets à l'égard
de la Grèce, de la Roumanie et de la Serbie, et de le ratifier
et de le ratifier.

Palais de Saint-James, le 17/30 Mai mil neuf cent
treize.

M. de Danoff

94 χρόνια από την Ένωση
της Κρήτης με την Ελλάδα

M. P. Masjarski

Τα περιεχόμενα

- Αντί προλόγου. Σελίδα 3
- Αλέκου Ανδρικήακη:** Τα ντοκουμέντα των συμφωνιών Λονδίνου και Βουκουρεστίου που επικύρωσαν την Ένωση. Σελίδες 4-5
- Μανώλη Καρέλλη:** Οι κρητικές επαναστάσεις του 19ου αιώνα και οι σφαγές της 25ης Αυγούστου 1898 στο Ηράκλειο. Σελίδες 6-9
- Γιώργου Παναγιωτάκη:** Η Αρμυστία του Πρίγκιπα Γεωργίου και τα σημαντικά γεγονότα. Σελίδες 10-11
- Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας. Τα πρώτα διατάγματα για τη λειτουργία των θεσμών. Σελίδες 12-13
- Χρυσούλας Τζομπανάκη:** Τα βασικά νομοθετήματα της Κρητικής Πολιτείας. Σελίδες 14-15
- Δημήτρη Ξυριτάκη:** Τα δύο Κρητικά Συντάγματα. Σελίδες 16-17
- Κατερίνας Μυλοποταμιτάκη:** Όψεις της πνευματικής και κοινωνικής ζωής στο Ηράκλειο της Κρητικής Πολιτείας. Σελίδες 18-19.
- Μανώλη Ε. Δετοράκη:** Φροντίδες της Κρητικής Πολιτείας για τη δημόσια υγεία. Σελίδες 20-21
- Λιάνας Σταρίδα:** Το Ηράκλειο, οι γειτονιές και τα μνημεία του στις αρχές του 20ου αιώνα. Σελίδες 22-25
- Μητροπολίτη Ανδρέα:** Το Μητροπολιτικό Ζήτημα και η Εκκλησία της Κρήτης. Σελίδες 26-27
- Χρυσούλας Τζομπανάκη:** Η τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, η περίοδος της Κρητικής Αυτονομίας και οι Άγγλοι. Σελίδες 28-29
- Κώστα Μπογδανίδη:** Η Κρητική Χωροφυλακή. Σελίδες 30-31
- Η Κρητική Πολιτοφυλακή. Σελίδα 32
- Πριγκιπικό «δηλητήριο» κατά Ι. Σφακιανάκη και Ε. Βενιζέλου. Από τα απομνημονεύματα του πρώτου Ηγεμόνα. Σελίδα 33
- Η πρώτη επίσκεψη του Πρίγκιπα στο Ηράκλειο, το 1899. Το κλίμα από τις εφημερίδες της εποχής. Σελίδες 34-35
- Δημήτρη Σάββα:** Η ρωσική παρουσία στο Ηράκλειο. Σελίδες 36-37
- Λένας Τζεδάκη-Αποστολάκη:** Εικόνες αγγλικής κατοχής στο Ηράκλειο. Σελίδες 38-39
- Η πρώτη έκθεση για την ανάπτυξη της γεωργίας και της κρητικής υπαίθρου, τον Αύγουστο του 1899. Σελίδες 40-43
- Μάρκου Μαρινάκη:** Τα νομίσματα, τα χαρτονομίσματα και τα γραμματόσημα της Κρητικής Πολιτείας. Σελίδες 44-45
- Γιάννη Χρηστάκη:** Η εκπαίδευση στην Κρητική Πολιτεία. Σελίδες 46-47
- Τα σημαντικά γεγονότα μέχρι την Ένωση, σε 16 φωτογραφίες. Σελίδες 48-49
- Γιώργου Παναγιωτάκη:** Η Αρμυστία του Αλέξανδρου Ζαΐμη. Σελίδες 50-51.
- Η κήρυξη της Ένωσης το 1908. Τα συλλαλητήρια στην Κρήτη και οι μυστικές κινήσεις της Αθήνας. Σελίδες 52-53.
- **Αλέκου Ανδρικήακη:** Οι πρωθυπουργοί και οι κυβερνήσεις της Κρητικής Πολιτείας. Σελίδες 54-55
- Αλέκου Ανδρικήακη:** Οι πληρεξούσιοι όλων των κρητικών συνελεύσεων, από το 1899 μέχρι το 1912. Σελίδες 56-59
- Αλέκου Ανδρικήακη:** -Η προσπάθεια της de facto Ένωσης, με την αποστολή των Κρητών βουλευτών στην ελληνική Βουλή: Η σύλληψη και η κράτησή τους στη Σούδα. Σελίδες 60-61
- Η σκληρή ομιλία του Βενιζέλου στη Βουλή. Σελίδες 62-63
- Η ρήξη Βενιζέλου - Κρητών βουλευ

- τών. Σελίδες 64-65
- Οι Τούρκοι αξιώνουν να σταλούν Κρήτες βουλευτές στην τουρκική εθνοσυνέλευση. Σελίδα 66
- Η υποδοχή των Κρητών στην ελληνική Βουλή, την 1η Οκτωβρίου 1912. Σελίδα 67
- Ο Κρητικός βραχοφόρος βουλευτής που παραβίασε την εντολή Βενιζέλου και μπήκε στην ελληνική Βουλή. Σελίδα 67

- Οι τελευταίες εκλογές στην Κρητική Πολιτεία. Ο Μιχελιδάκης κερδίζει, αλλά ο Βενιζέλος γίνεται πρωθυπουργός. Σελίδες 68-69
- Μια ιστορική συνέντευξη του Ε. Βενιζέλου, κατά τη διάρκεια του κινήματος του Θερίσου. Σελίδα 70.
- Μια ιστορική συνέντευξη του Α. Μιχελιδάκη, για το ρόλο των Δυνάμεων και υπέρ της Ένωσης. Σελίδα 71
- Η σταδιακή κατάργηση της Αυτονομίας από τους Κρήτες, το 1912. Σελίδα 72
- Τα σημαντικά έγγραφα. Τα ψηφίσματα των Συνελεύσεων για την Ένωση. Σελίδα 73
- Η Τράπεζα της Κρητικής Πολιτείας. Ο πρώτος ισολογισμός. Σελίδα 74
- «Τοικιστάι» και τοκογλύφοι θησαύρισαν τα πρώτα χρόνια. Σελίδα 75
- Ο πληθυσμός της πόλης του Ηρακλείου και όλων των χωριών το 1900. Σελίδες 76-77
- Οι φωτογραφίες της εποχής από τη ζωή στις πόλεις και την ύπαιθρο της Κρήτης. Σελίδες 78-81
- Ένα ιστορικό έγγραφο του Έβανς: «Χωρίς αμφιβολία, βρήκα το ανάκτορο του Μίνωα». Κι ένα «περίεργο» αίτημα του αρχαιολόγου. Σελίδες 82-83
- Ο Δασκαλογιάννης ζητεί, από το 1901, ίσα πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες. Δικαίωμα ψήφου αλλά και εκλογής. Σελίδα 83
- Παναγιώτη Γεωργουδή:** Η Αυτοδιοίκηση στην Κρητική Πολιτεία. Σελίδες 84-85
- Η δωρεά Βικέλα και η ίδρυση της Βικελιάς Βιβλιοθήκης. Σελίδες 86-87
- Ραδάμανθου Μαραγκουδάκη:** Οι κρητικές εφημερίδες κατά την Κρητική Πολιτεία. Σελίδες 88-89
- Γιάννη Ζαϊμάκη:** Τα καφέ αμάς στη λαϊκή ψυχαγωγία του Κάστρου. Σελίδες 90-91
- Οι πρώτοι μουσικοί σύλλογοι της Κρήτης. Η «Φιλαρμονική Χανίων» και ο μουσικός σύλλογος Ηρακλείου «Απόλλων». Σελίδα 92
- «Κρητικός Γυμναστικός Σύλλογος εν Ηρακλείω». Ο πρώτος αθλητικός σύλλογος της Κρητικής Πολιτείας. Σελίδα 93
- Τα επαγγέλματα στην αυτόνομη Κρήτη. Ο νόμος για τα χαμαϊτυπεία και η αντίδραση του Μητροπολίτη Κρήτης Ευμένιου. Σελίδα 94
- Χριστούγεννα 1898: Δύο ιστορικά κείμενα για την απελευθέρωση της Κρήτης, στην εορταστική έκδοση της «Εστίας». Σελίδα 95

Στο εξώφυλλο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εκπρόσωποι των Βαλκανικών χωρών στο Λονδίνο, λίγο πριν οριστικοποιήσουν τη συμφωνία με την οποία η Κρήτη ενώθηκε με την Ελλάδα (17/30 Μαΐου 1913). Διακρίνεται το χειρόγραφο του Πρωτοκόλλου που συνυπέγραψαν οι εκπρόσωποι των χωρών, οι υπογραφές τους και το βουλοκέρι με το οποίο σφράγισαν την Συνθήκη του Λονδίνου.

Πολύτιμη συμβολή

Σημαντική συμβολή σ' αυτή την έκδοση είχαν τα τμήματα της Βικελιάς Δημοτικής Βιβλιοθήκης και του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης. Θερμές ευχαριστίες από την «Π»:

Για τη Βικελιά Δημοτική Βιβλιοθήκη

Στον προϊστάμενό της κ. **Δημήτρη Σάββα**.

Στον υπεύθυνο του τμήματος εφημερίδων και περιοδικών κ. **Μηνά Γεωργιάδη**.

Στον υπεύθυνο των αρχείων κ. **Ανδρέα Σαββάκη** και τους συνεργάτες του, ιδιαίτερας τον κ. **Στέφανο Γρατσέα**. Επίσης στον κ. **Γιάννη Αλεξανδράκη**, υπεύθυνο του τμήματος οπτικοακουστικών μέσων.

Στην κ. **Άννα Πατεμτζή** και την κ. **Γεωργία Καρέλλη**, από το τμήμα μη δανειζόμενων βιβλίων.

Στον κ. **Μύρωνα Δανδαρή** και την κ. **Μαρία Βαρδαβά** από το τμήμα δανειζόμενων βιβλίων.

Για το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης

Στον κ. **Αλέξη Καλοκαιρινό**, κοσμητόρα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης και διευθυντή του Ιστορικού Μουσείου.

Στον κ. **Αγησίλαο Καλουτσάκη**, επιμελητή της ιστορικής συλλογής και την κ. **Γεωργία Κατσαλάκη**, επιμελήτρια αρχείων στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης.

Θερμές επίσης ευχαριστίες οφείλει η «Π» σε όλους εκείνους που συνεργάστηκαν συγγράφοντας κείμενα ή παραχωρώντας υλικό από το προσωπικό τους αρχείο.

ΠΗΓΕΣ

- «Επίσημος Εφημερίς» της Κρητικής Πολιτείας, τεύχη από 1899 έως 1912.
- Πρακτικά των Συνελεύσεων της Κρήτης, 1901, 1903, 1905, 1906, 1907, 1910
- Εφημερίδες της Κρήτης και της Αθήνας, που κυκλοφορούσαν την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (Βικελιάς)
- Αρχείο εφημερίδας «Πατρίς»
- Ενδεικτική βιβλιογραφία:**
- Henri Coutourier, «Η ΚΡΗΤΗ, η θέσις αυτής εξ απόψεως του διεθνούς δικαίου», σε μετάφραση και σχολιασμό Τιμοθέου Βενέρη, Ηράκλειον 1912
- Το Κρητικό Ζήτημα εν τη Ελληνική Βουλή. Αι δηλώσεις της Κυβερνήσεως. Εν Αθήναις 1911
- Πρίγκιπας Γεωργίου της Ελλάδος, «Αναμνήσεις εκ Κρήτης 1898-1906», Αθήναι 1959
- Μανούσου Ρ. Κούνδουρου, «Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις. Ιστορικά γεγονότα 1890-1923»
- Νικολάου Ι. Παπαδάκη, «Κρήτες βουλευταί, δια την Ελληνικήν Βουλήν προ της Ενώσεως», Παλαιάκαστρο 2000, επιμέλεια Ν. Π. Παπαδάκη
- Θεοχάρη Δετοράκη, Ιστορία της Κρήτης, Αθήνα 1986
- Ελένη Γαρδίκια - Κατσιαδάκη, «Η ελληνική κυβέρνηση και το Κρητικό Ζήτημα:1908»

-Αντωνίου Μαρή, «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Κίνημα του Θερίσου», Χανιά 1985, σε επιμέλεια Στρατή Παπαμανουσάκη.

-Κώστα Εμμ. Παδουβά, «Κρήτη 1897-1913», Αθήνα 1997

Οι ιστορικές στιγμές αλλά και οι εικόνες της Κρήτης κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, κυρίως από την περιοχή του Ηρακλείου, αποτυπώθηκαν από τον Behaeddin, τον Μαραγκιάνη, εκδόθηκαν σε επιστολικά δελτάρια από το Ν. Αλιωτή ή κυκλοφόρησαν από το «Μικρό Ναυτίλο»

Οι περισσότερες φωτογραφίες αλλά και το αρχαιολογικό υλικό υπάρχουν στη Βικελιά Δημοτική Βιβλιοθήκη. Επίσης στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης. Έγινε ακόμη χρήση υλικού από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης και το Ίδρυμα Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος».

Χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες ή άλλο αρχαιολογικό υλικό από τα έργα:

-Μανώλη Δουλγεράκη, «Επιστροφή στο Μεγάλο Κάστρο»

-Γεωργίου Παναγιωτάκη, «Η Κρήτη στις αρχές και τα τέλη του 20ου αιώνα»

-Χρυσούλας Τζομπανάκη, «Η αρχιτεκτονική στην Κρήτη»

-Δημήτρη Ξυριτάκη, «Η συνταγματική ιστορία της Κρήτης», «Αντώνιος Μιχελιδάκης»

Από το προσωπικό τους αρχείο προέρχονται φωτογραφίες και αρχαιολογικό υλικό που χρησιμοποιήθηκαν στα άρθρα των:

Μανώλη Δετοράκη, Κατερίνας Μυλοποταμιτάκη, Χρυσούλας Τζομπανάκη, Γεωργίου Παναγιωτάκη, Λένας Τζεδάκη- Αποστολάκη, Λιάνας Σταρίδα, Μάρκου Μαρινάκη, Γιάννη Χρηστάκη, Αλέκου Ανδρικήακη.

ΕΠΕΤΕΙΑΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Κρητική Πολιτεία 94 χρόνια από την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α. ΜΥΚΩΝΙΑΤΗΣ Α.Ε.

Υπεύθυνος έκδοσης
Αλέκος Α. Ανδρικήακης

Φωτοσύνθεση: Μαρία Γεμιστάκη, Ρούλα Κολοβού, Ελένη Μπουχαλάκη,

Διορθώσεις: Νίκος Ζερβουδάκης, Χρυσούλα Κιμιωνή, Άννα Φανουργιάκη

Σελιδοποίηση: Μαρία Σούλα

Διανεμήθηκε δωρεάν με το φύλλο της «ΠΑΤΡΙΣ»
30 Νοεμβρίου 2007

Αντί προλόγου

Στα 94 χρόνια από την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Ηταν ένα δύσκολο εγχείρημα αυτό που ανέλαβε με τη συγκεκριμένη έκδοση η «Π». Να αναδείξει, δηλαδή, τα γεγονότα μιας μοναδικής ιστορικής περιόδου, αλλά και τις συνθήκες ή τα πρόσωπα, που τα διαμόρφωσαν.

Η επετειακή έκδοση της «Κρητικής Πολιτείας» σχετίζεται με το διάστημα των 15 χρόνων κατά το οποίο το νησί είχε μια ιδιότυπη ανεξαρτησία, η οποία αντιμετωπιζόταν από τους Κρητικούς πάντα ως ένα μεσοδιάστημα, ένα ενδιάμεσο στάδιο, μέχρι την ένωση με το φυσικό χώρο, τον ελλαδικό. Κι είναι αλήθεια ότι και στη διάρκεια των 15 αυτών χρόνων (άφιξη Α' Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου στις 9 Δεκεμβρίου 1898, ύψωση ελληνικής Σημαίας στο φρούριο Φιρκά την 1η Δεκεμβρίου 1913, είναι τα δύο γεγονότα που ανοίγουν και κλείνουν επίσημα αυτή την ενδιάμεση κατάσταση) οι Κρήτες απλώς ανέχονταν την αυτονομία. Ο μόνος κι αδιαπραγμάτευτος στόχος ήταν η Ένωση. Από την πρώτη στιγμή είχαν την απόλυτη πίστη ότι αυτή θα ερχόταν πριν λήξουν τα τρία χρόνια της πρώτης αρμοστείας. Γι αυτό αμέσως, με τη συγκρότηση της Κρητικής Πολιτείας, άρχισαν, με πολιτικές, πλέον ενέργειες, να δίνουν τις μάχες, να πιέζουν για την κατάκτηση του μοναδικού σκοπού.

Ακόμη όμως και στο διάστημα αυτό η Κρήτη δεν είχε ποτέ πραγματική αυτονομία. Μερικοί αμφισβητούν και την έννοια της ανεξαρτησίας, όπως την

κατανοούμε στην κυριολεξία της. Τους Τούρκους κατακτητές διαδέχτηκαν οι ξένες δυνάμεις, οι επονομαζόμενες Προστάτιδες. Η Κρήτη πίστευε στη δική τους βοήθεια για να επιτευχθεί ο στόχος. Άλλωστε η τότε Ελλάδα ήταν τόσο αδύναμη ώστε μόνο τη συμπαράσταση, και τίποτε περισσότερο, μπορούσε να χορηγεί. Οι ξένες δυνάμεις κατείχαν, με τη στρατιωτική έννοια, το νησί, τουλάχιστο μέχρι το 1908. Οι Κρήτες ανέχονταν για ένα μεγάλο διάστημα αυτή την κατάσταση, ελπίζοντας ότι οι Προστάτιδες θα συνέβαλλαν στη λύτρωση. Όμως, όπως πολλές φορές οι ξένοι μας απογοήτευσαν, έτσι συνέβη και σ' εκείνη την ιστορική περίοδο.

Οι Προστάτιδες δεν ανέλαβαν ποτέ, στην ουσία, ρόλο λυτρωτή. Περισσότερο προσπαθούσαν, για μεγάλα διαστήματα, να διατηρήσουν την αυτονομία και, κατά συνέπεια, το προνόμιο της επικυριαρχίας του σουλτάνου. Για να μην αλλάξουν οι συσχετισμοί και το περίφημο *status quo* στην περιοχή.

Η ιστορία όμως δεν μπορούσε να γυρίσει πίσω, ούτε να αποτρέψει τα γεγονότα. Οι Κρήτες πέτυχαν μόνοι όσα είχαν εναποθέσει στους τρίτους. Με νέους αγώνες, που ταίριαζαν στις νέες συνθήκες οι οποίες είχαν διαμορφωθεί, πέτυχαν το στόχο. Η συγκυρία της παρουσίας, την ίδια περίοδο, του Ελευθερίου Βενιζέλου στο τιμόνι της Ελλάδας ασφαλώς έπαιξε το δικό της σημαντικό ρόλο. Παρά το γεγονός ότι ο Κρητικός πρωθυπουργός της

Ελλάδας πίκρανε αρχικά τους παλιούς συμπολεμιστές και συμπατριώτες του, με την άρνηση του να δεχτεί τη δική τους στρατηγική στην επίλυση του προβλήματος. Τελικά φάνηκε ότι δικαιώθηκε από τις εξελίξεις. Λειτουργήσε με ψυχραιμία και όχι απλώς περίμενε την κατάλληλη στιγμή, και στο ευρύτερο επίπεδο των Βαλκανίων, για να υπογράψει την ουσιαστική Ένωση, υποδεχόμενος τους Κρήτες βουλευτές στο ελληνικό βουλευτήριο, την 1η Οκτωβρίου 1912, με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων. Τότε, όπως είπε ο Βενιζέλος στην πανηγυρική συνεδρίαση του Εθνικού Κοινοβουλίου, ήταν η ώρα η Κρήτη να λάβει το ένδυμα του γάμου.

Η «Πατρίς» με τη συμπλήρωση 94 χρόνων από εκείνη την ιστορική και θριαμβευτική Κυριακή της 1ης Δεκεμβρίου του 1913, παρουσιάζει την έκδοση «Κρητική Πολιτεία».

Επιχειρήσαμε να φωτίσουμε τις πλευρές των μεγάλων γεγονότων όχι μόνο της 15ετίας, αλλά και των όσων προηγήθηκαν. Να αναδείξουμε και άλλα σημαντικά γεγονότα, που είχαν τη δική τους συμβολή στις εξελίξεις, διαμορφώνοντάς τις, συχνά.

Παράλληλα επιμείναμε και στα πρόσωπα με πρωταγωνιστικό, ιστορικό ρόλο. Γιατί η συγκεκριμένη σημαντική περίοδος της κρητικής ιστορίας ανέδειξε σημαντικές μορφές. Άλλες προσωπικότητες πήραν στην Ιστορία τη θέση που τους άξιζε. Αυτός ήταν ο Ελευθέριος

Βενιζέλος. Άλλες όμως δεν ανταμείφθηκαν ακόμη σύμφωνα με την προσφορά τους. Ίσως γιατί τα πάντα επισκιάστηκαν από τη μορφή του Ελευθερίου Βενιζέλου. Μια τέτοια μορφή ήταν ο Αντώνιος Μιχελιδάκης, πρωταγωνιστής στο πολιτικό επίπεδο εκείνη την περίοδο, πρωθυπουργός της Κρήτης και επί χρόνια πρόεδρος της Βουλής. Όμως, ευτυχώς, στην Κρήτη δεν υπήρξαν ούτε μόνο ο επάξια δαφνοστεφανωμένος Βενιζέλος ούτε ο αδικώς λησμονηθείς Μιχελιδάκης. Πολλές άλλες προσωπικότητες που ανέλαβαν ρόλο και είχαν σημαντική συνεισφορά, αναδεικνύονται μέσα από την προσπάθεια μας να φωτίσουμε και άλλες πλευρές των κεντρικών γεγονότων ή να εντοπίσουμε πολλά άλλα άγνωστα περιστατικά της ιστορίας μας.

Στο εγχείρημα είναι ανεκτίμητη η συνεισφορά των πολλών σημαντικών Κρητικών που συνεργάζονται σε αυτή την έκδοση. Όπως και των ιδρυμάτων και φορέων του νησιού, που βοήθησαν με την παραχώρηση πολύτιμου αρχαιακού υλικού.

Το αποτέλεσμα θα κριθεί από τον αναγνώστη, ειδικό ή μη. Κι από αυτή την κρίση, την οποία επιζητούμε, θα φανεί πόσο η κοπιώδης, είναι αλήθεια, προσπάθεια που καταβάλαμε είχε αποτέλεσμα. Χάρην της ίδιας της ιστορίας της Κρήτης.

Αλ. Α. Ανδρικήακης

Δίκτυο Καταστημάτων Κρήτης

- Ηράκλειο
- Χανιά
- Ιεράπετρα
- Άγιος Νικόλαος
- Αρκαλοχώρι
- Ρέθυμνο
- Κνωσός
- Μοίρες
- Τυμπάκι
- Πυργιωτίσσης
- Καστέλλι
- Κισσάμου
- Σητεία
- Ν. Αλικαρνασός
- Μάλια Πεδιάδος

www.piraeusbank.gr
☎ 801-802-803-804

Η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Του Αλέκου Α. Ανδρικόπουλου,
Δημοσιογράφου

Όταν την 1η Οκτωβρίου 1912 ο Κρητικός πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος, μετά από συγκρούσεις μηνών, καλωσόριζε τους συντοπίτες του βουλευτές στην έδρα του εθνικού κοινοβουλίου, στην Αθήνα, ουσιαστικά οι κρητικοί αγώνες αιώνων έπαιρναν τέλος. Η Ένωση είχε επέλθει και απέμενε πλέον μόνο το τυπικό μέρος για να επισημασθεί.

Αυτό το τυπικό μέρος της οριστικής αποκατάστασης του εθνικού θέματος για την Κρήτη ήλθε στα τέλη της άνοιξης του επόμενου χρόνου, με τη συμφωνία του Λονδίνου, την οποία επικύρωσαν τον ίδιο χρόνο οι συμφωνίες του Βουκουρεστίου, τον Αύγουστο, και της Αθήνας, το Νοέμβριο.

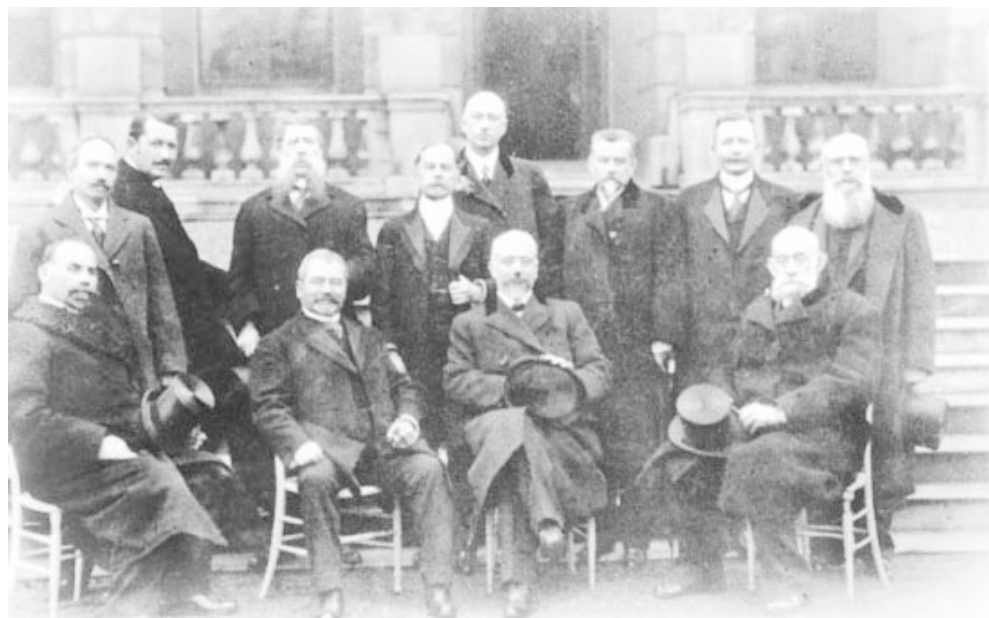
Με τον τρόπο αυτό δικαιωνόταν ο προαιώνιος, όπως αναφερόταν στα ψηφίσματα όλων των κρητικών συνελεύσεων της περιόδου της Κρητικής Πολιτείας, πόθος των Κρητών για την ένωση. Οι Κρήτες σε όλες τις επαναστάσεις και τους αγώνες τους, ιδιαίτερα στη διάρκεια του 19ου αιώνα, έθεταν το στόχο της ένωσης. Το σύνθημα των Ελλήνων επαναστατών «Ελευθερία ή Θάνατος» οι Κρήτες επαναστάτες το μετέτρεψαν σε πιο προωθημένο αίτημα: «Ένωσις ή Θάνατος». Και το αποτύπωσαν στα λάβαρα των αγώνων. Με αυτό το σύνθημα ήθελαν να δείξουν ότι για τη σλαβωμένη, εδω και αιώνες, Κρήτη δεν αρκούσε να ελευθερωθεί, αλλά να ενωθεί με την Ελλάδα.

Η ιστορία των κρητικών αγώνων του 19ου αιώνα και οι πολιτικές - και όχι μόνο - προσπάθειες των Κρητικών στη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας για την ένωση, αποτελούν την καλύτερη απάντηση στις ελαφρές κουβέντες, που κατά καιρούς (και στη σημερινή συγκυρία) ακούγονται περί «αυτονομίας» ή «δημοψηφίσματος» με αφορμή τα «100 χρόνια από την Ένωση».

Η ένωση της Κρήτης, αντιθέτως από όσα πολλοί πιστεύουν ή διασπείρουν σήμερα, δεν επήλθε με καμιά ιδιαίτερη συμφωνία που να προβλέπει όρους ή περιορισμένο χρόνο ένταξης στην ελληνική επικράτεια. Στο πλαίσιο της συμφωνίας του Λονδίνου, η οποία υπεγράφη στις 30 Μαΐου 1913 (17 Μαΐου με το παλιό ημερολόγιο) με το τέλος των βαλκανικών πολέμων, σε ένα και μόνο άρθρο αναφερόταν ότι ο σουλτάνος δήλωνε παραίτηση, υπέρ των συμμάχων δυνάμεων, από κάθε δικαίωμα επί της Κρήτης. Και οι δυνάμεις φυσικά δεν αξίωναν κυριαρχία ή άλλη διεκδίκηση επί της Κρήτης, με φυσική εξέλιξη να γίνει αυτό που πάντα στόχευαν οι Κρήτες αλλά και οι Έλληνες. Με νομικά μέσα η Κρήτη έγινε

«Ο Σουλτάνος παραιτείται πάντων των εκέκτητο επί της νήσου Κρήτης και εκχωρεί στην εύνοια των συμμάχων ηγεμόνων όλα τα δικαιώματα της κυριαρχίας και όλα τα άλλα

δικαιώματα που κατείχε σε εκείνο το νησί», ήταν η ιστορική αναφορά στο άρθρο 4 της συνθήκης, που υπεγράφη στις 30 Μαΐου 1913. Η Ένωση έγινε τυπικά την 1η Δεκεμβρίου 1913

Οι αντιπρόσωποι των χωρών της Διάσκεψης του Λονδίνου. Οι διαπραγματευτές ξεκίνησαν το Δεκέμβριο και ολοκληρώθηκαν το Μάιο. Καθιστός στη μέση ο Βενιζέλος

μέρος του ελληνικού κράτους, με αποφάσεις μόνο της ελληνικής πλευράς, για την προσαρμογή της νομοθεσίας που θα ίσχυε και στο νησί.

Η αναφορά στο άρθρο 4 της συμφωνίας του Λονδίνου ήταν απλή: «Ο Σουλτάνος παραιτείται πάντων των εκέκτητο επί της νήσου Κρήτης και εκχωρεί στην εύνοια των συμμάχων ηγεμόνων όλα τα δικαιώματα της κυριαρχίας και όλα τα άλλα δικαιώματα που κατείχε σε εκείνη τη νήσο».

Αυτή είναι η ιστορική συμφωνία που απελευθέρωσε οριστικά την Κρήτη από κάθε σχέση με την Τουρκία. Η Συνθήκη του Λονδίνου επιβεβαιώθηκε στις 10 Αυγούστου του 1913 με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου καθώς και με την ιδιαίτερη συνθήκη Ελλάδας - Τουρκίας, στην οποία ο σουλτάνος δήλωνε και πάλι ότι παραιτείται υπέρ της Ελλάδας από τα δικαιώματα που κατείχε στην Κρήτη.

Η πρακτική διαδικασία της ένωσης, στη συνέχεια, έγινε με πολύ απλό τρόπο: η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στη λήψη μέτρων αφομοίωσης των υπηρεσιών και του συστήματος διοίκησης του νησιού και το Νοέμβριο απηύθυνε διακοίνωση στις δυνάμεις με την οποία έκανε γνωστό ότι θεωρεί καταργηθέντα τα δικαιώματα τους επί της Κρήτης και άλλων περιοχών που επέστρεφαν στην Ελλάδα με τις διεθνείς συμβάσεις. Κι αυτό γιατί από τη συμφωνία του Λονδίνου ο σουλτάνος παραχωρούσε την Κρήτη στις δυνάμεις και όχι στην Ελλάδα. Οι δυνάμεις συμφώνησαν στο νέο καθεστώς που είχε διαμορφωθεί ήδη, με την απόφαση ότι «έλαβον γνώσιν της ειρη-

μένης διακοίνωσης της ελληνικής κυβέρνησης».

Και την Κυριακή 1η Δεκεμβρίου 1913 υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά η ελληνική Σημαία, παρουσία του βασιλιά της Ελλάδας Κωνσταντίνου, του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου και της πολιτικής ηγεσίας της Κρήτης. Και το τυπικό μέρος της ενωσιακής διαδικασίας είχε κλείσει.

Η διεθνοποίηση του Κρητικού Ζητήματος

Το Κρητικό Ζήτημα, που σχετιζόταν με την ανοικτή υπόθεση της απελευθέρωσης της Κρήτης και της ένωσης της με την Ελλάδα, έβρισκε πλέον οριστικά τη λύση του.

Πάντως το Κρητικό Ζήτημα δεν ήταν κάτι καινούργιο για τη διεθνή διπλωματία, την οποία απασχόλησε αμέσως μετά την επανάσταση του 1821. Οι Κρητικοί ξεσηκώθηκαν κατά των Τούρκων κατακτητών, αμέσως μετά το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης, οδηγούμενοι σε νέους αιματηρούς αγώνες, που δεν έφεραν αποτέλεσμα σε σχέση με τους στόχους που είχαν τεθεί. Κατάφεραν όμως οι επαναστατημένοι Κρήτες να διεθνοποιήσουν το πρόβλημα και να αρχίσουν, σ' ευρωπαϊκό επίπεδο, να γίνεται η πρώτη συζήτηση για την ένωση.

Για πρώτη φορά το θέμα της ένωσης τέθηκε στο πλαίσιο της διάσκεψης που έγινε στο Λονδίνο το 1830, η οποία διακήρυξε την πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας, πράξη η οποία συνιστούσε διεθνή αναγνώριση του

αντί αυτού, η Τουρκία πούλησε την Κρήτη στην Αίγυπτο...

Την προσάρτηση της Κρήτης στην Ελλάδα είχε ζητήσει και ο Καποδίστριας με διακοίνωση προς τους αντιπροσώπους των δυνάμεων, το Σεπτέμβριο του 1828. Οι αντιπρόσωποι είχαν απαντήσει απλώς ότι θα θεωρήσουν καθήκον τους να εκθέσουν τα δίκαια της Κρήτης, αλλά και της Σάμου, στις σύμμαχες κυβερνήσεις.

Από την περίοδο εκείνη και μετά ήταν σαφές, τόσο για τους αγωνιζόμενους κατά των κατακτητών Κρήτες όσο και για τη διεθνή διπλωματία και τους ευρωπαϊκούς λαούς ότι η Κρήτη είχε το στόχο της Ένωσης, που ήλθε πολλά χρόνια αργότερα.

Πηγές

-Τα αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών Ελλάδας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας.

-Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος ΙΕ, Η Κρήτη, Εκδ. 1930.

-Αντερσον, Frank Maloy και Amos Shurtle Hershey, «Εγχειρίδιο για τη διπλωματική ιστορία της Ευρώπης, της Ασίας, και της Αφρικής 1870-1914»

ελληνικού κράτους, και κατά συνέπεια την ίδρυση και την έναρξη της ύπαρξής του από την άποψη της διεθνούς κοινότητας. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, που υπεγράφη στις 3 Φεβρουαρίου εκείνης της χρονιάς, άφησε εκτός ελληνικών ορίων την Κρήτη και φυσικά μια σειρά από ελληνικές περιοχές, όπως ένα μεγάλο τμήμα της Στερεάς Ελλάδας.

Αυτή ήταν μια πρώτη αφορμή διεθνοποίησης, καθώς υπήρξαν διαμαρτυρίες για την άδικη αντιμετώπιση έναντι της Κρήτης, την οποία οι τότε μεγάλες δυνάμεις καταδίκασαν σε συνέχιση της τουρκικής κατοχής. Οι διαμαρτυρίες αυτές δεν ήταν μόνο από την πλευρά της Ελλάδας και της Κρήτης, αλλά εκδηλώθηκαν και στα κοινοβούλια των δυνάμεων, όπως της Γαλλίας και της Αγγλίας. Ο Γκιζώ, ο Πάλμπεστρον, ο Θιέρσο, επιφανείς κοινοβουλευτικοί των χωρών τους, έθεσαν το ζήτημα της ένωσης. Ο Θιέρσο τόνιζε ότι «εάν η Ελλάς δεν ενισχυθή δια των Ιονίων νήσων και της Κρήτης, δεν θα δυνηθή να αποβή κράτος άξιον του ονόματός και ικανόν να διατηρήση την ανεξαρτησίαν του». Ο Πάλμπεστρον δήλωνε, ταυτόχρονα, ότι «η εγκατάλειψις της Κρήτης εις την Τουρκίαν αποτελεί αδικίαν, διότι η ανεξαρτησία και η άμυνα της Ελλάδος εξηρτώντο εκ της νήσου ταύτης». Η Γαλλία, μάλιστα, με τον πιο επίσημο τρόπο, δια του βασιλιά Κάρολου Γ' πρότεινε τον Ιούνιο του 1830 στις ευρωπαϊκές αυλές να εξαγοράσουν την Κρήτη από το σουλτάνο έναντι σαράντα εκατομμυρίων γροσίων και στη συνέχεια να την προσαρτήσουν στην Ελλάδα. Τελικά,

Ο βασιλιάς της Γαλλίας Κάρολος Γ' είχε προτείνει το 1830 να αγοράσουν οι Δυνάμεις την Κρήτη από το Σουλτάνο και στη συνέχεια να την προσαρτήσουν στην Ελλάδα

1η Δεκεμβρίου: η Επέτειος Οι αγώνες και οι θυσίες των Κρητών οδήγησαν στην ένωση με την Ελλάδα

Του Μανόλη Καρέλλη,
τ. δημάρχου Ηρακλείου,
τ. ευρωβουλευτή

Στις 11 Μαρτίου 1912 είχαν προκηρυχθεί οι εκλογές για την ανάδειξη νέας Βουλής της «αυτόνομης» Κρήτης - που ήδη είχε συμπληρώσει 14 χρόνια από την ίδρυσή της, το τέλος του 1898.

Η ημερομηνία των εκλογών δεν είχε οριστεί τυχαία. Την ίδια μέρα έκανε τις δικές του εκλογές το ελεύθερο Ελληνικό Βασίλειο που είχε πρωθυπουργό του, τώρα και δύο κοντά χρόνια, τον **Ελευθέριο Βενιζέλο**.

Ο συμβολισμός ήταν προφανής: Έλληνες βουλευτές θα εκλέγονταν τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κρήτη, στην ίδια Βουλή, την Ελληνική, βέβαια, θα έπρεπε να υπερασπίσουν και οι βουλευτές που προερχόντουσαν τόσο από τις ελληνικές όσο και από τις κρητικές εκλογές.

Με αυτό τον τρόπο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και «εκβιαστικός», θα ειδικονόμιστο και η «μονομερής» κήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα (μια από τις πολλές) του 1908 και θα ακολουθούσε και η διεθνής αναγνώριση.

● Τις εκλογές στην Κρήτη τις κέρδισαν οι συντηρητικοί (46 βουλευτές εκλέχτηκαν από το κόμμα του οποίου προΐστατο ο σημαντικός πολιτικός **Αντώνης Μιχελιδάκης** έναντι 23 που εκλέχτηκαν από την παράταξη των φιλελευθέρων της οποίας ηγείτο μέχρι πρότινος ο **Ελευθέριος Βενιζέλος** που ήδη είχε πάρει «μεταγραφή» για την κεντρική πολιτική σκηνή, στην οποία είχε αναδειχθεί παράκλητος πρωθυπουργός).

Στις ελληνικές εκλογές στις οποίες αυτή τη φορά είχαν λάβει μέρος και τα «παλαιά» κόμματα, θριάμβευσε το κόμμα των φιλελευθέρων του **Ελευθερίου Βενιζέλου**.

Η νίκη των συντηρητικών **Αντώνη Μιχελιδάκη** στην Κρήτη ερμηνεύθηκε ως το αποτέλεσμα της περιορισμένης απήχησης των εκλήσεων του Έλληνα πρωθυπουργού **Ελευθερίου Βενιζέλου** προς τους συμπατριώτες του Κρητικούς για επιδείξει σύνεση και μετριότητα για την επίτευξη των στόχων των - που δεν ήταν, ασφαλώς, άλλο από την - επιτέλους! - ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

● Η Ελληνική Βουλή συνήλθε σε πρώτη συνεδρίαση στις 19 Μαΐου του 1912 - είχε προηγηθεί μία σκόπιμη αναβολή στην έναρξη των εργασιών της με την ελπίδα ότι οι αντιπρόσωποι της Κρήτης θα αναθεωρούσαν την απόφασή των για να λάβουν μέρος στις εργασίες της.

Πολεμικά πλοία της Αγγλίας, μιας από τις 4 προστάτιδες Δυνάμεις της, κατά τα λοιπά, αυτόνομη Κρήτης, περιπολούσαν στις βόρειες ακτές του νησιού για να εμποδίσουν την αναχώρηση των νεοεκλεγέντων βου-

λευτών για την Αθήνα προκειμένου να λάβουν μέρος, καιτοι «απρόσκλητοι», στις εργασίες της Ελληνικής Βουλής.

Οι 69 Κρητικοί βουλευτές, όμως, «ξέφυγαν» χωρίς μεγάλη δυσκολία από την αγγλική επιτήρηση και βρέθηκαν στις 19 του Μάη στην Ελληνική Βουλή, όπου αντιμετώπισαν τους ενόπλιους του στρατού και της αστυνομίας που τους απώθησαν βίαια, ύστερα από κυβερνητική εντολή, εμποδίζοντας την είσοδό τους σ' αυτήν.

● Η άρνηση του **Ελευθερίου Βενιζέλου** να δεχθεί τους συμπατριώτες του βουλευτές, σίγουρα φίλους ή γνωστούς του τους περισσότερους, ήταν μία ακόμα απόδειξη των ηγετικών προσόντων του, πρώτο πειστικό δείγμα των οποίων παρουσίασε τον Σεπτέμβριο του 1910, όταν, μιλώντας από τον εξώστη του ξενοδοχείου «Το ΜΕΓΑ» (**Grand Hotel**) στη γωνία **Σταδίου και Καραγιώργη της Σερβίας**, στην πλατεία Συντάγματος της Αθήνας, διαφώνησε «πεισματικά» με το μαινόμενο πλήθος που ζητούσε **συντακτική συνέλευση** (κάτι που σήμαινε στην ουσία ότι έπρεπε να συζητηθεί το μέλλον του βασιλικού θεσμού) επιμένοντας στην **αναθεωρητική** (που ισοδυναμούσε με το άθικτο του θεσμού).

Η απόφαση, βέβαια, του **Ελευθερίου Βενιζέλου** να χρησιμοποιήσει βία για να αποκορύσει τους συμπατριώτες που ήταν μία επιδείξει πυγμής και μία απόδειξη των ηγετικών προσόντων, είχε, όμως, και τους κινδύνους της. Όπως δε εξομολογήθηκε ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**, λίγο αργότερα, στον **Γεώργιο Α΄**, δεν μπορούσε να χρησιμοποιεί βία, αποκορύοντας τους Κρητικούς βουλευτές, από το να εισέλθουν στην Ελληνική Βουλή, **επ' άπειρον**.

Το επέβαλε ο πόλεμος

● Αυτό, όμως, που δεν επέτρεπε η πολιτική σκοπιμότητα και η διπλωματία, να μπου δηλαδή οι Κρητικοί αντιπρόσωποι στην Ελληνική Βουλή, το **επέβαλε ο πόλεμος**.

Με την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων του 1912, οι πύλες του Ελληνικού Κοινοβουλίου άνοιξαν διάπλατα για τους Κρητικούς βουλευτές που έγιναν δεκτοί με εκδηλώσεις πρωτοφανούς ενθουσιασμού. Ο πρόεδρος της Ελληνικής Βουλής διάβασε ψήφισμα της Βουλής σύμφωνα με το οποίο «**η Ελλάς αποδέχεται όπως του λοιπού εν υπάρχει κοινόν Κοινοβούλιον δια το Ελεύθερον Βασίλειον και δια την νήσον Κρήτην**».

Όυτε, όμως, η πανηγυρική υποδοχή των Κρητικών βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο συνιστούσε την **τυπική αναγνώριση** της πολυπόθητης Ένωσης της Κρήτης με την μητέρα Ελλάδα. Ο **Ελευθέριος Βενιζέλος** δεν ήθελε ακόμα να διαταράξει το κλιμακωτό της αυτονομίας της Κρήτης (στο οποίο ο κορυφαίος Έλληνας διεθνολόγος **Γεώργιος Σπράτ** είχε αποδώσει τον χαρακτήρισμό του «**ημιανεξάρτητου**») και της προστασίας των μεγάλων Δυνάμεων της εποχής.

Περιορίστηκε να στείλει στην Κρήτη ως νέο γενικό Διοικητή τον **Στέφανο Δραγούμη** που ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 12 Οκτωβρίου 1912 και ανέμενε να λυθεί το κρητικό ζήτημα με την ευτυχία για την Ελλάδα έκβα-

ση των Βαλκανικών Πολέμων που άρχιζαν ήδη μεταξύ των Βαλκανικών λαών και της Τουρκίας.

Στην πράξη, βέβαια, η Ένωση είχε ήδη πραγματοποιηθεί. Τον Φεβρουάριο του 1913 αφαιρέθηκαν από το φρούριο της **Σούδας** οι σημαίες των 4 προστάτιδων Δυνάμεων και της «επικυρίαρχης» Τουρκίας.

Οι νίκες μας στους Βαλκανικούς πολέμους επέφερε και τη διπλωματική λύση της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Με τη συνθήκη του Λονδίνου στις 30 Μαΐου 1913 (άρθρο 4) ο Τούρκος σουλτάνος παραιτήθηκε από όλα τα δικαιώματα που είχε κρατήσει στην Κρήτη, την επικυρίαρχία επί της οποίας παραχωρούσε στις προστάτιδες Δυνάμεις. Με μία άλλη συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επικυρίαρχίας στην Κρήτη, μια παραιτήση που ίσχυσε από την 1η Νοεμβρίου 1913. **Η προσάρτηση της Κρήτης στην Ελλάδα είχε ήδη πραγματοποιηθεί**.

Με διάγγελμα που απευθύνθηκε στους Κρητικούς και που έφερε ημερομηνία 28 Νοεμβρίου 1913 ο νέος γενικός Διοικητής **Α. Ρούφος** γνωστοποίησε την απόφαση στα Χανιά του **Βασιλιά Κωνσταντίνου** και του **Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου** για την πανηγυρική ανακήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, την 1η Δεκεμβρίου 1913, ημέρα Κυριακή.

Οι λαϊκές εκδηλώσεις την ημέρα της επίσημης εκδήλωσης για την Ένωση ήταν πρωτοφανείς. Αγώνες αιδώνων βρήκαν την δικαίωσή των. Κατά την επίσημη τελετή υψώθηκε η Ελληνική Σημαία στο φρούριο του **Φιρκά**. Στο ίδιο σημείο όπου άλλοτε κυμάτιζε η σημαία με την ερυθρά ημισέληνο εντοχιστήθηκε μαρμαρίνη επιγραφή που έγραφε:

“**ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ 1969-1913**
ΗΤΟΙ 267 ΕΤΗ,
7 ΜΗΝΕΣ,
7 ΗΜΕΡΑΙ ΕΤΗ ΑΓΩΝΙΑΣ”

● Ομολογώ ότι προσπαθώ τώρα και καιρό να λύσω τον γρίφο της επιγραφής που έχει χαραχτεί «σε αστραφτερό κατεβατό μαρμάρου», όπως θύλαγε και ο ποιητής, στο φρούριο του **Φιρκά**.

Και δυσκολεύτηκα πολύ να τη βρω. Ας δούμε, όμως, τις αντινομίες της επιγραφής.

Η Τουρκοκρατία στην Κρήτη δεν μπορεί να κράτησε ως το 1913.

Η περίοδος της αυτονομίας (Δεκέμβριος 1898-Δεκέμβριος 1913) ήταν μια «**ιδιότυπη**» περίοδος, με την «**αστυνομική**» και, όχι σπάνια, **ασφυκτική** παρουσία των προστάτιδων Δυνάμεων, με την επικυρίαρχία του Τούρκου σουλτάνου, άτι τέλος πάντων σήμαινε αυτή (και μάλλον δεν σήμαινε τίποτα το σπουδαίο). Πάντως **περίοδος Τουρκο-**

Μια ιστορική φωτογραφία: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος και ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος και πλήθος λαού στην τελετή της ύψωσης της Ελληνικής Σημαίας στο φρούριο Φιρκά, την 1η Δεκεμβρίου 1913

κρατίας δεν ήταν.

Οι Τούρκοι της Κρήτης (που αποτελούσαν μεγάλο τμήμα του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, το Ηράκλειο, τα Χανιά, το Ρέθυμνο), είχαν νιώσει στο «πεσσί» των την αλλαγή του 1898, έφευγαν μαζικά από το νησί, κάτι που ανησύχησε την Κρητική Κυβέρνηση γιατί είχε επιπτώσεις στην τοπική οικονομία και επέβαλε τη λήψη μέτρων για την παραμονή των ή την επιβράδυνση της απομάκρυνσής των.

Από το άλλο μέρος, για να επανέλθω στο γρίφο της επιγραφής του Φιρκά, δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ του πρώτου μέρους της επιγραφής (**Τουρκοκρατία εν Κρήτη - 1669-1913**), όπου το 1669 είναι η χρονιά της ολοκλήρωσης της κατάκτησης της Κρήτης από τους Τούρκους εισβολείς με την κατάληψη του Χάνδακα η πολιορκία του οποίου κράτησε 24 ολόκληρα χρόνια και το 1913 είναι η χρονιά της επίσημης ανακήρυξης της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα και του δεύτερου μέρους της: **ΗΤΟΙ 267 ΕΤΗ, 7 ΜΗΝΕΣ, 7 ΗΜΕΡΑΙ**.

Γιατί, βέβαια, αν αφαιρέσουμε από το 1913 το 1669 έχουμε υπόλοιπο 244 έτη και όχι το 267 κ.λπ. της επιγραφής.

Που το βρήκε όμως ο επιγραφοποιός εκείνο το 267 ΕΤΗ κ.λπ.;

Η άποψή μου, όπως τη διαμόρφωσα ρωτώντας φίλους Χανιώτες: ελήφθη υπ' όψη η χρονιά 1645, όταν δηλαδή οι Τούρκοι που είχαν μόλις αποβιβασθεί στα Χανιά, τα κατέλαβαν σχεδόν χωρίς αγώνα, με υμνικό στρατιωτικό περίπατο.

Η αφάιρση, πράγματι, του 1645

Το φύλλο της εφημερίδας «ΠΑΤΡΙΣ» των Αθηνών της 1ης Δεκεμβρίου 1913

από το 1913 μας δίνει περίπου τον μαθητικό αριθμό της επιγραφής.

Κι εδώ θα πρέπει να συμπληρώσω ότι ο γρίφος της επιγραφής του Φιρκά λύθηκε όπως πάνω-κάτω ο **Μέγας Αλέξανδρος** του μύθου έλυσε το γρίφο του **Γόρδιου δεσμού: δια της αποκοπής**.

Όπως, πράγματι, με πληροφόρησε η καλή φίλη κ. **Ζαχαρένια Σημιανη**, διευθύντρια του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, η επιγραφή του Φιρκά καθιέρωθηκε, προφανώς για να μην προβληματούσει τους επιγενομένους).

● Αυτές ήταν περιληπτικά οι διπλωματικές και οι τακτικές πολιτικές κινήσεις που οδήγησαν στην επίσημη ανακήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα που έγινε σε μία ευτυχημένη περίοδο της πατρίδας μας, όταν αυτή βρισκόταν στον κολοφώνα της

δόξας της και στην πορεία προς την εθνική της ολοκλήρωση.

Σίγουρα, όμως, δεν ήταν αυτές οι κινήσεις που προετοίμασαν ουσιαστικά την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

Η Ένωση προετοιμάστηκε από την ψυχική διάθεση των Κρητών και από τους σκληρούς και ασταμάτητους αγώνες τους για την ελευθερία και την πατρίδα - που ήταν, βέβαια, μια και μόνη, η Ελλάδα.

Ήσαν οι αγώνες της Κρήτης που, όπως ιδιαίτερος κατά τον 19ο αιώνα, δεν έχουν το προηγούμενο των στην Παγκόσμια Ιστορία, τόσο σε αριθμό όσο και στην ένταση και τον πάθος αλλά και σε έκταση των θυσιών και της προσφοράς σε αίμα των τέκνων της.

Έτσι είδε η «Νέα Εφημερίς» του Ηρακλείου την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Οι αγώνες των Κρητών για την ελευθερία των

1. Η συμμετοχή στην Επανάσταση του 1821

●Οι Κρήτες πολέμησαν τον Τούρκο κατακτητή, από τις πρώτες στιγμές της εθνεγερσίας, συγκεκριμένα από τον Απρίλιο του 1821, ως το τέλος της, τότε που έφτασαν στο Παλάιαστρο τα πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων για να επιβάλουν την ειρήνη στο νησί - μια ειρήνη που εξαιρούσε αναίτιως την Κρήτη από την εθνική ενσωμάτωση, παρ' όλο που οι Τούρκοι, όταν υπογράφηκε το πρωτόκολλο του Λονδίνου, τον Ιανουάριο του 1830, είχαν περιορισθεί στα τρία μεγάλα φρούρια, το Ηράκλειο, τα Χανιά και το Ρέθυμνο, ενώ το υπόλοιπο της Κρήτης ήταν κάτω από τον έλεγχο των επαναστατών.

Γράφει ο ιστορικός Διονύσιος Κόκκινος για τους αγώνες των Κρητών κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821.

“... Το φαινόμενο της Επανάστασης ως της Κρήτης είναι μοναδικόν εις όλη την ιστορίαν του Ελληνικού Έθνους. Ήτο μία κίνησις εγκαθιερικού και αλυσοδεμένου τιτάνος με μόνην δύναμιν την ελληνικήν συνείδησιν, την ζωτικότητα, την φιλοτιμίαν του και την οργήν του. Και αυτή η δύναμις ήτο αρκετή όχι μόνον δια να αρχίση η Επανάστασις αφ' εαυτής αλλά και να συνεχισθή ακατάβλητος, λάμπουσα εις την όλην ελληνικήν εποποιούσαν με το φως του αυθορμητικού της, σχεδόν αγρία εκ των ανεκδιηγών μαρτυριών εναντίον των οποίων υψώθη, καταδυομένη και αναδυομένη διαρκώς, εντός κυμάτων αίματος, αντλούσε ολοένα δυνάμεις από τον σκληρότατον αγώνα της...”

Αφύσικα μεγάλος ήταν ο αριθμός των θυμάτων της Κρήτης κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Σε 20.000 τα ανεβάζει ο καθηγητής κ. Βασίλης Δημητριάδης μόνο για την Ανατολική Κρήτη (Ηράκλειο και Λασιθί), μετά από επεξεργασία των στοιχείων που έλαβε υπ' όψη του από τον έξιτο “Κώδικα των Θυσιών”, μια κοινή έκδοση της Βικελαιάς Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου και των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης της οποίας ήτο ο μεταφραστής και ένας εκ των επιμελητών.

(Ανάλογο αριθμό θυμάτων για τη Δυτική Κρήτη (Χανιά και Ρέθυμνο) μας δίδουν τα στοιχεία του αντίστοιχου για την περιοχή “Κώδικα των Θυσιών” που εκδίδεται από δύο Τούρκους ερευνητές).

2. Το Κίνημα των Μουριών

●Τον Σεπτέμβριο του 1833 συγκεντρώθηκαν στο χωριό Μουριές Κυδωνίας 7000 περίπου, άοπλοι Χριστιανοί, για να διαμαρτυρηθούν για την οικονομική πολιτική της αιγυπτιακής διοίκησης και για την καταπίεση του χριστιανικού στοιχείου. Η κίνηση δεν περιορίστηκε στα οικονομικά αιτήματα αλλά πήρε χαρακτήρα γενικής διαμαρτυρίας για τις αυθαιρεσίες της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας. Η αντίδραση του Αιγυπτίου διοικητή της Κρήτης Μεχμέτ Αλή ήταν βίαιη. Επιτέθηκε με

ιππικό και διάλυσε τη συγκέντρωση, συνέλαβε τους πρωταίτιους, 41 άτομα, και τους κρέμασε στις μουριές του χωριού. Συνέλαβε, επίσης, και κρέμασε πολλούς επιφανείς χριστιανούς αλλά και Μουσουλμάνους που εκδηλώθηκαν ως συμπαθούντες το Κίνημα για τα οικονομικά του αιτήματα.

3. Η Επανάσταση του 1841

●Η εμπλοκή του Μεχμέτ Αλή σε πόλεμο με την Τουρκία και η ήττα του στη Σόφια είχε επιπτώσεις στις κρητικές υποθέσεις. Οι μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν με τη συνθήκη του Λονδίνου του 1840 να αποσπάσουν την Κρήτη από την αιγυπτιακή κατοχή και να την επαναφέρουν στην κυριαρχία του Σουλτάνου. Πριν από την υπογραφή της Συνθήκης οι εξόριστοι Κρητικοί οπλαρχηγοί είχαν αποφασίσει να κατέλθουν στην Κρήτη και να οργανώσουν νέα επανάσταση για την αναθέρμανση του Κρητικού Ζητήματος.

Η Επανάσταση άρχισε τον Φεβρουάριο του 1841 με αρχηγούς στη Δυτική Κρήτη τους αδελφούς Χαϊρέτη και στην Ανατολική τον Βασιλογιώργη. Η εσωτερική κατάσταση στο νησί δεν επέτρεψε γενίκευση της Επανάστασης, ανάλογη με εκείνη του 1821, καθώς οι Σφακιανοί αλλά και οπλαρχηγοί πολλών άλλων επαρχιών έδειξαν επιφυλακτικότητα. Η Επανάσταση τερματίστηκε τον Απρίλη του 1841 με την αποστολή του “καθιερωμένου” υπομνήματος στους βασιλιάδες της Αγγλίας και της Γαλλίας και στον Τσάρο της Ρωσίας και με την αθρόα φυγή των επαναστατών και αμάχων σε διάφορες περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας.

4. Το Κίνημα του Μαυρογένη

●Τον Απρίλιο του 1858 συγκεντρώθηκαν στη θέση Μπουτσουνάρια, μια τοποθεσία έξω από τα Χανιά, 5000 περίπου χριστιανοί και εξέλεξαν επιτροπή για να συντάξει υπόμνημα που θα υπέβαλε στις μεγάλες Δυνάμεις και στο Σουλτάνο.

Το πολιτικό αυτό Κίνημα ονομάστηκε Κίνημα του Μαυρογένη από το όνομα του πρωτεργάτη του, ήταν δε αναίμακτο, καθώς ο στρατιωτικός διοικητής αρνήθηκε να εκτελέσει τις διαταγές του Βελή Πασά για χρησιμοποίηση βίας εναντίον του.

Είχε, παρ' όλα αυτά, θετικά αποτελέσματα, καθώς οι απεσταλμένοι του Σουλτάνου έδειξαν κατανόηση ενώ αντικαταστάθηκε ο Βελή Πασάς απ' τον διαλλακτικό Σεμή Πασά ο οποίος άρχισε διαπραγματεύσεις με τον οπλαρχηγό Μανουσογιαννάκη. Με ειδικό φερμάνι που εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1858 παραχωρήθηκαν στους χριστιανούς ορισμένα προνόμια θρησκευτικά, διοικητικά και δικαστικά και ιδρύθηκαν οι δημογεροντίες.

Το Κίνημα του Μαυρογένη δεν απο-

Το Λάβαρον του Αρκαδίου κατά την ολοκαύτωσή του

λάμβανε ιδιαίτερης εκτίμησης μεταξύ των Κρητών της εποχής, εξαιτίας του αναίμακτου χαρακτήρα του, κάτι που εκφράζει και ο Γιάννης Κονδυλάκης, βαθύς γνώστης των επαναστατικών κινήσεων στην Κρήτη του 19ου αιώνα, που εμφανίζει χαρακτηρισες του αξεπέραστου “επικηδείου” του να διατάζουν να χρησιμοποιήσουν συμμετοχή κηδευμένου σ' αυτό μεταξύ των εγκωμίων της νεκρολογίας.

Την περίοδο αυτή (1858-1868) εμφανίστηκαν συστηματικά αντεπαναστάτες που καλλιεργούσαν την ιδέα για τη δημιουργία νησιώτικου κράτους στην Κρήτη με την προστασία της Αγγλίας. Στην κίνηση αυτή (που “υποτροπιάσε” και μερικές δεκαετίες αργότερα) συμμετείχαν αξιόλογοι Κρήτες λαϊκοί και κληρικοί, μεταξύ των οποίων ο Μητροπολίτης Κρήτης Διονύσιος Χαριτωνίδης.

“Ψυχή” της αντεπαναστατικής κίνησης ήταν μια δαιμόνια, όπως χαρακτηρίστηκε, γυναίκα, η Ελισάβετ Κονταξάκη ή Βασιλακοπούλα.

4. Η μεγάλη Κρητική Επανάσταση 1866-1869

●Η Κρήτη, παρά την αποφασιστική συμμετοχή της στον αγώνα της ανεξαρτησίας 1821-1830, δεν πέτυχε να αποκτήσει την ελευθερία της, καθώς έμεινε έξω από τις συνθήκες που αποκατέστησαν την υπόσταση του Ελληνικού Έθνους. Το νησί παρ' όλη αυτά “προϊκοδοτήθηκε” με ορισμένα δικαιώματα που είχαν σχέση με τη θρησκεία, με το δικαστικό σύστημα και με τη διοίκηση και που προήρχοντο από το Χάτι Χουμαγιούν του 1856 και το φερμάνι του 1858.

Η μη τήρηση από τη μεριά του Τουρ-

κικής Διοίκησης των προνομίων που είχαν κατακτήσει οι χριστιανοί είναι μια από τις αφορμές της Επανάστασης του 1866-1869, της “μεγάλης Κρητικής Επανάστασης” όπως είναι ευρύτερα γνωστή.

Άλλες αφορμές της είναι η ανησυχία που προκλήθηκε στα Βαλκάνια από την κήρυξη του πολέμου μεταξύ Αυστρίας και Ρωσίας. Στις αφορμές, ακόμα, της Επανάστασης, αναφέρεται και το καλούμενο μοναστηριακό ζήτημα. Φωτισμένοι κληρικοί και λαϊκοί είχαν ζητήσει, ήδη από το 1862, να θεθεί η παρουσία των Μοναστηριών υπό τον έλεγχο των δημογεροντιών και να διατεθούν τα εισοδήματά της για τη δημιουργία και τη λειτουργία σχολείων. Αντίθετος με την πρόταση ήταν ο Μητροπολίτης Κρήτης Διονύσιος Χαριτωνίδης, οι Επίσκοποι του νησιού και οι Ηγούμενοι των μεγάλων Μοναστηριών, ενώ ο διοικητής του νησιού Ισμαήλ Πασάς αναμείχθηκε σκανδαλώδως στην εκλογή των αντιπροσώπων που θα συζητούσαν το θέμα.

Τα πραγματικά, όμως, αίτια της Επανάστασης, που άρχισε με συγκεντρώσεις, την άνοιξη του 1866, σε διάφορα χωριά, το Ατσιπόπουλο, τ' Ανώγεια, τον Άγιο Μύρωνα, το Κράσι θα πρέπει να αναζητηθούν στον διακάκη πόθο των χριστιανών του νησιού για την ελευθερία των και για την Ένωση του τόπου των με την Ελλάδα.

Η κίνηση άρχισε με την προβολή αιτήματος προς τον Σουλτάνο για την τήρηση των υπεσχημένων. Τον Αύγουστο του 1866 πήρε την επαναστατική μορφή της με την κήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα και εξελίχθηκε σε ένοπλο αγώνα μεταξύ των επαναστατών και του τουρκικού στρατού.

Η Ελλάδα παρ' όλο που η προσάρτηση της Κρήτης ήταν ένας από τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της, δεν ενθάρρυνε την επανάσταση γιατί

ήταν στρατιωτικά απροετοίμαστη για το ενδεχόμενο ενός πολέμου με την Πύλη. Με την έναρξη της Επανάστασης η Ελλάδα βοήθησε τους Κρήτες στέλνοντας εφόδια και εθελοντές. Η Επανάσταση ενθαρρύνθηκε σε πρώτη φάση και στη συνέχεια υποστηρίχθηκε από τη Ρωσία. Η Αγγλία αντίθετος ευνοούσε το Status quo της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κράτησε μία ελάχιστη ευνοϊκή στάση για την Επανάσταση ενώ στη συνέχεια την αντιμετώπισε με εχθρότητα. Από τις άλλες Δυνάμεις η Γαλλία έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο: στις αρχές του 1867 ευνόησε την Επανάσταση για να εξασφαλίσει την υποστήριξη της Ρωσίας για την προσάρτηση του Λουξεμβούργου. Συνολικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις αγρόησαν το Κρητικό Ζήτημα ή το αντιμετώπισαν με εχθρότητα.

Το 1867 η Πύλη δεν είχε πετύχει τους στόχους της για την κατάπιξη της Επανάστασης. Είχε χρησιμοποιήσει σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις με ικανούς στρατιωτικούς ηγέτες, όπως ο Μουσταφά Πασάς και ο Ομέρ Πασάς. Η σκληρότητα, όμως, που επιδείχθηκε ξεσχέωσε τους φιλέλληνες στην Ευρώπη. Η ευρωπαϊκή αντίδραση κορυφώθηκε με την αντίσταση των Χριστιανών και την θυσία στη Μονή Αρκαδίου, τον Νοέμβριο του 1866. Η αποτυχία των τουρκικών στρατευμάτων ανάγκασε την Πύλη να στείλει στην Κρήτη τον μεγάλο βεζύρη Ααλή Πασά με εντολή να προετοιμάσει ένα συμβιβασμό και την εισαγωγή διαφόρων διοικητικών μεταρρυθμίσεων. Οι μεταρρυθμίσεις αποτέλεσαν τον οργανικό νόμο του 1868 που απετέλεσαν το σύστημα με το οποίο επρόκειτο να διοικηθεί η Κρήτη για τα υπόλοιπα 10 χρόνια.

Οι επαναστάτες, επιμένοντας στην Ένωση, απέρριψαν τις προτάσεις του **Ααλή Πασά** και συνέχισαν τον αγώνα των μέχρι και τους πρώτους μήνες του 1869 χωρίς να πετύχουν τους αντικειμενικούς στόχους των. Η εμμονή των προκάλεσε την επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων που θα οδηγούσε σε πόλεμο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αν δεν επενέβαιναν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Η Επανάσταση του 1866-1869, αν και δεν οδήγησε στην Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, **επιβεβαίωσε την επιθυμία και το δικαίωμα των Κρητών για την εθνική των αναγέννηση. Ήταν η αναγνώριση εκείνων των αρχών που οδήγησαν τελικά στη λύση του Κρητικού Ζητήματος.**

5. Η Επανάσταση του 1878

● Η έναρξη του νέου Ρωσοτουρκικού Πολέμου, την άνοιξη του 1877, ήταν μία καλή ευκαιρία για την οργάνωση επαναστατικού Κινήματος στην Κρήτη, ενώ η διαφαινόμενη ήττα της Τουρκίας προσδιόρισε τη θέση της Ελληνικής Κυβέρνησης. Ο **Χαρίλαος Τρικούπης**, υπουργός Εξωτερικών στην Οικουμενική Κυβέρνηση **Κουμουندούρου**, δήλωσε, τον Δεκέμβριο 1877, ότι η Ελλάδα θα υποστήριζε ενεργώς την Κρητική Επανάσταση.

Οι εξόριστοι Κρητικοί οπλαρχηγοί άρχισαν να καταφθάνουν στο νησί και τον Γενάρη 1878 συγκεντρώθηκε στον **Φρε** η παγκρήτια επαναστατική συνέλευση **“όπερ κατά πρώτον εν τοιαύτη εκτάσει και συνθέσει συνέβη εν τη νήσω”**.

Ο πόλεμος με τη Ρωσία δεν επέτρεψε στην Τουρκία να στείλει δυνάμεις στην Κρήτη. Προτίμησε, με υπόδειξη της Αγγλίας, να προσφύγει στην πολιτική των υποσχέσεων και των συμβιβασμών. Δύο απεσταλμένοι της Πύλης, ο **Κωστής Αδοσίδης Πασάς** και ο Τουρκοκρητικός **Σελήμ Εφένδης**, ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους Κρητικούς για νέες παραχωρήσεις και νέα προνόμια στο πλαίσιο του οργανικού νόμου.

Η επαναστατική συνέλευση ανέθεσε στον Ρεθυμνιώτη **Ιωάννη Τσουδερό** να συντάξει την απάντησή της που περιλάμβανε τους ακόλουθους όρους: να κηρυχθεί η Κρήτη αυτόνομος ηγεμονία, φόρου υποτελής στον Σουλτάνο. Ο Διοικητής να είναι χριστιανός και να εκλέγεται με την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο **Αδοσίδης** ζήτησε δεκαήμερη προθεσμία για να διαβιβάσει στην **Κωνσταντινούπολη** τις προτάσεις, μια προθεσμία που πέρασε χωρίς να υπάρξει τουρκική απάντηση.

Έτσι άρχισε η Επανάσταση, πρώτα στη Δυτική Κρήτη, τα μέσα Ιανουαρίου 1878, και με ταχίστη επέκταση στην Ανατολική. Ως τα τέλη Μαρτίου η Κρήτη βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των επαναστατών, εκτός από τα φρούρια της **Ιεράπετρας**, της **Σπιναλόγγας**, του **Ηρακλείου**, του **Ρεθύμνου**, του **Ιτζεδίν**, των **Χανίων**, της **Κισιάμου** και της **Γραμβούσας** που δεν μπορούσαν να κυριευθούν χωρίς πυρο-

βολικό που δεν διέθεταν οι επαναστάτες.

Η κατάρρευση της Τουρκίας στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο είχε επιπτώσεις στην εξέλιξη των κρητικών πραγμάτων. Η συνθήκη του **Αγίου Στεφάνου** υποχρέωσε την Τουρκία σε πλήρη εφαρμογή του οργανικού νόμου. Τον Ιούλιο του 1878 οι πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη επέβαλαν ανακωχή με την υπόσχεση ότι το Κρητικό Ζήτημα θα απασχολούσε το Συνέδριο του **Βερολίνου** που θα αναθεωρούσε την Συνθήκη του **Αγίου Στεφάνου**. Η απόφαση του Συνεδρίου του **Βερολίνου** δεν ήταν πολύ διαφορετική από εκείνη του **Αγίου Στεφάνου**. Απλώς, έκανε λόγο για εφαρμογή του οργανικού νόμου με τις αναγκαίες τροποποιήσεις. Έτσι οι Κρήτες αποφάσισαν να συνεχίσουν την ένοπλη εξέγερση. Η Τουρκία, ικανοποιημένη από τον αποκλεισμό της λύσης της ένωσης, δέχθηκε πρόθυμα τις αγγλικές υποδείξεις για παραχωρήσεις στον χριστιανικό πληθυσμό. Στις διαπραγματεύσεις έλαβαν μέρος από τουρκικής πλευράς ο **Γαζή Αχμέτ Μουχτάρ Πασάς** και ο **Σελήμ Εφένδης**, ενώ από τη χριστιανική πλευρά διέπρεψε ο νεαρός γιατρός **Ιωάννης Σφακιανιάκης**.

Τον Οκτώβριο του 1878 υπογράφηκε η λεγόμενη **σύμβαση της Χαλέπας** (από το ομώνυμο προάστειο των Χανίων) που επικυρώθηκε αμέσως με σουλτανικό φερμάνι και απετέλεσε το νέο πολιτικό νόμο της Κρήτης.

Κυριότερες διατάξεις της **σύμβασης της Χαλέπας** ήταν οι παρακάτω:

Ο Γενικός Διοικητής Κρήτης που μπορεί να είναι είτε Οθωμανός, είτε Χριστιανός, ορίζεται με πενταετή θητεία. Ο Γενικός Διοικητής θα έχει ένα σύμβουλο με το αντίθετο θρήσκευμα. Η γενική συνέλευση θα έχει 80 μέλη (49 χριστιανούς και 31 μουσουλμάνους). Ιδρύεται κρητική χωροφυλακή. Αναγνωρίζεται η Ελληνική Γλώσσα ως η επίσημη των Δικαστηρίων και της Γενικής Συνέλευσης. Προβλέπεται προσωρινή απαλλαγή από μερικούς φόρους. Επιτρέπεται η ίδρυση Φιλολογικών Συλλόγων και η έκδοση Εφημερίδων.

6. Η Επανάσταση του 1889

● Στη Γενική Συνέλευση του Μαΐου του 1889 το κόμμα των **καραβανάδων** κατέθεσε ψήφισμα με το οποίο εκηρύσσεται η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Η πράξη κρίθηκε επαναστατική. Ο Γενικός Διοικητής **Σαρτίνσκης** διέλυσε τη Βουλή και διέταξε τη σύλληψη της ηγεσίας των **καραβανάδων** που είχαν στο μεταξύ καταφύγει στα όρη της Κρήτης, όπου και κήρυξαν Επανάσταση.

Οι συνθήκες, όμως, για επανάσταση δεν ήταν ευνοϊκές. Η κυβέρνηση του **Χαρίλαου Τρικούπη** την αποκήρυξε ενώ η Τουρκία έσπευσε να ανακαλέσει τον Γενικό Διοικητή **Σαρτίνσκη** και να στείλει στο νησί τον σκληροτράχηλο στρατιωτικό **Σακίρ Πασά**. Ο τουρκικός στρατός κατέλαβε επίκαιρα σημεία του νησιού και ο τουρκικός όχλος επιδόθηκε σε βιαιοπραγίες και σε ληστρικές επιδρομές. Τα

στρατοδικεία λειτουργούσαν χωρίς διακοπή και οι θανατικές εκτελέσεις ήταν καθημερινές σε ολόκληρη την Κρήτη.

Άλλες συνέπειες της Επανάστασης: Η Τουρκία ανακάλεσε τον **χάρτη της Χαλέπας** με φερμάνι που εκδόθηκε παράνομα και χωρίς την ενημέρωση των Μεγάλων Δυνάμεων. Επανήλθε η Τουρκοκρατία του παρελθόντος, ανακλήθηκαν όλα τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί και επιβλήθηκαν βαριές φορολογίες.

7. Η Επανάσταση του 1895

● Ως η **“τυχερή”** Επανάσταση έμεινε στη μνήμη των Κρητών η Επανάσταση του 1895 που έληξε με σχετική επιτυχία τον Αύγουστο του 1896.

Επιτυχία της Επανάστασης θεωρήθηκε ο **νέος οργανισμός της Κρήτης**, κύρια στοιχεία του οποίου ήταν ο διορισμός χριστιανού Γενικού Διοικητή με πενταετή θητεία και με την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι διπλάσιες θέσεις των χριστιανών υπαλλήλων της Διοίκησης έναντι των Οθωμανών, η οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής με Ευρωπαίους Αξιωματικούς και η πλήρης Διοικητική και Δικαστική Ανεξαρτησία με την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Κυρίαρχη προσωπικότητα της Επανάστασης αναδείχθηκε ο Σφακιανός πολιτικός **Μανούσος Κούνδουρος** που υποστήριξε την αυτονομία της Κρήτης πιστεύοντας ότι ήταν το **προσάδιο της Ένωσης**. Η σχετική προτάσή του πέρασε στη γενική συνέλευση των Κρητών στην **Κράπη** και υποβλήθηκε αμέσως στους προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι βασικές αρχές του υπομνήματος: Ανακήρυξη της Κρήτης σε αυτόνομη πολιτεία, φόρου υποτελής στον σουλτάνο. Διορίζεται χριστιανός Διοικητής πενταετούς θητείας, χωρίς να έχει ο σουλτάνος δικαίωμα για την αντικατάστασή του. Επαναχορηγούνται οι προνομίες του **χάρτη της Χαλέπας**.

Η πράξη του **Κούνδουρου** και της Γενικής Συνέλευσης θεωρήθηκαν επαναστατικές και ο Γενικός Διοικητής **Καραθεοδωρής** διέταξε τη σύλληψη του **Κούνδουρου** και των μελών της γενικής συνέλευσης, κάτι που δεν έγινε κατορθωτό παρά τις προσπάθειες χωροφυλακής και στρατού. Η αποτυχία του **Καραθεοδωρή** είχε ως αποτέλεσμα την αντικατάστασή του από τον **Τουρχάν Πασά**.

Γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την εξέλιξη της Επανάστασης ήταν η πολιορκία της Τουρκικής φρουράς στον **Βάμο** (4-18 Μαΐου 1896). Η νίκη των Χριστιανών στερέωσε τον αγώνα και επηρέασε αποφασιστικά τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι Τούρκοι αντέδρασαν με σφαγές και λεηλασίες σε βάρος του χριστιανικού στοιχείου στα **Χανιά**, σε χωριά της **Κυδωνιάς** και της **Κισιάμου**, στο **Ηράκλειο**, σε χωριά

της **Πεδιάδας** στη σφαγή των μοναχών της Μονής του **Αγίου Ιωάννη**, στην **Ανώπολη Πεδιάδας** (26 Ιουνίου 1896) και στην καταστροφή των χωριών της περιοχής.

8. Η Επανάσταση του 1897-1898

● Οι Τούρκοι υπονομεύουν την εφαρμογή του νέου Οργανισμού με φόνους και βιαιοπραγίες. Στα μέσα του Ιανουαρίου του 1897 πυροπολούν την **Επισκοπή** και τις χριστιανικές συνοικίες των **Χανίων** και εκφράζονται φόβοι ότι οι ανωμαλίες θα επεκταθούν και σε άλλες πόλεις της Κρήτης. Για να αποτραπεί η γενίκευση των περιοχών η κυβέρνηση **Δεληγιάννη** της Ελλάδας, με την πίεση και της αντιπολίτευσης, στέλνει πολεμικά πλοία για περιπολίες στα ανοικτά της Κρήτης για να εμποδίσουν προσεγγίσεις τουρκικών πλοίων που μεταφέρουν στρατό, διατάσσει Έλληνες αξιωματικούς κρητικής καταγωγής να παραιτηθούν από το στράτευμα και να κατέλθουν στην Κρήτη προκειμένου να οργανώσουν επαναστατικά σώματα και τελικά, στέλνει στην Κρήτη τον συνταγματάρχη **Τιμολέοντα Βάσσο**, υπασπιστή του βασιλιά με 1500 στρατιώτες για να καταλάβει το νησί και να κηρύξει την Ένωση του με την Ελλάδα.

Την ίδια ώρα οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφασίζουν να προχωρήσουν σε διεθνή κατοχή της Κρήτης.

Η επανάσταση παίρνει διαστάσεις. Ο **Βάσσο** κυριεύει τον πύργο των Τούρκων στις **Βουκολιές** και τα στρατόπεδα των στην **Αγιά** και στα **Λειβάδια**, εμποδίζεται, όμως, από τις Μεγάλες Δυνάμεις να πλησιάσει στα **Χανιά** ενώ βομβαρδίζεται το επαναστατικό στρατόπεδο στο **Ακρωτήρι**.

Προτείνεται από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία,

Γερμανία, Αυστρία) η λύση της **αυτονομίας** που απορρίπτεται από τους Κρήτες και την ελληνική κυβέρνηση.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις αποκλείουν το νησί και τον Μάρτιο του 1897 το καταλαμβάνουν και το μοιράζουν σε **ζώνες κατοχής**.

Οι Κρήτες δεν κάμπτονται. Διεξάγονται άγριες μάχες σ'όλο το νησί, με επίκεντρο τις **Αρχάνες** την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου 1897.

Ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος (8 Απριλίου-8 Μαΐου 1897) αναγκάζει την ελληνική κυβέρνηση να ανακαλέσει τις δυνάμεις της και να δεχθεί για την Κρήτη τη λύση της αυτονομίας. Σε τρεις γενικές συνελεύσεις (**Αρμένους**, **Αρχάνες**, **Μελιδόνι**) αποφασίζεται να γίνει δεκτή η πρόταση των Μεγάλων Δυνάμεων. Στην τρίτη γενική συνέλευση με πρόεδρο τον **Ιωάννη Σφακιανιάκη**, η λύση, κατ'ανάγκη έστω, της αυτονομίας ψηφίστηκε ομοφώνως. Πρόβλημα δημιουργήθηκε για το πρόσωπο του κυβερνήτη. Οι Κρήτες ήθελαν ένα ευρωπαίο για να έχει το **“αναγκαίο κύρος”**. Επειδή, όμως, οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν συμφωνούσαν για την “πρόευσή” του, αν θα ήταν δηλαδή Άγγλος ή Ρώσος ή Γάλλος κλπ. προτιναι και επέβαλαν ως υπατο αρμοστή Κρήτης τον **πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας**.

Η γενική συνέλευση γνωστοποίησε την απόφαση της για την αυτονομία και για το πρόσωπο του ύπατου αρμοστή με την προκήρυξη της 18 Ιουλίου 1898. Με την ίδια προκήρυξη εγνώρισε τη δημιουργία πενταμελούς εκτελεστικής επιτροπής η οποία σε συνεργασία με το “υψηλόν συμβούλιον των Ναυάρχων” θα αναλάμβανε την προσωρινή οργάνωση του νησιού.

Η αρμοστέια του Πρίγκιπα Γεωργίου

Του Γιώργου Παναγιωτάκη,
Ιστορικού, Ερευνητή

“... Κι αν ήταν κάθε άνθρωπος να διαλέγει τον Παράδεισό του στον Ουρανό, σύμφωνα με τα γούστα του - έτσι πρέπει - αυτό θα πει Παράδεισος - εγώ θά λεγα του Θεού:

- Θεέ μου, νάναι ο Παράδεισός μου μια Κρήτη γεμάτη μεριτίες και Σημαίες και να βασιτά αιώνια η στιγμή που πατάει ο Πρίγκιπας Γεώργιος στην Κρήτη... Τίποτ' άλλο δεν θέλω...
Ν. Καζαντζάκης

Στις 9 Δεκεμβρίου 1898 φτάνει στα Χανιά ως Υπάτος Αρμοστής Κρήτης ο Πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιος του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου. Ο ερχομός του γίνεται δεκτός με κάθε επισημότητα από τους ναυάρχους των Μ. Δυνάμεων και με απεριγράπτο ενθουσιασμό, ζωηρές επευφημίες και πρωτοφανείς εκδηλώσεις από το λαό της Κρήτης. “... και έβλεπε τότε άλλους να κλαίωσιν, άλλους να γελώσιν, άλλους να χειρονομώσι, να σταυροκοπιώνται, άλλους να αλληλοαπαζώνται, να κραυγάζωσι, να εκβάλλωσιν ανάρητους κραυγές, να τρέχωσι, να κυλιώνται, να περδάσι, να τραγουδώσι, να ψάλλωσι. Και ενόμιζες ότι ολόκληρος ο ήσυχος εκείνος κόσμος ευρίσκειτο εν αλλοφροσύνη και ο υστερισμός είχε καταλάβει όλους”. (Από περιγραφή των γεγονότων της εποχής).

Από τον εξώστη του Διοικητηρίου Χανίων ο Πρίγκιπας απευθύνει διάγγελμα προς το λαό της Κρήτης, στο οποίο μεταξύ των άλλων τονίζει: “Αποδεχθείς τον υπό της Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας διορισμόν μου ως Υπάτου Αρμοστού της αυτονομίας πατρίδος και την επιθυμίαν σας εκπληρών, αναλαμβάνω την Κυβέρνησιν της νήσου... Θα καταλάβω πάσαν προσπάθειαν υπέρ της ευημερίας σας, θα φροντίσω να διοικηθίτε καλώς, δικαίως και αμερολήπτως, να αποκτήσητε ανεξαιρέτως ασφάλειαν και αληθή ελευθερίαν, ην εγινάται μόνον το κράτος των νόμων και θεσμοί λυσιτελείς... Κρήτες! Είθε ο θεός να ευλογήση τας υπέρ της ευημερίας σας και της πληρώσεως των δικαίων πόθων σας κοινάς προσπαθείας μας”.

Από τη μέρα εκείνη η σημαία της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας κυμάτιζε στο φρούριο Φιρκά, στο ενετικό φρούριο του λιμανιού του Ηρακλείου και σ' όλα τα δημόσια καταστήματα της Κρήτης. Την επόμενη μέρα οι ναύαρχοι των Μ. Δυνάμεων απεχώρησαν από το Νησί. Το μεγάλο έργο της ανασχεροτήσεως και οργάνωσής της Κρητικής Πολιτείας μπαίνει χωρίς καθυ-

στέρηση σε εφαρμογή, αφού έκλεισε ο κύκλος μιας αιματοβαμμένης περιόδου, για να ανοίξει ο κύκλος της εθνικής δημιουργίας και περισυλλογής.

Συγκροτήθηκε 16μελής επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους, στην οποία ανατέθηκε η σύνταξη του σχεδίου του κρητικού Συντάγματος. Στις 24 Ιανουαρίου 1899 έγιναν οι πρώτες εκλογές με απόλυτη μάλιστα τάξη, από τις οποίες αναδείχτηκαν 138 χριστιανοί και 50 μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι. Το Σύνταγμα, αυστηρά συντηρητικό βέβαια, που αποτελούνταν από 114 άρθρα, δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας στις 16 Απριλίου 1899. Λίγες μέρες αργότερα σχηματίστηκε η πρώτη κυβέρνηση (υπουργών): Ελευθέριος Βενιζέλος, Δικαιοσύνης Μανούσος Κούνδουρος, Εσωτερικών και Συγκοινωνίας, Νικόλαος Γιαμαλάκης Δημόσιας Εκπαίδευσης και Θρησκευτικών, Κων. Φούμης Οικονομικών και Γεωργίας και Χουσεΐν Γενιτσαράκης Δημόσιας Ασφάλειας. Το πρώτο μέλημα της νέας κυβέρνησης ήταν να καλέσει τους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους να παραδώσουν τα όπλα που δεν είχαν ακόμα παραδοθεί. Ο λαός ανταποκρίθηκε στην προτροπή αυτή της κυβέρνησης και μέσα σε λίγες μέρες είχε παραδοθεί ένας μεγάλος αριθμός όπλων, που έφτανε στις 72.000: καριοφίλια, σισανέδες, λαζαρίνες, σουλτάνοι, καθώς και μονόκαννες και δίκαννες κουμπούρες. Η πρώτη αυτή κυβέρνηση επιδόθηκε με ζήλο και ενθουσιασμό στο έργο της περισυλλογής και οργάνωσής. Εξέδωσε νόμους και διατάγματα και προχώρησε στην οργάνωση και λειτουργία των διαφόρων Υπηρεσιών. Έκοψε και κυκλοφόρησε κρητικό νόμισμα. Ίδρυσε την Τράπεζα Κρήτης. Οργάνωσε τη χωροφυλακή, προσκαλώντας Ιταλούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς (καραμπινιέρους) με αρχηγό το λοχαγό Κράβερι. Κυκλοφόρησε τα πρώτα κρητικά γραμματόσημα και συγκρότησε επιτροπή για τη σύνταξη Κρητικού Αστικού Κώδικα και Κρητικής Πολιτικής Δικονομίας.

Εκτός από την εσωτερική κυριαρχία στο Νησί που ήταν αυτόνομη, υπήρχε και πλήρης οικονομική αυτονομία. Το επίπεδο βέβαια της οικονομικής κατάστασης δεν ήταν ικανοποιητικό και οι Μ. Δυνάμεις κρυφά ή φανερά συνέχιζαν τον μεταξύ τους οικονομικό ανταγωνισμό. Μπορεί να πει κανείς πως τα πρώτα χρόνια της Αρμοστέιας του πρίγκιπα “υπήρξαν έτη ευδαιμονία δια την Κρήτην, υπό έποψιν δημοσίας τάξεως, διοργανώσεως και εργασίας εκπολιτιστικής”, σημειώνει στο ημερολόγιό του ο Μαν. Κούνδουρος.

Για το έργο της κυβέρνησης υπήρχε και η “έξωθεν καλή μαρτυρία. Απαντώντας ο υπουργός των Εξωτερικών της Αγγλίας σε επερώτηση Άγγλου βουλευτή στην αγγλική Βουλή που κατηγορούσε την κρητική δικαιοσύνη, γιατί είχε αδικήσει κάποιον Άγγλο έμπορο, είπε: “... Η εν Κρήτη Διοίκησις είναι ιδεώδης και η δικαιοσύνη απο-

νέμεται μετά τόσης προσοχής, όση δυστυχώς δεν παρατηρείται ούτε εις το Ηνωμένον Βασίλειον”.

Με τις οργανωτικές όμως αδυναμίες του Συντάγματος ο Πρίγκιπας οπλίζεται με υπερεξουσίες, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένας “αρμοστικός δεσποτισμός” και να ασκείται η εξουσία κατά τρόπο αδιάλλακτο και απολυταρχικό. Σημειώνονται μάλιστα τα πρώτα απολυταρχικά συμπτώματα. Ο αρχικός ενθουσιασμός του κρητικού λαού αρχίζει να υποχωρεί σιγά σιγά και να δημιουργείται κλίμα προβληματισμού και δυσφορίας.

Το επίμαχο εθνικό θέμα της Ένωσής δημιουργεί διαφορετικές εκτιμήσεις μεταξύ του Πρίγκιπα και του Βενιζέλου, του οποίου η ηγετική φυσιογνωμία γίνεται “ευδιάκριτη” φαίνεται καθαρά η πολιτική και διπλωματική του ικανότητα, καθώς και η πλατιά αναγνώριση και ακτινοβολία του. Ο Πρίγκιπας ήταν αυστηρά προσηλωμένος στο καθεστώς της αυτονομίας, κατηγορώντας μάλιστα το Βενιζέλο ότι απέβλεπε στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κρητικού κράτους, που μόνος του ο λαός της Κρήτης θα μπορούσε να εκλέγει τον ηγεμόνα του. Ο Βενιζέλος από την πλευρά του διέβλεπε ότι στις προθέσεις του Πρίγκιπα ήταν η διακίνηση της κατάστασης της αυτονομίας και η δημιουργία κληρονομικού πριγκιπάτου, χωρίς να διαφαίνονται οι προοπτικές της Ένωσής, για την οποία τόσο σκληρά είχε αγωνιστεί ο κρητικός λαός.

“... Ο Κρητικός, απαλλαγείς πολυχρονίου τυραννίας, ενόμισεν ότι υπό τον Πρίγκιπα Γεώργιο, θα εξυπηρετηθώσι πρώτον μεν τα εθνικά αυτού ιδεώδη συνωδά ταις επαγγελίαις των Δυνάμεων, δεύτερον δε η υλική του ευημερία κατά την μικράν ταύτην περίοδον, ην μεταβατική εθεώρει. Δυστυχώς ούτε το εν ούτε το άλλο εξυπηρετήθη...” θα γράψει αργότερα στην εφημερίδα “ΤΟ ΘΕΡΙΣΟ” ο Βενιζέλος με τον τίτλο “Τελώνια και Συκοφαντίαι”.

Οι διαφωνίες και προστριβές κατα-

9 Δεκεμβρίου 1898 -

Η σημαία της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας

λήγουν σε ανοιχτή σύγκρουση του Βενιζέλου με τον Υπάτο Αρμοστή, ο οποίος τον απολύει από το αξίωμα του Συμβούλου επί της Δικαιοσύνης, διότι “όλως αναρμοδίως υπεστήριξε και εξέθεσε γνώμας αντιθέτους προς το ημέτερον φρόνημα και την εντολήν ημών”, όπως διαλαμβάνει το από 18 Μαρτίου 1901 σχετικό Διάταγμα. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε μια εσωτερική κρίση, που ήταν δημιουργήμα της εσφαλμένης εκτίμησης των πολιτικών πραγμάτων από την πλευρά του Πρίγκιπα. Ο ανταρχισμός άλλωστε και οι φιλοδοξίες του Πρίγκιπα δεν βοήθησαν στην εκτόνωση της κατάστασης αυτής και την επικράτηση ήπιου πολιτικού κλίματος. Αλλά ακόμα και η δήλωση του Βενιζέλου ότι θυσιάζει τις ιδέες του εφόσον είναι αντίθετες προς “το φρόνημα” του πρίγκιπα, ρίχνεται στο κενό, χωρίς να δράσει ως εποικοδομητικό υλικό στην κρίσιμη αυτή περίσταση, η οποία απαιτούσε την ύπαρξη ενιαίου εθνικού μετώπου. Την πολιτική που ακολουθούσε ο Πρίγκιπας δεν αποδοκίμαζε μόνο ο Βενιζέλος και οι οπαδοί του, αλλά και πολλοί από τους πρωταγωνιστές και πρωτεργάτες των αγώνων της Κρή-

της. Η ρήξη μεταξύ Πρίγκιπα και Βενιζέλου έγινε αντικείμενο δημοσιογραφικού ανταγωνισμού μεταξύ των εφημερίδων των Αθηνών και της εφημερίδας “Κήρυξ των Χανίων, την οποία εξέδιδε ο ίδιος ο Βενιζέλος και της οποίας ανακλήθηκε αργότερα η άδεια κυκλοφορίας. Η εφαρμογή ενός αυστηρού συγκεντρωτικού συστήματος διακυβέρνησης που απέληγε εις βάρος του κοινοβουλευτισμού και η τυφλή υπακοή στα κελεύσματα της κεντρικής εξουσίας, δεν αναρμονίζονταν με τις φιλελεύθερες αρχές του Βενιζέλου και τις εξελιγμένες δυτικές αντιλήψεις, τις οποίες ανεπιφύλακτα σπασζόταν ο ίδιος.

Στην επίμονη άρνηση του Πρίγκιπα να ξεπεράσει την αντίθεσή του με το Βενιζέλο και στην πολιτική αδιεξόλας που ακολούθησε προστέθηκαν και οι λόγοι του, σύμφωνα με τους οποίους η αυτονομία της Κρητικής Πολιτείας δεν οφειλόταν στους αγώνες και τις θυσίες των Κρητικών, αλλά στη βούληση των Μ. Δυνάμεων. Αυτό αποτέλεσε και την αιτία, για να παραιτηθεί από τη θέση του πρωθυερέα του Πρίγκιπα ο γνωστός παλαίμαχος ιερό-μένος Παρθένιος Κελαϊδής και να ταχθεί

Η άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου με τη συνοδεία πολεμικών πλοίων στη Σούδα, 9 Δεκεμβρίου 1898

και τα σημαντικότερα γεγονότα

12 Σεπτεμβρίου 1906

Το πορτραίτο του Πρίγκιπα Γεωργίου

φανερά εναντίον του. Άλλωστε και ο ίδιος ο Γ. Θεοτόκης ως πρωθυπουργός θα εκφραστεί αργότερα σε Γάλλο εκπρόσωπο ότι: "Ο Υπάτος Αρμοστής δεν διέθετε τα απαιτούμενα προσόντα για να κυβερνήσει τον κρητικό λαό, ότι είχε διαπράξει αδεξιότητες και είχε αποξενωθεί από τις συμπάθειες σημαντικής μερίδας του πληθυσμού". Τα πολιτικά πράγματα οξύνθηκαν και δίχασαν τον κρητικό λαό. Δημιουργήθηκαν δύο πολιτικά κόμματα, το πριγκιπικό με αρχηγό τον Μανούσο Κούνδουρο και το βενιζελικό με αρχηγό τον Ε. Βενιζέλο. Η άρνηση του Πρίγκιπα να βοηθήσει στην εκτόνωση της κατάστασης, που είχε δημιουργηθεί, οδήγησε την αντιπολιτευτική παράταξη στο γνωστό κίνημα του Θερίσου. Στις 10 Μαρτίου 1905 ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο και χίλιους περίπου άνδρες, ξεκίνησαν ένοπλη επαναστατική δράση. "Όπου η εξουσία αφαιρεί τις λαϊκές ελευθερίες δια πραξικοπήματος, εκεί ανοίγεται πλέον η νόμιμος οδός των επαναστάσεων", θα διακηρύξει ο πρωταργάτης αυτής της επανάστασης. Η εθνική αλήθεια και η ιστορική πραγματικότητα αναγνωρίζουν πως το κίνη-

μα του Θερίσου δεν ήταν μόνο ένας τρόπος αντίδρασης στον απολυταρχικό τρόπο που κυβερνούσε ο Πρίγκιπας. Ήταν μία από τις εκρήξεις της κρητικής ψυχής κι ένα παλλαϊκό ξεσηκωμα, που με επιδεξιότητα πυροδότησε την κατάλληλη στιγμή ο Ελ. Βενιζέλος. Ήταν μία νέα επανάσταση συνέχεια της επανάστασης του 1897, στην οποία πρωτοποριακό ρόλο παίζει και πάλι ο Βενιζέλος, που αγωνίζεται με άλλους επιφανείς συνεργάτες να πραγματοποιήσει υψηλές εθνικές επιδιώξεις, διασφαλίζοντας παράλληλα την κατάκτηση των δικαιωμάτων των λαϊκών τάξεων. Για το λόγο αυτό το κίνημα του Θερίσου δεν ήταν μία υπόθεση που οι διαστάσεις της έχουν τοπικό χαρακτήρα. Διεκδικεί τη θέση του έπους και καταγράφεται ως σημαντική σελίδα της νεότερης ιστορίας της Κρήτης. Εικονογραφεία ακόμα με ευκρίνεια και πιστότητα τον Βενιζέλο, που αναδεικνύεται σε αδιαμφισβήτητο ηγέτη, με σπάνιες πολιτικές και διπλωματικές ικανότητες, αλάνθαστη κρίση και ενθουσιώδη πατριωτισμό. "Ως ένας εκ των τριακοντίων χιλιάδων Κρητών, δεν σας εκχωρώ το δικαίωμά μου, ώστε μόνος σεσεί να ρυθμίζετε την εθνικήν πολιτικήν του τόπου μου" θα δηλώσει με παρρησία στον Πρίγκιπα. Το περιεχόμενο της φράσης αυτής δηλωτικό της αδιάσειστης θέσης και στάσης του απέναντι στον Πρίγκιπα, παίρνει πανελλήνιες διαστάσεις και φτάνει ως θορυβοποιός είδηση στα ανάκτορα των Αθηνών. Επαναστατικές προκηρύξεις με ημερομηνία 11 Μαρτίου 1905, που αποτελούσαν το στίγμα του αγώνα, βρέθηκαν τοποθετημένες σε τοίχους και άλλους εμφανείς εξωτερικούς χώρους, με το ακόλουθο περιεχόμενο:

"Εν ονόματι του Έθνους. Αδελφοί,

Το γλυκό όνειρον, όπερ επί επτά κατά συνέχαιαν έτη από της καθόδου του Πρίγκιπος Γεωργίου μας ενανούρισεν, υπήρξεν απατηλόν. Αι ελπίδες μας περι ενώσεως διεψεύθησαν και

οι μακροί και αιματηροί του παρελθόντος εθνικοί των Κρητών αγώνες περιωρίσθησαν εις την ίδρισιν μιας αρμοστείας, ήτις υπό τον τύπον της προσωρινότητος τείνει να καταστή διαρκής. Ήδη η φωνή της Πατρίδος καλεί παν φιλότιμον τέκνον αυτής σήμερον, όπως συνεχίσωμεν το ιερόν εκείνο πρόγραμμα, όπερ ως παρακαταθήκη εδόθη ημίν υπό των πατέρων μας, και διακηρύξωμεν ενόπλιως δια μυριοστήν φοράν εις όλον τον πεπολιτισμένον κόσμον ότι η Κρήτη ήτο και είναι μέρος αδιάσπαστον της Ελλάδος, μόνον δε δια της μετ' αυτής Ενώσεως θα θεωρηθή ότι έληξεν ο υπέρ της ιδέας ταύτης αγών των Κρητών. Καλούμεν όθεν πάντας εν ονόματι των υπέρ της ιδέας ταύτης πεπόντων μαρτύρων, εν ονόματι τις ισχύος και του μεγαλείου της Ελλάδος, όπως σπεύσωσι να ενθαρρύνωσιν ημάς εις τον ιερόν τούτον αγώνα, ον σήμερον αναλαμβάνομεν, καταλύοντες την προσωρινήν ταύτην αρμοστείαν, την απομακρύνουσαν ημάς του επιδιωκομένου σκοπού και ανακηρύσσοντες ως άρχοντα της ελληνικής χώρας μας την Α.Μ. τον Βασιλέα των Ελλήνων Γεώργιον τον Α'".

Τρεις μέρες αργότερα, ο αρχηγός της Κρητικής Χωροφυλακής Ευγένιος Μονάκος, με διαταγή του που κοινοποιήθηκε σ' όλες τις Υποδιοικήσεις, συνιστούσε: "την σύλληψιν των ανταρτών κατά των οποίων εσχάτως εξεδόθη υπό της δικαστικής αρχής ένταλμα συλλήψεως επί εσχάτην προδοσία, επί αντιστάσει κατά της χωροφυλακής και επί αποπειρά φόνου δύο χωροφυλάκων και καθιστώ γνωστόν ότι θέλει προαχθή εφευκτως κατ' εκλογήν ο χωροφύλαξ ή υπαξιωματικός ή και ανθυπαπιστής, οιαδήποτε και αν είναι η θέσις της προαγωγής αυτού, όστις ήθελε συλλάβει τον BENIZELON ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΝ ή τον ΜΑΝΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ". Η διαταγή αυτή έμεινε ανεκτέλεστη, γιατί η χωροφυλακή δεν ήταν εξ ολοκλήρου πιστά αφοσιωμένη στον Πρίγκιπα. Ο αριθμός άλλωστε των ανδρών του σώματος της χωροφυλακής έφτανε τους 1100 και μόλις αρκούσε για την παρακολούθηση και εμπέδωση της έννομης τάξης στις πόλεις και την ύπαιθρο χώρα. Η ίδια ανεπάρκεια υπήρχε και στη δύναμη των διεθνών στρατευμάτων, που εκτός των άλλων έδειχναν μια διστακτικότητα και κρατούσαν επιφυλακτική στάση απέναντι στο κίνημα. Κι αυτό γιατί αναλογίζονταν τον κίνδυνο αιματοχυσίας, που μπορούσε να προκαλέσει η παρέμβασή τους, καθώς και την εξέγερση της κοινής γνώμης εναντίον τους. Για το λόγο αυτό περιορίστηκαν απλώς στο να θέσουν εμπόδια στην επικοινωνία και επαφή των επαναστατών με τα αστικά κέντρα. Εξάιρεση αποτελούν οι συγκρούσεις των ρωσικών δυνάμεων κατοχής με οπαδούς του κινήματος στο Ατσιπόπουλο και τη Γεωργιούπλη. Το κίνημα από την άλλη πλευρά μπόρεσε χωρίς ουσιαστικά εμπόδια να απλωθεί στον κρητικό χώρο και να εδραιωθεί στη συνείδηση μεγάλης μερίδας του λαού της Κρήτης, παρά τις

αντιδράσεις των φιλοπριγκιπικών κύκλων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των 100 Ηρακλειωτών που ήταν φιλικά προσκείμενοι στο κίνημα και γι' αυτούς τέθηκαν σε εφαρμογή διατάξεις του στρατιωτικού νόμου για χάρη δήθεν της δημόσιας ασφάλειας. Στην εφημερίδα "Το Θέρισσο" (αριθ. 23/3/10/1905) διαβάζουμε: "Ως γνωστόν 100 και επέκεινα πρόσωπα εκ των μάλον εγκρίτων της πόλεως Ηρακλείου ετέθησαν προ καιρού υπό αστυνομικήν επιτήρησιν ως ομοφρονούντα προς την επανάστασιν, τινά δε τούτων ερρίφθησαν εις τας φυλακάς και απέτισαν ποινάς... ούτοι θα προσέρχονται ενώπιον της Α. Σεβασμιότητος και θα υπογράψωσιν έγγραφον αφοσίωσεως προς τον Αρμοστήν και ευπείθειαν και υποταγήν προς τα αρμοστειακά αρχάς και θα λαμβάνωσιν τον κατωτέρω όρκον...". "Ο υπογεγραμμένος δηλώ ότι δεν θα συνδράμω πλέον καθ' οιονδήποτε τρόπον τους πρωταιτίους του επαναστατικού κινήματος του απευθυνόμενου κατά της Κρητικής Κυβερνήσεως, προς την οποίαν καθώς και προς τον Σεβαστόν αρχηγόν της Κρητικής Πολιτείας την αυτού Βασίλ. Υψηλότητα τον Πρίγκιπα Γεώργιον της Ελλάδος, Υπάτον Αρμοστήν των Υψηλών Προστατίδων Δυνάμεων, δια της παρουσίας μου δηλώ την τελείαν υποταγήν και αφοσίωσίν μου". Οι διατάξεις αυτές, όπως τις χαρακτηρίζει η εφημερίδα, είναι οι ανελευθερότερες και τερατοδέστερες των όσων ποτέ είδε ο κρητικός λαός. Σημειώνουμε ότι για τα παραπάνω πρόσωπα είχαν θεσπιστεί ειδικές αστυνομικές διατάξεις όπως: η απαγόρευση να δέχονται στα σπίτια τους σ' όλη τη διάρκεια της νύκτας πρόσωπα που δεν ήταν συγγενειακά τους· η υποχρέωση να δέχονται τα όργανα της δημόσιας υπηρεσίας και τους Άγγλους στρατιώτες σε κατ' οίκον έρευνα, τόσο κατά τη διάρκεια της ημέρας, όσο και κατά τη διάρκεια της νύκτας· σε περίπτωση άρνησής τους θα κρίνονταν ένοχοι και θα φυλακίζονταν· η απαγόρευση αναχώρησής τους από το Ηράκλειο χωρίς άδεια του Άγγλου αρχηγού των στρατευμάτων ή του προέδρου του Στρατοδικείου κ.λπ.

Τα επίμονα αιτήματα των επαναστατών, που ήταν η άμεση και χωρίς χρονοτριγή προώθηση της λύσης της Ένωσεως και η άμεση ανάκληση του Υπάτου Αρμοστή, προσέκρουσαν στην άρνηση των κυβερνήσεων των Μ. Δυνάμεων. Η άρνηση αυτή ανάγκασε τον Βενιζέλο να ζητήσει την κάθοδο στο Νησί διεθνούς εξεταστικής επιτροπής. Η επιτροπή αυτή, που έφτασε στην Κρήτη το Φεβρουάριο του 1905, αφού μελέτησε το Κρητικό Ζήτημα, το τοποθέτησε στις σωστές του βάσεις προσδίδοντάς του και τις πραγματικές του διαστάσεις. Διαπίστωσε από κοντά την κατάσταση που επικρατούσε στο Νησί, η οποία δεν μπορούσε να βοηθήσει στην παγίωση της τάξης και της ηρεμίας ούτε να εξασφαλίσει την ευημερία και την πρόοδο. Έβλεπαν ακόμα ότι "το μόνο φάρμακο στην επικίνδυνη αυτή κατάσταση ήταν η ταχύτερη

δυνατή Ένωση της Κρήτης με το Βασίλειον της Ελλάδας". Τα ομόφωνα συμπεράσματα, στα οποία κατέληξε η επιτροπή, καθόρισαν και την στάση των κυβερνήσεων των Μ. Δυνάμεων. Το τελικό κείμενο, που επιδόθηκε στον Πρίγκιπα και αποτελούσε τον προϋόν των διαβουλεύσεων μεταξύ των μελών της επιτροπής, της ελληνικής κυβέρνησης και του Ελευθερίου Βενιζέλου, περιείχε τα ακόλουθα βασικά σημεία: α) την αναδιοργάνωση και οργάνωση της κρητικής χωροφυλακής σε νέες βάσεις, β) την δημιουργία πολιτοφυλακής (τακτικού στρατού) με επικεφαλής Έλληνες αξιωματικούς, που θα διαγράφονταν από τις τάξεις του ελληνικού στρατού, γ) την αποχώρηση των διεθνών στρατευμάτων μετά την αποκατάσταση της τάξης στο Νησί, δ) την αναθεώρηση του κρητικού συντάγματος, ε) την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας και την παροχή διευκολύνσεων με τη χορήγηση νέου δανείου και τη ρύθμιση του παλαιότερου. Τα μέτρα αυτά, που βρίσκονταν μέσα στις επιδιώξεις του Βενιζέλου, δικαίωσαν την πολιτική του και κατέδειξαν τους υψηλούς εθνικούς στόχους του αγώνα. Στις 2 Νοεμβρίου 1905 στην Αγία Μονή των Μουρνών πραγματοποιήθηκε συνάντηση του Βενιζέλου με τους προξένους των Μ. Δυνάμεων, όπου επιβεβαιώθηκε η συμφωνία, έγιναν αποδεκτοί οι όροι της επανάστασης, η οποία δεν είχε στο εξής λόγους ύπαρξης και το κίνημα τερατίστηκε.

Στο διάστημα που κάλυπτε η επανάσταση του Θερίσου και μέχρι να αποχωρήσει ο Πρίγκιπας, υπήρχαν δύο κυβερνήσεις ουσιαστικά στην Κρήτη. Δηλαδή η κυβέρνηση του Πρίγκιπα και η κυβέρνηση των επαναστατών του Θερίσου, που καθειμά εξέδιδε τη δική της επίσημη εφημερίδα. Η εφημερίδα της Επαναστατικής Συνέλευσης κυκλοφόρησε σε 10 φύλλα από τις 5 Ιουνίου ως τις 24 Οκτωβρίου 1905. Δύο φορές την εβδομάδα οι επαναστάτες κυκλοφορούσαν και την εφημερίδα "Το Θέρισσο" που εκδόθηκε σε 28 φύλλα.

Στον Έλληνα βασιλιά Γεώργιο Α' επιδόθηκε εμπιστευτική διακοίνωση των Μ. Δυνάμεων με την οποία του εκχωρούσαν το δικαίωμα να διορίζει αυτός τον Υπάτο Αρμοστή με την έγκρισή τους.

Ο βασιλιάς υπέδειξε χωρίς καθυστέρηση το νέο αντικαταστάτη του γιου του, που ήταν ο μετροπαλής και έμπειρος πολιτικός πρώην πρωθυπουργός Αλέξανδρος Ζαΐμης. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1906 ο Πρίγκιπας Γεώργιος υπέβαλε την παραίτησή του και αναχώρησε οριστικά από την Κρήτη.

Ας σημειώσουμε ότι την περίοδο αυτή συνεχιζόταν ο μακεδονικός αγώνας που ήταν καθοριστικός για την σωτηρία και επιβίωση του ελληνισμού της Μακεδονίας.

Στον ένδοξο και ιδιότυπο αυτό αγώνα παίρνουν μέρος 3000 περίπου Κρητικοί, από τους οποίους 700 πέφτουν στα πεδία των μαχών.

Ο Πρίγκιπας Γεώργιος επισκέπτεται το Ηράκλειο. Στιγμιότυπο από την άφιξή του στο Λιμάνι του Ηρακλείου (φωτο Γ. Μαραγιάννης)

Οι πρώτες αποφάσεις για την οργάνωση

Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας, του αυτόνομου κράτους υπό την προστασία ή την κατοχή των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία, Ρωσία) και την επικυριαρχία του σουλτάνου, άρχισε αμέσως μετά την άφιξη του Υπάτου Αρμοστή, πρίγκιπα Γεωργίου, δευτερότοκου υιού του τότε βασιλέα των Ελλήνων Γεωργίου του Α'. Η επίσημη ιστορία του κράτους της Κρήτης - το οποίο οι ίδιοι οι αγωνιστές της ελευθερίας του νησιού από τον Τούρκο κατακτητή, δεν αποδέχτηκαν ποτέ ως μόνιμη πραγματικότητα αλλά ως μια αναγκαστική ενδιάμεση φάση μέχρι την Ένωση, θεωρώντας ότι αυτή η μέρα δεν θα αργούσε πολύ- ξεκίνησε με τον διορισμό του Ηγεμόνα και την άφιξη του στη Σούδα την 9η Δεκεμβρίου 1898. Νωρίτερα, στις 3 Νοεμβρίου, είχαν αποχωρήσει οι τελευταίοι Τούρκοι στρατιώτες, η σημαία όμως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρέμεινε στα φρούρια των μεγάλων πόλεων του νησιού, ως «υπενθύμηση» της επικυριαρχίας του σουλτάνου. Η επικυριαρχία σημειωνόταν ακόμη και με το αστέρι στο άνω αριστερά, κόκκινο μάλιστα, τετράγωνο της Σημαίας του αυτόνομου κρητικού κράτους. Στο κείμενο που ακολουθεί θα προσπαθήσουμε να δείξουμε την βήμα - βήμα οργάνωση του νέου κράτους, μέσα στους πρώτους μήνες της ζωής του.

Στην «Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας», το πρώτο έγγραφο που δημοσιεύεται, και ιστορικά ανοίγει αυτή την περίοδο που διήρκεσε συνολικά 15 χρόνια, μέχρι την τελετή έπαρσης της Ελληνικής Σημαίας στο φρούριο του Φιρκά, είναι η «προκήρυξη της Α.Β.Υ. του Πρίγκιπος Γεωργίου» προς τους Κρήτες, την ίδια ημέρα της άφιξης του. Ημερομηνία, η 9η Δεκεμβρίου. Το πρώτο επίσημο κείμενο της Κρητικής Πολιτείας αποτελούσε έναν χαίρετισμό του Ηγεμόνα προς τον κρητικό λαό, αλλά και μια διακήρυξη για το πώς ο ίδιος σκεφτόταν ότι θα πολιτευθεί, και ως εκπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων, ιδιότητα με την οποία διορίστηκε. Επικαλείται τη φιλοπατρία των Κρητικών και τους καλεί σε μια ειρηνική προσπάθεια για τη φιλειρηνική διαβίωση και την ευημερία τους. Ο πρίγκιπας στο κλείσιμο του μηνύματός του κάνει μια έμμεση αναφορά για τους πόθους του κρητικού, που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η Ένωση.

Στο διάγγελμά του προς του κατοίκους του νησιού ο Γεώργιος ανέφερε:

«Κρήτες

Αποδεχίς τον υπό της Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας διορισμόν μου ως Υπάτου Αρμοστού της

αυτονόμου πατρίδος σας και την επιθυμία σας εκπληρών αναλαμβάνω την Κυβέρνησιν της νήσου.

Βαθείαν έχω την συναίσθησιν των καθηκόντων μου και πλήρη την συνείδησιν των δυσχερειών της αποστολής μου, αλλά πρωτίστως στηρίζομαι εις την φιλοπατρίαν σας, όπως δυναθώ να εκτελέσω το ευρωπαϊκόν βούλευμα ίνα εκπληρώσω τας ευχάς σας.

Θα καταβάλω πάσαν προσπάθειαν υπέρ της ευημερίας σας, θα φροντίσω να διοικηθήτε καλώς και δικαίως και αμερολήπτως, να αποκτήσετε ανεξαιρέτως ασφάλειαν και αληθή ελευθερίαν, ην εγγυάται μόνον το κράτος των νόμων και θεσμοί λυσιτελείς.

Πέποιθα, ότι θα ήσθε φιλόνομοι, θα πειθαρχήτε εις τας αρχάς τας επιτετραμμένας την εκτέλεσιν των νόμων, θα λησμονήσητε τας εκ του παρελθόντος διαμάχας και, αδιακρίτως φυλής και θρησκευματος, θα συμβιώσητε εν ειρήνη ως τέκνα κοινής φιλοστόργου πατρίδος.

Ανευ των όρων τούτων, άνευ πλήρους εσωτερικής ασφαλείας και τάξεως, άνευ διαλλαγής και γαλήνης δεν θα ήναι δυνατόν να οργανωθή διοικήσις ανάλογος προς τας ανάγκας, τα μέσα και την κατάστασιν του τόπου, συνεπώς να συνταχθή και να ευημερήση η Κρήτη.

Επικαλούμαι την συνδρομήν πάντων υπέρ του κοινού καλού και δεν αμφιβάλω, ότι δια της φιλοπατρίας σας θ'αποδείξητε την Κρήτην ευνομούμενην, ευημερούσαν και παράγοντα προόδου, και ότι θα εξασφαλίσητε την πολύτιμον υποστήριξή των Μεγάλων Δυνάμεων.

Κρήτες! Είθε ο Θεός να ευλογήση τας υπέρ της ευημερίας σας και της πληρώσεως των δικαίων πόθων σας κοινάς προσπάθειάς μας.

Εν Χανίοις τη 9 Δεκεμβρίου 1898*

Στο πρώτο τεύχος της εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας μαζί με την προκήρυξη του Αρμοστή δημοσιεύεται και το πρώτο διάταγμα του «περί συστάσεως Επιτροπείας προς παρασκευήν σχεδίου του πολιτεύματος». Είναι η επιτροπή που θα εισηγηθεί το πρώτο κρητικό σύνταγμα. Με το πριγκιπικό διάταγμα, που εκδίδεται ανήμερα τα Χριστούγεννα του 1898, διορίζεται 16μελής επιτροπή, με πρόεδρο τον Ιωάννη Σφακιανάκη και μέλη τους Ελευθέριο Βενιζέλο, Κωνσταντίνο Φούμη, Μίωνα Ηουχάκη, Μεχμέτ Πετεινάκη, Νεσιμή Φαρφουράκη, Χαράλαμπο Πολογεώργη, Φραντζή Φραντζεσκάκη, Μανούσο Κούνδουρο, Εμμ. Ζαχαράκη, Στυλ. Φωτάκη, Αλή Βεϊσάκη, Αντώνιο Χατζηδάκη, Δαυίδ Ξανδουθίδη, Χασάν Σκυλιανάκη, Νικόλαο Γιαμαλάκη. Όπως αναφέρεται στο διάταγμα, ο διορισμός γίνεται

«Ο Ηγεμόν Κρήτης Γεώργιος καὶ ἡ Πριγκίπισσα Μαρία, ἀναγινώσκων προκήρυξιν Πρὸς τὸν λαὸν ἐκ τοῦ ἐξώστου τῶν Ἀνακτόρων.»

Ο Πρίγκιπας Γεώργιος, απευθύνει τον πρώτο του λόγο, με την άφιξη του στην Κρήτη, από τον εξώστη του Διοικητηρίου στα Χανιά.

«έχοντες υπόψει την υπό των τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων διατυπωθείσαν επιθυμίαν, ως πρώτη φροντίς ημών ή η εκ συμφώνου μετά της Συνελεύσεως εν τη οποία θα αντιπροσωπεύονται πάντα τα στοιχεία του Κρητικού πληθυσμού ίδρυσις συστήματος Κυβερνήσεως αυτονόμου, ικανής ν' ασφαλίση εν ίσω μέτρω τα τε πρόσωπα και τας περιουσίας καθώς και την ελευθεράν εξάσκησιν πάντων των θρησκευμάτων». Η επιτροπεία, λέγει ο πρίγκιπας, θα εκπονήσει «εν συνεννόησει μεθ' Ημών τα προς επίτευξιν του ανωτέρω σκοπού αναγκαία νομοσχέδια, όπως ταύτα εισαχθώσι προς συζήτησιν και επιψηφίσιν ενώπιον της προς τούτο συγκληθησομένης Συνελεύσεως». Με το ίδιο διάταγμα των Χριστουγέννων ο Γεώργιος περιγράφει και τις προτεραιότητες της διοίκησής του: «Εν τω μεταξύ Ημείς θέλομεν μεριμνήσει δια της αρωγής των Διεθνών

στρατιωτικών Αρχών προς τήρησιν της τάξεως, συμπλήρωσιν του αισίως χωρούντος αποπλισμού, παλινόστησιν των προσφύγων και διοργάνωσιν χωροφυλακής, ικανής να αναλάβη την φρούρησιν του τόπου και της ησυχίας αυτού»

Το δεύτερο διάταγμα δημοσιεύεται, ως μοναδικό στο δεύτερο φύλλο της εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας την 31η Δεκεμβρίου 1898 και αφορά στη σύσταση «Ειδικής Επιτροπείας προς παρασκευήν Δικαστικών Νομοσχεδίων». «Έχοντες υπόψει ότι πάσης καλώς συντεταγμένης Πολιτείας θεμελιώδης βάσις είναι η Δικαιοσύνη και την λειτουργίαν αυτής θεωρούντες ως μίαν των μάλλον επειγουσών αναγκών, Αποφασίζομεν και διατάσσομεν,

Διορίζομεν ειδικήν επιτροπείαν εκ των Ιωάν. Σκαλτσούνη ως προέδρου και των μελών Γεωργ. Πλουμίδου, Πέτρου Φούμη, Νεσ. Φαρφουράκη

και Εμμ. Πολυχρονίδου, οίτινες αφού εκπονήσωσι τα σχέδια των δικαστικών Νόμων θέλουσιν υποβάλλει ταύτα Ημίν μετά των αιτιολογικών εκθέσεών των».

Η Κρητική Πολιτεία αρχίζει πλέον να οργάνωνεται και στο τρίτο φύλλο της «Επίσημο Εφημερίδος» της 9ης Ιανουαρίου 1899 δημοσιεύεται ο πρώτος νόμος, με τη μορφή διατάγματος, «περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως». Πρόκειται για τον εκλογικό νόμο, αυτόν που καθορίζει την 24η Ιανουαρίου ως ημέρα διεξαγωγής των εκλογών για την ανάδειξη της πρώτης Κρητικής Συντακτικής Συνέλευσης που θα συγκροτείται από 138 Χριστιανούς και 50 Μουσουλμάνους πληρεξούσιους. Για να εκλεγεί κάποιος πληρεξούσιος θα πρέπει να έχει συμπληρώσει το 25ο έτος της ηλικίας του και να είναι κάτοικος Κρήτης, ενώ αποκλείονται από υποψήφιοι οι έμμισθοι δημόσιοι

της Κρητικής Πολιτείας

Η προκήρυξη του Πρίγκιπα, στις 17 Ιουνίου 1899, με την οποία ο ίδιος θεωρεί ότι κλείνει η φάση της οργάνωσης της Κρητικής Πολιτείας

οι ή δημοτικοί υπάλληλοι, εκτός αν παραιτηθούν ή παυθούν πέντε μέρες προς των εκλογών. Οι Χριστιανοί πληρεξούσιοι θα αντιπροσωπεύσουν τις 20 επαρχίες και τις τρεις πόλεις του νησιού (Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο), ενώ οι Μουσουλμάνοι θα εκλεγούν από τρεις περιφέρειες, που δημιουργούνται στα Χανιά, το Ρέθυμνο και μία σε Ηράκλειο - Λασιθί.

Κι αφού κανονίστηκαν τα περί των πρώτων εκλογών, ήλθε η σειρά και των οικονομικών θεμάτων. Με διάταγμα της 22ας Ιανουαρίου 1899 δίνεται η άδεια για την ίδρυση υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στην πόλη των Χανίων, ενώ το επόμενο διάταγμα αφορά στη σύγκληση της συντακτικής συνέλευσης για τη Δευτέρα 8 Φεβρουαρίου, στο δημοτικό κήπο Χανίων. Λίγες μέρες προ της σύγκλησης της συνέλευσης, στο 6ο φύλλο της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής, της 4ης Φεβρουαρίου, ανακηρύσσονται οι 188 πληρεξούσιοι.

Βέβαια το σύνταγμα που θα ψηφίσει η Συντακτική Συνέλευση θα θεθεί

υπό την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες και θα κάνουν καιρικές αλλαγές.

Κι ενώ η συνέλευση αρχίζει τις συνεδριάσεις της, εκλέγοντας πρόεδρο τον και πρόεδρο της 16μελούς εισηγητικής επιτροπείας Ιωάννη Σφακιανάκη (αντίπαλός του ήταν ο Αντώνιος Μιχελιδάκης), αντιπροέδρους τους Εμμ. Μαρκαντωνάκη, Γεώργιο Ανδρεδάκη και Χασάν Σκυλιανάκη και γραμματείς του Στυλιανό Παπαπρωτόπαπκη, Γ. Παπαδοπετράκη και Εκμείλ Σοφταδάκη, προκύπτει η ανάγκη να γίνει αναπληρωματική εκλογή, καθώς ο Ι. Σφακιανάκης εξελέγη πληρεξούσιος δύο εκλογικών περιφερειών, του Ηρακλείου και του Μεραιπέλλου. Παραμένει εκπρόσωπος του Ηρακλείου και εκλέγεται νέος βουλευτής Μεραιπέλλου ο Γ. Κοκκίνης. Παράλληλα υπάρχουν παραιτήσεις 3 Μουσουλμάνων πληρεξούσιων, οι οποίοι «ατελώς» γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα. Στη θέση τους αναλαμβάνουν οι Χασάν Ζεκή, Μουσταφά Ραχμής και Φαζήλ Χατζή Φαζήλζαδές.

Το πρώτο φύλλο της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας, με την Προκήρυξη του Υπατού Αρμοστή, το διορισμό της επιτροπής για το Σύνταγμα και της επιτροπείας για την εισήγηση των νομοθετημάτων.

Στο μεταξύ συνεχίζονται τα διατάγματα του πρίγκιπα για την οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας. Στις 2 Μαρτίου δίνεται η άδεια ίδρυσης υποκαταστημάτων και δεύτερης τράπεζας, της Τράπεζας Αθηνών, σε Ηράκλειο και Χανιά. Την ίδια στιγμή, βέβαια, στη βουλή γίνονται καθημερινά προτάσεις για την ίδρυση κρητικής τράπεζας, η οποία θα δημιουργηθεί λίγο αργότερα.

Στις 23 Μαρτίου 1899 το επόμενο πριγκιπικό διάταγμα, με εισήγηση της συντακτικής συνέλευσης, χορηγεί αμνηστία για τα αδικήματα που έγιναν μέχρι της 16ης Σεπτεμβρίου 1896. Στο πλαίσιο μιας συμφιλιωτικής πολιτικής, χαρακτηρίζονται πολιτικά τα μεταξύ ετεροθρήσκων αδικήματα που διαπράχθηκαν από 16 Σεπτεμβρίου 1896 μέχρι της 9ης Σεπτεμβρίου 1898, ημέρας άφιξης του πρίγκιπα στην Κρήτη. Εξαιρούνται τα αδικήματα της 25ης, 26ης και 27ης Αυγούστου 1898, που αφορούσαν, φυσικά, στις σφαγές των Χριστιανών στο Ηράκλειο.

Η συντακτική συνέλευση ολοκληρώνει την πρώτη φάση των εργασιών της, ψηφίζοντας την πρόταση Συντάγματος προς τον Ηγεμόνα, ο

οποίος την εγκρίνει με διάταγμα που δημοσιεύεται στις 16 Απριλίου 1899.

Η ΠΡΩΤΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Την επόμενη ημέρα ο Γεώργιος διορίζει την πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας. «Διορίζομεν, αναφέρει, Συμβούλους ημών τους Ιω. Σφακιανάκη, Μανούσο Κούνδουρον, Χασάν Σκυλιανάκη, Ελευθέριον Βενιζέλον και Κωνστ. Φούμην. Ιδιαιτέρως νόμος θέλει κανονίσει τα της διαιρέσεως της υπηρεσίας του Συμβουλίου». Ο Σφακιανάκης, όμως, μαθαίνοντας το διορισμό του επισκέπτεται τον πρίγκιπα και παραιτείται, επικαλούμενος οικογενειακούς λόγους. Ο ίδιος ο Γεώργιος, όπως θα δούμε σε χωριστή αναφορά, εξοργίζεται με την άρνηση του προέδρου της συνέλευσης και περίπου τον θεωρεί «λιποτάκτη», όπως αναφέρει στο βιβλίο του «Αναμνήσεις εκ της Νήσου Κρήτης». Στις 20 Απριλίου, με άλλο διάταγμα του αποδέχεται, τελικά, την παραίτηση Σφακιανάκη και διορίζει στη θέση του τον Νικόλαο Γιαμαλάκη. Παράλληλα, στις 27 Απριλίου, καθορίζονται οι Γενικές Διευθύνσεις (υπουργεία),

Οικονομικών, Συγκοινωνίας και Δημοσίας Ασφαλείας, Εσωτερικών, Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων και Δικαιοσύνης. Και την επομένη ο Αρμοστής αναθέτει, στον Ελευθέριο Βενιζέλο την ευθύνη της Δικαιοσύνης, στο Μανούσο Κούνδουρο των Εσωτερικών, στο Ν. Γιαμαλάκη της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως και των Θρησκευτικών, στον Κωνσταντίνο Φούμη των Οικονομικών και στον Χασάν Σκυλιανάκη της Συγκοινωνίας και της Δημοσίας Ασφαλείας. Λίγο αργότερα ο Σκυλιανάκης θα παραιτηθεί και θα αντικατασταθεί από τον Χουσεΐν Γενιτσαράκη.

Η οργάνωση της νεοσύστατης Πολιτείας συνεχίζεται, και στις 10 Μαΐου 1899 ο Πρίγκιπας με διάταγμα του δίνει την εντολή της έναρξης εφαρμογής των νόμων. Στις 10 Μαΐου δημοσιεύεται στην επίσημη εφημερίδα το διάταγμα περί οργάνωσης των δικαστηρίων, στις 11 Μαΐου περί του δασμολογίου, στις 12 ο διορισμός του Γενικού εισαγγελέα παρά το Εφετείο Γεωργίου Μπένση και των εφετών και ακολουθούν αυτά του διορισμού των μελών του Συμβουλίου Δικαιοσύνης και περί της ορκωμοσίας των δημοσίων υπαλλήλων.

Στις 14 Μαΐου δημοσιεύεται το διάταγμα περί συστάσεως της «Τραπεζικής Κρήτης».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αυτούς τους πρώτους μήνες της σύστασης της Κρητικής Πολιτείας έχουν δύο έγγραφα του πρίγκιπα. Αυτό της 12 Μαΐου 1899 αποτελεί έκκληση προς του χριστιανούς της Κρήτης να συμπεριφέρονται καλά προς τους μωαμεθανούς, καθώς, όπως τονίζει, εκείνοι θεωρούν ότι οι διαθέσεις των χριστιανών δεν είναι οι καλύτερες και μετά την αλλαγή της κατάστασης στην Κρήτη εγκαταλείπουν το νησί.

Στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας της 24 Μαΐου 1899 δημοσιεύεται το διάταγμα για την απόκτηση της Κρητικής Ιθαγένειας, ενώ ακολουθούν μια σειρά από διατάγματα που αφορούν στην εισαγωγή της δικαστικής νομοθεσίας, στον προσδιορισμό του αριθμού των εδρών των ειρηνοδικείων, στον προσδιορισμό των συμβολαιογράφων.

Με τον προσδιορισμό των πέντε νομών και το διορισμό των αντιστοιχών νομαρχών, την έκδοση των διαταγμάτων, περί αρχαιοτήτων, περί ζωοκοπής και πειρατίας, περί Παιδείας, περί τύπου, περί της οργάνωσης της χωροφυλακής και περί του οργανισμού της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως, κλείνει ουσιαστικά το πρώτο στάδιο της οργάνωσης της Κρητικής Πολιτείας.

Η περίοδος της Αυτονομίας

Το ιστορικό πλαίσιο και οι γενικές νομοθετικές ρυθμίσεις

Thys Chrysoula Tzompanaki
Αρχαιολόγου, Αρχιτέκτονος*

Στα Χανιά, στις 25 Δεκεμβρίου 1898 εκδίδεται το πρώτο φύλλο της "Επισήμου Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας" στην οποία, ως πρώτο δημοσίευμα, καταχωρίζεται η με ημερομηνία 09 Δεκεμβρίου 1898 συνταχθείσα "Προκήρυξις της ΑΒΥ του Πρίγκηπος Γεωργίου που άρχιζε ως εξής: "Κρήτες",

Αποδεχθείς τον υπό της Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας διορισμόν μου ως Υπάτου Αρμοστού της αυτονομίας πατρίδος σας και την επιθυμίαν σας εκπληρών αναλαμβάνω την Κυβέρνησιν της νήσου.

Βαθείαν έχω την συναίσθησιν των καθηκόντων μου και πλήρη την συνείδησιν των δυσχερειών της αποστολής μου, αλλά πρωτίστως στηρίζομαι εις την φιλοπατριαν σας, όπως δυνήθω να εκτελέσω το ευρωπαϊκό βούλευμα και εκπληρώσω τας ευχάς σας".

Στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας δημοσιεύεται επίσης το διάταγμα "Περί συστάσεως Επιτροπείας προς παρασκευήν σχεδίου του πολιτεύματος" που υπογράφηκε στις 25 Δεκεμβρίου 1898:

"Ημείς, Πρίγκηψ Γεώργιος της Ελλάδος

Υπάτος Αρμοστής εν Κρήτη Έχοντες υπόψη την υπό των τεισάρων προστατίδων Δυνάμεων διατυπωθείσαν επιθυμίαν όπως πρώτη φροντίς ημών η, η εκ συμφώνου μετά της Συνελεύσεως εν τη οποία θα αντιπροσωπεύονται πάντα τα στοιχεία του Κρητικού πληθυσμού ίδρυσις συστήματος Κυβερνήσεως αυτονομίου ικανής να ασφαλίση εν ίσω μέτρω τα τε πρόσωπα και τας περιουσίας καθώς και την ελευθερίαν εξάσκησιν πάντων των θρησκευμάτων.

Αποφασίζομεν και διατάσσομεν, Διορίζομεν Επιτροπείαν αποτελουμένην εκ των Ιωάννων Σφακιανήν ως προέδρου και των μελών Ελευθερίου Βενιζέλου, Κωνστ. Φούμη, Μίνωος Ησυχάκη, Μεχμέτ Πετινάνη, Νεσιμή Φαρφουράκη, Χαρ. Πολογεώργη, Φρανζή Φραντζεσκάκη, Μαν. Κουντούρου, Εμμ. Ζαχαράκη, Στυλ. Φωτάκη, Αλή Βεϊσάκη, Αντωνίου Χατζηδάκη, Δαυίδ Ξανθουδίδου, Χασάν Σκυλιανήν και Νικολ. Γιαμαλάκη, εις ους εντελλόμεθα να εκπληρώσωσιν εν συνεννοήσει μεθ'ημών τα προς επίτευξιν του ανωτέρω σκοπού αναγκαία νομοσχέδια, όπως αυτά εισαχθώσι προς συζήτησιν και επιψήφισιν ενώπιον της προς τούτον συγκαληθησομένης Συνελεύσεως.

Εν των μεταξύ ημείς θέλομεν μεριμνήσει δια της αρωγής των Διεθνών στρατιωτικών Αρχών προς τήρησιν της

τάξεως, συμπλήρωσιν του αισώς χωρούντος αφοπλισμού, παλινόστησιν των προσφύγων και διοργάνωσιν χωροφυλακής ικανής να αναλάβη την φρουρήσιν του τόπου και της ησυχίας αυτού".

Υστερα από αιώνες σκλαβιάς της Κρήτης και σκληρούς αγώνες των Ελλήνων κατοίκων της για την απόκτηση της ελευθερίας τους, ήταν πλέον φανερό ότι μια νέα εποχή άρχιζε.

Ήδη στο πρώτο φύλλο της "Επισήμου Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας" στις 25 Δεκεμβρίου 1898, δημοσιεύεται διάταγμα "Περί συστάσεως Ειδικής Επιτροπείας προς παρασκευήν Δικαστικών Νομοσχεδίων".

Λίγες ημέρες αργότερα στο τίτο φύλλο, στις 09 Ιανουαρίου 1899 δημοσιεύεται διάταγμα "Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως".

Με το διάταγμα αυτό καθορίζεται ανάμεσα στα άλλα ότι "Η Κρητική Συνέλευσις θέλει συγκροτηθή εκ εκατόν τριάντα οκτώ Χριστιανών πληρεξούσιων και πενήτηκοντα Μουσουλμάνων". Στο τέταρτο φύλλο καταχωρίζεται στις 25 Ιανουαρίου 1899 διάταγμα, που επιτρέπει στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος να ιδρύσει υποκατάστημά της στα Χανιά. Στη συνέχεια προκηρύσσονται γενικές εκλογές ώστε να αναδειχθούν οι πληρεξούσιοι και γίνεται στις 08 Φεβρουαρίου 1899 η πρώτη συνεδρία της Κρητικής Συνελεύσεως, σε πανηγυρικό κλίμα και με τα αισθήματα ευφορίας να κυριαρχούν στους χριστιανούς πληρεξούσιους.

Στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 24, 16-04-1899, δημοσιεύεται το **Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας**, το οποίο είχε επεξεργαστεί επιτροπή που την αποτελούσαν 12 χριστιανοί και 4 μουσουλμάνοι, υπό την προεδρία του Ιωάννη Σφακιανήν. Παρά το ότι το Σύνταγμα αυτό, όντας μέσα στο πνεύμα της εποχής, ήταν ιδιαίτερα ασαφές ως προς τον καθορισμό των αρμοδιοτήτων των δημοσίων υπηρεσιών και παραχωρούσε ευρύτατες εξουσίες στον αρμοστή, ο οποίος αποκαλείτο "Ηγεμόνας" είναι βέβαιο ότι αποτελεί ένα σημαντικό κείμενο.

Το Κρητικό Διάταγμα εγκρίθηκε από το Συμβούλιο των Πρέσβειων των Προστατίδων Δυνάμεων στη Ρώμη και εφαρμόστηκε αμέσως μετά τη δημοσίευσή του. Με δύο διατάγματα που δημοσιεύτηκαν στην Ε.Ε.Κ.Π. στο φύλλο αριθμ. 25, 17-04-1899 το πρώτο, και στο φύλλο αριθμ. 26, 20-04-1899 το δεύτερο, ορίζονται οι πρώτοι "υπουργοί" που τότε ονομάζονταν σύμβουλοι, οι οποίοι ήταν από τα πλέον επίλεκτα μέλη των πολιτών της Κρήτης. Με το διάταγμα εξάλλου που δημοσιεύτηκε στην Ε.Ε.Κ.Π.

φύλλο αριθμ. 27, 27-04-1899, συνεστήθησαν οι πέντε "Ανώτεροι Διευθύνσεις" με σκοπό την άσκηση της Εκτελεστικής Εξουσίας. Ανέλαβαν καθήκοντα συμβούλου: ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο Κωνσταντίνος Φούμης, ο Μανούσος Κούνδουρος, ο Νικόλαος Γιαμαλάκης και ο Χασάν Σκυλιανήν.

Η νέα κυβέρνηση αφού κάλεσε χριστιανούς και μουσουλμάνους να παραδώσουν τα όπλα που κατείχαν, επιδόθηκε στο τεράστιο έργο της ανασυγκροτήσεως της νήσου. Εξέδωσε τη δραχμή ως νόμισμα του κράτους και ίδρυσε την Κρητική Τράπεζα. Αντιμετώπιζε τα θέματα ασφαλείας και ίδρυσε την Κρητική Τράπεζα. Αντιμετώπισε τα θέματα ασφαλείας και εφαρμογής των νόμων με τη σύσταση χωροφυλακής. Οργάνωσε τα ταχυδρομεία και εξέδωσε τα πρώτα κρητικά γραμματόσημα. Ασχολήθηκε συστηματικά με τη δημόσια υγεία. Θεώρησε ζήτημα πρώτης προτεραιότητας την εξασφάλιση ισχυρού νομοθετικού πλαισίου και συγκρότησε επιτροπή για τη σύνταξη κρητικού αστικού κώδικα και κρητικής πολιτικής δικονομίας. Οργάνωσε παράλληλα τη λειτουργία των δικαστηρίων και των φυλακών. Η παλαιά διοικητική διαίρεση της νήσου σε πέντε τμήματα, που ονομάζονταν πλέον νομοί, παρέμεινε ως είχε.

Στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 86, 02-10-1899, δημοσιεύεται ο νόμος 82 (διάταγμα) "Περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως" με τον οποίο καθορίζεται ότι "Η Δημοσία Εκπαίδευσιν εν Κρήτη διαίρεται εις Κατωτέραν ή Δημοτικήν και εις Μέσην ή Γυμνασιακήν (άρθρο 1). Την δημοτικήν Εκπαίδευσιν αποτελούσι 1) τα Δημοτικά Σχολεία. 2) τα Δημοτικά Σχολεία.

3) τα Ανώτερα Δημοτικά ή Ανώτερα Παρθενγωγεία και 4) τα Γραμματοδιδασκαλεία (άρθρο 2). Την μέσην Εκπαίδευσιν αποτελούσι 1) τα Γυμνάσια, 2) τα προσηρηγμένα τούτοις Διδασκαλεία και 3) τα Προγυμνάσια (άρθρο 3)". Ορίζεται επίσης η έννοια της Δημοτικής εκπαίδευσης "Την Κυρίως Δημοτικήν εκπαίδευσιν αποτελούσι τα Δημοτικά Σχολεία και τα Ανώτερα Δημοτικά". Με το διάταγμα αριθμ. 11 που δημοσιεύεται στην Ε.Ε.Κ.Π., φύλλο αριθμ. 87, 07-10-1899, "Περί ορισμού των εδρών των δημοσίων Εκπαιδευτηρίων", καθορίζονται οι έδρες των σχολείων σε όλη την Κρήτη, στις πόλεις και στις επαρχίες. Επειδή όμως πολλές κοινότητες ήθελαν να προβούν στην ανέγερση σχολείων με ίδια μέσα, δημοσιεύεται εγκύκλιος που υπογράφηκε στις 16-03-1900, με την οποία ο σύμβουλος Νικόλαος Για-

μαλάκης ορίζει ότι κάθε κοινότητα οφείλει να γνωστοποιεί την πρόθεσή της "εις την Ανώτεραν Διεύθυνσιν της Εκπαιδεύσεως", ώστε "να πέμπομεν ευθύς αρμόδιον μηχανικόν όστις δι' επιτοπίου παρατηρήσεως και την θέσιν ένθα αρμόζει να γίνει η οικοδομή θα ορίζη και το αρχιτεκτονικόν σχέδιον θα καταρτίζη, χωρίς διά τούτο να επιβαρύνηται η Κοινότης διά προσθέτου δαπάνης, διότι ο μηχανικός θα πληρώνηται δια του Δημοσίου".

Όλος ιδιαίτερη σημασία έχει η δημοσίευση στην Ε.Ε.Κ.Π. αριθμ. 51, 21-06-1899, του νόμου 24 (διάταγμα) "Περί αρχαιοτήτων".

Τον επόμενο χρόνο στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 41, δημοσιεύονται οι νόμοι (διατάγματα) 188/6-7-1900 και 189/6-7-1900. Με τον νόμο 188 "Περί απαλλοτριώσεως του εν Γορτύνη αγρού εν οικεία τον Ρωμαϊκόν Θέατρον" η κυβέρνηση προβαίνει στην πρώτη μεγάλη απαλλοτρίωση για αρχαιολογικούς λόγους.

"Ο παρά το χωρίον Αγίους Δέκα Καινουρίου εν τη περιφέρεια της αρχαίας πόλεως Γορτύνης κείμενος αγρός εν ω ανευρέθη Ρωμαϊκόν Θέατρον εκ του τοίχου του οποίου είναι εντετοιχισμένη η μεγάλη επιγραφή της Γόρτυνος, απαλλοτριωθήσεται λόγω δημοσίας ανάγκης υπό του Δημοσίου". Με τον νόμο 189/1900 ορίζεται η ίδρυση δύο δημοσίων Αρχαιολογικών Μουσείων που θα λειτουργήσουν το ένα στο Ηράκλειο και το άλλο στα Χανιά. Εν τω μεταξύ είχαν οριστεί το 1899 ως Έφοροι Αρχαιοτήτων για το Ηράκλειο ο Ιωσήφ Χατζηδάκης και για τα Χανιά ο Στέφανος Ξανθουδίδης, (διατάγματα 7 και 8, 25-6-1899), ενώ το 1900 ορίζεται ως άμισθος επιμελητής του παραρτήματος του Μουσείου Χανίων στο Ρέθυμνο "εις των εν ενεργεία καθηγητών του εν τη πόλει ταύτη Προγυμνασίου υπό της κοσμητείας του Φιλελευθαινευτικού Συλλόγου υποδεικνυόμενος". Το 1901 με τον νέο νόμο 430 "Περί αρχαιοτήτων" αντιμετωπίζονται πλείστα όσα θέματα που αφορούν στο τεράστιο αντικείμενο της διαφύλαξης των αρχαιοτήτων της Κρήτης.

Η διοικητική διαίρεση της Κρήτης σε πέντε νομούς εξακολουθεί να παραμένει η ίδια, όπως επίσης και οι πρωτεύουσες των νομών, με μόνη διαφοροποίηση την πρωτεύουσα του νομού Σφακιών, που τώρα πλέον δεν είναι ο Βάμος αλλά η Γεωργιούπολη. Αργότερα, με το διάταγμα 31/1907 που δημοσιεύτηκε στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 13, τευχ. Α, 13-3-1907, ορίζεται ότι οι επαρχιακές περιφέρειες που απαρτίζουν τον νομό Σφακιών περιορίζονται από τρεις σε δύο, δηλαδή στις επαρχίες Αποκορώνου και Σφακιών, ενώ η επαρχιακή περιφέρεια Αγίου Βασιλείου προσαρτάται στον νομό Ρεθύμνου. Ονομάζεται δε πρωτεύουσα του νομού Σφακιών το "χωρίον Εμπρόσνερος".

Στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 3, 11-02-1900, δημοσιεύεται ο νόμος 120 (διάταγμα) "Περί του δημοτικού νόμου" με τον οποίο η κυβέρνηση προσπαθεί να οργανώσει το πλέγμα των δήμων στην Κρήτη. Η νήσος διαιρείται σε 86 δήμους οι οποίοι κατατάσσονται σε τρεις τάξεις, "Αστικοί δήμοι" θεωρούνται εκείνοι των

Χανίων, του Ρεθύμνου και του Ηρακλείου, ενώ οι άλλοι ονομάζονται "επαρχιακοί δήμοι" και κατατάσσονται σε δήμους με πληθυσμό άνω των 3.500 κατοίκων και σε δήμους με πληθυσμό μικρότερο των 3.500 κατοίκων. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα με νέο, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο αριθμ. 58, 21-08-1901. Καθορίζονται τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες του δημάρχου, των δημοτικών αρχόντων και των δημοτικών συμβουλίων, καθώς και οι πόροι, οι δαπάνες και ο τρόπος διαχείρισης της δημοτικής περιουσίας. Ο νόμος ορίζει μεταξύ άλλων και τα δικαιώματα καθώς και τις υποχρεώσεις των δημοτών αφού "Πας ιθαγενής Κρης δέον να είναι εγγεγραμμένος δημότις εις τινά δήμον της νήσου". Λίγες ημέρες αργότερα δημοσιεύεται στο φύλλο αριθμ. 6, 29-02-1900, ο νόμος 138 (διάταγμα) "Περί λιμενικής υπηρεσίας" με τον οποίο ρυθμίζονται τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία των Λιμεναρχείων.

Εως τα τέλη του 1900 είχαν δημοσιευθεί νόμοι και διατάξεις που αφορούσαν στην οργάνωση και λειτουργία της Δικαιοσύνης (δικαστήρια, φυλακές, συμβολαιογραφεία, υποθηκοφυλακεία), σε διεθνείς συμβάσεις, στη λειτουργία του Διοικητικού μηχανισμού του κράτους, στους δήμους και τις κοινότητες, στην Υγεία και την Παιδεία, στο νομισματικό σύστημα και τις τράπεζες, στη φορολογία και τη λειτουργία των τελωνείων, στη γεωργία και την κτηνοτροφία, στο εμπόριο, στην οργάνωση της χωροφυλακής, στη σύσταση και την οργάνωση των ταχυδρομείων, των τηλεγραφείων, των τηλεφωνικών υπηρεσιών κλπ.

Εντύπωση προκαλεί και ο μεγάλος αριθμός εγκρίσεων των καταστατικών διαφόρων συλλόγων και φιλοanthρωπικών ιδρυμάτων που χορηγήθηκε έως τα τέλη του 1900. Γυμναστικοί σύλλογοι, φίλοπρωγες αδελφότητες, φιλελευθαινευτικά σωματεία, επαγγελματικά σωματεία, κάνουν δυναμικά την εμφάνισή τους επηρεάζοντας πλέον την κοινωνική ζωή της εποχής. Την περίοδο αυτή μάλιστα, με διάταγμα που δημοσιεύεται στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 40, 27-05-1900, εγκρίνεται και το καταστατικό "Της εν Χανίους εταιρίας των ζωοφίλων".

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της απογραφής που διενεργήθηκε το 1900, στις 3 και 4 Ιουνίου, και δημοσιεύτηκαν στην ειδική έκδοση με τίτλο "Στατιστική της Κρήτης, Πληθυσμός 1900", Εν Χανίους, εκ του τυπογραφείου της Κρητικής Πολιτείας, 1904, ο πληθυσμός της νήσου έχει φτάσει πλέον τους 303.543 ανθρώπους, από τους οποίους 269.319 είναι χριστιανοί, 33.496 είναι μουσουλμάνοι και 728 ισραηλίτες.

Η ανατολή του 1901 βρήκε τις Αρχές της Κρητικής Πολιτείας να εργάζονται με αμείωτο ζήλο. Την περίοδο αυτή η κυβέρνηση αρχίζει να παραχωρεί διάφορα ακίνητα, όπως γήπεδα και κτίσματα, για να κατασκευασθούν εκεί ή να διαμορφωθούν κτίρια ή εγκαταστάσεις κοινής ωφελείας. Είναι χαρακτηριστική περίπτωση που ρυθμίζεται με τον νόμο (διάταγμα) 325, Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 20, 26-03-1901, "Περί παραχω-

της Κρήτης (1898-1913)

Η Επιτροπή για την εισήγηση του Συντάγματος, με πρόεδρο τον Ιωάννη Σφακιανάκη

ρήσεως του εις Κεντρί Ιεραπέτρας Πύργου προς ίδρυση Ναού και Σχολείων". Σύμφωνα με το άρθρο 1 προβλέπεται ότι "Παραχωρούμεν δωρεάν εις την κοινότητα του χωρίου Κεντρί της Επαρχίας Ιεραπέτρας του Νομού Λασηθίου το εν τω χωρίω τούτω γήπεδον εφ' ου κείνται τα ερείπια του Πύργου "Καλέ" μετά της περιοχής αυτού, προς ίδρυση Ναού και Σχολείου". Στις 11 Απριλίου 1901, στο φύλλο αριθμ. 25, δημοσιεύεται ο νόμος 335 (διάταγμα) "Περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως κτημάτων καταλαμβανομένων λόγω κοινής ωφελείας". Ο νόμος αυτός, το πρώτο άρθρο του οποίου καθόριζε ότι "Κτήματα των η κατάληψις είναι αναγκαία προς εκτέλεσιν οποιουδήποτε έργου κοινής ωφελείας απαλλοτριούνται αναγκαστικώς", στόχευε στο να διευκολύνει την κυβέρνηση σε ρυθμίσεις που σκοπό είχαν το δημόσιο συμφέρον.

Με τον νόμο 366 που δημοσιεύτηκε στην Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 42, 21-06-1901, "Εξουσιοδοτείται η Κυβέρνησις, όπως συνάξη σύμβαση μετά τινος ακτοπλοϊκής εταιρείας ή ατόμου προς ίδρυση ακτοπλοϊκής της Νήσου". Την εποχή αυτή αρχίζει να γίνεται απαραίτητη η αρίθμηση των μαζών, λεωφορείων και κάβρων και για τον λόγο αυτό δημοσιεύεται στο φύλλο αριθμ. 45, 23-07-1901, σχετική αστυνομική διάταξη της Νομαρχίας Χανίων.

Ο νόμος 423/1901 "Περί Δημ. Νοσοκομείων" ρύθμιζε προβλήματα της δημοσίας υγείας "Σκοπός των Δημ. Νοσοκομείων είνε η νοσηλεία των ασθενών εν γένει, των μεν ενδεών δωρεάν, των δε ευπορούντων επί μετρία αμοιβή". Ο νόμος 430/1900 "Περί αρχαιοτήτων" τακτοποιεί και διευκρινίζει διάφορα θέματα που είχαν σχέση με το τεράστιο αντικείμενο της προστασίας των αρχαίων της Κρήτης.

Παράλληλα δημοσιεύονται νόμοι και εγκύκλιοι που αφορούν στον οργανισμό και τη λειτουργία των δικαστηρίων, σε θέματα του κράτους πολιτικά και ποινικά, σε διεθνείς συμβάσεις, στη φορολογία και τα δημόσια έσοδα στα τελω-

νεία, στη σύναψη δανείων, στο εμπόριο, στη γεωργία, στην κτηνοτροφία, στη λειτουργία των τηλεγραφείων, στη δημόσια εκπαίδευση κτλ.

Τα πρώτα σύννεφα όμως είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους επάνω από την Κρητική Πολιτεία καθώς ο Ελευθέριος Βενιζέλος, σύμβουλος της Δικαιοσύνης, είχε ήδη αναπτύξει τις αντίθετες προς εκείνες τον πρίγκιπα Γεωργίου απόψεις του στο Ηγεμονικό Συμβούλιο, ως προς το επίμαχο εθνικό θέμα της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Παρά το ότι αυτό οδήγησε στη ρήξη του με τον ύπατο αρμοστή και την απόλυσή του από το αξίωμα του Συμβούλου, οι εργώδεις εργασιακοί ρυθμοί της κυβέρνησης δεν ανακόπτονται. Κατά τα επόμενα έτη έως τα γεγονότα που οδήγησαν στην λεγόμενη επανάσταση του Θερίσου (10 Μαρτίου 1905), παράγεται μεγάλο, σε όγκο και σημασία, νομοθετικό και διοικητικό έργο.

Η παιδεία κατέχει σημαντικότερη θέση στο νομοθετικό έργο της κυβέρνησης. Θεσπίζονται εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας διαφόρων σχολείων και δημοσιεύονται συνεχώς διατάγματα "Περί ιδρύσεως νέων σχολείων".

Είναι φανερός ο στόχος και η προσπάθεια να λειτουργήσουν σχολεία σε ολόκληρη την επικράτεια της Κρητικής Πολιτείας. Παράλληλα όμως, επειδή δεν ήταν πάντα δυνατή η συγκέντρωση του απαραίτητου αριθμού μαθητών, πολλά σχολεία καταργούνται αναγκαστικά. Για να διευκολυνθούν οι δήμοι στην κατασκευή των κτιρίων, παραχωρούνται δωρεάν οικοπέδα για την ίδρυση σχολείων. Αυτό έγινε, ανάμεσα σε άλλες περιπτώσεις, με το διάταγμα 307/1902 "Περί παραχωρήσεως δωρεάν οικοπέδων εις την Χριστιανικήν Κοινότητα Χανίων προς ανέγερσιν κοινωτικών σχολείων μετα γυμναστηρίου" και με το διάταγμα 335/1902 "Περί παραχωρήσεως χώρου εις την κοινότητα χώρας Σφακιών προς οικοδομήν Ελληνικού Σχολείου και Γυμναστηρίου", του οποίου χώρου το σχεδιάγραμμα είχε εκπονήσει ο μηχανικός Ν. Κωνσταντινόπουλος.

Τον ίδιο χρόνο, στις 03 Απριλίου 1902, υπογράφεται το με αριθμ. 62 διάταγμα "Περί εγκρίσεως συμβάσεως ακτοπλοϊάς", με το οποίο κυρώθηκε η σύμβαση μεταξύ της Κρητικής Κυβερνήσεως και του Γεωργίου Χατζηγηροράκη, ιατρού, κατοίκου Ρεθύμνου, Ο Χατζηγηροράκης "αναλαμβάνει την υποχρέωσιν να συστήσει εβδομαδιαίαν ακτοπλοϊάν επί επτά συνεχή έτη μεταξύ Πειραιώς, Σητείας, Αγίου Νικολάου, Σισι, Χερσονήσου, Ηρακλείου, Καστελλίου, Μυλοποτάμου, Ρεθύμνης, Γεωργιούπολεως και Χανίων". Τα δικαιώματά του που απέρεχαν από το διάταγμα αυτό, αργότερα θα περάσουν με το νέο διάταγμα 104/17-5-1905 στην Πανελλήνια Ακτοπλοία.

Από τις σημαντικότερες νομοθετικές ρυθμίσεις του 1903 υπήρξε αναμφισβήτητα ο νόμος 463/7-7-1903 "Περί εγκαταστάσεως των εν Κρήτη λεπρών" στο μικρό νησί της Σπιναλόγκας, στην είσοδο του κόλπου του Μεραμβέλλου. Με τον νόμο 481/28-06-1903 εξάλλου "Περί συμπληρώσεως του υπ' αρ. 430 νόμου περί αρχαιοτήτων" έγινε προσθήκη εδαφίων και διευκρινίστηκαν διάφορα σχετικά θέματα. Τον επόμενο χρόνο, με το διάταγμα 40/28-04-1904 εγκρίνεται ο προϋπολογισμός της δαπάνης "Δια την κατασκευήν της κεντρικής αιθούσης του αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου", ο οποίος ανέρχεται στις 65.000,00 δρχ. ενώ παράλληλα εξασφαλίζονται τα κονδύλια για την πραγματοποίησή του έργου Ε.Ε.Κ.Π. φύλλο αριθμ. 23, 26-11-1904).

Αλλά τα πράγματα για μία ακόμη φορά είχαν εισέλθει σε δύσκολη φάση.

Ολόκληρο το 1905 ήταν ουσιαστικά έτος πολιτικής κρίσεως που σφραγίστηκε από τα γεγονότα της επανάστασης του Θερίσου. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στην αποδοχή από τις Μεγάλες Δυνάμεις της παραχώρησης στον βασιλιά των Ελλήνων Γεώργιο τον Α' του δικαιώματος να διορίζει εκείνος τον ύπατο αρμοστή της Κρήτης. Στις 30-6-1906 η Β' Συντακτική Συνέλευση των Κρητών, που ανέλαβε να εκπονήσει το νέο Σύνταγμα εξέδωσε το πιο κάτω ενωτι-

κό ψήφισμα: "Η Β' Συντακτική Συνέλευσις των Κρητών πιστώσ διερμηνεύουσα τον προαιώνιον πόθον του Κρητικού λαού, συνελθούσα σήμερον την 30ήν Ιουνίου 1906 εις Χανιά κηρύττει την Ένωσιν της Νήσου μετά του Ελευθέρου Βασιλείου της Ελλάδος εν τη πεποιθήσει, ότι αι Μεγάλαι Δυνάμεις πεισθείσαι και εκ της εξετάσεως των ειδικών απεσταλμένων αυτών, ότι μόνον η Ένωσις μετά της Ελλάδος δύναται να θέση τέρμα εις τα δεινά των Κρητών, θα θελήσωσι να αποδεχθώσι μετ' ευμενείας το ψήφισμα της Συνελεύσεως και να πραγματοποιήσωσι την Ένωσιν διακόπτει δε τας συνεδριάσεις αυτής".

Ο πρίγκιπας Γεώργιος παραιτείται στις 12 Σεπτεμβρίου 1906 ενώ λίγες ημέρες αργότερα, στις 18-9-1906, αναλαμβάνει τα καθήκοντα του ύπατου αρμοστή ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Με την προκήρυξή του προς τον Κρητικό λαό αμέσως μετά την άφιξή του, ο Ζαΐμης τάσσεται υπέρ της εφαρμογής του κοινοβουλευτικού συστήματος διακυβέρνησης: "Αναλαβών σήμερον τα καθήκοντά μου πεποιθήσιν εχω ότι και παρά τω Κρητικώ Λαώ ως εν εμοί η αυτή κρατεί αφοσίωσις προς τους ελευθέρους θεσμούς. Των θεσμών δε τούτων την ανάπτυξιν απεκδέχομαι από της συνέσεως των μελών της Συντακτικής Συνελεύσεως φρονών ότι όπως η Ελευθέρα Ελλάς ούτω και η Κρήτη, το ηρωϊκόν τούτο τμήμα του Γένους, μόνον δια φιλελευθέρων θεσμών δύναται να προοδύσθ. Την ισότητα πάντων ενώπιον των Νόμων άνευ διακρίσεως θρησκείματος, την ελευθερίαν του Τύπου, πρώτα δε πάντων την εναξαρτησίαν των Δικαστικών λειτουργιών θεωρώ ως βάσεις πάσης ευνοούμενης Πολιτείας".

Το νέο κρητικό σύνταγμα υποβλήθηκε στον Αλέξανδρο Ζαΐμη στις 2 Δεκεμβρίου 1906. Ο Ζαΐμης χορήγησε αμνηστία στις 6 Νοεμβρίου 1906, ορίστηκε πίστη στο σύνταγμα, σχημάτισε νέα κυβέρνηση και τα κρητικά πράγματα άρχισαν να κυλούν και πάλι. Για δεύτερη φορά σε λιγότερο από επτά χρόνια η κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να κάνει μια νέα τεράστια προσπάθεια αναδιοργάνωσης. Και την έκανε. Τα αποτελέσματα υπήρξαν και αυτή τη φορά εντυπωσιακά: νόμοι και διατάγματα δεν σταμάτησαν να εκδίδονται ενώ τα δημόσια έργα καταλαμβάνουν πλέον σημαντική θέση στις προτεραιότητες της.

Προκηρύσσονται βουλευτικές εκλογές για τις 27 Μαΐου 1907. Συγκροτείται η Πολιτοφυλακή της Κρήτης με διάταγμα που δημοσιεύτηκε στις 1 Οκτωβρίου 1907. Η Πολιτοφυλακή υπήρξε ο πρώτος συγκροτημένος στρατός της Μεγαλονήσου, παρέχοντας έτσι τις προϋποθέσεις για τη σύντομη αντικατάσταση των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Τον Ιούλιο του 1908 αποσύρονται από το νησί μεγάλα τμήματα των στρατευμάτων των Μεγάλων Δυνάμεων και η απόσυρση ολοκληρώνεται τον επόμενο χρόνο.

Με προκήρυξη που δημοσιεύεται στις 08 Ιουλίου 1908 στο τρίτο τεύχος της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, το Συμβούλιο του ύπατου αρμοστή ζητά να συμβληθεί με ατμοπλοϊκή εταιρεία που

να εκτελεί εβδομαδιαία το δρομολόγιο Χανιά-Ρέθυμνο-Ηράκλειο-Άγιος Νικόλαος-Σητεία-Αλεξάνδρεια. Είναι ενδιαφέρον και πρέπει να τονιστεί, ότι ανάμεσα στα πολλά και σημαντικά θέματα με τα οποία έπρεπε να ασχοληθούν οι Αρχές κατά την περίοδο αυτή, υπήρχαν και θέματα που έμοιαζαν δευτερεύοντα αλλά που ταλάνισαν και ταλάνιζον ακόμη την Κρήτη. Ένα από αυτά είναι αναμφισβήτητα η συνθήκη κάποιων Κρητικών να ρίχνουν, ασκόπως, πυροβολισμούς. Έτσι ο νομάρχης Ρεθύμνης με αστυνομική διαταγή του που δημοσιεύεται στο φύλλο αριθμ. 29, 24-06-1908 ορίζει ότι: "Απαγορεύομεν τη ρίπτειν εν γένει πυροβολισμούς υπό οιανδήποτε πρόσχημα και δι' οιανδήποτε αφορμήν. Οι παραβάται θα καταγγέλλωνται και θα τιμωρώνται αυστηρώς συμφώνως τω νόμω".

Η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασίλειο, οδηγούν τους Κρήτες πολιτικούς Ελευθέριο Βενιζέλο, Εμμανουήλ Ξηρά, Χ. Πλουμιδάκη και Εμμανουήλ Παπαγιαννάκη να εκδώσουν, τα μεσάνυχτα της 22 Σεπτεμβρίου 1908 και ενώ ο Ζαΐμης ήταν σε διακοπές στην Αίγινα, προκήρυξη, με την οποία καλούσαν παγκρήτια συγκέντρωση στα Χανιά ώστε "της Βουλγαρίας ανακηρυχθείσης εις Βασίλειον ανάγκη αμέσως αύριο να κηρύζωμεν και ημείς την ένωσιν". Στη συγκέντρωση που έγινε το μεσημέρι της επόμενης ημέρας στα Χανιά, εγκρίνεται το λαϊκό ψήφισμα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Η κυβέρνηση εκδίδει και εκείνη ψήφισμα που αρχίζει ως εξής:

"Η κυβέρνησις της Κρήτης, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ' αυτής αποτελέσει αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασίλειον". Παράλληλα όπως δημοσιεύεται στο φύλλο αριθμ. 2, 24-09-1908 της εφημερίδος της κυβέρνησεως, η οποία πλέον μετονομάζεται σε "Παράρτημα της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος εν Κρήτη" συγκαλείται η Βουλή σε έκτακτη σύνοδο για τις 28 Σεπτεμβρίου 1908.

Τα μέλη της κυβέρνησης έδωσαν όρκο στο όνομα του βασιλέως των Ελλήνων ενώ η Βουλή επικύρωσε τα ψηφίσματα της ένωσης καταργώντας το καθεστώς της Αρμοστείας. Ο Ζαΐμης δεν ξαναγύρισε στο νησί και η Ελληνική κυβέρνηση, για να αποφύγει τις διεθνείς κυρώσεις δεν αναγνώρισε επισήμως την ένωση.

* Το θέμα διεξοδικά παρουσιάζεται στο βιβλίο της Χρυσούλας Τζομπανάκη "Η αρχιτεκτονική στην Κρήτη", τόμος Α1

Τα Κρητικά Συντάγματα

Του Δημήτρη Ξυριτάκη,
Νομικού-ιστορικού ερευνητή

A. Εισαγωγικά

Στην ψυχή του Κρητικού άρεσε από την αρχαιότητα η ευνομία, η ανάγλυφη δηλαδή να επιλύονται οι ανθρώπινες διαφορές σύμφωνα με κανόνες γενικής ισχύος και όχι κατά το συμφέρον των ολίγων και ισχυρών. Ακόμη και στις πιο έκρυθμες περιόδους της κρητικής ιστορίας, όταν ο πολιτειακός δεσμός χαλάρονε, ανοίγοντας το δρόμο στην αυτοδικία, οι Κρητικοί κατέφευγαν σε αυτήν για λόγους προσωπικής και οικογενειακής τιμής, ακολουθώντας τον άγραφο νόμο της ίσης ανταπόδοσης. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (Ηθικά Νικομάχεια - 8ο κεφάλαιο - 1132), εισηγητής της δικαιοσύνης αρχής της ίσης ανταπόδοσης ή ταυτοπάθειας ή του αντιπεπονητός, για να χρησιμοποιήσουμε όλα τα σχετικά συνώνυμα, υπήρξε ο μυθικός Ραδάμανθς. Σε αυτόν αποδίδεται η γνωστή ρήση:

Ει κε πάθει τα τ έρεξε δίκη η υβεία γένουτο.

η οποία σε ελεύθερη απόδοσή μας με βάση το κρητικό δεκαπεντασύλλαβο σημαίνει:

μόνο σαν πάθει ά,τ' ήκαμε, δίκη σωστή θα γίνει.

Ο αρχαίος κόσμος έτρεφε βαθιά εκτίμηση στην κρητική ευνομία, όπως μαρτυρεί το γεγονός ότι μεγάλοι σοφοί της αρχαιότητας επισκέφτηκαν τη Μεγαλόνησο για να μελετήσουν την νομοθεσία της. Τέτοιοι, για παράδειγμα, ήταν ο σπαρτιάτης Λυκούργος, που την επισκέφτηκε μετά την αυτοεξορία του από τη Σπάρτη και παρέμεινε στην πόλη της Λύκτο, επί σειρά ετών, μελετώντας τη νομοθεσία της, προκειμένου να εισηγηθεί στην πατρίδα του πολίτευμα κατ' απομίμησην του κρητικού. Ακόμη θερμότερος θαυμαστής της κρητικής ευνομίας υπήρξε ο Πλάτων, ο οποίος, κατά μία σοβαρότατη εκδοχή, την επισκέφτηκε στην τελευταία δεκαετία της ζωής του για να συγγράψει τον μεγαλύτερο και τελευταίο διάλογό του, τους «Νόμους». Συχνά όμως και ο χερσαίος ελληνικός χώρος ζητούσε τη συνδρομή σπουδαίων Κρητικών για την αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων του. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του Επιμενίδη και του Θαλήτα και εντελώς πρόσφατα του Ελευθερίου Βενιζέλου, τον οποίον προσκάλεσε στην Αθήνα το 1910 ο επαναστατημένος ελληνικός στρατός για να δώσει λύση στο φαύλο και ανίκανο πολιτικό κατεστημένο που δυνάστευε και εξουτέλιζε τη χώρα. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος όμως δεν κάλεσε στην Αθήνα απλώς έναν πολιτικό, αλλά ένα μεταρρυθμιστή, που είχε δώσει δείγματα γραφής στη θεσμική συγκρότηση της Κρητικής Πολιτείας. Η συμβολή του Ελευθερίου Βενιζέλου

στη συνταγματική ιστορία της Κρήτης και ειδικότερα στην κατάρτιση των δύο συνταγμάτων (1899 και 1907) της Κρητικής Πολιτείας είναι καθοριστική. Η συνταγματική ιστορία της Κρήτης δεν έχει μελετηθεί ούτε προβληθεί ανάλογα με την αξία της, μολονότι αποτελεί σημαντική πτυχή της ιστορίας της, καθώς και αξιοσημείωτο κεφάλαιο της εθνικής συνταγματικής ιστορίας μας. Συμβαίνει δυστυχώς και με τη συνταγματική ιστορία της Κρήτης αυτό που διαπιστώνουμε για ολόκληρη την τοπική ιστορία της, όπως και για τις τοπικές ιστορίες άλλων ελληνικών περιφερειών. Δεν μας είναι άγνωστη η εξήγηση της φοβερής αυτής παράλειψης: Το Αθηνοκεντρικό κράτος, αφού συγκέντρωσε στα χέρια του όλη την εξουσία και αφαιμάζε προνομιακά τους εθνικούς πόρους, επέπεσε λάιμαργα στην ιστορία και τη γλώσσα, τους δύο συμβολικούς άξονες της φυλής μας. Φαίνεται απίστευτο, αλλά είναι δυστυχώς αληθινό, ότι η συνταγματική ιστορία της Κρήτης δεν διδάσκεται πουθενά, ούτε στη μέση εκπαίδευση ούτε στις νομικές σχολές της χώρας. Μάταια θα αναζητήσει κανείς στα συγγράμματα των συνήθως λαλίστατων συνταγματολόγων μας μια έστω ολιγόλογη παραπομπή στα δύο κρητικά συντάγματα, η επίδραση των οποίων, όπως θα δούμε παρακάτω, στη διαμόρφωση του ελληνικού συντάγματος του 1911 είναι κάτι παραπάνω από ουσιαστική. Παρήγορο βέβαια είναι το γεγονός ότι ο μέγιστος των Ελλήνων συνταγματολόγων, Νικόλαος Ν. Σαρίπολος, «καταδέχθηκε» να ασχοληθεί με το πρώτο κρητικό σύνταγμα, συγγράφοντας, όπως προείπαμε, ένα πολυσέλιδο βιβλίο με τον τίτλο «Το Κρητικό Συνταγματικό Δίκαιο» (Αθήνα, Βασιλική Τυπογραφία Ραφάνη-Παπαγεωργίου, 1902). Αξιόλογη είναι επίσης η μελέτη του Εμμανουήλ Τσουδερού, μέλους της Β' Συντακτικής Συνέλευσης και μετέπειτα πρωθυπουργού της Ελλάδας, με τον τίτλο Το Κρητικό Πολίτευμα του 1896 και το Κρητικό Σύνταγμα του 1898 εξ' απόψεως Διεθνούς Δικαίου (Αθήνα, τυπογραφείου Μιχαήλ Σαλιβέρου, 1903).

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1899 (Η Επανάσταση του 1897 και η Σφαγή της 25ης Αυγούστου)

Το πρώτο Κρητικό Σύνταγμα υπήρξε το αναπότρεπτο αποτέλεσμα ενός επαναστατικού αγώνα με πολύ δραματικό τέλος, τη Σφαγή των εκατοντάδων Ηρακλειωτών, την 25η Αυγούστου του 1897.

Ο Οργανικός Νόμος, παρά την αξιοσημείωτη βελτίωση που επέφερε σε αυτόν η Σύμβαση της Χαλέπας, δεν ικανοποίησε τους Κρητικούς, οι οποίοι κατέφυγαν και πάλι στα όπλα, διεκδικώντας την πλήρη απελευθέρωση και αυτονομία του Νησιού. Έτσι, άλλη μια επανάσταση (1897), η τελευταία όμως τούτη τη φορά, χρειάστηκε να καταγραφεί στο επαναστατικό μητρώο τους. Ίσως δε και αυτή να μην ήταν η τελευταία, αν δεν συνέβαινε στη διάρκεια της να λάβει χώρα μία βαρβαρότητα απίστευτα μεγάλη, ακόμη και για τα δεδομένα εποχής: Στις 25 Αυγούστου 1898, πολυάριθμος τουρκικός όχλος, αποτελούμενος κυρίως από βασιβουζούκους, όπως αποκαλούνταν οι Τουρκοκρητικοί, έντεχνα καθοδηγούμενος από την επίσημη τουρκική Αρχή, επιτέθηκε σε ομάδα ξένων (Αγγλων

στρατιωτών που συνόδευαν τους υπαλλήλους που θα εγκαθίσταντο σε τελωνειακό κτίριο του λιμένα της πόλης. Η επίθεση αυτή προκάλεσε αιματοχυσία και το επεισόδιο πήρε τεράστιες διαστάσεις. Ο τουρκοκρητικός όχλος, που υπερπερνούσε αριθμητικά του χριστιανικού στοιχείου, βρήκε την αφορμή να προβεί στον εμπρησμό του ιστορικού κέντρου της πόλης, σκοτώνοντας μερικές εκατοντάδες κατοίκους της και καταστρέφοντας σπίτια και καταστήματα. Δεν είναι γνωστός ο ακριβής αριθμός των θυμάτων, τα οποία, σύμφωνα με κάποια απογραφή, ήταν πάνω από τριακόσια. Γεγονός αναμφισβήτητο είναι όμως ότι η Σφαγή της 25ης Αυγούστου επέδρασε καταλυτικά και ραγδαία στις εξελίξεις, λόγω του μεγάλου συγκλονισμού που προκάλεσε σε όλη τη χώρα και την Ευρώπη. Επόμενο ήταν να συγκινηθούν και να παρέμβουν οι Προστάτιδες Δυνάμεις και προπαντός η Αγγλία, δεκαεπτά στρατιώτες της οποίας και ο υποπρόξενος της στο Ηράκλειο (Λυσίμαχος Καλοκαιρινός) έχασαν τη ζωή τους από την τουρκική επίθεση. Αξίωσαν λοιπόν την αποχώρηση όλων των Τούρκων στρατιωτών από την Κρήτη και τη σύλληψη των πρωταίων της Σφαγής. Η τουρκική διοίκηση πειλάχρησε στην αγγλική απαίτηση και παρέδωσε αριθμό πρωταίων ίσο με τον αριθμό των Αγγλων νεκρών, οι οποίοι δικάστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες, καταδικάστηκαν σε θάνατο και απαγχονίστηκαν παραδειγματικά στον τόπο του εγκλήματός τους. Στη συνέχεια (3 Νοεμβρίου) αποχώρησε και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης από το νησί. Έτσι άνοιξε διάπλατα η διαδικασία για την πλήρη αυτονομία της Κρήτης: Η εξουσία περιήλθε στους επαναστάτες, επικεφαλής των οποίων ως πρόεδρος Εκτελεστικού ορίστηκε ο Ιωάννης Σφακιανιάκης, που μπορεί κατόπιν τούτου να θεωρηθεί ως ο πρώτος πρωθυπουργός της Κρήτης. Οι Προστάτιδες Δυνάμεις, σε συνεννόηση με τον Έλληνα βασιλιά Γεώργιο Α', όρισαν Υπατο Αρμοστή του νησιού και εντολοδόχο τους το δευτερότοκο γιο του, πρίγκιπα Γεώργιο, ο οποίος αποβιβάστηκε στη Σούδα στις 9 Δεκεμβρίου 1898 και έγινε ενθουσιωδώς δεκτός από τον κρητικό λαό.

Η δεκαπενταμελής Επιτροπή Σχεδίου και η διαδικασία κατάρτισής του

Η πρώτη απόφαση που πήρε μόλις ήρθε στην Κρήτη ο πρίγκιπας Γεώργιος ήταν η έκδοση του υπ' αρ. 1 Ηγεμονικού Διατάγματος «Περί συστάσεως Επιτροπείας προς παρασκευήν Σχεδίου του Πολιτεύματος». Το ιστορικό αυτό διάταγμα δημοσιεύτηκε στην πρώτη σελίδα του Α φύλλου της «Επισήμου Εφημερίδος της Κρητικής Πολιτείας», με ημερομηνία 25 Δεκεμβρίου 1898. Πρόεδρος της δεκαπενταμελούς αυτής επιτροπής ορίστηκε ο Ιωάννης Σφακιανιάκης, ενώ δεύτερος στη σειρά ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Η σχέση αμοιβαίας εκτίμησης που αναπτύχθηκε ανάμεσα στους δύο σημαντικούς αυτούς άνδρες συνετέλεσε ώστε να προχωρήσει γρήγορα και καρποφόρα η διαδικασία κατάρτισής του σχεδίου. Η διαδικασία διήρκεσε ένα περίπου μήνα, από τις 31 Δεκεμβρίου 1898 έως τις 29 Ιανουαρίου 1899, οπότε ολοκληρώθηκε, ύστερα από 24 πολύωρες συνεδριάσεις. Στη συνέχεια το σχέδιο Συντάγ-

Ο πρόεδρος της Α' Συντακτικής Συνέλευσης Ιωάννης Σφακιανιάκης

ματος υποβλήθηκε προς τελική ψήφιση στην Α' Συντακτική Συνέλευση, που συγκροτήθηκε για το λόγο αυτό, ύστερα από καθολική ψηφοφορία του κρητικού λαού στις εκλογές της 24/1/1899.

Η Συντακτική Συνέλευση, υπό την προεδρία του Ιωάννη Σφακιανιάκη, αφού πραγματοποίησε 26 συνολικά συνεδριάσεις σε διάστημα δύο περίπου μηνών, ψήφισε το σχέδιο της Επιτροπής με επουσιώδεις τροποποιήσεις, σε συνεδρίασή της τη 15η Απριλίου 1899. Την επομένη ο Ιωάννης Σφακιανιάκης παρέδωσε στον πρίγκιπα το ψηφισμένο πια κείμενο του Συντάγματος, ο οποίος το επικύρωσε αυθημερόν και διέταξε τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, με ημερομηνία 16/4/1899. Κατά την παράδοση του κειμένου, ο Ιωάννης Σφακιανιάκης εκφώνησε τον καθιερωμένο στις περιστάσεις αυτές λογίδριο, από το οποίο αξίζει να παραθέσουμε το ακόλουθο απόσπασμα γιατί επισημαίνει το θεμελιώδες και μοιραίο, όπως θα αναπτύξουμε παρακάτω, ελάττωμα του Α' κρητικού Συντάγματος, που συνίσταται στη συγκέντρωση υπερξουσιών στο πρόσωπο του ηγεμόνα.

«...και οι εκπονήσαντες το αρχικόν σχέδιον και οι ψηφίσαντες το οριστικόν κείμενον πληρεξούσιοι του Κρητικού λαού, αποβλέψαντες εις την ιδέαν, ην η Υμετέρα Βασιλική Υψηλότης εκπροσωπεί, δεν εδίστασαν να συγκεντρώσουν εις χείρας Αυτής εξουσίαν μικράν υπολοιπόμενν της απεριόριστου. Η Υμετέρα Βασιλική Υψηλότης θα εκτιμήση ορθώς την σημασίαν του γεγονότος τούτου, όταν αναλογισθή μάλιστα ότι πάντων των άλλων Ελλήνων οι Κρήτες διετήρησαν τα δημοκρατικάς ροπάς της φυλής και ότι το δικαίωμα του ν' αποφασίσωσι ελευθέρως περί των καθ' εαυτούς πραγμάτων, απέκτησαν δια μακρών και χλεπόν αγώνων...»

Οι Συντάκτες του πρώτου κρητικού Συντάγματος έλαβαν ως πρότυπό τους το ελληνικό Σύνταγμα του 1864, το οποίο, όπως γνωρίζουμε, κινήθηκε μέσα στην πολιτειακή παράδοση του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, έχοντας ως απώτερα πρότυπα του τα συντάγματα της γαλλικής και της αμερικανικής επανάστασης. Επομένως το πολίτευμα της Κρήτης, κατά το πρώτο Σύνταγμα της, είναι ανάλογο

Ο πρόεδρος της Β' Συντακτικής Συνέλευσης Αντώνης Μιχαηλίδης

της βασιλευμένης δημοκρατίας ή, αν θέλετε, της ηγεμονεύουσας δημοκρατίας αφού εξάλλου η αναθεώρηση του συντάγματος σύμφωνα με το άρθρο 100 μπορεί να γίνει χωρίς τη σύμπραξη του ηγεμόνα. Αυτή είναι και η άποψη του Νικολάου Σαρικόπου (Το Κρητικό Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 6) κατά τον οποίο η Κρήτη «αποτελεί πολιτεία εν ή η εξάσκησης της κυριαρχίας συγκεντρούται κυρίως εν τω προσώπω του πρίγκιπος. Ο πρίγκιψ είναι το κεντρικόν, ούτως ειπείν όργανον της πολιτείας, αλλ' ουχι ο φορέας της πολιτικής εξουσίας, καθόσον κατά βάθος η Κρήτη είναι επίσης βασιλική δημοκρατία, αφού ο λαός δια των αντιπροσώπων του χωρίς την σύμπραξιν του ηγεμόνος δύναται, κατά το σύνταγμα, να μεταβάλη την διανομήν της πολιτικής εξουσίας και να μεταρρυθμίσει το σύνταγμα». Από πλευράς δημοκρατικότητας το πρώτο κρητικό Σύνταγμα υπερτερεί σε δύο σημεία του ελληνικού προτύπου του (σύνταγμα 1864): 1) και τα δύο συντάγματα καταχωρούν την ανεξίτηρησεία, ορίζοντας ότι «έκαστος είναι ελεύθερος να πρεσβεύει οιονδήποτε θρήσκευμα, απαγορευμένου του προσυλητισμού». Το κρητικό όμως σύνταγμα θεωρεί σκόπιμο να προσθέσει στη διάταξη αυτή την ακόλουθη χρήσιμη διευκρίνιση: «Η απαγόρευσις (του προσυλητισμού) αυτή δεν πρέπει να χρησιμεύσει ως πρόφασις όπως περιορίζεται παρ' ονόμας η ελευθερία ατόμων ομολογούντων δημοσία οιονδήποτε θρήσκευμα. 2) και τα δύο συντάγματα λαμβάνουν μέτρα για την προστασία της ανεξαρτησίας του δικαστή. Το ελληνικό σύνταγμα του 1864 (άρθρο 97-98) θεσπίζει τα προσόντα της ισοβιότητας και της μονιμότητας, χωρίς όμως να προστατεύει τους δικαστές από τον κίνδυνο της δυσμενείας της εκτελεστικής εξουσίας. Τον κίνδυνο αυτό έρχεται να αποτρέψει το πρώτο κρητικό σύνταγμα, που με διάταξή του (άρθρο 89) ιδρύει ένα συλλογικό όργανο αποτελούμενο από δικαστές, το Συμβούλιον Δικαιοσύνης, «μετά την σύστασιν του οποίου ουδείς δικαστής ή εισαγγελέας διορίζεται ή προάγεται άνευ προτάσεως, ουδέ μετατίθεται άνευ γνωμοδοτήσεως, ουδέ παύεται προσωρινώς ή διαρκώς άνευ αποφάσεως του Συμβουλίου τούτου». Η σημαντικότερη αυτή ρύθμιση, η οποία θα επαναληφθεί αυτο-

του 1899 και 1907

λεξεί και στο Β' κρητικό Σύνταγμα θα υιοθετηθεί αργότερα από το ελληνικό Σύνταγμα του 1911, άρθρο 90, με τη συγκρότηση του Ανωτάτου Δικαστικού Συμβουλίου, που ισχύει μέχρι σήμερα. Όπως προκύπτει από τα πρακτικά των συζητήσεων της Επιτροπής Σχεδίου και της Συντακτικής Συνέλευσης, εισηγήτης της ρηζικέλευθης αυτής ρύθμισης είναι ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος, όχι μόνο εξαιτίας της αναγνωρισμένης από όλους νομικής του κατάρτισης, αλλά και της πολιτικής του ευστροφίας και πειθούς, κατάφερε να «περάσει» τις προτάσεις του και να επηρεάσει όσο κανένας άλλος την τελική μορφή του Συντάγματος, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τις πολιτικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα, όπου αληθινά το πρώτο κρητικό Σύνταγμα φαίνεται να συμπλέει με τα δημοκρατικότερα συντάγματα της εποχής του, αλλά, δυστυχώς και ως προς τις υπερεξουσίες που τόσο άκριτα παραχωρήθηκαν στον ηγεμόνα.

Οι συντάκτες όμως του Πρώτου Κρητικού Συντάγματος, παρά την επιμέλειά τους, δεν μπόρεσαν να απαλλαγούν από την υπεραισιοδοξία και την ευπιστία που χαρακτηρίζουν συχνά τους Κρητικούς, με αποτέλεσμα να παραχωρήσουν σε ένα πρόσωπο από παιδεία και πεποιθησή αυταρχικό, τον πρίγκιπα Γεώργιο (ήταν ένας Γκλύξμπουργκ από τη μεριά του πατέρα του και ένας Ρομανόφ από τη μεριά της μάνας του), εξουσίες τις οποίες αυτός καταχράστηκε σε βάρος του κρητικού λαού. Πιο συγκεκριμένα: Στον πρίγκιπα αναγνωρίστηκαν εξουσίες κατά πολύ μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες του πατέρα του στην Ελλάδα. Του δόθηκε για παράδειγμα το δικαίωμα (άρθρο 42) να διορίζει κατά την απόλυτη κρίση του 10 βουλευτές σε μια βουλή 72 εδρών. Επίσης το δικαίωμα να προτείνει νόμους σχετικούς με τη μισθοδοσία (άρθρο 60). Ειδικότερα δε για τα δύο πρώτα χρόνια της θητείας του του παραχωρήθηκαν τα αποκλειστικά δικαιώματα: Να νομοθετεί χωρίς τη σύμπραξη της βουλής (111), να χορηγεί άδειες για έκδοση εφημερίδων και να τις ανακαλεί (109), να απελαύνει από τη νήσο ακόμη και γηγενείς Κρήτες (110), να συνάπτει συμβάσεις σχετικές με δημόσια έργα (110 εδ.α) κ.λπ. Επόμεινο ήταν ότι η υπερινόηση των εξουσιών του θα επέφερε αντίστοιχη μείωση των αρμοδιοτήτων της βουλής, η οποία λειτουργούσε για δύο το πολύ μήνες μέσα στα δύο χρόνια που διαρκούσε η βουλευτική περίοδος (άρθρα 46 και 47). Έτσι ο μεν νομοθετικός ρόλος της ήταν διακοσμητικός ο δε εξελεγκτικός ουσιαστικά ανύπαρκτος, αφού σύμφωνα με το άρθρο 35 πάσα απόφαση της συνελεύσεως αφορούσα το πρόσωπον του ηγεμόνου λαμβάνεται δια πλειονοψηφίας των 2/3 και δια φανεράς ψηφοφορίας.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος πολλές φορές προφορικά παραδέχθηκε το ρόλο που έπαιξε στη συνταγματική αναγνώριση των υπερεξουσιών του πρίγκιπα. Σε μία δε περίπτωση το αναγνώρισε και εγγράφως με επιστολή του (12/8/1906) προς τον σπουδαίο φιλόλογο Λασιθιώτη πολιτικό Αντώνιο Βορεάδη, με την οποία θέλησε να τον καλοσωρίσει στο κόμμα του μετά την αποχώρησή του τελευταίου από το φιλοπριγκιπικό κόμμα του Αντωνίου Μιχελιδάκη: «... Όλοι είχαμε πλανηθή επιζήτησαντες εν τω παρελθόντι την υπέρμετρον ενίσχυσιν του ανευθύνου παράγοντος... Η ευθύνη δ' εμού είναι μεγαλύτερα, ως επιδράσαντος πλει-

ότερον εις την σύνταξιν του συντηρητικού πολιτεύματος του 1899... ».

Εκείνος φυσικά, που πλήρως περισσότερο από κάθε άλλο τον αυταρχισμό του πρίγκιπα, ήταν ο «ευεργέτης» του (ο Ελευθέριος Βενιζέλος), ο οποίος αρχικά μεν απολύθηκε από την κυβέρνηση, όπου κατείχε το υπουργείο της Δικαιοσύνης (Μάρτιος 1901), «...επειδή όλως αναρμοδίως υπεστηρίξεν και δημοσία εξέθηκεν γνώμας επί σπουδαιοτάτου ζητήματος του τόπου αντιθέτως προς το ημέτερον φρόνημα και την εντολήν ημών», ενώ αργότερα γνώρισε και τη γέυση των φυλακών του Ιτζεδίν, όπου εξέτισε δεκαπενθήμερη φυλάκιση επί «δημοσιογραφική εξυβρίσει».

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1907

Αν το πρώτο Κρητικό Σύνταγμα θεσπίστηκε κατά νομική αναγκαιότητα για να προσδοθεί στο νεοπαγές κράτος το απαραίτητο τεκμήριο της νομιμότητάς, χωρίς όμως να ληφθούν τα μέτρα ώστε η νομιμότητα αυτή να είναι δημοκρατική, το δεύτερο Σύνταγμα του 1907 ψηφίστηκε κατά δημοκρατική αναγκαιότητα προκειμένου να διορθωθούν οι ανελεύθερες διατάξεις του πρώτου και να επαναφερθεί η λειτουργία της Κρητικής Πολιτείας στη δημοκρατική της αφετηρία. Το δεύτερο Κρητικό Σύνταγμα πρέπει να εννοηθεί ως μια από τις κυριότερες συνέπειες της ιστορικής ρήξης ανάμεσα στον αρμοστή πρίγκιπα Γεώργιο και τον πρώτο τη τάξει Σύμβουλο (Υπουργό του) επί της Δικαιοσύνης και των Εξωτερικών, Ελευθέριου Βενιζέλου. Η απόλυση βέβαια αυτή δεν επέφερε τον επιδιωκόμενο πολιτικό του θάνατο, αλλά, αντίθετα, χάρι στη μοναδική ικανότητά του Βενιζέλου να μετατρέπει τα εναντίον του κτυπήματα σε στρατηγικά υπέρ αυτού πλεονεκτήματα, τον κατέστησε συμπάθη στον κρητικό λαό και τον όπλισε με καινούργια αποφασιστικότητα. Έτσι, αφού κράτησε εύγλωττη σιωπή για ένα περίπου εξάμηνο, όσο του χρειάζονταν για να προετοιμαστεί, το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου (1901) πέρασε στην αντιπρόθεση κατά του πρίγκιπα και τον αυλικολάκων του, τους οποίους συντόνιζε ο αυλικός γραμματέας Ανδρέας Παπαδιαμαντόπουλος. Η αντίδραση του Βενιζέλου περιελάβε την έκδοση εβδομαδιαίας εφημερίδας (Κήρυξ), στην οποία δημοσίευσε σειρά άρθρων με τον τίτλο Γεννηθήτω φώς. Ήταν δηλαδή μια αντιπρόθεση με μοναδικό όπλο την νευρώδη γραφίδα του. Το όπλο όμως αυτό στάθηκε αρκετό για να συσπειρώσει γύρω του μεγάλο αριθμό φίλων και να ξεκινήσει μια μεγαλειώδη πορεία, στη διάρκεια της οποίας ο Βενιζέλος πέτυχε, αφενός μεν να οργανώσει την πολιτική του δύναμη σε ένα παγκρήτιο κόμμα φιλελεύθερων αρχών, αφετέρου δε να προσεγγίσει τους εκπροσώπους των Προστατών Δυνάμεων, να κερδίσει την εκτίμησή τους και να τους πείσει να εξαναγκάσουν τον πρίγκιπα σε παραίτηση. Στο διάστημα αυτό ο Βενιζέλος με τα κείμενα και τους λόγους του έθεσε επανειλημμένα το θέμα της αναθεώρησης του Συντάγματος επί το δημοκρατικότερον. Το Μάρτη του 1905, αφού πια διαπίστωσε ότι ο χρόνος ήταν κατάλληλος, ο Βενιζέλος έκανε την αποφασιστική κίνηση, προσθέτοντας στο αξιόμαχο όπλο της γραφίδας του άλλα 600

όπλα, πυροβόλα τούτη τη φορά, όσο ήταν οι άνδρες που αποτέλεσαν τον ένοπλο τμήμα του κινήματός του στο Θέρισσο. Επακολούθησε η απόφαση των Προστατών Δυνάμεων να συστήσουν διασυμμαχική επιτροπή εμπειρογνομώνων, οι οποίοι, αφού επισκέφτηκαν ολόκληρη τη Κρήτη, συνέταξαν υπόμνημα καταδικαστικό για τον πρίγκιπα προετοιμάζοντας την αντικατάστασή του. Ο Έλληνας βασιλιάς Γεώργιος Α ύστερα από αυτό ανακάλεσε το γιο του στην Αθήνα και του παραχωρήθηκε ως αντάλλαγμα να ορίσει αυτός το νέο αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας, πράγμα που έγινε με την επιλογή του Αλέξανδρου Ζαΐμη.

Η διαδικασία αναθεώρησης

Η διαδικασία που τηρήθηκε για την αναθεώρηση του πρώτου Κρητικού Συντάγματος χαρακτηρίζεται από υπευθυνότητα και ταχύτητα, συνδυασμένη με πιστή τήρηση των τύπων: Η απόφαση για την αναθεώρηση ελήφθη από τα μέλη της κρητικής Βουλής, που συνήλθαν την 1η Σεπτεμβρίου 1905, ύστερα από πρόσκληση του προέδρου της, Αντωνίου Μιχελιδάκη. Εκτός από την απόφαση για αναθεώρηση, η Βουλή προσδιόρισε και τα άρθρα του Συντάγματος, που έπρεπε να αναθεωρηθούν. Τα άρθρα αυτά ήταν τα εξής: 1, 6, 23, 24, 25, 29, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 56, 58, 60, 62, 63, 65, 67, 68, 87, 89, 92, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105 και 106. Στη συνέχεια προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη των μελών της Β' Συντακτικής Συνέλευσης, η οποία συνήλθε στην πρώτη συνεδρίασή της υπό την προεδρία του προσωρινού προέδρου Θεμ. Σκουιντή την 30η Ιουνίου 1906.

Στις 5 Οκτωβρίου 1906 η Συνέλευση συγκρότησε 20μελή επιτροπή, στην οποία ανατέθηκε η εκπόνηση του σχεδίου αναθεώρησης του Συντάγματος του 1899. Στα μέλη της επιτροπής αυτής συγκαταλεγόταν και ο θριαμβευτής του κινήματος του Θερίσσου Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος, αν και ανήκε στη μειοψηφία, κατάφερε και πάλι να περάσει τις προτάσεις του για ένα αληθινά δημοκρατικό Σύνταγμα, που έμεινε στην ιστορία ως το κοινοβουλευτικό Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, δεδομένου ότι με αυτό εισήχθη στην Κρητική Πολιτεία η αρχή της δεδηλωμένης και ο κοινοβουλευτισμός.

Η Επιτροπή Σχεδίου

Η Επιτροπή Σχεδίου, υπό την προεδρία του Εμμανουήλ Λογιάδη, επιδόθηκε με αξιολύμιστο ζήλο στο έργο της και πραγματοποίησε μέσα σε 16 μόνο ημέρες 16 συνεδριάσεις, μέχρι την 23η Οκτωβρίου 1906. Στη συνέχεια τη σκυτάλη ανέλαβε η Β' Συντακτική Συνέλευση, η οποία, καθοδηγούμενη από τον άξιο Πρόεδρό της Αντώνιο Μιχελιδάκη, επιδόθηκε με ζήλο και ταχύτητα στο αναθεωρητικό έργο, για την ολοκλήρωση του οποίου χρειάστηκε να πραγματοποιήσει 38 πολώρες και σχεδόν καθημερινές συνεδριάσεις, μέχρι τις 29 Νοεμβρίου 1906, οπότε περατώθηκαν οι εργασίες της με την έγκριση, με επουσιώδεις τροποποιήσεις, του σχεδίου της Επιτροπής. Το κείμενο του νέου Συντάγματος υποβλήθηκε στον Ύπατο Αρμοστή Αλέξανδρο Ζαΐμη, ο οποίος προέβη στην κύρωσή του, διατάζοντας τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της

Το Σύνταγμα του 1907, όπως δημοσιεύεται στην επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας

Κρητικής Πολιτείας (Θ αρ. 7, 8/2/1907).

Ως προς το περιεχόμενο του Συντάγματος πρέπει να ληφθούν τα εξής: Οι συντάκτες του επιχείρησαν και πέτυχαν να διορθώσουν τα σφάλματα του προηγούμενου Συντάγματος, στα οποία θεωρήθηκε ότι οφειλόταν η ρήξη ανάμεσα στον πρίγκιπα και τον Βενιζέλο. Έτσι από τη μια μεριά μείωσαν τις εξουσίες του Ύπατου Αρμοστή και από την άλλη διέυρναν τις εξουσίες της βουλής. Ενίσχυσαν επίσης τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

Οι κυριότερες αλλαγές

Οι κυριότερες αλλαγές που επέφερε το νέο σύνταγμα είναι οι ακόλουθες: 1) Αναγνωρίστηκε στον καθένα το δικαίωμα να εκδίδει εφημερίδα χωρίς άδεια της διοίκησης (άρθρο 18). 2) Αναγνωρίστηκε το δικαίωμα του συνέρχεσθαι χωρίς να απαιτείται αστυνομική άδεια σε καμία περίπτωση (άρθρο 23) 3) Μειώθηκαν δραστηρικά οι εξουσίες του ανώτατου αρχοντα, ο οποίος στο εξής ονομάζεται Ύπατος Αρμοστής και όχι ηγεμόν. 4) Αναγνωρίστηκε το τεκμήριο της αρμοδιότητας υπέρ του λαού (άρθρο 44). 5) Καταργήθηκε το δικαίωμα διορισμού βουλευτών από τον Αρμοστή. 6) Περιορίστηκε δραστηρικά το δικαίωμα αρνησικυρίας του Αρμοστή (άρθρο 39). 7) Καταργήθηκε η διάταξη του παλαιού Συντάγματος (άρθρο 65), σύμφωνα με την οποία οι σύμβουλοι του ηγεμόνα διορίζονται και παύονται παρ' αυτού «κατ' αρέσκειαν». 8) Ενισχύθηκε η βουλή με την επιμήκυνση της βουλευτικής περιόδου από 2 σε 3 χρόνια (άρθρο 62) και της συνόδου από 2 σε 3 μήνες (άρθρο 48). 9) Η βουλευτική ιδιότητα διαρκεί όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος (άρθρο 57). Και ένα ανέκδοτο: Αξίζει να σημειώσουμε να τελειώσουμε την αναφορά μας στο 2ο Κρητικό Σύνταγμα με το ακόλουθο απόσπασμα από το ημερολόγιο του Εμμανουήλ Τσουδερού, ο οποίος υπήρξε μέλος της Β' Συντακτικής Συνέλευσης και γραμματέας του προεδρείου της, υπό την προεδρεία του Αντωνίου Μιχελιδάκη. Το

δημοσιεύουμε, γιατί αποδίδει με τρόπο γλαφυρό την ατμόσφαιρα των συνεδριάσεων που προηγήθηκαν της ψήφισης του Συντάγματος αυτού. Οι συνεδριάσεις προεμνήνουντο θυελλώδεις. Και με την πρόφασιν αυτήν ο αρχηγός των στρατευμάτων διεθνούς κατοχής Γάλλος συνταγματάρχης Λουπάνσκυ προέτεινε εις τον Πρόεδρον Αντώνιον Μιχελιδάκην να δεχθή την, εντός της αιθούσης των συνεδριάσεων, παρουσίαν φρουράς αλλοδαπών στρατευμάτων δια την τήρησιν της τάξεως. Την πρότασιν δεν εδέχθη ο Πρόεδρος, και μου ανετέθη να διεξαγάγω εκ μέρους του με τον αρχηγόν των διεθνών στρατευμάτων διαπραγματεύσεις δια μίαν ανεκτήν εκατέρωθεν λύσιν. Τελικώς συνεφωνήθη όπως η φρουρά παραμένη έξω της αιθούσης, μόνο δε ο φρούραρχος να ευρίσκειται εντός αυτής, δια να καλέσει την φρουράν, εν περιπτώσει ανωμαλίας, αν ο Πρόεδρος έδιδε την συγκατάθεσιν του καλύπτων, εις ένδειξιν αυτής, την κεφαλήν με το καπέλλο του. Εις μίαν εκ των πρώτων συνεδριάσεων, οι Μανούσος Κούνδουρος και Ελευθέριος Βενιζέλος ελογομάχουν ζωηρώς, οι οπαδοί των έλαβον στάσιν εχθρικήν, οι μεν κατά των δε, και εφαινετο να επίκειται ρήξις και χειροδικία. Ο φρούραρχος ένευε εις τον Πρόεδρον να φορέσει το καπέλλο του. Ο Πρόεδρος όμως, τη προτροπή εμού και άλλων μελών του προεδρείου, δεν εθεώρει ότι ήτο αναγκασία η επαναφορά της τάξεως δια ζένων στρατευμάτων και δεν εκάλυπτεν την κεφαλήν του. Εν τούτοις ο φρούραρχος, κατά παράβασιν της συμφωνίας, διέταξε την είσοδον των στρατιωτών του και η συνεδρίασις διελύθη βιαίως.

Τότε από του προεδρείου αποδοκιμάζων την πράξιν αυτήν εφώναξα:

-Κάτω η αυθαιρεσία!

Παριστάμενος γαλλοκρητικός στρατιώτης μεταφραστής μετέφρασε στους εισελθόντας ότι είπα «κάτω η τυραννία». Και αυτοί εκινήθησαν προς το μέρος μου να με συλλάβουν. Διέφυγα δια της μικράς θύρας, που ήταν ακριβώς όπισθεν του προεδρείου, και μετέβην εις το σπίτι μας, εις την συνοικίαν Καστέλλι.

Το Ηράκλειο της Κρητικής Πολιτείας:

Της Αικ. Μυλοποταμίτικη
Αρχαιολόγου

Με νωπές ακόμη τις μνήμες από τα τραγικά γεγονότα του '98, που άνοιξαν τον δρόμο στην Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία, το Ηράκλειο αγωνίζεται να κερδίσει τον χαμένο καιρό, με το βλέμμα στραμμένο στην Ελλάδα και τη Δύση. Εκδίδονται νέες εφημερίδες, ιδρύονται βιβλιοθήκες, θέατρα, ερασιτεχνικοί θίασοι, Φιλαρμονική και το πρώτο Κρητικό Μουσείο.

Εντούτοις τίποτα σχεδόν από όλα αυτά δεν είναι πρωτόγνωρο για την πόλη. Από τις αρχές του 19ου αιώνα, ένας ευρύς κύκλος προοδευτικών και λόγιων κατοίκων της αγωνίζεται, κάτω από δύσκολες συνθήκες, ενάντια στην καταπίεση και στον σκοταδισμό. Ήδη από τα τέλη του 1880 κυκλοφορεί η εβδομαδιαία εφημερίδα «Μίνω» του Χατζή Πέτρου Λυδάκη και την ίδια περίπου εποχή, η καθημερινή «Ηράκλειον» του Αντωνίου Βορεάδη και η «Νέα Εβδομάς» του Στυλιανού Αλεξίου, στη θέση της παλαιότερης «Εβδομάδος», που είχαν κλείσει οι Τούρκοι. Ο μεγάλος εντούτοις όγκος των εφημερίδων εκδίδεται, όπως είναι φυσικό, στη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας. Το 1900 εκδίδεται η «Ελευθερία» από τον Γεώργιο Μαρκόπουλο, το 1903 η «Φωνή του Λαού» από τον Κοκκινάκη, το 1905 η «Ελπίς» από τον Σωκράτη Βιστάκη και η «Νέα Γενιά» από τον Βεργετάκη το 1906, εκδίδεται η «Ίδη» από τον Κατεργιαννάκη και η «Δάφνη» το 1907. Το 1911, ο Γιάννης Μουρέλος εκδίδει τη «Νέα Εφημερίδα» και ο ίδιος, το 1907, το περιοδικό «Κρητικός Λαός».

Οι αναγνώστες ήταν μάλλον περισσότεροι από τους αγοραστές, μια και οι εφημερίδες κατέληγαν μεταξύ άλλων, μέσω των μπακάληδων που τις χρησιμοποιούσαν σαν χαρτί περιτυλίγματος, σε όλα σχεδόν τα σπίτια της πόλης οι παστές σαρδέλες, για παράδειγμα, τους απέδιδαν και πάλι τον αρχικό τους ρόλο. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία της Ευαγγελίας Φραγκάκη που προερχόταν από οικογένεια που γνώρισε οικονομικές περιπέτειες: «Κάποτε», γράφει, «έφευγε ο πατέρας μου σαρδέλες του βαρελιού, τυλιγμένες σε μια αλλοιώτικη εφημερίδα... ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΛΑΟΣ κι έγραφε ωραία πράγματα...». Στον αντίποδα, η μαρτυρία, της Έλλης Αλεξίου: «Οι παλιές χροντικές οικογένειες..... Ήταν όλοι γλωσσομαθείς και φίλοι της μουσικής σπουδασμένοι οι περισσότεροι στην Ελβετία και τη Γαλλία. Ήσαν συνδρομητές των ξενόγλωσσων φημισμένων περιοδικών. Θυμώμαι να κυκλοφορεί στο σπίτι μας το «Je sais tout» και το αγαπημένο του πατέρα «La science au XX siècle»».

Η ύλη των ηρακλειώτικων εφημερίδων αφορούσε σχεδόν τα πάντα: από τις μετακινήσεις των κρατικών λειτουργιών και τις αφίσες πλοίων, ως τις κάθε είδους διεθνείς ειδήσεις. Σημαντικό θέμα και

μάλιστα σε προβεβλημένη θέση, ήταν σε όλες σχεδόν τις εφημερίδες, τα ζητήματα της αμπελοργίας και της οινοποίησης που είχαν μακράωνη παράδοση στην ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου, όπως άλλωστε και σε ολόκληρη την Κρήτη, γεγονός που υποδηλώνει, ότι στο αναγνωστικό κοινό περιλαμβάνονταν και αγρότες, θαμώνες των καφενείων των χωριών. Από τις εφημερίδες της εποχής δεν έλειπαν ούτε οι διαφημίσεις. Οι περισσότερες αφορούσαν στο κοινό, που παραγόταν στο Ηράκλειο από διάφορες ποτοποιίες, και σε μεγάλα εμποροραφεία.

Το 1883, ερασιτεχνικός θεατρικός όμιλος παρουσιάζει τον «Φιλάργυρο» του Μολιέρου, με επιμέλεια του Εμμανουήλ Αλεξίου και του Ιωσήφ Κόρη και στη συνέχεια «Τα τέκνα του Δοξαπατρή» και «Τα βιάσανα του Βασιλάκη». Το 1888, με πρωτοβουλία του Φιλεκαπαιδευτικού Συλλόγου Ηρακλείου, οικοδομείται το πρώτο θέατρο της πόλης, «περίκομφον και περικαλλές», κοντά στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, στην αριστοκρατική συνοικία της Κουτάλας και εγκαινιάζεται στις 7 Ιανουαρίου του 1889, με το έργο «Οι Ληστές» του Σίλλερ. Το 1898 κτίζεται δεύτερο θέατρο «Η Καλλιθέα», στη θέση του μετέπειτα κινηματογράφου «Απόλλωνα», στη σημερινή οδό Δικαιοσύνης. Η «Καλλιθέα», που φωτιζόταν με λάμπες πετρελαίου, είχε θεωρεία με 102 θέσεις, πλατεία με 250 και γαλαρία με 150. Το 1911, ηλεκτροδοτείται και λειτουργεί πλέον ως κινηματογράφος, προβάλλοντας ακατάλληλες ταινίες, μόνον για άνδρες. Μετά την απελευθέρωση, την πόλη επισκέπτονται μεγάλοι αθηναϊκοί θίασοι, όπως ήταν αυτοί της Παρασκευοπούλου και της Μαρίκας Κοτοπούλη. Ο θίασος της Μαρίκας Κοτοπούλη έρχεται στο Ηράκλειο στις 8 Δεκεμβρίου του 1911 και παραμένει ως τις 31 Ιανουαρίου του 1912, δίδοντας παραστάσεις με έργα Α.Τολστόϊ, Γεωργίας Σάνδη, Μπερναίνι, Ξενόπουλου και Χριστομάνου.

Το 1883, δημιουργείται η πρώτη αρχαιολογική συλλογή, από τον Φιλεκαπαιδευτικό Σύλλογο Ηρακλείου. Ο Φιλεκαπαιδευτικός Σύλλογος ιδρύθηκε το 1875, με πρόεδρο τον Αντώνη Μιχελιδάκη, τον μετέπειτα πολιτικό η τουρκική διοίκηση ωστόσο δεν ενέκρινε τη σύστασή του. Επανιδρύθηκε το 1879 με πρόεδρο τον γιατρό Ιωάννη Σφακιαννάκη και δύο βασικούς σκοπούς: την εξάπλωση των ελληνικών γραμμάτων στον νομό Ηρακλείου, με την ίδρυση σχολείων, και τη διάδοση των αρχαιοτήτων. Ο Σύλλογος πέτυχε να ψηφισθεί νόμος από την Κρητική Εθνοσυνέλευση, που όριζε ότι τα καθαρά έσοδα των μοναστηριακών κτημάτων, έπρεπε να διατίθενται στην παιδεία η διαχείριση ανατέθηκε σε εκλεγμένες επιτροπές που προεδρεύονταν από τους κατά τόπους επισκόπους, τις λεγόμενες, «Μοναστηριακές Επιτροπές». Αν και η αντιπαράθεση με την Εκκλησία και την τουρκική διοίκηση ήταν οξεία, το 1881, ιδρύθηκε το πρώτο και για πολλά χρόνια, μοναδικό, «Ελληνικόν Γυμνάσιον» της Κρήτης με πρώτο γυμνασιάρχη, τον Αντώνιο Μιχελιδάκη.

Το 1880 ο Φιλεκαπαιδευτικός αγόρασε σειρά οργάνων Φυσικής και συλλογή ορυκτών για τις ανάγκες των βραδινών μαθημάτων, σε μορφή διαλέξεων που παρέδιδαν δωρεάν ο Σφακιαννάκης και ο πρόεδρος του Συλλόγου Ζαφειρίδης. Παραδίδονταν επίσης μαθήματα σχεδί-

ου από τον Αλεξανδρίδη και Λογιστικής από τον Μοάτζο. Το 1882, στην ομάδα

μόνον στην πόλη του Ηρακλείου αλλά και στην ύπαιθρο. Το 1901 ιδρύεται στο

αγορά. Όπως γράφει η Έλλη Αλεξίου, πολλοί ήταν οι στενοί φίλοι και γνωστοί

Από την καθημερινή ζωή του Ηρακλείου

διδασκόντων προστέθηκε ο επίσκοπος Χερσονήσου Διονύσιος με το μάθημα της Χριστιανικής Ηθικής, το 1883, ο Ιωσήφ Χατζηδράκης με το μάθημα της Φυσιολογίας, ο καθηγητής Πεδικάκης με τις Ελληνικές Αρχαιότητες και ο καθ. Νυσταράκης που δίδαξε εκλαϊκευμένη Αστρονομία.

Η σταδιακή ίδρυση σχολείων στην πόλη του Ηρακλείου και στην ύπαιθρο οδήγησε στην κατάργηση των βραδινών μαθημάτων, αλλά και στη μείωση του αναλφαβητισμού, ο οποίος, στην απογραφή του 1881, αριθμούσε ποσοστά της τάξεως του 54% στον ανδρικό πληθυσμό και του 71% στον αντίστοιχο γυναικείο. Η προσφορά του Φιλεκαπαιδευτικού Συλλόγου, που θεωρούσε τον αναλφαβητισμό τροχοπέδη στην πρόοδο και την αναγέννηση του τόπου, ήταν πράγματι ανεκτίμητη και γνήσιο έργο φιλοπατρίας.

Στο πρόσφορο αυτό έδαφος, η Κρητική Πολιτεία θεσπίζει έναν από τους πιο σημαντικούς της νόμους: την υποχρεωτική στοιχειώδη εκπαίδευση, ιδρύοντας παράλληλα αρκετά σχολεία, όχη

Ηράκλειο Διδασκαλείον για την εκπαίδευση των δασκάλων και το 1905 το ιδιωτικό «Λύκειον ο Κοραής», ιστορικό σχολείο, που έκλεισε άδοξα στα τέλη του 20ου αιώνα.

Έτσι λοιπόν «τα ξυπολιτάκια», τα παιδιά της οικονομικής ανέχειας, βρέθηκαν στο σχολείο να μαθαίνουν γράμματα. Αρκετά ήταν εκείνα που τα κατάφεραν με δυσανάλογο για την ηλικία τους αγώνα, ενάντια ακόμη και στους γονείς τους, στη σκληρότητα της ζωής που γνώριζαν κάποιες φορές στα πρόσωπα των δασκάλων, στην αναλγησία των κοινωνικών διακρίσεων που ήταν έντονες εκείνη την εποχή. «.....Έβγαλα το συμπέρασμα» γράφει η Φραγκάκη στο βιβλίο της Συνοικία η Αρμένικη Εκκλησία «πώς όταν φτωχύνεις δε σε καταδέχονται οι άλλοι, σε αποφεύγουν για να μη τους ζητήσεις δανεικά». Όμως το ζήτημα ήταν πολύ πιο σοβαρό και ταυτόσημο σχεδόν με ανίερο συγχρωτισμό. «Πού τα πάς ανιψούλα τα ξυπολιτάκια;» ρώτησε την Έλλη Αλεξίου, δασκάλα στο Γ' Χριστιανικό Παρθεναγωγείο ο θεός που τη συνάντησε με τους μαθητές της, στην

που δεν την χαιρετούσαν όταν τη συναντούσαν με τους μαθητές της. «...Έπρεπε να πήγαινες με τη δεσποινίδα Δάλη, για να τους έβλεπες πως θα κάνανε σαν καραγκιόζηδες από τις βεβεράντζες» της είπε κάποτε ο πατέρας της, ο Στυλιανός Αλεξίου. «Τώρα με τα ξυπόλυταοι πολλοί θα σε λυπούνται για το κατάντημά σου.....Μα δε φτάνει κι αυτοία τι να κάμουν.....Όποιος κερδίζει πιο πολλά είναι ο καλύτερός τους..... Αυτόν τον κύριο και σύ μην τον ξαναχαιρετήσεις σε τίποτα δεν μπορεί η γνωριμία του, να σου χρησιμεύσει στη ζωή».

Η πρώτη δημόσια βιβλιοθήκη με αναγλωστήριο ιδρύεται στο Ηράκλειο, το 1865, από τη Δημογεροντία Ηρακλείου, με την οικονομική ενίσχυση του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως. Βιβλιοθήκη ωστόσο διαθέτει και ο Φιλεκαπαιδευτικός Σύλλογος, αλλά και ιδιώτες, όπως ο Γεώργιος Νικολετάκης, ο Μητροπολίτης Μελέτιος Νικολετάκης, ο Μίνωσ Καλοκαιρινός, ο Νικόλαος Λαμπρίδης, ο Σταύρος Μαρκόπουλος, ο Στυλιανός Αλεξίου, ο Αντώνιος Μιχελιδάκης, ο Δημήτριος Αλεξανδρίδης, κ. ά. Το

Η οδός
25ης
Αυγούστου
κατά τα
χρόνια της
Αυτονομίας,
μετά την
απο-
κατάσταση
των ζημιών

Οψεις της πνευματικής & κοινωνικής ζωής*

1908, το Ηράκλειο αποκτά ανέλπιστα μια από τις καλύτερες και μεγαλύτερες, σε πανελλήνιο επίπεδο, βιβλιοθήκες, με τη δωρεά του Δημητρίου Βικέλα από τη Βέροια, εμπόρου και λογίου, όπως πολύ συχνά συνέβαινε εκείνη την εποχή και στην Κρήτη οι έμποροι, δηλαδή, να συνδυάζουν το χρέμα με την πνευματική καλλιέργεια. Ο Βικέλας, έχοντας στενούς δεσμούς με μέλη του Φιλεκπαιδευτικού και γνωρίζοντας το πολυσχιδές έργο του, αποφάσισε να το ενισχύσει με τη δωρεά της πλούσιας και σημαντικής βιβλιοθήκης του.

Το 1883, πρόεδρος του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου είναι ο γιατρός Ιωσήφ Χατζηδάκης. Η προσοχή και οι προσπάθειες του Συλλόγου στρέφονται στη διάσωση των αρχαίων. Ο Χατζηδάκης ζήτησε κατ' αρχήν τη βοήθεια του Γενικού Διοικητή Κρήτης του Φωτιάδη πασά, ο οποίος ανταποκρίθηκε θετικά, έγινε μάλιστα και επίτιμος πρόεδρος του Συλλόγου. Με τη βοήθεια του Φωτιάδη και του Χαμντή Μπέη, διευθυντή του Μουσείου Κωνσταντινουπόλεως, εκδόθηκε αυτοκρατορικός ιραδές, σύμφωνα με τον οποίο ο Σύλλογος αποκτούσε το δικαίωμα περισυλλογής και φύλαξης αρχαίων σε Μουσείο.

Η πρώτη μικρή αρχαιολογική συλλογή φυλάσσεται ως το 1900, στα γραφεία του Συλλόγου, δύο μικρά δωμάτια στον περιφραγμένο προαύλιο χώρο του ναού Αγίου Μηνά, που του παραχωρήθηκαν από τη Δημογεροντία Ηρακλείου. Το 1900, η συλλογή, εμπλουτισμένη με ευρήματα από τις ανασκαφές της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής από την Κνωσό και της αντίστοιχης Ιταλικής από τη Γόρτυνα, μεταφέρεται στους Κισιάδες, τους τουρκικούς στρατώνες, όπου και φιλοξενείται ως το 1907. Τον ίδιο χρόνο, το 1907, τα ευρήματα εκτίθενται στο πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου, που κτίστηκε στο ανοικτό πυροβολείο του Αγίου Φραγκίσκου, στη θέση της βενετικής Μονής του Αγίου Φραγκίσκου, σε σχέδια του Γερμανού αρχιτέκτονα - αρχαιολόγου Ντόρπφελντ και του Παν. Καββαδία. Στην ίδια θέση θα κτιστεί αργότερα το σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο, έργο του αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού.

Ο Φιλεκπαιδευτικός είχε το δικαίωμα να λειτουργεί σαν επίσημη αρχή, με αποτέλεσμα για κάθε αρχαιολογική έρευνα να απαιτείται η έγκρισή του, ενώ όλοι ανεξαιρέτως οι ερευνητές όφειλαν να του παραδίδουν όσα αρχαία εύρισκαν. Οι άοκνες προσπάθειες του Συλλόγου περιόρισαν την παράνομη εξαγωγή αρχαίων και σε πολλές περιπτώσεις, διέσωσαν σημαντικά μνημεία από την καταστροφή, όπως για παράδειγμα συνέβη με τους μεγάλους χάλκινους λέβητες της Τυλίσου που σώθηκαν, την τελευταία στιγμή, λίγο πριν από την τήξη τους στο χυτήριο. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ιωσήφ Χατζηδάκη, πολλά χάλκινα αντικείμενα από το Ιδαίο Άντρον πουλήθηκαν από κατοίκους των Ανωγείων σε χυτήρια και άλλα τόσα χρυσά αντικείμενα σε χρυσοχούς, που τα έλειωναν, για να κατασκευάσουν κοσμήματα του συρμού. Το 1884, ο Φιλεκπαιδευτικός, μετά από ειδοποίηση του διευθυντή της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής, Φ. Αλμπερ, έθεσε υποστηρικτή και στενού συνεργάτη του, έσωσε από την καταστροφή τη μεγάλη επιγραφή της Γόρτυνας, οι δόμοι της οποίας προορίζονταν

Τα Λιοντάρια, πάντα σήμα κατατεθέν της πόλης

για την ανέγερση ελαιοτριβείου στους Αγίους Δέκα. Ο Σύλλογος μάλιστα, με την οικονομική ενίσχυση της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών, αγόρασε το χωράφι στο οποίο βρισκόταν η επιγραφή, διασώζοντας την οριστικά.

Το 1909, ιδρύεται ο «Μουσικός Σύλλογος Απόλλων» από τους Απόστολο Ξενοδάκη, Ιωάννη Καρούζο, Μηνά Γεωργιάδη, Κωνσταντίνο Σταματάκη, Μ. Γαλανάκη, Ιω. Σταυριδάκη, Γ. Λιαπάκη, Κ. Σφακιανάκη, Μανασάκη και Δ. Κυριακό. Βασικός σκοπός του Συλλόγου είναι η δημιουργία Φιλαρμονικής και σχολών εγχόρδων μουσικών οργάνων. Η προσπάθεια ωστόσο δεν βρίσκει πρόσφορο έδαφος και ο Σύλλογος κινδυνεύει να διαλυθεί. Τον Μάιο του 1911, σαν από μηχανής θεός, ο δήμαρχος Ηρακλείου Στυλιανός Γεωργίου, σητειακής καταγωγής, άνθρωπος καλλιεργημένος και φιλόμουσος, στηρίζει αποφασιστικά τον Σύλλογο. Η Φιλαρμονική Ηρακλείου ιδρύεται επιτέλους και κάνει της πρώτης της εμφάνιση στο ηρακλειώτικο κοινό στις 24 Αυγούστου του 1914, στις Τρεις Καμάρες, με το έργο του διευθυντή της, Νικόλαου Κόκκινου, «Στους Αητούς της Ίδης».

Η ίδρυση του Μουσικού Συλλόγου και ο στόχος της Φιλαρμονικής, ήταν η φυσική εξέλιξη της μουσικής παιδείας που είχε προσπαθήσει να παράγει στους Ηρακλειώτες ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος πριν από την περίοδο της Αυτονομίας. Ο πρώτος δάσκαλος που προσελήφθη από τον Φιλεκπαιδευτικό, ήταν ένας Ιταλός ερασιτέχνης, ο Φορμύγκα, ο οποίος, λίγο μετά απολύθηκε, ως ανεπαρκής. Στη θέση του προσελήφθη ο Αλή Εφένδης, αρχιμουσικός του τουρκικού στρατού, ένας ευγενικός και ήσυχος άνθρωπος, που πλήρωσε την αγάπη και την εμπιστοσύνη του προς τους χριστιανούς μαθητές του, με έναν μήνα φυλακή. Όταν ο Αλή Εφένδης ζήτησε από τους μαθητές του, να του υποδείξουν ελληνικά μουσικά κομμάτια για να τα συμπεριλάβει στο πρόγραμμα δημόσιας συναυλίας, οι τελευταίοι του έδωσαν τα θούρια «Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά» και «Ω λυγρών και κοπερών σπαθί μου».

Όλοι ανεξαιρέτως οι Ηρακλειώτες, αδιάφορο σε ποια κοινωνική τάξη ανήκαν, έβλεπαν με υπεροψία τους κατοίκους της υπαίθρου και εκείνοι με τη σει-

ρά τους, τους αναγνώριζαν ανωτερότητα, μόνο και μόνο επειδή είχαν γεννηθεί, ή ζούσαν μόνιμα, στο Μεγάλο Κάστρο. «Είσαι μικρή κοπελούδα, μα γεννήθηκες στη Χώρα και ξέρεις γράμματα», είπε η Βιργινία, μια νεαρή γυναίκα από το Καστέλι Πεδιάδος, ζητώντας τη συμβουλή της Μαρίνας Φρέρη, για τα προβλήματά της. Είδαμε όμως και πόσο βαθιές ήταν οι διακρίσεις και μέσα στην ηρακλειώτικη κοινωνία όχι τόσο μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, όσο μεταξύ των πλούσιων, των κρατικών λειτουργών, των εγγράμματων και αφετέρου των φτωχών και κατά κανόνα αναλφάβητων. Αντίδοτα ωστόσο υπήρχαν και προέρχονταν μέσα από τους κόλπους της ηρακλειώτικης διανοήσης. Σχετικό είναι το περιστατικό που διηγείται ο Μανώλης Δερμιτζάκης στα «Ανιστορήματά» του. Κάλφας ο Δερμιτζάκης στο κουρείο του Ντούρου, που βρισκόταν στη σημερινή οδό Δικαιοσύνης, δέχτηκε μια ζεστή μέρα του Ιουλίου του 1908, έναν καλοντυμένο και ευγενικό νεαρό πελάτη, που ζήτησε ξύρισμα. Στο κουρείο δούλευε και ένα μικρό αγόρι με αποστολή να κάνει αέρα στους πελάτες με ριπίδιο από φτερά. Μερικοί πελάτες ήθελαν τον αέρα ακόμη και με δροσιά, επειδή η διαδικασία - το παιδί να ανεβοκατεβάζει με τέμπο τα φτερά, τους έκανε να καμαρώνουν και να αισθάνονται σπουδαίοι, έχοντας προφανώς κρυμμένη στη μνήμη την εικόνα ή και τη διήγηση, για τον νεγρο δούλο που έκανε με τον ίδιο τρόπο αέρα στους γθεσινούς δυνάστες τους. Ο νεαρός πελάτης απορροφημένος στην εφημερίδα του δεν πήρε είδηση την ιδιαίτερη περιποίηση, όταν όμως την αντιλήφθηκε, ζήτησε, έκπληκτος και ενοχλημένος, εξηγήσεις και όταν του δόθηκαν είπε γελώντας σαρκαστικά: «Εγώ όμως σας απαλλάσσω από το χρέος αυτό. Εμένα δε μ' αρέσει. Το βρίσκω πολύ σουλτανικό». Ο Δερμιτζάκης, που τον πέρασε για ξένο, προφανώς επειδή δεν περίμενε τέτοια αντίδραση από Ηρακλειώτη, έμαθε αργότερα πως ο νεαρός ονομαζόταν Νίκος Καζαντζάκης και ήταν βέρος Κρητικός.

Οι ονομαστικές εορτές αποτελούσαν πάντα μια ευκαιρία κοινωνικών συναντήσεων και συναναστροφών, όπως άλλωστε οι γάμοι και οι βαφτίσεις, παράλληλα με τους χορούς που διοργανώνονταν με διάφορες αφορμές. Οι κυρίες των

ανώτερων τάξεων είχαν καθιερώσει τις jours fixes, σταθερές ημέρες κάθε μήνα, κατά τις οποίες άνοιγαν τα σαλόνια τους για να υποδεχθούν φίλες και γνωστές, να επιδείξουν τα κρυστάλλα και τις πορσελάνες από την Ευρώπη που επιβεβαίωναν την κοινωνική τους θέση, αλλά και τις ζαχαροπλαστικές τους ικανότητες. Η δημοφιλέστερη εντούτοις διασκέδαση όλων ανεξαιρέτως των γυναικών, ήταν η επίσκεψη στο χαμάμ. Το γνωστότερο χαμάμ της εποχής ήταν το Μικρό Χαμαμάκι, παλαιότερα ορθόδοξη εκκλησία, γνωστή ως Άγιος Νικόλαος στα Μουρχουταργιά, που βρισκόταν στη σημερινή οδό Ιουστινιανού. Από το πρωί ως τις τρεις το μεσημέρι, το χαμάμ δεχόταν γυναίκες και από τις τέσσερις το απόγευμα ως αργά το βράδυ γινόταν ανδρικό. Οι άντρες έμεναν συνήθως στο χαμάμ, ως αργά το βράδυ και δεν ήταν λίγες οι φορές που κάποιος πελάτης το «έκλεινε» για ένα ολόκληρο απόγευμα ή και για μέρες. Οποτε συνέβαινε αυτό μια πινακίδα στην εξώπορτα ενημέρωνε τους πελάτες ότι το χαμάμ ήταν κλειστό, λόγω βλάβης. Στο εσωτερικό του ο μερακλής πελάτης δεχόταν πανευτυχής κάθε λογής περιποιήσεις από όμορφες και εξυπηρετικές χανούμισσες.

Οι γυναίκες πήγαιναν στο χαμάμ με τις κόρες και τις φιλενάδες τους και αφού τελείωναν το λουτρό, τυλίγονταν ύα μουρουτζία τους, κάθονταν ραχατλίδικα σε μεγάλες αναπαυτικές μαξιλάρες και ψυχαρούσαν, πίνοντας χαρουμπία και καφέ. Όταν έφευγαν καθαρές και χαλαρωμένες, η νατίρσισα, τουρκάλα που τις βοηθούσε στο λουτρό, τις αποχαιρετούσε με την ευχή: «Με τις υγείες σας και με το καλό να βρωμέσετε».

Οι άνδρες είχαν περισσότερες επιλογές στη διασκέδασή τους, αφού σε κείνους και στις ελαφρές γυναίκες, απευθύνονταν τα καφωδεία, που διακρίνονταν στα καφέ - αμάν με ανατολίτικη μουσική και λαϊκή πελατεία και στα καφέ - σαντάν με δυτική μουσική και «καθώς πρέπει» πελάτες.

Οι Αποκριές του 1908 και η παρέλαση των αρμάτων της έμεναν στην ιστορία της πόλης του Ηρακλείου. Οι εκδηλώσεις οργανώθηκαν από το Κομιτάτο των Απόκρευ που συστάθηκε μετά από πρόταση των φοιτητών Μανώλη Γεωργιάδη, Νίκου Καζαντζάκη και Μιχάλη Κωνστανταράκη. Εκτός από το Κομι-

τάτο, συστάθηκε και Εκτελεστική Επιτροπή, στην οποία συμμετείχαν ο Νομάρχης, ο Δήμαρχος και τρεις επιφανείς πολίτες. Οι εφημερίδες της εποχής αναφέρονται διεξοδικά στα άρματα και στα βραβεία που δόθηκαν στα πληρώματά τους. Ένα από τα άρματα αποτελούνταν από ένα κάρο πάνω στο οποίο ήταν εγκατεστημένο ένα ομοίωμα φούρνου με δύο στόμια. Οι καρναβαλιστές που βρίσκονταν πάνω στο κάρο, έριχναν από το ένα στόμιο κούτσουρα και τούβλα και από το άλλο έβγαζαν ομοιώματα γιατρών, δικηγόρων και θεολόγων. Τίτλος του άρματος, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:
ΙΛΑΞΙΟΥ, Ε., Γ Χριστιανικών Παρεναγωγείων, Αθήνα 1978.

ΙΛΑΠΟΣΚΙΤΟΥ, Μ., «Η πνευματική ζωή εις το Ηράκλειον από το 1210 μέχρι σήμερα», Το Ηράκλειον και ο Νομός του, Ηράκλειον 1971, 215- 226.

● ΔΕΡΜΙΤΖΑΚΗΣ, Μ., Το παλιό Κάστρο, Ηράκλειο 1962/ 1963, τεύ. 1- 2.

● Του ίδιου, Ανιστορήματα, Ηράκλειο 1959/1960, τεύ. 1- 2.

● ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Θ., «Η πόλη του Ηρακλείου κατά την περίοδο των μεγάλων επαναστάσεων της Κρήτης» Ο Μίτος της Αριάδνης, Ξετυλίγοντας την ιστορία της πόλης του Ηρακλείου, Ηράκλειο 2000.

● ΖΕΗ, Ε., Χώρος και φωτογραφία. Το Ηράκλειο από την οθωμανική αυτοκρατορία στην Κρητική Πολιτεία. (Συλλογή Μιχάλη Σάλλα, Αθήνα 2005.

● ΚΑΛΛΙΑΤΑΚΗ - ΜΕΡΤΙΚΟ-ΠΟΥΛΟΥ, Κ., « Το λόγιο Ηράκλειο της ύστερης Τουρκοκρατίας: τα χρόνια της διαμόρφωσης», Πεπραγμένα του ΗΔιεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου Ηράκλειο 2000, τ. Γ1, 129 -146.

● LAROSA, V., «Σε ασπίζομαι αδελφικώς. Επιστολές του Ι. Χατζηδάκη στον

● F. HALBHERR, Γ Ντοκουμέντα και Παραρτήματα», Κρητική Εστία, Χανιά 2002, περ. Δ. τ. 9, 9 - 42.

● ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΙΤΑΚΗ, ΑΙΚ., « Η πνευματική και κοινωνική ζωή στο Ηράκλειο», ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ, Αφιέρωμα στην περίοδο της Αυτονομίας, Χανιά, 18. 4.2000

● ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ, Ν., Του Ροΐδη το Καζίνο, Ηράκλειο 1985.

● ΦΡΑΓΚΑΚΗ, ΕΥ., Χόνδαξ - Κάστρο - το Ηράκλειό μου, Αθήνα 1978.

● Της ίδιας, Συνουσία Αρμένικη Εκκλησία, Αθήνα 1978.

● ΦΡΕΡΗ, Μ., Το Κάστρο μας, Αθήνα 1979.

● ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, Ι., Ιστορία του Κρητικού Μουσείου και των αρχαιολογικών ερευνών εν Κρήτη, Εν Αθήναις, 1931.

Προέλευση φωτογραφιών

● Η Κρήτη του 1900. Ηράκλειο 1995 (έκδ. Μικρός Ναυτίλος) &

● ΖΕΗ, Ε., Χώρος και φωτογραφία. Το Ηράκλειο από την οθωμανική αυτοκρατορία στην Κρητική Πολιτεία (Συλλογή Μιχάλη Σάλλα), Αθήνα 2005.

*Στη γιαγιά μου
Ασπασία Δασκαλάκη
αντί μνημοσύνου
(1/12/2000)

Φροντίδες της Κρητικής Πολιτείας

Του Μανώλη Ε. Δετοράκη,
Διδάκτωρος Ιατρικής, Ιστορικού

Ο διορισμός του πρίγκιπα Γεωργίου της Ελλάδος ως ύπατου Αρμοστή στην Κρήτη το Δεκέμβριο του 1898, σήμανε το τέλος της Τουρκικής εξουσίας στο πολύπαθο νησί. Ο Τουρκικός στρατός είχε ήδη εγκαταλείψει την Κρήτη από το Νοέμβριο, ύστερα από τηλεγραφική Νοταμ των μεγάλων Δυνάμεων. Ο πρίγκιπας αποβιβάστηκε στη Σούδα στις 9/12/1898 με κάθε επισημότητα και έγινε δεχτός με επευφημίες και εκδηλώσεις χράς και ενθουσιασμού από τους Κρητικούς που είχαν συρρεύσει εκεί από όλα τα διαμερίσματα του νησιού. Ήταν μια ιστορική στιγμή που καταγράφηκε ως η δικαίωση των μακρών και πολυαίμακτων αγώνων των Κρητών, ως ο προθάλαμος για την οριστική ένωση με τη μητέρα Ελλάδα και συγκίνησε βαθιά κάθε Κρητικό. Ο Καζαντζάκης την περιγράφει ως μία από τις μεγαλύτερες στιγμές της ζωής του.

Αμέσως μετά την άφιξή του, ο πρίγκιπας σε συνεργασία με τη Συνέλευση των Κρητών, σύστησε 16 μελή επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους στις 25 Δεκεμβρίου [6 Ιανουαρίου 1899] για τη συμπλήρωση και διατύπωση του σχεδίου Συντάγματος του νέου κράτους, της Κρητικής Πολιτείας. Πρόεδρος της επιτροπής είχε οριστεί ο γιατρός Ιωάννης Κ. Σφακιανάκης, βουλευτής Ηρακλείου και μέχρι πρότινος, πρόεδρος του Εκτελεστικού, το σημαντικότερο πολιτικό πρόσωπο του τόπου την εποχή εκείνη.

Στις 9 Ιανουαρίου 1899, δημοσιεύτηκε το διάταγμα "Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως" και προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 24 του ίδιου μήνα.

Στις 2 Φεβρουαρίου 1899 η δεκαεξαμελής επιτροπή ανακήρυξε τους νέους πληρεξουσίους της Συνέλευσης, που ήταν 138 Χριστιανοί και 50 Μουσουλμάνοι.

Στις 8 Φεβρουαρίου έγινε πανηγυρικά η πρώτη συνεδρίαση της Κρητι-

κής Συνέλευσης και ακολούθησε η εκλογή του Σφακιανάκη ως προέδρου με 103 ψήφους έναντι 55 του Αντωνίου Μιχαηλιδάκη.

Στις 28 Απριλίου 1899 σχηματίστηκε η νέα Κυβέρνηση με το διορισμό των παρακάτω Συμβούλων (υπουργών):

Ελευθερίου Βενιζέλου επί της Δικαιοσύνης

Μανούσου Κούνδουρου επί των Εσωτερικών Νικολάου Γιαμαλάκη, επί της Παιδείας Κων/νου Φούμη επί των Οικονομικών και, Χασάν Σκυλιανάκη, επί της Συγκοινωνίας και Δημ. Ασφαλείας.

Ανάμεσα στα σοβαρά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η αρτισύστατη Κρητική Πολιτείας ήταν και εκείνο της Δημόσιας Υγείας, αρμοδιότητας της Ανώτερης Διεύθυνσης επί των Εσωτερικών. Όπως σ' όλη την Οθωμανική ανατολή έτσι και στην Κρήτη, η Δημόσια υγεία βρισκόταν σε άθλια κατάσταση. Στη μακρά διάρκεια της Τουρκοκρατίας, οι μόνες παρεμβάσεις που είχαν επιχειρηθεί, ήταν εκείνες των Χριστιανών διοικητών και κυρίως του Ιωάννη Φωτιάδη πασά [1879 - 1884]. Μετά την άφρονα επανάσταση του 1889 και την τελευταία επανάσταση 1896-8, τα θέματα της δημόσιας υγείας περιήλθαν σε ακόμη δυσχερέστερη θέση, λόγω των συγκρούσεων, της μεγάλης μείωσης της παραγωγής και των αυξημένων πλέον προβλημάτων υγείας και πρόνοιας (νοσήματα, τραυματισμοί, αναπηρίες, εκπαιρισμός, χήρες και ορφανά). Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Κρητικής Πολιτείας, στράφηκε στους παρακάτω τομείς:

1. Στην προσπάθεια ελέγχου των επιδημιών και των λοιμωδών εν γένει νοσημάτων.
2. Στον έλεγχο των Αφροδισίων
3. Στη φροντίδα των λυσοδήκτων
4. Στην αντιμετώπιση του προβλήματος της λέπρας
5. Στη νομοθετική ρύθμιση θεμάτων της δημόσιας υγείας, με την ψήφιση και εφαρμογή σειράς νόμων και διαταγμάτων
6. Στον έλεγχο τροφίμων και ποτών
7. Την ίδρυση και στελέχωση νοσοκομείων
8. Την ψήφιση νόμων και προοδευτικών εσωτερικών κανονισμών για τη Λειτουργία των νοσοκομείων.

- Για τον έλεγχο των επιδημιών, ενάθθησαν τα προληπτικά μέτρα κυρίως στις εισόδους της νήσου, δηλ. τα λιμάνια, με αυστηρή τήρηση των κανόνων από τα υγειονομεία, κυρίως των Χανίων,

Εγκαίνια Πανάνειου Νοσοκομείου 1902

Δημοτικό Νοσοκομείο Ρεθύμνης: Ιδρύθηκε με δωρεά του Τσάρου της Ρωσίας Νικολάου του Β, και γι' αυτό ονομάστηκε Τσάρειον. Φωτογραφία του 1899.

Σούδας Ρεθύμνου και Ηρακλείου. Οι προσεγγίσεις πλοίων από τα λιμάνια της Οθωμανικής ανατολής ήταν υπό αυστηρότερο έλεγχο λόγω της αυξημένης νοσηρότητας σ' αυτά.

Συνεχίστηκε ο προφυλακτικός εμβολιασμός - Δαμαλισμός - του πληθυσμού, που είχε καθιερωθεί επί Φωτιάδη πασά, με την εγγραφή ειδικού λογαριασμού στον προϋπολογισμό για την αγορά δαμαλίδος, ήδη από το πρώτο έτος της λειτουργίας της Πολιτείας.

Ως μέλος πλέον της Διεθνούς κοινότητας, η Κρητική Πολιτεία ενημερωνόταν για τα διεθνή συμβαίνοντα υγειονομικά προβλήματα και εφαρμόζε τις αποφάσεις του Διεθνούς Υγειονομικού Συμβουλίου.

Εκδόθηκε σειρά αυστηρών υγειονο-

μικών διαταγών για την απομόνωση και θεραπεία των πασχόντων από οξεία λοιμώδη νοσήματα (Γρίπη, οστρακιά, διφθερίτιδα, μηνιγγίτιδα, τυφοπαρτιφικές λοιμώξεις κλπ) και αστυνομικές διαταγές για την απομόνωση - σφράγισμα - των οικιών των κρουσμάτων και τον τρόπο ταφής των νεκρών.

Οι ειδικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Κρήτη από την παρουσία των πολυπληθών αγχημάτων των ξένων στόλων στα λιμάνια και ιδίως στα Χανιά, προκάλεσαν την άφιξη και εγκατάσταση πλήθους γυναικών ελευθέρων ηθών, με επακόλουθα προβλήματα στα ήθη και στη δημόσια υγεία και ασφάλεια. Η νέα κατάσταση αντιμετωπίστηκε από την Πολιτεία ως αναγκαστικό κακό, με την ψήφιση και άμεση εφαρμογή του Νόμου

του 1900 „ Περί χαμαιτυπείων „ που εισηγήθηκε ο εξάιρετος νομομαθής και σύμβουλος επί των εσωτερικών Μανούσος Κούνδουρος. Ο νόμος περιελάμβανε γενικές διατάξεις, περί προσβολής της δημόσιας ηθικής και ευπρεπείας, περί επιβλέψεως των χαμαιτυπείων, περί προστασίας των γυναικών που ήθελαν να εγκαταλείψουν τα πορνεία, περί ιατρικής επιθεωρήσεως των γυναικών και μεταβατικές διατάξεις.

Για την άδεια του χαμαιτυπείου ήταν απαραίτητη η παρουσία υπευθύνου, που λεγόταν διευθυντής που ήταν συνήθως γυναίκα και ήταν ευθέως υπεύθυνη για την τήρηση των διατάξεων του νόμου. Ο νόμος ήταν ιδιαίτερα αυστηρός στις περιπτώσεις που γίνονταν δεκτοί ανήλικοι και μαθητές, στις

Αμαντίλε Ι. Ιττάρ (1830;-1904)
Επιφανής ιατρός και υποπρόξενος της Γαλλίας και Ιταλίας στο Ηράκλειο

Σταμάτιος Κανελλής
Γιατρός αγωνιστής εκ Χανίων

Αвт. Γ. Καπετανάκης (1852-1909)
Επιφανής ιατρός και μεγάλος ευεργέτης του Ηρακλείου

Ι.Κ. Σφακιανάκης (1848-1924)
Διαπρεπής ιατρός, πολιτικός και Λόγιος

Ιωάν. Αν. Τσουδερός (1851-1908)
Διαπρεπής ιατρός και Πολιτικός Γεν. αρχηγός Ρεθύμνης

για τη δημόσια υγεία

Έγγραφο του Μητροπολίτη Κρήτης Ευμενίου ως προέδρου της Αστικής Εφορείας του Νοσοκομείου με ημερομηνία 10/1/1902, σχετικό με τη νοσηλεία και ίση ενός κοριτσιού ηλικίας 10 ετών που έπαυσε από σύφιλη

περιπτώσεις χρήσης ναρκωτικών (συνήθως χασίς) ή απόκρυψης μεταδοτικής νόσου.

Για τους άνδρες που μετέδιδαν αφροδίσια νοσήματα ο νόμος επέβαλλε τις προβλεπόμενες ποινές των άρθρων 318-320 του Ποινικού Κώδικα.

Για την αντιμετώπιση των περιστατικών λύσας, η Πολιτεία υπέγραψε ειδική σύμβαση με το Δ.ν.τ. του Λυσοιατρείου Αθηνών Π. Παμπούκη, σε εφαρμογή του νόμου 243 / 1900 για τη νοσηλεία των λυσοσώδητων, έναντι ορισμένου τιμήματος.

Το μείζον ιατροκοινωνικό πρόβλημα της Πολιτείας ήταν εκείνο της Λέπρας.

Η εικόνα που παρουσίαζαν οι λεπροί στις πόλεις εισόδου των πύλεων της Κρήτης προκαλούσε βδελυγμία και αποστροφή στο λαό.

Η Κρήτη αποτελούσε από την αρχαιότητα τη μεγαλύτερη λεπρική εστία του ευρύτερου Ελληνικού χώρου, ορισμένες δε περιοχές, όπως η Σητεία, είχαν μεγαλύτερη συχνότητα από άλλες. Κατά τον Spratt [1850], * αριθμός των λεπρών στην Κρήτη ξεπερνούσε τους 1000. Λεπρογώρια υπήρχαν σ' όλες τις πόλεις της Κρήτης. Στο Ηράκλειο ήταν η Μεσκινιά, η σημερινή Χρυσοπηγή.

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος η Πολιτεία ψήφισε το νόμο 375/1901 "Περί απομονώσεως των εν Κρήτη λεπρών" το νόμο 463/1903 "Περί εγκαταστάσεως των εν Κρήτη λεπρών" που προέβλεπε ως τόπο εγκατάστασης το νησί της Σπιναλόγκας.

Ακολούθησε το 166 Διάταγμα της 18/11/1903 "Περί λειτουργίας του Λεπροκομείου της Σπιναλόγκας" και στις 13/10/1904, εγκαταστάθηκαν εκεί με μέριμνα των αρχών οι πρώτοι 251 λεπροί, 148 άνδρες και 103 γυναίκες. Το λεπροκομείο, παρά τα προβλήματά του, λειτουργούσε μέχρι το 1957, όταν καταργήθηκε και οι εναπομείναντες ασθενείς μεταφέρθηκαν στην Αγία Βαρβάρα Αττικής.

- Ο έλεγχος τροφίμων και ποτών. Για τον ουσιαστικό έλεγχο των τροφίμων και των ποτών, ψηφίστηκε ο νόμος 266/ 1900 "Περί απαγορεύσεως της πωλήσεως ή χρήσεως εδωδιμων ή ποτών επιβλαβών τη δημόσια υγεία".

Ιδιαίτερη σημασία έδωσε ο νόμος στην ποιότητα των αλεύρων και του παρασκευαζόμενου ψωμιού, καθώς και στα κρυσία και στα άλλα οιοπνευματώδη,

Ο διορισμός του Σάββα Σαββάκ ως δ/ντού του Χειρουργικού και Οφθαλμολογικού Τμήματος του Νοσοκομείου Ηρακλείου στις 7/3/1900

στα τυριά και τα βούτυρα αλλά και στη χρήση χρωστικών στις τροφές και στα ζαχαρώδη.

Ακόμη και στα αεριούχα ποτά. Καθόριζε επίσης το είδος των διαφόρων δοχείων επιβάλλοντας το κασσιτέρωμα στα μεταλλικά εξ αυτών.

Για τον έλεγχο των δειγμάτων είχε ιδρυθεί Αστυχημική Υπηρεσία με έδρα στα Χανιά και εργαστήριο στο Ηράκλειο. (Αστυχημείο)

ΝΟΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ:

Τη νομοθετική βάση για τη Δημόσια υγεία στη νέα Πολιτεία αποτέλεσε ο Νόμος 177 / 1900 και ο περισσότερο βελτιωμένος νόμος 433/1901: "Περί Υγειονομικής Υπηρεσίας". Με τον νόμο αυτό συστήθηκε τριμελής Υγειονομική Επιτροπή στα Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο, με πολλαπλές αρμοδιότητες. Μέλη της επιτροπής ήταν δυο γιατροί του νοσοκομείου και ένας αστυατρός [αστυνομικός γιατρός].

Καθιερώθηκε ο θεσμός του αστυατρου στις πόλεις της Κρήτης, με σημαντικές αρμοδιότητες, όπως ο έλεγχος των τροφίμων και ποτών, των χώρων εστίασης και διαμονής (εστιατόρια, καφενεία, γαλακτοπωλεία αρτοποιεία, κρεοπωλεία, πανδοχεία -ξενοδοχεία, κουρεία κλπ.), αλλά και ο υγειονομικός έλεγχος των κοινών γυναικών, για την πρόληψη των αφροδισίων. Οι αστυατροι υπέβαλλαν τεκμηριωμένη έκθεση της επιθεώρησής τους στο Δήμαρχο, Νομάρχη ή απευθείας στη Γενική Διεύθυνση των Εσωτερικών. Οι εκθέσεις δημοσιεύονταν στην επίσημη "Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας".

Η άσκηση του Ιατρικού, Οδοντιατρικού και Φαρμακευτικού επαγγέλματος, καθοριζόταν βάσει των διατάξεων του Νόμου. Ο ίδιος νόμος καθόριζε επίσης την άσκηση της μαιευτικής από τις πρακτικές μαιέες, στις οποίες δίδονταν άδεια κατόπιν εξετάσεων ενώπιον της τριμελούς επιτροπής. Με τον ίδιο τρόπο δίδονταν άδεια και στους πρακτικούς γιατρούς για περιορισμένες όμως πράξεις όπως η περιποίηση τραυμάτων ή η ανάταξη απλών καταγμάτων, εφόσον είχαν αποκτήσει αποδεδειγμένη εμπειρία συνήθως από την εποχή των Κρητικών επαναστάσεων.

Ως προς τον αριθμό των γιατρών, επισήμως, τον Ιούλιο του 1903, ασκούσαν την ιατρική βάση του νέου νόμου, 53 στα Χανιά, 51 στο Ηράκλειο και

4 Οδοντίατροι, 30 στο νομό Ρεθύμνης, 8 στο νομό Σφακίων (υπήρχε τότε) και 16 στο Νομό Λασιθίου, όπου υπαγόταν και η επαρχία Βιάννου.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία επαγγελματιών ήταν οι Αιγάρηδες, ένα είδος πρακτικών φαρμακοποιών που πουλούσαν κυρίως φαρμακευτικά βότανα, αρωματικές ουσίες, θεραπευτικά έλαια (δαφνέλαιο, κυπαρισσέλαιο κλπ.), είδη καλλωπισμού κλπ. Σε ένα κατάλογο 2400 υποχρέων φόρου διαφόρων επαγγελματιών του Δήμου Ηρακλείου του έτους 1904, αναφέρονται και 19 αιγάρηδες.

Νοσοκομεία : Ο νόμος 423/ 1901 "Περί Δημοτικών Νοσοκομείων" όριζε ότι διοικούνται από πενταμελή επιτροπή, το Αδελφάτο και ότι υποχρεωτικώς μετέχει σ' αυτό ο Δήμαρχος της πόλεως. Τα υπόλοιπα 4 μέλη εκλεγόνταν από το Δημοτικό Συμβούλιο. Τα δυο ήταν υποχρεωτικά γιατροί, και τα άλλα δυο, εκ των μάλλον ευποληύτων προσώπων της πόλεως...". Ο Νόμος 564 / 1903 καθιέρωσε τη διπλή διοίκηση, την Αστική Εφορεία και την Ιατρική. Το διάταγμα 120/1903 καθόριζε τις αρμοδιότητες των εφορειών και θέσπιζε τον θεσμό του Διευθυντού ιατρού του Νοσοκομείου. Πρόεδρος της αστικής εφορείας ήταν ο τοπικός επίσκοπος και για το Ηράκλειο ο Μητροπολίτης. Το Ηράκλειο ευτύχησε να αποκτήσει το σημαντικότερο νοσηλευτικό ίδρυμα της Κρήτης, το Πανάγειο Νοσοκομείο, χάρη στη γενναία δωρεά του Παναγιώτη Θεοδουλάκη, που εγκαινιάστηκε το 1902. Στα Χανιά, χτίστηκε νέο νοσοκομείο ο Άγιος Γεώργιος που πήρε το όνομα αυτό προς τιμήν του πρίγκιπα αρμοστή (1905).

Ο Τσάρος Νικόλαος, πρόσφερε δωρεά στο Ρέθυμνο, με την οποία χτίστηκε ένα μικρό νοσοκομείο, που ονομάστηκε εξ' αυτού Τσάρειον Νοσοκομείο (1899).

Σπιναλόγκα (Λεπροκομείο) Λειτουργήσασε από το 1904 έως το 1957

Ψηφίστηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή οι εσωτερικοί κανονισμοί των νοσοκομείων που καθόριζαν επακριβώς τα της λειτουργίας των. Στα νοσοκομεία των πόλεων, ήταν προσαρτημένα και τα παραρτήματα των λοιμωδών νόσων και των συφιλιδικών γυναικών.

Στα νοσοκομεία νοσηλεύονταν κυρίως άποροι ασθενείς αλλά και εύποροι με καταβολή σχετικού νοσήλιου. Οι πάσχουσες από αφροδίσια νοσήματα γυναίκες, νοσηλεύονταν ιδίως δαπάναις, καταβάλλοντες συνήθως 1 δραχμή ημερησίως εκτός των φαρμάκων. Για τη νοσηλεία των χωροφυλάκων, προβλεπόταν μειωμένο νοσήλιο της τάξης των 0.75 δρχ. ημερησίως. Ο διορισμός ειδικά των γιατρών, ανήκε στην εξουσία του αρμοστή. Ο πρώτος γιατρός που διορίστηκε επισήμως στο Πανάγειο Δημοτικό Νοσοκομείο, ήταν ο χειρουργός και οφθαλμίατρος Σάββας Σαββάκης [1860 - 1934], γιατρός ήδη από το 1885 του παλιού Χριστιανικού Νοσοκομείου Ηρακλείου, που ήταν γνωστό με τον τίτλο Ρωμεία Σπιτάλια καταργήθηκε το 1900 και το 1902 μετατράπηκε σε Παρθενωγώγειο και αργότερα στέγασε την Παιδαγωγική Ακαδημία μέχρι το 1955.

Βρισκόταν εκεί όπου σήμερα το 8ο Δημοτικό Σχολείο, στην οδό Ταξ. Μαρκοπούλου, κοντά στο ναό του Αγ. Ματθαίου.

Ιατρικές Εταιρείες: Κατ' αντιγραφην της Εν Αθηναις Ιατρικής Εταιρείας, ιδρύθηκαν στην Κρήτη 2 Ιατρικές Εταιρείες. Η πρώτη στα Χανιά το 1903 με πρόεδρο τον επιφανή γιατρό Νικόλαο Βαρούχα και η δεύτερη στο Ηράκλειο το 1904 με πρόεδρο τον ιατροφιλόσοφο Αριστείδη Ζαφειρίδη [1846 -1920].

Οι εταιρείες αυτές είχαν ως στόχο την ηθική και επιστημονική καλλιέργεια των μελών τους και απείχαν από κομματικές συζητήσεις βάσει των διατάξεων του καταστατικού τους.

Εκπροσωπούσαν όμως συντηρητικά τους γιατρούς, αφού δεν υπήρχαν ακόμη οι Ιατρικοί σύλλογοι, δηλ. τα κύρια θεσμοθετημένα επαγγελματικά σωματεία των γιατρών.

Ένα άκρως ενδιαφέρον νομοθέτημα, ήταν εκείνο που καθόριζε τη διάθεση της κίνησης εκ μέρους της Πολιτείας, αφού ήταν το κύριο φάρμακο εναντίον πάσης νόσου, με τεράστιο οικονομικό ενδιαφέρον. Ψηφίστηκε ο Νόμος 781/1908 "Περί κίνησης της Πολιτείας" επί Αρμοστέας Ζαΐμη. Για την αντιμετώπιση του ελλοχεύοντος κινδύνου της νοθείας και την εξασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος ακολούθησε το 73/1909 Διάταγμα που καθόριζε τους όρους που έπρεπε να πληροί το προϊόν αυτό.

Για τη νοσηλεία των ανδρών της Κρητικής Πολιτοφυλακής ψηφίστηκε και το 223/ 1908 Διάταγμα "Περί κανονισμού της εσωτερικής υπηρεσίας των Θεραπευτηρίων".

Πλήθος άλλων νόμων και διαταγμάτων θα μπορούσε να αναφερθεί, όπως οι νόμοι Περί απολυμάνσεως, Περί ενταφιασμού των νεκρών κλπ. Στις αποφάσεις της Κυβέρνησης της Κρητικής Πολιτείας, πρέπει να προστεθούν και πλήθος άλλων διαταγών νομαρχών, δημάρχων και αστυνομικών υπηρεσιών για την αντιμετώπιση ποικίλων καθημερινών προβλημάτων { λειτουργία καφωδείων, θέματα καθαριότητας και δημόσιας υγιεινής, ύδρευσης, αποχέτευσης κλπ. }

Μετά το 1910, η κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας για μείζονα ιατρικά θέματα ήταν σε μόνιμη επαφή και συνεργασία με την Κυβέρνηση της Ελλάδας. Εννοείται ότι μετά την οριστική Ένωση την 1/12/1913 τα πάσης φύσεως υγειονομικά προβλήματα της Κρήτης, περιήλθαν πλέον στην Ελληνική Κυβέρνηση προς λύση.

Το Μεγάλο Κάστρο στις

Της Λιάνας Σταρίδα,
Αρχαιολόγου

«**Ε**ίχε πια καλά σκοτεινιάσει. Το Μεγάλο Κάστρο είχε κίλα δειπνήσει, νύσταζε, κρύωνε, σφαιλούσε ένα ένα τα παραθύρια του, έκανε το σταυρό του, ετοιμάζονταν να κοιμηθεί. Λιγότεροι παρωρίτες γύριζαν ακόμη στα σοκάκια, λιγότεροι σεβνταλήδες έφεραν βόλτες κάτω από σφαλιχτά παράθυρα, κάπου κάπου, από φωτισμένα χαμώγια, ακούγονταν σιγανό κουβεντολόι. Βεγγέριζαν...» (Νικ. Καζαντζάκης, Καπετάν Μιγάλης).

Ας περπατήσουμε μαζί στα καλντερίμια και τα σοκάκια της πόλης μας και ας χαθούμε στις μνήμες που μας άφησαν εκείνοι που την έζησαν όπως ήταν πριν 100 χρόνια. Ας αφευούμε στη γλύκα και τη νοσταλγία μιας εποχής που έφυγε και άφησε πίσω της ελάχιστα απομεινάρια, τίποτα από την ατμόσφαιρά της αλλά πολλές αναμνήσεις.

«Το Παλιό Μεγάλο Κάστρο», γράφει ο ποιητής και συγγραφέας Μ. Δερμιτζάκης στο βιβλίο του ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΜΑΣ, «που όλο και το εξαφανίζει ο κασμός της ανοικοδομηθείσας, είχε πολύ μεγάλη γραφικότητα. Μικρούτσικο, τοσοδά, κλεισμένο στα ψηλά Βενετσιάνικα μπεντένια, εζούσε τη ζωή του το ψυχομέτρι των 15 χιλ. από τους Χριστιανούς και 10 από τους Τούρκους. Το 1899 με 1900 το παλιό Κάστρο δεν ήταν άλλο από μια μικρή Τουρκόπολη με τους αψηλούς μινιαρέδες των τζαμιών και τους τεκέδες στα τσαρσιά και τους μαχαλάδες τους. Εξείρεση αποτελούσε ο επιβλητικός όγκος της εκκλησίας του Αγ. Μηνά, που η πίστις του Ραχιά με πείσμα είχε πυργώσει καταμεσής στην πολιτεία σε βάρος της αλαζονίας του κατακτητή ακόμα και από τα χρόνια της σκλαβιάς...»

«Τουρκόπολη λοιπόν πέρα για πέρα και ανατολίτισσα χανούμ το παλιό Μεγάλο Κάστρο του 1900 μέχρι το 1920», ξεκινά την αφήγησή του ο Μ. Δερμιτζάκης στο δεύτερο τόμο από τα Ανιστορήματά του. «Τα στενοσόκακά του με τα φιδωτά καλντερίμια δεν τάφηναν να ξαπλώνανε πέρα από το μέσα μέρος της επιχωμάτωσής τους τα ψηλά Βενετσιάνικα μπεντένια.

Απ' το ένα μέρος των καλ-

ντεριμιών και τ' άλλο στέκονταν τα πιο πολλά, μονοτάβανα, χαμηλόσκεπα με τις στρογγυλές τους πορτούλες σκοτεινά και ανήλιαγα τα μικρόσπιτά τους.

Που και που υψώνονταν ανάμεσα τους και τα μεγάλα κονάκια των Τούρκων Μπέδων και των Αγάδων, με τα καφασωτά τους κίσκια. Τα ίδια ήτανε και στα τσαρσιά (αγορές) τα ντουκάνια (καταστήματα) του Κάστρου, στενομακρά, μονοτάβανα, λεπιδοχωματοσκεπάστα, χτισμένα δίχως ρυθμό και σχέδιο πάνω στα πεζοδρόμιά τους.

Οι δρόμοι των τσαρσιών ήτανε πλακόστρωτοι. Σε ορισμένη απόσταση του δρόμου από τη μια άκρη στην άλλη των τσαρσιών το μάκρος, ήτανε και τα στρογγυλοχτισμένα μικρά συντριβάνια που στο νερό τους έσβηναν τη δίψα τους οι άνθρωποι και τα ζα. Πάνω από τις στέγες των τσαρσιών και των μαχαλάδων όρθωναν τα τζαμιά με το ύψος των μινιαρέδων τους, και τα δύο καμπαναριά της μεγάλης εκκλησίας του Αγ. Μηνά καταμεσής στην πολιτεία. Ο κεντρικότερος δρόμος που σκίζε στη μέση το πλάτος του Κάστρου ήταν αυτός που είναι και σήμερα. Ξεκινούσε από τα δυτικά της πολιτείας, πού τανε η Βενετσιάνικη πόρτα των Χανίων και έφτανε ως τις τρεις Καμάρες. Σαυτό το μάκρος συναντούσαμε τα τσαρσιά του Γενή Τζαμί (Ανωγειανό σχολείο), του Καμαράκι ή τσιβρή σεσμέ, της Πλαθειάς στράτας (Καλοκαιρινού), του Μείντανιού και του μεγάλου Κισλά (Νομαρχία). Από το Μειντάνι, δεξιά, καθώς κοιτάμε για τις τρεις Καμάρες, ξεκόβανε τρεις ακόμη δρόμοι. Ο πρώτος ήτανε το τσαρσί τα Μουτάφικα, τα μιπταξιδικά, τα γιατράδικα, τα δερμιτζιδικά, η μικρή πλατεία, πού τανε της μουρνιάς ο καφενές, με τη λίγο παραπάνω άλλη πλατεία του Χειτάν Οηλού. Πιο κάτω από το Χειτάν οηλού εξέκοβε και το Καινούργιο τσαρσί με τα ντουκάνια ντου, στο δρόμο που είναι σήμερα τα ψαράδικα. Στο δρόμο αυτό, η περιβόητη φραντσέζα Ρόζα, χορεύτρια μαζί με άλλες σαντέζες Πολιτίσες και Συμυρνίες με τους γιαβάσικους αμανέδες, τα σκέρτσα και τα κουνήματα, εμεράκλωναν Τούρκους και Ρωμιούς τόσο που μεθυσμένοι με τάρικα ποτά, για να σβήσουν τα ντέρτια τους εμαχαιρώνονταν μονάχοι στις γάμπες τους που το αίμα καθώς έτρεχε έβρεχε το πάτωμα. Τις μαχαιριές αυτές τις έλεγαν νάλιες.

Ο δεύτερος δρόμος ήταν το Αγιά τσαρσί. Αυτός έφτανε ως την πλατεία του Βαλτέ Τζαμί, και ο τρίτος ήτανε του Εφκάφι, που έσμιγε στο πάνω μέρος της νοτικής μεριάς της πολιτείας με το δεύτερο του Αγιά τσαρσιού και

τραβούσε για την Καινούργια πόρτα. Από το Μειντάνι πάλι αριστερά, κοιτάζοντας κατά τάρκο-θαλάσσι, εβλέπαμε το δρόμο που στην αρχή του πλάτους του ήταν το μεγάλο Βενετσιάνικο συντριβάνι. Παρακάτω έστεκε η μεγάλη Βενετσιάνικη Λοτζια. Από κει αργιούσε να τραβά προς το λιμάνι ο δρόμος του Βεζίρ τσαρσί. Από το πλάτος του μεγάλου συντριβανιού, κοιτάζοντας προς τη δυτική μεριά εβλέπαμε το τσαρσί του Αμπάρ Αλί που έφτανε στο μεγάλο καζίνο του Ροΐδη. Σε τούτο το καζίνο οι μεγαλουσάνοι από τους Χριστιανούς έπιναν τον καφέ τους και σε όσους ήρχονταν η όρεξη επαίζανε με τους Τούρκους μπέηδες τα ζάρια. Στον ίδιο δρόμο καθώς ανεβαίναμε από του Ροΐδη, και κει που είναι σήμερα τα γραφεία της εφημερίδας «Μεσόγειος», απέναντι ήτανε η μικρή πλατεία τα μπεμπλετζιδικά που από τα μαγαζά της εψώνιζε ο κάθε Καστρινός τα λογής λογής γλυκά που ήθελε, τα στραγαλοφύντικα, μαζί με τους μυσικιώτικους γλυκούς χουρμάδες και τα φυστικοαμύγδαλά τους. Οι μαχαλάδες που εχωρίζανε το παλιό κάστρο σε γειτονιές, με τα ψηλά κονάκια των μεγαλουσάνων Χριστιανών και των Τούρκων μπέδων τα τζαμιά, τους τεκέδες και τα χαμηλοτάβανα φτωχόσπιτα, ήτανε από την ανατολική μεριά της Βίγλας, των Εφτά Μπαλτάδων, της Φραγκοκλιρσάς και του λιμανιού.

Συνέχεια, τραβώντας κατά τη Δύση, ήτανε οι μαχαλάδες. Του Παχιά η πόρτα, της Κουτάλας και ο Κασσώπικος μαχαλάς. Δυτικότερα ήτανε ο μαχαλάς του Μπαλτά τζαμί και του Κουμ Καπί. Παραπέρα της Κιζιλ Ντάπιας με τη γειτονιά του Γυαλί κίσκι.

Τραβώντας προς το Νοτιά ήτανε οι μαχαλάδες του Τσεπανέ, του Πανάνειου Νοσοκομείου, της Πηγάδας, της Καινούργιας Πόρτας και του Φιντίκ Πασά.

Οι κεντρικότερες πάλι γειτονιές που ξεχωρίζανε στους μαχαλάδες ήτανε της εκκλησίας του Αγ. Μηνά, το Πλατύ σοκάκι, η βρύση του Καρά-Καντή, η γειτονιά του Αγ. Ματθαίου, της Κονάκας, το μικρό Χαμαμάκι, της μεγάλης Περβόλας και της Καινούργιας γειτονιάς. Βορεινά ήτανε οι γειτονιές, η βρύση του Ιδομενέα και παρακάτω η άλλη βρύση του Σεκεριά.

Τραβώντας δυτικότερα ήτανε το μικρό Τσαρσάκι και πιο πέρα ο Κισλάς των Γερλμπάτ μαχαλεσι. Ο Κισλάς ετούτος εστρατώνιζε σώμα που οι στρατιώτες Τούρκοι ήτανε από λογής λογής ανθρώπους όχι και τόσο καλής φήμας. Στο σώμα ετούτο εφύρισκε ο καθέναν, που είχε να δώσει

λόγο για κάποια αξιόποινη πράξη, άσυλο.

Ετούτο ήτανε το Μεγάλο Κάστρο, με τα τσαρσιά, τους μαχαλάδες και τις κεντρικότερες γειτονιές του τον καιρό της Τουρκοκρατίας και κατόπιν της Κρητικής αυτόνομης Πολιτείας ίσαμε το 1900-1920.»

«Ο ήλιος έγερνε να βασιλέψει», αφηγείται ο Καζαντζάκης, «έφευγε και η στερνή τούτη μέρα του Μάρτη. Τσουχερό βοριάδα φυσούσε, το Μεγάλο Κάστρο κρύωνε, οι μαγαζάτορες έτριβαν τα χέρια τους, καταχτυπούσαν τα πόδια τους, έπιναν φασκομήλο και ρούμι, να ζεσταθούν. Πέρα, η κορφή του Στρούμπουλα ήτανε πασπαλισμένη χιόνι, πιο πέρα πυργώνουνταν ο Ψήλορειτής, σκούρος γαλάζιος, και γυάλιζαν άσπρες καταχυτές λουριδες τα πετρωμένα χιόνια μέσα στις βαθιές

απάνεμες λακούβες. Μα ο ουρανός από πάνω στραφτόλιζε καθαρός, γυαλιστερός σαν ατσάλι.»

Ανηφορίζοντας το Βεζίρ τσαρσί (σήμερα οδός 25ης Αυγούστου) για να φτάσουμε στο μεγάλο συντριβάνι (Κρήνη Μοροζίνη) και το Μειντάνι (το επί Τουρκοκρατίας Κεμέρ Αλί), δεν βλέπουμε πιά τα μεγάλα κονάκια και τους μινιαρέδες, ούτε πατάμε στο γυαλιστερό πλακόστρωτο δρόμο. Διασχίζουμε την πλατεία των 18 Άγγλων στην είσοδο του λιμανιού, εκεί που μέχρι το 1898 βρισκόταν η Βενετσιάνικη Πόρτα του Μόλου και η βορεινή είσοδος στην πόλη. Την πρώτη 10ετία του 1900 καταστράφηκε ολοσχερώς η ήδη κατεστραμμένη πιά τα τους Άγγλους Πύλη του Μόλου, η Πύλη των Νεωρίων, η μαρμάρινη σκάλα και το βόρειο τμήμα των δυτικών νεωρίων. Το

1936 κατεδαφίστηκε ο μικρός Κούλες και τα ανατολικά νεώρια. Το 1959 άρχισε το μπάζωμα του λιμανιού και ακολούθησε η οριστική αλλοίωση όλης της περιοχής.

Δεξιά και αριστερά μας συναντούμε όσα νεοκλασσικά κτίρια σώθηκαν από τους σεισμούς και τις κατεδαφίσεις. Τα μεγαλύτερα αυτά κτίρια κτίστηκαν στις αρχές του αιώνα, στη θέση των κατεστραμμένων από την πυρπόληση της 25ης Αυγούστου, σύμφωνα με τα πρότυπα του νεοκλασικισμού που είχε επικρατήσει στην Ελλάδα από τον 19ο αι. Λίγο παραμέσα, μετά το Μειντάνι, παράγκες, μικρομάγαζα, ερείπια και μπόλικη λάσπη κυριάρχησαν. Για τούτο ο δρόμος ονομάστηκε «οδός Απάτης» ή συχνότερα «οδός Πλάνης». Δεν ήταν πολυσύχναστος ούτε εμπο-

αρχές του 20ου αιώνα

ρικός. Χαμηλά, εκεί που ήταν η ταβέρνα («τα Ψάρια») ήταν το ξενοδοχείο («Μίνως») και πιο πάνω δεξιά, εκεί που είναι σήμερα η Τράπεζα Πειραιώς, το ξενοδοχείο «Κνωσός» με τα μπιλιάρδα και το πατάρι του. Στη γωνιά των οδών Βύρωνος και 25ης Αυγούστου, βρισκόταν ο Ναός του Αγ. Ρόκου, που κτίστηκε τον καιρό της πανούκλας, μετατράπηκε σε λουτρό, το Hamami Kebir, κατά την Τουρκοκρατία και κάηκε μαζί με τα άλλα κτίρια στη σφαγή του 1898. Λίγο πιο πάνω αριστερά βλέπουμε και σήμερα το Ναό του Αγ. Τίτου που την εποχή εκείνη λεγόταν Ντεφερτάρ Τζαμί και απέναντι την Πόρτα του Παχιά, το μεγάλο σεράι. Το κτίριο αυτό κτίστηκε κατά την Ενετοκρατία σαν παλάτι του Αρχιστρατήγου των Ενετών. Στο ίδιο αυτό κτίριο στεγάστηκε η παλιά Νομαρχία, η Οικονομική Εφορεία και τα Δικαστήρια. Γκρεμίστηκε και στη θέση του σήμερα είναι το πάρκο του Θεοτοκόπουλου. Στην πλατεία των Καλλεργών, υπήρχε και η βρύση του Νομάν πασά, απέναντι από το σημερινό Δημαρχείο, την Ενετική Λότζια. Κτίστηκε το 1626-1628 την περίοδο που Γενικός Προβλεπτής ήταν ο Φραγκίσκο Μοροζίνι. Επί Τουρκοκρατίας υπήρξε έδρα του Τούρκου υπεύθυνου για τα οικονομικά. Από τις αρχές του αι. αρχί-

σε να καταρρέει. Το 1937 την γκρέμισαν και μόνο τα τελευταία χρόνια ανακατασκευάστηκε εκ θεμελίων.

Απέναντι από τη Λότζια ήταν το ξενοδοχείο «Παλλάς».

Λίγο πιο πάνω είμαστε στην πλατεία του μεγάλου συντριβανιού. Βλέπουμε τη Βασιλική του Αγ. Μάρκου που θεμελιώθηκε από τους Ενετούς λίγο μετά το 1239. Υπέστη αρκετές φορές καταστροφές από σεισμούς ή φωτιά. Η Βασιλική σώθηκε χάρις στην Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών που ανέλαβε την αποκατάστασή της.

Απέναντι από τη Βασιλική του Αγίου Μάρκου, το Οικοδομικό Τετράγωνο 33, δεν είναι άλλο από το Δουκικό Παλάτι που με τις ισόγειες στοές του και τους δύο ορόφους του δέσποζε στην πλατεία. Στην Τουρκοκρατία, έγινε η κατοικία του Αγά των Γενιτσάρων μέχρι το 1826, οπότε έγινε βορά των οικοπεδοφάγων που αρχισαν να καταλαμβάνουν και στη συνέχεια να αγοράζουν τα έρημα παραρτήματά του.

Γύρω από το μεγάλο συντριβάνι που την εποχή εκείνη έτρεχε μπόλικο νερό και γύρω από την πλακόστρωτη με καλντερίμι πλατεία και τα μεγάλα πλατάνια της, βρισκόταν ταβέρνες, ξενοδοχεία και καφενέδες, καθώς και το καινούριο κτισμένο τότε ζαχαροπλαστείο του Ρεγγινάκη,

το «Αϊ Λάφι», μετέπειτα εστιατόριο «Κνωσός». Στην πλατεία αυτή κτυπούσε και τότε η καρδιά της πόλης. Από και ξεχυνόταν όλη η ζωή και η κίνηση του Κάστρου του 1900.

Σήμερα δεν υπάρχουν πιά οι θόλοι του Οικοδομικού Τετραγώνου 50, τα καλντερίμια, το ξώπορτο, τα χαμηλά κεραμιδοσκεπάστα σπίτια που άφηναν να δεσπόζει ο επιβλητικός όγκος του Αγ.Μηνά. Το 1921 κατεδαφίστηκε από το Δήμο Ηρακλείου ο αριστερός Εξώπυργος της πύλης Βολτόνε που είχε κτιστεί το 1497-1482 πάνω στα θεμέλια Βυζαντινού Πύργου και στην κορφή του οποίου υπήρχε το ξενοδοχείο «Λόντον», επειδή ήθελαν να ανεγείρουν εκεί ένα «καλλιμάραρο οικοδόμημα», τη σημερινή Βικελαιά Βιβλιοθήκη. Το 1959, κατεδαφίστηκε και ο δεξιός Εξώπυργος που ήταν θεμελιωμένος 7 μέτρα κάτω από την επιφάνεια του δρόμου με υπόγεια κτιστή διόδο επικοινωνίας της τάφρου με την πλατεία. Μέρρες προσπαθούσαν να τον γκρεμίσουν ανατινάσσοντάς τον με δυναμίτες.

Το Ο.Τ. 50 κατεδαφίστηκε το 1960 με απόφαση της Δ/σης Αρχ/των του τότε Υπουργείου Παιδείας και αποτέλεσε αξιοπερίεργο θέαμα για πολλές μέρες, όπως μαρτυρεί ο Τύπος της εποχής. Οι παλιότεροι θα θυμούνται

ακόμα τα μικρά θολωτά μαγαζιά που αποτελούσαν τμήματα του Παλαιοενετικού τείχους και των Ενετικών σιταποθηκών. Το «Καπρίς», το ζαχαροπλαστείο του Καραπάνου, τα μπουγατσάτζιδικα. Το πλακόστρωτο της πλατείας αντικαταστάθηκε από άσφαλτο, αργότερα από μαρμάρινη πλακόστρωση και πρόσφατα με γρανιτένιους κυβόλιθους.

Από το Μειντάνι, ανηφορίζομε την οδό 1821. Εδώ ήταν τα Μουτάφικα, από το τζαμί του Αραστά, που δεν ήταν άλλο από τη Βενετσιάνικη εκκλησία της Παναγίας του Φόρου, τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική που αποχαρακτηρίστηκε με την 16/9/61 απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού λόγω της «φεισιπώδους καταστάσεως» της και κατεδαφίστηκε το 1961. Στη θέση της βρίσκεται σήμερα το ξενοδοχείο «El Greco». Τα Μουτάφικα επεκτείνονταν μέχρι την πλατεία του Χεϊτάν Οηλού (σήμερα πλ. Αρχαδίου). Στο δρόμο τούτο, υπήρχαν «ντουκιανάνια που σάντά οι Τούρκοι ουστάδες (μαστόροι) έκλωθαν στάδραχτια τους τα λογής λογής σκοινιά και έπλεκαν τις μουράγιες για τα γαιδουρομουλαρομπερίγια τση χωριάς μαζί με τα χάμουρα, και τους τρίγινους μπουζάδες για τα λιοτρίβια». Λίγο πιο πάνω ήταν τα δερμιτζιδικα όπου φτιάχνονταν «τα κουδούνια που ψω-

νίζανε οι βοσκοί» και όπου « οι καζαντζήδες μάστοροι έφθιαχναν και αυτοί τις προυκάρικες παραγκιές για τις θυγατέρες που θα πάντρευαν οι Καστρινοί και εξετέλευαν τα μπακιρένια τσικαλοκάζανα με τα μεγάλα λουσάτα στρογγυλά μαγγάλια, τους τετζερέδες, τα λιγιένια και καλομαστορεμένα μπρίκια». Και ακόμα λίγα βήματα παραπέρα, στον καφενέ της Μουριάς ήταν τα γιατράδικα. Εκεί έβρισκες όλα τα πρακτικά γιατροσόφια, βδέλλες, και το περίφημο θαυματουργό γιατρικό του μπουντιόλαδου που θεράπευε την κουφάγρα και τον αυτόπονο.

Λίγο πριν την πλατεία του Χεϊτάν Οηλού, αριστερά μας ήταν τα Μπιτσαζιδικα, όπου φτιάχνονταν κάθε είδους μαχαίρια και δεξιά μας τα πιθαράδικα. Εδώ ήταν και το τζαμί του Μαχμούτ Αγά ή Χεϊτάν Οηλού (Σατανικός άνθρωπος) που έδωσε το όνομα στην πλατεία. Δεν ήταν άλλο από τον Ενετικό Ναό του Αϊ-Γιάννη του Βαπτιστή που και σήμερα σώζεται στη γωνία με την οδό Καρτερού. Λίγο πιο πάνω, στην ίδια γραμμή υπήρχε και η εκκλησία του Σίμωνος και Ανδρέα των Αποστόλων εκεί που μέχρι μερικά χρόνια υπήρχε το «φωτοΚαραμπέτι».

Καταμεσής λοιπόν της πλατείας ήταν ένα μεγάλο τζαμωτό περίπτερο και πολλοί καφε-

νέδες όπου παίζανε ζάρια οι Τούρκοι που είχαν απομείνει. Φασαριόζικη και καυγατζιδική γειτονιά με τσακωμούς, μαχαϊρώματα και ξεκοιλιάσματα ήταν η πλατεία αυτή τότε.

Εκεί που είναι τα σημερινά ψαράδικα ήταν το Καινούργιο τσαρσί με λίγα ντουκιάνια και το μεγάλο καφέ-Σαντάν. Σαντό «πριμαντόνες με σκέρτσας και κουνήματα, τραγούδια και χορούς επαλλάβωναν τους μερακλήδες Καστρινοί Χριστιανούς και Τούρκους».

Στον ίδιο δρόμο ήταν και χυτήρια που σε αυτά χύθηκαν οι μικρές καμπάνες του Αγ. Μηνά.

Από τα ψαράδικα μπαίνουμε σήμερα στην κεντρική αγορά, την οδό 1866, το τότε Αγά Τσαρσί. Ο πλακόστρωτος αυτός δρόμος ήταν ο πιο πολυσύχναστος και πολυθόρυβος του Μεγάλου Κάστρου. Ήταν και τότε κεντρική αγορά με διάφορα μαγαζιά, τα παλιά ψαράδικα εκεί που είναι σήμερα τα «γρουσουζιάδικα» και όπου στη γωνία υπήρχε ο μεγάλος νάος της Παναγίας της Τριμάρτυρης, το Αμπντουραχμάν Πασά τζαμισί επί Τουρκοκρατίας, μικρό τμήμα του οποίου σώζεται σήμερα στο γαιουρτάδικο του Μανουρά, τα κιλινγκίρικα (σιδεράδικα), (η σημερινή οδός Μονής Οδηγητρίας) και τα κασαπιά. Η ζωή εδώ ξεκινούσε με τα πρώτα κτυπήματα της

ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Η Πλατεία Ελευθερίας με την Πύλη του Αγίου Γεωργίου πριν κατεδαφιστεί

καμπάνας του Αι-Μηνά και τις μακρόσυρτες φωνές των μουζικάντων που καλούσαν τους τουρκοκαστρινούς στην πρωινή τους προσευχή.

«Το Μεγαλόκαστρο είχε γεμίσει ήλιο», αφηγείται ο Καζαντζάκης, «πρώτοι τον δέχτηκαν οι μιναρέδες, ύστερα ο γαλάζιος τρούλλος του Αι-Μηνά οι στέγες των σπιτιών, και σε λίγο κατέβηκε και κάθησε στα μουσκεμένα στενοσόκακα. Οι κοπέλες του άνοιγαν τα παράθυρα κι έμπαινε, κι οι γριές έβγαζαν στις αυλές να ζεσταθούν. Έκαναν το σταυρό τους, δόξαζαν το Θεό που πέρασε ο Μάρτης, ο παλουκοκάφτης, που οχτρεύεται ο θεοκατάρατος, τις γριές, και τώρα θα λιαστεί το κόκαλό τους. Ας είναι καλά ο Απρίλης, ο Αϊ-Γιώργης».

Από τις καστρόπορτες χίμηξαν πρώι πρώι τα κρητικά γαϊδουράκια, σβέλα, όλο κέφι, με όρθια ουρά και γαχάρζαν διαλαλώντας στους Καστρινούς πως έφτασε η Ανοιξη».

Η κίνηση κρατούσε μέχρι τα μεσάνυχτα που αρχίζανε οι λύρες και τα μπουζούκια στους ελληνικούς και τουρκικούς καφενέδες. Ψηλά στο δρόμο αυτό, πριν την πλατεία του Βαλτέ τζαμιού, βρίσκονταν οι εκκλησίες του Αγ. Ονούφριου στα λαδάδικα και του Αι-Γιάννη των Μαρτζέρων στον φούρνο του Γιαννακουδάκη. Η πρώτη σώζεται ανάμεσα στις νέες πολυκατοικίες, η άλλη καταστράφηκε.

Στο τέρμα του δρόμου είναι και σήμερα ο σεμπιλχανές με το

μεγάλο πλάτανο και τη βρύση του Μπέμπο και απέναντι υψωνόταν το τζαμί της Βαλιδέ σουλτάνας, ο Ναός του Σωτήρος, μονόκλιτη ξυλόστεγη γοθτική βασιλική, Καθολικό του Τάγματος των Αυγουστινιανών που από το 1926 μέχρι τις αρχές του 1969 λειτουργούσε σαν διδαστήριο. Ο Ναός γκρεμίστηκε βάνουσα το 1971.

Η πλατεία τούτη ήταν την εποχή εκείνη αποκλειστικά κέντρο των τουρκοκαστρινών, που μαζεύονταν στους καφενέδες με τις ώρες παίζοντας χαρτιά και ντάμες. Εδώ γινόταν η γιορτή του Ραμαζανιού που κρατούσε σαράντα μέρες.

Στη συνέχεια του δρόμου τούτου μέχρι την Καινούργια Πόρτα η κίνηση δεν ήταν τόσο μεγάλη. Κυρίως ξεπέζευαν οι Πεδιδίτες και αφήνανε τα μουλάρια τους για να κάνουν τα ψώνια στην κάτω αγορά.

Ο δίπλα δρόμος, η οδός Έβανς, λεγόταν τότε δρόμος του Εφκίφι. Στην αρχή, απέναντι από τη δυτική πόρτα του μεγάλο κισλά (στρατώνα) ήταν το μεγάλο λαδάδικο του Ανεμογιάννη και πιο πάνω το κονάκι του Εφκίφι, που στέγασε αργότερα το Λύκειο Απόλλων και σήμερα στεγάζει ένα ΙΕΚ. Μέχρι το τέρμα του δρόμου, δεξιά και αριστερά ήταν τα μεγάλα κονάκια των τουρκοκαστρινών μπέηδων και αγάδων με τα ψηλά καφασωτά κιόσκια τους και τους ολόρθους τοίχους με τις καλομαστορεμένες πόρτες. Ανάμεσα στην οδό Εφκίφι και την πλατεία των Τριών Καμα-

ρών υπήρχε η σημερινή πλατεία Δασκαλογιάννη, στη μέση της οποίας υψωνόταν η Παναγία η Ψυχοσόστρα, Τέμενος κατά την Τουρκοκρατία. Στην εφημερίδα ΑΝΟΡΘΩΣΗ της 16/1/31 αναφέρεται η πλ. Δασκαλογιάννη γεμάτη ξύλινα παλιομάγαζα. Μεσα στο εκεί τζαμί, παρασκευάζονταν ο σαρακοστιανός χαλβάς και άλλα γλυκίσματα.

Όμως, ο μεγάλος δρόμος που έσκιζε την πόλη στα δυο από τα ανατολικά στα δυτικά ξεκινούσε από τις Τρεις Καμάρες και έφτανε μέχρι των Χανιών την Πόρτα.

Εκεί, στο ανατολικό άκρο της πόλης, υπήρχε μέχρι το 1901 ένα ύψωμα, στη θέση που είναι σήμερα ο δρόμος που περνάει μπροστά από το άγαλμα του Ελευθέριου Βενιζέλου. Στην κορφή του καθόταν σε ένα καφενέ ο Πασάς του Κάστρου, έπινε τον καφέ του και άκουγε την μπάντα της Τούρκικης φρουράς. Στο τέλος του ύψωματος αυτού ήταν η πύλη του Αγ. Γεωργίου ή Λαζαρέτου που οδηγούσε έξω από την πόλη, στον Πόρο και τη Μεσσηνιά, τη συνοικία των λεπρών. Η Πύλη ανατινάχτηκε από το Δήμο το 1917, και τα αρχιτεκτονικά της μέλη διασκορπίστηκαν. Διαβάσαμε χαρακτηριστικό απόσπασμα στη «Νέα Εφημερίδα» της 18.2.1920: «ήδη μετά την αφαιρεσιν του πρισματώδους αυτού όγκου ο οποίος παρίσταν την ιστορικήν του αξίαν δεν έπαυσε να αποτελεί χαρμίνωμα ακαλαίσθητον διά την μοναδικήν πλατεία μας...»

Το κεντρικό έμβλημα της

Πύλης, η προτομή του Αγ. Γεωργίου, βρίσκεται σήμερα στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης.

Απέναντι, εκεί που είναι σήμερα το ξενοδοχείο «Αστόρια», ήταν οι Τρεις Καμάρες που στήριζαν το υδραγωγείο του Μοροζίνι και γκρεμίστηκαν από τους Τούρκους στα τέλη του 19ου αι. Στη θέση του Αρχαιολογικού Μουσείου βρισκόταν, ότι είχε απομείνει από το μεγαλόπρεπο Ναό του Αγ. Φραγκίσκου. Στα νοτικά της πλατείας ξεκινούσε ο μεγάλος Κισλάς, οι στρατώνες του Αγ. Γεωργίου που στεγάζουν σήμερα τη Νομαρχία και τα Δικαστήρια. Το αρχικό οίκημα ερειπώθηκε κατά το σεισμό του 1856 και κτίστηκε από τον αρχιτέκτονα Αθ. Μούση το 1883 περίπου με τη σημερινή του μορφή. Το 1930 χωρίστηκε στα τρία μέρη που βλέπουμε σήμερα και απέκτησε την τωρινή του όψη. Το κεντρικό θύρωμα των δικαστηρίων είναι η πόρτα του Αγ. Φραγκίσκου.

Η πλατεία στο πέρασμα των χρόνων άλλαξε πολλές φορές όψη. Στις αρχές του αιώνα, ένα μέρος της έγινε κήπος που περιφράχθηκε με περίβολο και οι πόρτες του κλείνανε κάθε βράδυ. Ο δρόμος των κισλάδων, η σημ. οδός Δικαιοσύνης ήταν κατάφυτος από λεύκες και ακακίες μέχρι το 1916, που σχημάτιζαν ένα καταπράσινο θόλο και σε όλο το μήκος του γινόταν κάθε Κυριακή το ανθρωποπάζαρο όπως αναφέρει στη Χωρογραφία του ο Ζαχαρίας Πρακτικίδης. Νέοι και νέες βολτάριζαν για ώρες στο

δρόμο, ενώ μεγάλη ήταν η κίνηση στα δυο καφέ Σαντάν του Κουρή και του Καρέλη με τις πλατιές τζαμωτές πόρτες. Να σημειώσουμε εδώ ότι τα κέντρα διασκέδασης, τα καφωδεία, χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: Τα καφέ-Αμάν με ανατολίτικη μουσική και λαϊκή πελατεία, και τα καφέ-Σαντάν, με δυτική μουσική και καθωσπρέπει πελάτες.

Φτάνοντας στο Μεϊντάνι ή Κεμέρ Αλτί όπως το έλεγαν οι Τούρκοι, συναντούσαμε αριστερά τα μανάβικα που γκρεμίστηκαν με απόφαση του Δημ. Συμβ. το 1901 και δεξιά το μεγάλο καπνοπωλείο του Θεοκλή και το ντουκιά του Σπύρου του Αλεξίου. Λίγο πιο κάτω, προς το τέλος της σημ. οδού Ιδής ήταν τα μπρισμιτζιδικα, μαγαζιά που πουλούσαν κάθε λογής μεταξωτά και υφάσματα. Εκεί που είναι και σήμερα το μαγαζί του Περβολαράκη, ήταν τα μαγαζιά που πουλούσαν μπαχαρικά, πρακτικά φάρμακα, ψιλικά, μυρωδικά και άλλα καλλυντικά όπως δαφνόλαδα, μυρτόλαδα, φασκομυλόλαδα και κόκκινη σκόνη για το βάψιμο των νυχιών.

Από το σημείο αυτό ξεκινάμε για την Α. Καλοκαιρινού, τη Strada Larga των Ενετών, την «Πλαθειά στράτα» ή Κετχουντά βέη τσαρσισή, όπως την ονόμαζαν οι Τούρκοι. Μέχρι το Καμαράκι, το τσιβρή τσεσεμέ ή πέτρινο γιοφυράκι, εκεί δηλ. που είναι σήμερα η οδός Γιαμαλάκη, ο δρόμος ήταν πλακόστρωτος με ακανόνιστα κομμένες γαλαζόχρωμες πλάκες και γεμάτος ακακίες. Κανένας

Τούρκος δεν είχε εδώ μαγαζί. Υπήρχαν κάθε είδους καταστήματα, φούρνοι, κουρεία και σπετσαρίες (φαρμακεία) καθώς και πολλοί καφενέδες. Δεξιά κατεβαίνοντας, στην αρχή του δρόμου, υπήρχε από την Ενετοκρατία η μεγάλη ορθόδοξη εκκλησία της Κυρίας των Αγγέλων που μέχρι το 1927-28 ήταν του Σαρχιανού Μιχάλη ο καφενές, και σήμερα είναι κρυμμένη μέσα σε εμπορικά καταστήματα. Λίγο πιο κάτω, στη σημερινή οδό Δελμαφίκου υψώνονται δυο εκκλησίες, η Αγία Αναστασία και η Αγ. Ειρήνη. Η πρώτη διατηρείται ακέραιη. Η δεύτερη, δίκλιτη με κίονες και βυζαντινά κιονόκρανα αποτέλεσε κατά την Τουρκοκρατία, ιδιοκτησία του Αγά της Κιζιλ Τάμπιας. Κατεδαφίστηκε το 1928 ενώ μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν σαν δημόσια ουρητήρια.

Τα μαγαζιά στην Πλατιά Στράτα δεν κλείνανε παρά τρεις φορές το χρόνο, τα Χριστούγεννα, τα Φώτα και τη Λαμπρή.

Αναφερόμαι πάλι στον Καζαντζάκη:

«Στην πλατιά στράτα βρισκόνταν τα σπιβανάδικα, τα γυαλάδικα, τα εμπορικά, οι ρωμεικοί καφενέδες, οι σπετσαρίες. Τα μαγαζιά, κολλητά το ένα στο άλλο, έπιαναν ψιλή κουβέντα, οι νοικοκύρηδες, καλφάδες και παραγοί έκαναν χωρατάδες, πείραζε ο ένας τον άλλο, κουτσομπόλευε και σκούσαν στα γέλια, κι αλοιμόνο στην εφεντίνα να περνούσε, ή κανένας καμπούρης, αλλήθωρος, κουτσός ή παρα-

κούζουλος. Οι στιβανάδες χτυπούσαν όλοι μαζί τα καλαπόδια τους, τα μαστορόπουλα σφύριζαν, και πού βρισκόταν τόσες λεμονόκουπες και σάπιες ντομάτες!

Κάθε Σαββατόβραδο το κέφι κάρωνε. Κι απόψε βούιζε πάλι η Πλατιά Στράτα, οι καμπάνες του εσπερινού την είχαν αναστατώσει. Τέλεψε, δόξα σοι ο Θεός, κι η βδομάδα τούτη, μαστορόπουλα και μπακαλόπουλα ξεζώνονταν τις ποδιές τους κι έγεραν, έξω στο πεζοδρόμιο, να πλυθούν.»

Από το Καμαράκι μέχρι τη Χανιώπορτα ήταν οι Τούρκοι καφενέδες και η συνοικία του Γενί τζαμί. Το Γενί τζαμί ήταν ο Ορθόδοξος ναός του Εσταυρωμένου, στη θέση που είναι σήμερα το Ανωγειανό σχολείο. Στο τέλος του δρόμου, στη γωνιά απέναντι από την Ενετική πύλη του Παντοκράτορα έστεκε η φιλανθρωπική κρήνη, ο Καλοψούζ σεμπιλχανές, που πουλήθηκε σε ιδιώτη ως ανταλλάξιμο κτήμα το 1928 από την Εθνική τράπεζα και καταστράφηκε. Δίπλα, ήταν το μεγάλο Χαμάμ του Βαρδάκη που σώζεται και σήμερα πίσω από ένα μαγαζί με στρώματα. Στη Χανιώπορτα και γύρω από αυτήν ήταν μέχρι το 1936 τα βυρσοδεφεία ή ταμπακαριά.

Μέχρι το 1931 η οδός λεγόταν οδός Φαιστού οπότε και μετονομάστηκε σε οδό Καλοκαιρινού.

Γύρω από τους κεντρικούς αυτούς δρόμους απλώνονταν οι μαχαλάδες, οι γειτονιές του Μεγάλου Κάστρου. Η Κιζιλ ντάπια, το Γιουρούς καπισί και το Γυαλί κιάσι βρισκόταν στην σημερινή περιοχή της Αγ. Τριάδας, μέχρι το Κουμ Καπί όπως λεγόταν τότε τη περιοχή του Μποδοσάκειου. Όπως αναφέρει ο Δερμιτζάκης, «στα χαμηλόσκεπα μονόσπιτα ετούτης της γειτονιάς ήταν σειραδιαστά και τα σπύθια εκείνα που Τουρκάλες ζέστηθες κι αξεμουργιότες με δύο δραχμές και σαράντα λεφτά επουλούσαν στους ξυπόλητους περα-

στικούς ομόθητους μαζί με τα πλερωτικά κανάκια και φιλιάντους και τις λογής λογής μαλαφράντζες τους...»

Το πέρασμα από τούτη τη γειτονιά για πολλά χρόνια δεν ήταν ασφαλές για τους χριστιανούς. Απέναντι από το Γενί τζαμί, ήταν το Μικρό Τσαρσάκι, η γειτονιά των Αρμενίων, όπου και σήμερα βρίσκεται η αρμενική εκκλησία του Αγ. Γεωργίου του Δωριανού που χρονολογείται από τη Β' Βυζαντινή περίοδο. Πιο κάτω προς τη θάλασσα, δίπλα στην εκκλησία της Αγ. Τριάδας, βρισκόταν ο στρατώνας των γερλίδων, το μετέπειτα καπνοκοπήριο, μετόχι της Παναγίας του Τοπλού κατά την Ενετοκρατία που σήμερα στεγάζει τις Υπηρεσίες της 13ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Ανατολικότερα, συναντούμε τη συνοικία του Ντελή Μάρκου και την πλατεία του Μπαλτά τζαμί. Στην πλατεία αυτή βρίσκεται και σήμερα η κρήνη Πριούλι και απέναντι η Βενετσιάνικη πύλη του Δερματά ή Κουμ Καπί. Το Μπαλτά τζαμί δεν ήταν άλλο από την εκκλησία του Αγ. Ιωάννου του Χρυσόστομου. Καταστράφηκε και στη θέση του είναι σήμερα το Μποδοσάκειο. Ακόμα ανατολικότερα, βρισκόταν η Εβραϊκή συνοικία, η Βρύση του Ιδομενέα και το Καζίνο του Ροϊδη όπου σύχναζαν μόνο αριστοκράτες, Έλληνες και Τούρκοι. Είχε ευρωπαϊκή επίπλωση και το πρώτο μιπιλάρδο στο Ηράκλειο. Στέκι τούρκων μπέηδων, χριστιανών επωνύμων, νεκρών δανδήδων και διανοούμενων της εποχής.

Απόλα αυτά τίποτα δεν σώζεται εκτός από τη βρύση που εντοιχίστηκε απέναντι από τη νότια είσοδο του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης και η Μονή των Αγίων Πέτρου και Παύλου του Τάγματος των Δομηνικανών.

Η άλλη βορεινή γειτονιά ήταν στην ανατολική μεριά της πολιτείας. Ξεκινούσε από το σημερινό εντευκτήριο του Ομίλου Αντισφαίρισης Ηρακλείου (τένις),

και λεγόταν Εφτά Μπαλτάδες, από τους μπαλτάδες, έμβλημα των γενιτσάρων, που είχε κερφώσει στον προμαχώνα ο Κιοπρούλη πασάς μετά την άλωση της πόλης. Η γειτονιά αυτή ήταν πλούσια, με μεγάλα κονάκια. Στη σημερινή οδό Επιμενίδου υψωνόταν η Φραγκοκκλησιά, η Αγ. Λικατερίνη των Μοναχών και το Εγγλέζικο τηλεγραφείο. Το 1963 καταδαφίστηκε και ο Ναός της Παναγίας της Πισωτειχιώτισσας, που βρισκόταν στην οδό Αρετούσης, πίσω από το παλιό γυμναστήριο της οδού Ιδομενέως. Το όνομα οφείλεται στο ότι ήταν πίσω από τα παλαιά βυζαντινά τείχη της πόλεως. Επι Τουρκοκρατίας, ο Ναός μετατράπηκε σε λουτρό, το Ασμαλή Χαμάμ.

Μπροστά στο μέγαρο του Φυτάκη ξεκινούσε η Τρυπητή, η αμμουδιά όπου μαζεύονταν οι Καστρινοί για να κάνουν το μπάνιο τους. Διαβάζουμε σε άρθρο της Μαρίκας Φρέρη στην εφημ. ΤΟΑΜΗ. «Περνούσαμε τα στενοσόκακα των εφτά μπαλτάδων και περνώντας από το μέγαρο του Αγγλικού τηλεγραφείου κατηγορίζαμε προς το λιμάνι. Χωρίς να το πλησιάσουμε, κατεβίναμε μια πέτρινη σκάλα καμωμένη σύντομα στον Ενετικό Κούλε και στο τέμα της μεγάλης αυτής σκάλας φτάναμε στην αρχή της Τρυπητής. Αφού περπατούσαμε αριεκά στην υγρή αμμουδιά βγάζαμε τα παπούτσια μας και λύνοντας τους ζυγούς τρέχαμε βρέχοντας τα πόδια μας στους αφρούς που άφηναν τα μαλακά κύματα.»

Τίποτα από αυτά δεν υπάρχει σήμερα. Η θάλασσα μπαζώθηκε, ο μικρός Κούλες καταδαφίστηκε, οι ταρσανάδες (Νεώρια), όσοι γλίτωσαν, ίσα που φαίνονται από τις πολυκατοικίες που κτίστηκαν στην κορφή τους.

Νοτιοανατολικά υπήρχε η συνοικία της Ακ-Ντάπιας, η σημερινή Ανάληψη, το Βενετσιάνικο φρούριο του Αγ. Δημητρίου.

Δυτικά της Βίγλας, ήταν η συνοικία του Φιντίκ πασά, τα

σοκάκια γύρω από την σημερινή οδό Πεδιάδος, και ακόμα δυτικότερα οι γειτονιές του Βαλτέ τζαμί και του Ντισντάρ χαμάμ μέχρι το Πλατύ σοκάκι, όπως λεγόταν τότε η οδός Αργυράκη. Οι εκκλησίες καταστράφηκαν. Το Ντιζντάρ χαμάμ, ο Αγ. Ανδρόνικος, καταδαφίστηκε το 1955. Ο Αγ. Γεώργιος εις την Βόλταν, στη μεγάλη Έβανς γκρεμίστηκε τη 10ετία του 1960 χωρίς αποχαρακτηρισμό. Ο Αγ. Γεώργιος Σωτηριάκη στην αρχή της οδού Λασηθίου το 1961, ο Αγ. Ρωμάνος, στην ομώνυμη πλατεία Ρωμανού εξαφανίστηκε σε ανύποπτο χρόνο. Η Παναγία των Σταυροφόρων βομβαρδίστηκε κατά τον πόλεμο και ξαναχτίστηκε με έρανο των πιστών. Η Κερά Ψυχοσώστρα καταστράφηκε κατά τη διαμόρφωση της πλ. Δασκαλογιάννη και η Παναγία του Βιτούρη, στην οδό Πεδιάδος, ίσως κρύβεται μέσα σε κάποιο χαμόσπιτο. Τα περισσότερα μεγάλα κονάκια έδωσαν τη θέση τους στις νέες οικοδομές.

Προχωρώντας δυτικά, φτάνουμε στις άλλες μεγάλες γειτονιές. Εδώ βρίσκονται η Περβόλα, η Πηγάδα, η συνοικία του Αγ. Μηνά και του Αγ. Ματθαίου, τα Σπιτάλια, ο Λάκκος. Η περιοχή ονομαζόταν Καινούργιος μαχαλάς, στη βόρεια πλευρά του Πανάνειου νοσοκομείου, ανατολικά του ερειπωμένου Τσπεχανέ. Αρκετά από τα σοκάκια και τα σπίτια της εποχής εκείνης σώζονται και σήμερα. Περισσότερα όμως έχουν χαθεί. Ξεκινώντας από το μαχαλά της Πηγάδας και τραβώντας προς την Περβόλα, συναντούσαμε τα Ρωμείκα σπιτάλια, την παλιά παιδαγωγική ακαδημία που την γκρέμισαν και στη θέση της έκτισαν το 8ο Δημοτικό σχολείο. Πιο κάτω, στην οδό Ιουστινιανού, υπήρχε το μικρό Χαμαμάκι που ήταν επί Ενετοκρατίας ο ναός του Αγ. Νικολάου στα Μουρχουταριά. Το μνημείο καταστράφηκε το 1970. Το 1951 καταστράφηκε ο μεγάλος Ενετικός

Τσπεχανές από το Δήμο για τη διάνοιξη της Α. Πλαστήρα. Και σε όλο του το μεγαλείο βλέπουμε ερημωμένο και λεηλατημένο το Πανάνειο νοσοκομείο στη μέση της Α. Πλαστήρα.

Στο Κάστρο του 1900, οι φαναρτζήδες περνούσαν κάθε βράδυ από τους δρόμους και τα σοκάκια, φορτωμένοι με μια ξύλινη σκάλα και ένα τενεκεδένιο κουτί με πετρέλαιο. Κάθε 100-200 μέτρα ανέβαιναν στα φανάρια που ήταν εντοιχισμένα ή έστεκαν σε στύλους και άναβαν τις λάμπες για να φωτίζουν το δρόμο στους διαβάτες.

Το Μεγάλο Κάστρο δεν έσβησε τότε. Διατήρησε την αίγλη του και τη ζωντάνια του μέχρι τη 10ετία του 1960. Οι Καστρινοί ζούσαν τη ζωή τους μέσα στα ψηλά μπεντένια ενώ είχαν κιόλας αρχίσει να ξεχνούνται έξω από τα τείχη. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών του 1920 οι Τούρκοι εγκατέλειψαν το Κάστρο. Αφσαν πίσω τους βαριές μνήμες. Αργά αργά η πόλη μεταλλάσσεται. Όμως οι δρόμοι παρέμειναν οι ίδιοι, πολλά μνημεία, εκκλησιαστικά και κοσμικά, δημόσια και ιδιωτικά διατηρήθηκαν σε πείσμα τόσων καταστροφών, πυρπολήσεων, σεισμών. Και τότε, από το 1960, άρχισαν να ισοπεδώνονται ένα ένα και τη θέση τους να παίρνουν πολυκατοικίες και να γεμίζουν οι δρόμοι αυτοκίνητα. Εμείς όμως ακόμα θυμόμαστε τις μέρες εκείνες που ο τροχονόμος στο Μείντανι, όρθιος στο κιάσι του, ρυθμίζει τη λιγροστή κυκλοφορία, και ακόμα θυμόμαστε τα βουνά από λογής λογής δώρα που τον έπνιγαν τις μέρες των γιορτών.

Οι παλιότεροι θυμούνται και οι νεότεροι γνωρίζουν από διηγήσεις, πόσο έντονη ήταν η κοινωνική ζωή στο Κάστρο από το 1920 και ακόμα τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο. Δεν μπορώ να μην αναφέρω, ως μνημεία που χάθηκαν, το θέατρο Πουλακάκη (τη μεταγενέστερη «Ηλέ-

κτρα» και σήμερα το κτίριο που στεγάζει το Ιατρικό κέντρο). Το κινηματοθέατρο «Αγλαία», που δεν είναι άλλο από τον εγκαταλειμμένο σήμερα Απόλλωνα. Το κτίριο οικοδομήθηκε το 1898 σαν θέατρο. Το 1911 έγινε κινηματογράφος και μάλιστα με έργα ακατάλληλα, και η είσοδος επιτρεπόταν μόνο στους άντρες. Το «Ντορέ» που είναι σήμερα το ομώνυμο «μέγαρο», το κινηματοθέατρο «Μινώα» που είναι η Βασιλική του Αγ. Μάρκου. Τις λέσχες Επιστημόνων και «Θεοτοκόπουλος», τόποι συνάθροισης των Ηρακλειωτών, το «Καπρίς», του «Ρεγγινάκη», τα καφενεία «Εθνομόν», «Κέντρον» και «Παπακαλλιάνη». Δεν μπορώ να μην αναφέρω από τη μνήμη μου ατέλειωτες διηγήσεις για τις νυκτερινές καντάδες στα σοκάκια του Κάστρου από μια χούφτα τρελλούς που φόρτωναν το πιάνο σε κάρο και τραγουδούσαν στα κορίτσια μέσα στα μαύρα μεσάνυχτα. Για τις τρελλές Απόκριες που γινόταν χαμός στους δρόμους και τα κέντρα του Ηρακλείου. Που ερχόταν στον Πουλακάκη και στο Ντορέ η Ζωζώ Νταλμάς, τα Καλουτάκια, ορχήστρες διεθνούς φήμης όπως του Αργεντινού Πιάγκο, και που ο κόσμος για μέρες ξεχνόταν στους δρόμους μασκαρεμένος χορεύοντας και τραγουδώντας. Δεν μπορώ να μη θυμηθώ τη βόλτα στις Τρεις Καμάρες και τον Καινούργιο δρόμο κάθε Κυριακή βραδάκι, βρέξει-λιάσει.

«Είχε πια καλά σιοτεινιάσει. Το Μεγάλο Κάστρο είχε κιόλα δειπνήσει, νύσταζε, κρύωνε, σφαλινούσε ένα ένα τα παραθύρια του, έκανε το σταυρό του, ετοιμάζονταν να κοιμηθεί. Λιγιστοί παρωρίτες γύριζαν ακόμη στα σοκάκια, λιγιστοί σεβνταλήδες έφεραν βόλτες κάτω από σφαλιχτά παράθυρα, κάπου κάπου, από φωτισμένα χαμώγια, ακούγονταν σιγανό κουβεντολόι. Βεγγέριζαν...»

Το Μητροπολιτικό ζήτημα

**Του Σεβ. Μητροπολίτη
Αρχαλοχωρίου, Καστελίου
και Βιάννου κ.κ. Ανδρέα**

Ενώ η Κρήτη ζούσε την τελευταία της επανάσταση κατά της οθωμανικής κυριαρχίας και όδευε προς την απελευθέρωση, ένα απροσδόκητο γεγονός, η εκδημία του πενήνταεξάχρονο Μητροπολίτη Κρήτης Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη, στις 18 Φεβρουαρίου 1897, περιέπλεξε τα εκκλησιαστικά πράγματα και δημιούργησε το μητροπολιτικό ζήτημα. Ο συμπολίτης μας Μητροπολίτης Κρήτης Τιμοθέος¹ είχε δώσει μια νέα δυναμική στην Εκκλησία της Κρήτης. Μόλις εξελέγη συγκρότησε την κανονική Επισκοπική Σύνοδο της Εκκλησίας της Κρήτης, διευθέτησε το προϋπάρχον επισκοπικό ζήτημα, πηδαλιούχησε την Εκκλησία της Κρήτης κατοχυρώνοντας τα δικά της και το ιδιαίτερο εκκλησιαστικό καθεστώς της τοπικής Συνόδου που ισχύει μέχρι σήμερα. Επί της αρχιερατίας του εγκαίνιασθηκε ο μητροπολιτικός ναός του αγίου Μηνά και συστάθηκαν τα ιεροδιδασκαλεία της Αγίας Τριάδας και του Χριστού Πεδιάδος.

Ο τοποτηρητής του Οικουμενικού Θρόνου και στη συνέχεια Πατριάρχης Κωνσταντίνος Ε' ο Βαλιάνης διόρισε τοποτηρητή² της μητροπόλεως Κρήτης τον έχοντα πρεσβεία αρχιερωσύνης επίσκοπο Κυδωνίας Νικηφόρο³. Η χηρεία της μητροπόλεως και το μητροπολιτικό ζήτημα συνέπεσαν με την απόφαση του ελληνικού στρατού να κηρύξει την ένωση της μεγαλονήσου με την Ελλάδα, με τον ατυχή πόλεμο του 1897, με τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου και με το πρόβλημα της διευθέτησης του νέου πολιτικού καθεστώτος της Κρήτης.

Για την Πύλη η εκλογή του μητροπολίτη και η ενεισέλιξη βερατίου για την εγκατάστασή του αποτελούσε πράξη ενισχυτική των δικαιοδοσιών της επί της Κρήτης. Στις αναβολές του Πατριαρχείου για την εκλογή του μητροπολίτη ο Ριζάτ πασάς δήλωνε «ότι θα παύση ερχόμενος εις επικουριαν οιαδήποτε μετά του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εν όσω μένει εκκρεμές το Μητροπολιτικόν της Κρήτης ζήτημα⁴». Βέβαια η άποψη του Σκαλτσούνη για τη σημασία του βερατίου και των εξ αυτού απορρεόντων δικαιωμάτων της Πύλης είναι παντελώς διαφορετική, ο δε Ευμένιος τελικά εγκαταστάθηκε στην Κρήτη χωρίς να κάνει χρήση του βερατίου.

Αλλά επ' αυτού θα επανέλθω.

Στο Πατριαρχείο το τελευταίο τέταρτο του προηγούμενου αιώνα έχουν διαμορφωθεί δυο παρατάξεις, των αντιϊακωμεικικών που αποτελούν τη συνέχεια του γεροντισμού και των ιωακειμικών⁵. Ο τότε Πατριάρχης Κωνσταντίνος Ε' ανήκε στην παράταξη των αντιϊακωμεικικών, διακρινόταν όμως για τη μετριοπάθειά του. Οι ιωακειμικοί βοήθησαν στην εφαρμογή των γενικών κανονισμών, που προ-

έβλεπαν τη δραστηριοποίηση του λαϊκού στοιχείου στις διοικητικές δομές της Εκκλησίας. Γι' αυτό άλλωστε ο Ιωακείμ από Θεσσαλονίκης εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης. Οι αντιϊακωμεικοί αποτελούν έκφραση της πεφωτισμένης δεσποτείας.

Η πλήρωση της Μητροπόλεως Κρήτης, νευραλγικής επαρχίας του Οικουμενικού Θρόνου, με οκτώ επισκοπές και τοπική Σύνοδο, την ισχυρότερη μετά τη μητρόπολη Θεσσαλονίκης⁶, δεν ήταν δυνατόν παρά να συνδεθεί με ένα επίλεκτο στέλεχος της αντιϊακωμεικής παράταξης και τέτοιος ήταν ο επίσκοπος Λάμπης και Σφακιών Ευμένιος⁷. Λόγιος, πεπαιδευμένος και δυναμικός, είχε διατελέσει καθηγητής στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, είχε ιδρύσει τη σχολή του Αγίου Πνεύματος στο Πρέβελη και είχε πρωτοστατήσει στην επίλυση του προνομιακού ζητήματος. Το τριπρόσωπο απαρτίστηκε από τον Λάμπη Ευμένιο, τον μετριοπαθή αντιϊακωμεικό Σερρών Γρηγόριο και τον ιωακειμικό Πέτρο Τίτο⁸. Εξελέγη Μητροπολίτης Κρήτης ο Ευμένιος στις 11 Μαΐου 1898. Παλαιότερα υπήρχε η αντίληψη ότι το μητροπολιτικό ζήτημα υπήρξε αποτέλεσμα των φιλοδοξιών του Ρεθύμνου Διονυσίου⁹, πεπαιδευμένου και ρωμαλέου ιεράρχη, ετεροθαλή αδελφού του εκδημήσαντος Κρήτης Τιμοθέου. Σίγουρα οι δεσμοί των Καστρινογιαννάκων με τη γενέτειρα πόλη τους, το Ηράκλειο, υπήρξαν ισχυρότατοι. Μαρτυρείται επίσης από τις πηγές ότι ο Διονύσιος είχε και εξεφράζε άποψη για το μητροπολιτικό ζήτημα. Δοθέντος όμως ότι ο Διονύσιος και ο αδελφός του Τιμοθέος εκφράζοντο από τον Πατριάρχη Ιωακείμ, όπως άλλωστε και η πλειονότητα των αρχιερέων της Κρήτης, ο Διονύσιος είχε την κρίση να γνωρίζει ότι δύσκολα η εκλογή θα στρέφονταν προς το πρόσωπό του. Η άποψη αυτή μέχρι τώρα αποτελούσε μια απλή υπόθεση. Αντιθέτως, τα αρχιερατικά κείμενα που ενοπίστανε την αποδεικνύουν. Ο Ιεροσητέας Αμβρόσιος σε συλλυπητήριο επιστολή του προς την οικογένεια Καστρινογιαννάκη γράφει ότι «ουδείς άλλος... έσται αρμόδιος μεταξύ ημών των Αρχιερέων παρ' η υμετέρα Θεοφιλία η και συλλυπούμενος επί του θανάτου του αιωδίου προκατόχου της συγχίρω από τούδε¹⁰». Ο Διονύσιος ευθαρσώτατα του απαντάει: «Άλλος μου πρεσβύτερος αδελφός ίσως είναι αρμοδιότερος και ικανώτερος να δράση επωφελέστερον εμού εν τη Κρήτη Εκκλησία, εάν πρόκειται, εννοείται, να ληφθή ο διάδοχος εκ των της Κρήτης ιεραρχών εκείνον περικοσμήει και ηθών μείζων αυστηρότης, και θελήσως ισχύει και του καθήκοντος δικαιωστέρα η συνείδησις και της ηλικίας αθρονώτερος τα πορίσματα, και της πρακτικότητος ανυπολόγιστα τα εφόδια. Εμέ διακρίνει και χαρακτήρος βιαιότης και δυσκαμπτος αυστηρότης και μεταρρυθμιστικόν πνεύμα ισχυρόν και νεωτεριστική τάσις όχι μικρά και του χριστιανικού πνεύματος πολλά διαφοροτέρως αντίληψις, και της εργασίας ακαταπόνητος ο έρωσ... Δια τούτα φρονώ ότι επί άλλον θα επινεύση η Εκκλησία¹¹».

Σε άλλη επιστολή του που απευθύνεται στον Πρίγκιπα Γεώργιο Υπάτο Αρμυστή Κρήτης γράφει: «Επαναλαμβάνω και αύθις την ήν και προφορικός υπέβαλον τη Υμετέρα Βασιλική Υψηλότητι δήλωσιν, ότι είνε αδύνατον να δεχθώ την θέσιν του Μητροπολίτου, διότι δεν θέλω ποτέ

να πιστευθή ότι εργαζομαι ιδιοτελώς και ουχί υπέρ των γενικότερων συμφερόντων της Εκκλησίας και της πατρίδος μου¹² και συνεχίζει: «Ο Ευμένιος να μετατεθή εις μίαν των εν Ελλάδι χηρευσών επισκοπών, εις τρόπον ώστε να μη αφεθή και ούτος εν μέση οδώ¹³ και να μετατεθεί «εις την Μητροπολιν ο θεοφιλέστατος Επίσκοπος Κυδωνίας και Αποκορώνου κύριος Νικηφόρος, ανήρ αν μη τι έτερον, ηθικός και πολλά μοχθήσας εν τω τελευταίω αγώνι. Αγαπητός δε τοις πάσι¹⁴».

Μετά την εκλογή του, ο νέος Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος αντιμετώπισε την άρνηση τόσο της πλειοψηφίας του Εκτελεστικού, όσο και του ημίσεος περίπου των μελών της Συνελεύσεως, οι οποίοι δεν εδέχοντο να τον αναγνωρίσουν, με την αιτιολογία που ο πρόεδρος του Εκτελεστικού Ι. Σφακιανάκης διατυπώνει προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη: «Δυστυχώς δεν καταρθώθη εισέτι να ορισθώσιν αι λεπτομέρειαι του νέου πολιτεύματος, ουδέ να ιδρυθή κανονική εκτελεστική εξουσία, ήτις βεβαίως θα ενασκή εις το εξής και το δικαίωμα της εγκρίσεως των παρά της Μεγ. Εκκλησίας εκλεγόμενων Επισκόπων και του Μητροπολίτου Κρήτης, δικαίωμα, όπερ πρότερον ενάσκει, ως ειχός, η Υψ. Πύλη. Η περί ής ο λόγος εκλογή Μητροπολίτου Κρήτης δεν δύναται λοιπόν να τελεσφορήσῃ προς το παρόν. Η παρά της Υψ. Πύλης έγκρισῃς αυτής θα εθεωρείτο παρά των κατοίκων δικαίως ως αναμίξις εις τας εσωτερικάς υποθέσεις της Νήσου και επομένως ως παράνομος... Ικετεύομαι διὰ τούτο την Μητέρα Εκκλησίαν όπως... ευδοκήσῃ ν' αναστείλῃ την διεκπεραιώσιν της προκειμένης υποθέσεως, μέχρις ού ευκρινιζόμενης οριστικώς της πολιτικής θέσεως της Νήσου, παραμερισθώσι και τα νυν επιπροσθόντα καλύμματα¹⁵».

Κατά τον νομομαθή Σκαλτσούνη τα βεράτια που εκδίδονται από την Πύλη για τους επισκόπους της Κρήτης, είναι «πράξεις καθαρώς Εκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης δι' ον εγκρίνονται οι υπό των Εκκλησιαστικών Αρχών γινόμενοι διορισμοί¹⁶». Για την Κρητική Πολιτεία το βεράτιο δεν είχε καμιά ισχύ, και σ' αυτό συμφωνούσε και η Ελληνική κυβέρνηση. Ο Γεννάδης έγραφε προς τον Σφακιανάκη εκφράζοντας τις απόψεις της πολιτείας: «αφού εν Κρήτη, αυτόνομω κηρυσσομένη χώρα θέλει οπωσδήποτε διατηρηθή η ψιλὴ επικυριαρχία του Σουλτάνου, η έκδοσις, υπ' αυτού βερατίου αναγνωρίζοντος την γενομένην υπό της Εκκλησίας εκλογήν είναι δικαίωμα¹⁷». Σε άλλη επιστολή του γράφει: «ως προς δε το Μητροπολιτικόν ζήτημα ο Ζαΐμης είπεν ότι η έκδοσις βερατίου ουδεμίαν έχει σχέση με το πολιτικόν ζήτημα¹⁸».

Ο Ευμένιος δήλωσε προς το Πατριαρχείο επισήμως «ότι επ' ουδενί λόγω ήθελε να συναινέσει να μεταβή εις Κρήτην εφ' όσον υφίσταται εν αυτή η εκκρεμής κυβερνητική κατάσταση, καθόσον δεν έκρινε ορθόν να ζητήσῃ υπό των καθεστηκυίων αρχών την αναγνώρισιν αυτού δυνάμει σουλτανικού φερμανίου¹⁹». Ο πρόεδρος του Εκτελεστικού, μετά την αποδυνάμωση των επιχειρημάτων περί βερατίου, σε επιστολή του προς τον Γεννάδη θα γράφει: «Φρονεί ο Κύριος Πρόεδρος ότι δεν πρέπει να έχη καμμίαν γνώμην ο τόπος ούτε προ ούτε μετά την εκλογήν του Μητροπολίτου, αλλ' ότι πρέπει να παραδέχεται οιοδήποτε ήθελον εκλέξει τα Πατριαρχεία συνεννοούμενα μετά των

πασάδων... Βλέπετε ότι το ζήτημα δι' ημάς δεν είναι κυρίως αν θα εκδίδει ή όχι βεράτιον ο Σουλτάνος, αλλ' αν το βεράτιον τούτο θα θεωρείται αρκετόν όπως εγκαθιδρύεται ο Μητροπολίτης και παραδίδονται εις χείρας του τόσα συμφέροντα²⁰».

Τα βαθύτερα αίτια της προβληματικής του Ι. Σφακιανάκη μετά της πλειονότητος των μελών του Εκτελεστικού αλλά και της Συνόδου της Εκκλησίας Κρήτης προοδηρίζονται σε κείμενο του Ρεθύμνου Διονυσίου προς τον Αρμυστή Γεώργιο με ημερομηνία 20 Δεκεμβρίου 1898. Ο Διονύσιος παρατρύνει το Γεώργιο «να καταστήσῃ την Εκκλησίαν ταύτην εντελώς ανεξάρτητον από των Σουλτανικών επιρροών, να μην επικυρώσῃ την γενομένην ένομον εκλογήν... πάσα επί του τόπου αρχή μετά την ανακήρυξιν της αυτονομίας της Κρήτης κατά νόμον θα λαμβάνη το κύρος αυτής από του άρχοντος της νήσου, εις όν μεταβιβάσθησαν τα κυριαρχικά δικαιώματα του επικυριαρχού του²¹».

Είναι σαφές ότι οι αντιδρώντες στην εγκατάστασή του Ευμενίου είναι οι ισχυρότεροι εκφραστής του νεοελληνικού εθνικισμού. Εκφράζουν τη νέα πραγματικότητα, τη δυναμική του εθνικού κέντρου και κράτους των Αθηνών, απ' όπου καθ' ολοκληρίαν θέλουν να εξαρτάται η Κρήτη και εκκλησιαστικά. Ο Ευμένιος στις 9 Αυγούστου 1898 αφίχθη στην έδρα του, το Ηράκλειο. Αρκετό καιρό ως τα μέσα Νοεμβρίου διέμενε στις Αρχάνες. Κατά την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη απουσιάζει στην Αθήνα, γιατί το Εκτελεστικό ζήτησε από την ελληνική πολιτεία να μην παρίσταται στην τελετή της εγκαταστάσεως «δια να μη ευρεθῇ ο πρίγκιπας αμέσως εν αρχή αντιμετώπιος τουούτου οπωσδήποτε σκληρού ζήτηματος²²». Στις 11 Δεκεμβρίου 1898 ο Ευμένιος βρίσκεται και πάλι στην έδρα του²³. Στην Κρήτη υπήρχαν δυνάμεις που στήριζαν την παρουσία του Ευμενίου, η Επιτροπή Αμύνης των Αρχανών με τον πρό-

εδρό της Μιγάλη Καλυβιανάκη²⁴, επάνωμοι Σφακιανοί με τους οποίους ο Ευμένιος και εξαιτίας της καταγωγής τους αλλά και επειδή διατέλεσε επίσκοπος Λάμπης και Σφακιών είχε στενούς δεσμούς. Αναφέρει τον Μανούσο Κούνδουρο, πρόεδρο της μεταπολιτευτικής επιτροπής, και τον σφακιανό αρχιμανδρίτη Παρθένιο Κελαϊδή, με τον οποίο αλληλογραφεί συχνότατα και τον ενημερώνει για τις δυσκολίες και τα προβλήματα της εγκαταστάσεώς του. Ο άγγλος πρεσβευτής στην Αθήνα ενδιαφέρεται επίσης για την παραμονή του Ευμενίου στην Κρήτη²⁵, φοβούμενος ότι η αποχώρησή του θα οδηγήσει στην πλήρη κυριαρχία του Ρεθύμνου Διονυσίου, γνωστού για τον δυναμισμό του και την αφοσίωσή του στη Ρωσία, ενώ ο Ευμένιος υπήρξε μετριοπαθής αγγλόφιλος.

Η αναγνώριση του Ευμενίου και η επίλυση του μητροπολιτικού ζητήματος συνδέεται με τη στάση και διάθεση του Υπάτου Αρμυστή Κρήτης πρίγκιπα Γεωργίου. Δοθέντος ότι για την ελληνική κυβέρνηση πρόβλημα αναγνώρισης του Ευμενίου δεν υφίστατο, δυο δεδομένα καθιστούσαν αρνητικό τον Γεώργιο στον Ευμένιο. Το πρώτο ήτο η προτροπή του πατέρα του βασιλέως Γεωργίου ότι «επ' ουδενί λόγω πρέπει να στερηθή της συνεργασίας του Σφακιανάκη²⁶», και το δεύτερο ο θαυμασμός που τον πρώτο καιρό είχε ο Γεώργιος για τον Βενιζέλο. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ευμένιος στον Παρθένιο Κελαϊδή: «ο νέος (Γεώργιος) είναι προκατειλημμένος υπέρ του Σφακιανάκη και Βενιζέλου εις βαθμόν προκαλούντα έκπληξιν²⁷», και τον Δεκέμβριο του 1898 του γράφει απογοητευμένος: «Σε βεβαίως ειλικρινώς ότι η επιθυμία μου είναι μια: να απέλθω του τόπου τούτου και να ζήσω εν Κωνσταντινουπόλει. Αν συντελέσῃ εις τούτο ο Πρίγκιψ, θα τω είμαι ευγνώμων²⁸».

Ενα γεγονός που φανεράνει τον θαυμασμό του πρίγκιπα προς τον Βενιζέλο είναι ότι, επειδή οι δυο τους συνεργάζο-

και η Εκκλησία της Κρήτης

Ο Μητροπολίτης Κρήτης Ευμένιος

νταν, καθυστέρησε ο πρίγκιπας να συναντηθεί σε προγραμματισμένη συνάντησή του με τον Μελά. Και ο πρίγκιπας απολογούμενος στον Γεώργιο Μελά του είπε: "να αγαπήτ' μου, αλλ' απέξημιώθηκες περιμείνας τόσον πολύ. Είδες τον Βενιζέλο"²⁵. Αλλά και ο Βενιζέλος την περίοδο αυτή εκτιμούσε τον Πρίγκιπα. Σε επιστολή του γράφει: "Είδα ένα νέον βλαστόν βασιλικού οίκου εις όν έλαχεν η βαρεία εντολή ου μόνον να φέρη την ελευθερίαν και εις εν δούλον τμήμα του Ελληνισμού αλλά και να προαγάγη αυτό... Εις τον νέον τούτον τον πάντα άπειρον ειδόν σπεύδοντα μεν μετ' ενθουσιασμού εις το έργον αλλ' λιγυρώντι από της πρώτης στιγμής προς των αγνώστων δυσχερειών και ζητούντα την ασφαλή χείρα ήτις θα τον οδηγήσῃ εις τα πρώτα βήματά του. Δεν ευρίσκειται ότι το θέαμα είναι συγκινητικόν."²⁶.

Το 1901 έρχομε τη ρήξη του Βενιζέλου με τον Γεώργιο ως συνέπεια των διαφορετικών απόψεών τους για την εξωτερική πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσει η Κρητική Πολιτεία, προκειμένου να πραγματοποιήσει τον επιδιωκόμενo στόχο της ένωσης. Η συνεργασία όμως του Κρήτῃς Ευμένιου με τον Αρμυστή Γεώργιο ήταν προσδοκώμενη. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στα κείμενα και την αλληλογραφία του ο Ευμένιος, παρά τις δυσκολίες που του δημιουργεί η μη αναγνώρισή του από τον πρίγκιπα, δεν γράφει κάτι ή δεν στρέφεται εναντίον του. Αυτό αιτιολογείται. Γόνος βασιλικής οικογενείας ο Γεώργιος, Υπάτος Αρμυστής Κρήτης, δεν μπορούσε παρά να προκαλούσε δέος και σεβασμό σ' ένα πρόσωπο και ιδιαίτερα σ' έναν ιεράρχη με τις αρχές και τις αξίες του Ευμένιου. Ως εκπρόσωπος, και μάλιστα εκ των βασιικών, της παράδοσης του γερωντισμού έμεινε ευλαβικά αφοσιωμένος σε πατροπαράδοτα σχήματα που αποτελούσαν γ' αυτόν θέσφατα ιερά και απαράβατα. Ο Βενιζέλος, ο Σφακιανάκης και οι άλλοι που αντιδρούσαν στην εγκατάσταση του Ευμένιου εκπροσωπούσαν τις νέες κοινωνικές δυνάμεις. Η εξουσία τους απέρρεε από νέα δεδομένα που για τον Ευμένιο και την παράταξη του γερωντισμού είναι ανεμήγηνα και ακατανόητα. Γι' αυτό οι ιεράρχες αυτοί, που βρίσκουν τη συνέχεια στους αντιϊωακειμικούς, δεν αποδέχονται κατά κανόνα τη νέα πραγματικότητα των γενικών κανονισμών, με αποτέλεσμα από τη νοοτροπία τους και τις απόψεις τους, πολλές φορές να προκύπτουν κοινοτικές συγκρούσεις, όταν οι

νές κοινωνικές δυνάμεις με τους γενικούς κανονισμούς και τα νέα κοινοτικά καταστατικά εισέρχονται ή προσπαθούν να εισέλθουν στη διοίκηση των ορθόδοξων κοινοτήτων²⁷.

Η αναγνώριση του Ευμένιου υπήρξε συνέπεια της αναγκαιότητας να οργανωθεί η Κρητική Πολιτεία. Κατ' αρχή ψηφίστηκε το σύνταγμα που με το άρθρο 31 προέβλεπε ότι: "Ο Ηγεμών... παρέχει ή ου την συναίνεσιν αυτού προς εγκαθίδρυσιν του υπό του Οικουμενικού Πατριαρχείου εκλεγομένου Μητροπολίτου Κρήτης και των παρά της εν Κρήτη Επισκοπικής Συνόδου εκλεγομένων Επισκόπων"²⁸.

Συνάμα με το άρθρο 112 "Παρέχεται επίσης εις τον Ηγεμόνα δικαίωμα, όπως προβή εις συνεννόησιν προς το Οικουμενικόν Πατριαρχείον και καθορίση τον τρόπον της ενασκήσεως του δικαιώματος της εγκαθιδρύσεως του Μητροπολίτου και των Επισκόπων, κατά το άρθρο 31"²⁹. Με βάση τα άρθρα του Συντάγματος, στην Κρητική Πολιτεία, η Εκκλησία θα λειτουργούσε μέσα σ' ένα καθορισμένο νομικό πλαίσιο. Έπρεπε όμως να ψηφισθεί ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας Κρήτης, ο οποίος είχε καταστροφεί με βάση τις επιμέρους γνώμες των επισκόπων. Η ψήφισή του όμως προϋπόθετε κανονική Σύνοδο, η οποία θα συνεδρίαζε υπό τον πρόεδρο της και θα υπέβαλε επισήμως τον Καταστατικό Χάρτη. Αυτό όμως δεν μπορούσε να γίνει γιατί ο Ευμένιος δεν είχε αναγνωρισθεί από την πολιτεία. Κάτω από τη δυναμική των εξελίξεων αυτών, ο τότε σύμβουλος επί των εκκλησιαστικών Ελ. Βενιζέλος, αν και ενάντιος στην αναγνώριση του μητροπολίτη, συμφώνησε στην επικύρωση της εκλογής.

Στις 14 Μαΐου 1900 ο Γεώργιος υπέγραψε το διάταγμα "περί εγκαθιδρύσεως Μητροπολίτου Κρήτης"³⁰.

Η επίλυση του μητροπολιτικού ζητήματος, που προέκυψε κατά την έναρξή της επανάστασης του 1897, σηματοδότησε μια νέα πραγματικότητα για την Εκκλησία της Κρήτης. Η επισκοπική Σύνοδος, που κανονικά λειτουργούσε από το 1882 επί Κρήτῃς Τιμοθέου Καστρινογιαννάκη, απέκτησε με την ψήφισή του Καταστατικού Χάρτη 276/1900³¹ νομικό πλαίσιο λειτουργίας με συγκεκριμένες αρμοδιότητες και δικαιοδοσίες, οι οποίες καθιστούσαν την Εκκλησία της Κρήτης αυτοδιοικούμενη, στο πλαίσιο της συναλληλίας με την πολιτεία και με τη μορφή της νόμου κρατούσης πολιτείας, όπως σαφέστατα η ακροτελεύτιος διάταξη του Καταστατικού Χάρτη 1900 προσδιορίζει: "Αι ανωτέρω διατάξεις θέλουσιν ισχύει, εφ' όσον δεν τροποποιηθώσιν δια μεταγενεστέρου νόμου καταρτιζόμενου εκ κοινής συνεννοήσεως της Πολιτικής εξουσίας και της Ιεράς Συνόδου Κρήτης"³². Το αυτοδιοικητο καθεστώς της Εκκλησίας Κρήτης αναγνώρισε και η "Πατριαρχική και Συνοδική Πράξις" του 1928: "... πλήν της Αγιωτάτης Εκκλησίας της νήσου Κρήτης, διαφυλαττούσης το άχρι τούδε αυτόνομον αυτής καθεστώς"³³. Μεταγενεστέρα με τον Καταστατικό Χάρτη του 1961 το αυτοδιοικητο καθεστώς προσδιορίζεται ως ημι-αυτόνομο. Αναφέρεται στον τελευταίο Καταστατικό Χάρτη ότι η Κρητική Εκκλησία "είναι ημιαυτόνομος έχουσα την κανονικήν εξάρτησιν αυτής εκ του Οικουμενικού Πατριαρχείου"³⁴.

Μετά την αναγνώριση του Κρήτῃς Ευμένιου και πριν την ψήφισή του Καταστατικού Χάρτη έχουμε την υπογραφή της Σύμβασης³⁵ του 1900 μεταξύ του Οικουμενικού Πατριαρχείου, που εκπροσωπήθηκε από τον Ευμένιο, και της Κρητικής Πολιτείας, που εκπροσωπήθηκε από τον Σύμβουλο της Δικαιοσύνης Ελ. Βενιζέλο. Η Σύμβαση καθόριζε κυρίως τα της εκλογής του Κρήτῃς από το Οικουμενικό Πατριαρχείo και κατοχύρωνε τα δικαιώματα του Πατριαρχείου στα σταυροπηγικά μοναστήρια της Κρήτης.

Η αναγνώριση του Μητροπολίτη Κρήτης Ευμένιου, η υπογραφή της Σύμβασης και η ψήφισή του Καταστατικού Χάρτη είναι γεγονότα με στενότητα αλληλεπίδραση και προήλθαν από ευρύτερο συμβιβασμό.

Η περί του Ρεθύμνης Διονύσιο πλειοψηφία των επισκόπων της Κρήτης με τα περισσότερα μέλη του εκτελεστικού και στη συνέχεια ηγεμονικού συμβουλίου του πρίγκιπα, κάτω από την αναγκαιότητα της οργάνωσης και συγκρότησης της Κρητικής Πολιτείας, οδηγήθηκαν στην αναγνώριση του μητροπολίτη και στην υπογραφή της Σύμβασης, αποδεχόμενοι την εκλογή του Κρήτῃς από το Οικουμενικό Πατριαρχείo. Προχώρησαν, όμως, στη συνέχεια στην κατάστρωση ενός Καταστατικού Χάρτη που καθιστούσε την Εκκλησία της Κρήτης αυτοδιοικούμενη με προφανέστατη τη διάθεση: Η πολιτική ένωση να οδηγήσει και στην εκκλησιαστική ένωση. Η βούλησή όμως της ιστορίας, ως έκφραση της βουλήσεως του εν Τριάδι ζώντος Θεού, υπήρξε διαφορετική. Η Σύμβαση και ο Καταστατικός Χάρτης υπήρξαν τα δεδομένα που τελικά δεν επέτρεψαν την εκκλησιαστική ενσωμάτωση της Κρήτης στην Εκκλησία της Ελλάδος. Επί τη βάση αυτών, στην Πράξη του 1928, ενώ οι Νέες Χώρες διοικητικά ενσωματώθηκαν στην Εκκλησία της Ελλάδος, η Κρήτη, όπως είδαμε εξαίρεθηκε.

Προκύπτει επίσης ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα από τη μελέτη αυτής της εποχής. Στην Κρήτη κυφορούνται και πρωτοεκδηλώνονται γεγονότα που θα σημαδέψουν τον Ελληνισμό στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Η εκκλησιαστική αντιπαράθεση μεταξύ Ευμένιου και Διονυσίου, η στάση του πρίγκιπα Γεωργίου και του Ελ. Βενιζέλου στα γεγονότα και ο πολιτικός διχασμός που θα ακολουθήσει το 1901 με την απόλυση του Ελ. Βενιζέλου από τον πρίγκιπα και θα κορυφωθεί το 1905 με το κίνημα του Θερίσου και τη συμπαρατάση σ' αυτό της πλειονότητας των αρχιερέων της Κρήτης, καθιστούν μήτρα τόσο την Κρήτη όσο και την εποχή που ξεκινάει με την επανάσταση του 1897, γιατί εδώ κυφορούνται και εκδηλώνονται σε συμμορφωτικά εκκλησιαστικά και πολιτικά γεγονότα που θα διχάσουν και θα συγκλονίσουν άπαντα τον Ελληνισμό. Αναφέρομαι στο διχασμό του 1916 με το κίνημα Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη και στον εκκλησιαστικό διχασμό με το ανάθεμα του Ελ. Βενιζέλου.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο πρώτος αντιϊωακειμικός που συγκροτείται με τον Βενιζέλο είναι ο Ευμένιος και οι πρώτοι ιωακειμικοί που συστοιγίζονται με τον Βενιζέλο είναι ο Διονύσιος και ο Πέτρος Τίτος. Στη συνέχεια κατά κανόνα οι ιωακειμικοί θα συμπορευθούν με τον Βενιζέλο, ενώ οι αντιϊωακειμικοί με τον βασιλέα

Κωνσταντίνο. Και κάτι ακόμα: εδώ στην Κρήτη, το 1903 για πρώτη φορά στην εφημερίδα "Πατρίς"³⁶ θα γίνει η χρήση του όρου "βενιζελικός".

Συνεπώς το μητροπολιτικό ζήτημα και η όλη πορεία του, που ξεκινάει στην τελευταία κατά της τουρκοκρατίας επανάσταση το 1897, είναι η αρχή της κυφορίας μεγάλων γεγονότων για τον Ελληνισμό. Το μητροπολιτικό ζήτημα λαμβάνει τέλος με τη συγκρότηση του εκκλησιαστικού καθεστώς της Κρήτης, που με κάποιες αλλαγές συνεχίζεται μέχρι τις ημέρες μας.

1. Για τον Τιμόθεο Καστρινογιάννη βλ. Ανδρέα Νανάκη, Το επισκοπικό ζήτημα, 1880-1882 και η Εκκλησία της Κρήτης, Κατερίνη 1992, σ. 155-161 όπου και βιβλιογραφία. Βλ. Επίσης του ίδιου, Το μητροπολιτικό ζήτημα και η εκκλησιαστική οργάνωση της Κρήτης (1897-1900), Κατερίνη 1995, σ. 31-32
2. Ιστορικό Μουσείο Κρήτης (Ι.Μ.Κ.), αρχ. Γ.Ε. Μητροτάκη, φ. 2α/71, Χανιά τη 21 Μαρτίου 1897, Κ. Βουλγαρίδης προς Γ. Μητροτάκη.
3. Ανδρέα Νανάκη, Το επισκοπικό..., ο.π., σ. 54-55, του ίδιου, Το μητροπολιτικό..., ο.π. σ. 94
4. Επιθεώρησις, εν Χανίοις τη 8 Δεκεμβρίου 1899 (εφημερίδα)
5. Για τους ιωακειμικούς και αντιϊωακειμικούς βλ. Ανδρέα Νανάκη, Το μητροπολιτικό..., ο.π., σ. 49-65.
6. Για την επισκοπική Σύνοδο στη Θεσσαλονίκη βλ. Αθ. Αγγελόπουλος, Η επισκοπική Σύνοδος της μητροπόλεως Θεσσαλονίκης και η σημασία αυτής σήμερα, ανάπτυπο από Θεολογία, Αθήνα 1977.
7. Ανδρέα Νανάκη, Το επισκοπικό..., ο.π., σ. 31-37, του ίδιου, Το μητροπολιτικό..., ο.π., σ. 66-81.
8. Για τις σχέσεις των αρχιερέων της Κρήτης με τους ιωακειμικούς και αντιϊωακειμικούς βλ. Ανδρέα Νανάκη, Εκκλησιαστικά Κρήτης 19ος-20ος αιώνας, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 171-184 και Πεπραγμένα Ζ' Κρητολογικού Συνεδρίου τ. Γ1, Νέα Χριστιανική Κρήτη, τχ. 11-14 Ρέθυμνο 1995, σ. 285-294.
9. Ανδρέα Νανάκη, Το επισκοπικό..., ο.π., σ. 128-132 και του ίδιου, Το μητροπολιτικό..., ο.π., σ. 94-95.
10. Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Ι.Α.Κ.), ιστ. Συλ. 16, αρχείο Αμβροσίου Ιεροσητείας, Επαναστατική αλληλογραφία 1897-98, σ. 210, 213, επιστολή, εν τη ιερά Μονή Τοπλού τη 17 Μαΐου 1897, ο Ιεράς και Σητείας Αμβρόσιος προς την οικογένεια Καστρινογιαννάκη.
11. Ο.π., σ. 213-214, επιστολή, εν Αθηναις τη 31 Μαΐου 1897, ο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονύσιος προς τον Ιεράς και Σητείας Αμβρόσιο.
12. Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη (Ι.Α.Μ.Μπ.), αρχ. Ελ. Βενιζέλου, φ. 258, έγγραφο, εν Ρεθύμνη τη 20 Δεκεμβρίου 1898, ο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονύσιος προς Υπάτο Αρμυστή Γεώργιο.
13. Ο.π.
14. Ι.Μ.Κ., κατάλογος ιστορικού αρχείου φ. 3/86, Α.Α. 151, έγγραφο, αριθ. Πρωτ. 319, Πλακούρες 14 Μαΐου 1898, Ι.Κ. Σφακιανάκης προς "Παναγιώτατε". Το ίδιο έγγραφο και στο Ι.Α.Κ., ιστ. Συλ. 40, Ν.Κ. Παπαδάκη (Απτεραίου) 1898.
15. Βλ. Υπόμνημα δημοσιεύμενο στο παράρτημα των εγγράφων, αριθ. 12, από το Ι.Μ.Κ., κατάλογος ιστορικού αρχείου,

φ. 3/84, Α.Α. 149, εν Χανίοις τη 20 Μαΐου 1898, υπογραφή Ι. Σκαλτσούνης.

16. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.), 1897-1900, φ. Μητροπολιτικό ζήτημα Κρήτης, επιστολή, εν Αθηναις τη 5 Ιουνίου 1898, Ν. Γεννάδης προς Ι. Σφακιανάκη.

17. Ι.Μ.Κ., κατάλογος ιστορικού αρχείου, φ. 3/88, Α.Α. 153, επιστολή, Πλακούρες 6-6-1898, υπογραφή δυσανάγνωστη, προς "αδελφώ Γεώργιε".

18. Α.Υ.Ε., ο.π., επιστολή, εν Αθηναις τη 4 Αυγούστου 1898, Ν. Γεννάδης προς Ι. Σφακιανάκη.

19. Ο.π., επιστολή, Πλακούρες 11 Ιουνίου 1898, Ι. Σφακιανάκης προς Ν. Γεννάδη.

20. Ι.Α.Μ. Μπ., αρχ. Ελ. Βενιζέλου, 173/φ.258, αριθ. πρωτ. 4821, εν Ρεθύμνη τη 20 Δεκεμβρίου 1898, ο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Διονύσιος προς Υπάτο Αρμυστή Γεώργιο.

21. Α.Υ.Ε., ο.π., επιστολή, Χαλέπα 31 Οκτωβρίου 1898, Ι. Σφακιανάκης προς Ι. Γεννάδη.

22. Ι.Α.Κ., ιστ. συλ. 25, τ. 5, Π. Κελαϊδή, Αλληλογραφία 1896-1904, αριθ. επιστολής 1516, εν Ηρακλείω τη 11 Δεκεμβρίου 1898, ο Κρήτῃς Ευμένιος προς "αγαπητέ Παρθένιε" (Π. Κελαϊδή).

23. Βλ. Τα δημοσιεύμενα στο παράρτημα κείμενα και τις επιστολές του Ευμένιου προς τον Μ. Καλυβιανάκη και προς την επιτροπή Αρχανών.

24. Ανδρέα Νανάκη, Το μητροπολιτικό ζήτημα..., ο.π., σ. 109.

25. Γιάννης Μανωλικάκης, Ελευθερία Βενιζέλος, Αθήνα 1985, σ. 175, επιστολή, εν Χαλέπα τη 10-12-1898, Ελευθέριος (Βενιζέλος) προς φίλατε Αντώνιε (Νίβα) και Μανώλη (Πολυχρονίδη).

26. Ι.Α.Κ., ιστ. συλ. 25, τ. 5, ο.π., αριθ. επιστολής 1516, εν Ηρακλείω τη 11 Δεκεμβρίου 1898, ο Κρήτῃς Ευμένιος προς Π. Κελαϊδή.

27. Ο.π., αριθ. επιστολής 1518, εν Ηρακλείω τη 28 Δεκεμβρίου 1898 ο Κρήτῃς Ευμένιος προς Π. Κελαϊδή.

28. Γιάννης Μανωλικάκης..., ο.π., σ. 178.

29. Ο.π., σ. 175

30. Ανδρέα Νανάκη, Κοινοτικές διενέξεις. Η διαμάχη στις Σέρρες (1891-1892), στα υπό έκδοση πρακτικά του Β' επιστημονικού συμποσίου, Οκτώβριος 1996, με θέμα "Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία δια μέσου της ιστορίας".

31. Επιστήμος Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας, εν Χανίοις τη 16 Φεβρουαρίου 1899, ετ. Α', αριθ. 24, σ. 2-3.

32. Ο.π., άρθρο 112, σ. 6.

33. Ο.π., εν Χανίοις τη 17 Μαΐου 1900, ετ. 1900, τεύχος Β, αριθ. διατάγματος 33, 14 Μαΐου 1900.

34. Τον Καταστατικό Χάρτη του 1900 βλ. Ανδρέα Νανάκη, Το μητροπολιτικό..., ο.π., σ. 205-246.

35. Ο.π., σ. 246

36. Βαρνάβα Τζωρτζάτο, Μητροπολίτου Κίτρους, Η καταστατική νομοθεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, εν Αθηναις 1967, σ. 53.

37. Γεωργίου Αποστολάκη, Εκκλησιαστική νομοθεσία Κρήτης, Ηράκλειο 1993, σ. 21.

38. Ανδρέα Νανάκη, Το μητροπολιτικό..., ο.π., σ. 135-149.

39. Η Πατρίς, Χανιά 20 Μαρτίου 1903. Η εφημερίδα εκδόθηκε με πρωτοσέλιδο: "Αι εκλογαί της 16ης Μαρτίου, Η πανωλεθρία των Βενιζελικών".

Η τελευταία δεκαετία του 19ου αι., η περίοδος της Κρητικής

Της Χρυσούλας Τζομπανάκη
Αρχαιολόγου, Αρχιτέκτονος*

Όλος ο 19ος αι., κυρίως δε το δεύτερο μισό του, ήταν για την Κρήτη χρόνια επαναστάσεων που εναλλάσσονταν με μικρές περιόδους ηρεμίας. Οι Κρήτες, πληρώνοντας βαρύ φόρο αίματος, προσπαθούν να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους από τους Τούρκους. Αλλά η ανεξαρτησία δεν θα έρθει πριν το 1898. Έως τότε, χρόνια που χαρακτηρίζονται από βίαια επαναστατικά κινήματα των χριστιανών εναντίον της τουρκικής κυριαρχίας, σφραγίζουν την ιστορική πορεία του τόπου. Αν και οι κρητικές επαναστάσεις του 19ου αι. δεν είχαν καλό τέλος, είναι ωστόσο εξαιρετικά σημαντικό το γεγονός ότι, μετά από κάθε επαναστατική κίνηση, η Ύψηλή Πύλη υποχρεωνόταν να προβαίνει σε διάφορες παραχωρήσεις προς τους χριστιανούς υπηκόους της. Οι παραχωρήσεις προκαλούσαν, κάθε φορά, εντάσεις στους Τούρκους κατοίκους του νησιού, οι οποίοι δύσκολα αποδέχονταν τα νέα προνόμια των χριστιανών.

Μετά την ήττα της Τουρκίας κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877, η επανάσταση των Κρητών που ξέσπασε το επόμενο έτος, είχε ως αποτέλεσμα να υποχρεωθεί ο σουλτάνος να προβεί σε νέες παραχωρήσεις. Αυτές αποτέλεσαν το κείμενο της Σύμβασης της Χαλέπας, που υπογράφηκε τον Οκτώβριο του 1878 και επικυρώθηκε αμέσως με σουλτανικό φερμάνι. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Χαλέπας, ο γενικός διοικητής της Κρήτης θα μπορούσε να είναι και χριστιανός, με πενταετή θητεία και με δυνατότητα ανανέωσης της θητείας του. Ο γενικός διοικητής θα είχε έναν σύμβουλο από το αντίθετο θρήσκευμα (μουσουλμάνο, εάν ο ίδιος ήταν χριστιανός, και χριστιανό εάν ο διοικητής ήταν μουσουλμάνος), ενώ η Γενική Συνέλευση θα είχε 80 μέλη (49 χριστιανούς και 31 μουσουλμάνους). Τότε ιδρύεται η Κρητική Χωροφυλακή και αναγνωρίζεται η ελληνική ως επίσημη γλώσσα των δικαστηρίων και της Γενικής Συνέλευσης. Χορηγείται γενική αμνηστία και προβλέπεται προσωρινή απαλλαγή από ορισμένους φόρους. Επιτρέπεται η ίδρυση φιλολογικών συλλόγων και η έκδοση εφημερίδων. Ιδρύονται πολλά νέα σχολεία και ψηφίζεται «Νόμος περί παιδείας» το 1881.

Η Σύμβαση της Χαλέπας ήταν χωρίς αμφιβολία ένα σημαντικό βήμα προς τη λύση του Κρητικού Ζητήματος, αφού δημιουργούσε καθεστώς ημι-αυτόνομης επαρχίας με ιδιαίτερα προνόμια. Πρώτος διοικητής διορίστηκε ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής, που διοί-

κησε λίγους μόνο μήνες. Τον διαδέχθηκε ο Ιωάννης Φωτιάδης, άνθρωπος μορφωμένος και δραστήριος με διοικητική και διπλωματική πείρα, πρεσβευτής άλλοτε της Τουρκίας στην Αθήνα, ο οποίος διοίκησε την Κρήτη έως το 1885. Υποστήριξε την παιδεία, με την ίδρυση και τη λειτουργία σχολείων και προώθησε τη λύση σοβαρών οικονομικών προβλημάτων. Ο ίδιος έθεσε τις βάσεις και για την εσωτερική οργάνωση του νησιού. Στις μεγάλες πόλεις ιδρύθηκαν φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι και αναπτύχθηκε ζωηρή πνευματική κίνηση με την έκδοση εφημερίδων και τη δημιουργία βιβλιοθηκών. Παράλληλα, πάρθηκαν μέτρα για την προστασία και διαφύλαξη των κρητικών αρχαιοτήτων.

Τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη Μεγαλόνησο κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αι., είναι καταγίγναι. Ύστερα από την αποτυχημένη επανάσταση του 1899 και την ανάκληση της Σύμβασης της Χαλέπας με σουλτανικό φερμάνι στις 17 Δεκεμβρίου 1889, ακολούθησε η ιδιαίτερα δύσκολη για τους χριστιανούς πενταετία 1890-95. Μετά από ισχυρές πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, η Τουρκία εκδίδει στις 31 Ιουλίου 1896 φερμάνι, που παρέχει σε αυτές το δικαίωμα να επεμβαίνουν ενεργά στο νησί «προστατεύοντας» τον άμαχο πληθυσμό. Εν τω μεταξύ, η επανάσταση των Κρητών που ξεκίνησε το 1895 τελειώνει τον Αύγουστο του 1896. Οι πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων έχουν ήδη παραδώσει στους πληρεξουσίου των Κρητών τον νέο Οργανισμό της Κρήτης. Με τον νέο Οργανισμό, ανάμεσα σε άλλα, προβλέπεται και η οργάνωση Κρητικής Χωροφυλακής. Η Κρητική Χωροφυλακή οργανώθηκε ταχύτατα και τον Ιανουάριο του 1897 διορίζεται αρχηγός της ο Άγγλος ταγματάρχης Μπόρ.

Οι Τούρκοι βεβαίως, δεν εννοούν να ησυχάσουν. Υπονομεύουν συστηματικά την εφαρμογή του νέου Οργανισμού με φόνους και βιαιότητες. Οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπαθούν να αποτρέψουν τη γενίκευση των ταραχών και αποφασίζουν να προβούν σε διεθνή κατοχή της νήσου θέτοντάς την υπό την υψηλή προστασία τους. Προκειμένου να προλάβει τη διεθνή κατοχή, η ελληνική κυβέρνηση στέλνει στην Κρήτη σώμα 1.500 ανδρών με αρχηγό τον υπασπιστή του βασιλιά της Ελλάδας συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσσο. Ο Βάσσος έχει διαταγή να καταλάβει το νησί και να κηρύξει την ένωσή του με την Ελλάδα. Αποβιβάζεται στο Κολυμπάρι Χανίων την 1η Φεβρουαρίου, και κηρύσσει την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Αλλά οι στόλοι των Μεγάλων Δυνάμεων, με έγκριση της τουρκικής κυβέρνησης, στις 3 Φεβρουαρίου του 1897 αποβιβάζουν αγήματα στα Χανιά.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις, στις 17 Φεβρουαρίου, προτείνουν τη λύση της αυτονομίας της νήσου, την οποία οι Κρήτες και η Ελληνική κυβέρνηση απορρίπτουν κατηγορηματικά. Τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις απαντούν δυναμικά: αποκλείουν τα κρητικά παράλια, εμποδίζοντας έτσι τη μεταφορά στρατευμάτων και εφοδίων τόσο των Ελλήνων όσο

Οι Άγγλοι φτάνουν στην πόλη του Ηρακλείου

και των Τούρκων, συμφωνούν στην κατανομή των περιοχών του νησιού και εγκαθιστούν φρουρές στις οχυρώσεις των πόλεων. Έτσι, οι Άγγλοι εγκαθίστανται στο Ηράκλειο, οι Ρώσοι στο Ρέθυμνο, οι Ιταλοί στα Χανιά, οι Γάλλοι στη Σητεία, οι Γερμανοί στη Σούδα και οι Αυστριακοί στην Κίσαμο. Η Γερμανία και η Αυστρία όμως δεν άργησαν να αποσύρουν τον στρατό και τον στόλο τους από το νησί.

Στο φρούριο του Ηρακλείου τον Φεβρουάριο του 1897, εγκαθίσταται φρουρά που την αποτελεί σώμα 2.000 Ιταλών. Συγχρόνως, φτάνει και στρατοπεδεύει στα τείχη σώμα πεζοναυτών του αγγλικού βασιλικού ναυτικού ενώ, στις 23 Μαρτίου 1897, εγκαθίσταται επίσης στο φρούριο ένα σώμα πυροβολικού. Προκειμένου να αποβιβάσουν και να μεταφέρουν τα πυροβόλα όπλα επάνω στα τείχη δίχως να είναι αναγκασμένοι να διασχίσουν την πόλη, οι Άγγλοι κατασκευάζουν μία μικρή προβλήτα με μηχανήματα ανέλκυσσης δυτικά από τον Προμαχώνα Αγίου Ανδρέα. Οι στρατιώτες διαμένουν σε σκηνές που στήνονται σε όλη τη δυτική περίμετρο του φρουρίου. Ο καταυλισμός αρχίζει από τον Προμαχώνα Αγίου Ανδρέα και καταλήγει στον Προμαχώνα Μαρτινέγκο. Οι επιπρομαχώνες Μαρτινέγκο και Αγίου Ανδρέα βρίσκονται υπό κοινή αγγλοτουρκική διοίκηση, αφού εξακολουθούν να υπάρχουν σκοπιές των Τούρκων και να υψώνεται τόσο η αγγλική όσο και η τουρκική σημαία. Για να γίνει η εγκατάσταση των σκηνών, οι Άγγλοι εξομαλύνουν το ισόπεδο της οχύρωσης σε πολλά σημεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή των διαφόρων πρόσθετων κατασκευών, που είχαν διαμορφώσει οι Βενετοί επάνω στις επιχωματώσεις του φρουρίου και, στην πλειονότητά τους, είχαν διατηρήσει και οι Τούρκοι. Ευτυχώς, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο φωτογραφικός φακός της εποχής πρόλαβε να αποτυπώσει τη διαμόρφωση των χωμάτων των parapetti του

ενετικού τείχους με τις θέσεις των πυροβόλων όπλων, πριν αυτά καταστραφούν.

Οι Ιταλοί δεν έμειναν για πολύ. Μετά την αναχώρησή τους, στα τείχη παραμένει δύναμη 600 περίπου Σκοτσέζων (Seaforth Highlanders). Παράλληλα, ο αγγλικός στρατός (Royal Army) αποβιβάζεται στο Ηράκλειο, στις 24 Μαρτίου 1897, βοηθητικά στρατιωτικά τμήματα (Army Medical Corps & Army Service Corps). Οι Άγγλοι, με τη γνωστή τους επιμέλεια, οργανώνουν ένα εκτεταμένο σατραπόπεδο. Καθαρίζουν την τάφρο από κάθε είδους μπάζα και σκουπίδια και εγκαθιστούν τις διάφορες υπηρεσίες τους στην περιοχή των τειχών: στον Προμαχώνα Αγίου Ανδρέα το διοικητήριο, στον Προμαχώνα Βηθλεέμ ένα νοσοκομείο και στο χώρο ανατολικά του Προμαχώνα Βηθλεέμ τις ειδικές υπηρεσίες τροφοδοσίας. Οι σκηνές που τους στέγαζαν τους πρώτους μήνες αντικαθίστανται, κατά τον Δεκέμβριο του 1897 και τον Ιανουάριο 1898, με ξύλινα παρπύγια. Τότε επεκτείνεται και η περιοχή της εγκατάστασης τους στη βορειοανατολική πλευρά της οχύρωσης. Τοποθετούν παραπήγματα στην cortina dei Consiglieri στην περιοχή της Σαμπιονάρα, όπου οργανώνουν το στρατιωτικό τους τηλεγραφείο. Ένα άλλο πολιτικό τηλεγραφείο οργανώνεται ανατολικότερα, στην σημερινή οδό Επιμενίδου.

Κατά την περίοδο αυτή η Κρήτη βρίσκεται μέσα σε μία πραγματική δίνη γεγονότων. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 (8 Απριλίου-8 Μαΐου) είχε ατυχέστατη κατάληξη για την Ελλάδα η οποία υποχρεώνεται, στις 21 Απριλίου, να ανακαλέσει τις δυνάμεις της από την Κρήτη. Οι αρχηγοί της κρητικής επανάστασης αναγκάζονται τώρα να υιοθετήσουν την πρόταση των Μεγάλων Δυνάμεων και να αποδεχθούν τη λύση της Αυτονομίας. Την απόφασή τους ανακοινώνουν στον Κρητικό λαό στις 18 Ιουλίου 1898. Ως Ύπατος Αρμοστής επιλέγεται ο πρίγκιπας Γεώργιος

της Ελλάδας. Έως την άφιξή του στην Κρήτη, μία εκτελεστική επιτροπή, το «Εκτελεστικόν Κρήτης», αναλαμβάνει την εσωτερική διακυβέρνηση της νήσου.

Και τότε, λίγο πριν εκπνεύσει ο 19ος αι., ήρθε επιτέλους το πλήρωμα του χρόνου για την ελευθερία της Μεγαλόνησου. Η τουρκική κατοχή όμως έμελλε να πάρει τέλος με ένα γεγονός φοβερής βίας που διαδραματίστηκε στο Ηράκλειο και έμεινε γνωστό στην ιστορία ως η μεγάλη σφαγή της 25ης Αυγούστου. Την ημέρα αυτή, καθώς απόσπασμα του αγγλικού στρατού προέβαινε στην εγκατάσταση των υπαλλήλων του «Εκτελεστικού της Κρήτης» στο φορολογικό γραφείο της πόλης σύμφωνα με την απόφαση του Ναυάρχου, ο εξαγριωμένος τουρκικός όχλος αρχίζει μεγάλη σφαγή. Μαζί με εκατοντάδες χριστιανούς αμάχους οι Τούρκοι σκοτώνουν άγγλους στρατιώτες καθώς και τον υποπρόξενο της Αγγλίας στο Ηράκλειο Λυσίμαχο Καλοκαιρινό και πυρπολούν σπίτια, καταστήματα και γραφεία.

Τα τραγικά γεγονότα συντελούν στην επίσπευση του τερματισμού της οθωμανικής κυριαρχίας. Στις 2 Νοεμβρίου του 1898 και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης εγκαταλείπει οριστικά την Κρήτη ενώ στις 9 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου ο πρίγκιπας Γεώργιος της Ελλάδας αποβιβάζεται στη Σούδα ως Ύπατος Αρμοστής Κρήτης, εντολοδόχος των Μεγάλων Δυνάμεων. Με το λυκόφως του 19ου αι. μία νέα εποχή αρχίζει για τη Μεγαλόνησο.

Έτσι η Μεγαλόνησος, μετά από αιώνες σκλαβιάς, «συναντάται» επιτέλους με μία ιδιότυπη έστω ελευθερία, τον Δεκέμβριο του 1898. Με εξαιρετικά θερμές εκδηλώσεις του κρητικού λαού και ενθουσιώδη υποδοχή εκ μέρους των ναύαρχων των τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων ο Πρίγκιπας Γεώργιος αποβιβάζεται από τη ρωσική ναυαρχίδα «Νικόλαος Α΄» στη Σούδα, στις 9 Δεκεμβρίου 1898. Την επόμενη ημέρα οι ναύ-

Αυτονομίας και η παρουσία των Άγγλων στο Ηράκλειο

Η φιλαρμονική των Άγγλων

Οι Άγγλοι στην πόλη του Ηρακλείου

αρχοι Ποπτιέ, Νοέλ, Μπέτολλο και Σκριδλωφ, έχοντας πλέον παραδώσει την εξουσία, αναχωρούν από την Κρήτη. Δεν αναχωρούν όμως τα στρατεύματα των Μεγάλων Δυνάμεων που θα παραμείνουν στο νησί έως και το 1908, υπογραμμίζοντας με την παρουσία τους τα ιδιότυπα στοιχεία που χαρακτήριζαν την Κρητική Πολιτεία, η οποία τελούσε "υπό διεθνή εγγύηση και κηδεμονία".

Οι άνεμοι της αλλαγής που έφτασαν στην Κρήτη συνοδεύοντας τον Υπατο Αρμοστή πρίγκιπα Γεώργιο, φύσηξαν με δύναμη σε όλη τη Μεγαλόνησο. Αρχισαν να καθαρίζουν την ψυχή των κατοίκων της από αγωνίες και φόβους αιώνων και απομάκρυναν τους καπνούς από τα ερείπια που άφησαν στο Ηράκλειο οι τουρκικές θηριωδίες της 25ης

Αυγούστου του 1898. Τα πράγματα όμως δεν είχαν ακόμη ολοκληρώσει τον κύκλο τους, αφού η νήσος δεν είχε επιτύχει την εκπλήρωση των πόθων της. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε ομιλία του στα Κεραμιά στις 25 Μαρτίου 1905 και ενώ ήδη είχε ξεσπάσει η επανάσταση του Θερίσου, το δήλωνε σαφώς: «Εδέχθημεν τον Υπατον Αρμοστήν μόνον ως κομίζοντα τον αρραβώνα της Ενωσης της Κρήτης μετά της Ελλάδος». Νέοι αγώνες και θυσίες θα ακολουθήσουν έως ότου έρθει το πλήρωμα του χρόνου και η Κρήτη ενωθεί με την Ελλάδα. Για την ώρα πάντως υπερισχύει η χαρά και η εθνική έξαρση. Κάτω από τη φωτισμένη διοίκηση της κυβερνήσεως της Κρητικής Πολιτείας οι πολίτες σύντομα θα γνωρίσουν τι σημαίνει ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη.

Η αποχώρηση του τουρκικού στρατού και η ανακήρυξη της Αυτονομίας της νήσου, η μετάβαση δηλαδή από τη σκλαβιά στην ελευθερία, σήμαινε για τη Μεγαλόνησο και τον λαό της την απαρχή μιας τεράστιας προσπάθειας αφού, ουσιαστικά, έπρεπε να οργανωθεί ένα νέο κράτος. Η κυβέρνηση με εξαιρετικά γοργούς ρυθμούς νομοθετεί και θεσπίζει μέτρα, τα οποία επικυρώνονται με Ηγεμονικά Διατάγματα και δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας. Ο αριθμός των νόμων, των διαταγμάτων και των κανονιστικών διατάξεων που δημοσιεύονται κατά την περίοδο αυτή είναι εντυπωσιακός. Και αυτό ήταν φυσικό: ούτε λεπτό δεν μπορούσε να χαθεί, προκειμένου η αυτόνομη νήσος να αρχίσει να λειτουργεί συστηματικά ως μία νέα

κρατική οντότητα.

Εν τω μεταξύ τα στρατεύματα των Μεγάλων Δυνάμεων εξακολουθούν να παραμένουν στο νησί. Στο Ηράκλειο, μετά τα γεγονότα της 25ης Αυγούστου 1898, η αγγλική δύναμη αυξάνεται σε 1.500 - 2.000 άνδρες. Το αγγλικό στρατόπεδο επεκτείνεται πλέον σε όλη την περίμετρο της οχύρωσης ακόμη και στην τάφρο, όπου όμως τον χειμώνα του 1898 ισχυρές πλημμύρες προκαλούν σοβαρές ζημιές στις εγκαταστάσεις του. Από τότε οι Άγγλοι δεν χρησιμοποιήσαν ξανά την τάφρο για στρατωνισμό αλλά μόνο ως χώρο αθλοπαιδιών και επιδείξεων. Ως χώρο γυμνασίων και επιδείξεων χρησιμοποιήθηκε επίσης η πλατεία των Τριών Καμαρών (campo Marzio). Σε φωτογραφίες της εποχής αυτής έχουν αποτυπωθεί τόσο η άσχημη οργάνωση των αγγλικών στρατευμάτων όταν εκτελούσαν ασκήσεις ή όταν έκαναν παρελάσεις, όσο και η εντύπωση που προκαλούσαν στον ντόπιο πληθυσμό.

Η σχέση της Κρήτης με την ελεύθερη Ελλάδα και η παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων στο νησί, είχαν δημιουργήσει νέα δεδομένα στον τρόπο διαβίωσης των κατοίκων των πόλεων κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αι. Στο Ηράκλειο η παρουσία των Άγγλων είχε λειτουργήσει σαν καταλύτης ώστε να γίνει δυνατός κάποιος μορφή "εκσυγχρονισμός" στην κοινωνική ζωή. Έτσι, ανάμεσα σε άλλα, είχε επιτρέψει στους χριστιανούς κατοίκους να κάνουν τον περίπατό τους στην πλατεία των Τριών Καμαρών, προνόμιο που μόνον οι Τούρκοι είχαν πριν το 1883. Διευκόλυνε επίσης να ωριμάσουν εκείνες οι κοινωνικές συνθήκες που επέτρεπαν -ή και επέβαλλαν- την λειτουργία καφενείων, λέσχης, café chantant, καζίνο, θεάτρου. Η τελευταία δεκαετία του 19ου αι. είναι εποχή μεγάλων αλλαγών, αλλαγών που σημειώνονται σε όλο το φάσμα της ζωής του Ηρακλείου. Ευρείας κλίμακας εργασίες που αποσκοπούσαν στη βελτίωση της πόλης αρχίζουν το 1892, με πλακοστρώσεις και δενδροφυτεύσεις των κεντρικών δρόμων. Στο Ηράκλειο έφθασε και κυκλοφόρησε το 1894 η πρώτη "ευρωπαϊκή άμαξα". Λίγο αργότερα, το 1895, έρχεται το "ευρωπαϊκό άροτρο" ενώ ο πρώτος φωνογράφος διασκεδάζει τους Ηρακλειώτες από τον Φεβρουάριο του 1896. Στα χρόνια αυτά, οι νέοι "ευρωπαϊκοί χοροί", το βάλς, η πόλκα, οι καντριές χορεύονται πλέον στην πόλη και το "κλειδοκύμβαλον" εδραϊώνεται ως σημαντικό μουσικό όργανο στις συναθροίσεις της αστικής κοινωνίας. Νέο θέατρο που οικοδομείται το 1898 στη βόρεια πλευρά της σημερινής λεωφόρου Δικαιοσύνης, εκεί όπου αργότερα κατασκευάστηκε ο κινηματογράφος «Απόλλων», αρχίζει τη λειτουργία του στα τέλη του 1899. Λίγο πριν εκπνεύσει ο αιώνας, στο Ηράκλειο κατοικούσε μία ακμαία αστική χριστιανική τάξη, που δημιούργησε τη δική της πνευματική περιρρέουσα ατμόσφαιρα και διαμόρφωσε με νέες ιδέες τους χώρους διαμονής της.

Αλλά η περίοδος των μεγάλων αλλαγών υπήρξε αναμβισβήτητα η δεκαετία της Αυτονομίας. Με το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας που δημο-

σιεύεται στις 16-04-1899 στο με αρ. 24 φύλλο της Ε.Ε.Κ.Π. εισάγονται πρωτοποριακές ρυθμίσεις κυρίως ως προς τα θέματα ελευθερίας, ανεξίτηρησίας και προσωπικών δικαιωμάτων των πολιτών: «Έκαστος είναι ελεύθερος να προσβεί οποιοδήποτε θρήσκευμα προτιμά. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται. (άρθρο 10). Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστος. Ουδείς καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται ή άλλως πως περιορίζεται, ειμή όταν και όπως ο νόμος ορίζει. (άρθρο 13). Η κατοικία εκάστου είναι άσυλον. (άρθρο 15). Η σωματεμπορία απαγορεύεται. Αργυρώνυτος ή δούλος λογίζεται ελεύθερος, άμα πατήσας το Κρητικόν έδαφος. (άρθρο 16). Έκαστος έχει δικαίωμα να εκφέρει ελευθέρως τας ιδέας του προφορικώς, εγγράφως ή δια του τύπου τηρών τους νόμους της Πολιτείας. (άρθρο 22). Η προληπτική λογοκρισία απαγορεύεται. (άρθρο 23)».

Στα αστικά κέντρα θεσμοθετούνται μεγάλες αλλαγές με τον νέο νόμο «Περί σχεδίου πόλεων, κομποπόλεων και χωρίων» ενώ με το νόμο «Περί αρχαιοτήτων» ορίζεται ότι «Πάντα τα εν Κρήτη αρχαία, κινητά τε και ακίνητα, είνε ιδιοκτησία της Κρητικής Πολιτείας. Κατ'ακολουθίαν το δικαίωμα και η φροντίς περί διασώσεως, ανακαλύψεως, περισυλλογής και καταθέσεως αυτών εν δημοσίους Μουσείους ανήκει εις την Κρητικήν Κυβέρνησιν. Πάσα προς τον σκοπόν τούτον ενέργεια υπάγεται εις την δικαιοδοσίαν της Ανωτέρας Διευθύνσεως της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως».

Έως το 1908, η Κρητική Πολιτεία, σαν ένα ωραίο καράβι της εποχής έπλεε ξανά πλησίον στις γαλάζιες θάλασσες. Γαλάζιες αλλά όχι ακύμαντες. Το αντίθετο μάλιστα.

Πάντως, τα στρατεύματα των Τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων παρέμειναν στο νησί σχεδόν καθ'όλη την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. Από το Ηράκλειο ο κύριος όγκος των αγγλικών στρατευμάτων αναχώρησε στις 26 Ιουλίου 1909 ενώ, έως το 1911, είχε ολοκληρωθεί η αποχώρηση όλου του αγγλικού στρατού. Μετά την αποχώρηση των Άγγλων, τα ξύλινα παραπήγματα που είχαν εγκατασταθεί επάνω στα τείχη δεν απομακρύνθηκαν, αλλά παρέμειναν σε χρήση από τον ελληνικό στρατό έως και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αν και η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα είχε ουσιαστικά πραγματοποιηθεί, ο κύκλος της περιόδου της Αυτονομίας έκλεισε το 1913. Στις 14 Φεβρουαρίου αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μεγάλων Δυνάμεων και της Τουρκίας. Μετά την επιτυχή για τις συμμαχικές δυνάμεις έκβαση των Βαλκανικών Πολέμων και τη Συνθήκη του Λονδίνου, ο σουλτάνος παραχώρησε τα δικαιώματά του επί της Μεγαλόνησου στις Μεγάλες Δυνάμεις ενώ με την ιδιαίτερη μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας συνθήκη (1 Νοεμβρίου 1913) παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επικυριαρχίας στην Κρήτη. Η ανακήρυξη της Ένωσης έγινε με επισημότητα, συγκίνηση και ενθουσιασμό την Κυριακή 1η Δεκεμβρίου 1913.

Η Κρητική Χωροφυλακή

Του Κώστα Μπογδανίδη,
Δημοσιογράφου

Ακόμη και σήμερα μιλούν πολλοί ιστορικοί και αναλυτές για το επίπεδο οργάνωσης της Κρητικής Χωροφυλακής που ανεδείχθη ως ένα από τα πλέον οργανωμένα Σώματα της περιόδου. Η Κρητική Αυτονομία χαρακτηρίζεται από την πολυπλοκότητα της οργάνωσης και επένδυσε στην εμπέδωση της τάξης στο νησί. Η Κρητική Πολιτεία αποκτά νόμους, διοικητική οργάνωση, δικαστήρια, δημόσιες υπηρεσίες και Χωροφυλακή που έμελλε αργότερα να διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο και σε άλλους εθνικούς αγώνες!

Η σκέψη για τη συγκρότηση Κρητικής Χωροφυλακής πάει στην πραγματικότητα πιο πίσω από την ίδια την αυτονομία της Κρήτης. Με τη σύμβαση της Χαλέπας οι Οθωμανοί είχαν δεσμευτεί ότι το νησί θα είχε μόνο ντόπιους χωροφύλακες, αλλά η δέσμευση του 1878 έγινε αέρας και δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

Το 1889, καταργώντας το συγκεκριμένο άρθρο της σύμβασης, ο Σουλτάνος ανέθεσε στον συνταγματάρχη Ταξίν την αστυνόμευση της Κρήτης θέτοντάς τον επικεφαλής σώματος 200 ανδρών που στρατολογήθηκαν στην Μακεδονία. Το 1896, επειδή οι ταραχές συνεχίζονταν, ο Σουλτάνος, κάτω από την πίεση των ξένων δυνάμεων, δέχθηκε τη δημιουργία και αποστολή στο νησί Σώματος 100 Μαυροβούνιων χωροφυλάκων με διοικητή τον Άγγλο ταγματάρχη Μπορ. Μετά τη σφαγή του 1898 η Η Τουρκική χωροφυλακή αποχώρησε μαζί με τον Τουρκικό στρατό και στο διάστημα που μεσολάβησε έως την άφιξη του πρίγκιπα Γεώργιου, τον Δεκέμβριο του 1898, η Κρήτη διοικείτο από τους ξένους που την είχαν χωρίσει: Οι Άγγλοι διοικούσαν το νομό Ηρακλείου, οι Ρώσοι το Νομό Ρεθύμνου, οι Γάλλοι το Νομό Λασιθίου και οι Ιταλοί τους νομούς Χανίων και Σφακίων.

Με την έλευση του Πρίγκιπα Γεώργιου που ανέλαβε τα καθήκοντά του ως Υπάτος Αρμοστής, πρώτος στόχος της Κρητικής Πολιτείας ήταν η εμπέδωση ενός νέου συστήματος την οργάνωση ενός νέου κράτους. Έπρεπε πρωτίστως να επιτευχθεί ο αφοπλισμός όλων των κατοίκων (στην Κρήτη ήταν καθεστώς να οπλοφορούν άπαντες, χριστιανοί και μουσουλμάνοι) και η δημιουργία σώματος χωροφυλακής.

Στις αρχές του 1899 ο πρίγκιπας κάλεσε στα Χανιά τους αρχηγούς χωροφυλακής των τεσσάρων διαμερισμάτων για να ακούσει τις προτάσεις τους όσον αφορά στη συγκρότηση Κρητικής Χωροφυλακής. Ο Ιταλός αντιπρόσωπος υπέβαλε τις πιο επιφυκτικές και ρεαλιστικές προτάσεις. Έτσι, η ιταλική πρόταση έγινε δεκτή και αποφασίσθηκε η οργάνωση Σώματος Χωροφυλακής παρομοίου με αυτό των Ιταλών καραμπινιέρων, που, εκείνη την εποχή, εθεω-

ρείτο από τα καλύτερα Σώματα Χωροφυλακής της Ευρώπης. Το καλοκαίρι ο λοχαγός των καραμπινιέρων Federico Craven, διορίστηκε επίσημα διοικητής και οργανωτής της «Κρητικής Χωροφυλακής». Με τη βοήθεια μιας ομάδας 140 περίπου αξιωματικών και υπαξιωματικών των καραμπινιέρων ανέλαβε να οργανώσει την Κρητική Χωροφυλακή.

Η συγκρότηση

Η Κρητική Χωροφυλακή αποτελείτο από 1 τάγμα πέντε λόχων. Παρόλο που προβλεπόταν δύναμη 1600 ανδρών, επί Ιταλικής Διοικήσεως το σύνολο ποτέ δεν ξεπέρασε τους 1275. Οι λόχοι ήταν τοποθετημένοι ένας σε κάθε νομό. Κάθε λόχος είχε 3 ή 4 υπομοιραρχίες με διοικητή ανθυπατιστή των καραμπινιέρων και κάθε υπομοιραρχία περίπου 6 ενωμοτίες (σταθμούς) με διοικητή υπνωμοτάρχη ή και οπλίτη καραμπινιέρο. Η στολή ήταν από σκούρο μπλε ύφασμα. Οι οπλίτες φορούσαν Κρητική βράκα, ενώ οι αξιωματικοί παντελόνι. Το καπέλο των οπλιτών ήταν στρογγυλό χωρίς γείσο, των δε αξιωματικών ίδιο με αυτό των αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού. Η θερινή στολή ήταν λευκή. Αξιωματικοί και οπλίτες φορούσαν μαύρες μπότες. Όσον αφορά στον οπλισμό, από φωτογραφίες διαπιστώνεται ότι διέθεταν τουφέκι, ξιφολόγχη και περιστροφικό, ενώ αρκετοί οπλίτες έρχονταν στην ζώνη τους το κλασικό Κρητικό μαχαίρι.

Την διοίκηση των 5 λόχων (μοιραρχιών) είχαν υπολοχαγοί των καραμπινιέρων, οι οποίοι στην Κρήτη είχαν το βαθμό του λοχαγού. Όταν τον Ιούνιο του 1900 ο Craveri αντικαταστάθηκε από τον Καπρίνι δημιουργήθηκε και έκτος λόχος (Επιτελείο). Οι πρώτοι διοικητές λόχων ήταν οι: Ferdinando Mensitieri, Υπατιστής και Διοικητής μοιραρχίας Επιτελείου, Luigi Bassi, Διοικητής εσωτερικής μοιραρχίας Χανίων, Ettore Lodi, Διοικητής εξωτερικής μοιραρχίας Χανίων (Σφακία), Arcangelo de Mandate, Διοικητής μοιραρχίας Ηρακλείου, Edigio Garrone, Διοικητής μοιραρχίας Ρεθύμνου και Filiberto Vigliani, Διοικητής μοιραρχίας Λασιθίου.

Αρχικά λοιπόν όλοι οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί ήταν Ιταλοί, όσο όμως περνούσε ο καιρός αυτοί αντικαθίσταντο από Κρητικούς. Οι Κρητικοί, πολλοί από τους οποίους, ήταν μορφωμένοι, προαχθέντες γρήγορα στους επόμενους βαθμούς κατόπιν εξετάσεων μετά από τρίμηνη φοίτηση στις στρατιωτικές σχολές οι οποίες λειτουργούσαν στο αρχηγείο. Μέχρι την έλευση της Ελληνικής αποστολής όλοι οι αξιωματικοί ήταν Ιταλοί, οι δε Κρητικοί έφθαναν μέχρι τον βαθμό του ανθυπατιστού. Επίσης φαίνεται πως κάποιος Ιταλός αξιωματικός είχαν εξελληνίσει τα ονόματά τους. Ο Caprini για παράδειγμα υπέγραφε ως Καπρίνης.

Γιατί πέτυχε

Η Κρητική Χωροφυλακή απέδωσε τα μέγιστα. Δύο γεγονότα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο να ευοδωθεί μια τέτοια προσπάθεια: -Το ένα ήταν η διάθεση των νέων της Κρήτης, που, εμπνεόμενοι από φιλοπατρία κυρίως, έσπευσαν να καταταγούν στο μοναδικό αυτό στρατιωτικό σώμα της Κρητικής Πολιτείας. Το γεγονός αυτό βοή-

Ομάδα Κρητών χωροφυλάκων

θησε ώστε το επίπεδο των κατατασόμενων να είναι υψηλό. Η κατάταξη στην Χωροφυλακή, η οποία είχε και στρατιωτικά καθήκοντα (η ίδρυση της Πολιτοφυλακής αναβαλλόταν διαρκώς λόγω ελλείψεως χρημάτων), εθεωρείτο προσφορά στο έθνος, κάτι ιδιαίτερα τιμητικό και κανείς δεν σιεφτόταν να το θεωρήσει επάγγελμα. Υπήρχαν λαμπρά παραδείγματα νέων της Κρήτης και μετέπειτα αξιωματικών της Κρητικής Χωροφυλακής που άφησαν τη ζωή τους και έδωσαν τα νιάτα τους σε αυτό τον αγώνα: όπως του Γεώργιου Βούρου, που εγκατέλειψε τις σπουδές του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών για να καταταγεί ως απλός χωροφύλακας ή του Ευάγγελου Σαρρή, που είχε επίσης εγκαταλείψει τις σπουδές του για να πάρει μέρος στην επανάσταση του 1898 και μόλις αυτή τελείωσε κατετάγη στην Χωροφυλακή. Η του Αλεξάνδρου Βελιδάκη, του Στεφάνου Χατζαγγελιάκη και όλων των άλλων που στελέχωσαν την Κρητική Χωροφυλακή. -Το δεύτερο γεγονός που βοήθησε στην εξασφάλιση της ευταξίας στο νησί ήταν, τόσο η πολύ καλή συνεργασία του με τον πρίγκιπα Γεώργιο και την Κυβέρνηση, όσο και το γεγονός ότι είχαν τη δυνατότητα της ανεξέλεγκτης απελάσεως των υπόπτων και επικινδύνων ατόμων. Το μέτρο αυτό, που είχε αρχικά εφαρμοστεί από τις Διεθνείς Αρχές, συνεχίσθηκε και μετά αφού το Σύνταγμα του 1899 προέβλεπε την άσκηση του για δύο έτη ως πρόνομο του Πρίγκιπα. Μάλιστα δε, προβλεπόταν πως κανείς από όσους απομακρύνθηκαν, είτε από τους Ναυάρχους, είτε από τον Πρίγκιπα δεν είχε το δικαίωμα να ξανακυρίσει στην Κρήτη παρά μόνο μετά από σχετικό Ηγεμονικό Διάταγμα!

Έμφυτες ικανότητες

Οι κρητικοί ξεχώρισαν ως χωροφύλακες. Είχαν σπουδαίες και έμφυτες ικανότητες. Κάποτε ο σταθμάρχης του σταθμού Βλάττου, Ιωάννης Βλαχάκης, είχε πάει με δύο χωροφύλακες στο χωριό Παπαδιανά Κισσάμου για να εξακριβώσει μία καταγγελία για ζωοκλοπή. Ενώ λοιπόν βρισκόταν στο σπίτι του Β. Φαλαγγάρη περικυκλώθηκαν από 40 περίπου ενόπλους. Οι χωροφύλακες, χάριν στην ψυχραιμία τους κατόρθωσαν όχι μόνο να διαλύσουν τους ενό-

πλους, αλλά και να βρουν και να κατασχουν τα κλεμμένα ζώα. Εκτός όμως από τέτοιου είδους περιστατικά υπάρχουν και άλλα που δείχνουν το ήθος των ανδρών της Κρητικής Χωροφυλακής, όπως αυτό, στο οποίο ο υπνωμοτάρχης Ευάγγελος Σαρρής έπεσε στη θάλασσα (στο λιμάνι των Χανίων) και έσωσε ένα γέροντα που πνιγόταν. Σε μία άλλη περίπτωση, στο λιμάνι του Ηρακλείου (2 Απριλίου 1910), όταν κόπηκαν λόγω θαλασσοταραχής οι άγκυρες του Ιταλικού ιστιοφόρου «ΕΤΡΑΣ» και εξόκειλε στη θέση Τρυπητή, ο ενωμοτάρχης Ι. Βλαχάκης μαζί με άλλους συναδέλφους του μπήκαν στη θάλασσα και έσωσαν τους 5 Ιταλούς και τους 2 Αυστριακούς που αποτελούσαν το πλήρωμα του πλοίου.

Ο πρώτος κλονισμός ήρθε με τα γεγονότα του Θέρισου. Η Κρητική Χωροφυλακή παρέμεινε πιστή στον Πρίγκιπα Γεώργιο και οι επιθέσεις εναντίον της υπαγόταν στη δικαιοδοσία των Διεθνών στρατοδικείων. Στη δύσκολη αυτή περίοδο που ο Κρητικός λαός είχε διαιρεθεί στα δύο (στις εκλογές του 1906 τα φιλοπριγκιπικά κόμματα πήραν 38.127 ψήφους ενώ τα φιλοβενιζελικά 33.279), η χωροφυλακή κατόρθωσε να εκτελέσει τα καθήκοντά της χωρίς να κομματισθεί. Είναι γνωστή μετά η ιστορία της αποχώρησής του, τον Σεπτέμβριο του 1906, του Πρίγκιπα Γεώργιου που αντικαταστάθηκε από τον Αλ. Ζαΐμη, του οποίου η άφιξη χαιρετίσθηκε ως προάγγελος της ενώσεως.

Στις 16 Δεκεμβρίου του 1906 ο Eugenio Monaco, τρίτος και τελευταίος αρχηγός της Ιταλικής αποστολής, παρέδωσε την αρχηγία στον ταγματάρχη του Πυροβολικού Ανδρέα Μομφερράτο, αρχηγό της Ελληνικής αποστολής. Η Ελληνική αποστολή φρόντισε αμέσως για τη δημιουργία της πολιτοφυλακής, τον εξοπλισμό της Χωροφυλακής με τουφέκια Manlicher-Jenauer και την ακόμη πιο στρατιωτική της εκπαίδευση. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν τάγματα πολιτοφυλακής τα οποία απάλλαξαν τη χωροφυλακή από ορισμένα καθήκοντα στρατιωτικά καθήκοντα. Η Ελληνική αποστολή φρόντισε αμέσως για την προαγωγή των Κρητικών που ήταν έτοιμοι να προαχθούν στις τάξεις των αξιωματικών. Αξίζει να αναφερθούν τα ονόματα των πρώτων Κρητικών που έγιναν ανθυπομοιραρχοί κατά σειράν αρχιότητας: Σαρρής Ευάγγελος, Κοκαλάς Δημήτριος, Ανδρουλάκης Ανδρέ-

ας, Χατζηγιάννου Αλέξανδρος, Νικηφοράκης Νικηφόρος, Μπριλλάκης Ζαχαρίας, Μουργινάκης Ηλίας, Μυλωγιαννάκης Μίνως, Βογιατζάκης Εμμανουήλ, Βούρος Γεώργιος, Σουρής Ιωάννης. Έτσι λοιπόν στις 14-1-1907 η στελέχωση της Κρητικής Χωροφυλακής με τους πρώτους (βγαλμένους από τις τάξεις της) Κρητικούς αξιωματικούς ήταν πια γεγονός. Τις παραμονές του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1912 στην Κρητική Χωροφυλακή υπηρετούσαν 45 Αξιωματικοί, 50 Ανθυπατιστές και 1371 υπαξιωματικοί και χωροφύλακες. Από τους Αξιωματικούς οι 5 ήταν ανθυπίατροι και ο ένας φαρμακοποιός, ενώ επίσης φαρμακοποιός ήταν ένας από τους Ανθυπατιστές.

Εκείνο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι την εποχή αυτή τόσο στην Κρητική Χωροφυλακή όσο και στην χωροφυλακή του Βασιλείου της Ελλάδος κάποιοι (κυρίως ανώτεροι) από τους αξιωματικούς προέρχονται από τον Στρατό Ήρας στον οποίο και μερικοί σε δεδομένη στιγμή επιστρέφουν. Για παράδειγμα αρχηγός της Ελληνικής χωροφυλακής το 1912 είναι ο συνταγματάρχης του πυροβολικού Κωνσταντίνος Μοσχόπουλος, ενώ την ίδια εποχή ανώτερος διοικητής της Κρητικής Χωροφυλακής είναι ο αντισυνταγματάρχης του πυροβολικού Ανδρέας Μομφερράτος. Ολόκληρη δε η Ελληνική αποστολή, που αντικατέστησε την Ιταλική τον Δεκέμβριο του 1906, αποτελούν από αξιωματικούς του Στρατού Ήρας. Άν αποτελείσμα της επιτυχίας της Κρητικής Χωροφυλακής στο έργο της, τον Ιούλιο του 1911 ανετέθη σε Ιταλούς αξιωματικούς και η οργάνωση της Ελληνικής Χωροφυλακής. Κάποιος από αυτούς, όπως ο Arcangelo de Mandate, είχαν ήδη συμμετάσχει και στην οργάνωση της Κρητικής Χωροφυλακής.

Στους εθνικούς αγώνες

Όπως ήδη σημειώσαμε η Κρητική Χωροφυλακή ακόμη και μετά την Ένωση έπαιξε σπουδαίο ρόλο στους εθνικούς αγώνες. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που ήταν πρωθυπουργός της Ελλάδας στους βαλκανικούς πολέμους προβλέποντας τα προβλήματα αστυνόμευσης που θα εμφανίζονταν μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης φρόντισε πριν ακόμη απελευθερωθεί η πόλη,

να διατάξει την μεταφορά δυνάμεως της Κρητικής Χωροφυλακής στη Θεσσαλονίκη!

Έτσι, τον Οκτώβριο του 1912 αναχώρησε από τα Χανιά για την Αθήνα και ακολούθως τη Θεσσαλονίκη, ο αρχηγός της Κρητικής Χωροφυλακής μαζί με 4 αξιωματικούς, 2 ανθυπασιπιστές και 150 οπλίτες. Η δύναμη αυτή έφθασε στη Θεσσαλονίκη με το ατμόπλοιο «Αρκαδία», ενισχύθηκε δε τις επόμε-

Θεσσαλονίκη ήταν μία διεθνής πόλη που είχε πληθυσμό ανομοιογενή: Ισραηλίτες, Τούρκους, Έλληνες, και διάφορες άλλες εθνότητες. Και φυσικά υπήρχε ακόμη οπλισμένη η τουρκική χωροφυλακή!

Επίσης, η προέλαση των χριστιανικών στρατών, ειδικά δε οι φήμες για τις θηριωδίες των Βουλγάρων σε βάρος του αμάχου πληθυσμού, έφεραν στη Θεσσαλονίκη πολ-

υποδομές για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Και όμως η Κρητική Χωροφυλακή ανταποκρίθηκε στα καθήκοντά της. Αρχικά, φρόντισε να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες σε προάστια της πόλης δίνοντας τη δυνατότητα στους εργάτες του δήμου να καθαρίσουν την πόλη. Και φρόντισε για την δημιουργία κλίματος ηρεμίας στην πόλη, ώστε όλοι οι πολίτες, ανεξαρτήτως εθνικότητας, να νιώθουν ασφαλείς. Κέρδισε αμέσως την εμπιστοσύνη και τον θαυμασμό του πληθυσμού.

Τον Ιούλιο του 1913 η Κρητική Χωροφυλακή συγχωνεύθηκε με την Ελληνική. Παρά την συγχώνευση όμως, το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού της παρέμεινε στη Μακεδονία ενώ η στολή της δεν άλλαξε. Το 1914 δημιουργήθηκε «τάγμα χωροφυλακής στρατού εκστρατείας», το οποίο αποτελείτο από 4 λόχους και το προσωπικό του ήταν κυρίως έφεδροι χωροφύλακες της Κρητικής Χωροφυλακής. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται ο όρος «μοιραρχία» όταν γίνεται αναφορά σε μονάδα επιπέδου λόχου της χωροφυλακής, ενώ αντίστοιχα χρησιμοποιείται ο όρος «λόχος» όταν γίνεται αναφορά σε ανάλογη μονάδα του τάγματος χωροφυλακής στρατού εκστρατείας.

Δυστυχώς η ειρήνη κράτησε πολύ λίγο. Τον Αύγουστο του 1914 εξεράγη ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Στην Ελλάδα ήρθε και ο Διγασμός. Βενιζέλος και Κωνσταντίνος διαφώνησαν και μοίρασαν την Ελλάδα στην μέση. Ο Βενιζέλος έκανε το κράτος της Θεσσαλονίκης. Αρχικοί αξιωματικοί της Κρητικής χωροφυλακής ήταν ήδη μνημένοι στα της Επιτροπής Εθνικής Αμύ-

νης

Στην ουσία, εκτός από την Κρητική Χωροφυλακή και το τάγμα εθελοντών που ήδη υπηρετούσε υπό τις διαταγές των Γάλλων, ελάχιστοι αξιωματικοί και στρατιώτες προσχώρησαν στο Κίνημα. Γράφει σχετικά ο Αλέξανδρος Ζάννας, μέλος της Επιτροπής Εθνικής Αμύνης: «Η κατάσταση ήταν περιεργή. Εμείς οι επαναστατήσαντες είχαμε καταλάβει ολόκληρη την πόλη της Θεσσαλονίκης στις 17-8-16 βασιζόμενοι στη δύναμη της Κρητικής Χωροφυλακής». Ευτυχώς, η στάση που πήρσε ο Νομάρχης Αθηνογέννης και ο Εισαγγελέας Εφετών, ανάγκασαν τον επιτελάρχη του Γ.Σ.Ε. σ/χη Ν. Τρικουπή να μη δοκιμάσει άμεσα την βίαιη καταστολή του Κινήματος χρησιμοποιώντας τις μονάδες της ενδέκατης Μεραρχίας. Ακολούθησαν ώρες αγωνίας όταν οι επαναστάτες περικύκλωσαν τις νομιμόφρονες μονάδες. Ευτυχώς οι απώλειες από τις σποραδικές συγκρούσεις ήταν μόνο 3 νεκροί και 7 τραυματίες. Την επομένη το μεσημέρι τα Γαλλικά στρατεύματα ανάγκασαν τους πιστούς στον Βασιλιά Έλληνες στρατιώτες να παραδοθούν.

Τραγική ειρωνεία.

Οι Γαλλικές λόγχες, που με την κατάληψη εδαφών της ουδέτερης Ελλάδας δημιούργησαν και καλλιέργησαν τις συνθήκες για τον Εθνικό διγασμό, εμπόδιζαν εκείνη τη στιγμή μια εμφύλια σύρραξη. Ακολούθως, το Κίνημα επεκτάθηκε και σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας, την Κρήτη και τα νησιά, με πρωτοστατούντες αξιωματικούς της Κρητικής Χωροφυλακής, όπως ο μοίραρχος Βούρος, στη Βέροια. Αυτό που

έχει σημασία είναι ότι η Κρητική Χωροφυλακή έδωσε την δυνατότητα στον Ε. Βενιζέλο να βγει στον πόλεμο στο πλευρό των Αγγλογάλλων και δεν επέτρεψε να γίνει η Θεσσαλονίκη πρωτεύουσα Σλαβικού Βασιλείου. Για μία ακόμη φορά μετά τον Μακεδονικό αγώνα, τα παιδιά της Κρήτης, υπακούοντας στη φωνή της συνειδήσεως τους, προάσπισαν την Ελληνικότητα της Μακεδονίας.

Δεν έχω στη διάθεση μου στοιχεία για την μετέπειτα δράση της Κρητικής Χωροφυλακής, ούτε γνωρίζω πότε σταμάτησε να έχει ιδιαίτερη στολή. Υπάρχει όμως φωτογραφία αποσπασματος Κρητικής Χωροφυλακής, αμέσως μετά τη λήξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου, το οποίο έχει το τιμητικό καθήκον να φρουρεί το Πατριαρχείο Κων/πόλεως.

ΠΗΓΕΣ:

-Κ.Σβολόπουλου, η περίοδος της αυτονομίας, Κρήτη ιστορία και πολιτισμός

Γ.Παναγιωτάκη, Η Κρήτη στις αρχές και τα τέλη του 20ου αιώνα

-Ιδρυμα Ελευθερίου Βενιζέλου

-Πρίγκιψ Γεώργιος, αναμνήσεις εκ Κρήτης

-Μαρκεζίνης, Πολιτική Ιστορία της Ελλάδας

-Ι.Μουρέλλου, Ιστορία της Κρήτης

-Βικιπαιδία

Εμπιστοσύνη απ' τις Προστάτιδες Δυνάμεις

Με την αποχώρηση του Πρίγκιπα Γεώργιου οι Πρόξενοι των Προστάτιδων Δυνάμεων, έγραψαν, μεταξύ άλλων, τα εξής για την Κρητική Χωροφυλακή:

Εν Χαλέπα τη 12/25 Σεπτεμβρίου 1906

«Οι Γεν. Πρόξενοι των Προστάτιδων Δυνάμεων της Κρήτης επί τη αναχωρήσει της Αυτού Βασιλικής Υψηλότητας του Πρίγκιπος Γεωργίου της Ελλάδος εκφράζουσι την πλήρη αυτών εμπιστοσύνην εν τω στρατιωτικώ πνεύματι και εν τω δεδοκιμασμένω πατριωτισμώ της Κρητικής Χωροφυλακής. Αι ευγενείς αυται αρεταί, επαξίως ήδη βεβαιωθείσαι εν τη Κρητική Χωροφυλακή, θέλουσιν εκδηλωθή έτι περισσώτερον εν τη παρούση περιστάσει.

Οι Γεν. Πρόξενοι επιθυμούν όπως εκφράσωσι τη Κρητική Χωροφυλακή πάσαν την ευμείναν των Προστατιδων Δυνάμεων και διαβεβαιώσιν αυτήν ότι η στολή του εκλεκτού τούτου σώματος δεν θα υποστή ουδεμίαν τροποποίησιν και ότι το Ηγεμονικόν εθνόσημον, ενθίμιον του Πρώτου εν Κρήτη Υπάτου Αρμοστού και ιδρυτού της Κρητικής Χωροφυλακής, θα διατηρηθῆ ως σύμβολον της γενέσεως αυτής.

Αναξία των δειγμάτων τούτων της εκτιμήσεως και πιστή εις τας προς αυτήν αποταθείσας προτροπὰς παρά της Αυτού Βασιλ. Υψηλότητος κατά την αναχώρησιν Αυτής, η Χωροφυλακή θα εξακολουθήσῃ πάσι δυνάμει συντελούσα εις τήρησιν της τάξεως και της ησυχίας προς ἣν συνδόνται η τύχη και το μέλλον του τόπου.

**A. de BRONEVSKY
L. MAUROYARD
FASCIOTTI
RONALD GRAHAM***

Ο Ιταλός αρχηγός της Χωροφυλακής Καπρίνι με το σύζυγό του (Φωτό Π. Διαμαντόπουλος) (από το βιβλίο του Γ. Παναγιωτάκη «Η Κρήτη στις αρχές και τα τέλη του 20ου αιώνα»)

νες ημέρες έτσι ώστε τελικά μεταφέρθηκε τμηματικά στη Θεσσαλονίκη το σύνολο σχεδόν της Κρητικής Χωροφυλακής. Νωρίτερα με απόφαση του Γενικού Διοικητή Κρήτης Στεφάνου Δραγούμη κλήθηκαν στα όπλα οι έφεδροι Υπαξιωματικοί και Χωροφύλακες των κλάσεων 1903-1911.

Θυμίζουμε ότι εκείνη την εποχή η

λές γλιμάδες Τούρκους πρόσφυγες. Ήταν ένα δύσκολο έργο η Αστυνόμευση μίας πόλης με τέτοια ανομοιογένεια πληθυσμού, με εκρηκτικές φυλετικές αντιθέσεις, με τα οικονομικά προβλήματα που δημιουργήσαν οι επιπτώσεις από την αλλαγή του καθεστώτος, με νωπές τις συνέπειες από τις πρόσφατες μάχες, αλλά και με δεδομένη την έλλειψη της

Υπερήφανος για την Κρητική Χωροφυλακή ο Αρμοστής

Στιγμιότυπο από την κατάταξη των πρώτων ανδρών της Κρητικής Χωροφυλακής. (Αρχείο Θ. Μιτσοτάκη). (Από το βιβλίο του Γ. Παναγιωτάκη «Η Κρήτη στις αρχές και τα τέλη του 20ου αιώνα»)

Για την συγκρότηση της Κρητικής Χωροφυλακής έγραψε στα απομνημονεύματά του ο πρίγκιπας Γεώργιος. Και θυμάται πως ιδρύθηκε από το περήφανο Σώμα των Κρητών:

«...Συνεκέντρωσα τους διαφόρους ξένους αξιωματικούς της χωροφυλακής και συνέστησα Επιτροπήν με την εντολήν να ετοιμάσουν σχέδιον οργανώσεως της Κρητικής Χωροφυλακής.

Επειδή ήθελα να είμαι τελειώς αμερόληπτος, μολοντί οι Άγγλοι δεν είχαν χωροφυλακήν, προσέθεσε εις την Επιτροπήν έναν Άγγλον αξιωματικόν του πεζικού.

Τούτο ήτο μόνον χειρονομία διπλωματικής αβροσύνης δια να αποφευχθούν αι παρεξηγήσεις και αι αντιζηλίαι, συχνά μεταξύ των ξένων.

Είχα πράγματι παρατηρήσει ότι, εις τοιαύτας περιπτώσεις, όταν είχα έλθει εις επαφήν με τους αξιωματικούς των τεσσάρων Εθνών, εβασίλευε μεταξύ των μια υπόκοφος αντιζηλία, έκαστον δε έθνος με υπωπτευέτο ότι επροτιμούσα τους άλλους.

Η Επιτροπή συνήλθε αλλά, μετά

τινας συνεδριάσεις, ωμολόγησεν ότι δεν μπορούσε να καταλήξῃ εις ουδέν αποτέλεσμα.

Ο Άγγλος εδήλωσε καθαρά, ότι ουδεμίαν ειδικότητα είχε εις το ζητηθέν έργον. Ο Ρώσος επίσης εδήλωσεν ότι δεν ήτο εις θέσιν ν' ανταποκριθῆ εις την εντολήν, καθόσον αι συνθήκαι εις την Ρωσίαν ήσαν τελειώς διάφοροι. Ο Γάλλος ήτο πολύ επιφυλακτικός και δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον. Ο Ιταλός ήτο ο μόνος που, ως ειδικός εις το θέμα τούτο, υπέβαλε σοβαράν και ικανοποιητικήν έκθεσιν.

Ήμουν συνεπώς ελεύθερος να ενεργήσω κατά βούλησιν.

Κατόπιν τούτου απετάθηκα προς την Ιταλικήν Κυβέρνησιν και εζήτησα την συνδρομήν της, παρακαλών να μου στείλη τον αναγκαίον αριθμόν αξιωματικών και υπαξιωματικών των Καραμπινιέρων, εις τους οποίους θα ανετίθετο η δημιουργία και οργάνωσις Κρητικής χωροφυλακής.

Η Ιταλική Κυβέρνησις εδέχθη ευνοϊκώς την αιτησιν μου και απέστειλε μερικούς εκπαιδευτάς ικανούς ν' ανα-

λάβουν το πόσον αναγκαίον διά τον τόπον τούτον έργον.

Μου διέθεσαν τον λοχαγόν Κράβερι, πέντε υπολοχαγούς και σημαντικόν αριθμόν υπαξιωματικών των Βασιλικών Καραμπινιέρων. Ο λοχαγός, που διηύθυνε το οργανωτικόν έργον και διοικούσε ολόκληρον την Χωροφυλακήν, έμεινε εις έκαστον δε Τομέα διετέθη ανά εις υπολοχαγός μετά των αναγκαίων υπαξιωματικών. Το αξιόλογον έργον που εντός βραχυτάτου χρόνου εξετέλεσαν οι Ιταλοί Καραμπινιέροι, είναι άξιον παντός επαίνου.

Ίδρυσαν πλείστα όσα σχολεία και στρατώνας και βαθμηδόν σχημάτισαν το Σώμα της Χωροφυλακής εξ εθελοντών που επρόκειτο να υπηρετούν διωρισμένην θητείαν εκ τούτων δε εξέλεγα τους αρίστους, όσοι εφάνιντο κατάλληλοι δια το έργον του χωροφύλακος, αντικαθιστών τους άλλους δια νέων εθελοντών.

Δια του τρόπου τούτου συνεκροτήθη σώμα όντως επίλεκτον, πραγματικώς μοναδικόν, το οποίον τελειώς αποτελέσθη εκ 1.500 ανδρών επιλεγέντων μεταξύ των 8.000 που είχαν υποβληθῆ εις δοκιμασίαν. Πολλά κράτη θα ήσαν υπερήφανα να έχουν τοιαύτην Χωροφυλακήν.

Έτρεφα πάντοτε μέγαν θαυμασμόν δια το υπό των Βασιλικών Ιταλών Καραμπινιέρων συντελεσθέν έργον, και διετήρησα ευργάμονα ανάμνησιν αυτών.

Μετά τιν εκπαιδευσιν των Κρητών υπαξιωματικών δια την Χωροφυλακήν, ούτοι αντικατέστησαν εις τα καθήκοντά των τους Ιταλούς υπαξιωματικούς οι οποίοι επέστρεψαν εις την πατρίδα των...»

Αποχαιρετισμός

Ο Γεώργιος αποχωρώντας από την Κρήτη απηύθυνε στους χωροφύλακες της Κρήτης το εξής μήνυμα:

**Εν Χαλέπα
τη 11 Σεπτεμβρίου 1906
Γεώργιος***

Η Κρητική Πολιτοφυλακή, ο στρατός της Κρητικής Πολιτείας

Ιστορική στιγμή για την Κρητική Πολιτεία αποτέλεσε η συγκρότηση του πρώτου τακτικού στρατού, της ονομαζόμενης «Κρητικής Πολιτοφυλακής».

Η συγκρότηση έγινε την 1η Οκτωβρίου 1907 επί αρμοσθείας του πρίγκιπα Α. Ζαΐμη και ενώ ο στρατός ήταν τακτικός ονομάστηκε «Πολιτοφυλακή», καθώς ο Σουλτάνος είχε ακόμα την υψηλή επικυριαρχία του νησιού και δεν θα επιτρεπόταν η ίδρυση στρατού.

Την «Κρητική Πολιτοφυλακή» αποτελούσαν δύο Τάγματα, το 1ο με έδρα τα Χανιά και το 2ο με έδρα το Ηράκλειο. Κάθε τάγμα είχε τέσσερις λόχους και η επάνδρωσή τους έγινε με 1.155 άτομα (41 αξιωματικοί, 114 υπαξιωματικοί και 1000 πολιτοφύλακες).

Ο ταγματάρχης Ανδρέας Μομφεράτος ανέλαβε την ηγεσία της πολιτοφυλακής και της Χωροφυλακής και η έδρα του ήταν στα Χανιά. Για να οργανωθεί η «Κρητική Πολιτοφυλακή» και να εκπαιδευτούν οι πολιτοφύλακες επιστρατεύτηκαν περίπου ογδόντα Έλληνες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί.

Η Πολιτοφυλακή ιδρύθηκε με διάταγμα του Υπατού Αρμοστή της Κρήτης Αλέξανδρου Ζαΐμη. Στο Α' Κεφάλαιο του Διατάγματος περί σύστασης της Πολιτοφυλακής περιλαμβάνονται τα παρακάτω άρθρα:

Άρθρον 2: Η ενεργός Πολιτοφυλακή απαρτίζεται:

α) Εκ της ανωτάτης διοικήσεως, την οποίαν έχει το Αρχηγείον της Χωροφυλακής.

β) Εκ των δύο ταγμάτων αυτής.

γ) Εκ των τεσσάρων στρατολογικών γραφείων της.

δ) Εκ των διαφόρων αυτής υπηρεσιών, ήτοι οικονομικής διαχειρίσεως, αποθηκών και υγειονομικής υπηρεσίας.

ε) Εκ της στρατιωτικής δικαιοσύνης ήτις είναι η αυτή με την της Χωροφυλακής.

Η αρμοδιότης και δικαιοδοσία των διαφόρων υπηρεσιών, διοικητών και διευθυντών γραφείων και τμημάτων ορίζεται διά διοικητικού κανονισμού, κυρωθησομένου διά Διατάγματος.

Άρθρον 3: Παρά τω Αρχηγείω της Χωροφυλακής συνιστάται «Τμήμα Στρατολογίας» διευθυνόμενον παρ' Αξιωματικού έχοντος βαθμόν Υπολοχαγού ή Ανθυπολοχαγού και παρ' αυτό δύο Υπαξιωματικούς της Χωροφυλακής ως βοηθούς. Το τμήμα τούτο εφοδιάζεται με τα αναγκαία βιβλία στρατολογίας των κληρωτών και εφέδρων της Πολιτοφυλακής.

Άρθρον 4: Συνιστάται έτερον τμήμα παρά τω Αρχηγείω της Χωροφυλακής «Τμήμα Διοικητικών», υπό την διεύθυνσιν Αξιωματικού, Υπολοχαγού ή Ανθυπολοχαγού, μετά δύο γραφείων υπαξιωματικών της Χωροφυλακής εξ' ων ο εις επί του Πρωτοκόλλου ο δ' έτερος επί της λοιπής υπηρεσίας.

Άρθρον 5: Εις Υπολοχαγός ή Ανθυπολοχαγός της Οικονομίας τοποθετούμενος οριστικώς παρά τω Αρχηγείω της Χωροφυλακής ως βοηθός του ήδη υπάρχοντος Λοχαγού της Οικονομίας έχει την διαχείρισιν του υλικού της Πολιτοφυλακής.

Άρθρον 6: Συνιστάται παρά τω Αρχηγείω της Χωροφυλακής υγειονομικόν τμήμα υπό την διεύθυνσιν ιατρού ή υπιάτρου, όπερ διεξάγει την εν γένει υγειονομικήν υπηρεσίαν της Χωροφυλακής και Πολιτοφυλακής.

Αξιωματικοί του βου Τάγματος της Κρητικής Πολιτοφυλακής

Η Κρητική Πολιτοφυλακή γυμνάζεται

Η ορκωμοσία της Πολιτοφυλακής στο Ηράκλειο τις 26 Σεπτεμβρίου 1908 στο όνομα του βασιλιά των Ελλήνων

Πριγκιπικό...δηλητήριο κατά Σφακιανάκη και Βενιζέλου

Πώς ο πρώτος Ηγεμόνας της Κρήτης περιέγραφε τις συγκρούσεις του με τον πρόεδρο της Συντακτικής Συνέλευσης Ιωάννη Σφακιανάκη, όταν αρνήθηκε να αναλάβει υπουργός, και τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όταν αμφισβήτησε τους χειρισμούς του στο Κρητικό Ζήτημα

Για Σφακιανάκη

«Ο πρώτος Κρης που απειποιείτο να διαθέσει τας δυνάμεις του υπέρ της Πατρίδος...»

“Επειδή εγώ έπρεπε να εκλέξω τους μέλλοντες να αποτελέσουν την πρώτην εκείνην Κυβέρνησιν, εκάλεσα τους Σφακιανάκην και Βενιζέλον και τους παρεκάλεσα να μετάσχουν εις την Κυβέρνησιν.

Ο Σφακιανάκης ηρνήθη ρητώς: είπεν ότι ήθελε να αποσυρθή εις το σπίτι του εις το Ηράκλειον.

Ομολογώ ότι εξενίσθηκα από την απότομον αυτήν άρνησιν, θεωρήσας αυτήν ως ήκιστα πατριωτικόν, και ελυπήθηκα διότι ήτο ο πρώτος Κρης που απειποιείτο να διαθέσει τας δυνάμεις και τους κόπους του υπέρ της Πατρίδος του κατά τας ιστορικές εκείνας στιγμάς ότε επρόκειτο να θεμελιωθή η Κρητική Πολιτεία.

Του είπα ότι δεν ημπορούσα να δεχθώ ούτε την άρνησιν του ούτε την απόφασιν να λείψη τόσο ενωρίς από την κοινήν μας προσπάθειαν. Ήτο η κρίσιμος στιγμή δια το μέλλον της Κρήτης, εκείνη κατά την οποίαν έμελλαν να τεθούν αι βάσεις νέας και ακεραίας διοικήσεως.

Εοκετιόμην ότι, μετά τους κόπους τους οποίους είχεν ήδη καταβάλει, ήτο καθήκον του να μείνη μεταξύ μας επί τινα χρόνον π.χ. τα δύο πρώτα έτη, ίνα φέρη εις καλόν πέρας την εργασίαν του. Θα πδύνατο τότε ν' αποσυρθή με ήσυχον συνειδήσιν.

Αλλά δεν κατάρθωσα να τον μεταπεισώ. Ο Σφακιανάκης δεν ήθελσε ν' αλλάξει γνώμην. Θα ηρκείο, είπε, να διορισθί εις την θέσιν του Διευθυντού του Υποκαταστήματος της Κρητικής Τραπεζής εις το Ηράκλειον, την ιδιαίτεράν του πατρίδα.

Δεν ήτο άλλως τε η πρώτη φορά που εξεδήλωνε απροθυμίαν να με συνδράμη.

Όταν ακριβώς μετά την άφιξίν μου εις Κρήτην, είχα μακράν συνομιλίαν μαζί του και με τον Βενιζέλον, σχετικώς με τον διορισμόν της Επιτροπής προς εκπόνησιν του σχεδίου Συντάγματος, του είχα προτείνει ν' αναλάβη την Προεδρίαν, ένεκα της σπουδαιότητος δια το μέλλον της Κρήτης του έργου που θα είχα να εκτελέση η Επιτροπή.

Είχα τότε συναντήσει μεγάλην δυσκολίαν να τον πείσω να δεχθή τον διορισμόν εκείνον, μόνον δε μετά μακράν και κάπως οδυνηράν συζήτησιν, συνήνεσεν επί τέλους να προεδρεύση της Επιτροπής.

Αλλά μετ' ολίγας ημέρας, χωρίς ούτε να με ειδοποιήσθ, όλως αιφνιδίως επέστρεψεν εις το Ηράκλειον.

Εγκατέλειπον ούτω την Προεδρίαν της Επιτροπής εις τον Αντιπρόεδρον Πτερινάκην, γέροντα Τούρκον δικηγόρον, που είχα διατελέσει Εφέτης υπό το Τουρκικόν καθεστώσ και απελάμβανε φήμης ακεραίου ανδρός τόσο μεταξύ των Τούρκων όσον και μεταξύ των Χριστιανών.

Πρέπει να ομολογήσω ότι υπήρξε μεγάλη απογοήτευσίς δι' εμέ ο τρόπος αυτών ενεργειών, ιδίως κατά την αρχήν των εργασιών της Επιτροπής. Η τωιαύτη συμπεριφορά εκ μέρους του Σφακιανάκη εις στιγμής τόσο σημαντικόν δια το μέλλον της Κρήτης εδεικνυε λυπηράν έλλειψιν ευσυνειδήσιος και πατριωτισμού έναντι της σπουδαίας αποστολής που του είχα αναθέσει και είχεν αποδεχθεί.

Του έστειλα αμέσως τηλεγράφημα εκφράζον την έκκλησίν μου δια την αναχωρήσίν του και παρακαλών αυτόν να επανέλθη δια το συμφέρον του τόπου.

Όταν κατόπιν του τηλεγραφήματος τούτου επανήλθεν, εξέφρασα εκ νέου την έκκλησίν μου, προσθέτων ότι δεν ημπορούσα να εννοήσω πως το έκανε αυτό.

“Μου φαίνεται τουλάχιστον περίεργον” του είπα “να εγκαταλείψετε την Προεδρίαν της Επιτροπής εις ένα Τούρκον ευθύς κατά την αρχήν

Πορτραίτο του Α' Αρμυστή Γεωργίου από το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης

των εργασιών μας.

“Δεν έχω τίποτε κατά του κυρίου Πτερινάκη - αντιθέτως μου έκαιμεν άριστήν εντύπωσιν - εντούτοις είναι Τούρκος φορών φέσι είναι δε πρωτάκουστον σεις να εγκαταλείψετε την Προεδρίαν της τόσο σημαντικής Επιτροπής αυτήν την στιγμήν εις άνθρωπον που, οιαδήποτε και αν είναι τα προσόντα του, αντιπροσωπεύει μ' όλα ταύτα το στοιχείον του πληθυσμού που επί αιώνας υπήρξεν ο κύριος εκθρόσ της Κρήτης και του Ελληνισμού”.

Εφάνη στενοχωρημένος και προσπάθησε να δικαιολογηθί, πράγμα που δεν τον ηπόδισε να επαναλάβη δις την μετάβασίν του εις Ηράκλειον. Επληγράφησα και τον επανέφερα και τας δύο φορές. Ο τωιοστος τρόπος ενεργείας άραγε δεν χαρακτηρίζει τον άνθρωπον;”

Για Βενιζέλο

Μετά την απόλυση, «ο ήλιος εφώτισεν εκ νέου μιαν Κρήτην, ήρμενον και ευτυχί...»

... “Ως εικόσ, επέδειξα την Διακοίνωσιν των Δυνάμεων της 22 Φεβρουαρίου 1901 προς τα μέλη της Κρητικής Κυβερνήσεως, τα οποία απογοιτεύθησαν όσον και εγώ, πλην του Βενιζέλου, ο οποίος, αντιθέτως, παρετήρησε με σαρκαστικόν μειδιάσιν: “Η απάντησις αυτή είναι ο δάκτυλος της Θείας Προνοίας”.

“Τί εννοείτε;” τον ηρώτησα “Όλοι είμεθα πνωμένοι εν τη ειπίδι να πείσωμεν τας Δυνάμεις να τερματισούν το Κρητικόν ζήτημα, και όμως ιδού ότι εσείς βλέπετε τον δάκτυλον της Θείας Προνοίας εις το γεγονός ότι δεν επετύχαμεν ούτε το καθεστώσ Βουσίας-Ερζεγοβίνης, το οποίον θα μας ήναι στενώτερα με την Ελλάδα από το σημερινόν καθεστώσ!”

Δεν μπορώ να καταλάβω τι θέλετε να πíte!”

Δεν επρόσθετα τίποτε άλλο, διότι ποθανόμην να μου ανεβαίη το αίμα στο κεφάλι. Περιωρίσθηκα να του παραδώσω την Διακοίνωσιν των Δυνάμεων και τον παρεκάλεσα όπωσ εκ συμφώνου μετά των συναδέλφων του, καταρτίσιν τον εν αυτή αναφερόμενον πίνακα προτάσεων προς βελτίωσιν των συνθηκών της Νήσου, τας οποίας αι Δυνάμεις υπέσχογον να εξετάσουν συμπαθώς.

Ο Βενιζέλος επήρτη την Διακοίνωσιν και απεσύρθη.

Την επομνήν ο επί των Οικονομικών Σύμβουλος κ. Φούμης επρόκειτο να μου υποβάλη την αναφοράν του και κατά την διάρκειαν της συνομιλίας μας μου είπεν ότι ο Βενιζέλος είχεν ανακοινώσιν προς τα μέλη της Κυβερνήσεως την επιθυμίαν μου, επρότεινεν όμως όπωσ, αντί να καταρτίσουν τον ζητηθέντα πίνακα, μου υπο-

βάλουν υπόμνημα, εις το οποίον η Κυβέρνησιν θα εκδήλωνεν ότι, κατά την γνώμην της, η καλύτερα λύσις θα ήτο να παρακληθούν αι Δυνάμεις να χορηγήσουν εις την Κρήτην το ίδιον καθεστώσ όπωσ της Βουλγαρίας, δηλαδή να κάμουν την Κρήτην Ηγεμονίαν. Ο Βενιζέλος είχε προσθέσει, μου είπεν ο Φούμης, ότι η ιδέα προήρξετο από τον Γάλλον Πρόξενον Μπλαν, και ότι τινές εκ των άλλων Προξένων ήσαν της ίδιας γνώμης.

Η πρότασις αυτή, είπεν ο Φούμης, έγινε δεκτή με απόλυτον σιγνήν, τόσο ήτο απροσδόκητος.

Τον ηρώτησα τι είχεν απαντήσει οι λοιποί Σύμβουλοι, μόλις είχαν συνέλθει. Είπεν ότι αυτός μεν ο ίδιος είχε κάμει την παρατήρησιν ότι το ζήτημα τούτο ουδόλως αφορούσε την Κρητικήν Κυβέρνησιν αλλά, όπωσ ήσαν όλοι σύμφωνοι με τον Πρίγκιπα, ανήκεν εις την αρμοδιότητα του Βασιλέως των Ελλήνων και της υπευθύνου Κυβερνήσεώς του.

Φελλάχοι είμεθα, όποτε να ήρπη, να κάμνωμεν παν ό,τι ο Πρίγκιψ διατάσσει; Εμείς οι Κρήτες πάντοτε ωρθώσαμεν το ανάστημά μας έναντι των Πασάδων;”, εξεφώνησεν ο Βενιζέλος.

... “Ημέρας τινάς βραδυτέρον ο Βενιζέλος ήλθεν επίσης να μου υποβάλη την αναφοράν του, και τον ηρώτησα καθαρά τι εννοούσε με αυτά που είχεν είπειτς το Υπουργικόν Συμβούλιον σχετικώς με το μέλλον της Κρήτης μετά το πέρας της τριετούς Εντολής μου. Δεν έκαιμα μνειαν της απρεπούς παρατηρήσεώς του περί “Πασάδων” και “φελλάχων”, ίνα αποφύγω όπωσ η συζήτησις λάβη τόνον προσωπικόν.

Εξεθέσε τότε ως είχεν ήδη πράξει πριν αρχίσω την περιοδείαν μου εις Ευρώπην, την θεωρίαν του περί υποσχεθείσης αυτονομίας, προσθέσας: “Εφόσον η Κρήτη δεν θα έχη το δικαίωμα να εκλέγη τον Ηγεμόνα της ή Αρχηγόν του Κράτους, δεν θα απολαύση πραγματικής αυτονομίας”.

“Δεν σας εννοώ”, του απάντησα. “Που θέλετε να καταλήξετε;”

Δια ποίον λόγον θέλετε έναν αιρετόν Αρχηγόν του Κράτους, η Πρίγκιπα της Κρήτης, εάν καλώ ήκουσα;”

“Διότι” είπε, “θέλωμεν να είμεθα ανεξάρτητοι. Εάν όμως ο τίτλος “Πρίγκιψ της Κρήτης” δεν σας άρέσει, θα πδυνάμεθα να σας δώσωμεν άλλον τίτλον π.χ. “Κυβερνήτης”, όπωσ αποκαλούσαν τον Καποδίστριαν”.

“Αυτό που προτείνετε” είπε “δεν μπορεί παρά να δημιουργήση παρεξηγήσεις εις την Κρήτην, όπωσ και εις την Ελλάδα. Έχομεν την αυτονομίαν μας, και δεν μας χρειάζεται τίποτε παραπάνω, μέχρις ότου σημάνη η ώρα της Ενώσεως με την Μητέρα Πατρίδα. Εφόσον χρόνον οι Κρήτες με θέλουν, νομίζω ότι είναι αδιάφορος ο τίτλος τον οποίον φέρω. Είμαι ο Πρίγκιψ Γεώργιος της Ελλάδος, και ούτω υπογράφωμαι

εις όλα τα επίσημα έγγραφα. Νομίζω ότι τούτο αρκεί. Η πρότασις που έκαιμα προς τας Δυνάμεις εν γνώσει του Βασιλέως των Ελλήνων και της υπευθύνου Κυβερνήσεως εγένετο με τον σκοπόν να μας συνδέση περισσότερο με την Μητέρα Πατρίδα, χωρίς εκ τούτου να τροποποιήσιν το “Στάτους κβ” επί του οποίου μετά τόσο πείσματος επιμένουν αι Δυνάμεις. Επί πλέον, σας έχω πάντοτε δηλώσει εκδώ ότι, διόλα τα ζητήματα τα θίγοντα τα συμφέροντα του Ελληνισμού εις την Κρήτην, έπρεπε να επαφιέμεθα εις μόνον τον Βασιλέα και την Κυβέρνησιν του. Περί τούτου ήσασθε σύμφωνοι εσείς, κύριε Βενιζέλε, και όλοι οι συναδέλφοί σας, όταν συνεζητήσαμεν περί όλων αυτών των πραγμάτων κατά την κατάρτισιν του σχεδίου του Συντάγματος”.

Μου αντείπεν ότι η Κρήτη είχε το δικαίωμα να έχη ιδικήν της γνώμην εις ό,τι αφορά το μέλλον της.

“Ορθότατα”, του απάντησα. “Έχετε δικαίον, η δε Κρήτη έχει την γνώμην της, και την εξέφρασε συχνά: δεν είναι άλλη παρά η Ένωσις με την Ελλάδα. Σας παρακαλώ να εισθε πολύ συνετός εις ό,τι αφορά το ζήτημα το οποίον ηγείρατε, διότι, εάν τυχόν ήθελε γίνεσι γνωστόν, δεν δύναται παρά να αρπάξη αμέσως την πρότασίν σας περί Ηγεμονίας, δια να επιτεθί εναντίον σας, εναντίον της Κυβερνήσεως των Αθηνών και εναντίον του Βασιλέως, και δια να μας κατηγορήσιν όλους επί προδοσίας κατά της Πατρίδος.

“Περί του Βασιλέως θα είπωμεν, όπωσ είπαν εις άλλας περιπτώσεις, ότι επιζητεί μόνον να κομματιώση την Ελλάδα δια να τακτοποιήση τους υιούς του. Η πρότασις σας τουλάχιστον θα εδικαιολογηίτο εάν δι' αυτής επρόκειτο να φθάσωμεν ταχύτερον εις τον τελικόν σκοπόν μας, αλλά φοβούμαι πολύ ότι μόνον ζημίαν θα προκαλέση εις βάρος της διεθνούς θέσεώς μας και θα δώσει εις τας Δυνάμεις εν ακόμη επιχειρήμα δια να επιβραδύνουν την λύσιν του Κρητικού Ζητήματος, με την πρόφασιν ότι οι Κρήτες είναι διηρημένοι, και διότι δεν είναι το σύνολον του πληθυσμού που επιθυμεί την Ένωσιν με την Ελλάδα”.

Αντελαβανόμενον καλώσ ότι όσον περισσότερο συζητούσα μαζί του, τόσο εκείνος επέσπευγε και επέμενεν εις την ιδικήν του γνώμην. Εις την Ελλάδα τωιοστού είδους μυστικά δεν μένουν μυστικά επί πολύν χρόνον. Μετ' ολίγον το πράγμα επιθυριζέτω εις τα καφενεία. Παντός είδους φήμα εκυκλοφορούσαν, και εις το τέλος η πρότασις του Βενιζέλου συνεζητέτω από όλους.

Πρέπει να το είπω προς τιμήν των Κρητών: εξαιρείσει μιας ελαχίστης μερίδος, όλοι απεδοκίμασαν την τόσο απροσδόκητον πρότασιν του

Βενιζέλου. Ακόμα και μερικοί από τους οπαδούς του εκεδήλωναν την έκκλησίν των και εξεφράζοντο εναντίον του.

Εννοείται ότι, καθ' όλον το διάστημα τούτου, επηρούσα ενήμερον τον πατέρα μου, και μέσον αυτού την Ελληνικήν Κυβέρνησιν, περί της προτάσεως του Βενιζέλου, όσον και περί του τρόπου ενεργείας και των λόγων του, ο δε ιδιαίτερος γραμματεύς μου Παπαδιαμαντόπουλος, που ήτο διπλωματικός υπάλληλος, επηρούσε το Υπουργείον των Εξωτερικών ενήμερον της πορείας της υποθέσεως.

... “Κατά τας αρχάς Μαρτίου 1901 ο Βενιζέλος, άνευ ουδεμίας προειδοποιήσεως, εδημοσίεσε τας πλήρεις προτάσεις του εις δύο Αθηναϊκάς εφημερίδας. Το αποτέλεσμα υπήρξεν οίον ανεμένετο και προεβλέπετο παρ' όλων των ορθώς φρονούτων. Ολόκληρος ο Ελληνικός Τύπος άνευ εξαιρέσεως και η κοινή γνώμη απήτησαν την αποσηοπήν του Βενιζέλου από την Κρητικήν Κυβέρνησιν. Η αγανάκτησις ήτο τόσο μεγάλη ώστε ήτο φανερόν ότι έπρεπε να γίνη μία άμεσος ενέργεια δια ν' αποφευχθή μία έκρηξις, έπρεπε δε τούτο να γίνη κατά τωιοστού τρόπου ώστε να μη χωρή η παραμικρά παρεξηγησις και να φανή ότι οι ιθύνοντες τόσο εν Ελλάδα όσο και εν Κρήτη απεδοκίμασαν την πρότασίν του.

Επειδή διεκινδυνεύετο το μέλλον της Εθνικής υποθέσεως, επληγράφησα εις τον Βασιλέα και εις την Κυβέρνησιν και ηρώτησα εάν θεωρούσαν ότι επεβάλλετο η απομάκρυνσις του Βενιζέλου από την Κρητικήν Κυβέρνησιν. Η απάντησις, ως ήτο εφόμενον, υπήρξεν ότι, προς της γενικής κατακαταργήσ, τούτο ήτο ευκαίσιον.

Ο γραμματεύς μου Παπαδιαμαντόπουλος, όστις απεκρυπτογράφησε το τηλεγράφημα, με ηρώτησε πως επιθυμούσα να ενεργήσω.

Απάντησα: “Εάν παρακαλούσα τον κ. Βενιζέλον να υποβάλη την παραίτησίν του, θα ήτο τούτο αβρύτερον εκ μέρους μου, αλλά, υπό τας παρούσας συνθήκας, θα είναι πολιτικός σκοπιώτερον να τον απολύσω, διότι εάν τον παρακαλούσα να παραιτηθί, ο Τύπος και ο κόσμος εις τας Αθήνας θα είπωμεν, υπό το κράτος του σημερινού ερεθισμού, ότι υψίσταται συνεννόησις, δια να μη είπωσι συμπαιγνίαν, μεταξύ Βενιζέλου και εμού, και ότι ίσως ενδομούσως να εκολακευόμεν εκ της προτάσεώς του.

Οι εν Αθήναις θα είπωμεν ότι ο τρόπος καθ' τον απεμακρύνθη της Κυβερνήσεως ο Βενιζέλος, δηλαδή δια παραιτήσεως υποβληθείσιν παρά του ίδιου, δεικνύει ότι ουδεμία βαθεία και ριζική διαφώνια υψίσταται μεταξύ αυτού και εμού, και ότι, εκ συμφώνου, ανεβάλαμεν απλώς την πρότασίν του δια να την επαναφέρωμεν εν ευθέτω χρόνω.

“Τουαντίον, εάν τον απολύσω, όπωσ το άρθρο 65 του Συντάγματος μου δίδει το δικαίωμα, τούτο θ' αποδειξί ότι υπάρχει σοβαρά και ουσιώδης διαφώνια μεταξύ μας, σπερ άλλως τε είναι αληθές”.

Το Διάταγμα της απολύσεως συνετάχθη, υπεγράφη και εδημοσιεύθη, είχε δε ως εξής:

“Ημείς Πρίγκιψ Γεώργιος της Ελλάδος, Υπατος Αρμυστής εν Κρήτην,

Έχοντες υπ' όψην το άρθρον 65 του Συντάγματος, επειδή ο επί της Δικαιοσύνης Σύμβουλος Ελευθέριος Βενιζέλος όλως αναρμοδίως υπεσηήριξε και εξεθέηκε γνώμης αντιθέτους προς το ημετέρον φρόνημα και την εντολήν ημών, απολύομεν αυτόν του αξιώματος του Συμβούλου επί της Δικαιοσύνης”.

Εν Χαλέπα τη 31η Μαρτίου 1901

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Η ατμόσφαιρα της εξέφρασε εξέλιπεν αμέσως, ο δε ήλιος εφώτισεν εκ νέου μιαν Κρήτην, ήρμενον και ευτυχί, επί μίαν ολόκληρον τετραεσίαν”.

Από το βιβλίο: Πρίγκιπας Γεωργίος της Ελλάδος: Αναμνήσεις εκ Κρήτης 1898-1906, Αθήνα, 1959

Η πρώτη επίσκεψη του Πρίγκιπα Γεωργίου

“Ευπνάτε άγιοι ήρωες, και 'σεις γλυκά να 'δείτε τον

Περίπου ως ελευθερωτή είχαν υποδεχτεί τον Πρίγκιπα Γεώργιο στο Ηράκλειο οι πολυβασιμισμένοι κάτοικοι της πόλης και των χωριών.

Τον Υπατο Αρμυστή στην πρώτη επίσκεψή του στο νομό, την 1η Μαΐου 1899, είχαν υποδεχτεί 30.000 άνθρωποι, σύμφωνα με τα όσα είχε γράψει η “Ελευθερία” (εφημερίδα πολιτική και φιλολογική, εβδομαδιαία) του Γ.Σ. Μαρκόπουλου. Τόση ήταν η χαρά της πόλης για την επίσκεψη, ώστε ο τότε Κρήτης Ευμένιος (η τοποθέτηση του οποίου ήταν ακόμη αμφισβητούμενη) προσέφερε στο Γεώργιο το ιερό Ευαγγέλιο του σφαγιασθέντα από τους Τούρκους το 1822, Μητροπολίτη Κρήτης Γεράσιμου! Κι όπως, χαρακτηριστικά, είχε πει στην προσφώνησή του ο Ευμένιος, για να δείξει την ιστορική αξία του δώρου του, οι ηγούμενοι και μοναχοί της Ιεράς Μονής Αγκαράθου “καθ’ όλας τας επαναστάσεις έφερον τούτο ως φυλακτήριον κατά τας μάχας”. “Προσφέρει δε τούτο-προσέθετε ο Μητροπολίτης-όπως διεσώθη χωρίς ουδένα κόσμον να προσθήκη επ’ αυτού, διότι πάσαν προσθήκη ή άλλων τινά αλλοίωσιν αυτού υπέλαβεν ως αυτόχρημα ιεροσυλίαν”.

Στην πριγκιπική επίσκεψη είχε αφιερώσει εκτενή ρεπορτάζ η “Ελευθερία” στο φύλλο αρ. 9 της Κυριακής 9 Μαΐου 1899.

“Τί δε να είπωμεν περί της εν τη Πλατεία Στράτα αφίδος του λαϊκού στέμματος;”, έγραφε στο σχετικό ρεπορτάζ για την επίσκεψη στην πόλη του Πρίγκιπα.

“Καλλιτέχνημα αληθινόν με μεγάλην καλαισθησίαν και με μεγαλειτέραν ακόμη έννοιαν. Ανηγέρθη τη πρωτοβουλία του Νταφώτη μας και τη συνεργασία πολλών φιλοτίμων συμπολιτών μας. Τέσσαρες υψηλά λευκοκύναι στήλαι, επί των κορυφών των οποίων εκυμάτιζον σημαίαι, υπεβάσταζον δια σχοινίων ακριβώς του μέσου της αγοράς εν μέγα στέμμα εξ ατλαζίου λευκού και κυανού κατεσκευασμένον. Εις την βάσιν δε εκάστης στήλης ήσαν ανηρτημένα εικόνες αγωνιστών και του Πρίγκηπος μας, με τα εξής τετράστιχα του ευέλπιδος συμπολίτου ποιητού Κ. Ι.

Μυλοποταμιτάκη, Κάτωθεν της εικόνας του αιμνήστου αρχηγού Κόρακα: Πού 'σαι Κόρακα πατέρα που 'σαι ήρω δοξασμένε όσα όνειρα 'νειρεύθης να τα ιδής ανδρειωμένε. Κάτωθεν των εικόνων του ήρωος Κριάρη και των λοιπών πεσόντων οπλαρχηγών: Ευπνάτε άγιοι ήρωες και σεις γλυκά να 'δείτε τον Πρίγκιπα τον Γιώργο μας και Σεις να 'ποδεχθήτε. Κάτωθεν της εικόνας του ενδόξου Κοκκίνη Λιώνας τόσους στη σπλαβιά

μα πάντα δοξασμένοι δεχόμεθα σε πρίγκηπα 'ς τη γη τη τιμημένη. Κάτωθεν της εικόνας του Ηγεμόνος μας. Καλώς ήλθες Πρίγκηπά μας καλώς ήλθες βασιληά μας λευθεριά για να ποτίσης την ψυχή και την καρδιά μας. Όλα τα τείχη του λιμένος ήσαν σημαιοστόλιστα, επί δε του Μεγάλου Κούλε εκυμάτιζον αι σημαίαι των τεσσάρων προστατίδων δυνάμεων”.

.....
“Ανωθεν της κρήνης ην συναντά τις εισερχόμενες εις την αγοράν Βεζίρ Τσαρσί υπήρχε η εξής επιγραφή: “Τρακόσια χρόνια σκλάβια, μα πάντα δοξασμένη, τιμή της που σε δέχεται η πόλις τερφωμένη”.

Παραπλεύρως αναγινώσκειται η εξής επιγραφή: Νυν απολύεις τον δούλον σου δέσποτα· ότι είδον οι οφθαλμοί μου το σωτήριόν μου. Εις την πρόσοψιν του Γαλλικού ταχυδρομείου ανηρτήθη μεγάλη εικόν παριστώσα μιαν γυναίκα, βεβαίως την δικαιοσύνην, κρατούσαν εις την δεξιάν της μιαν ζυγαρίαν, πατούσαν δε δια του ποδός της μιαν μάχαιραν αιματωμένην.

- Το πρακτορείον του Αυστριακού Λόυδ ήτο λαμπρώς εστολισμένον, όπως επίσης και η παρά την αγοράν Βεζίρ Τσαρσί στηθείσα μακρά αφίς. Με πολύ γούστο και καλαισθησίαν ήτο διακεκοσμημένον και το παρά την ιδίαν αγοράν πρακτορείον

της Πανελληνίου Ατμοπολιίας, ως επίσης και το κατάστημα Τζαγκάκη και Βαλιάδου.

- Επί των δυο προσόψεων του Δημαρχείου, καταλλήλως διακεκοσμημένου, υπήρχον αι εξής επιγραφαι: Ζήτω ο Αρμυστής της Κρήτης Πρίγκιψ Γεώργιος και Ζήτωσαν αι Προστάτιδες Δυνάμεις.

- Η πλατεία Αμπαρ Αλτί και η οδός Παλιρά Κασαπία εφείλκυε τον θαυμασμόν δια την τελείαν, δια την υπερτέραν περιγραφής διακόσμησίν των. Όλοι οι γείτονες εκεί λίαν φιλοτίμως ειργάσθησαν, συνεισέφερον, ηγγρύπησαν όπως κατορθώσωσι και μεταβάλωσι την αγοράν των εις εν άλλος γλοσρόν από αφίδας μωρσινοστολίστους και δαφνοστολίστους με σημαίας και με οικόσημα με στεφάνους και με επιγραφάς. Και επληρώθησαν οι κόποι των όταν έκφρονες εκ του ενθουσιασμού είδον διερχόμενον εκ της αγοράς των τον Ηγεμόνα”.

Στις Αρχάνες

Ανάλογη είναι η περιγραφή για την επίσκεψη του Αρμυστή στις Αρχάνες.

“Η ΕΙΣ ΑΡΧΑΝΑΙΣ ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΜΑΣ Περί την 8 και 30π.μ. της παρελθούσης Κυριακής, συμφώνως τω προς τούτο εκδοθέντι προγράμματι, η Α.Β.Υ. εξήλθε της πόλεως,

πορευόμενος εις Επάνω Αρχάναις, και συνοδευόμενος υπό τε των υπασπιστών του κ. Καρμπούνη και Λεμπέση, του διευθυντού του Πολιτικού Γραφείου του κ. Ανδρ.

Παπαδιαμαντοπούλου και του στρατηγού Χιερμσάιδ, του Γεν. Προξένου της Αγγλίας κ. Α. Μπιλιλώτη, του Ταγματάρχου Φέρχουμ, του διοικητού της πόλεως Ηρακλείου λοχαγού Χίου και πολλών άλλων άγγλων αξιωματικών. Κατ' αρχάς οι ακολουθούντες ιππείς πολίται μετά των αναμενόντων ενώπιον του Ελληνικού νεκροταφείου ανήλθον τους πεντακοσίους, βαίνοντες εις απόστασιν από του Ηγεμόνος μας και κατά πλήρη τάξιν, διαρκώς δε ζητωκραυγάζοντες. Εις το Ντεκέν των Μπεκταχί, κείμενον εις τον λεγόμενον κάμπον του Χανιαλή ανέμενον ο Μπαμπάς αυτού μετ' άλλων προκρίτων οθωμανών, υποδεχθέντες τον Ηγεμόνα, οι δε εις τα δώματα Οθωμανοί περί τους 100 εξητωκραυγάζον”.

“... Πλησίον του χωρίου Μακρού Τείχος είχαν εν τη οδώ στηθή αφίς, έχουσα εις την κορυφήν της Κρητικην σημαίαν, πολλοί δε χωρικοί παρατεταγμένοι εκεί επίσης εξητωκραυγασαν, της ακολουθίας του ηγεμόνος μας εν τω μεταξύ αυξανόμενης δια της προσθήκης πολλών ιππέων αδιακόπως καταφθάνόντων. Μόλις επλησιάζομεν εις την θέσιν Σπήλια και αμέσως είδομεν μυρμηκιάν ανθρώπων εκεί αναμενόντων. Ησαν οι

κάτοικοι των διαφόρων χωριών της επαρχίας Πεδιάδος ανερχόμενοι εις δέκα χιλιάδας και πλέον, πεζοί τε και ιππείς, άνδρες και γυναίκες· εκράτουν δε μεθ' εαυτών και πέντε σημαίας λευκάς φερούσας εν τω μέσω τα ονόματα των διαφόρων της Πεδιάδος δήμων με κυανά γράμματα. Μόλις ο Πρίγκηψ επλησίασε την εκεί εστημένην αφίδα την φέρουσαν την επιγραφην “ως εύ παρεστης, Πρίγκηψ. Πεδιάς” οι φέροντες τας σημαίας των Δήμων έθηραν αυτόν εις το μέσον, ενώ το πλήθος εξεφρήγγυτο εις φρενιτώδεις ζητωκραυγάς αδιακόπους. Το θέαμα εκείνης της στιγμής ήν απεριγραπτον. Εκαστος ας αναπαραστήση εν τω νώ του δέκα χιλιάδας ιππείς τους περισσοτέρους και πεζούς ανερχομένους τους διαφόρους δρόμους, ζητωκραυγάζοντας χειρονομούντας και σταυροκοπομένους.

Εφθάσαμεν εις Κάτω Αρχάναις περί την 11ην και 15 και εκεί δε εύρομεν λαμπράν αφίδα, υπό δε τους ήχους του κώδωνος της Εκκλησίας του χωρίου και τας ζητωκραυγάς των κατοίκων διήλθομεν, ενώ ακόμη το πλήθος το πολύ ευρίσκετο εις Πατσιδες”.

“... Εμπροσθεν της θέσεως “Πατητήρια” είχε κατασκευασθή λαμπρά πυραμοειδής αφίς φέρουσα την επιγραφην “Τω Ηγεμόνι ημών Γεωργίω τον όρκον της πίστεως και αφοσιώσεως· ο λαός των Αρχανών”. Οι κάτοικοι των Επάνω Αρχανών

Αφιξης του Πρίγκιπα Γεωργίου εν Ηρακλείω

Υποδοχή του Πρίγκιπα (1902) στο Ηράκλειο

στο Ηράκλειο, την 1η Μαΐου 1899

Πρίγκιπα τον Γιώργο μας και Σεις να 'ποδεχθήτε'

Είσοδος του Πρίγκιπα Γεωργίου στο Ανάκτορο Ηρακλείου

είχον τοποθετηθή εκατέρωθεν της οδού, έχοντες προ αυτών τας γυναίκας και τας νεάνιδας, αίτινες αδιακόπως δι' ανθέων έφραινον τον λαοφιλή μας Ηγεμόνα πλησιάσαντα, ενώ δια φρενιτιωδών ζητωκραυγών το πλήθος τον εχειρέτισεν. Εισήλθεν εις την Εκκλησίαν της Παναγίας, εις την έξω Πύλην της οποίας τον ανέμενεν ο Μητροπολίτης μετά των ιερέων περιβεβλημένων απάντων τα ιερά άμφιά των. Ετελέσθη η δοξολογία εν μέσω απίερου πλήθους μετά δε τον πολυχρονισμόν, η Α. Σεβ. ο άγιος Κρήτης απήγγειλε το εξής λογιόριον:

Υψηλότατε,
 "Ο λαός των Αρχανών επί της σημαίας του είχαν εγγράψει "εις οιωνός άριστος αμύνεσθαι περί πάτρης" και συνάμα ανέμεινε μέχρι τέλους εν τη αρχή ταύτα. Δια της βοθησίας δε του παντοδυναμού Θεού και της εμμονής εν τη αρχή ταύτη ηδυνήθησαν να διασώσωσι την επαρχίαν. Λογίζομαι εμυτόν ευτυχή, Υψηλότατε, διότι δύναμαι εκ του ιερού τούτου τόπου κατά την επίσημον και αλησιμόνητον ταύτην στιγμήν

να εξαγγείλω και διαβεβαιώσω την Υμ. Υψηλότατα, ότι ου μόνον ο λαός των Αρχανών αλλά και ολοκλήρου του τμήματος Ηρακλείου ο λαός ως οιωνόν άριστον έξει εν τω μέλλοντι το "αμύνεσθαι ου μόνον περί πάτρης, αλλά και υπέρ του Ηγεμόνος αυτού, της Υμ. Θεοφρουρήτου Υψηλότατος".

Ο βασιλεύς των βασιλευόντων και κύριος των κυριούντων δώη Σοι, Υψηλότατε, κατά την καρδίαν Σου και πάσαν την βουλήν Σου πληρώσαι Αμήν". Τα παιδιά του σχολείου φέροντα κλάδους δάφνης και μυρσίνης, αδιακόπως εξητωκραυγάζον, παρατεταγμένα παρά την αψίδα.

Εκ του ναού ο Πρίγκηψ μετέβη εις την οικίαν του κ. Επάρχου λοχαγού Πεύλε, ένθα επ' ολίγον αναπευθείς, μετέβη εις το Επαρχείον, εν τω οποίω εδέχθη τας αρχάς, τους βουλευτάς Τεμένους και τους λοιπούς προκρίτους, εκείθεν δε μετέβη εις τον παρά την Πλατείαν της Ελευθερίας κείμενον κήπον "Μυριόφυτον", ένθα είχαν στομαΐσει εν υπαίθρω τας τραπέζας δια το

γεύμα, διελθών τας δυο ετέρας εστημένας αψίδας, την μίαν εις θέσιν Μοναστηριακά και την άλλην προ της πλατείας της Ελευθερίας. Προ του γεύματος προσεφώνησε το πλήθος δια λαμπρού λόγου, δι' ου ηχαρίστησε τον λαόν δια την ενθουσιώδη υποδοχήν, ήν τω έκαμον και ήτις τον ενθαρρύνει εις την επιτέλεσιν του καθήκοντός του, προσθείς εις το τέλος, ότι λογίζεται ευτυχής προσφωνών τον λαόν από του ενδόξου εδάφους των Αρχανών και ζητωκραυγάσας υπέρ της αγαπητής Κρήτης.

Εν τω μεταξύ ετελέσθησαν γυμνάσια τινά των χωροφυλάκων, δι' ους εξέφρασεν ο Πρίγκηψ την απορίαν του, πως εντός τόσον ολίγου χρόνου εξέμαθαν ταύτα και ηγνούσαν τα προστάγματα αγγλιστί διδόμενα. Ακριβώς δε περί την 2 και 15 μ.μ. ήππευσεν ακολουθούμενος υπό της ακολουθίας του και υπό 500 περίπου καλών ιππέων, ενώ ακόμη εξηκολούθουν συρρέοντες πολλοί έφιπποι εις την κωμόπολιν, ής αι οδοί κατέστησαν σχεδόν αδιάβατοι ένεκα του πυκνού πλήθους".

Η "Ελευθερία" της Κυριακής 9 Μαΐου 1899 αναφέρεται στην πρώτη επίσκεψη του Πρίγκιπα στο Ηράκλειο

Η ρωσική παρουσία στο Ηράκλειο κατά την περίοδο

Του Δημήτρη Σάββα,
Προϊσταμένου της Βικελαίας
Δημοτικής Βιβλιοθήκης

Οκτώβριος του 1898. Οριστικά πια υποχωρούν οι τουρκικές δυνάμεις από το νησί μας. Στις 9 Δεκεμβρίου ακολουθεί η άφιξη του πρίγκηπα Γεωργίου ως ύπατου αρμοστή Κρήτης. Έχουμε την περίοδο της Κρητικής αυτονομίας κάτω από την υψηλή επικυριαρχία της πύλης και φυσικά τις τέσσερις ευρωπαϊκές δυνάμεις που έθεταν το νησί υπό την υψηλή προστασία τους κατά διαμερίσματα: οι Ιταλοί στα Χανιά, οι Ρώσοι στο Ρέθυμνο, οι Άγγλοι στο Ηράκλειο και οι Γάλλοι στο Λασιθί.

Τα Χανιά, πρωτεύουσα της Κρητικής πολιτείας, βρίσκονταν υπό καθεστώς συλλογικής προστασίας. Ορίζεται 16μηνης επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους υπό την προεδρία του Ιωάννη Σφακιανάκη, με την εντολή να εκπονήσει το σχέδιο του Κρητικού συντάγματος¹.

Προχωρούν οι πολιτικές πράξεις και στις εκλογές της 24ης Ιανουαρίου 1899 αναδεικνύονται 138 χριστιανοί και 50 μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι. Απόρροια όλων αυτών η πρώτη πανηγυρική συνεδρία της Κρητικής συνέλευσης στις 8 Φεβρουαρίου, ενώ το Κρητικό σύνταγμα, αφού το ενέκρινε το συμβούλιο των πρέσβων των προστατιδών δυνάμεων στη Ρώμη, δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας και ετέθη αμέσως σε εφαρμογή.

Λίγες μέρες αργότερα στις 29 Απριλίου σχηματίζεται η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας με τους Ελευθέριο Βενιζέλο σύμβουλο-υπουργό σε θέματα δικαιοσύνης, Κώστα Φούμη σε θέματα Οικονομίας, Μανούσο Κούνδουρο σε θέματα Εσωτερικών και συγκοινωνίας, Νικόλαο Γιαμαλάκη για τη δημόσια εκπαίδευση και Θρησκευτικά θέματα και Χουσεΐν Γενιτσαράκη για τη Δημόσια ασφάλεια.

Η πρώτη κυβέρνηση εργάστηκε πάρα πολύ, απέδωσε έργο, τη χαρακτήριζε γενικά ένα πνεύμα δημιουργίας και προσφοράς. Υπήρχαν όμως και μειονεκτήματα, όπως ο συντηρητισμός και η παραχώρηση της υπερεξουσίας στον Αρμοστή, που αργά ή γρήγορα θα οδηγούσε σε απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης.

Στο ίδιο το πρόσωπο του ύπατου αρμοστή, δευτερότοκου γιου του Ελληνα βασιλιά, συγκρούεται η ιδιότητα του εντολοδόχου του κρητικού λαού, όπως επέτασσε το Σύνταγμα, και του εκπροσώπου των Προστατιδών Δυνάμεων. Αλλά και γενικότερα, ο καθορισμός των αρμοδιοτήτων των βασικών οργάνων της Κρητικής Πολιτείας ήταν ατελής και ασαφής².

Οι Κρητικοί θεωρούσαν το καθεστώς της αυτονομίας ως μεταβατικό και πρό-

σκαίρο. Το Κρητικό πρόβλημα φαίνεται ότι είχε ταυτισθεί με το γενικότερο αδιέξοδο του Ανατολικού ζητήματος, αλλά και στο ευρύτερο δίκτυο της ευαίσθητης ισορροπίας της Μεσογείου. Γνωστή και μοναδική η στρατηγική θέση του νησιού μας, ο πλούσιος θαλάσσιος διαμελισμός του, τα λιμάνια του και τα ορμητήριά του. Ιδιαίτερα το λιμάνι της Σούδας. Όλα αυτά κέντριζαν και κεντρίζουν το ναυτικό ενδιαφέρον των ξένων. Στην προκειμένη περίπτωση, τόσο οι ισχυρές δυτικές ναυτικές δυνάμεις, όσο και οι κεντρικές αυτοκρατορίες της Ευρώπης, ειδικά η Ρωσία, είχαν κάθε λόγο προσήλωσης. Όσο για την Πύλη ενέμενε σταθερά στη δομή του νέου καθεστώτος, κάτι που επιδρούσε αρνητικά στην αναπτυξιακή πορεία του νησιού μας. Ως γνωστόν η οθωμανική κυριαρχία είχε επιβαρύνει τη χώρα μας σε κάθε τομέα υποδομής και ανάπτυξης. Κύριο μέλημα των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων ήταν να εξισορροπήσουν μεταξύ τους τις δικές τους αφενός βλέψεις και αφετέρου να διατηρήσουν τη "γυάλινη" ισορροπία στη Βαλκανική. Πιο συγκεκριμένα: Η Ρωσία διέβλεπε στην ένωση της Κρήτης με τη δυτικόφιλη Ελλάδα την απώλεια κάθε ελέγχου στο λιμάνι της Σούδας, αλλά και την ανατροπή της όλης βαλκανικής πολιτικής της, βασισμένης μετά το 1897 στη διατήρηση του status quo. Ανάλογη, στην αρνητική της πλευρά, ήταν και η στρατηγική των δυο κεντρικών αυτοκρατοριών. Τα άμεσα συμφέροντα της Γαλλίας δεν παραβλάπτονταν από την ελληνική παρουσία στην Κρήτη, αλλά οι γενικότερες καθοριστικές αναγκαιότητες της εξωτερικής της πολιτικής, όπως η συμμαχική σύμπνοια με την Πετρούπολη, η σύμφιξη των διμερών σχέσεων με τα κράτη της βόρειας Βαλκανικής και η προσήλωση στην αρχή της ομοφωνίας των δυνάμεων της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας επιδρούσαν ανασταλτικά στην ανάληψη μιας θετικής πρωτοβουλίας. Μολονότι, εξάλλου, το στοιχείο του καιροσκοπισμού και της αστάθειας δεν επιτρέπει την υπεύθυνη διακρίβωση των συγκεκριμένων ιταλικών προθέσεων, θα ήταν δυνατό να προβληθεί η άποψη ότι η Ρώμη διέβλεπε στην Κρήτη το μέσο κυρίως για την προαγωγή των διπλωματικών της επιδιώξεων, στο πλαίσιο πάντοτε της κοινής δράσεως των έξι μελών της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας. Θα ήταν, τέλος, υπερβολικό να υποστηριχθεί ότι το βρετανικό ενδιαφέρον για τη διατήρηση του στρατηγικού ελέγχου της Σούδας ήταν αναγκαστικά συναφασμένο με την παράταση της κρητικής αυτονομίας, εφόσον και αυτή η υπαγωγή στην ελληνική κυριαρχία δεν θα έφερνε την μεγάλονησο έξω από τη σφαίρα της αγγλικής επιρροής.

Η Ελλάδα ανίσχυρη σε κάθε τομέα της και απομονωμένη διπλωματικά δεν μπορούσε να έχει ενεργό ρόλο σε λήψη κρίσιμων αποφάσεων που φυσικά την αφορούσαν. Ο πρίγκηπας Γεώργιος αναλαμβάνοντας ενεργό πρωτοβουλία για την επίλυση του ζητήματος αναχώρησε από την Κρήτη το Σεπτέμβριο του 1910 και πρώτος του σταθμός είναι η επίσκεψή του στον τσάρο Νικόλαο Β'. Οι διαθέσεις του ήταν άριστες αλλά υπήρχαν

προσκόμματα για τη Ρωσία. Η Αγγλία στη συνέχεια του δηλώνει, ότι μπορούσαν οι δυνάμεις να τροποποιήσουν το πολιτικό καθεστώς του νησιού. Ανάλογα απάντησαν και η Γαλλία με την Ιταλία. Το αποτέλεσμα: Οι πρώτες σύντομες διπλωματικές προσπάθειες του Γεωργίου να πέσουν στο κενό. Θα ακολουθήσει μια περίοδος από το 1901-1905, όπου η αρμοστειακή διακυβέρνηση περνάει κρίση, προκαλώντας δυσάρεστες και αντιδράσεις στο επίπεδο της εσωτερικής κοινής γνώμης.

Επίσης ο πρίγκηπας οδηγείται σε μια αγεφύρωτη ρήξη. Ερχεται σε διάσταση με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, σύμβουλο όπως προαναφέραμε σε θέματα δικαιοσύνης. Ήταν γνωστή η θέση του Βενιζέλου για μια σταδιακή εξέλιξη προς την ενωτική λύση.

Ποιά ήταν όμως η ρωσική παρουσία στην υπόλοιπη Κρήτη; Εκτός φυσικά από το διαμέρισμα της Ρεθύμνης. Υπήρχε; Υστερα από κάποια έρευνα που έκανα στο αρχείο των εφημερίδων της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης, πράγματι διαπίστωσα την ύπαρξή της. Εφημερίδες στις οποίες ανέτρεξα ήταν: "ΤΟ ΘΕΡΙΣΟ" που εκδιδόταν από τους επαναστάτες στα Χανιά δυο φορές την εβδομάδα, η εβδομαδιαία εθνική ηρακλειώτικη εφημερίδα "ΙΔΗ" και η "Ελπίς" επίσης ηρακλειώτικη πολιτική και φιλολογική εβδομαδιαία εφημερίδα. Πιο συγκεκριμένα: Στο Ατσιπόπουλο, σε μια συμπλοκή Ρώσων και επαναστατών διεξάγεται σφοδρή μάχη όπου λαμβάνουν μέρος πολλοί Χανιώτες οπλαρχηγοί.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ "ΤΟ ΘΕΡΙΣΟ"

"Είς την μάχην αυτήν, ήτις υπήρξε λυσσώδης, έλαβε μέρος και επολέμησεν ανδρείως ο εκ των Αρχηγών της Επαναστάσεως κ. Κωνστ. Μάνος, όστις έτυχε να ευρεθί εκεί μετά του σώματος, το οποίον είχε παραλάβει εκ Θερίσου. Επίσης έλαβε μέρος ο Εμμ. Παπαδερός αστυνόμος μετά των ανδρών του, ο γενναίος οπλαρχηγός Ιωάννης Καλογεράς, ο αρχηγός των εν Σφακιούς επαναστατών Γ. Ζερβός, ο οπλαρχηγός Σταυριανός Μπίρης, ο σωματάρχης Στρατής Μπολάνης εκ Λάκκων, Ιωάννης Ποντικάκης εκ Μάλεμε, Γεώργιος Κιμιωνής εκ Ασί Γωνιάς, Εμμ. Μέφας εκ Αποκόρωνου, Κωνστ. Τρουλιτάκης, Ευστάθιος Παπαδάκης ή Μαμάλιος, Εμμ. Ρικούνης εκ Θερίσου, Εμμ. Κουρούπης φρούραρχος Φουρνέ, Γεώργιος Μαλιντρεατής και άλλοι".

Ακολουθούν 3 σχόλια της ίδιας εφημερίδας με ημερομηνία 28/8/1905.

"Αλλά το Καστέλλιον κατεχόμενον υπό των επαναστατών και περιφρουρούμενον υπό 500 περίπου οπλιτών, οίτινες εισίν μεν διεσπαρμένοι εις τα διάφορα κέντρα της επαρχίας θα σπεύσωσιν όμως εν ανάγκη εις Καστέλλιον και θα ανατινάξωσι τα όπλα κατά των αρμοσטיακών έστω και αν συνοδεύονται υπό Ρώσων ως διενεργείται υπό της Αρμοστείας".

"Ειδήσεις αφιχθείσαι χτες εις το Προεδρείον της Συνελεύσεως αναφέρουσιν ότι ο Νομάρχης Χανίων Γ. Μυλωνογαννάκης εξελθών εις Αποκόρωνα στρατολόγησε και παρέλαβεν εκ διαφόρων χωρίων άνδρας ων ο αριθμός είναι εισέτι άγνωστος. Από τους Κεραλάδες κατήλθε προς την Γεωργιούπολιν και μετέβη

πάντοτε στρατολόγων εις Κάστελλον όπου και στρατοπέδευσε. Κατά λογικόν εξαγόμενον οι υπό τον Νομάρχην αντεπαναστάται ούτοι εισί συνεννοημένοι με τους εν τω τμήματι Ρεθύμνης Ρώσσους μεθ' ων να συμπράξωσι".

"Διεδόθη ενταύθα ότι οι Ρώσοι επεκτεινόντες το κράτος αυτών δια νέων κατακτήσεων προχώρησαν και εις Αποκόρωνα και κατέλαβον την Γεωργιούπολιν. Η ειδήσις χρήζει επιβεβαιώσεως, τοσούτον μάλλον καθ' όσον παραβάνουσιν ούτω πράττοντες τα διεθνή εν Κρήτη νόμιμα, καθ' όσον είναι γνωστόν ότι ο Αποκόρωνας είναι Ιταλικόν διαμέρισμα".

Επίσης ένα άλλο απόσπασμα με ημερομηνία 6-9-1905.

"Τις άλλος ή η ομόδοξος Ρωσία ώφειλε να λάβη την πρωτοβουλίαν της ικανοποιήσεως των δικαιωμάτων πόθων των Κρητών, πόθων ωριμωτάτων ήδη, όταν λάβη τις υπ' όψει, ότι απότου 1820 έτι οι Κρήτες απέστειλλον πρέσβεις εις την Ελλάδα, εκδηλώντες τον πόθον του να γείνως δεκτοί εις το Ελληνικόν Κράτος".

Δυο εβδομάδες αργότερα η προαναφερθείσα εφημερίδα μας πληροφορεί: "Οι από του τμήματος Ρεθύμνης εκδραμόντες Ρώσοι και επιδραμόντες εις τα χωρία του Αποκόρωνου Κουρνά, Κάστελλον και Φυλακήν σκοπόν είχαν να αρπάσωσιν εκειθεν όσα υπελείφθησαν κτήνη εις τους επαναστάτας των χωρίων Ατσιπόπουλο, Ρούστικα, Μαργαρίταις, Άγιον Κωνσταντίνον κτλ., τα οποία είχαν κατορθώσει ούτοι να μεταφέρωσιν εκεί μετά την καταστροφήν των οικιών και περιουσιών των".

Ακόμα μας ενημερώνει με το παρακάτω κείμενο για κάποια επιδρομή των Ρώσων στον Αποκόρωνα και φυσικά για απώλειες, στις 3-10-1905.

"Ήδη επέδραμον οι Ρώσοι μετά των νέων αυτών συμμάχων των εγγραφέντων και μισθωθέντων αντεπαναστατών και εις Αποκόρωνα εμφορούμενοι υπό των αυτών ενστίκτων. Νύκτωρ κατέλαβον την Γεωργιούπολιν εξ απήνης κατά των επαναστατών επιπεσόντες έχοντες προτεταγμένους τους Ρεθυμνίους συμμάχους ωπλισμένους".

Η ίδια εφημερίδα σε δύο άλλα δημοσιεύματά της:

Τα κείμενα που ακολουθούν έχουν ημερομηνία 10-10-1905. "Η αδρανής έκτοτε στάσις των επιθετικών στρατιών του Ουρπάνοβιτς και των υπ' αυτών βασιβούζοκων, οίτινες, όσοι και αν εξήγησε να τους τάξει υπό στρατιωτικόν πειθαρχίαν και να τους οπλίσει με επανοπληκτικά, δεν έλειψαν να επιδείξωσι την αγριότητά των, ως επι του σώματος του ατυχούς εξ Αλικάμπων ακραιφνούς πατριώτου Εμμ. Γρύλλου, υπαγορευείται φαίνεται εκ διεθνών συγκρούσεων ως δρώντων των Ρώσων επί Ιταλικούς διαμερίσματα.

Αλλά άραγε η Ρωσία η επίσημος ενοεί τα πομφολυγώδη ταύτα όνειρα και ελπίζει να επιτύχη εις τα σχέδια αυτής υπερβάλλει η ειρημένη εφημερίς; Τούτο είναι άδηλον, ουδένα δε πείθει να το παραδεχθί η αιφνιδια μεταβολή της πολιτικής των Άγγλων επί του Κρητικού ζητήματος οίτινες εσχάτως ήρξατο να υπερβεματίζωσι των Ρώσων ως

προς τα καταθλιπτικά μέσα τα οποία μεταχειρίζονται εν Ηρακλείω προς κατάπνιξιν της φωνής της εθνικής συνειδήσεως".

Επίσης στο ίδιο φύλλο υπάρχει άρθρο με τίτλο: "Φρικαλέα τα εν Κρήτη" και ο αρθρογράφος διερωτάται: "Που είναι οι Κρήτες οι γενναίοι κατά της Τουρκικής δεσποτείας μαχηταί; Διατί πτήσουν προ της Ρωσικής δεσποτείας και διατί κρύπτονται προ των ηττημένων της Ματζουρίας; Απώλεσαν την συναίσθησιν της φιλοπατρίας και υπερηφανείας οι Κρήτες και δεν απαρτίζουν σώματα παμπλήθη να μην αφήσουν Ρώσων εν Κρήτη. Είναι λοιπόν αληθές ότι Κρήτες, λαός, χωροφυλάκες και δημοφύρουροι, συνεργάζονται μετά Ρώσων και χάριν της αρμοστείας φονεύουν τους αδελφούς των και βιάφουν τον άρτον των με το αίμα το αδελφικόν;"

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΒΑΠΙΣ

Την 6μ.μ.

Της 25ης Μαρτίου η Α.Β.Υ. επιβάσα του ρωσικού πολεμικού "Χάμπρι" μετά των υπαπιστιών Του ανεχώρησεν εκ Χανίων μεταβαίνων εν Αθήναις, όπως διέβη, τας εορτάς του Πάσχα και παρευρεθί εις την τέλεσιν των μετ' ου πολύ αρξομένων Ολυμπιακών Αγώνων".

Την παρελθούσαν Δευτέραν η Α.Β.Υψηλότης ο Πρίγκηψ επιβάς του ρωσικού πολεμικού "Χράμπρι" ανεχώρησε την 8ην π.μ. μεταβαίνων εις Ρέθυμνον όπου ήθελε παραμείνη ώρας τινας, εκειθεν δε εις Χανιά".

Μεγάλο θέμα είναι επίσης η άφιξη του Υπατου Αρμοστή Αλέξανδρου Ζαΐμη στην πόλη του Ηρακλείου από το Ρέθυμνο με κάποιο ρωσικό πολεμικό πλοίο. Πιο συγκεκριμένα:

"Σήμεραρον περί ώραν 4μ.μ. αφίκετο δια Ρωσικού πολεμικού εις την ημετέραν πόλιν η Α. Εξοχότης ο Υπατος Αρμοστής κ. Ζαΐμης ερχόμενος εκ Ρεθύμνης ένθα είχε παραμείνη επί τινας ημέρας. Την Α. Εξοχότητα υπεδέχθησαν εις την αποβάθραν του λιμένας πάσαι αι αρχαί της πόλεως, το Προξενικόν Σώμα, οι Έλληνες αξιωματικοί ο διοικητής των ενταύθα αγγλικών στρατευμάτων μετ' άλλων αγγλων αξιωματικών Απόσπασμα χωροφυλάκων και αγγλων στρατιωτών παρατεταγμένων απένεμε τας νενομισμένας τιμάς εκατέρωθεν δε της οδού δι' ου θα διήρχετο οι μαθηταί των σχολείων.

Ο κ. Ζαΐμης εξελθών της λέμβου χειρέτησε πάντας τους εν τέλει μεθ' ό συνοδευόμενος υπό του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου του Νομάρχου και Δημάρχου και ακολουθούμενος υπό απείρου πλήθους λαού μετέβη εις την Νομαρχίαν όπου είχε παρασκευασθή διαμέρισμα προς κατάλυσιν. Εκεί εδέχθη τας επισκέψεις των κ.κ. Προξενων ηνωίχθη δε αμέσως βιβλίον παρουσιάσεων και επισκέψεων".

Η ίδια εφημερίδα συνεχίζει:

"Την παρελθούσαν Παρασκευήν και το Σάββατον ετελέσθησαν εν Χανίοις σκοπευτικοί αγώνες εις ούς μετέσχε και η Πολιτοφυλακή και Χωροφυλακή μας. Και την μεν Παρασκευήν ετελέσθησαν οι αγώνες μεταξύ υπαξιωματικών και στρατιωτών. Τα αποτελέσματα υπήρξαν μεταξύ των υπαξιωματικών τα εξής: 1ος ο ενωμοτάρχης της χωροφυ-

της ρωσικής κατοχής στο Ρέθυμνο (1897-1909)

Ο Ρώσος ναύαρχος Ουρμπάνοβιτς με τον συμπατριώτη του συνταγματάρχη του Ρεθύμνου και το δήμαρχο της πόλης και Ρώσους αξιωματικούς. Πίσω τους, στο κέντρο, ο Ιταλός αξιωματικός Γκαρόνε (φωτ. αρχείο Βικελαίας)

λακής μας κ. Γιανναράκης με 37 επιτυχίας ως βραβείον έλαβεν επίχρυσον μετάλλιον, 2ος Ρώσος υπαξιωματικός με 37 επιτυχίας, έπαθλον έλαβε μετάλλιον επηργυρωμένον. 3ος ο λοχίας της Πολιτοφυλακής μας Παπαϊωάννου με 36 επιτυχίας, έλαβεν ως έπαθλον μετάλλιον επηργυρωμένον, μεταξύ δε των στρατιωτών τα εξής: Πρώτοι ήλθον οι Αγγλοι, δεύτεροι οι Ρώσοι, τρίτοι δε οι Χωροφύλακες και Πολιτοφύλακες. Το Σάββατο έγιναν οι των αξιωματικών κατά την εξής σειράν. Πρώτος Ρώσος, δεύτερος Ιταλός, τρίτος ο Έλληνας υπολοχαγός Κονταράτος. Εις το περίστροφον δε: Πρώτος Ρώσος, δεύτερος Ιταλός, τρίτος πάλιν Ιταλός. Εις τους αγώνας των στρατιωτών καθ' ομάδας επέτυχον πρώτον Ρώσοι και δεύτερον Γάλλοι οι και βραβευθέντες. Κατά την απονομήν των βραβείων εκτός των άλλων παρέστη και ο Υπάτος Αρμοστής¹³.

Ακόμα μας λέει ότι: "Την 17η αφίκετο εν τη ημετέρα πόλει εις λόγος εκ του εν Ρεθύμνη ευρισκομένου Ρωσικού στρατού χάριν στρατιωτικού περιπάτου. Αμέσως ο διοικητής του τάγματος της Πολιτοφυλακής παρεχώρησεν εις αυτούς ένα θάλαμον εκ των του στρατώνος όπως παραμείνωσιν εκεί. Τους φιλοξένησαν και τους παρέθεσαν γεύ-

μα στο ξενοδοχείο "Κνωσός".¹⁴

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ "ΙΔΗ"

Απομένει η εφημερίδα "ΙΔΗ" για διεξοδικότερη ενημέρωση.

"Αφιζής του κ. Προξένου της Ρωσίας.

Δια της εν Σούδα ορμούσης Ρωσικής φυλακίδος Σινιέβιτς αφίκετο μετά μεσημβρίαν της παρελθούσης Τρίτης εις την πόλιν μας ο εν Χανίους Γεν. Πρόξενος της Ρωσίας¹⁵.

Ενα ακόμα δημοσίευμα σχετικό με την άφιξη και την υποδοχή του Υπατου αρμοστή, με ρωσικό πολεμικό πλοίο. Ο πρίγκιπας συνοδεύεται από τον υπασπιστή Στέφανο Μεταξά.

"Η άφιξις.

Πράγματι ως είχεν αγγελθή, την Πέμπτην περί ώραν 4μ.μ. ηγκυροβόλησεν έξωθι του λιμένος μας το φέρον εκ Ρεθύμνης τον Υπατον Αρμοστήν Ρωσικών πολεμικών.

Εις την αποβάθραν ανέμενον τον κ. Ζαΐμην ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης, ο κ. Νομάρχης, το Προξενικόν σώμα, οι Έλληνες αξιωματικοί, άγημα Αγγλων μετά της μουσικής του τάγματος και σώμα Χωροφυλακής όπως αποδώσουν τας νενομισμένας τιμάς, και εν γένει πάσαι αι αρχαί της πόλεως Ηρακλείου.

Κατά μήκος της οδού Μαυρτών εισί

παρατεταγμένοι οι μαθηταί των Δημοτικών Σχολείων, το Διδασκαλείον, το Γυμνάσιον και το Λύκειον ο "Κοραής".

Πλήθος άπειρον συνοστίζεται επί των πεζοδρομίων και των επί της οδού εξωστών, ένθα επικρατεί το ωραίον φύλον¹⁶.

Αναφέρω και άλλα σχόλια με διαφορετικούς τίτλους της ίδιας εφημερίδας⁷.

Αναχώρησις διεθνών στρατευμάτων: Στις 25-2-1908 διετάχθησαν οι διοικήσεις των Ρωσικών και Ιταλικών στρατευμάτων, όπως ωσιν έτοιμοι δι' αναχώρησιν, οι μεν πρώτοι εντός μηνός, οι δε δεύτεροι εντός δυο.

Δύο λόγιοι: 6-9-1908 του εν Ρεθύμνη παραμένοντος Ρωσικού στρατού ανεχώρησαν για τα Χανιά και υπολείπεται στο Ρέθυμνο ένας ακόμα λόγος. Ολα αυτά γίνονται στις 6-9-1908.

Βλάβη στο Ιγκύρ: Πρόκειται για κάποια βλάβη στις 1-11-1908 που υπέστη το Ρωσικό ατμόπλοιο "Ιγκύρ" στη μηχανή του κοντά στην Ύδρα. Το συγκεκριμένο ατμόπλοιο εκτελούσε το δρομολόγιο Πειραιά-Κρήτης.

Αναχώρησις Ρώσων: Σήμερα 17-1-1909, πρόκειται ν' αναχωρήσουν εκ Ρεθύμνης πάντες οι εκεί Ρώσοι στρατιώται επανερχόμενοι εις Ρωσίαν, 200 δε μόνον εκ τούτων θα παραμείνωσιν εν Χανίους μέχρι ολοσχερούς εκκενώσεως

της Νήσου υφ' όλων των διεθνών στρατευμάτων.

Αναχώρησις Ρωσικού στρατού εκ Χανίων: Την παρελθούσαν 24-1-1909 ανεχώρησαν εκ Χανίων επανερχόμενοι εις Ρωσίαν 2 λόγιοι του εκεί Ρωσικού τάγματος. Τιμητική διμοιρία αποτελούμενη εξ Αγγλων, Γάλλων, Ιταλών και Κρητών στρατιωτών με επικεφαλής την μουσικήν της Χωροφυλακής συνόδευσεν τους απερχομένους, πλήθος δ' αρκετόν, παρηκολούθησεν αυτούς εις μακράν επί της οδού Σούδας απόστασιν.

Εντονη μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε η Ρωσική παρουσία στην υπόλοιπη Κρήτη. Χαρακτηριστικό αυτής είναι και η ίδρυση Ρωσικού προξενείου στα Χανιά καθώς και το Ρωσικό υποπροξενείο στο Ηράκλειο. Οι Ρώσοι επιθυμούσαν περισσότερο από τις άλλες προστάτριες δυνάμεις (Γαλλία, Ιταλία, Αγγλία) να ασκούν το μεγαλύτερο έλεγχο στα διαδραματιζόμενα στο νησί μας.

Χαρακτηριστικό το δημοσίευμα κάποιας Γαλλόφωνης εφημερίδας της Πετρούπολεως (που φιλοξενείται στην εφημερίδα ΙΔΗ στις 23-5-1909).

"Είναι άλλως τε αμφίβολον αν και αυτοί οι Κρήτες προτιμούν την ένωσιν από την αυτονομίαν" καταλήγει δε λέγων

ότι ο Ελληνισμός ευρίσκεται πλέον εις πλήρη κατάπτωση¹⁸.

Ετσι είχε εκινή η στιγμή η κατάσταση, αυτοί ήταν οι συσχετισμοί των δυνάμεων, τα πράγματα ήταν σοβαρά και οι κινήσεις θα έπρεπε να είναι προσηκτικές, αφού προδιαγράφονταν το μέλλον της Κρήτης.

Ηδη, το Κρητικό ζήτημα περνούσε σε νέα φάση.

1. Ιστορία της Κρήτης, Θεοχάρης Δετοράκης
2. Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός, τόμος Β', σύνδεσμος ΤΕΔΚ, 1998.
3. Εφημερίδα Θέρισσο 3-8-1905
- 4,5,6. Εφημερίδα Θέρισσο 28-8-1905
7. Εφημερίδα Θέρισσο 6-9-1905
8. Εφημερίδα Θέρισσο 3-10-1905
9. Εφημερίδα Θέρισσο της 10-10-1905.
10. Εφημερίδα "ΕΛΠΙΣ" 30-3-1906
11. Εφημερίδα "ΕΛΠΙΣ" 29-6-1906
12. Εφημερίδα Ο.Π. 4-10-1907
13. Εφημερίδα "ΕΛΠΙΣ" 23-5-1908
14. Εφημερίδα "ΕΛΠΙΣ" 20-6-1908
15. Εφημερίδα "ΙΔΗ", 12-7-1907
16. Εφημερίδα "ΙΔΗ", 12-7-1907
17. Εφημερίδα "ΙΔΗ" 25-2-1908, 6-9-1908, 1-11-1908, 17-1-1909, 24-1-1909.
18. Εφημερίδα "ΙΔΗ" 23-5-1909.

Εικόνες αγγλικής κατοχής

Της Λένας Τζεδάκη
-Αποστολάκη
Φιλολόγου-Ιστορικού,
Σχ. Συμβούλου Φιλολόγου
Ηρακλείου

Η συστηματική παρουσία Αγγλικών στρατευμάτων στο Ηράκλειο συνδέεται με την τελευταία φάση του Κρητικού ζήτηματος και με τα δραματικά γεγονότα της 28ης Αυγούστου του 1898. Οι διαρπαγές περιουσιών, οι εμπρησμοί οικιών και εμπορικών καταστημάτων, οι δολοφονίες πολιτών και ο αφανισμός μέρους της ηρακλειώτικης πολιτικής και οικονομικής ηγεσίας σε συνδυασμό με τη δολο-

φονία δεκαεπτά Άγγλων στρατιωτών καθώς και του Υ/προξένου της Αγγλίας Λυσ. Καλοκαιρινού από εξαγριωμένους μουσουλμάνους κατοίκους -παλαιούς και νέους- του Ηρακλείου είχαν ως αποτέλεσμα τον κατάπλου στο λιμάνι της πόλης ισχυρής μούρας του αγγλικού στόλου υπό τον ναύαρχο Νόελ.

Οι Ευρωπαίοι ναύαρχοι των Μ. Δυνάμεων, ένας εκ των οποίων ήταν ο Άγγλος ναύαρχος Νόελ, βρισκόταν στα Χανιά από τον Φεβρουάριο του 1897, λόγω της συστηματικής εμπλοκής των ευρωπαϊκών κρατών στο Κρητικό ζήτημα (στην ουσία στο Ανατολικό ζήτημα) και με αφορμή μια ακόμη επανάσταση των χριστιανών ενάντια στην οθωμανική κατοχή. Στην προσπάθεια ελέγχου των εξελίξεων στο χώρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αποφάσισαν την ενίσχυση της παρουσίας τους στην περιοχή με την αποστολή στρατιωτικών (ναυ-

τικών) δυνάμεων και τη διεθνή κατοχή του νησιού. Στρατιωτικές δυνάμεις από τις Μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία, Γερμανία, Αυστρία), διαιρώντας το νησί σε ζώνες κατοχής ανέλαβαν την τήρηση της τάξεως και την προστασία των συνοίκων πληθυσμών, υπό τις οδηγίες ενός κοινού διακρατικού συμβουλίου, του Συμβουλίου των Ναυάρχων. Σε σύντομο χρονικό διάστημα από το προσκήνιο του Κρητικού ζητήματος αποχώρησαν η Γερμανία και η Αυστρία.

Η γενίκευση της επανάστασης το χειμώνα του 1897, η αποστολή στην Κρήτη ελληνικού εκστρατευτικού σώματος υπό τον Τ. Βάσσο, ο βομβαρδισμός των επαναστατών από τους Ναυάρχους στο Ακρωτήρι, το ευρωπαϊκό φιλελληνικό κίνημα -στοιχεία ενισχυτικά της Κρητικής υπόθεσης- αλλά και παράλληλα η διεθνή κατοχή του νησιού από τις Μ. Δυνάμεις (Φεβρουάριος 1897) καθώς και η ήττα της Ελλάδας στα χώματα της Θεσσαλίας (Απρίλιος 1897) οδήγησαν τους Ναυάρχους στην υποβολή κοινής πρότασης για Αυτονομία του νησιού και τους Κρητικούς σε πολιτικό συμβιβασμό και στην αποδοχή της. Έτσι, η λύση της Αυτονομίας της Κρήτης αντί της Ένωσής της με την Ελλάδα, κατατέθηκε ως πρόταση στις Γ. Συνελεύσεις των επαναστατημένων Κρητικών. Χρειάστηκε ολόκληρο το καλοκαίρι του 1897 και τρεις Γ. Συνελεύσεις (Αρμένιοι, Αρχάνες, Μελιδόνι) για να υποστηριχτεί ομόφωνα η δύσκολη αυτή λύση του Κρητικού ζητήματος. Γνωστοποιώντας την απόφασή της προς τον Κρητικό λαό το επόμενο καλοκαίρι (1898) η Γ. Συνέλευση ανήγγειλε ταυτοχρόνως την εκλογή πενταμελούς Εκτελεστικής Επιτροπής, η οποία θα διοικούσε το νησί, ως την άφιξη του Αρμοστή, σε συνεργασία με το Συμβούλιο των Ναυάρχων. Η παρουσία Ευρωπαϊκών στρατευμάτων στις πόλεις της Κρήτης είχε νομιμοποιηθεί.

Όταν ξέσπασαν τα γεγονότα του Αυγούστου του 1898, το Ηράκλειο - στο πλαίσιο της Διεθνούς

κατοχής του νησιού- βρισκόταν κάτω από την αγγλική δικαιοδοσία, με 1.400 πλήρως εξοπλισμένους Άγγλους στρατιώτες, στρατωνισμένους στο «ισόπεδο ανάχωμα του προμαχώνα που δεσπόζει στη θάλασσα» (στο χώρο των βενετσιάνικων τειχών), υπό τις διαταγές του συνταγματάρχη Τσερμσάνιτ, ειδικού στις ανατολικές υποθέσεις και επί ειλοουσατία στρατιωτικού ακούλου στην Κωνσταντινούπολη. Το Ηράκλειο ήταν η δημογραφικά ισχυρότερη πόλη, με το μεγαλύτερο λιμάνι και την πλουσιότερη ενδοχώρα του νησιού, παρά τις καταστροφές των τελευταίων χρόνων. Έτσι, οι Άγγλοι κατείχαν την πόλη που παρουσίαζε το μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τις άλλες μεγάλες πόλεις της Κρήτης για την αγγλική διπλωματία, την αγγλική πολιτική, τις αγγλικές επιδιώξεις. Όχι τόσο για λόγους οικονομικού ενδιαφέροντος, οι εμπορικές σχέσεις της Κρήτης με την Αγγλία ήταν εξαιρετικά περιορισμένες σε σχέση με άλλα κράτη, όπως π.χ. με την Γαλλία, όσο για λόγους που σχετιζόνταν με την διεθνή αγγλική παρουσία και την αγγλική πολιτική στο χώρο της Μεσογείου, της Β. Αφρικής και της Α. Ανατολής.

Στα κρίσιμα γεγονότα του Αυγούστου ο Διοικητής του αγγλικού σώματος, ο συνταγματάρχης Τσερμσάνιτ και οι δυνάμεις του δεν βόηθησαν τους χριστιανούς, όπως δεν προφύλαξαν σε όλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα των ταραχών τον πληθυσμό από βιαιοπραγίες ούτε προστατέψαν τις χριστιανικές περιουσίες των ηρακλειωτών από τους τουρκοκρητικούς πρόσφυγες της ενδοχώρας ή τα εγκαταλελειμμένα σπίτια και τα καταστήματα αυτών που είχαν γίνει πρόσφυγες σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Επικαλούμενος οδηγίες και διαταγές του Συμβουλίου των Ναυάρχων, σχετικά με την ασφάλεια των Άγγλων στρατιωτικών, ο συνταγματάρχης Τσερμσάνιτ υπήρξε θεατής όλης αυτής της αγριότητας. Αντίθετα, η αντίδραση του ναύαρχου Νόελ ήταν άμεση και λειτουργήσε ως πρότυπο για τις άλλες

Μ. Δυνάμεις στον οποίον τη δικαιοδοσία βρισκόταν οι υπόλοιπες μεγάλες πόλεις του νησιού. Οργάνωσε την αποβίβαση στρατιωτικών τμημάτων και την κατάληψη του συνόλου των τειχών και της πόλης. Διέταξε τη σύλληψη, την άμεση καταδίκη και εκτέλεση των πρωιταίων, πληθώρα φυλακίσεων και απελάσεων υπόπτων τουρκοκρητικών. Συνέταξε τηλεγράφο για την αποχώρηση των οθωμανικών στρατιωτικών δυνάμεων και πέτυχε την τελική εκδίωξη του οθωμανικού στρατού από την περιοχή. Τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς δεν υπήρχαν πια Οθωμανοί στρατιώτες στο Ηράκλειο και στην Κρήτη.

Υπήρχαν, όμως, Άγγλοι αξιωματικοί και στρατιώτες στην πόλη, σε μια πόλη κατακτημένη κάτω από τον ευγενικό προσδιορισμό της «προστασίας». Ο δρόμος για την ελευθερία του νησιού και της πόλης του Ηρακλείου ήταν ακόμη μακρύς, θα χρειαζούσαν δεκαπέντε χρόνια ως την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Τομή, μεταξύ άλλων, σε αυτήν την πορεία υπήρξε η αποχώρηση των ευρωπαϊκών στρατευμάτων από το νησί, που για το Ηράκλειο συνέβη στις 13/7/1909. Η αγγλική κατοχή στην πόλη μας κράτησε συνολικά δώδεκα χρόνια.

Σε πραγματικό και συμβολικό επίπεδο η κατοχή αυτή προσδιορίζεται από την παρουσία των Άγγλων σε ολόκληρο το χώρο της βενετικής οχύρωσης, στη δυτική είσοδο της πόλης και από «μια εισβολή καινούργιων ιδεών, εθίμων και τρόπου ζωής». Μέσα από τις διαθλάσεις της μνήμης, εξήντα και κάτι χρόνια αργότερα, ο Μ. Δερμιτζάκης στο βιβλίο του «Το παλιό Κάστρο. Απ' όσα θυμούνται» ιστορεί:

«...Ολόγυρα από τα σοκάκια και τσαρσά του Κάστρου ορθώνονταν τα Βενετσιάνικα μπεντένια με τις ξυλένιες παράγκες, που εστρατονίζονταν το Εγγλέζικο τάγμα της φρουράς, βαμμένες με βαθύ σκούρο καφέ, και στο ψηλό κοντάρι πάνω στον πλατύ χώρο της Χανιώπορτας [που] ευκαμύτιζε η μεγάλη σημαία της Αγγλικής Αυτοκρατορίας και

[που] στην αλή της Χανιώπορτας οι Εγγλέζοι φρουροί μαζί με τον σαλπιχτή του τάγματος την ανεβοκατέβαζαν πρωί και βράδυ με παράτα...». Εικόνες της ίδιας πραγματικότητας έχουν αποτυπωθεί σε πλήθος φωτογραφικών εικόνων της εποχής, που είναι γνωστές σε όλους μας.

Ως συμπληρωματικό μέρος για τη διαμονή στρατιωτών χρησιμοποιήθηκε περιοχή στο δυτικό άκρο της Πλατιάς Στράτας (σημερινή Λεωφ. Αν. και Μ. Καλοκαιρινού), η συνοικία Γεννί Τζαμί και ο κισλάς των γερλιδών, όπου διέμεναν οι μισθοφόροι Μαλτέζοι, οι «έμμισθοι μεταγωγικοί», με τα άλογα του αγγλικού τάγματος. Άλλοι στρατιώτες διέμεναν σε διάφορες περιοχές κοντά στα τείχη, όπως στην περιοχή της Πόρτας των Χανίων, στην Κιζιλ Τάμπια, στην Πηγάδα.

Αυτή η μόνιμη και συστηματική παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων, των οποίων ηγείται ανώτερος αξιωματικός, σημαδεύει τη ζωή και την καθημερινότητα της πόλης μας για μια δωδεκαετία. Ο Άγγλος διοικητής στο Ηράκλειο, όπως και οι ομόλογοί του στις άλλες πόλεις, διέθετε «στρατιωτική δύναμη δύο περίπου ταγμάτων. Κάθε τομέας είχε ιδιόκτητο στρατοδικείο, ιδιόκτητο αστυνομία, και ούτε καθ' εξής. Αποτελούσαν, τουοτοτρόπως, μπορεί κανείς να ειπεί, εν είδος Ηνωμένων Πολιτειών της Κρήτης διοικουμένων υπό του εν Χανίοις εδρεύοντος Συμβουλίου των τεσσάρων Ναυάρχων», έγραψε στα απομνημονεύματά του ο Πρίγκιπας Γεώργιος.

Ένα είδος, λοιπόν, «Ηνωμένων Πολιτειών της Κρήτης» στη διπλωματική γλώσσα και στην αισιόδοξη οπτική του Πρίγκιπα Γεωργίου. Χωρίς, όμως, τις προϋποθέσεις και τον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής! Η προσπάθεια των Άγγλων να αποκαταστήσουν την ηρεμία στην περιοχή και να επιβάλουν τις συλλογικές αποφάσεις των Μ. Δυνάμεων οδήγησε σε σειρά διοικητικών πράξεων. Έτσι, τα αυστηρά αστυνομικά μέτρα, η απαγόρευση των υπαί-

Κατοχή του Ηρακλείου από τους Άγγλους μετά τη σφαγή της 25ης Αυγούστου 1898

Αγγλικά παραπήγματα στο Ηράκλειο

Άγγλοι στρατιώτες στα τείχη του Ηρακλείου

Αθλοπαιδιές Άγγλων στο Ηράκλειο

Άγγλικό νεκροταφείο στο Ηράκλειο

Ηράκλειο 1897-1909

Θριων συναθροίσεων, η λογοκρισία των τοπικών εφημερίδων, οι αγγαρείες, οι φυλακίσεις, οι προσβολές και οι καταπίσεις των κατοίκων της πόλης από τον στρατό κατοχής προκάλεσαν τη δυσφορία των κατοίκων, δυσφορία η οποία εκφράζεται με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο στην επιγραμμιακή φράση ενός ηρακλειώτη της εποχής εκείνης: «Ανάθεμα τσι και πώς θα τσι βγάλομε από τον τόπο μας».

Τα αστυνομικά μέτρα ήταν συνεχρή και αδιάκοπα, ακόμα και για δευτερεύοντα ζητήματα, όπως το ακόλουθο: ο «Άγγλος Κολονέλος», στο πλαίσιο μιας φιλοζωικής κουλτούρας εντελώς διαφορετικής από αυτήν των Κρητικών, εξέδωσε διαταγή «να μην είχαν στις διχαλωτές τους βέργες οι χωρικοί, που μ' αυτές λαλούσανε τα ζωντανά τους, τα νημάτερα σιντεφονά καρφιά». Σε περίπτωση, δε, παραβίασης της διαταγής «Οι πολιτσάδες παίρνοντας τη βέργα τον εκεντούσανε [τον παραβάτη] στα μεριά και στα πσινά με τον ίδιο τρόπο που αυτός εκεντούσε το ζωντανό του να περπατά και να τρέχει γρήγορα...», μας παραδίδει ο Μ. Δερμιτζάκης.

Ο ίδιος συγγραφέας μαρτυρεί ένα άλλο είδος ποινής, τον μπίκο, τον «ιστορικό μπίκο», σύμφωνα με το χαρακτηρισμό του Θ. Μαρκιδη. Η εξιστόρηση του Μ. Δερμιτζάκη έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί μας δίνει όλο το πλαίσιο εκτέλεσης της ποινής: «...ήρχονταν οι Εγγλέζοι στρατιώτες φρουροί και έπιρναν κάθε πρωί τους καταδίκους και τους έφερναν στην αγγαρεία. Η αγγαρεία ετούτη ελέγονταν μπίκος. Εκεί οδηγημένοι οι κατάδικοι ήταν υποχρεωμένοι να πελεκούν καθισμένοι στα πλακόστρωτα τσαρσιά τις γαλάζιες πλάκες τους για να μη γλιστρούν τα μουλαρομπέγερρα που πήγαιναν έρχονται στη χώρα. Από την αγγαρεία ετούτη δεν εξαιρούνται ούτε οι πολιτικοί κρατούμενοι που οδηγημένοι και τούτοι μαζί με τους καταδίκους ήταν υποχρεωμένοι να πελεκήσουν τον μπίκο...

Εκείνο που μου έκανε εντύ-

πωση [...] ήταν το θέαμα των καταδίκων, που με την αλυσίδα κάθε ένας κρατημένη στη μέση του και φθάνοντας ως το κάτω μέρος του δεξιού του ποδαριού, αργοσάλευαν ο ένας δίπλα στον άλλο δεμένοι από τα χέρια, κατάχλομοι όλοι, φθάνοντας στο μέρος που τους έφερναν, στου χειμώνα τα ξεροβόρια και στου καλοκαιριού τα λιπύρια οι Εγγλέζοι φρουροί, να ζετέλευαν την αγγαρεία του μπίκου... με το ξερό κομμάτι του πικρόζυνου μαύρου ψωμιού που τους εχορηγούσε το γκουβέρνο, μέρα με την ημέρα χωρίς κανένα άλλο προσφάμι».

Από την πλευρά τους, οι Άγγλοι στρατιώτες εκτός από τη δυσφορία των κατοίκων και τις αντιδράσεις σε πολιτικό επίπεδο των χριστιανών, αντιμετώπισαν προβλήματα στην καθημερινότητά τους και από το μουσουλμανικό στοιχείο της πόλης, καμιά φορά ιδιαίτερα σοβαρά. Ένα παράδειγμα τέτοιου είδους είναι η σεξουαλική παρενόχληση (για να μιλήσω με όρους σημερινούς) που υπέστησαν την άνοιξη του 1905 ο Λιονέλ Γκέιλ, ο Τσάμης Μπόφτον και ο Φρειδερίκος Μόφτορ, στη θέση Μασταμπά Ηρακλείου από τον Μουσταφά Αχμέτ Καραβελάκη, όταν ο τελευταίος «προσεκάλει αυτούς εις παρά φύσιν ασέλγειαν... ούτω δε δια των ακολάσεων τούτων πράξεων του γενομένου δημοσίου προσέβαλε την αιδών». Οι αρχές αντιμετώπισαν άμεσα το ζήτημα αλλά ο Καραβελάκης φυγοδίκησε και, μολονότι τοιχοκλήθηκε επίσημα και κατ'επανάληψη το «κλήτήριο επίκριμα» στο χώρο της μόνιμης διαμονής του, δύο χρόνια αργότερα η υπόθεση αυτή ήταν ακόμη σε εκκρεμότητα.

Εκτός από τα μέτρα τα σχετικά με τη τήρηση της τάξεως η επίσημη αγγλική παρουσία γινόταν αδιάκοπα εμφανής με την συστηματική οργάνωση τελετών, παρελάσεων, επιδείξεων, επιθεωρήσεων, αθλητικών αγώνων και άλλων γεγονότων, των οποίων η φωτογραφική απεικόνιση διέσωσε στην ιστορική μας μνήμη. Οι δημόσιες εκδηλώσεις, όταν δεν συνδέονταν με επίση-

μα γεγονότα, όπως π.χ. με την επίσκεψη του Αλ. Ζαΐμη στο Ηράκλειο, στόχευαν στην υπογράμμιση της ισχύος του στρατού κατοχής αλλά και στην επίδειξη χαρακτηριστικών σωστής συγκρότησης, οργανωτικής ικανότητας, πειθαρχίας, και δύναμης του συνόλου των αγγλικών στρατευμάτων. Οι οπερετικού χαρακτήρα δημόσιες αυτές εκδηλώσεις σε συνδυασμό με τη συχνή παρουσία της αγγλικής μπάντας στους κεντρικούς δρόμους του Ηρακλείου, είχαν σκοπό την υποταγή και τον εντυπωσιασμό του πληθυσμού.

Η παρουσία, όμως, του Αγγλικού στρατού κατοχής είχε και τις θετικές της πλευρές στην κοινωνική ζωή και την οικονομική ανάπτυξη της πόλης. Εκτός από τις ανάγκες ανάπτυξης που προκάλεσε η ίδια η παρουσία των στρατευμάτων κατοχής, καταφθάνουν στο Ηράκλειο χριστιανοί από την ενδοχώρα, Έλληνες από διάφορα μέρη της Ελλάδας και ξένοι από τις ευρωπαϊκές χώρες. Καθώς η αγγλική «προστασία» παρέχει τις απαραίτητες εγγυήσεις ασφάλειας, η περίοδος των ταραχών είχε ελεγχθεί και το καθεστώς της «Αυτονομίας» προχωρούσε στην πραγματοποίηση σειράς διαρθρωτικών αλλαγών, η πόλη ενισχύεται δημογραφικά. Παλαιοί κάτοικοι του Ηρακλείου, πρόσφυγες κατά την πρόσφατη περίοδο, επιστρέφουν στην πόλη και νέοι κάτοικοι προστίθενται στον πληθυσμό της, άλλοι από ανάγκη, άλλοι για λόγους καριέρας, άλλοι για λόγους καιροσκοπισμού και άλλοι για εμπορικούς λόγους. Έτσι, το εμπόριο αναζωογονείται, παλαιές επιχειρήσεις εκσυγχρονίζονται, ενώ δημιουργούνται νέες για την εξυπηρέτηση των στρατιωτικών, του νεοαφιχθέντος πληθυσμού αλλά και των μόνιμων κατοίκων της πόλης. Παράλληλα, με αποφάσεις της Κρητικής Πολιτείας και των τοπικών αρχών σχεδιάζονται και υλοποιούνται δημόσια έργα στην πόλη του Ηρακλείου και στην ενδοχώρα του νομού, ενισχύονται οι αγροτικές καλλιέργειες και γίνονται προσπάθειες βελ-

τίωσης της βιομηχανικής παραγωγής.

Η γλωσσομάθεια αναπτύσσεται, τα εγγλέζικα γίνονται της μόδας. Ο μεθοδιστής ιερέας του τάγματος Τόμας Γκάρνις αναλαμβάνει τη διδασκαλία τους στο Λύκειο ο «Κοραής» για τα παιδιά των εύπορων αστών, ενώ στους δρόμους της πόλης και στα σοκάκια των συνοικιών τα μικρά παιδιά προσθέτουν στην καθημερινή τους ομιλία αγγλικές λέξεις και μικρές φράσεις. Εισάγονται νέες ευρωπαϊκές συνήθειες στον τρόπο ζωής, τον εξοπλισμό των σπιτιών, τη μόρφωση, τη διατροφή, την ενδυμασία, τον αθλητισμό, την αναψυχή και τη διασκέδαση. Στο ρεπερτόριο των μουσικών προστίθενται αγγλικοί ύμνοι και ευρωπαϊκή μουσική, ενώ σε δημόσιους χορούς ή ιδιωτικές εορταστικές συγκεντρώσεις πλουσιών ο «Άγγλος αξιωματικός» είναι παρών. Τα κέντρα διασκέδασης πυκνώνουν στις κεντρικές πλατείες, για την ψυχαγωγία των αξιωματικών και των αστών, και στις παρυφές της πόλης, για την αναψυχή των στρατιωτών και των λαϊκών στρωμάτων. Η πλατεία των Τριών Καμαρών γίνεται χώρος δημόσιας κοινωνικότητας καθώς οι Άγγλοι αείρουν παλαιά απαγορευτική διαταγή των Οθωμανών και επιτρέπουν στους χριστιανούς να κάνουν εκεί τον περιπάτο τους. Η πολιτισμική επίδραση της Ευρώπης, μέσω της Αγγλικής κατοχής, είναι εμφανής σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής και αφορά όλες τις κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού, γίνεται, όμως, ιδιαίτερα αισθητή στα υψηλότερα οικονομικά στρώματα, εκεί όπου βρίσκονται πάντοτε οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την πρόσληψη νέων τάσεων.

Η αποτίμηση της αγγλικής κατοχής στο Ηράκλειο της Κρητικής Πολιτείας δεν είναι σκόπιμο να δοθεί μέσα από αυτό το άρθρο, του οποίου οι συνθήκες δημοσίευσης δεν επιτρέπουν τη λεπτομερή εξέταση όλων των πτυχών του θέματος. Όπως, όμως, συμβαίνει πάντοτε στην ιστορική διαδρομή των ανθρώπων και

των κοινωνιών τους τίποτε δεν είναι συνολικά θετικό ή συνολικά αρνητικό. Εξάλλου κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ν. Σταυρινίδη, Του Ροΐδη το Καζίνο (Μια τραγική ιστορία φυλετικού μίσους), Ηράκλειο 1983.

Μ. Δερμιτζάκη, Από όσα θυμούμαι. Το παλιό Κάστρο, Ηράκλειο 1962

Θ. Μαρκιδη, περ. Κνωσός, τχ. 17-33, Αθήνα 1955-1962

Ευαγ. Φραγκάκι, Συνοικία Αρμένικη εκκλησία. Θλιβερές αναμνήσεις και κατσουκανιές, Αθήνα 1980

Γ. Η. Πάγκαλος, Το κρίνο, Κρήτη, περ. Ηώς, 2η έκδοση, Αθήνα 2001

Γ. Μαργαρίτης, Από την Οθωμανική στην Αυτόνομη Κρήτη, περ. Ιστορικά, τχ. 51, Αθήνα 2000

V. Berard, Κρητικές υποθέσεις. Οδοιπορικό 1897. Μέρες ναυάρχων και επανάστασης. Χανιά-Ρέθυμνο- Ηράκλειο-Σητεία-Σφακιά, Γ. Μοραγλής (μετ., εισ., σχόλια Γ. Μοραγλής), Τροχαλία, Αθήνα 1994

Ελ. Ζέη, Χώρος και φωτογραφία. Το Ηράκλειο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Κρητική Πολιτεία. Συλλογή Μ. Σάλλα, Π.Ι.Ο.Π., Αθήνα 2005

Χρ. Τζομπανάκη, Το Ηράκλειο εντός των τειχών. Αστική αρχιτεκτονική των νεότερων χρόνων από τις αρχές του 19ου έως

και την τέταρτη δεκαετία του 20ου αι., Τ.Ε.Ε./Τ.Α.Κ., Ηράκλειο 2000

Χρ. Τζομπανάκη, Χάνδακας. Η πόλη και τα τείχη, Ε.Κ.Ι.Μ., Ηράκλειο, 1996

Γ. Ζαϊμάκης, «Καταγωγή ακμάζοντα». Παρέκκληση και πολιτισμική δημιουργία στον Λάκκο Ηρακλείου (1900-1940), Πλέθρον, Αθήνα 1999

Γ. Ζαϊμάκης, Αστικές αντιλήψεις και ψυχαγωγικές πρακτικές: Τα καφωδεία στο Ηράκλειο την περίοδο της Αυτονομίας της Κρήτης στο: Θ. Δετοράκης-Αλ. Καλοκαιρινός (επιμ.), Η τελευταία φάση του Κρητικού ζητήματος, Ε.Κ.Ι.Μ., Ηράκλειο 2001

Γ. Μανουσάκης, Τα Χανιά στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας, εφημ. Χανιώτικα Νέα. Αφιέρωμα, Χανιά 18/4/2000

Γ. Παπιομούτογλου (επιμ.), Ημερήσιες διατάξεις της Ρωσικής διοίκησης στο Ρέθυμνο (Οκτώβριος 1898- Ιούλιος 1899), Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνης, Ρέθυμνο 2007

Επίσημη Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας, έτη 1902, 1905, 1907

Οι φωτογραφίες που συνοδεύουν το κείμενο είναι από το βιβλίο Ελ. Ζέη, Χώρος και φωτογραφία. Το Ηράκλειο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Κρητική Πολιτεία. Συλλογή Μ. Σάλλα, Π.Ι.Ο.Π., Αθήνα 2005.

Η αναχώρηση του αγγλικού στρατού από το Ηράκλειο την 13/26 Ιουλίου 1909

Παρασημοφόρηση Αγγλών στρατιωτών

Είσοδος του Ηγεμόνος Κρήτης Γεωργίου στο Ηράκλειο διά της πόλης του Φρουρίου. Αξιωματικοί και στρατιώτες των Διεθνών Στρατευμάτων

Παρέλαση Αγγλικών στρατευμάτων

“Η ευημερία της Κρήτης εξαρτάται

Μια σημαντική έκθεση, που συντάχθηκε το 1899, από το διευθυντή του “Εν Αθήναις Γεωργικού Σταθμού”, και αποτέλεσε τη βάση της αγροτικής ανάπτυξης της Κρήτης

Tillage in Crete
Labourage en Crète

Η προσπάθεια οργάνωσης του αγροτικού τομέα από την Κρητική Πολιτεία, ξεκίνησε με την ανάθεση σε ειδικό από την Αθήνα μιας μελέτης με την υπάρχουσα κατάσταση στην Κρήτη και τις προτάσεις του. Όπως όλες οι δραστηριότητες στο νησί, έτσι και η γεωργία ήταν σε κατάσταση διάλυσης. Ο σύμβουλος Οικονομικών Κωνσταντίνος Φούμης, μόλις ανέλαβε, κάλεσε το διευθυντή του Γεωργικού Σταθμού Αθηνών Αριστείδη Μουράτογλου, ο οποίος αφού επί καιρό διέτρεξε όλο το νησί, του παρέδωσε μια εκτενή έκθεση, τον Αύγουστο του 1899. Αυτή ήταν και η βάση της γεωργικής οργάνωσης στο νησί, τα επόμενα χρόνια. Όπως σωστά σημείωσε ο Μουράτογλου “η ευημερία της Κρήτης, αναντιρρήτως, εξαρτάται από την γεωργία, την μόνη της νήσου πραγματική πηγή παραγωγής πλούτου”.

Η σημαντική αυτή έκθεση-ντοκουμέντο, είχε ως εξής:

“ΕΚΘΕΣΙΣ
Προς την Ανωτέραν Διεύθυνσιν των Οικονομικών.

Περί των ληπτέων μέτρων δια την εν Κρήτη Γεωργίαν και περί της ανάγκης ιδρύσεως γεωργικού τμήματος παρά τη Ανωτέρα Διεύθυνσιν των Οικονομικών.

Εισαγωγή-Γεωργική Διοίκησης-Περί γεωργικής εκπαίδευσεως-Περί γεωργικών σταθμών-Περί του τεχνικού προσωπικού της Γεωργικής Διοικήσεως-Περί γεωργικού Συμβουλίου-Περί γεωργικής λογιστικής-Περί διοικήσεως των δασών-Περί γενικών μέτρων προς εμπύχωση της γεωργίας-Προϋπολογισμός εξόδων-Ανακεφαλαιώσις.

Εισαγωγή

Η ευημερία της Κρήτης αναντιρρήτως εξαρτάται από την πρόοδον της γεωργίας, ήτις, τότε νυν έχουν, είναι η μόνη της νήσου πραγματική πηγή παραγωγής πλούτου και μόνον δια της όσον το δυνατόν τελειωτέρας αναπτύξεως αυτής δύναται μετά

παρέλευσιν χρόνου να επέλθη και η ανάπτυξις βιομηχανιών τινών, δι’άς, ένεκα των ειδικών περιστάσεων, υφ’άς η Κρήτη ευρίσκειται, είνε αυτή πρόσφορος.

Δια τους λόγους τούτους επιβάλλεται τη Κρητική Πολιτεία η δια καταλλήλων νομοθετικών μέτρων και αυστηράς εφαρμογής αυτών εμπύχωση της γεωργίας της χώρας.

Σήμερον παρά πάντων αναγνωρίζεται, ότι η δράσις της Πολιτείας ως προς την ανάπτυξιν και βελτίωσιν της γεωργίας είναι ευρεία και ποικίλη· αλλ’ όπως αυτή καταστή όντως ευεργετική και γόνιμος απαραίτητον είναι να διαπνέηται υπό πνεύματος ενεργείας σαφώς καθωρισμένης και να ακολουθή σύστημα εν αρμονία προς τας ανάγκας της βιομηχανίας ταύτης και τας ειδικάς συνθήκας, υφ’άς η χώρα διατελεί.

Η κυριωτάτη δια την ανάπτυξιν της γεωργίας της χώρας ενότης της Πολιτείας είναι η μελέτη και η εξερεύνησις και ο καθ’ όλα ακριβής προσδιορισμός των καλλιεργητικών συστημάτων και των μεθόδων, άς οφείλει ν’ ακολουθήσῃ η ιδιωτική πρωτοβουλία κατά την ανάσκησιν της βιομηχανίας ταύτης, ήν ο πολίτης εξασκεί προς ίδιον κέρδος και ζημίαν.

Η Πολιτεία δεν οφείλει και δεν δύναται να ενασχοληθῆ, υπό το πρόσχημα της ενισχύσεως της εθνικής παραγωγής, εις γεωργικάς επιχειρήσεις· διότι το τοιούτο συχνά θέλει δώσει ολέθρια οικονομικά αποτελέσματα καθ’ όσον μακρά πείρα απέδειξε πανταχού, ότι το Δημόσιον είναι κακός διαχειριστής πάσης μεν εν γένει επιχειρήσεως, ίδια των γεωργικών, ών ο κυριώτατος χαρακτήρ είναι το πολυάριθμον και ποικίλον των λεπτομερειών και η μακρά διάρκεια εκάστης των εργασιών, των αποτελουσών το σύνολον της επιχειρήσεως.

Η Πολιτεία δύναται και οφείλει ν’ αναπτύξη και τρέψη προς την γεωργίαν το πνεύμα των επιχειρήσεων δια καταλλήλων ενθαρρύνσεων, να εμπύχωση την ιδιωτικήν πρω-

τοβουλίαν δια λιστελών νομοθετημάτων και μέτρων, να παράσχη πάσαν δυνατήν πληροφορίαν συντελούσαν εις την επιτυχεστέραν διαρρύθμισιν των ιδιωτικών γεωργικών συμφερόντων και κυρίως να διαχύση ανά τας διαφόρους κοινωνικάς τάξεις δια πάντων των δυνατών μέσων αφθόνως τας γεωργικάς γνώσεις, υπό πάσας αυτών τας μορφάς, προσελκύνουσα τοιοιούτους προς την γεωργίαν της χώρας ου μόνον τα αναγκαία κεφάλαια, αλλά και τα ευφρόστερα και δραστηριώτερα στοιχεία της κοινωνίας. Επί τούτων βασιζομένη η γεωργία της χώρας γοργώς θέλει τραπή την οδόν της προόδου και τάχιστα θέλει πραγματοποιήσει άφθονα κέρδη, προς ωφέλειαν εκάστου ατόμου, εν μέρει θεωρουμένου, και του συνόλου αυτών, της Πολιτείας.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Προς επίτευξιν τούτων απαραίτητον είναι, όπως η γεωργία, η συγκεκριμένα τα μέγιστα υλικά συμφέροντα των πολιτών και αποτελούσα την υλικήν κρητιδα της οικονομικής ευεξίας του Κράτους, αντιπροσωπεύηται παρά τη διοικήσει της χώρας καταλλήλως και αναλόγως της σπουδαιότητος αυτής.

Μόνον δια καταλλήλου αυτής παρά τη Κυβερνήσει της χώρας αντιπροσωπεύει είναι δυνατόν να εξετάζωνται επισταμένως και υπό πάσας αυτών τας μορφάς τα ποικίλα γεωργικά συμφέροντα και να λαμβάνωνται λελογισμένα και αποτελεσματικά υπέρ αυτών μέτρα.

Δια τους άνω εκτεθέντας λόγους απαραίτητον θεωρούμε την παρά τη Ανωτέρα Διεύθυνσιν των Οικονομικών ίδρυσιν ειδικού γεωργικού τμήματος, σκοπόν και μέλημα έχοντος την προαγωγήν και βελτίωσιν της γεωργίας της χώρας.

Τα σπουδαιότερα των αντικειμένων, άτια δέον ν’ απασχολώσι το τμήμα τούτο είναι:

1ον) Η επεξεργασία των γεωργικών νομοθετημάτων και των προς βελτίωσιν της γεωργίας λαμβανόμενων εκάστοτε μέτρων.

Η προμελέτη αυτή είναι σπουδαιότερη διότι τα λαμβανόμενα μέτρα δεν αρκεί να είναι αυτά καθ’εαυτά ορθά και χρήσιμα, αλλά πρέπει να ευρίσκωνται και εν πλήρει αρμονία, αφ’ ενός μεν προς τους κοινωνικούς και οικονομικούς όρους, υφ’ούς οι γεωργοί διατελούσι και αφ’ετέρου προς την λειτουργίαν της εν γένει Κυβερνητικής μηχανής και προς το παγκόσμιον εμπόριον των προϊόντων της ιδίας γεωργίας και των γεωργικών βιομηχανιών· διότι σήμερον, ένεκα της ευκόλου και ταχέως συγκοινωνίας, δεν επιτρέπεται κατά την λήψιν οιουδήποτε μέτρου υπέρ της γεωργίας χώρας τινος να παροόδου και τάχιστα θέλει πραγματοποιήσει άφθονα κέρδη, προς ωφέλειαν εκάστου ατόμου, εν μέρει θεωρουμένου, και του συνόλου αυτών, της Πολιτείας.

2ον) Η κατάρτισις και δημοσίευσις γεωργικής στατιστικής.

Γνωστόν είναι, ότι ο τελικός σκοπός της εφηρμοσμένης γεωργίας είναι η δια δεδομένου κεφαλαίου, (εργείου χρηματικού και διανοητικού) πραγματοποιήσεως όσον οίων τε μεγαλύτερο καθαρών κέρδους.

Τούτο δε είναι η διαφορά των καλλιεργητικών δαπανών πάσης φύσεως από της αγοραίας τιμής των παραχθέντων προϊόντων.

Και επί μεν του ποσού των καλλιεργητικών δαπανών και του ποσού των ποιού των παραχθέντων προϊόντων σπουδαίως επιδρά ο γεωργός, αναλόγως των εν γένει μέσων του και της επαγγελματικής μορφώσεώς του.

Ουδαμίν όμως ούτος δύναται να εξασκήση άμεσον επιρροήν επί της εν τη αγορά τιμής των προϊόντων, ήτις είναι εντελώς ανεξάρτητος της θελήσεως του και απορρέει μόνον εκ του μεγάλου νόμου της προσφοράς και ζήτησεως.

Συνεπώς ο γεωργός οφείλει, όπως ρυθμίση τα της επιχειρησεώς του, να γνωρίζη ου μόνον τα εν τη ίδια πατριδι γενόμενα αλλά συχνά και τα εν τη αλλοδαπή λαμβάνοντα χρώρα.

Προς διαφωτισμόν δε των ζητημάτων τούτων άριστος οδηγός είναι η γεωργική στατιστική, ήν μόνον η πολιτεία δύναται να καταρτίση. Η γεωργική δε στατιστική στενωτάτην έχει σχέσηιν προς την γενικήν στατιστικήν. Και η κατάρτισις δε και ταύτης δύναται ν’ ανατεθῆ εις το γεωργικόν τμήμα, μέχρι της ιδρύσεως ειδικής υπηρεσίας.

3ον) Η διάδοσις γεωργικών γνώσεων ανά την νήσον.

Το ζήτημα τούτο ένεκα της μεγάλης σπουδαιότητός του θέλομεν εξετάσει ιδιαιτέρως.

4ον) Η αγροτική αστυνομία. Άνευ πλήρους ασφαλείας εν τοις αγροτικοίς δήμοις δεν δύναται να υπάρξη πραγματική γεωργική βελτίωσις· δια τούτο αναγκαίον είναι σοβαρώς να μελετώνται τα προς την αγροτικήν αστυνομίαν σχετιζόμενα ζητήματα και αυστηρώς και άνευ περιττών χρονοτριβών να εφαρμόζωνται οι σχετικαί διατάξεις.

Το τοιούτον είνε τοσούτον σπουδαιότερον, καθόσον πρόκειται ο Κρητικός λαός εν πολλοίς ν’ απομάθη κακάς έξεις, άς υπό όλους εκρυθμούς περιστάσεις απέκτησε και να προσκτήσεται νέας έξεις συμφώνους και αναρμονίους προς το νέον ελεύθερον καθεστώς.

5ον) Η μελέτη της χώρας υπό γεωργικήν έποψιν σπουδαίως πρέπει ν’ απασχολήσῃ το γεωργικόν τμήμα διότι κατά την λήψιν παντός μέτρου απαραίτητον είναι να λαμβάνηται υπ’όψιν η κατάσταση της χώρας, όπως χρησιμοποιώνται αφ’ ενός μεν τα φυσικά πλεονεκτήματα αυτής, αφ’ετέρου δε εξουδετερώνο-

νται κατά το ενόν τα μειονεκτήματα αυτής.

Ο καθορισμός των λεπτομερειών των μελετών τούτων είναι σπουδαιότατος και είναι απαραίτητον να αποτελέση αντικείμενον ειδικής εκθέσεως, ώστε ενταύθα περιοριζόμεθα να σημειώσωμεν μόνον τας γενικάς γραμμάς, περί τας οποίας δέον να περιστρέφωνται αι μελέται αύται.

Τα κυριώτερα των σημείων τούτων είναι τα εξής: η κλιματολογία, και μετεωρολογία, και η εν γένει υδρογραφία της χώρας, όπως καταστή δυνατή η όσον οίον τε τελειότερα χρησιμοποίησις των υδάτων εις αρδεύσεις, ο φυσικός εν γένει πλούτος αυτής και ίδια ο γεωργικός, αι οικονομικά συνθήκαι της γεωργικής παραγωγής, η κατάσταση των κρητικών γεωργικών προϊόντων και η τύχη αυτών εν τε τω εσωτερικώ και τω εξωτερικώ εμπόριω.

Η Κρήτη δε ελάχιστα εμελετήθη υπό την έποψιν του φυσικού αυτής πλούτου, έτι δε ολιγώτερον εχρησιμοποιήθη ο πλούτος ούτος· και δια τούτο βλέπομεν, ότι η παραγωγή πολλών πολυτίμων προϊόντων, δια την καλλίεργειαν των οποίων η νήσος είναι προσφορωτάτη, ήμισα θεραπέυονται και ο εμφανής πλούτος ήμισα εκμεταλλεύεται, ως άπειρα άγρια δένδρα, άτια τάχιστα και ευκόλως δύναται να καταστώσι παραγωγικά αφθόνου πλούτου, μένουσιν εντελώς ανεκμετάλλευστα.

6ον) Το τελικόν αποτέλεσμα του γεωργικού έργου πάντοτε μεν, ίδιως όμως κατά τα τελευταία έτη, συχνά σπουδαίως ελαττούται, ένεκα της προσβολής πλειστών εχθρών, ανηκόντων είτε εις το ζωϊκόν (έντομα) είτε εις το φυτικόν Βασίλειον (χρυσόπυγμακαί παθήσεις).

Η διάδοσις των παθήσεων τούτων, ένεκα του νεωτέρου τρόπου του βίου των εθνών, και ίδιως ένεκα της μεγίστης και καταπληκτικώς ευκόλου συγκοινωνίας, ευχερώς γίνεται από τόπου εις τόπον.

Η πρόληψις των, ένεκα των παθήσεων τούτων, επερχομένων ανυπολογίστων ζημιών, θέλει είσθαι εκ των κυρίων μελημάτων του γεωργικού τμήματος, όπερ οφείλει ν’ απασχοληθῆ ίδιως εις τας παθήσεις των δυο πολυτίμων καλλιεργειών της νήσου, της ελιάς και αμπέλου, αίτινες κατ’εξαιρέσιν έχουσι και τους περισσοτέρους και επικινδυνωδέστερους εχθρούς, ων η εντέλής καταπολέμησις εν πολλοίς δια πολλούς λόγους ουδόλως είνε ευχερής. Ενωείται ότι το γεωργικόν τμήμα σπουδαίως θέλει ασχοληθῆ εις την άμεσον και έμμεσον καταπολέμησιν πασών των παθήσεων των φυτών και των ζώων.

7ον) Η Κρήτη, ως εκ της γεωγραφικής θέσεως, του κλίματος και της γονιμότητος του εδάφους αυτής, είναι λίαν πρόσφορος δια την καλλιέργειαν φυτών τινών, ων η κατακόλιωσις και εύκολος είναι εις τας παρακειμένας μεγαλουπόλεις Αθηνών, Αλεξανδρείας, Σμύρνης και αυτής της Κων/πόλεως και Οδησού, ένεκα της συχνής και ευκόλου συγκοινωνίας, και λίαν επικερδής· συνεπώς το γεωργικόν τμήμα θέλει μεριμνήσει περί της εξαιωγής και καλλιεργείας των φυτών τούτων, μεταξύ των οποίων αναντιρρήτως

Περί της εν Κρήτη διοργανώσεως τουούτων ιδρυμάτων, επιφυλασσόμεθα να υποβάλλωμεν ιδίαν έκθεσιν, αφού περιέλθωμεν την νήσον και λεπτομρέστερον μελετήσωμεν τους ειδικούς γεωργικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς όρους, υφ' ούς η νήσος διατελεί.

Καθ' άπαντα τον πεπολιτισμένον κόσμον η ανατροφή του γεωργικού εργατού γίνεται εις κτήματα καλών διευθυνόμενα, παρ' ανδρών τελείως κατρητισμένον θεωρητικών και πρακτικών εις τα της γεωργίας.

Εις την τουαύτην δε μόρφωσιν του γεωργικού εργατού μεγάλως συντελεί η εν τω δημοτικώ Σχολείω προηγουμένη εκπαίδευσις και το εν γενει περιβάλλον, εν ώ ανατρέφεται και ζη ο εργατής.

Δυστυχώς εν Κρήτη, μη υπαρχούσης ανεπτυγμένης γεωργίας, όχι ολίγας δυσκολίας θέλει απαντήσει η τελεία μόρφωσις της δημοτικής γεωργικής εκπαίδευσως.

Δια τούτο η πολιτεία οφείλει να μορφώση, πάση θυσία, άνδρας ικανούς ν' αναλάβωσι την ίδρυσιν προτύπων αγροικιών, δι' ων αφθόνως να διαχυθή ανά την νήσον η δημοτική εκπαίδευσις· διότι αδύνατον είναι η Πολιτεία ν' αναλάβη την απ' ευθείας γεωργικήν διαπαιδαγωγήσιν άπαντος του γεωργικού πληθυσμού της νήσου. Το τούτου εγγέρισμα ήθελε στοιχίσει μέγιστα χρηματικά ποσά δια την συντήρησιν καταλλήλων ιδρυμάτων κατά παράβασιν θεμελιώδους νόμου της γεωργικής οικονομίας, καθ' όν η Πολιτεία είναι κακός διαχειριστής· όθεν κατ' ανάγκην η διάχυσις των στοιχειωδών γεωργικών γνώσεων θέλει γίνει εμμέσως δια τον δημοτικόν Σχολείον, της εκκλησίας και του μοναστηρίου, δια της μορφώσεως προτύπων αγροικιών καλλιεργουμένων προς όφελος και ζημίαν ουχί της Πολιτείας άλλ' ιδιωτών, λαμβάνοντας εν ανάγκη επιχορήγησιν τινα εκ μέρους της Πολιτείας, δια των γεωργικών σταθμών, δια της δημοσιεύσεως καταλλήλων και επικαιρών στοιχειωδών γεωργικών μελετών και δια παντός μέσου, όπερ η Πολιτεία δύναται να διαλέξει.

Επιφυλασσόμεθα να υποβάλλωμεν ιδίαν έκθεσιν περί προτύπων αγροικιών, είτε εν ιδιωτικώς είτε εν μοναστηριακώς κτήμασιν, αφού περιηγηθώμεν την νήσον και εξ' ιδίας αντιλήψεως σχηματίσωμεν γνώμην περί της καταλληλοτέρας λύσεως του σπουδαιότητας και δυσκολωτάτου τούτου ζητήματος.

Επίσης επιφυλασσόμεθα να υποβάλλωμεν ιδίαν έκθεσιν, εν συνεργασία μετά του αρμοδίου υπαλλήλου της επί της παιδείας Ανωτέρας Διευθύνσεως, περί διδασκαλίας των σχετικών τη γεωργία μαθημάτων, εν τοις δημοτικώς σχολείοις και τοις διδασκαλείοις.

Επίσης επιφυλασσόμεθα να υποβάλλωμεν ιδίαν έκθεσιν, εν συνεργασία μετά του αρμοδίου υπαλλήλου της επί της παιδείας Ανωτέρας Διευθύνσεως, περί διδασκαλίας των σχετικών τη γεωργία μαθημάτων, εν τοις δημοτικώς σχολείοις και τοις διδασκαλείοις.

Περί γεωργικών σταθμών

Δια της καταρτίσεως όσον οίον τε τελειότερας στοιχειώδους γεωργικής εκπαίδευσως θέλει επιδιωχθή η ανάπτυξις των μελουσών γενεών.

Η δε κατά το ενόν εκπαίδευσις του γεωργικού πληθυσμού, του σήμερον εξασκούντος το εαυτού επάγγελμα και του έχοντος ήδη τας γεωργικάς πεποιθήσεις του, θέλει επιδιωχθή δια των μέσων, όσα περιεγράψαμεν εν τω α' μέρει του περί διαδόσεως της λελογισμένης γεωργίας κεφαλαίου.

Αλλά τα μέσα ταύτα δεν είναι επαρκή δι' όλα τα γεωργικά ζητή-

ματα, προ πάντων δ' εκείνα τα ζητήματα, ων η απόδειξις δεν δύναται να γίνει εκ του προχείρου εν διαστήματι ολίγων λεπτών ή και ωρών και δι' απλών προφορικών ή και εγγράφων αναπτύξεων, αλλ' απαιτεί χρόνον πολλών μηνών, ενίοτε δε και ετών, όπως η απόδειξις αυτή στηριζόμενη επί των πραγμάτων γεινή καταληπτή δια της οράσεως, ως είναι λ.χ. το ζήτημα των λιπασμάτων, της βελτιώσεως των ζώων, της χρήσεως εκλεκτών σπόρων κλπ.

Ο γεωργός δυσκόλως πείθεται όταν απλώς ακούη ή αναγινώσκη, ότι ολίγα οικάδες καταλλήλου χημικού λιπάσματος, σχετικώς μικράς αξίας, δύναται να διπλασιάσωσι την συγκομιδήν του, ενώ απ' εναντίας τελείως πείθεται άμα αντιληφθή δια των οφθαλμών του τούτου εν αποδεικτικώ αγρώ.

Προς τούτοις η τελειοποίησις και η εγκατάστασις βιομηχανικών τινων δεν δύναται να γίνει μόνον δια των μέσων, άτινα εν τοις προηγούμενοις εξεθέσαμεν.

Προς επίλυσιν των ζητημάτων τούτων και διάδοσιν των σχετικών γνώσεων απαραίτητον είναι να ιδρυθώσι γεωργικοί τινες σταθμοί.

Ο σκοπός των γεωργικών τούτων σταθμών είναι:

1ον) Η συλλογή των αναγκαίων στοιχείων προς σπουδήν των τεχνικών και οικονομικών όρων της παραγωγής της χώρας, δι' άμέσου και υπό πραγματικούς όρους εξασκήσεως του επαγγέλματος, ιδίως όσον αφορά την ελαιουργίαν, την οينوποιάν, οινοπνευματοποιάν, τυροκομίαν, σηροτροφίαν, την χρήση των χημικών λιπασμάτων κτλ.

2ον) Η εν τω αγρώ ή τω εργαστηρίω και υπό τας πραγματικάς φυσικάς συνθήκας μελέτη και εξέλιξις των αναφερομένων ζητημάτων.

3ον) Η εν υποδειγματικώς αγροίς, εργαστηρίοις ή σταύλοις, απόδειξις των κτηθεισών αναμφισβητήτων αληθειών εις το μέγα κοινόν.

4ον) Η διευκολύνσις και ενθάρρυνσις δια συμβουλών και πληροφοριών πάσης ιδιωτικής τάσεως προς γεωργικών βελτιώσεως.

5ον) Η ανά τους γεωργικούς πληθυσμούς διάδοσις δι' ευλήπτων ομιλιών των γνώσεων, αίτινες επιμελώς εξηκριβώθησαν και εξηλέθησαν εν τω σταθμώ.

6ον) Η διατήρησις εν ταις αποθήκαις του σταθμού υλικών και εργαλείων χρησίμων τοις γεωργοίς, άτινα θέλουσι πωλείσθαι αυτοίς εις τας τιμάς εις ας στοιχίζου.

7ον) Η συντήρησις των αναγκαίων δένδρων δια την παροχήν τοις γεωργοίς εμβολίων εκλεκτών, φυτών δνόμενων να ευδοκιμήσωσιν εν τη Νήσω.

8ον) Η παρασκευή φυτωρίων δένδρων πωληθησομένων τοις γεωργοίς.

9ον) Η συντήρησις φυτωρίων Αμερικανικών αμπέλων.

Έκαστος των ιδρυθοσμένων σταθμών, αναλόγως των γεωργικών όρων της επαρχίας εν η ευρίσκεται, θέλει καταγίνεσθαι περισσότερο ή ολιγότερον εις τούτον ή εκείνον τον κλάδον.

Τα της διαρρυθμίσεως των σταθμών θέλουσι κανονίζεσθαι υπό της κεντρικής υπηρεσίας.

Φρονούμεν, ότι επί του παρόντος καλόν είναι να ιδρυθώσιν 4 γεωργικοί σταθμοί, οιόντες θέλουσιν ασχολείσθαι, κατά τας υποδείξεις της κεντρικής υπηρεσίας, εις όλα τα γεωργικά ζητήματα, αλλ' ων ο μν εις ειδικώς θέλει ασχοληθή εις την καλλιέργειαν της ελαιας και ελαιουργίας, ο έτερος εις την αμπε-

λουργίαν, οινοποιάν και οινοπνευματοποιάν, ο τρίτος εις την κτηνοτροφίαν και ιδίως την τυροκομίαν, ο δε τέταρτος εις τας της γεν. γεωργίας και δενδροκομίας.

Εις άπαντας δε τους σταθμούς τούτους θέλει καλλιεργείσθαι η μωρέα και η εκτροφή του μεταξοσκώληκος, διότι η βιομηχανία αύτη εξόχως οικιακή, ελάχιστα απαιτούσα κεφάλαια, ταχέως δύναται να διαδοθή εις όλας τας οικογενείας, και τας πτωχοτέρας, προς μεγάλην χρηματικήν ωφέλειαν και των ατόμων και της πολιτείας.

Απαραίτητον δε είναι η παρασκευή μεταξοπόρου υγιούς σπουδαίων εν περιπτώσει εισβολής της φυλλοξήρας.

Η διεύθυνσις των γεωργικών σταθμών θέλει ανατεθή εις αποφοίτους πρακτικών γεωργικών σχολών, οιόντες, καθ' ην τοις προηγούμενοις εξεθέσαμεν, είναι ικανοί να διευθύνωσι τοιαύτα ιδρύματα υπό την άμεσον εποπτείαν και διεύθυνσιν των επιθεωρητών της γεωργίας, οιόντες κυρίως θέλουσι διευθύνει τα έργα του σταθμού, της εκτελέσεως αυτών ανατιθεμένης εις τους επιμελητάς των σταθμών.

Περί του τεχνικού προσωπικού της Γεωργικής διοικήσεως

Προς εφαρμόγη των άνω εκτεθέντων απαραίτητον επί του παρόντος είναι το ακόλουθον τεχνικόν προσωπικόν.

1ον). Εις τμηματάρχης (επόπτης ή ανώτερος διευθυντής) της γεωργίας, διπλωματούχος επιστημονικής σχολής της Εσπερίας έχων πολλήν πείραν, (τουλάχιστον 10 ετών) εξασκήσας το γεωργικόν επάγγελμα ως διευθυντής ιδιωτικών κτημάτων και ει δυνατόν εν μεσημβρινιάς χώρας και έχων όσον οίον τε μεγαλύτεραν πείραν της γεωργικής δημοσίας διοικητικής υπηρεσίας.

Ανευ δυσκολίας παραδεχόμεθα, ότι οι έχοντες τα άνω προσόντα δεν ευρίσκονται ευκόλως, αλλ' εν τούτοις τα προσόντα ταύτα είναι απαραίτητα διότι ενταύθα δεν πρόκειται να αντιγραφώσι τυφλώς τα αλλαχού γινόμενα το τούτου θα επέφερον ανατηρητήτως την αποτυχίαν της γεωργικής διοικήσεως της Κρήτης αλλά πρόκειται να ιδρυθ ή και εφαρμοσθή σύστημα πρόφορον δια τας ειδικάς περιστάσεις, υπό τας οποίαις η Κρήτη διατελεί. Δια τον λόγον τούτον, δια την διοίκησιν της Κρητικής γεωργίας απαιτείται ανήρ τελείως καταρτισμένος εις την εν γενει γεωργικήν επιστήμην και κάτοχος ου μόνον των φυσικών αλλά και των πολιτικών επιστημών, διότι τα παρουσιασθησόμενα ζητήματα θα είναι γεωργικά, εν συνδυασμώ προς τας φυσικάς και πολιτικάς επιστήμας.

Προς τούτοις ο Διευθυντής της γεωργίας οφείλει να έχη πραγματικήν πείραν της εκμεταλλεύσεως των κτημάτων και ιδίως των μεσημβρινών χωρών, διότι ούτος κυρίως θέλει μορφώσει εν τη πράξει τους διευθυντάς και επιμελητάς των γεωργικών σταθμών και θέλει δώσει την αναγκαίαν και πρέπουσαν ώθησιν και διεύθυνσιν εις την εν γενει γεωργικήν εκμετάλλευσιν της χώρας.

Τέλος δε ο Διευθυντής της γεωργίας οφείλει να έχη πείραν ου την τυρούσαν, της δημοσίας διοικητικής υπηρεσίας, διότι ούτος θέλει θέσει

τας βάσεις της γεωργ. διοικητικής δημοσίας της Νήσου υπηρεσίας.

2ον). Δύο επιθεωρητών της γεωργίας, οιόντες δέον να είναι, ως και ο διευθυντής διπλωματούχοι επιστημονικής σχολής της εσπερίας, αποκτησαντες πείραν τινα (τουλάχιστον 3 ετών) είτε εν ιδιωτικώς κτήμασιν, είτε εν γεωργική τινί βιομηχανία, είτε εν δημοσία τινι υπηρεσία.

Οι επιθεωρητάί δέον να είναι καλώς κατρητισμένοι διότι ενεργόν μετά του τμηματάρχου θα λαμβάνωσι μέρος εις τας μορφώσεως της γεωργίας και θα διεύθυνωσι τους γεωργικούς σταθμούς και τέλος διότι ούτε εν πολλοίς θα εφαρμόσωσι τα ληφθησόμενα μέτρα, συνεπώς οφείλουσι να είναι εις κατάστασιν ν' αντιλαμβάνωνται των εκάστοτε παρουσιαζομένων επιστημονικών, οικονομικών και διοικητικών προβλημάτων. Οι τρεις ούτοι υπάλληλοι επιτρέπεται να είναι και ξένοι αλλά προτιμώτερον να είναι Έλληνες, διότι ούτοι ταχύτερον των ξένων θα αντιληφθώσι τα της γεωργίας της Κρήτης.

Μεταξύ δε των Ελλήνων δέον να προτιμηθώσιν οι Κρήτες εφόσον είναι δυνατόν να ευρεθώσι τούτοι.

Ευνόητον είναι, ότι εάν η δασική και κτηνιατρική υπηρεσία αποτελέσωσι μέρος του γεωργικού τμήματος ανάγκη θα είναι συν τω χρόνω να προσληφθώσι και δύο ειδικοί επιθεωρητάι δια τας υπηρεσίας ταύτας.

3ον). Τόσοι επιμελητάι γεωργικών σταθμών όσοι τούτοι θέλουσιν ιδρυθ ή.

Εν τοις ανωτέρω τον αριθμόν των επί του παρόντος ιδρυθησομένων σταθμών ωρίσαμεν εις τέσσαρας.

Ο επιμελητής γεωργικού σταθμού δέον να είναι τουλάχιστον απόφοιτος πρακτικής γεωργικής σχολής και κατά προτίμησιν των εν Ελλάδι τούτων και απαραίτητων δέον να γινώσκη καλώς την ελληνικήν γλώσσαν και να γνωρίζη κατά βάθος τα ελληνικά και ει δυνατόν τα Κρητικά ήθη και έθιμα και να δύναται να ζη καθ' ον τρόπον ζώσιν οι ημέτεροι μικροαγροί, συνεπώς μεταξύ των αποφοίτων των πρακτικών σχολών δέον να προτιμηθώσιν οι Κρήτες, οιόντες εις μεγαλύτερον βαθμόν θα συγκεντρώσωσι τα άνω αναγραφόμενα προσόντα και ταχύτερον και τελειότερον θα πραγματοποιήσωσι τον επιδιωκόμενον σκοπόν.

Οι όροι ούτοι είναι απαραίτητοι διότι οι επιμελητάι των γεωργικών σταθμών θα έρχωνται εις άμεσον και συνεχή επαφήν μετά του γεωργικού πληθυσμού της Νήσου, ούντινος οφείλουσι να κερδίσωσι όσον το δυνατόν τελειότερον την εμπιστοσύνην διότι μόνον δια της προσκλήσεως της εμπιστοσύνης του καλλιεργητού θα δυνθώσιν οι επιμελητάι των σταθμών αποτελεσματικώς να δράσωσιν επ' αυτού.

Οι επιμελητάι των γεωργικών σταθμών ελαχίστην θέλουσιν έχει πρωτοβουλία, και ταύτην επί ζητημάτων μικράς σπουδαιότητος.

Το κυριώτερον των καθηκόντων αυτών είναι να εκτελίσωσιν ακριβώς τας διαταγάς και οδηγάς της κεντρικής υπηρεσίας και ιδίως των επιθεωρητών, υπό την άμεσον και συνεχή επίβλεψιν των οποίων θέλουσι διατελεί.

Οι επιμελητάι των γεωργικών σταθμών κατ' ανάγκην θέλουσιν έχει μικράν τινά διαχείρισιν, συνεπώς θέλουσι κρατεί ιδίαν λογιστικήν και πιθανόν θα είναι ανάγκη να δώσωσι μικράν τινα κτηματικήν ή χρηματικήν εγγύησιν.

Τα περί τούτου δέον να κανονι-

σθώσι κατά τους γενικούς νόμους της Κρητικής Πολιτείας.

Περί των καταλλήλων σημείων, εις α ιδρυθώσιν οι γεωργικοί σταθμοί, επιφυλασσόμεθα να αποφανθώμεν, αφού λεπτομερώς εξετάσωμεν και ιδία αντιλήψει γνωρίσωμεν την Νήσον.

Εις υπαλλήλους ομοιοβαθμίους τοις επιμεληταίς των γεωργικών σταθμών δύναται να ανατεθή υπό την άμεσον επίβλεψιν των αρμοδίων επιθεωρητών και η επιμέλεια των δενδροφυτειών των πόλεων, των κήπων, των άλσών και των παρά τας πόλεις μικρών δασών και των δενδροφυτειών των δημοσίων οδών κ.τλ.

Περί γεωργικού Συμβουλίου

Το εν τω προηγούμενω κεφαλαίω αναγραφόμενον προσωπικόν θα ενεργή πάσαν την γεωργικήν υπηρεσία κατά τους κανόνας της Ιεραρχίας.

Όπως όμως ακριβέστερον και ελευθερώτερον συζητούνται τα εκάστοτε ληφθησόμενα γεωργικά μέτρα αναγκαίον θεωρούμεν να ιδρυθ ή παρά τη Ανωτάτη επί των Οικονομικών Διευθύνσει (τμήμα γεωργίας) γνωμοδοτικόν συμβούλιον, ούντινος σκοπός θέλει είσθαι η εξέτασις παντός ζητήματος υπαγομένου εις την υπηρεσία του γεωργικού τμήματος και η υποβολή εις τον αρμόδιον Σύμβουλον δικαιολογημένης εκθέσεως.

Το συμβούλιον τούτο φρονούμεν, ότι δέον να αποτελείται από τα εξής πέντε μέλη, ήτοι του τμηματάρχου του γεωργικού τμήματος, από τους δύο επιθεωρητάς και από δύο γαιοκτήμονας διορίζομένους υπό του επί των Οικονομικών Συμβούλου.

Όπως δε μη ματαιούνται αι συνειδητάσεις του γνωμοδοτικού Συμβουλίου καλόν είναι να διορίζωνται, ως μέλη αναπληρωτικά και έτεροι δύο γαιοκτήμονες, οιόντες θέλουσι λαμβάνει μέρος εις τας συνεδριάσεις του Συμβουλίου οσάκις εν των τακτικών μελών απουσιάξη.

Αι αποφάσεις του Συμβουλίου τούτου υποβάλλονται εις τον κ. επί των Οικονομικών Σύμβουλον, όστις διατάσει την εκτέλεσιν αυτών εάν εγκρίνει ταύτας.

Του Συμβουλίου τούτου προεδρείει αυτοδικαίως ο επί της γεωργίας τμηματάρχης.

Δια την τακτικήν λειτουργίαν των εργασιών του Συμβουλίου τούτου αναγκαίον είναι να τηρώνται ακριβώς πρακτικά των συνεδρίων. Χρέη γραμματέως θέλει εκτελεί ο έτερος των επιθεωρητών.

Ορθόν θεωρούμεν τα μέλη του συμβουλίου τούτου να μη απολαμβάνωσιν αποζημιώσεως τινός.

Περί γεωργικής λογιστικής

Αν και κατ' αρχήν το Κράτος δεν είναι ορθόν να αναλαμβάνη γεωργικώς επιχειρήσεις, ουχ ήττον, δι' ους εν τοις ανωτέρω αναφέραμεν λόγους, η γεωργική υπηρεσία εν Κρήτη θέλει ευρεθ ή εις την αναπόδραστον ανάγκην να ιδρύση, χάριν διδακτικού σκοπού, και μικράς τινας επιχειρήσεις, αίτινες θέλουσιν έχει και διαπάνας και τινας εισπράξεις συνεπώς απαραίτητος είναι και η εγκατάστασις λογιστικής και η τήρησις των σχετικών λογιστικών βιβλίων.

Κατά την εγκατάστασιν της λογιστικής υπηρεσίας δεν πρόπει να λησμονηθ ή το τελικός σκοπός της γεωργίας, ώστε η λογιστική αύτη απαραίτητον είναι να καταρτισθ ή τοιούτοτρόπως, ώστε ευκόλως να καταφώνωνται εντοις σχετικώς βιβλίοις όχι μόνον τα δαπανηθέντα και

εισπραχθέντα ποσά, αλλά και η γενόμενη κίνησις των κεφαλαίων, το ποσόν των χρησιμοποιηθέντων ημερομισθίων, σπόρων, λιπασμάτων και ακριβώς να ορίζηται η αρχική τιμή ο μόνον των πωλουμένων προϊόντων αλλά και των εν τη εκμεταλλεύσει χρησιμοποιουμένων τσιούτων.

Εν ενί λόγω απαραίτητον είναι εν τοις λογιστικοίς βιβλίοις να καταφώνωνται ως εν κατόπτρω εν τάξει και αλληλουχία πάντα τα οικονομικά φαινόμενα της επιχειρήσεως.

Το τούτου θέλει θαυμασίως διευκολύνει τον προσδιορισμόν των κλάδων εκείνων, ούντινες διδουσι το μεγαλύτερον καθαρόν κέρδος και ων επομένως η ανάπτυξις επιβάλλεται.

Επίσης δε η τοιαύτη λογιστική θέλει καταδείξει ποιοι γεωργικοί κλάδοι ή ποία μέθοδοι διδουσι ζημίαν και ποιοι οι λόγοι των ζημιών τούτων.

Η εξακριβώσις αύτη θέλει δείξει τον τρόπον της αποσοβήσεως των ζημιών και την κατ' ευχρήν επίτευξιν του τελικού σκοπού της γεωργίας εξασκουμένης είτε υπό των ιδιωτών είτε υπό του δημοσίου και τον οσοίον σκοπόν, την πραγματοποιήσιν όσον τον δυνατόν μεγίστου καθαρού κέρδους ουδέποτε πρόπει να λησμονή ο περί των γεωργικών πραγμάτων σκεπτόμενος και μελετών. Η τοιαύτη ακριβής και σαφής λογιστική των γεωργικών Σταθμών θέλει χρησιμεύσει αφ' ενός μεν ως υπόδειγμα τοις ιδιώταις, αφ' ετέρου δε θέλει αποτελέσει την τρανωτέραν απόδειξιν της χρησιμότητος και αποτελεσματικότητος της λελογισμένης καλλιεργίας.

Τέλος δε η τοιαύτη λογιστική θέλει επιτυχώς αποκρούσει την αντίρρησιν, ότι δια της λελογισμένης καλλιεργείας επιτυγχάνόμενα αποτελέσματα είναι το αποτέλεσμα μεγάλων δαπανών, χωρίς να διδώσι το μέγιστον καθαρόν κέρδος.

Βεβαίως ενταύθα δεν είναι ο κατάλληλος τόπος προς ανάπτυξιν της χρησιμότητος - ηδυνάμεθα να είπωμεν του απαραίτητου - της γεωργικής λογιστικής και των μεθόδων, καθ' ή αύτη αναγκαιον είναι να τηρήται το τούτου είναι έργον της τρεγούσης υπηρεσίας.

Ενταύθα περιοριζόμεθα μόνον να σημειώσωμεν, ότι λογιστική του γεωργικού τμήματος απαραίτητην είναι να συντάσσεται ανεξαρτήτως της γενικής λογιστικής του Κράτους, προς την να συνδέηται μόνον καθ' όσον αφορά τας πραγματικάς πληρωμάς και εισπράξεις, καθ' όλα τα άλλα μένουςα ελευθέρα να εγγράφη και κατατάσση τα εν τη γεωργική διαχείρεισι λαμβάνοντα χώραν κατά τους κανόνας της γεωργικής, λογιστικής τέχνης.

Περί διοικήσεως των Δασών

Η διοίκησις των δασών της νήσου απαραίτητον είναι ν' απασχολήση την πολιτείαν, διότι, κατά την γνώμην του διευθυντού του ἀὐτὸῶδ' ἄὐτὸῶδ' ἄὐτὸῶδ' ἄὐτὸῶδ' των Παρισίων κ. ὕδῳδι και άλλων επιστημόνων και περιηγητών, μία από τας σπουδαιότερας αιτίας της καταπτώσεως της γεωργίας των χωρών της Νοτιοανατολικῆς Ευρώπης, της Μ. Ασίας και των νήσων της Μεσογείου Οθάλσσης είναι η αποψύλωσις των ορέων. Θεωρούμεν εντέλως περιττόν να ομιλήσωμεν, έστω και συντόμως, περί της χρησιμότητος των δασών υπό έποψιν γεωργικήν και κοινωνικήν, διότι το τούτου είναι πασιγνωστον. Δεν είναι ενθαύθα ο κατάλληλος τόπος όπως πραγματευθώμεν περί

των μέτρων, άτινα δέον να ληφθώσιν υπό της Πολιτείας υπέρ της διατήρησης των υπαρχόντων δασών, της αναδασώσεως των κατεστραμμένων τούτων και υπέρ της δασώσεως των εντελώς αποψιλωθέντων ορέων.

Διότι όπως ασφαλώς περί τούτων αποφανθή τις απαραίτητον είναι λεπτομερώς να γνωρίζη εν έκαστον των τμημάτων ένθα πρόκειται να εφαρμοσθή μία των άνω αναφερομένων εργασιών. Προς τούτους αναγκαίον είναι ακριβώς να προσδιορισθή η φύσις της ιδιοκτησίας του δάσους (εάν το δάσος ή απλώς το δασικόν έδαφος είναι δημόσιον, κοινοτικόν, δημοτικόν ή ιδιωτικόν) εις εκάστην των περιστάσεων τούτων διάφορον θέλει εφαρμοσθή σύστημα επιτηρητικόν, και διοικητικόν τέλος δε αναπόφευκτον είναι καλώς να ορισθώσιν αι υπάρχουσαι επί των δασικών θέσεων δουλείαι, είτε ως προς την ζύλωσιν είτε ως προς την βοσκήν ζώων κ.τλ.

Αναντήρητον μένει εν τούτοις, ότι σπουδαία πρέπει να ληφθή φροντίς υπέρ των δασών της χώρας, διότι η ύπαρξις αυτών τα μέγιστα θέλει συντρέξει εις την προαγωγήν του πολιτισμού της χώρας.

Συνήθως η διεύθυνσις των δασών αποτελεί ίδιον τμήμα της όλης διοικήσεως της χώρας. Εν Κρήτη όμως, φρονούμεν, ότι είναι δυνατόν χάριν οικονομίας, η δασική υπηρεσία, να συγχυρευθώ μετά της γεωργικής μεθ' ης να αποτελέσθ μίαν μόνην υπηρεσίαν.

Ευνόητον είναι, ότι εν τη μικτή υπηρεσία η διοίκησις των δασών θέλει αντιπροσωπευθεί υπό ειδικού δασολόγου έχοντος υπ' αυτών τον αναγκαίον κατώτερον προσωπικόν.

Η τοιαύτη συγχώνευσις δύναται να γίνει τόσο μάλλον ευκολότερον καθ' όσον η κυρία απασχόλησις της δασικής υπηρεσίας, επί του παρόντος τουλάχιστον, θέλει είσθαι η συντήρησις των υπαρχόντων μικρών δασών και η φύτευσις νέων τοιούτων εκμετάλλευσιν δασών επί του παρόντος ελαχίστη θέλει γίνεσθαι, καθόσον ελάχιστα και μικρού λόγου άξια υπάρχουν εν τη Νήσω δάση.

Περί γενικών μέτρων προς εμπύχωση της γεωργίας

Α. Ει των σπουδαιότατων αιτίων της μη προόδου της γεωργίας και της παραμειώσεως των γεωργικών έργων και της εγκαταλείψεως του γεωργικού επαγγέλματος μεθ' όλων των σπουδαιότατων συνεπειών της εγκαταλείψεως ταύτης των αγρών (ἀεὶδὸδὸδὸδὸδὸδὸ) είναι η δυστυχιάς πολλαχού παρατηρουμένη κατάπτωσις της στάθμης της κοινωνικής θέσεως των γεωργών.

Η ιστορία της γεωργίας, ήτε αρχαιότερα και νεώτερα πλείστα αναφέρει παραδείγματα τρανώς αποδεικνύοντα ότι, όπου η γεωργία απολαμβάνει των προσηκουσάν αυτή τιμών εκεί και προοδεύει, όπου απ' εναντίας η γεωργική τάξις παροράται εκεί και τα γεωργικά έργα παραμελούνται, ο γεωργικός πληθυσμός αραιούται και τα κεφάλαια φεύγουσι τους αγρούς και προστρέχουσι προς τα πλείς, προς μερίστην ζημίαν της ευεξίας της χώρας.

Βεβαίως ενθάδε δεν είναι η κατάλληλος θέσις όπως κατά βάθος εξετάσθαι κοινωνικόν τούτο ζήτημα, ούτε να εκτεθώσι τα αίτια τα προκαλούντα αυτού.

Αρκεί ενθάδε να σημειώσωμεν το γεγονός και να επιζήτησωμεν την Θεραπείαν του καλού. Η Πολιτεία οφείλει να ανυψώσιν εν κοινή συνει-

δήσει την κοινωνικήν στάθμην των γεωργικών τάξεων.

Αναντηρήτως έκαστος είναι ελεύθερος να κατοική εις τους αγρούς η εν ταις πόλεσι, να καταγίνεται εις τα γεωργικά έργα ή να επιζητήσθ άλλην ενασχόλησιν η Πολιτεία δια νόμον και διαταγμάτων ούτε δικαιούται ούτε δύναται να ρυθίση τα ζητήματα ταύτα. Εν τούτοις η Πολιτεία δια της όλης διευθύνσεως της διοικήσεως της χώρας δύναται τα μέγιστα να συντελέσθ εις την ανύψωσιν της κοινωνικής στάθμης του γεωργικού επαγγέλματος και τούτο οφείλει να κάμη όχι μόνον δια να προλάβη την αραιώσιν των γεωρ. πληθυσμών και την εκ της γεωργίας φυγάδευσιν των κεφαλαίων αλλά απεναντίας όπως πυκνούται όσον το δυνατόν ο γεωργικός πληθυσμός και όπως αφθονότερα προστρέχουσι εις τας γεωρ. επιχειρήσεις τα κεφάλαια.

Δεν είναι ενθάδε κατάλληλος ο τύπος όπως λεπτομερώς αναγραφώσι τα μέσα δι' ων η Πολιτεία δύναται να φθάσθ εις το αποτέλεσμα τούτο: περιορίζόμεθα μόνον να σημειώσωμεν, ότι το ζήτημα όπερ μας απασχολεί δέον να ληφθή υπ' όψιν πρωτίστως κατά την μελέτην και εκτέλεσιν των δημοσίων έργων, την απονομήν της δικαιοσύνης και ιδίως την διαρρύθμισιν της δημοσίας ασφαλείας και την σύνταξιν των προγραμμάτων της εν τοις εκπαιδευτηρίοις της κατωτάτης και μέσης εκπαιδεύσεως διδακτέας ύλης.

Η Πολιτεία δεν πρέπει ουδ' επί στιγμήν να λησμονήσθ ότι εν τοις σχολείοις της κατωτάτης και μέσης εκπαιδεύσεως μορφούται η μέλλουσα γενιά και ότι το νήπιον και ο νεοζώνας και κλητήρς απαραίτητον είναι να μαθάνη ότι εν τω μέλλοντι βίω του θέλει είσθαι αυτώ χρήσιμον και τέλος ότι αι πρώται εντυπώσεις του παιδός βαθύτατα εντυπώνονται εν τω νω αυτού και μένουσιν ανεξάλειπτοι μέχρι τέλους του βίου του.

Κατά την διαρρύθμισιν των της εκπαιδεύσεως απαραίτητον είναι, λαμβανόμενων υπ' όψει των άνω αναφερομένων τριών νόμων, να μη λησμονηθή ότι η Κρήτη είναι κυρίως γεωργική χώρα και ότι το μέλλον της νέας Πολιτείας κυρίως εξαρτάται από την πρόοδον ή οπισθοδρομήσιν της γεωργίας της Νήσου.

Η επί της γεωργίας επιρροή του κλήρου επίσης είναι μερίστη, αλλά απολείπεται μοι ενθάδε ο χρόνος όπως κατά βάθος εξετάσθ το ζήτημα των σχέσεων αίτινες απαραίτητον είναι να υπάρχωσι μεταξύ κλήρου, δημοσίας εκπαιδεύσεως, και γεωργίας.

Η Πολιτεία εν τη ποικίλη αυτής δράσει (κατασκευή δημοσ. έργων, δικαιοσύνη, εκπαιδεύσις, Εκκλησία κ.τ.λ.) λαμβάνουσα υπ' όψιν την γεωργίαν, και φροντίζουσα εν παντί να ορίσθ ως αρμόζει, και το εις ταύτην προσήκον μέρος, ου μόνον αμέσως θέλει συντελέσθ εις την αύξησιν και βελτίωσιν των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας, αλλά ιδίως εμμέσως θέλει ενεργήσθ επί της εν τη συνειδήσει των πολιτών ανυψώσεως της κοινωνικής στάθμης του γεωργικού επαγγέλματος, το οποίον τουιστοτρόπως θέλει καύσει να θεωρήσθ εις ώς βίβανυσός τις τέχνη, δια την εξάσκησιν της οποίας κατάλληλοι είναι μόνον οι απόκληροι της φύσεως και της κοινωνίας, οι εις ουδέν άλλο επάγγελμα δυνάμενοι να ενασχοληθώσι.

Απ' εναντίας, δια της φυλής και επιμόνου δράσεως της Πολιτείας είναι δυνατόν ο πολίτης να ευνοήσθ την αξίαν και την σπουδαιότητα του γεωργικού επαγγέλματος, το

οποίον κατά τον Λατίνον ποιητήν, τον εργαζομένον της γεωργίας, είναι το ευγενέστερον, το υγιεινότερον, το μάλλον εις ελευθερον και ανεξάρτητον άνδρα προσήκον επάγγελμα.

Β. Τας υπέρ της ανυψώσεως του γεωργικού επαγγέλματος προσπαθείας της Κυβερνήσεως θαυμασίως θέλει υποβοηθήσθ ή σύστασις Γενικής Κρητικής γεωργικής και δασικής εταιρείας υπό την προεδρείαν του Ανωτάτου της Νήσου Άρχοντος. Τα άριστα των μελών της Κρητικής κοινωνίας, έστω και ουδεμίαν άμεισον προς την γεωργίαν έχοντα σχέσιν, οφείλουσι, χάριν του γούπτρου της γεωργίας ν' αποτελώσι μέρος της εταιρείας ταύτης.

Η εν τη γεωργική και δασική εταιρεία παρουσία των αριστέων Κρητών θέλει ενθαρρύνει τους εξεπαγγέλωτας γεωργούς και γαιοκτήμονας και θέλει εμπνεύσει αυτούς πειραματιστήν και ούτω θέλουσι φροντίσει, αμειλώμενοι τις μείζονα να προσφέρη τη γεωργία της χώρας υπηρεσίας, να βελτιώσωσι τα ίδια αυτών κτήματα, προς όφελος των κοινών της Νήσου γεωργικών συμφερόντων.

Προκειμένου περί κοινής συνεργασίας ας επιτραπή ημίν να υπενθυμώσωμεν ενθάδε την γνώμην διαπρεπούς δημοσιολόγου και γεωπόνου ειπόντος:

Εν τη γεωργία τα μεγάλα αποτελέσματα πραγματοποιούνται δια της συνεχούς ενεργείας, έστω και ασημάντου, όλων των δυνάμεων να συντρέξωσιν εις την πρόοδον αυτής.

Η ύπαρξις γενικής γεωργικής και δασικής εταιρείας τα μέγιστα θέλει συντελέσει εις την εκπαιδεύσιν του γεωργικού πληθυσμού δια της αναπτύξεως του πνεύματος του συνεργατισμού, δια της ιδρύσεως μερικών γεωργικών και δασικών εταιρειών ειδικών συνδικάτων αγοράς των πρώτων υλών, ή της πωλήσεως εν κοινώ και χονδρικός των προϊόντων, ή της εν κοινώ κατασκευής προϊόντων, ως του τυρού, ή της δασώσεως μικρών ή μεγάλων εκτάσεων κ.τλ.

Η εταιρεία αυτή δυναμένη ευκόλως να έχη μεγάλους πόρους δύναται τα μέγιστα να συντελέσθ εις την προαγωγήν της γεωργίας της χώρας, σοβαρώς υποβοηθούσα το έργον της Πολιτείας.

Η εταιρεία δε ένεκα του ιδιωτικού χαρακτήρος αυτή έχουσα μείζονα της Κυβερνήσεως ελευθερίαν ενεργείας δύναται να αναλάβη έργα άτινα εκείνη, δι' ένα οποιονδήποτε λόγο, εμποδίζεται να εκτελέσθ.

Προς τούτους η γεωργική και δασική εταιρεία δύναται επιτυχώς ν' αναλάβη την έκδοσιν γεωργικού περιοδικού συγγράμματος.

Την ύπαρξιν δε τούτου γεωργικού συγγράμματος θεωρούμεν απαραίτητον διότι δι' αυτού δύναται επιτυχώς να διαρρυθθώσιν ανά τους γεωργικούς πληθυσμούς πλείστα ανα-

γκαία γνώσει.

Την έκδοσιν δε τούτου περιοδικού δεν συμπεριελάβομεν μεταξύ των Κυβερνητικών έργων, διότι ένεκα του εμπορικού χαρακτήρος του τούτου έργου θεωρήσαμεν, ότι η ανάληψις αυτού προσήκει μάλλον τη ιδιωτική πρωτοβουλία. Τη δύναται η Πολιτεία εν ανάγκη δι' επιχορηγείας να εμπυχώσει, χωρίς να ενδιαφέρηται εις τα οικονομικά αποτελέσματα της εμπορικής ταύτης επιχειρήσεως.

Ιον). Προς εμπύχωση της Γεωργίας και προς συμπλήρωσιν των εκάστοτε παρουσιαζόμενων εν τω προσωπικώ της γεωργικής διοικήσεως κενών και προς απόκτησιν πεφωτισμένων γεωργών αναγκαίον είναι να ιδρυθή αριθμός τις υποτροφιών, προς τελειότερας γεωργικήν εκπαιδεύσιν νέων εχόντων ιδιαίτερον κλίσιν προς τα γεωργικά.

Περιττόν θεωρούμεν ενθάδε εκτενώς και λεπτομερώς να ενδιατρίψωμεν εις τα των υποτροφιών, καθ' όσον η διαρρύθμισις των λεπτομερειών είναι αντικείμενον της τρέχούσης υπηρεσίας.

Προϋπολογισμός εξόδων

Η εκτέλεσις των εν τοις ανωτέρω εκτεθέντων θέλει κατ' ανάγκην επιβαρύνει το γεν. προϋπολογισμόν του Κράτους. Δια τούτο ήρμοζεν ενθάδε να παρατεθή προϋπολογισμός των απαιτηθσομένων διαπαντός των εργαταστάτων της γεωργικής υπηρεσίας εν γένει, και των γεωρ. σταθμών ιδιαίτερος διότι τούτων η εργατάστασις θέλει απαιτήσει τας μείζοντας δαπάνας δια την αγοράν των γαιών, την οικοδόμησιν κτιρίων, προμήθειαν εργαλείων, μηχανημάτων, ζώων, σπόρων, φυτών, λιπασμάτων κτλ. κτλ.

Πλην δε του προϋπολογισμού των δαπανών εργαταστάσεως έδει να συνταχθή και προϋπολογισμός των ετησίων δαπανών της συντηρήσεως της γεωργικής δασικής και κτηναρχικής ίσως υπηρεσίας.

Αλλ' η επί του παρόντος σύνταξις των προϋπολογισμών τούτων είναι ανέφικτος, καθ' όσον πλείστα στοιχεία απαραίτητα δια τον καταρτισμόν, έστω και κατά προσέγγισιν προϋπολογισμού, ελλείπουσι.

Η σύνταξις δε προϋπολογισμού επί τη βάσει υποθέσεων μη στηριζομένων επί προηγουμένων πραγματικών γεγονότων, ουδεμίαν πρακτικήν έχει σημασίαν.

Δια τους λόγους τούτους αποφυγόμεν την υποβολήν προϋπολογισμών.

Περιορίζομεθα δε μόνον να σημειώσωμεν ενθάδε τα κυριότερα των στοιχείων φών δέον να βασισθή η σύνταξις του μισθολογίου των υπαλλήλων της γεωργικής υπηρεσίας.

Καθ' αν τους προηγουμένως εξεθέσαμεν ο τμηματάρχης (επόπτης ή ανώτερος διευθυντής) και οι δύο επιθεωρηταί, όντες διπλωματούχοι

ανωτέρων γεωργικών Ευρωπαϊκών Σχολών, ισοδυναμουσών προς πανεπιστήμια, δέον να μισθοδοτώνται ως οι ανώτεροι επιστήμονες υπάλληλοι ως λ.χ. οι ανώτεροι υπάλληλοι του Εφετείου, ή οι Πρόεδροι των Πρωτοδικιών, ή οι ανώτεροι υπάλληλοι των δημοσίων έργων.

Εις τον προσδιορισμόν της μισθοδοσίας των γεωργικών υπαλλήλων αναγκαίον είναι να ληφθή υπ' όψιν ότι εν γένει παρ' ημίν υπάρχουνε σπάνια επιστημόνων γεωπόνων.

Οι εν Ελλάδι γεωργικοί υπάλληλοι πρωτοδιοριζόμενοι λαμβάνουσι μισθον δραχ. 240 κατά μήνα, ο μισθός ούτος δύναται ν' αυξήσθ μέχρι δραχ. 350 (βλ. αρθρ. 16 του υπο στοιχ. ΒΨΞΕ νομού της 14 Ιανουαρίου 1897).

Αλλ' οι υπάλληλοι ούτοι, πλην του μισθού των, έχουσι και άλλας αποζημιώσεις, οίον κατοικίαν, επιχορηγείαν δια φωτισμόν, θέρμανσιν, γραφικά και τέλος ποσοστά 5%, επί της ακαθαρίστου προσόδου των κτημάτων, άτινα διευθύνουσι (βλ. αρθ. 17 του άνω αναφερομένου Νόμου).

Ωστε οι εν τη Ελληνική υπηρεσία πρωτοδιοριζόμενοι γεωπόνοι χωρίς να υπολογισθώσι τα οδοιπορικά έξοδα και αι αποζημιώσεις δι' υπηρεσίας εκτελουμένας μακράν της έδρας των, απολαμβάνουσι κατά μήνα περίπου δραχμάς 450.

Αι δε απολαυαί των γεωπόνων των εχόντων πολυετή υπηρεσίαν ανέρχονται εις δραχ. 700 περίπου κατά μήνα.

Η μισθοδοσία των επιμελητών των γεωργικών σταθμών, οίτινες ως επί το πλείστον θα είναι απόφοιτοι των εν Ελλάδι πρακτικών γεωργικών Σχολών, δέον να ρυθμισθώσιν επί τη βάσει των άρθρων 16 και 17 του εν Ελλάδι ισχύοντος Νόμου.

Ο προσδιορισμός της μισθοδοσίας των προσληφθησομένων αλλοδαπών υπαλλήλων, Ελλήνων η αλλοεθνών, αναντηρήτως θέλει γίνεθ δι' ιδιαίτερας συμφωνίας.

Επειδή όμως ο αριθμός των Κρητών των εχόντων τα εν τοις ανωτέρω αναγραφόμενα προσόντα είναι μικρός, απαραίτητον είναι οι μισθοί των Κρητών γεωργικών υπαλλήλων να είναι κατά τι μεγαλύτεροι των μισθών των ισοβαθμίαν αυτούς εν Ελλάδι υπαλλήλων, όπως αφενός μεν οι Κρήτες γεωπόνοι πάσης τάξεως μη απομακρύνονται της πατρίδος των, το δε όπως μη ζήνοι η Έλληνας μεν αλλά μη Κρήτες ισοβάθμι- οι αυτούς υπάλληλοι, εις τα αυτά εκπαιδευθέντες σχολεία και τα αυτά έχοντες προσόντα, απολαμβάνωσι πλείονα, μόνον και μόνον διότι δεν είναι Κρήτες το τούτο και άδικον και αποθαρρυντικόν είναι.

Η περίστασις αυτή απαραίτητον είναι σοβαρώς να ληφθή υπ' όψιν καθ' όσον, μη υπάρχούσης αφθονίας γεωπόνων, ούτοι και εν Ελλάδι και εν Τουρκία είναι περιζήτητοι, ώστε οι Κρήτες γεωπόνοι ευκόλως δύναται να τοποθετηθώσιν αλλαχού.

Προς τούτους δε η πρόσληψις μη Ελλήνων γεωπόνων είναι δυσχερεστάτη διότι οι τοιοούτοι και μεγαλύτερας μισθοδοσίας και άλλας απολαυαί θέλουσιν απαιτήσει και μικρότερας των Ελλήνων θέλουσι προσφέρει υπηρεσίας εις την γεωργίαν, και αν ακόμη τελειότερον μορφωμένοι θεωρηθώσιν, ένεκα της αγνοίας της γλώσσης, των ηθών και εθίμων της Νήσου, και διότι ο χαρακτήρ του Έλληνος, και ιδίως του αγρότου, δυσπίστως προς τους ξένους έχει οίτινες ως επί το πλείστον θαυμάζοντες τα εν τη πατρίδι των κρατούντα, προς α οικείας έχουσι, προσπαθούσι να μεταφυτεύσωσι τα εκεί

γινόμενα εις την χώραν εν η εκλήθησαν ν' αναλάβωσι γεωργικήν υπηρεσίαν χωρίς να λαμβάνωσιν υπ' όψιν τας μεταξύ των δύο χωρών υπαρχούσας κλιματολογικές, εδαφολογικές, κοινωνικές, ιστορικές και ιδίως οικονομικές διαφοράς, και διά τούτο συχνότατα, αν και είχαν αφοθώνως άπαντα τα μέσα, οικτρώς απέτυχον.

Δια τους λόγους τούτους η πρόσληψις μη Ελλήνων γεωπόνων θέλει είσθαι σπουδαίον σφάλμα, ούτινος αι συνέπειαι δύναται να ώσιν ανυπολόγιστοι.

Συνεπώς φρονούμεν, ότι απαραίτητον είναι κατά τον προσδιορισμόν των μισθών και εν γένει απολαυών των Κρητών γεωπόνων υπό σπουδαίαν να ληφθώσιν εποψιν τα ανωτέρω λεχθέντα καθ' όσον μάλιστα καθήκον της Κρητικής Πολιτείας είναι να τρέψη προς την γεωργίαν και εν γένει τας θετικές επιστήμας το ρεύμα των σπουδών των νέων γενεών τούτο δε κατορθούται όταν οι εις τας τοιαύτας σπουδάς ενασχολούμενοι δύναται ευκόλως να εύρωσιν ενόπιον των ευρύ στάδιον εξασφαλίζον, αύτους άνετον και αξιοπρεπή βίον.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Ανακεφαλιαιούντες τα άνω εκτεθέντα φρονούμεν, ότι η πρόοδος της γεωργίας της Κρήτης εξαρτάται από πολλούς όρους, ών οι κυριότεροι είναι οι εξής:

1ον. Η γεωργία σπουδαίως να αντιπροσωπευήται παρά τη Κυβερνήσει δι' ιδίας ειδικής υπηρεσίας.

2ον. Η Πολιτεία οφείλει εις πάντα τα διοικητικά ζητήματα να λαμβάνη υπό σπουδαίαν έποψιν τα γεωργικά συμφέροντα της νήσου, ιδίως εις τα ζητήματα της Δημ. Εκπαιδεύσεως, τα των δημοσίων έργων, της Δημ. Ασφαλείας, τα των προνομίων εν γένει και ιδίως των τραπεζών κτλ.

3ον. Η Πολιτεία οφείλει να ανυψώσθ το γούπτρον και την κοινωνικήν στάθμην των γεωρ. τάξεων.

4ον. Απαραίτητον είναι η Πολιτεία να φροντίσθ περί της αναπτύξεως μεταξύ των γεωργικών τάξεων του πνεύματος του συνεργατισμού και τέλος η Πολιτεία οφείλει σοβαρώς να φροντίσθ περί της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως του γεωργού.

Ακράδαντον πεποιθήσιν έχομεν, ότι η πλήρης μετ' επιμονής και ακριβείας εφαρμογή των άνω εκτεθέντων θέλει επιφέρει εν ελαχίστω χρονικώ διαστήματι την αναμόρφωσιν και πρόοδον της γεωργίας της νήσου ήτοις θα επιφέρει την οικονομικήν ευεξίαν της χώρας, εφ' ης μόνον ασφαλώς δύναται να στηριχθή το μέλλον της πολυπαθούς και αναξιοπληθιστάς Κρήτης.

Εν Χαλέπα τη 14 Αυγούστου 1899

Ο Διευθυντής του εν Αθήναις Γεωργικού σταθμού, ευρισκόμενος επί αποστολή εν Κρήτη

Του Μάρκου Μαρινάκη,
Φιλοτελιστή, Συγγραφέα

I. ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Με ένα διάταγμα του Υπατου Αρμοστή Κρήτης της 17/4/1900 που καταχωρήθηκε στην εφημερίδα της Κυβέρνησης της Κρητικής Πολιτείας σαν νόμος υπ' αριθμ. 157β, ορίζεται αποκλειστικό προνόμιο της Πολιτείας το δικαίωμα κοπής νομισμάτων.

Το διάταγμα ορίζει σαν νομισματική μονάδα τη δραχμή, που την υποδιαιρεί σε 100 ίσα μέρη, τα λεπτά. Το ίδιο δε διάταγμα ορίζει την κοπή νομισμάτων 20 και 10 δραχμών από χρυσό (που όμως ποτέ δεν κόπηκαν) 5 δραχμών, 2 δραχμών, 1 δραχμής και 50 λεπτών από άργυρο των 20, 10 και 5 λεπτών από χαλκονικέλιο και από χαλκό, κασσίτερο, ψευδάργυρο των 2 λεπτών και 1 λεπτού. Ορίστηκε επίσης αναλογία 6 δραχμών αργυρών και 3 δραχμών χαλκονικελίων για κάθε κάτοικο του νησιού.

Τελευταία απογραφή απέδειξε ότι ο πληθυσμός του νησιού ανέρχεται σε 301.577 κατοίκους. Συνεπώς έπρεπε να κοπούν σύμφωνα με την αναλογία 1.809.462 αργυρά και 904.731 χαλκονικέλια, δηλαδή σύνολο 2.714.193 δρχ. Όλα τα παραπάνω κόπηκαν στο Νομισματοκοπείο του Παρισιού. Χαράχθηκαν δε από τον χαράκτη A. BORREL.

Τα νομίσματα της Κρητικής Πολιτείας ήταν:

Τα νομίσματα, τα χαρτονομίσματα και τα

No 1
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 1 γρ.
Διάμετρος 15 χιλ.
Ποσότητα κοπής 289.283

1 Λεπτό 1900 Χαλκός

No 2
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 2 γρ.
Διάμετρος 20 χιλ.
Ποσότητα κοπής 793.079

2 Λεπτά 1900 Χαλκός

No 3
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 2 γρ.
Διάμετρος 17 χιλ.
Ποσότητα κοπής 4.000.000

5 Λεπτά 1900 Χαλκονικέλιο

No 4
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 3 γρ.
Διάμετρος 19 χιλ.

10 Λεπτά 1900 Χαλκονικέλιο

No 5
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 4 γρ.
Διάμετρος 21 χιλ.
Ποσότητα κοπής 1.250.000

20 Λεπτά 1900 Χαλκονικέλιο

No 6
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 1 γρ.
Διάμετρος 15 χιλ.
Ποσότητα κοπής 1.710.717

1 Λεπτό 1900 Χαλκός

No 7
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Λεία
Βάρος 2 γρ.
Διάμετρος 20 χιλ.
Ποσότητα κοπής 706.922

2 Λεπτά 1900 Χαλκός

Τα νομίσματα που ακολουθούν είναι ασημένια με περιεκτικότητα σε ασήμι 835%. Εκτός απ' το πεντάδραχμο που είναι 900% και αυτό γιατί εκδόθηκε με τις προδιαγραφές της λατινικής νομισματικής ένωσης

No 8
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Οδοντωτή
Βάρος 2,5 γρ.
Διάμετρος 18 χιλ.
Ποσότητα κοπής 600.000

50 Λεπτά 1901 Ασήμι 835 %

No 9
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Οδοντωτή
Βάρος 5 γρ.
Διάμετρος 23 χιλ.
Ποσότητα κοπής 500.000

1 Δραχμή 1901 Ασήμι 835 %

No 10
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Οδοντωτή
Βάρος 10 γρ.
Διάμετρος 27 χιλ.
Ποσότητα κοπής 175.000

2 Λεπτό 1901 Ασήμι 835 %

No 11
Νομισματοκοπείο Παρισιού
Χαράκτης A. Borrel
Περίμετρος Οδοντωτή
Βάρος 25 γρ.
Διάμετρος 37 χιλ.
Ποσότητα κοπής 150.000

5 Δραχμές 1901 Ασήμι 900%

II. ΧΑΡΤΟΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Τα χαρτονομίσματα που εξέδωσε η Κρητική Πολιτεία ήταν:

1. 25 δρχ. χαρτονόμισμα που αντιστοιχούσε

στην αξία ενός 20φραγκου χρυσού Γαλλικού (Ναπολέον), 2. 100 δρχ. χαρτονόμισμα που αντιστοιχούσε σε 4 χρυσά Ναπολέονια.

Τα χαρτονομίσματα έκδωσε η Τράπεζα Κρή-

της.

Μπορούμε να πούμε ότι **χαρτονόμισμα** έκοψε και η Επαναστατική Κυβέρνηση το 1905 στο Θέρισσο με αρχηγό τον Βενιζέλο.

Το χαρτονόμισμα αυτό ήταν των 5, 10 και 100 δρχ. Ανέφερε στην μία όψη στον τίτλο: ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΝ ΔΑΝΕΙΟΝ

25δραχμο

100δραχμο

5δραχμο Θέρισσου

Ο Υπατος
Αρμοστής
της Κρήτης
Γεώργιος

Η επίσημη σημαία της Κρητικής Πολιτείας

Χάρτης της Κρήτης με γραφή Παλαιoturρκική (προκεμαλική)

Κρητικός πολεμιστής την εποχή της Κρητικής Πολιτείας. (Καρτ-ποστάλ του φωτογράφου εκδότη του καρτ-ποστάλ R. BEMAEDDIN) της εποχής

γραμματόσημα της Κρητικής Πολιτείας 1898-1913

III. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΑ

Την περίοδο αυτή, που αφορά στην εποχή που η Κρήτη ήταν αυτόνομο κράτος ιδρύεται **Κρητική Ταχυδρομική Υπηρεσία**, που αρχίζει να λειτουργεί την 1-3-1900 σ' ολόκληρο το νησί. Έκδωσε κρητικά γραμματόσημα και ίδρυσε συνολικά 35 μόνιμα ταχυδρομικά γραφεία και 79 κινητά (αγροτικά).

Τα γραμματόσημα αυτά κυκλοφορούν στην Κρήτη από το 1900-1913 που γίνεται η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Τα γραμματόσημα αυτά είναι τα πιο αντιπροσωπευτικά της Κρητικής Ταχυδρομικής Ιστορίας της Κρήτης γιατί είναι και τα μόνα που εκδόθηκαν από Κρητική Κυβέρνηση.

Παράλληλα με τη λειτουργία των Ταχυδρομικών γραφείων της Κρητικής Πολιτείας, στις 3 μεγάλες πόλεις της Κρήτης διατηρούνται ακόμη και την εποχή αυτή τα ξένα ταχυδρομικά γραφεία (Γαλλικό, Αυστριακό, Ιταλικό) που εκδίδουν και ειδικές σειρές γραμματοσήμων για την Κρήτη και λειτουργούν μέχρι το 1914 περίπου.

Η έναρξη λειτουργίας των ταχυδρομικών γραφείων της Κρητικής Πολιτείας συνοδεύτηκε από την κυκλοφορία της πρώτης σειράς κοινών γραμματοσήμων. Αν και το διάταγμα για την έκδοση της σειράς φέρει ημερομηνία 18.12.1899, η σχετική απόφαση είχε ληφθεί νωρίτερα, με την ανάθεση της εκτύπωσης στον οίκο Bradbury, Wilkinson & Co.Ltd.

Όλες οι κλάσεις ήταν εκπεφρασμένες στο καθορισμένο ήδη με νόμο επίσημο κρητικό νόμισμα, τη δραχμή, ή την υποδιαίρεσή της, τα λεπτά (1 δραχμή=100 λεπτά). Το γεγονός ότι το νέο κρητικό νόμισμα δεν είχε ακόμη κοπεί και τεθεί σε κυκλοφορία και ότι το κυρίως εν χρήσει νόμισμα ήταν το τουρκικό γρόσι (ή πιάστρα) και οι υποδιαίρεσεις του (1 πιάστρα = 40 παράδες) - μαζί με μία πληθώρα ξένων, κυρίως ευρωπαϊκών, ασημένιων και χαλκινων νομισμάτων - δεν φάνηκε να ανησυχεί στις αρχές. Οι τελευταίες πίστευαν ότι, μέχρι να ολοκληρωθεί η οργάνωση των ταχυδρομείων και οι εργασίες έκδοσης των γραμματοσήμων, τα νέα κρητικά νομίσματα θα είχαν κυκλοφορήσει και εκτοπίσει τα ξένα.

Τα γραμματόσημα έφεραν τις εξής παραστάσεις: 1 και 50 λεπτά: Ερμής, 5 και 20 λεπτά: Ήρα, 10 και 25 λεπτά: Πρίγκιπας Γεώργιος, 1 δραχμή: Τάλως, 2 δραχμαί: Μίνως και 5 δραχμαί: Άγιος Γεώργιος. Οι παραστάσεις των κλάσεων των 1, 5, 20, 50 λεπτών και των 1 και 2 δραχμών προέρχονται από αρχαϊκά νομίσματα της Κρήτης με υπόδειξη του Εφόρου του Νομισματικού Μουσείου των Αθηνών Ι. Σβορώνου.

Η επιτυχία της πρώτης έκδοσης παρότρυνε τη Διοίκηση σε έκδοση μιας δεύτερης τακτικής σειράς επίσης εννέα κλάσεων. Η έκδοση, και πάλι χαλκογραφική και εμπλουτισμένη με διχρωμίες στις μεγάλες κλάσεις, πραγματοποιήθηκε σε εκτέλεση του Διατάγματος της 7.12.1904. Σε σχέση με την πρώτη έκδοση εμφανίστηκαν δύο νέες κλάσεις (2 λεπτά και 3 δραχμές) αντί των 1 λεπτού και 2 δραχμών.

Στα γραμματόσημα απεικονίζονται οι ακόλουθες παραστάσεις: 2 λεπτά: Άρτεμις, 5 λεπτά: Βριτόμαρτις, 10 λεπτά: Πρίγκιπας Γεώργιος, 20 λεπτά: Δίας βρέφος και Κυνοσούρα, 25 λεπτά: Τρίτων, 50 λεπτά: Αριάδνη, 1 δραχμή: απαγωγή της Ευρώπης, 3 δραχμές: Ερείπια ανακτόρου της Κνωσού, 5 δραχμές: Μονή Αρκαδίου. Οι παραστάσεις στα 2, 5, 20, 25, 50 λεπτά και στη 1 δραχμή προέρχονται και πάλι από αρχαϊκά κρητικά νομίσματα με υπόδειξη του Ι. Σβορώνου. Μια υψηλής αισθητικής κάρτα του βρετανικού οίκου με αποτυπωμένα χαλκογραφικά στα φυσικά τους χρώματα, τα εννέα γραμματόσημα προηγήθηκε της αποστολής των γραμματοσήμων και διανεμήθηκε σε προσωπικότητες και εκπροσώπους εμπορικών φιλοτελικών οίκων.

1η σειρά 1900: 1 1λ., 2 5λ., 3 10λ., 4 20 λ., 5 25 λ., 6 50 λ., 7 1Δ., 8 2Δ., 9 5Δ.

2η σειρά 1905: 1 2λ., 2 5λ., 3 10λ., 4 20 λ., 5 25 λ., 6 50 λ., 7 1Δ., 8 3 Δ, 9 5Δ.

Στο Θέρισο το 1905

Δεν πρέπει να ξεχάσουμε και τα γραμματόσημα που εξέδωσε και η **Επανάσταση του Θερίσου το 1905**.

Τα γραμματόσημα αυτά κυκλοφόρησαν μόνο στο τμήμα των Χανίων (Θέρισο, Βάμος, Κολυμπάρι, Αλικιανό, Νίπος, Μαλάξα, Αγ. Ειρήνη) είχαν περισσότερο

εισπρακτικό χαρακτήρα για τις ανάγκες του αγώνα.

Η **πρώτη σειρά** ήταν χειροποίητη χωρίς οδόντωση που κυκλοφόρησε την **1η Σεπτεμβρίου 1905**

(Θέμα η Νίκη της Παιανίας).

1 5 λ.

2 10 λ.

3 20 λ.

4 50 λ.

5 1 Δ.

Η δεύτερη σειρά (5 Οκτωβρίου 1905)

Λιθογραφική έκδοση (θέμα η Κρήτη Δούλη).

1 5 λ.

2 10 λ.

3 20 λ.

4 50 λ.

5 1 Δ.

6 2 Δ.

Μετά την Ένωση

Με την Ένωση της Κρήτης 1/12/1913 εκδίδεται και κυκλοφορεί μόνο στην Κρήτη το Ελληνικό γραμματόσημο με θέμα τη Σούδα αξίας 25 λεπτών ως ανάμνηση για το τέλος της Κρητικής Αυτονομίας και την Ένωσή της με την Ελλάδα.

Φάκελλο με το γραμματόσημο Σούδα και σφραγισμένο την 14/12/1913. (Πρώτη ημέρα κυκλοφορίας)

Για ειδικές περιπτώσεις

Επίσης εξεδώθηκαν γραμματόσημα ειδικά α) σε περίπτωση που η γραμματοσήμανση δεν ήταν κανονική ο παραλήπτης επλήρωνε και πρόσθετο τέλος. β) σε περίπτωση δικαστικών και ταχυδρομικών εγγράφων (Δικόγραφα) εξεδώθηκαν ειδικά γραμματόσημα.

Πρόσθετο τέλος 10 λ.

Ειδικά γραμματόσημα για δικόγραφα

Μετά το 1908

Μετά τη σύνδεση (1908) της Κρήτης με την Ελλάδα κυκλοφορούν τα Κρητικά γραμματόσημα επισημασμένα με την λέξη ΕΛΛΑΣ, έχουμε τριών ειδών επισημάνσεις. 1η με μικρό ΕΛΛΑΣ (1908), 2η με Γοτθικό ΕΛΛΑΣ (1909), 3η με μεγάλο ΕΛΛΑΣ (1909-1910).

Βιβλιογραφικές Επιλογές

1. Τα Ελληνικά Νομίσματα του Μπάμπη Γεωργιάδη
2. Τα νομίσματα της Νεωτέρας Ελλάδος-Πυλαρινός
3. Χαρτονομίσματα Ελλάδος-Κύπρου του Α. Ταρασουλέα
4. Κατάλογος γραμματοσήμων Α. ΚΑΪΑΜΙΤΩΪ ΗΕ&Α& 2006 - Π 5^η & 6^η
5. Κατάλογος γραμματοσήμων Βλαστός 2005 τόμος 3
6. Ημερολόγιο Συλλόγων Υπαλλήλων ΕΛΤΑ Νομού Ηρακλείου 1991. (Επιμέλεια Μ. Μαρινάκης)

Η εκπαίδευση στην Κρήτη

Του Γιάννη Χρηστάκη
Επίτ. Σχολ. Συμβούλου

1. Προλογικά: Η μόρφωση, ως γνωστό, αποτελεί ύψιστο αγαθό για τον άνθρωπο και είναι η στερεή βάση πάνω στην οποία αυτός θα οικοδομήσει το μέλλον του κι επομένως ο κύριος παράγοντας, ο οποίος θα καθορίσει την επιτυχία στη ζωή του. Ο Κρητικός όμως λαός, φύσει και θέσει φιλομαθής, δεν ευτύχησε να έχει αυτή την πολυτέλεια καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορικής του διαδρομής. Κι αυτό ιδίως συνέβη σε μεγάλο βαθμό τη ζοφερή περίοδο της Τουρκοκρατίας.

2. Η εκπαίδευση στην Κρήτη κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας: Η ιστορικοί χωρίζουν την Τουρκοκρατία στην Κρήτη σε δύο περιόδους, στην Πρώιμη (1669-1821) και στην Ύστερη (1821-1898). Η εκπαίδευση στο νησί κατά τις δύο αυτές περιόδους δεν ήταν η ίδια.

Κατά τη διάρκεια της Πρώιμης Τουρκοκρατίας στο νησί επικρατούσε πυκνό και βαθύ σκοτάδι αμάθειας και αγραμματοσύνης, όχι μόνο επειδή οι άνθρωποι των Γραμμάτων είχαν εκπατριστεί και οι βιβλιοθήκες, ιδιωτικές και μοναστηριακές, είχαν καταστραφεί, αλλά κυρίως επειδή οι άξεστοι και αγροίκοι τύρανοι του δεν επέτρεπαν την ίδρυση και τη λειτουργία σχολείων.

Η αποκοπή των υπόδουλων από τις εθνικές και τις πνευματικές τους ρίζες θα συνέβαλαν, όπως πίστευαν, στην εύκολη αφομοίωση και ενσωμάτωση των υπόδουλων σ' αυτούς λαών στον εθνικό τους κορμό (Παντουρκισμός), ιδιαίτερα της Κρήτης που ήταν, λόγω θέσης, αποκομμένη και απομονωμένη στην σχημάτωση της χώρας. Και η αμάθεια αυτή επεκτάθηκε, κατά μεγάλο ποσοστό, ακόμη και στην πρώτη φάση της Ύστερης Τουρκοκρατίας (1821-1866), όπως μας διαβεβαιώνει ο Άγγλος περιηγητής Robert. Pashley, που επισκέφθηκε το νησί το 1834.

Την περίοδο αυτή η μόρφωση του Κρητικού λαού είχε περιορισθεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα, στα «κολλυβογράμματα», που κρυφά δίδασκαν μοναχοί μέσα από τα ιερά βιβλία της εκκλησίας. Σε πολλά μοναστήρια του νησιού έχουν διασωθεί ισχυρές ενδείξεις για την ύπαρξη και τη λειτουργία «Κρυφών Σχολείων»¹.

Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε σ' ολόκληρο σχεδόν το 18ο αιώνα, σ' αντίθεση με άλλες περιοχές της χώρας, όπου κατά την περίοδο αυτή παρουσιάζονταν τα πρώτα βήματα του Ελληνικού Διαφωτισμού.

Με την ανατολή όμως του 19ου αιώνα άρχισε να διαφαίνεται και στην Κρήτη, σαν σε καλί δεσμώτη, κάποια αμυδρά ακτίνα μικρής βελτίωσης των εκπαιδευτικών πραγμάτων. Ο περιηγητής F.

Δημοδιδάσκαλοι σε συνέδριο του 1911

W. Sieber, που το επισκέφθηκε το 1817, αναφέρει ότι λειτουργούσαν τρία εκπαιδευτήρια, το αρχαιότερο από τα οποία είχε ιδρυθεί στα Χανιά από Γάλλους εμπόρους που δραστηριοποιούνταν στην πόλη, πριν από 50 χρόνια.

Επίσης ο Τρικούπης² αναφέρει ότι, πριν από το Μεγάλο Ξεσηκωμό του 1821, είχαν ιδρυθεί και λειτουργούσαν στα Χανιά και το Ρέθυμνο με άδεια που είχαν δώσει οι τουρκικές αρχές, «αλληλοδιδασκαστικά» σχολεία, που όμως κλείστηκαν, σχεδόν αμέσως, λίγο πριν από την έκρηξη της Επανάστασης (Μάρτιο 1821), γιατί θεωρήθηκαν «άτοποι αποστασίας και πολέμου» και το διδακτικό τους προσωπικό διώχθηκε και φυλακίστηκε. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης (1821-1830), λόγω της έκρυθμης κατάστασης που είχε δημιουργηθεί διακόπηκε κάθε εκπαιδευτική δραστηριότητα και οι εκπαιδευτικοί διώχθηκαν επίσης απηνώς. Άλλοι έπεσαν θύματα της τουρκικής θηριωδίας και άλλοι πρόφθασαν και εκπατρίστηκαν.

Κατά την περίοδο της Αιγυπτιακής Τουρκοκρατίας (1830-1840) η εκπαίδευση στην Κρήτη αναζωπυρώθηκε κάπως. Ο Μωχάμετ Άλυ δημιούργησε ευνοϊκότερες συνθήκες για την εκπαίδευση του νησιού. Ιδρύθηκαν τότε μερικά σχολεία. Η επιστροφή όμως της Κρήτης στην τουρκική διοίκηση, από το 1840, διαμόρφωσε και πάλι αντίζοες εκπαιδευτικές συνθήκες για τον κρητικό λαό. Διαλύθηκαν ακόμη και τα ξένα σχολεία που λειτουργούσαν, όπως το αμερικάνικο στα Χανιά.

Η ζοφερή αυτή κατάσταση βελτιώθηκε σημαντικά, σε σχέση με ό,τι ίσχυε προηγουμένως, από το 1856 κ. ε., όταν ο σουλτάνος αναγκάστηκε να παραχωρήσει στους υπόδουλους του λαούς της Βαλκανικής το διάταγμα Χάττι Χουμαγιούν, που άφηνε περιθώρια για κάποια εκπαιδευτική δραστηριότητα. Όταν όμως κηρύχθηκε η μεγάλη τριχρόνη Επανάσταση του 1866-69 αναστάλη η εφαρμογή του διατάγματος και η κατάσταση επιδεινώθηκε πάλι δραματικά, με πυρπολήσεις σχολείων και διώξεις των

εκπαιδευτικών.

Το 1868 ο Αλή πασάς κόμισε στην Κρήτη το λεγόμενο Οργανικό Νόμο, που δεν επέφερε σημαντικές βελτιωτικές αλλαγές στο καθεστώς της εκπαίδευσης του νησιού. Το μόνο θετικό του στοιχείο ήταν η καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης, η οποία άρχισε να διδάσκεται και στα μουσουλμανικά σχολεία.

Σοβαρή τομή στην εκπαίδευση της Κρήτης έγινε το 1870, με τη σύνταξη του Διοργανισμού των Ιερών Μονών της Κρήτης. Ιδρύθηκαν τότε και λειτουργήσαν με τη φροντίδα των μοναστηριών και των Κεντρικών Δημογεροντιών αρκετά σχολεία και κτίστηκαν πολλά διδακτήρια. Ο Αντώνιος Μιχαηλάκης, αγρορεύοντας στην Κρητική βουλή το 1901, ανέφερε για την περίοδο αυτή τα εξής: «...από το 1870 ως το 1878 ήρξατο η εγκαθίδρυσις των μουσών εις Κρήτην».

Το μεγάλο όμως άλμα στην εκπαίδευση του κρητικού λαού έγινε με τη Σύμβαση της Χαλέπας το 1878, σύμφωνα με την οποία η ίδρυση και λειτουργία σχολείων ήταν ελεύθερη. Ιδρύθηκαν τότε και λειτουργήσαν πάρα πολλά σχολεία σ' όλο το νησί και σημειώθηκε ένας πραγματικός εκπαιδευτικός οργασμός απ' άκρου σ' άκρου του νησιού.

Το Μάιο του 1887 ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση των Κρητών Πληρεξουσίων νέος βελτιωμένος εκπαιδευτικός νόμος, που καθόριζε υποχρεωτική τη φοίτηση των αγοριών στο σχολείο και εισήγαγε και άλλες ευεργετικές για την εκπαίδευση ρυθμίσεις, που έφεραν θετικά αποτελέσματα στο μορφωτικό επίπεδο των παιδιών του κρητικού λαού. Την περίοδο αυτή φοιτούσαν στα λειτουργούντα σχολεία της Κρήτης οι μαθητές που αναγράφονται στον συνημμένο πίνακα, κατά τμήματα (νομούς)³:

Την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα (1890-1898) η εκπαίδευση στην Κρήτη έπαθε και πάλι καθίζηση. Ο αριθμός των σχολείων μειώθηκε σημαντικά, βάσει του νόμου που ψηφίστηκε από τους αντιπροσώπους του Κρητικού λαού

το 1889, με την αιτιολογία ότι τα οικονομικά του Δημοσίου δεν άντεχαν στις μεγάλες δαπάνες που αυτή απαιτούσε, κυρίως δε εξαιτίας των νέων επαναστατικών δραστηριοτήτων του 1895-96 και 1897-98⁴.

3. Η εκπαίδευση στην Κρήτη επί Κρητικής Πολιτείας: Το 1898 η Κρήτη, όπως είναι γνωστό, ύστερα από σκληρούς και αιματηρούτατους αγώνες ογδοήντα περίπου ετών, κατάφερε να απολύσει την ελευθερία της και να αποκτήσει κρατική οντότητα με τη μορφή της αυτονομίας. Το νέο αυτό κρατικό μόρφωμα ονομάστηκε Κρητική Πολιτεία.

Με την απόκτηση της ελευθερίας του, όχι όμως και της εθνικής του αποκατάστασης, η οποία τελικά έγινε, μετά και πάλι από αγώνες, την 1η Δεκεμβρίου του 1913 ο κρητικός λαός αρχίζει μια νέα πορεία ανάπτυξης και προόδου. Παίρνει το δρόμο της ανόρθωσης και της ανασυγκρότησης. Μέσα σ' ένα κλίμα άφατης χαράς και ανείπωτου ενθουσιασμού και συγκίνησης η Κρητική Πολιτεία αποδύεται τώρα σ' ένα αγώνα αναπλήρωσης όσων αγαθών είχε στερήσει από το λαό της ο επί δύομισι περίπου αιώνες στυγνός δυνάστης της.

Μέσα στην εργώδη αυτή προσπάθειά της Κρητική Πολιτεία κινείται σύντονα και δραστήρια σ' όλους τους τομείς του επιστητού, με στόχο να προλάβει τις εξελίξεις, που φαινόταν ότι έρχονταν, και να ενταχθεί ομαλά στις νέες μορφές της κοινωνικής και εθνικής ζωής, που προοιωνίζονταν στο λυκαυγές του 20ου αιώνα.

Βασική υποδομή, για να επιτύχει τον υψηλό της αυτό στόχο, θεωρεί την εκπαίδευση του λαού και κάνει ό,τι μπορεί για τη στερέωση και αναβάθμιση του μορφωτικού του επιπέδου.

Το 1899 ψηφίζεται από την Κρητική Βουλή το πρώτο Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, που θέτει τις βάσεις μιας ολόπλευρης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης του νησιού.

Πρώτο μέλημα της, όπως διαφαίνεται μέσα από το άρθρο 21 του Συντάγματος, είναι η ευχέρεια μόρφωσης χωρίς

έξοδα των Κρητικόπουλων και των δύο φύλων, αφού η Δημόσια Εκπαίδευση προβλεπόταν να παρέχεται δωρεάν. Πόση σημασία έχει αυτό μπορεί να το καταλάβει ο καθένας, όταν σκεφθεί ότι παρόμοια διάταξη δεν είχε συμπεριληφθεί στο Σύνταγμα της Ηπειρωτικής Ελλάδας⁵.

Σ' επιταγή των διατάξεων αυτών, από τον Ιούλιο του 1899 μέχρι τον Ιούνιο του 1911 δημοσιεύθηκαν τέσσερις νόμοι και 17 Διατάγματα, που ρύθμιζαν την οργάνωση και τη λειτουργία της Δημόσιας Κρητικής Εκπαίδευσης. Η πληθώρα αυτή των νομικών διατάξεων φανερώσει τη φροντίδα, θα έλεγε κανείς την αγωνία, της νεοσύστατης Κρητικής Πολιτείας για τη σωστή μόρφωση των Κρητικόπουλων.

Από τους τέσσερις νόμους για την εκπαίδευση δύο ήταν οι βασικοί και οι άλλοι δύο συμπληρωματικοί. Βασικοί ήταν οι νόμοι 391/1899 και 484/1903, οι οποίοι ρύθμιζαν όλα τα θέματα της εσωτερικής λειτουργίας των σχολείων. Ας δούμε τι έλεγαν οι σπουδαιότερες διατάξεις τους εν συντομία.

Με το νόμο του 1899 η εκπαίδευση διαιρούνταν σε δύο βαθμίδες, τη Δημοτική ή Κατώτερη και τη Μέση ή Γυμνασιακή. Τα δημοτικά που περιελάμβαναν τέσσερις τάξεις, ανάλογα με τον αριθμό των δασκάλων που υπηρέτουσαν σ' αυτά, χωρίζονταν σε μονοτάξια, διτάξια, τριτάξια, τετρατάξια και Ανώτερα πεπτάξια, τα οποία λειτουργούσαν στις έδρες των νομών.

Τα μονοτάξια δημοτικά σχολεία πάλι διαιρούνταν σε πρωτοβάθμια, όσα είχαν πάνω από 60 μαθητές, και δευτεροβάθμια, όσα είχαν κάτω από 60. Τέλος τα Γραμματοδιδασκαλεία, που ιδρύονταν εκεί που οι μαθητές ήταν κάτω από 30, καταργούνταν. Τα Νηπιαγωγεία λειτουργούσαν ως ιδιωτικά υπό την επίβλεψη της πολιτείας.

Η φοίτηση στα δημοτικά σχολεία ήταν υποχρεωτική από το 6ο ως το 9ο έτος της ηλικίας. Τα δε μαθήματα που διδασκόνταν σ' αυτά ήταν τα εξής: Θρησκευτικά, Νέα ελληνική γλώσσα, Πρα-

Εξώφυλλο βιβλίου του Α.Ν. Γιάνναρη, Γενικού Επιθεωρητού Παιδείας

επί Κρητικής Πολιτείας

κτική αριθμητική, Στοιχειώδης γεωμετρία, Ιστορία εθνική, τοπική και παγκόσμια (βασικά στοιχεία), Καθήκοντα και δικαιώματα συνταγματικού πολίτη, Γεωγραφία Κρήτης, Ελλάδας, Ευρωπαϊκής και Ασιατικής Τουρκίας, Ευρώπης και Ηπείρων (τα βασικότερα στοιχεία), Φυσική Ιστορία, Φυσική και Χημεία, Καλλιγραφία, Ιχθυογραφία, Ωδική, Εκκλησιαστική μουσική και Γυμναστική.

Ειδικότερα στα σχολεία των αρρένων, πέραν των παραπάνω μαθημάτων, διδάσκονταν ακόμη Κηπουρική, Δενδροκομία, Μελισσοκομία, και Γενικά στοιχεία γεωργίας και γεωργικών Βιομηχανιών. Στα Ανώτερα δε και Χειροτεχνία.

Στα σχολεία των θηλέων (Παρθενγωγεία) διδάσκονταν, εκτός των βασικών παραπάνω μαθημάτων, και Ανθοκομία, Σηροτροφία, Εργόχειρα (ραπτική, κοπτική, πλεκτική), Μαγειρική, Οικιακή οικονομία και Οικιακή παιδαγωγική. Στα Ανώτερα δε Παρθενγωγεία διδασκόταν επιπλέον η γαλλική γλώσσα.

Στη Μέση εκπαίδευση ανήκαν τα Προγυμνάσια, τα Γυμνάσια, τα Διδασκαλεία και το Ιεροδιδασκαλείο. Τα Προγυμνάσια λειτουργούσαν εκεί που δεν υπήρχαν Γυμνάσια. Τα Γυμνάσια είχαν επτά τάξεις, τα μαθήματα δε που διδασκόνταν σ' αυτά χωρίζονταν σε δυο κύκλους, τον κατώτερο για τις τρεις πρώτες τάξεις και τον ανώτερο για τις υπόλοιπες τέσσερις.

Στα Γυμνάσια προστέθηκαν, από την Ε' τάξη, τρίαμισι επιπλέον έτη σπουδών, τα οποία αποτελούσαν τα Διδασκαλεία. Απ' αυτά έβγαιναν οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων. Το Ιεροδιδασκαλείο λειτουργούσε στην Ιερά Μονή της Αγίας Τριάδας των Τσαγκαρόλων στα Χανιά.

Στα Προγυμνάσια διδασκόνταν τα εξής μαθήματα: Θρησκευτικά, Αρχαία και Νέα ελληνική γλώσσα, Μαθηματικά, Λατινικά, Ιστορία, Φυσική, Πειραματική, Φυσική, Ιστορία, Γεωγραφία και Γαλλικά. Περίπου τα ίδια δηλαδή με τα Γυμνάσια.

Στα Γυμνάσια διδασκόνταν τα παρακάτω μαθήματα: Θρησκευτικά, Αρχαία και Νέα ελληνική γλώσσα, Λατινικά και Γαλλικά, Παγκόσμια ιστορία, Μαθηματικά, Κοσμογραφία, Γεωγραφία, Φυσική, Ιστορία, Φυσική και Χημεία, Ψυχολογία, Λογική, Καθήκοντα και δικαιώματα συνταγματικού πολίτη, Ιχθυογραφία, Καλλιγραφία, Ωδική και Γυμναστική.

Στα Παιδαγωγικά Τμήματα διδασκόνταν όλα τα παραπάνω, πλην των Λατινικών και επιπροσθέτως τα εξής: Παιδαγωγικά με πρακτικές ασκήσεις, Γεωπονικά, Εκκλησιαστική μουσική και Χειροτεχνία.

Στο Ιεροδιδασκαλείο τα μαθήματα που διδασκόνταν ήταν τα εξής: Θρησκευτικά, Αρχαία και Νέα Ελληνικά, Κοσμογραφία, Μαθηματικά, Ιστορία, Φυσική, Ιστορία, Φυσική Πειραματική, Παιδαγωγικά, Γεωγραφία, Γεωπονία, Εκκλησιαστική μουσική, Καλλιγραφία, Ιχθυογραφία και Γυμναστική.

Οι καθηγητές που διδασκαν σ' όλα τα είδη των σχολείων Μέσης εκπαίδευσης ήταν υψηλού μορφωτικού επιπέδου, κατά μέγα ποσοστό διδάκτορες διαφόρων πανεπιστημίων.

Στο σημείο αυτό αισθάνομαι την ανάγκη να τονίσω τούτο: Ο νομοθέτης είχε ευρεία αντίληψη για τις ανάγκες της κοινωνίας και για την προσαρμογή των εκπαιδευτικών πραγμάτων με τις καινοτομίες τους σ' ένα νεοσύστατο κράτιδι, που ούτε εμπειρίες είχε, ούτε ίσως και δυνατότητες, όπως είναι η εισαγωγή της υποχρεωτικής φοίτησης, η διδασκαλία σύγχρονων μαθημάτων (Αγωγή πολίτη, Ξένες γλώσσες, Τοπική ιστορία), η σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία και τη ζωή η ίδρυση παιδαγωγικών τμημάτων κ.ά.

Όμως σκόναψε η πολύ φιλοπρόοδη αυτή οργάνωση της Δημόσιας Εκπαίδευσης, κυρίως στην έλλειψη κατάλληλων διδακτικών βιβλίων, προσαρμοσμένων στις τοπικές κοινωνικές ανάγκες.

Γι' αυτό, αλλά και για άλλους λόγους, μετά από δύο χρόνια εφαρμογής του νόμου του 1899 καταρτίζεται, ψηφίζεται και δημοσιεύεται νέος νόμος για την εκπαίδευση, ο 391/1901, ο οποίος συντάχθηκε από τον παιδαγωγό Π. Π. Οικονόμου, ο οποίος κατήγγειλε τον προηγούμενοⁱⁱ.

Ο νέος αυτός νόμος επέφερε βασικές αλλαγές στον παλιό. Οι σημαντικότερες απ' αυτές ήταν η υπαγωγή των Νηπιαγωγείων στη Δημόσια Εκπαίδευση, η επανασύσταση των Ελληνικών σχολείων (Σχολαρχείων), η ίδρυση Διδασκαλείου στο Ηράκλειοⁱⁱⁱ, στο οποίο προσαρτήθηκαν δύο Πρότυπα δημοτικά σχολεία, με ταυτόχρονη κατάρτιση των Παιδαγωγικών Τμημάτων, η υποχρεωτική φοίτηση και των κοριτσιών στο σχολείο από το 7ο έτος της ηλικίας τους, η προσάρτηση σε κάθε δημοτικό σχολείο κήπου, αγρού ή κτήματος για την άσκηση των μαθητών στις γεωργικές εργασίες, η ίδρυση Ανωτέρων Παρθενγωγείων τεσσάρων τάξεων στις έδρες των νομών, η ρύθμιση της λειτουργίας των σχολείων των ετεροθρήσκων (μουσουλμανικών) και τέλος η ίδρυση ενός τετρατάξιου Γυμνασίου στα Χανιά και στο Ηράκλειο κι ενός διτάξιου Ημιγυμνασίου στο Ρέθυμνο και την Νεάπολη. Τα Ημιγυμνάσια αποτελούσαν τον εσωτερικό κρίκο μεταξύ Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων. Ο Γυμνασιάρχης επέπτευε τα Ελληνικά σχολεία και ο Δευθυντής του Ημιγυμνασίου διηύθυνε και το Ελληνικό σχολείο. Ως προς δε τα διδασκόμενα μαθήματα δεν επήλθαν ουσιώδης μεταβολές από το νέο νόμο.

Ο νόμος αυτός δέχθηκε σκληρή κριτική, παρά τις αρκετές θετικές του διατάξεις, από τους εκπαιδευτικούς, τον τύπο και άλλους κοινωνικούς παράγοντες. Του επισύναπταν τις κατηγορίες ότι οι διατάξεις του ήταν αναχρονιστικές και δεν ανταποκρίνονταν στις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

Εξαιτίας όλων αυτών ο νόμος 391/1901 δεν άργησε να τροποποιηθεί. Μια πρώτη προσπάθεια έγινε με το νόμο 484, για να ψηφισθεί τελικά νέος νόμος 485/1903.

Οι σημαντικότερες αλλαγές που επήλθαν στη Δημόσια Εκπαίδευση του νησιού με αυτούς ήταν οι παρακάτω:

α. Τα δημοτικά σχολεία χωρίστηκαν σε πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια. Πρωτοβάθμια ονομάζονταν αυτά που είχαν 60-80 μαθητές, δευτεροβάθμια όσα είχαν από 40-60 και τρι-

τοβάθμια εκείνα που είχαν κάτω από 40 μαθητές.

β. Στα Νηπιαγωγεία φοιτούν αγόρια και κορίτσια από το 4ο μέχρι το 7ο έτος της ηλικίας τους

γ. Ιδρύονται Ελληνικά σχολεία (Σχολαρχεία) εκεί που εδρεύει Διδασκαλείο, με την προϋπόθεση ύπαρξης τουλάχιστο 10 μαθητών.

δ. Προστίθεται ένα ακόμη έτος στα Ανώτερα Παρθενγωγεία, όπου διδασκόνται παιδαγωγικά για τη μόρφωση διδασκαλιστών. Και

ε. Στο Διδασκαλείο προστίθεται μία ακόμη τάξη και γίνεται τριτάξιο, καθώς και στο Ιεροδιδασκαλείο, που μετατρέπεται σε τετρατάξιο. Η κατώτερη τάξη του Ιεροδιδασκαλείου αντιστοιχεί με την Γ' τάξη των Ελληνικών σχολείων.

Οι ίδιοι νόμοι ρύθμιζαν θέματα ετεροδόξων σχολείων, εποπτείας της εκπαίδευσης και κατάστασης του διδακτικού προσωπικού. Ιδιαίτερα με το νόμο 485/1903 καθορίζονταν τα αναλυτικά και τα ωρολόγια προγράμματα των σχολείων.

Αλλά και αυτός ο νόμος, παρά τα θετικά στοιχεία που περιείχε, θεωρήθηκε ότι δεν ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις των καιρών και δε θεράπευε τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας. Κατακρίθηκε μάλιστα εντονότατα απ' όλες τις πλευρές. Στον εγχώριο τύπο δημοσιεύθηκαν άρθρα, που αποτύπωναν τον πόθο του Κρητικού λαού για τη βελτίωση της εκπαίδευσης και την ανησυχία του για το μέλλον της μορφωτικής στάθμης της νεολαίας. Η ίδια αγωνία επικρατούσε και στον εκπαιδευτικό κόσμο του νησιού, ο οποίος επισήμανε τις αδυναμίες του νόμου και τις αρνητικές επιπτώσεις του στην εκπαίδευση των Κρητικόπουλων^{iv}.

Τις αδυναμίες αυτές προσπάθησε να εξαλείψει με νέο νόμο που συνέταξε η Πολιτεία 146/1909, μετά από εξαετή εφαρμογή του προηγούμενου. Με τον νόμο αυτό εισήχθησαν τα Ανώτερα εξάτάξια Δημοτικά Σχολεία, με την προσθήκη δύο ακόμη τάξεων στις τέσσερις που ήδη αυτά είχαν.

Φαίνεται όμως ότι και με τις αλλαγές αυτές η κατάσταση δε βελτιώθηκε και οι αντιδράσεις μεταξύ αρχόντων και λαού συνεχίστηκαν. Γι' αυτό το 1911 συντάχθηκε και τέθηκε σε εφαρμογή το με αριθμ. 103 Νομοθετικό Διάταγμα, με το οποίο επήλθαν και άλλες αλλαγές στην εκπαίδευση του νησιού, που ήταν οι παρακάτω:

α. Η δημοτική εκπαίδευση του νησιού χωρίζεται σε δύο κύκλους, τον κατώτερο και τον ανώτερο. Ο κατώτερος περιλάμβανε την Προκαταρκτική ή Δημοτική Εκπαίδευση και ο ανώτερος τη Μέση ή Γυμνασιακή. Η μετάβαση από τον κατώτερο στον ανώτερο κύκλο γινόταν με εισαγωγικές εξετάσεις.

β. Η εκπαίδευση για μεν τα αγόρια αρχίζει από το 7ο έτος της ηλικίας τους υποχρεωτικά και διαρκεί έξι έτη, για δε

τα κορίτσια από το 6ο και διαρκεί υποχρεωτικά τέσσερα έτη.

γ. Τα δημοτικά σχολεία χωρίζονται σε Ανώτερα ή Πλήρη, με έξι τάξεις, και σε Κατώτερα ή μη Πλήρη, με τέσσερις τάξεις. Καλούνταν δε Αδιαίρετα, όταν είχαν ένα δάσκαλο και λιγότερους από 80 μαθητές, και Διηρημένα ή Πολυτάξια, όταν είχαν περισσότερους δασκάλους και πάνω από 80 μαθητές.

δ. Τα τέσσερα Γυμνάσια στις έδρες των νομών Χανιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο και Νεάπολη γίνονται εξατάξια, με τη συγχώνευση σ' αυτά των Ελληνικών σχολείων των πόλεων.

ε. Τα Ανώτερα Παρθενγωγεία Χανίων, Ρεθύμνου και Νεάπολης διατηρούνται τριτάξια, ενώ του Ηρακλείου γίνεται, λόγω πληθυσμού, πεντατάξιο.

3. Επιλογικά: Ωστόσο ο χρόνος με τις πολιτικές εξελίξεις είχε προχωρήσει και είχε φθάσει ως το σημείο εκείνο που ο πόθος της εθνικής αποκατάστασης του Κρητικού λαού με την Ένωση του νησιού του με τη μητέρα Ελλάδα βρισκόταν «επί θύραις». Η πορεία της δημόσιας εκπαίδευσης στα 15 χρόνια ζωής της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) τράβηξε ένα δρόμο ανηφορικό και εν πολλοίς σκολιό, αλλά παραγωγικό, παρά τις όποιες δυσκολίες και τις όποιες αντιδράσεις. Η πορεία αυτή ήταν μια ενάγωνια αναζήτηση της σωστής εκπαίδευσης των Κρητικόπουλων σ' όλα τα επίπεδα. Να αναφερθεί εδώ ότι ο προϋπολογισμός του 1899 διέθετε για την εκπαίδευση το 14% των δημοσίων εσόδων, το 1903 το 34% και το 1910 το 19%.

Αν και οι νόμοι που ψηφίζε η Κρητική Πολιτεία για την εκπαίδευση, που παραπάνω αναφέραμε, είχαν κάποτε πολύ προχωρημένες και προοδευτικές διατάξεις, δεν ικανοποιούσαν τη δίψα του κρητικού λαού για υψηλής στάθμης μόρφωση των παιδιών του, την οποία του είχαν στερήσει επί δύομισι περίπου αιώνες οι τύραννοι του. Μόνιμο μοτίβο των εκπαιδευτικών αναζητήσεων και επιζητήσεων του ήταν να δοθεί στα παιδιά του τέλεια θεωρητική μόρφωση, αλλά και πρακτικές γνώσεις που θα βοηθούσαν στην ανάπτυξη του τόπου. Και μπορούμε να πούμε ότι, ως ένα σημείο, ο στόχος αυτός επιτεύχθηκε. Ανύψωσε το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών και τα εφοδίασε με γνώσεις θεωρητικής και πρακτικής μορφής, που θα αποτελούσαν σημαντικό εφόδιο στη ζωή τους.

Θα ήταν σοβαρή παράλειψη, αν, τελειώνοντας, δεν αναφέραμε το σημαντικό ρόλο που έπαιξαν στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων του νησιού, την εποχή που εξετάζουμε, τρεις πνευματικές του κορυφές, τον Αντ. Μιχαηλάκη, τον Αντ. Γιάνναρη και τον Αντ. Βορέαδη.

Την 1η Δεκεμβρίου του 1913, ύστερα από μακροχρόνιους πολεμικούς και πολιτικούς αγώνες ο Κρητικός λαός, όχι μόνο κατόρθωσε την ελευθερία του, αλλά

και πραγματοποιήσε τους εθνικούς πόθους και οραματισμούς του. Από την ημερομηνία αυτή η Κρήτη, ως μέλος του εθνικού κορμού, ακολουθεί την πορεία της μητέρας Ελλάδας σ' όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής, επομένως και της εκπαίδευσης.

Από το 1914, με το Βασιλικό Διάταγμα «Περί επεκτάσεως εις τας νέας χώρας της νομοθεσίας περί Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης» η Κρήτη ακολουθεί τα εκπαιδευτικά δρώμενα της Ελλάδας.

i Robert. Pashley. Ταξίδια στην Κρήτη, τ. Α. μετάφ. Δ. Γόντικα, έκδ. Συνδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Κρήτης σ. 214.

ii Βλ.: Δημ. Α. Παπαδάκη «Το κρυφό σχολείο της Μονής Φανερωμένης και η Κρητισσοπούλα Ροδάνθη» π. Κρητική Εστία, Αθήνα 1981, τεύχ. 262-263 σ. 1-24, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

Ευάγγελου Παχυγιαννάκη, ο Ιερός κλήρος της Εκκλησίας της Κρήτης του 1821, Νεάπολη, 1992, σ. 43-52.

Γιάν. Γ. Χρηστάκη «Η αλήθεια για το κρυφό σχολείο», εφ. Εστία, 3-8/7/2006.

Β. Σφυρόρα: λήμμα «κρυφό σχολείο» εγκυκλ. Πάπυρος Larousse Britannika τ. 31, σ. 268

3. Σπυρ. Τρικούπης: Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης. Έκδ. «Νέα Σύνορα»-Λιβάνης, Αθήνα 1993.

iv Γιάννη. Ανδρουλάκη: Η Εκπαίδευση στην Κρήτη. σ. 88

1. Για τους πόρους των σχολείων αυτή την περίοδο δεσ. Στεφ. Γοντικάκη: Η Παιδεία στην Κρήτη έκδ. Βικελιάς, Δημ. Βιβλιοθήκης, Ηράκλειο 1992, σ. 185 κ. ε.

vi Ν. Παπαδογιαννάκη, Αντ. Χουρδάκη, Ηρακλή. Ρεράκη: Η Δημόσια χριστιανική εκπαίδευση στην Κρήτη... π. Κρητολογικά Γράμματα, τ. 14, σ. 313 κ.ε. (332).

vii Πριν από το νόμο του Π. Π. Οικονόμου είχε συνταχθεί από τον τότε Πρόεδρο της Κρητικής Βουλής Αντ. Μιχαηλάκη νέος νόμος για την Εκπαίδευση, αλλά αποσύρθηκε από τον ίδιο για να ψηφισθεί ο νόμος του παιδαγωγού Οικονόμου.

viii Για την κατάσταση λειτουργίας του Διδασκαλείου Ηρακλείου δεσ. Αντ. Τρακάκη «Επισκόπησις της εν Κρήτη Εκπαίδευσως από του έτους 1899-1907», Δελτίον του Κρητικού Αστέρος, αριθ.5, 31/7/1907, σ. 18

ix Για τις αντιδράσεις σχετικά με την Εκπαίδευση την περίοδο αυτή βλέπε Χουρδάκη Αντ. «Ανησυχίες και διλήμματα για την Παιδεία στην Κρήτη (1905-1910)», π. Κρητολογικά Γράμματα τ. 17, σ. 145 κ. ε.

Τμήματα (νομοί)	Χριστιανικός πληθυσμός	Μαθητές	Ποσοστό επί%
Χανίων-Σφακίων	72.324	3.610	5,07
Ρεθύμνις	32.982	1.934	5,86
Ηρακλείου	54.827	2.610	4,76
Λασιθίου	43.301	2.585	5,97
Σύνολο	203.434	10.799	5,35 περίπ.

Τα σημαντικά γεγονότα όπ

Ένωσις ή Θάνατος: Οι αγώνες των Κρητών του 19ου αιώνα

25 Αυγούστου 1898: Σφαγές των Χριστιανών από τους Τούρκους στο Ηράκλειο

9 Δεκεμβρίου 1898: Άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου ως αρμοστή Κρήτης

Ιανουάριος 1897: Οι Τούρκοι πυρπολούν τα Χανιά

Ιούλιος 1898: Συγκροτείται η πρώτη κρητική κυβέρνηση

1899: Συντακτική συνέλευση για το πρώτο κρητικό σύνταγμα

1897. Κρητικός επαναστάτης κάνει το σώμα του ιστό και υψώνει την ελληνική Σημαία στο Ακρωτήριο, παρά τους κανονιοβολισμούς των πλοίων των Προστάτιδων Δυνάμεων

Νοέμβριος 1898: Ο τουρκικός στρατός αναγκάζεται να αποχωρήσει από την Κρήτη

Μάρτιος 1905: Η επανάσταση στο Θέρισσο από τον Ε. Βενιζέλο

Ως τα αποτύπωσε η Ιστορία

Σεπτέμβριος 1906: Άφιξη του δεύτερου αρμοστή Αλέξανδρου Ζαΐμη

24 Σεπτεμβρίου 1908: Κήρυξη Ένωσης από την κυβέρνηση, τη βουλή και τις λαϊκές συνελεύσεις των επαρχιών. Πρώτη υπερκομματική κρητική κυβέρνηση

Ιούλιος 1909: Αναχώρηση των στρατιωτικών δυνάμεων των Προστάτιδων Δυνάμεων

Δεκέμβριος 1911: Σύλληψη από τις Μεγάλες Δυνάμεις των Κρητών βουλευτών που επιχειρούν να αναχωρήσουν για την ελληνική βουλή. 1912: Δεύτερη προσπάθεια και άρνηση Βενιζέλου. Τελικά εισέρχονται την 1η Οκτωβρίου

Μάιος 1913: Η Κρήτη είναι ελεύθερη να ενωθεί με την Ελλάδα, μετά τη συμφωνία του Λονδίνου

Αύγουστος 1913: Συμφωνία του Βουκουρεστίου. Επαναβεβαιώνονται όσα συμφωνήθηκαν στο Λονδίνο.

1η Δεκεμβρίου 1913: Η επίσημη Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Πανηγυρική ύψωση της ελληνικής Σημαίας στο Φιρκά, παρουσία Κωνσταντίνου και Βενιζέλου

Η αρμοστέία του

18 Σεπτεμβρίου 1906

Του Γιώργου Παναγιωτάκη, Ιστορικού, Ερευνητή

Στις 18 Σεπτεμβρίου 1906 ο νέος Πρίγκιπας Αλέξανδρος Ζαΐμης ανέλαβε τα καθήκοντά του. Η πολιτική και οικονομική ζωή, που είχε δεχτεί κλυδωνισμούς και αναταραχές από την εσωτερική κρίση στα χρόνια 1901-1905, αποκαταστάθηκε. Ο δρόμος της αναδημιουργίας και οικονομικής ανάκαμψης άνοιξε και πάλι, μέσα στο κλίμα της ύφεσης και καταλλαγής που επικράτησε. Οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί λειτούργησαν κανονικά και το Κρητικό Κοινοβούλιο απέκτησε αξιοζήλευτη κοινοβουλευτική παράδοση. Το νέο Κρητικό Σύνταγμα, με φιλελεύθερες και δημοκρατικές διατάξεις, δημοσιεύτηκε στις 8 Φεβρουαρίου 1907. Το Σύνταγμα ήταν εναρμονισμένο με την πολιτική που ο ίδιος ο νέος Πρίγκιπας είχε χαράξει στο πρώτο του διάγγελμα, στο οποίο μεταξύ των άλλων έλεγε: «Φρονώ ότι, όπως η ελευθέρα Ελλάς, ούτω και η Κρήτη, το ηρωικόν τούτο τμήμα του γένους, μόνον δια φιλελευθέρων θεσμών δύναται να προοδεύση». Παράλληλα μια σειρά από νέα νομοθετήματα διευκόλυνε την ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού και της δημόσιας διοίκησης γενικότερα. Ξεχωριστό βάρος ρίχτηκε στους τομείς της δικαιοσύνης, της δημόσιας υγείας, της παιδείας και της εθνικής ασφάλειας.

Τον Ιούλιο του 1907 ένα μεγάλο μέρος από τα στρατεύματα των Μ. Δυνάμεων αποχώρησε από την Κρήτη. Στις 24 Ιουλίου 1908 έγινε η οριστική εκκένωση, αφού ο σκοπός παραμονής τους, που ήταν η προστασία και η ασφάλεια του μουσουλμανικού στοιχείου του Νησιού, είχε εκλείψει. Ο Βενιζέλος από τις στήλες της εφημερίδας «Κήρυξ» θα γράψει: «Από επτά όλων

αιώνων αφ'ής η Κρήτη κατελήφθη υπό των Ενετών, πρώτην φοράν από της χθες το κρητικόν έδαφος δεν πατείται υπό ξένου στρατιώτου... Υπάρχουν οι κηρύττοντες, ότι ουδέν ουσιαστικώς εκερδίσαμεν, διότι την στρατιωτικήν κατοχήν αντικατέστησεν η παρουσία των φυλακιδών. Αλλά μόνο οικτρά παρερμηνεία των πραγμάτων δύναται να οδηγή εις τοιαύτας κρίσεις. Η στρατιωτική κατοχή ήρθη εξολόκληρου και συν αυτή, εκλιπούσης της συγκυριαρχίας των Δυνάμεων, ανέκυψεν αδέσμευτος η κυριαρχία του Κρητικού λαού».

Αλλά ενώ η πολιτική κατάσταση είχε βρει το δρόμο της ομαλότητας και η οικονομική ανάπτυξη βρισκόταν σε φάση ραγδαίας εξέλιξης, δυο σημαντικά εξωτερικά γεγονότα επηρέασαν καθοριστικά τις προσδοκίες και τις βλέψεις του λαού της Κρήτης και είχαν αντίκτυπο τόσο στην Κρήτη όσο και στην Ελλάδα. Το Σεπτέμβριο του 1908 η Αυστρο-ουγγαρία προσάρτησε Βοσνία και Ερζεγοβίνη και η Βουλγαρία, που προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία, ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο βασίλειο. Επωφελούμενη η ελληνική κυβέρνηση από τα γεγονότα αυτά υπέδειξε ανεπίσημα στην Κρητική Βουλή να συγκροτήσει πενταμελή «Εκτελεστική Επιτροπή», η οποία θα κυβερνούσε στο όνομα του βασιλιά της Ελλάδας, εφαρμόζοντας μάλιστα τους νόμους του ελληνικού κράτους. Επιστημάνθηκε ακόμα η ανάγκη λαϊκών κινητοποιήσεων με ενωτικό προσανατολισμό. Στις 24 Σεπτεμβρίου 1908 ο λαός της Κρήτης, σε πολυάριθμες συγκεντρώσεις και με ενωτικά ψηφίσματα όλων των δήμων της Κρήτης, αποφάσισε την Ενωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Την ίδια μέρα εκδόθηκε επίσης και κυκλοφόρησε η επίσημη εφημερίδα με τον νέο τίτλο «Βασίλειον της Ελλάδος. Παράρτημα της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως Κρήτης», στην οποία διακήρυττε την ανεξαρτησία της Κρήτης και την Ενωσή της με την Ελλάδα. Την ίδια μέρα επίσης τα γραμματόσημα έφεραν την επισήμανση «Ελλάς» και τα χαρτόσημα «Ελληνικόν Βασίλειον». Από την άλλη μέρα

τα μέλη της κυβέρνησης της Κρήτης και οι άνδρες της κρητικής χωροφυλακής και πολιτοφυλακής ορκίζονταν στο όνομα του βασιλιά της Ελλάδας. Η Βουλή των Κρητών επίσης εξέδωσε το ακόλουθο ψήφισμα. «Η ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ συνελθούσα εις έκτακτον Σύνοδον, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού λαού, ΨΗΦΙΖΕΙ. Κηρύττει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την Ενωσιν αυτής μετά του Βασιλείου της Ελλάδος εις μιαν αδιαίρετον Συνταγματικήν Πολιτείαν. Προσκαλεί την Α.Μ. τον Βασιλέα των Ελλήνων ν' αναλάβη την διακυβέρνησιν της νήσου. Διακόπτει την συνέχειαν της συνεδριάσεως. Εγένετο εν Χανίοις τη 29 Σεπτεμβρίου 1908».

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης αναχώρησε από τα Χανιά στις 30 Απριλίου 1908, χωρίς όμως να παραιτηθεί ούτε και να επανέλθει στη θέση του, διευκολύνοντας έτσι την κυβέρνηση διακομματικού χαρακτήρα, που είχε στο μεταξύ σχηματιστεί, να πραγματοποιήσει τις ενωτικές της επιδιώξεις.

Με την αποχώρηση των στρατευμάτων των ξένων δυνάμεων στις 13/24 Ιουλίου 1908 υπέστειλαν και τις

σημαίες τους, που κυμάτιζαν με τις σημαίες της Αυτόνομης Πολιτείας στα δημόσια κτίρια της Κρήτης, στο φρούριο Φιρκά των Χανίων και στο ενετικό Φρούριο του Ηρακλείου. Η αντικατάσταση της σημαίας της Κρητικής Πολιτείας και η ύψωση στη θέση της στο φρούριο Φιρκά, γεγονός που δήλωνε τη σταθερή και αμετάκλητη απόφαση των Κρητών να επιβάλουν την Ενωση, θεωρήθηκε πράξη εκτροπής. Τόσο οι Μ. Δυνάμεις όσο και η Πύλη θεώρησαν ότι η κίνηση αυτή συνιστούσε μεταβολή του πολιτειακού καθεστώτος της Κρήτης, που ήταν ασυμβίβαστη με το διεθνή χαρακτήρα του. Η διακοίνωση διαμαρτυρίας των προξένων των Μ. Δυνάμεων προς την κρητική κυβέρνηση για υποστολή της ελληνικής σημαίας δε βρήκε ανταπόκριση, με αποτέλεσμα να κορυφωθεί η ένταση. Η άρνηση αυτή ανάγκασε τις τέσσερις δυνάμεις να αποβιβάσουν οπλιτευμένα αγήματα στην προκυμαία των Χανίων. Ενας ναύτης από κάθε άγλημα που αντιπροσώπευε και μια μεγάλη δύναμη, προχώρησε και κτύπησε με τσεκούρι τον ιστό της σημαίας. Από τα κτυπήματα των ναυτών απο-

κόπηκε ο ιστός σε τέσσερα ίσια κομμάτια. Ο κάθε πρόξενος παρέλαβε και από ένα κομμάτι του ιστού, για να καταδειχτεί το αλληλέγγυο της ευθύνης για την υποστολή της ελληνικής σημαίας. Οι ναύτες στη συνέχεια ύψωσαν και πάλι τη σημαία της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας στο σημείο που κυμάτιζε η ελληνική σημαία. Ισχυρή φρουρά από τα αγήματα των «προστατίδων δυνάμεων» φύλασσαν τη σημαία αυτή. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την οργή και τη δικαιολογημένη αγανάκτηση του κρητικού λαού εναντίον των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η ελληνική σημαία είχε υψωθεί επίσης στο ενετικό φρούριο «Κούλες» που βρίσκεται στην είσοδο του λιμανιού του Ηρακλείου. Με την καταβίβαση της από τις Μ. Δυνάμεις στις 6-8-1909 κινήθηκε αμέσως μια πολυπληθής ομάδα από έφεδρους πολιτοφύλακες και επανύψωσε την ελληνική σημαία στη θέση της. Η αυθόρμητη αυτή πατριωτική κίνηση χαρακτηρίστηκε ως απείθεια και στάση και καταστάθηκε με την επέμβαση του διοικητή του τάγ-

ματος, των αξιωματικών και του μητροπολίτη Κρήτης Ευμενίου. Οι πρωταίτιοι απολύθηκαν ή τιμωρήθηκαν με ποινές φυλάκισης.

Στις εκλογές που έγιναν το Μάρτη του 1910 αναδείχτηκε πρώτο το κόμμα του Βενιζέλου. Οι μουσουλμάνοι βουλευτές και δημόσιοι λειτουργοί, έπρεπε κι αυτοί να δίνουν τον όρκο τους στο όνομα του Ελληνα βασιλιά. Οι Τουρκοκρητικοί όμως όχι μόνο αρνούταν να συμμορφωθούν προς αυτή την αξίωση, αλλά αρνούταν επίμονα να αναγνωρίσουν και τη μεταβολή του προηγούμενου καθεστώτος, δηλαδή της τουρκικής κυριαρχίας. Η κατάσταση αυτή εγκυμονούσε κινδύνους και δημιουργούσε εντάσεις και αναταράξεις στις διμερείς ελληνοτουρκικές σχέσεις. Αλλά και οι Μ. Δυνάμεις, που δεν ήθελαν να μεταβληθεί το status quo της Κρήτης, απαιτούσαν με απειλές προς την κυβέρνηση την ανάκληση αυτής της απόφασης. Μπροστά στον κίνδυνο και το δραματικό αδιέξοδο που οδηγούνταν η εθνική υπόθεση, τόσο η ελληνική κυβέρνηση όσο και ο

Αγγλικό άγημα αποδίδει τιμές στον Πρίγκιπα Α. Ζαΐμη κατά την άφισή του στο Ηράκλειο τον Οκτώβριο του 1907 (φώτο R. Behaeddin)

Αλέξανδρου Ζαΐμη

12 Δεκεμβρίου 1908

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης

Βενιζέλος, πρόεδρος τότε της προσωρινής Κρητικής Κυβέρνησης, αναγκάζονται να απαστούν τις ευρωπαϊκές υποδείξεις.

Στις 27 Αυγούστου ο Βενιζέλος υπέβαλε την παραίτησή του από το αξίωμα του Προέδρου και τον επόμενο μήνα ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος Αθηνών τον καλούσε ως πολιτικό σύμβουλο, για να του εμπιστευτεί τις τύχες του ελληνικού λαού.

Με την ανάληψη της πρωθυπουργίας της Ελλάδας από το Βενιζέλο και με τις κατάλληλες προτροπές του, επικρατούσε στην Κρήτη κλίμα ύφεσης και οι κάτοικοί της βρίσκονταν σε στάδιο αναμονής για τις διαγραφόμενες εξελίξεις.

Η καθυστέρηση όμως της κύρωσης της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα την οργάνωση πάνδημων ένοπλων συλλαλητηρίων, στα οποία συγκροτήθηκαν Γενικές Επαναστατικές Συνελεύσεις και εκλέχθηκαν πληρεξούσιοι για τον παραπέρα χειρισμό της εθνικής υπόθεσης. Τέτοια συλλαλητήρια οργανώθηκαν στα Χανιά, στη μονή Αγκαραθού, στο Γοργοαίην κ.α.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως Πρωθυπουργός της Ελλάδας, σε επιστολή του προς τον επι των Εσωτερικών και Δημόσιας Ασφάλειας Επίτροπο Νικ. Γιαμαλάκη

εκφράζει την αντίθεσή του προς τις κινήσεις αυτές. Είχαρε λοιπόν μεταξύ των άλλων: "... Παρακαλώ να καλέσετε τους αυτόφι φίλους μας και τους ανακοινώσης ότι το σκευωρούμενο κίνημα καταδικάζω ως εγκληματικό και ελπίζω ότι ουδείς εξ εκεινων μεθ' ών συνηγωνίσθη θα μετάσχη του ούτου κινήματος μέλλοντος να έχη ολεθρίας ασφαλώς συνεπείας δια το μέλλον του τόπου. Ενα πράγμα πρέπει να γνωρίζουν ασφαλώς οι φίλοι μας, ότι εφ' όσον κυβερνώ την Ελλάδα δεν θα παρασυρθώ εξ ουδεμίας πίεσεως εις πόλεμον άκαιρον. Εάν πρόκειται η παραφροσύνη της Κρήτης να σύρη όλον το Έθνος εις καταστροφήν, εγώ βέβαια δεν θα είμαι ο ηγέτης της καταστροφής". Η άρνηση του Βενιζέλου στα τέλη του 1911 να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο, στάθηκε αφορμή για νέες επαναστατικές κινήσεις στην Κρήτη. Η αντίδραση όμως αυτή του Βενιζέλου δεν ήταν άσκοπη ούτε είχε αντικρητικό χαρακτήρα. Πώς θα ήταν άλλωστε δυνατό ένας άνθρωπος με τόσους αγώνες για την Ένωση να προβάλλει σήμερα αντίρρηση γι' αυτή; Η αντίδρασή του ήταν προϊόν ορθολογικής εκτίμησης της πολιτικής συγκυρίας, η οποία του υπαγόρευε τη στάση αυτή. Ζητούσε μάλιστα να

ευθυγραμιστεί η γνώμη των πολιτικών αρχηγών της Κρήτης με τη γραμμή της ελληνικής κυβέρνησης.

"Οι Κρήτες λησμονούν ότι τίθενται αντιμέτωποι όχι μόνον της Τουρκίας και των Μ. Δυνάμεων αλλά και αυτού του Ελευθέρου Βασιλείου, του οποίου η κυβέρνηση δεν εννοεί να αποδεχθή το Κρητικό πραξικόπημα και να έλθη εις άκαιρον ρήξιν με την Τουρκίαν" θα γράψει πάλι στον Έλληνα κυβερνητικό εκπρόσωπο στα Χανιά. Τον Απρίλιο του 1912 εκλέχθηκαν πληρεξούσιοι, οι οποίοι θα στέλλονταν ως αντιπρόσωποι της Κρήτης στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Η αποστολή όμως αυτή αντιμετώπισε την άρνηση των Μ. Δυνάμεων και οι κυβερνήτες των πλοίων τους συνέλαβαν τους πληρεξούσιους και για ένα μήνα τους είχαν κρατήσει στα πλοία, που ήταν ελλιμενισμένα στον κόλπο της Σούδας. Η Επαναστατική Διοικούσα Επιτροπή απηύθυνε προς τους αντιπροσώπους των Προστατιδων Δυνάμεων της ακόλουθη διακοίνωση.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Κύριε Γενικέ Πρόξενε, Η Επαναστατική Διοικούσα Επιτροπή λαμβάνει την τιμήν να διαμαρτυρηθή εντονότατα κατά της βίαιας παρεμποδίσεως της αναχωρήσεως των βουλευτών δια την εν Αθήναις Βουλήν.

Το γεγονός της συλλήψεως και περιορισμού αυτών, αποτελούν αδικαιολόγητον παραβίασιν των δικαιών της προσωπικής ελευθερίας και της ελευθέρας εκδηλώσεως της γνώμης του Κρητικού Λαού, άπερ ούτος εξησφάλισε κατόπιν μακρών αγώνων και θυσιών, παρά την αλγεινήν, εντύπωσιν, ήν του προξένησε, παν άλλο ή να τον αποθαρρύνη δύναται εν τη εκτελέσει της ακραδάντου αποφάσεως του, όπως αποστείλη τους νομίμους αντιπροσώπους του εις το Εθνικόν Συνέδριον.

Η Επαναστατική Διοικούσα Επιτροπή έχει στερράν την πεποιθήσιν ότι το δίκαιον θα επικρατήση και υπό το πνεύμα τούτο ζητεί την απελευθέρωσιν των κρατουμένων βουλευτών και την μη παρακώλυσιν εκ μέρους της εν τη Νήσω Διεθνούς Μοίρας της εκπληρώσεως της εντολής, ήν τοις

ανέθηκεν η ομόθυμος και ανέκκλητος απόφασις του Κρητικού Λαού.

Δέξασθε, Κύριε Γενικέ Πρόξενε, την διαβεβαίωσιν της εξόχου υπολήψεώς μας.

Εν Χανίοις τη 17/30 Απριλίου 1912

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ο Πρόεδρος
Γ. ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ
Τα μέλη
Α. ΛΙΟΝΑΚΗΣ
Ε. ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ
Μ. ΣΓΟΥΡΟΣ

Στην επίμονη αξίωση των Κρητών για την εισδοχή τους στο Ελληνικό Κοινοβούλιο ο Βενιζέλος δεν δίστασε να αντιτάξει ακόμα και τη βία. Μετά από κυβερνητική εντολή ένοπλοι άνδρες του στρατού και της αστυνομίας απόθησαν με τη βία τους Κρήτες πληρεξούσιους, που ζήτησαν να μπουν στο κτίριο της Βουλής των Ελλήνων. Η σταθερή και πάλι αρνητική θέση του Βενιζέλου εναρμονιζόταν με τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε, οι οποίες δεν ήταν ώριμες για να ευνοήσουν μία τέτοια παραχώρηση.

Με την έκρηξη όμως των βαλκανικών πολέμων τον Οκτώβριο του 1912, ο Βενιζέλος έστειλε ως Γενικό Διοικητή Κρήτης το Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος ανέλαβε στο όνομα του βασιλιά των Ελλήνων τη διοίκησή της. Ανοίξαν παράλληλα και οι πύλες του Ελληνικού Κοινοβουλίου για να δεχτούν τους Κρήτες βουλευτές με πρωτοφανείς εκδηλώσεις και ακράτητο ενθουσιασμό. Στο χαιρετισμό προς τους Κρήτες βουλευτές ο Ε. Βενιζέλος τόνισε μεταξύ των άλλων από την αίθουσα του Ελληνικού Κοινοβουλίου: Χαιρετίζων σήμεραν εξ ονόματος του ελληνικού λαού τους απεσταλμένους της αδελφής Νήσου και ρητήν ποιούμενος την δήλωσιν ότι η Ελλάς αποδέχεται όπως του λοιπού εν υπάρχη κοινόν Κοινοβούλιον και δια το ελεύθερον Βασίλειον και δια την νήσον Κρήτην, καλώ τους απεσταλμένους της Κρήτης όπως επανέλθωσιν εις την νήσον, ίνα φέρωσι προς τους συμπολίτας των τον αδελφικόν ασπασμόν της εθνικής αντιπροσωπείας και ασχοληθώσι το ταχύτερον εις την διεξαγωγήν κανονικών εκλογών, ίνα λάβωσι το ένδυμα γάμου, το οποίον θα επιτρέπη εις

αυτούς την είσοδον εν τω περιβόλω τούτω. (Παταγώδη χειροκροτήματα παρατεταμένα και ζητωκραυγαί εν τη αιθούση και παρά τω ακροατηρίω).

Η Ένωση είχε πραγματοποιηθεί ουσιαστικά, αφού λίγους μήνες αργότερα αφαιρούνταν από το φρούριο της Σούδας το σύμβολο της τουρκικής επικυριαρχίας, που ήταν η λευκοσιδερένια τουρκική σημαία, μαζί με τις σημαίες των ξένων Δυνάμεων.

Μετά τη νικηφόρα έκβαση των βαλκανικών πολέμων και την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου στις 30 Μαΐου 1913 ο Σουλτάνος "παρητήθη υπέρ των συμμαχών ηγεμόνων πάντων όσων είχαν επί της Νήσου δικαιωμάτων". Με την από 1ης Νοεμβρίου 1913 ιδιαίτερη μεταξύ της Τουρκίας και της Ελλάδας συνθήκη, ο Σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμα επικυριαρχίας στην Κρήτη.

Την 1η Δεκεμβρίου 1913, με την παρουσία του βασιλιά Κωνσταντίνου και του Πρωθυπουργού της Ελλάδος Ελευθ. Βενιζέλου, υψώθηκε η ελληνική σημαία στο ιστορικό φρούριο Φιρκά των Χανίων, γεγονός που επισφράγισε και τυπικά την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

Οι αγώνες αιώνων στο θυσιαστήριο της αδούλωτης σκέψης και των πνευματικών αξιών βρήκαν επιτέλους τη δικαίωσή τους. Στέρεψαν ακόμα οι ποταμοί αιμάτων, που για τον ίδιο σκοπό έρρεαν ακατάπαυστα, και οι πόθοι τους έγιναν πραγματικότητα μετά από σκληρούς και πολυάιμακτους αγώνες.

Οι Τούρκοι βέβαια έβλεπαν την Κρήτη ως αναπόσπαστο προς τον τουρκικό κορμό μέλος και ο ομφάλιος λώρος του δεν μπορούσε ποτέ να αποκοπεί. Πίστευαν ότι αποτελούσε γι' αυτούς κληρονομιά και τα δικαιώματά τους ήταν ισχυρά και απαράγραπτα. Και δικαιολογημένα διερωτάται κανείς από πού αντλούσαν τη στρεβλή αυτή κληρονομική αντίληψη και την απύθμενη και ανιστόρητη αυτή θρασύτητα. Αυτό συνάγεται μεταξύ των άλλων και από τον απαρηγόρητο μουσουλμάνο λόγιο της εποχής, που δημοσίευσε στα φύλλα των τουρκικών εφη-

μερίδων της Κωνσταντινούπολης τον ακόλουθο θρήνο με την υποστολή της τελευταίας τουρκικής σημαίας από το νησάκι της Σούδας. Τίτλος του θρήνου: Το ένδυμα της Μεσογείου. "Άσπρη μου θάλασσα! Την σημαίαν μου, ήτις επί των αποκρήμων βράχων ψηλά είχε μείνει παντόρφανη, την κατεβίβασαν! Το είδες; Και τώρα στείλε μου τους αφρούς, οι οποίοι μέσα στ' αφρόενα κύματά σου κλαίουν την συμφοράν, ίνα από τα ερυθρά των ματιών μου μαργαριτάρια κατασκευάσω το πένθος της...

Εγώ πια δεν κλαίω με δάκρυα. Κλαίω με αίμα. Τόσο βαρύ μου φαίνεται αυτό, και τόσον βουίζει το κεφάλι μου, όπου θέλω βράχον να τον κτυπήσω και να τον κάμω θρύμματα. Τραβήξω από μπροστά μου, άσπρη μου θάλασσα!... Διότι το τελευταίον ποτήρι των δηλητηρίων που εποτίστηκα επιθυμώ να το πιω κοντά εις το μέρος της ορφανής σημαίας μου, την οποίαν κατεβίβασαν, και το οποίον τώρα έμεινε λάκκος. Εκάησαν τα σπίτια μου κι εγώ έτρεμα με οργήν. Εστραγγαλίσθησαν τ' αδελφια μου κι εγώ άφρισα από μίσησ. Τα τζαμιά μου αντήχησαν από τους κώδωνας κι εγώ ελύσσαζα από εκδίκησιν. Αλλά κανένα απ' αυτά δεν μ' επριόνισε τόσον, όσον η καταβίβασις της σημαίας μου! ναι, της σημαίας μου εκεί κάτω στην Κρήτην. Αυτό μου έκοψε την πνοήν μου, αυτή κατέστησεν αδυνάτους και αυτούς τους παλμούς της καρδιάς μου...

Ύψωσα τας τρεμούσας χείρας μου προ του ιερού βαιμού των τεμενών σου και εις Σε προσατενίζω και αναφωνώ. Κατεβίβασαν την εν Κρήτην σημαίαν μου, κατέστρεψαν το σύμβολον μιας ζωής θρησκείας· εξημεδένισαν την αίγλην και το μεγαλείον ενός Έθνους αγωνιζομένου υπέρ Σου! Κατεβίβασαν την εν Κρήτην σημαίαν μου σημαίνει κατεσπίλωσαν την τιμιωτέραν των τιμών, κατεπάτησαν την περιουσίαν των ορφανών· κατεκηλίδωσαν τον ουράνιον στέφανον. Σημαίνει ότι με κατεκρήμνισαν από τον θρόνον της ανδρείας και του ηρωισμού, με κατέρριψαν από τα βάθρα της χρηστότητος και της αρετής..."

Η κήρυξη της Ένωσης το

Πιθανότατα η πιο μαζική και άρα δυναμική διεκδίκηση της Ένωσης ήταν τα όσα εξελίχθηκαν στα τέλη του Σεπτεμβρίου του 1908. Ήταν περίπου το αποκορύφωμα όλων των σταδιακών διεκδικήσεων, μέσω των ψηφισμάτων όλων των συνθέσεων της κρητικής βουλής, από το 1901, της Επανάστασης του Θερίσου, το 1905, μέσω των λαϊκών κινητοποιήσεων, αλλά και των διπλωματικών προσπαθειών που προηγήθηκαν.

Βρισκόμαστε στα τέλη του Σεπτεμβρίου του 1908. Στις 20 Σεπτεμβρίου η Αυστροουγγαρία προχωρεί στην προ-σάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ενώ, δύο μέρες αργότερα, ο ηγεμόνας της Βουλγαρίας ανακηρύττει τη χώρα του βασιλείου και προσαρτά την Ανατολική Ρωμυλία. Τα γεγονότα αυτά άλλαξαν τις ισορροπίες στην περιοχή της Βαλκανικής και οδηγούσαν και πάλι τους Κρήτες στους δρόμους για να απαιτήσουν και πάλι την Ένωση. Αυτή τη φορά επιλέγουν άλλο τρόπο, που θα δείξει τόσο στις Προστάτιδες Δυνάμεις και στην Τουρκία, όσο και σε όλους τους διεθνείς παράγοντες, ότι οι κάτοικοι και κάθε μορφής εκπρόσωποι τους δεν πρόκειται να αποδεχθούν άλλη παράταση στην επίλυση του Κρητικού Ζητήματος.

«Οι Κρήτες, ως γνωστόν», γράφει ο Τιμόθεος Βενέρης στις δικές του σημειώσεις στο έργο του Γάλλου νομικού Henri Coutouner «Η Κρήτη, η θέση αυτής εξ απόψεως του Διεθνούς Δικαίου», που μετέφρασε στα ελληνικά και συμπλήρωσε με νεώτερες εξελίξεις και παρατηρήσεις (κυκλοφόρησε το 1912, πριν ακόμη την τυπική Ένωση, δηλαδή), «αφ' ης ημέρας ετέθησαν υπό το αυτόνομο πολίτευμα, δεν επαύσαντο θεωρώντας τούτο ως προσωρινό και μεταβατικό, ως πλάσμα πολιτειακό οφειλόμενον εις εξαιρετικές περιστάσεις. Δεν επαύσαντο έχοντες ούτοι συναίσθησιν του νομίμου των πόθων των, ους αι Δυνάμεις δια των γνωστών παραχωρήσεων έθεσαν εν τη οδώ της πραγματικοποίησης». Και μεταφέρει τμήμα από το έργο του A.J. Reinach «Το Κρητικό Ζήτημα», που είχε κυκλοφορήσει στα γαλλικά το 1910: «...ο Κρης ακολουθών φυσικήν λογικήν, ήτις δεν επεσκοτίσθη εισέτι δια του επί αιώνας πολιτικού βίου, εμπιστεύεται εις την κρίσιν αυτού, ης η απλότης δεν αποκλείει την λεπτότητα. Μανθάνει, ότι η Τουρκία, η τυραννική κυρίαρχος, ης από τόσο μακρού χρόνου αγωνίζεται να αποσείση τον ζυγόν, διατελεί εν πλήρει επαναστάσει. Μανθάνει, ότι η Αυστροουγγαρία επωφελείται εξ αυτής, όπως συμπληρώση την προσάρτησιν της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης. Μανθάνει, ότι η Βουλγαρία προκηρύσσει την ανεξαρτησίαν της. Εξ' όλων λοιπόν των επαρχιών, αίτινες βαθμηδόν απεσπάρθησαν από του τυραννικού Κράτους, ουδεμία άλλη εύρηται εις θέσιν πλειότερον ομοιάζουσαν προς της την Κρήτης, ει μη η Βουλγαρία. Εν αυτή ωσαύτως η επικυριαρχία του Σουλτάνου είναι καθαρώς ονοματώδης. Η αυτονομία ωσαύτως πραγματικώς πλήρης διατελεί υπό την εγγύησιν των Δυνάμεων, αίτινες ωσαύτως προέστησαν τον συμ-

βουλίων της ηγεμόνα της εκλογής των. Αλλ' η Κρήτη φρονεί, ότι η αυτονομία της είναι πληρεστέρα και αυτής της Βουλγαρίας. Δεν καταβάλλει φόρον εις την Κωνσταντινούπολιν. Δεν συνδέεται με Ρωμυλίαν, ης ο ηγεμών της Βουλγαρίας δεν είναι η διοικητής εξ ονόματος του Σουλτάνου. Ουδέποτε ο ηγεμών αυτής υπήρξεν, ως ο ηγεμών της Βουλγαρίας πιστός υποτέλης και νόμιμος υπάλληλος, ομολογών πίστιν εις τον Σουλτάνον. Πώς λοιπόν η Κρήτη δεν θα ετόλμα, ότι ετόλμησεν η Βουλγαρία;... Η Βουλγαρία ήγειρεν επανάστασιν κατά επικυριαρχού νομίμου και μέχρι τότε αναγνωρισμένου, επαναστασιν ην μόνον το εξαιρετικόν των περιστάσεων ημπόδισεν από του να η αιματηρά. Η Κρήτη ούτε κατά της Κυβερνήσεως αυτής επανέστη - αυτή επεκύρωσε το κίνημα τθείσα επί κεφαλής, - ούτε κατά της Τουρκίας, - ης την επικυριαρχίαν περιώρισαν αι Δυνάμεις εις μίαν και μόνην οθωμανικήν σημαίαν επί της νησίδος της Σούδας, - ούτε κατά των Δυνάμεων, αι οποίαι ουδέποτε την εν Κρήτη υπ' αυτών εργαθιδρυθείσαν κατάστασιν είχαν παρουσιάσει ως οριστική και αμετάκλητον».

Είχε, λοιπόν, και κατά τον Reinach, η Κρήτη κάθε δικαίω, ισχυρότερο και από αυτό της Βουλγαρίας, να χειριστεί το μέλλον της μόνη. Και η απόφαση γι' αυτό ήταν γνωστή, από τον καιρό ακόμη των επαναστάσεων του 19ου αιώνα: «Ένωσις». Και αυτό το δικαίω ηγέτες και λαός του νησιού δεν το άφησαν χωρίς να το διεκδικήσουν. Μόλις έγιναν γνωστά τα γεγονότα της Αυστροουγγαρίας και της Βουλγαρίας συγκροτείται παρχρητικά συγκέντρωση στα Χανιά, και ενώ ο Υπάτος Αρμωστής Αλέξανδρος Ζαΐμης βρισκόταν σε διακοπές. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος μαζί με τους Εμμ. Ξηρό, Χ. Πλουμιδάκη, Εμμ. Παπαγιαννάκη, εξέδωσαν προκήρυξη με την οποία καλούσαν σε συλλαλητήριο για την κήρυξη της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, το μεσημέρι της 24ης Σεπτεμβρίου. Η προκήρυξη ανέφερε: Αγαπητοί συμπατριώται, της Βουλγαρίας ανακηρυχθείσας εις Βασιλείον, ανάγκη αμέσως αύριον να κηρύξωμεν την ένωσιν. Παράλληλα, η επίσημη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας εξέδωσε ενωτικό ψήφισμα που δημοσιεύτηκε στις 24 Σεπτεμβρίου στην επίσημη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Κρητικής Πολιτείας, που πλέον ονομάζεται «Παράρτημα της Εφημερίδος της κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος εν Κρήτη». Στο ψήφισμα σημειώνονται:

Η Κυβέρνησις της Κρήτης, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ' αυτής αποτελέση αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασιλείον. Παρακαλεί την Α.Μ. τον Βασιλέα ν' αναλάβει την διακυβέρνησιν της νήσου. Δηλοί ότι μέχρι τούτου θέλει συνεχίσει να κυβερνά την Νήσον εν ονόματι της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων, κατά τους νόμους του ελληνικού βασιλείου. Εντέλλεται εις τας Αρχάς της νήσου, όπως, συμφώνως τω ψηφισματι τούτω, εξακολουθήσωσι ν' ασκώσι τα καθήκοντα της υπηρεσίας των.

Το ψήφισμα υπογράφουν ο Πρόεδρος Γ. Παπαμαστοράκης και τα μέλη Χ. Παυλογεώργης και Ε. Μοδάτσος.

Ταυτόχρονα, σε όλη την Κρήτη, γίνονται συλλαλητήρια υπέρ της Ένωσης, συγκροτούνται λαϊκές επιτροπές για να συντονίσουν τις προσπάθειες με την κρητική κυβέρνηση, ενώ το σύνολο των δημοτικών συμβουλίων εκδίδει ανάλογα ψηφίσματα. Όλες οι παλαιαίκες ή δημοτικές αποφάσεις δημοσιεύονται, στη συνέχεια, στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, για να πάρουν και επίσημο χαρακτήρα. Με τον τρόπο αυτό η Κρήτη δίνει το μήνυμα του παλαιαίου πλέον αιτήματος.

Στις 29 Σεπτεμβρίου συγκαλείται εκτάκτως η Κρητική βουλή. Ο πρόεδρος της κυβέρνησης Γεώργιος Παπαμαστοράκης παίρνει το λόγο σημειώνοντας, όπως αναφέρονται στα επίσημα πρακτικά της συνεδρίασης: «...ο Λαός της Κρήτης αυθορμήτως και ως εις άνθρωπος προέβη ερειδόμενος επί των απαραγράπτων δικαιωμάτων του και συνεχίζων το προαιώνιον και αναλλοίωτον αυτού πρόγραμμα, δια το οποίον υπερανθρώπους αείποτε θυσίας και ποταμούς αιμάτων έχυσε εις το να διακηρύξη ενώπιον Θεού και ανθρώπων δια πανδήμων και επιβλητικών συλλαλητηρίων και δια ψηφισμάτων αυτού την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά του Ελληνικού Βασιλείου και να προσκαλέση την Α.Μ. τον Βασιλέα των Ελλήνων ν' αναλάβη την διακυβέρνησιν της Νήσου. Η Κυβέρνησις (της Κρήτης) πιστή εντολοδόχος υμών και πιστός διερμηνεύουσα και συμπαντος του Λαού και αυτής τα αισθηματά, προέβη την 24η Σεπτεμβρίου 1908 εις το εξής κήρυγμα». Και διαβάζει, μέσα σε πανηγυρισμούς και χειροκροτήματα, το ψήφισμα που δημοσιεύτηκε στην επίσημη Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Στη συνέχεια, καλεί τους βουλευτές να σηκωθούν από τα έδρανα και διαβάζει το διάταγμα έναρξης της έκτακτης συνόδου της βουλής, στο όνομα του Βασιλέα των Ελλήνων, ως την πρώτη πράξη της κηρυχθείσας ένωσης. Το τέλος της ανάγνωσής του διατάγματος «καλύπτουσιν ενθουσιώδεις ζητωκραυγές και παρατεταμένα χειροκροτήματα υπέρ της Ενώσεως και του Βασιλέως», όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται στα πρακτικά της βουλής.

Αμέσως μετά ο προσωρινός πρόεδρος της βουλής Ι. Αϊνικολιώτης αναγγέλλει την έναρξη της συνεδρίασης, στο όνομα του Έλληνα βασιλιά Γεωργίου Α'. Η βουλή αμέσως προχωρεί, με τη σειρά της, στην κήρυξη της Ένωσης με το εξής ψήφισμα:

«Η Βουλή των Κρητών, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού ψηφίζει:

Κηρύττει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την Ένωσιν αυτής μετά του Βασιλείου της Ελλάδος, εις μίαν αδιαίρετον Συνταγματικήν Πολιτείαν.

Προσκαλεί την Α.Μ. τον Βασιλέα των Ελλήνων ν' αναλάβη την διακυβέρνησιν της Νήσου».

Μέσα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα, και εν μέσω συνθημάτων υπέρ της Ένω-

Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων η κυβέρνηση της Κρήτης με πρωθυπουργό τον Παπαμαστοράκη κηρύσσει την έναρξη της έκτακτης συνόδου της Βουλής, και το Κρητικό Κοινοβούλιο κηρύττει με τη σειρά του την Ένωση.

σης, του Βασιλιά και του Έθνους, ο πρόεδρος της κυβέρνησης Γ. Παπαμαστοράκης καλεί τους βουλευτές να ορκιστούν σύμφωνα με τον όρκο των Ελλήνων βουλευτών. Ύψώνοντας τη δεξιά τους οι Κρήτες πληρεξούσιοι ορκίζονται ως εξής: «Ομνύω εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου να φυλάξω πίστιν εις την Πατρίδα και τον Συνταγματικόν Βασιλέα, υπακοήν εις το Σύνταγμα, εις τους Νόμους του Κράτους και να εκπληρώω ευσυνειδήτως τα καθήκοντά μου».

Την επομένη, 30 Σεπτεμβρίου 1908, συγκαλείται και πάλι η βουλή, προκειμένου να εκλέξει νέα κυβέρνηση (Εκτελεστικό). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και άλλοι βουλευτές, όπως ο Εμμ. Λογιάδης, μιλώντας αναλύουν τη νέα διαμορφωθείσα κατάσταση και τους λόγους που οδήγησαν τον κρητικό λαό στο να προχωρήσει στα μαζικά συλλαλητήρια και στα ψηφίσματα κήρυξης της Ένωσης. Με πρόταση 30 και πλέον βουλευτών, με επικεφαλής τον Ελευθέριο Βενιζέλο, που παρουσιάζει ο βουλευτής Χανίων Εμμανουήλ Παπαδερός, συγκροτείται το νέο εκτελεστικό, με πρόεδρο τον Αντώνιο Μιχαηλιδάκη. Οι στιγμές ήταν τέτοιες και τόσο ενθουσιώδεις αλλά και ιστορικές, ο λαός όλος ενωμένος για την επίτευξη του στόχου, που ο ίδιος ο Βενιζέλος πρότεινε όπως ανατεθεί η κρητική πρωθυπουργία στον μεγάλο του πολιτικό αντίπαλο. Μέλη (υπουργοί) του νέου Εκτελεστικού αναλαμβάνουν, πάντα

με ομόφωνη απόφαση της βουλής, οι Ελ. Βενιζέλος, Εμμ. Λογιάδης, Μίνως Πετυχάκης, Χαρ. Παυλογεώργης. Η ορκωμοσία της νέας κυβέρνησης γίνεται στο όνομα του βασιλιά των Ελλήνων, όπως κάθε πράξη και ορκωμοσία στο εξής, μέχρι και την ημέρα της Ένωσης. Η αντίστροφη μέτρηση για την εκπλήρωση του πόθου όλων των Κρητικών είχε αρχίσει, αν και θα καθυστερούσε ακόμη για - τυπικά- πέντε χρόνια.

Η κήρυξη όμως της Ένωσης από το σύνολο των παραγόντων και του λαού της Κρήτης, θα είναι στο εξής το σημείο αναφοράς για κάθε διεκδίκηση.

Συλλαλητήριο στο Ηράκλειο

Στο Ηράκλειο, όπως και σχεδόν σε κάθε πόλη και χωριό, οργανώθηκε συλλαλητήριο με τη συμμετοχή χιλιάδων Ηρακλειωτών. Στο ψήφισμα που εγκρίθηκε αναφέρονται: «Ο λαός της πόλεως Ηρακλείου διερμηνεύων και την γνώμην ολοκληρού του νομού, συνελθών εις πάνδημον συλλαλητήριο αυθορμήτως διετρανών τον ιερόν αυτού πόθον υπέρ της ένωσης της Κρήτης μετά της Ελλάδος, κηρύττει ταύτην συνεχίζων ούτω την αδιάσπαστον εν χρόνω και χώρω ενέργειαν, ην από πολλών ήδη γενεών ο Κρητικός λαός εξεδήλωσεν, ότε μεν πολεμών κατά του πρώην καθεστώτος, κατά δε τα τελευταία έτη της ελευθε-

Σεπτέμβρη του 1908

ρίας του ειρηνικώς και νομιμοφρόνως πολιτευόμενος.

Ο Κρητικός λαός πέποιθεν ότι ακρούσιν αι κατά το παρελθόν θυσίαι, ευλογούντως δε του Θεού την ημετέραν απόφασιν και αι Προστάτιδες και αι λοιπαί Μεγάλαι Δυνάμεις θέλουσιν ευδοκίσει ινα επιτελέσωσι το Εθνικόν ημών τούτον έργον και αποδοθή ημιν η από πολλού ήδη αναμενόμενη αυτή δικαιοσύνη δια της Ενώσεως της πολυπαθούς ημών Πατρίδος Κρήτης μετά της Ελλάδος.

Επί τούτω προκαλεί τον Βασιλέα των Ελλήνων να αναλάβη την διακυβέρνησιν του τόπου.

Επιδοκιμάζει τας εθνικάς ενεργείας της Κυβερνήσεως του τόπου και προσκαλεί αυτήν να διοική την Νήσον εν Ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων Γεωργίου του Α', μέχρις ού ονομάση Αντιπρόσωπόν Του.

Συνιστά δε επιτροπήν αποτελουμένην από τους κκ Ε. Λογιάδην, Αριστείδην Στεργιάδην, Ν. Κεφαλογιάννην, Γεώργιον Γερωνιμάκην και Εμμ. Πολυχρονίδην, ινα επιδώση αντίγραφον του παρόντος προς τους αξιοτίμους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων και προς την Κυβέρνησιν ινα το διαβιβάση προς την Α. Μεγαλειότητα του Βασιλέα και προς την Κυβέρνησιν του.

Εγένετο εν Ηρακλείω τη 25 Σεπτεμβρίου 1908».

Το βράδυ της προηγούμενης ημέρας είχε συνεδριάσει και το δημοτικό συμβούλιο Ηρακλείου που κήρυξε «εν ονόματι της Ομοουσίου και Αδιαρέτου Τριάδος» την ένωση, καλώντας το βασιλιά Γεώργιο να αναλάβει τη διακυβέρνηση του τόπου. Και συγκρότησε επιτροπή από τον πρόεδρο του ΔΣ Α. Στεργιάδη και τους δημοτικούς συμβούλους Αντώνιο Χατζηδάκη, Χαράλαμπο Γιαμαλάκη, Νικόλαο Μακράκη, Νικόλαο Ζαγκάκη και Ηρακλή Αρχανιωτάκη προκειμένου να κάνει την επίδοση του ψηφίσματος στους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, την κρητική κυβέρνηση και να το στείλει στο βασιλιά Γεώργιο.

Ανάλογα ψηφίσματα εκδόθηκαν από όλους του δήμους του νησιού, αλλά και από τις λαϊκές συνελεύσεις στις επαρχίες και στις πόλεις. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα φύλλα του «παραρτήματος της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως εν Κρήτη», της 13ης Οκτωβρίου και της 3ης Νοεμβρίου κυκλοφόρησαν με μοναδικό περιεχόμενο τις αποφάσεις κήρυξης της Ένωσης. Χαρακτηριστικά διαβάζουμε τα ψηφίσματα των συλλαλητηρίων και των δημοτικών συμβουλίων των δήμων του νομού Ηρακλείου, κατά τη σειρά που δημοσιεύτηκαν στο ΦΕΚ: Κρουσώνα, Αγίου Μύρωνος, Ζαρού, Χάρρακος, Σχοινιά, Αρχαλοχωρίου, Μεγά-

λης Βρύσεως, Δαφνών, Αρχανών, Αγίων Παρασκιών, Καστελλίου Πεδιάδος, Επισκοπής, Παναγιάς, Λαγκάδος, Ρογδιάς, Γόρτυνος, Τυμπακίου, Πλατάνου. Ανάλογα ψηφίσματα είχαν εκδώσει και οι δήμοι της επαρχίας Βιάννου (Μύρτου, Αγίου Βασιλείου και Βιάννου) που τότε ανήκε στο νομό Λασιθίου.

Ο ρόλος της ελληνικής κυβέρνησης

Σύμφωνα με την Ελένη Γαρδίκια – Κατσιαδάκη (Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών), στο έργο της «Η ελληνική κυβέρνηση και το Κρητικό Ζήτημα: 1908», η εμπλοκή της ελληνικής κυβέρνησης στις εξελίξεις του Σεπτεμβρίου του 1908 ήταν άμεση. Ο πρωθυπουργός Θεοτόκης, που πίστευε στην ένωση αλλά και στη στήριξη Ρωσίας και Αυστρίας, όχι μόνο ήταν ενήμερος με το τι θα συνέβαινε σε όλο το νησί, αλλά είχε και έμμεση συνεννόηση με την κρητική πολιτική ηγεσία, μέσω του ιδιαίτερου γραμματέα του απουσιάζοντος αρμοστή, Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή, ο οποίος αναπλήρωνε το Ζαΐμη ενώ έπαιζε και το ρόλο του προξένου της Ελλάδας στην Κρήτη. «Τη δεδομένη στιγμή» γράφει η

Ε. Γαρδίκια – Κατσιαδάκη – το σχέδιο του Θεοτόκη συνίστατο στο εξής: Αν η Τουρκία κήρυσσε τον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας, η ελληνική κυβέρνηση θα τηρούσε στάση αναμονής, επιτρέποντας έτσι στην Πύλη να επιτεθεί στη Βουλγαρία χωρίς άλλους περισπασμούς. Η Κρήτη θα εκήρυσσε την ένωση μόνο αν η Πύλη έμενε αδρανής. Το σχέδιο αυτό συμβιβάζοταν επομένως απόλυτα από την γενικότερη πολιτική του για τη διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και για την αναχαίτιση των Βουλγάρων στη Μακεδονία. Η πρωτοβουλία των ενδεχόμενων ενεργειών θα προερχόταν από τον κρητικό λαό και τους εκπροσώπους του, ώστε να μην εκτεθεί η ελληνική κυβέρνηση. Δεδομένου ότι απουσίαζε ο Αρμοστής, θα έπρεπε, κατά τον Θεοτόκη, να ενημερωθούν για την εφαρμογή του σχεδίου, η Κρητική Κυβέρνηση, ο Πρόεδρος της Βουλής και οι αρχηγοί της αντιπολίτευσης, καθώς και οι αρχηγοί της Πολιτοφυλακής και της Χωροφυλακής». Μάλιστα, όπως σημειώνει η συγγραφέας, ο Ραγκαβής, που είχε επιφυλάξεις για το αν θα έπρεπε να προχωρήσει τώρα η Κρήτη στην κήρυξη της ένωσης, είχε όμως την εντολή του προϊστάμενου του, Έλληνα πρωθυπουργού, το βράδυ της 23ης Σεπτεμβρίου 1908 κάλεσε σε μυστι-

Ο Γεώργιος Παπαμιαστοράκης, πρωθυπουργός της Κρήτης εκείνες τις συγκλονιστικές μέρες

κή σύσκεψη τον πρωθυπουργό της Κρήτης Παπαμιαστοράκη στο γραφείο του αρχηγού της χωροφυλακής και του ανακοίνωσε τις οδηγίες Θεοτόκη. Θα γινόταν, καταρχήν, το συλλαλητήριο της 24ης Σεπτεμβρίου στο οποίο θα γινόταν η κήρυξη της Ένωσης, και στη συνέχεια θα συγκαλείτο σε έκτακτη σύνοδο η βουλή για τις δικές της αποφάσεις.

“Η ώρα ζύγωνε έπρεπε να πάμε στην Εθνοσυνέλευση όπου μας πρόσεμαν καινούργιες συγκινήσεις. Όταν φτάνουμε στο Βουλευτήριο τα πλήθη που πλημμυρίζουν όλους τους χώρους γύρω, ανοίγουν ξαφνικά μια μεγάλη διάβαση για να περάσει πρώτη μια επιβλητική και πρωτότυπη φάλαγγα, απ’όλο το ιερατείο της Κρήτης που αστράφτει μέσα στα χρυσοκέντητά του άμφια, κι από τους καπετάνιους με τις λαμπρές τους φορεσιές και τα τιμημένα τους άρματα- από τους λειτουργούς του Ψψιστου, ανταμωμένους με τους λειτουργούς του πολέμου, τα σύμβολα όλων των νεώτερων αγώνων του Ελληνισμού, της πίστης και της πατρίδας...”

Από τα βάθη του δρόμου προβάλλει, με τη μουσική μπροστά, μια φάλαγγα χωροφυλακής, με τον αρχηγό και τον υπαπιστή του. Δυνατό απόσπασμα παρατάσσεται στο προαύλιο του Βουλευτηρίου κι άλλο έξω, στο δρόμο. Οι Έλληνες αξιωματικοί όσοι δεν είναι με τ’αποσπάσματα, φτάνουν, όλοι μαζί, με τις μεγάλες στολές τους. Τα πλήθη τους χαιρετίζουν με ιαχές ατέλειωτες, οι γυναίκες τους ρίχνουν λουλούδια. Κι η βοή δυναμώνει όταν η μουσική παίζει τον εθνικό ύμνο, μόλις φτάνει το υπουργικό συμβούλιο. Πρώτος έρχεται ο Παπαμιαστοράκης, δεύτερος ο Πολυγιώργης, τρίτος ο σύμβουλος των Οικονομικών Μοδάτσος. Το κύμα των ζητωκραυγών συνταράζει την ατμόσφαιρα. Δεν φαντάζομαι, ότι, στην πολιτική ζωή τους, ξαναείδαν τέτοια δημοτικότητα. Ανεβαίνουν γοργά και πιάνουν τη δεξιά πτέρυγα, στη μεγάλη αίθουσα με τους φίλους τους βουλευτές, που τους ακολουθούν. Κι έπειτα φτάνει ο Βενιζέλος με τους δικούς του. Τον

αποθεώνουν. Είναι η μεγάλη μέρα, που αρχίζει να δικαιώνεται ο σκληρός, επικίνδυνος κι αγάριστος αγώνας του. Μέσα στην ατμόσφαιρα της γενικής χαράς είχαν μισανοίξει ως κι οι καρδιές των εχθρών του, για να γλιστρήσει και να θρονιαστεί η ανεγκύβητος. Χλωμή από συγκίνηση, όμως άστραφτε η μορφή του από εσωτερική αγαλλίαση. Οι φίλοι του βουλευτές, τον ακολουθούσαν περήφανοι. Ανέβηκαν κι έπιασαν, στη μεγάλη αίθουσα την αριστερή πτέρυγα.

Το ιερατείο, παράταξη, που θυμίζει κάποιες βυζαντινές εικόνες των Αγίων Τεσσαράκοντα, έχει πίσει θέση στα δεξιά του προεδρείου, κι αριστερά στέκονται, οι καπετάνιοι, συγκεντρωμένοι, σοβαροί κι υπέροχοι. Την ώρα που τόσο λαμπρά πλαισιωμένος, ο επίσκοπος Κυδωνιών, που θα χοροστατήσει ετοιμάζει, πάνω στην ολόλευκη τράπεζα, το Ευαγγέλιο, το σταυρό, τη δέσμη του βασιλικού για τον αγιασμό, στο πλαγινό από τη μεγάλη αίθουσα δωμάτιο, οι βουλευτές υπογράφουν το ψήφισμα που θα εκδοθεί σε λίγο, η Συνέλευση. Ο Μιχελιδάκης, ο γηραιός πρόεδρος της Βουλής, παλιός εκπαιδευτικός, με τα μαλλιά και τα γενάρια κάτασπρα, σαν το μπαμπάκι, και τα γαλάζια, εκφραστικά μάτια, κουρασμένα και δακρυσομένα, όταν ζυγώνει στο τραπέζι με το ψήφισμα, βαστάει, με χέρι τρεμάμενο, την πένα και χαριεντίζεται για να κρύψει τη συγκίνησή του.

- Τέτοιους υπογραφές βάνω δια όσες θέτε! Γιατί δεν έχω βάλει και λίγες ως τα τώρα για την ένωση... Μα έχω ελπίδα στο Θεό αυτή να ναι η τελευταία! Όταν βάλαν όλοι την υπογραφή τους και τέλειωσε ο αγιασμός, ο Παπαμιαστοράκης ανεβαίνει στο βήμα, μέσα σε

νεκρική σιγή.

Είναι δακρυσομένος, το σαγόνι και τα χέρια του τρέμουν.

-Αξιότιμοι κύριοι βουλευτάι- λέει, βάζοντας δύναμη να συγκρατήσει τη συγκίνησή του- επί τω αγέλωματι των γεγονότων εν Βοσνία, Ερζεγοβίνη και Ανατολική Ρωμυλία, ο λαός αυθορμητώς και ως εις άνθρωπος προέβη, ερειδόμενος επί των απαραγράπτων δικαιωμάτων του και συνεχίζον το προαιώνιον και αναλλοίωτον αυτού πρόγραμμα, δια το οποίον υπερανθρώπους αείποτε θυσίας υπέστη και ποταμούς αιμάτων έχυσε, εις το να διακηρύξει ενώπιον Θεού και ανθρώπων, δια πανδήμιον και επιβλητικόν συλλαλητηρίων και δια ψηφισμάτων αυτού, την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά του Ελληνικού Βασιλείου και να προσκαλέσθην την Α.Μ. του Βασιλέα των Ελλήνων ν’αναλάβη την διακυβέρνησιν της νήσου. Η Κυβέρνησις, πιστή εντολοδόχος υμών και πιστός, διερμηνεύουσα και υμών και σύμπαντος του λαού και εαυτής τα αισθήματα, προέβη την εικοστήν τετάρτην Σεπτεμβρίου 1908 εις το εξής κήρυγμα. “Η Κυβέρνησις της Κρήτης, διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης, και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ’αυτής αποτελέσει αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασίλειον. Παρακαλεί την Α. Μ. τον βασιλέα των Ελλήνων να αναλάβη την διακυβέρνησιν της νήσου.

Δηλοί, ότι, μέχρι τούτου, θα συνεχίσει να κυβερνά την νήσον εν ονόματι της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων, κατά τους Νόμους του Ελληνικού Βασιλείου. Εντέλειται πάσας τας Αρχάς της νήσου, όπως,

συνεπεία του ψηφίσματος τούτου, εξακολουθώσι ν’ασκήσι τα καθήκοντα της υπηρεσίας αυτών. Συνεπεία του ψηφίσματος τούτου και του άρθρου 119 του Συντάγματος προέβη εις την έκδοσιν Διατάγματος, καλούσα υμάς εις την Έκτακτον Σύνοδον. Ήδη, επομένη τούτοις, προβαίνει εις τα εξής: Εν ονόματι του Βασιλέως των Ελλήνων, η Κυβέρνησις της Κρήτης, έχουσα υπόψιν το από 24 Σεπτεμβρίου 1908 κήρυγμα αποφασίζει και διατάσσει: Κηρήσει την έναρξιν της Β’ Εκτάκτου Συνόδου της Α’ Βουλευτικής Περιόδου. Ο πρόεδρος ανακοινώση το παρόν προς την Βουλήν!

Ακολουθεί απερίγραπτο πανδαιμόνιο. Χειροκροτήματα, ζητωκραυγές ατέλειωτες, βουλευτές ξεχνώντας φρονήματα κι αντιθέσεις, αγκαλιάζονται και φιλιούνται με δάκρυα, λαϊκοί ασπάζονται ιερωμένους, κυρίες αγνώστους δάσος από σημαίακινα ελληνικά κυματίζει από πάνω από τα κεφάλια, όλοι φρενιασμένοι, έξαλλοι, γίνονται πέλαγος φουρτουνιασμένο. Κι ο λαός έξω βουίζει και στ’αυτιά μας φτάνουν βροντερές κραυγές:

- Ένωση ή θάνατος!

Με μεγάλους κόπους επιβάλλεται η σιωπή, προ πάντων όταν πολλοί βουλευτές θυμίζουν στη Βουλή τον τελευταίο τύπο:

- Να ορκιστούμε!...

Τον πάταγο διαδέχεται τώρα νεκρική γαλήνη. Οι βουλευτές σηκώνονται από τη θέση τους. Ο Παπαμιαστοράκης ανεβαίνει στο βήμα, με το κείμενο του όρκου του Ελληνος βουλευτού. Ένα μικρό δάσος από χέρια υψώνεται. Ο πρόεδρος απαγγέλλει:

-Ορκίζομαι πίστιν και υποταγήν εις τον Βασιλέα...

Κι οι βουλευτές ξαναλένε, μια-μια, τις

λέξεις... Πάλι τα μάτια βουρκώνουν. Πάλι ο λαός ξεσπάζει, τραγουδώντας αυτή τη φορά, μαζί με τη μουσική της χωροφυλακής τον εθνικό ύμνο. Μέσα στην αίθουσα διάφορες φωνές υψώνονται, μετά τον όρκο, από πολλά σημεία:

- Είναι η τελευταία φορά που κηρύσσουμε την ένωση!

- Η τελευταία!... Η τελευταία!...

Κι η κραυγή αυτή βγαίνει έξω στο πλήθος κι από στόμα σε στόμα φτάνει στις άκρες της πολιτείας:

- Η τελευταία!...

Ο πρόεδρος χτυπάει τώρα το κουδούνι:

-Διακόπτεται η συνεδρίασις!...

Ο Παπαμιαστοράκης δέχεται τα συγχαρητήρια των βουλευτών.

Ο Βενιζέλος τον ζυγώνει, του σφίγγει εγκάρδια το χέρι:

- Να δώσεις ο Θεός- του λέει- να είναι η τελευταία!...

Η μουσική μπαίνει μπροστά, τα πλήθη ακολουθούν και παίρνουν τους δρόμους της πολιτείας με βήμα στρατιωτικό και με τις φωνές.

-Ένωση ή θάνατος!

Όταν το πλήθος έφτασε στην πλατεία του Συντριβανιού, ένας Κρητικός, εξουσιοδοτημένος από τον πρόεδρο Μιχελιδάκη, διάβασε τηλεγράφημα του Ιταλού φιλέλληνα βουλευτή Ροβέρτου Γκάλλι, που στέλνει τα συγχαρητήριά του για το πραξικόπημα στην Κρήτη, “την πατρίδα των θεών και των ηρώων”. Ήταν αυτό σαν νάριχνε μαπαρούτι σ’αναμμένη φωτιά. Τα πλήθη ξέσπασαν σ’ ατέλειωτους αλαλαγμούς”.

(Σπύρου Μελά Άπαντα, τόμος 9, Κεφάλαιο Η')

Οι πρωθυπουργοί και οι κυβερνήσεις

Του Αλέκου Α. Ανδρικάκη,
Δημοσιογράφου

Ο Ιωάννης Σφακιανάκης θεωρείται ο πρώτος πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας, εκείνος που παρέδωσε στον πρώτο Αρμοστή Πρίγκιπα Γεώργιο τη διοίκηση του νησιού, κι ο Αντώνιος Μιχελιδάκης ο τελευταίος κυβερνήτης της Κρήτης, εκείνος που παρέδωσε την αυτόνομη Κρήτη στην αγκαλιά του ελληνικού κράτους. Η ιστορία έχει καταγράψει ως πρωθυπουργούς του νησιού τα 15 χρόνια της αυτονομίας (ποτέ δεν υπήρξε στην πραγματικότητα τίτλος πρωθυπουργού της Κρήτης. Για το αξίωμα αυτό υπήρχαν, κατά διαστήματα, οι τίτλοι του προέδρου, της Εκτελεστικής Επιτροπής, της Κυβέρνησης της Κρήτης, της Επαναστατικής Εκτελεστικής Επιτροπής και της Επαναστατικής Διοικητικής Επιτροπής) κατά σειρά τους Γεώργιο Παπαμαστοράκη, Ιωάννη Σφακιανάκη, Ελευθέριο Βενιζέλο, Μίνοια Ησυχάκη, Γεώργιο Δασκαλογιάννη. Οι δύο τελευταίοι ήταν πρωθυπουργοί για ένα μήνα, τον Απρίλιο και το Μάιο, αντίστοιχα, του 1912. Τους τελευταίους μήνες μέχρι την είσοδο των Κρητών βουλευτών στην ελληνική βουλή (1η Οκτωβρίου 1912) υπήρχε συλλογική διοίκηση, υπό τον Αντώνη Μιχελιδάκη.

Σημειώνεται ότι σχεδόν σε όλες τις συνθέσεις των κρητικών συνελεύσεων (βουλών), από το 1901 και μετά, πρόεδρος αναδεικνυόταν ο Αντώνιος Μιχελιδάκης (και στη Β' Συντακτική Συνέλευση του 1906) καθώς το κόμμα του πλειοψηφούσε πάντα στις εκλογές. Στην πρώτη συντακτική συνέλευση του 1899 ήταν πρόεδρος ο Ιωάννης Σφακιανάκης, ενώ ο Ελευθέριος Βενιζέλος εκλέχτηκε, για λίγες ημέρες, πρόεδρος της συνέλευσης το Μάιο του 1910, αν κι έχασε τις εκλογές, καθώς εξασφάλισε τη στήριξη μιχελιδάκων βουλευτών. Μάλιστα τότε εξελέγη αμέσως μετά και πρωθυπουργός, από το ίδιο σώμα, με αποτέλεσμα να παραιτηθεί από το αξίωμα του προέδρου της βουλής. Πρωθυπουργός παρέμεινε μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, όταν και αναχώρησε από την Κρήτη για την κεντρική πολιτική σκηνή. Τον διαδέχτηκε ο Μιχελιδάκης ο οποίος, επίσης, για ένα προηγούμενο διάστημα, ήταν ταυτόχρονα πρωθυπουργός και πρόεδρος της βουλής.

Αναλυτικά πρωθυπουργοί της Κρήτης διετέλεσαν:

Το καλοκαίρι του 1898, λίγο πριν τη σφαγή των Χριστιανών του Ηρακλείου, που σήμανε και το ουσιαστικό τέλος της τουρκοκρατίας στο νησί και την αρχή της νέας περιόδου της Κρητικής Πολιτείας, συγκροτήθηκε Εκτελεστική Επιτροπή, σε μια κίνηση να δείξουν οι παράγοντες του νησιού ότι υπάρχει αυτοδιάθεση. Πρόεδρος ήταν ο Λασιθιώτης Ιωάννης Σφακιανάκης, που αργότερα εξήλθε στο Ηράκλειο, και μέλη οι Ελευθέριος Βενιζέλος, Νικόλαος Γιαμαλάκης, Α. Χατζηδάκης, Γ. Μυλωνογιάννης και Εμμ. Ζαχαράκης. Αυτή ήταν και η κυβέρνηση, υπό τον Ιωάννη Σφακιανάκη, που παρέδωσε τη διοίκηση στον Πρίγκιπα Γεώργιο, στις 9 Δεκεμβρίου 1898.

Την περίοδο της αρμοστείας του δευτερότοκου υιού του βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου Α' φυσικά δεν υπήρχε κυβερνήτης, πέραν του ιδίου, ο οποίος

Ο Αντώνιος Μιχελιδάκης υπηρέτησε πολλές φορές ως πρωθυπουργός της Κρήτης και πρόεδρος της βουλής σχεδόν σε όλες τις συνθέσεις, από το 1901 μέχρι το 1907. Ήταν ο Κρητικός που απέκτησε τα περισσότερα αιρετά αξιώματα στην περίοδο μέχρι την ένωση, καθώς το Εθνικό Κόμμα, στο οποίο ηγήτο, κέρδισε όλες τις εκλογές

ος, σύμφωνα με το κρητικό σύνταγμα του 1899, διόριζε τους συμβούλους του, που είχαν το ρόλο των υπουργών. Στην πρώτη κυβέρνηση ο αρμοστής διόρισε τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ως σύμβουλο επί των Εσωτερικών και το Νικόλαο Γιαμαλάκη, ως σύμβουλο Δημόσιας Εκπαίδευσης και Θρησκευτικών, τον Κωνσταντίνο Φούμη, ως σύμβουλο επί των Οικονομικών και τον Χασάν Σκυλιανάκη, ως σύμβουλο Δημόσιας Ασφάλειας και της Συγκοινωνίας. Αρχικά στη σύνθεση των συμβούλων υπήρχε, πρώτο στη σειρά μάλιστα, το όνομα του προέδρου της συντακτικής συνέλευσης Ιωάννη Σφακιανάκη. Ο ίδιος όμως δεν δέχτηκε το διορισμό του ως μέλους της κυβέρνησης, επικαλούμενος οικογενειακούς λόγους για τους οποίους θα έπρεπε να μετακινηθεί πλέον στο Ηράκλειο (η έδρα της κυβέρνησης ήταν στα Χανιά). Τα αίτια της άρνησής του όμως ήταν πολύ διαφορετικά, αφού εγκρίτως είχε διακρίνει τη διάθεση του πρίγκιπα να κυβερνήσει με τρόπο συγκεντρωτικό και απολυταρχικό, στοιχεία που διέκρινε κι ο Βενιζέλος δύο χρόνια αργότερα, όταν οδηγήθηκε σε σύγκρουση με τον αρμοστή, ο οποίος τελικά τον απέλυσε. Στη θέση του Σφακιανάκη διορίστηκε τότε ο Γιαμαλάκης. Λίγες μέρες αργότερα, στις 10 Μαΐου υπήρξε νέα παραίτηση, αυτή του μουσουλμάνου συμβούλου Χασάν Σκυλιανάκη ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον ομόθρησκο του Χουσεΐν Γενιτσαράκη.

Ο Γεώργιος στο συμβούλιο του Ηγεμόνα, όπως λεγόταν στη συνέχεια η κυβέρνηση, δεν θέλησε ποτέ να δώσει το προβάδισμα σε κάποιον εκ των υπουργών του.

Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, όμως, δεύτερος αρμοστής της Κρήτης, διόρισε και πρόεδρο στο Συμβούλιο. Τον Ιανουάριο του 1908 ο Ζαΐμης διορίζει πρόεδρο το Βιαννίτη βουλευτή Λασιθίου (η Βιάννος ήταν τότε επαρχία που ανήκε στο Λασιθί) Γεώργιο Παπαμαστοράκη και μέλη τους Χ. Παυλογεώργη, Ε. Μοδάτσο και Χ. Σκυλιανάκη. Τα σημαντικά γεγονότα του φθινοπώρου της ίδιας χρονιάς, όταν βρισκόταν σε διακοπές ο αρμοστής, μετα-

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, παρά το γεγονός ότι αναδείχτηκε ως μια ηγετική μορφή από τους πολιτικούς αγώνες της Κρήτης, κατάφερε μόλις μια φορά να εκλεγεί πρωθυπουργός, για 3 μήνες, το Μάιο του 1910. Το ίδιο διάστημα είχε εκλεγεί και πρόεδρος της βουλής, αλλά δεν διατήρησε το αξίωμα. Από την πρωθυπουργία παραιτήθηκε για να μετακινηθεί στην πολιτική σκηνή της Αθήνας

τρέπουν το συμβούλιο του Ηγεμόνα σε Κυβέρνηση της Κρήτης, η οποία, σε συνεργασία με τη βουλή οργάνωσε, ουσιαστικά, τα μεγάλα συλλαλητήρια σε όλη την Κρήτη και οδήγησε στην ανακήρυξη της Ένωσης, στις 24 Σεπτεμβρίου 1908. Ο Γεώργιος Παπαμαστοράκης υπογράφει εκείνες τις ημέρες τα ψήφισμα ως Πρόεδρος της Κυβέρνησης της Κρήτης, με υπουργούς τους Χαράλαμπο Παυλογεώργη και Εμμανουήλ Μοδάτσο. Το άλλο μέλος του ηγεμονικού συμβουλίου, ο Χασάν Σκυλιανάκης, καθώς είναι μουσουλμάνος, δεν συμμερίζεται τις ενωτικές κινήσεις και δεν συμμετέχει πλέον στην κρητική κυβέρνηση.

Η περίοδος της «αυτοδιάθεσης»

Ο πρόεδρος και οι δύο υπουργοί, με την ανακήρυξη της ένωσης, θεωρούν ότι ο ρόλος τους εξαντλήθηκε και αμέσως μετά τα ψήφισμα παραιτούνται, για να εκλεγεί νέα κυβέρνηση από τη Βουλή, στην οποία προεδρεύει κι εκείνο το διάστημα ο Αντώνιος Μιχελιδάκης. Η Εκτελεστική Επιτροπή, όπως ονομάζεται και πάλι η κυβέρνηση, έχει ενωτικό χαρακτήρα και είναι η πρώτη φορά που αναδεικνύεται πρωθυπουργός ο Μιχελιδάκης, ενώ συμμετέχει ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως αντιπρόεδρος. Είναι όμως και η μοναδική φορά που οι δύο μεγάλοι Κρήτες πολιτικοί αντίπαλοι συγκυβερνούν, σε ένα σχήμα που διατηρήθηκε μέχρι το καλοκαίρι του 1909. Ο συμβολισμός της διακομματικής κυβέρνησης ήταν προφανής. Το ενωτικό καθεστώς, που είχε κηρυχθεί από τις 24 Σεπτεμβρίου, το στήριζαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις του νησιού, μήνυμα που θα έπρεπε να πάρουν οι Μεγάλες Δυνάμεις και να αναγνωρίσουν το νέο καθεστώς, προχωρώντας και στην υιοθέτηση της Ένωσης. Αυτό όμως και πάλι άργησε μερικά χρόνια...

Πρόεδρος ο Μιχελιδάκης, αντιπρόεδρος ο Βενιζέλος

Στην ενωτική κυβέρνηση που συγκροτείται τον Οκτώβριο του 1908 με δική του πρόταση, ο Α.

Ο Ιωάννης Σφακιανάκης θεωρείται ως ο πρώτος πρωθυπουργός της αυτόνομης Κρήτης, καθώς ήταν ο πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής το 1898, όταν ορίστηκε ο πρίγκιπας Γεώργιος ως πρώτος Ύπατος Αρμοστής της Κρητικής Πολιτείας. Στη συνέχεια, κι ενώ είχε εκλεγεί πρόεδρος της Α' Συντακτικής Συνέλευσης (1899), αρνήθηκε να υπογραφούν από τον Πρίγκιπα

Μιχελιδάκης, εκτός από πρόεδρος, αναλαμβάνει και το υπουργείο Δημόσιας Ασφάλειας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος αντιπρόεδρος και υπουργός Δικαιοσύνης και Εξωτερικών, ο Μίνωας Πετυχάκης υπουργός Παιδείας, ο Εμμ. Λογιδάκης υπουργός Οικονομικών και Χαρ. Παυλογεώργης Εσωτερικών.

Τον Αύγουστο του 1909 η Εκτελεστική ανασυγκροτείται και πλέον σ' αυτή συμμετέχουν οι Α. Μιχελιδάκης, Ν. Ζουριδής, Ι. Σκουανάτσος και Μιχ. Καψάλης.

Στις 14 Δεκεμβρίου 1909 συγκροτείται υπηρεσιακή κυβέρνηση, από τους Αλ. Παπαχατζάκη, Γ. Σκουλούδη και Κ. Φούμη, που οδηγεί την Κρήτη στις εκλογές της 7ης Μαρτίου 1910. Το Εθνικό Κόμμα του Μιχελιδάκη πλειοψηφεί, αλλά ο Βενιζέλος καταφέρνει να εξασφαλίσει 5 μιχελιδάκικους βουλευτές και να αναδειχτεί αρχικά πρόεδρος της βουλής και στη συνέχεια πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής.

Η πρωθυπουργία Βενιζέλου

Πάντως πριν την έναρξη των εργασιών της βουλής, ο Βενιζέλος επεδίωξε τη συγκρότηση διακομματικής κυβέρνησης, ενώ στην πρώτη συνεδρίαση της συνέλευσης πρότεινε να εκλεγεί ο Μιχελιδάκης πρόεδρος της. Ο Ηρακλειώτης πολιτικός, που βρισκόταν πλέον σε μεγάλη ηλικία, δεν δέχτηκε την πρόταση του αντιπάλου του, σημειώνοντας ότι δεν θα ήθελε να εκλεγεί, αντιπολιτευόμενος ο ίδιος, με τις ψήφους της συμπολίτευσης. Μια ακόμη λεπτομέρεια εκείνης της διαδικασίας στην κρητική βουλή ήταν ότι ο Βενιζέλος δεν ψήφισε τον εαυτό του για τη θέση του πρωθυπουργού, δηλώνοντας «παρών!» Φυσικά είχε εξασφαλίσει ότι θα εκλεγόταν με τις ψήφους των υπολοίπων. Ενώ ο Μιχελιδάκης, στην ψηφοφορία για τον πρόεδρο της Βουλής, μετά την άρνησή του να αναδειχτεί εκείνος πρόεδρος με τη στήριξη και των βουλευτών του Βενιζέλου, ήταν ανθυποψήφιος του Χανιώτη πολιτικού, παρά τη θέλησή του, και δεν υπερψήφισε καν τον εαυτό του, ψηφίζοντας «λευκό».

Η μάχη στη βουλή, το Μάιο του 1910, ανάμε-

της Κρητικής Πολιτείας

Ο Βιαννίτης Γεώργιος Παπαμαστοράκης ήταν ο πρωθυπουργός στη σημαντική, για το Κρητικό Ζήτημα, περίοδο του Σεπτεμβρίου του 1908, όταν κηρύχθηκε η Ένωση της Κρήτης και ξεκίνησε μια διαφορετική περίοδος για τις διεκδικήσεις του νησιού, με το τέλος και της δεύτερης αρμοστείας

σα στους δύο κορυφαίους Κρητικούς πολιτικούς της εποχής και μεγάλους πολιτικούς αντιπάλους, είχε ως εξής:

Για την προεδρία της βουλής: Βενιζέλος 59, Μιχελιδάκης 54 και ένα λευκό (Μιχελιδάκης).

Για την πρωθυπουργία: Βενιζέλος 58, Μιχελιδάκης 55 και ένα «παρών» (Βενιζέλος).

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είναι η πρώτη και η μοναδική φορά που εκλέχτηκε τόσο πρόεδρος της Βουλής, όσο και πρωθυπουργός της Κρήτης. Από το πρώτο αξίωμα παραιτήθηκε σχεδόν αμέσως, καθώς τέθηκε ζήτημα ότι δεν μπορεί να συγκεντρώσει όλη την εξουσία της Κρήτης στα χέρια του. Ενώ στην πρωθυπουργία παρέμεινε μέχρι τον Αύγουστο, όταν εκλέχτηκε βουλευτής του ελληνικού κοινοβουλίου και μετακινήθηκε στην κεντρική πολιτική σκηνή. Τότε και πάλι ο Μιχελιδάκης αναδείχτηκε πρωθυπουργός.

Στην κυβέρνηση Βενιζέλου, το Μάιο του 1910, υπουργικά καθήκοντα ανέλαβαν οι Βασίλειος Σκουλάς, πληρεξούσιος Ρεθύμνου, και Γεώργιος Μυλωνογιαννάκης, πληρεξούσιος Σφακίων.

Το 1911, όταν πλέον η κρητική Βουλή έχει την μετονομασία «Συνέλευσις των Ελλήνων εν Κρήτη», πρόεδρος της αναδεικνύεται ο Γ. Ανδρεαδάκης και προεδρεύων της Εκτελεστικής Επιτροπής ο Ν. Πιστολάκης, με πρόεδρο τον Μιχελιδάκη. Από τον Οκτώβριο του 1911 η Κρήτη βρίσκεται σε επαναστατική κατάσταση, δυσαρεστημένη από τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και του πρωθυπουργού της Ελλάδας, πλέον, Ε. Βενιζέλου. Η ανάδειξη του Βενιζέλου στην ηγεσία της ελληνικής κυβέρνησης είχε δημιουργήσει προσδοκίες για άμεση ένωση. Όμως ο Βενιζέλος, σταθμίζοντας την αδύναμη εσωτερική και διεθνή θέση της χώρας, δεν θέλησε να προχωρήσει σε καμιά κίνηση, αφού και ένας πόλεμος με την Τουρκία ήταν ορατό ενδεχόμενο και η αρνητική θέση των Μεγάλων Δυνάμεων ήταν δεδομένη. Έτσι, το Νοέμβριο εκλέγεται, από ένοπλα συλλαλητήρια στις επαρχίες του νησιού, πολυπληθής επαναστατική συνέλευση, που συνέρχεται στα Χανιά και εκλέγει Γενική Διοικητική Επιτροπή, μια μορφή πιο ολιγαριθμής βουλής (η επαναστατική συνέλευση είχε πολλές εκατοντάδες μέλη και ήταν «δυσκίνητο» όργανο) με

Ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης (αριστερά), μαζί με τον Μίνωα Ηουκάκη, ήταν οι πιο βραχύβιοι πρωθυπουργοί της Κρήτης. Κυβέρνησαν την άνοιξη του 1912, από ένα μήνα, στο πλαίσιο του θεσμού των μνησίων Διοικητικών Επαναστατικών Επιτροπών

πρόεδρο το Μιχελιδάκη και στόχο να αποσταλούν οι Κρήτες βουλευτές στην ελληνική βουλή. Τα γεγονότα που ακολουθούν περιγράφονται σε άλλο κεφάλαιο.

Από το διάστημα αυτό και μετά οι κρητικές κυβερνήσεις αλλάζουν σχεδόν κάθε μήνα.

Στην πρώτη-την περίοδο αυτή- Εκτελεστική Επιτροπή συμμετέχουν οι Μανούσος Κούνδουρος, Γ. Κοκκινάκης και Ν. Πιστολάκης, ενώ τον Ιανουάριο του 1912 εκλέγεται προσωρινή επαναστατική κυβέρνηση, όπως ονομάζεται, με τους Γ. Πλουμίδη, Ι. Ηουχάκη και Ν. Γιαμαλάκη.

Το Μάρτιο της ίδιας χρονιάς, όταν εκλέγεται από την Επαναστατική Συνέλευση η αντιπροσωπεία των 69 πληρεξουσίων για τη δεύτερη προσπάθεια εισόδου στην ελληνική βουλή, εκλέγεται νέα κυβέρνηση, που πλέον μετονομάζεται σε Διοικητική Επαναστατική Επιτροπή. Πρόεδρος ανα-

δεικνύεται ο Μίνωας Ηουχάκης και υπουργοί οι Εμμ. Τσουδερός, Α. Κριάρης, Σ. Μαλατάκης και Β. Σκουλάς. Είναι πλέον η εποχή των μηνιαίων κρητικών κυβερνήσεων και τον Απρίλιο πρόεδρος είναι ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης και μέλη - υπουργοί οι Ε. Παπαδερός, Μ. Σγυρός και Α. Λιονάκης.

Το Μάιο, όταν στην Αθήνα μεταβαίνουν οι 69 βουλευτές, η σύνθεση έχει ως εξής, χωρίς να υπάρχουν πρόεδρος: Γεώργιος Μυλωνογιάννης, Γεώργιος Γαλιάνης, Αντώνιος Κατζουράκης, Εμμανουήλ Ξηράς, Κυριάκος Μπιράκης. Τον Ιούνιο συμμετέχει στη συλλογική κυβέρνηση ο Αντώνιος Μιχελιδάκης που είναι ο πρόεδρος, μαζί με τους Χατζημιχάλη Γιάνναρη και Μανούσο Κούνδουρο. Τον Ιούλιο συγκροτείται το τελευταίο σχήμα διοίκησης της Κρήτης, που παραμένει μέχρι το τέλος του χρόνου, όταν η Κρήτη ουσιαστικά έχει ενωθεί με την Ελλάδα (με την είσοδο των Κρητών στην ελληνι-

κή βουλή, την 1η Οκτωβρίου 1912). Η Διοικούσα Επαναστατική Επιτροπή, όπως ονομάζεται, αποτελείται από τους Αντώνιο Μιχελιδάκη, που αναλαμβάνει και το ρόλο του επικεφαλής, και ουσιαστικά τελευταίου Κρητικού πρωθυπουργού, Θεόδωρο Λιμπρίτη και Μανούσο Κούνδουρο.

Πηγές

-Τα επίσημα πρακτικά των Κρητικών συνελεύσεων 1899 - 1911

-Τεύχη της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας, 1899 - 1912

-Δημήτρη Ευριτάκη «Αντώνιος Μιχελιδάκης, ο βίος, η πολιτεία και το έργο ενός λησμονημένου ευπατρίδη», έκδοση Δήμου Γαζίου 2001

-Δημήτρη Ευριτάκη «Η συνταγματική ιστορία της Κρήτης», έκδοση ΔΣΗ 2007

-«Πατρίς», 28 Σεπτεμβρίου 2007

-Κρητικές εφημερίδες της εποχής

Η πρώτη Εκτελεστική Επιτροπή (κυβέρνηση) της Κρήτης που παρέδωσε τη διοίκηση της αυτόνομης νήσου στον Πρίγκιπα. Καθιστός στο κέντρο ο πρόεδρος (πρώτος πρωθυπουργός της Κρήτης) Ιωάννης Σφακιανάκης. Αριστερά ο νεαρός Ελευθέριος Βενιζέλος και δεξιά ο Νικόλαος Γιαμαλάκης. Όρθιοι από αριστερά Α. Χατζηδάκης, Γ. Μυλωνογιάννης και Εμμανουήλ Ζαχαράκης

Η διακομματική κυβέρνηση που συγκροτήθηκε μετά το Ενωτικό Ψήφισμα του 1908. Από αριστερά Μ. Πετυχάκης, Ελευθέριος Βενιζέλος (αντιπρόεδρος), Αντώνιος Μιχελιδάκης (πρόεδρος), Εμμανουήλ Λογιάδης, Χαράλαμπος Πωλογεώργης

Μία προσπάθεια καταγραφής όλων των πληρεξουσίων (βουλευτών) που υπηρέτησαν τη Συνέλευση (Βουλή) της Κρήτης στη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας έκανε η "Π", στο πλαίσιο του επετει-ακού αφιερώματος. Η προσπάθεια δεν ήταν πάντα εύκολη, καθώς για την καταγραφή των εκατοντάδων ονομάτων που ήταν μέλη των 6 κανονικών Συνελεύσεων, των 2 Συντακτικών Συνελεύσεων και της Γενικής Επιτροπής ή Επιτροπείας, που εξελέγη από την πολύπληθη Επαναστατική Συνέλευση του 1911, αναζητήθηκαν πολλά έγγραφα, όχι μόνο των πρακτικών της Βουλής ή της επίσημης εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας, αλλά και άλλα ντοκουμέντα, όπως δημοσιεύματα της εποχής.

Σημειώνεται ότι η Γενική Επιτροπή είχε αναδειχθεί από ένοπλα συλλαλητήρια που έγιναν τον Νοέμβριο του 1911 κι όχι κανονικές εκλογές. Οι εκπρόσωποι των συλλαλητηρίων ονομάστηκαν πληρεξούσιοι, ο αριθμός των οποίων πιθανότατα ξεπερνούσε τους 300, αλλά ποτέ δεν συγχλιθθηκαν, με αποτέλεσμα να υπάρξει ανάγκη μιας μικρότερης ομάδας 82 μελών, που ονομάστηκε Γενική Επιτροπή και είχε το ρόλο της Βουλής. Η Γενική Επιτροπή ήταν εκείνη που εξέλεξε και τις ομάδες των 71 και 69, αντίστοιχα, μελών της οι οποίοι επιχείρησαν την είσοδο στην Ελληνική Βουλή, τον Δεκέμβριο του 1911 και τον Μάιο του 1912.

Η πρώτη αντιπροσωπεία των πολιτών της Κρητικής Πολιτείας ήταν η Συντακτική Συνέλευση που αναδείχθηκε τον Ιανουάριο του 1899, με περιορισμένο ρόλο και χρόνο λειτουργίας. Μόνο για την πρόταση του Κρητικού Συντάγματος, χωρίς τη δυνατότητα να νομοθετεί. Πρώτη, κανονική Βουλή, θεωρείται αυτή του 1901.

Εκλογές γίνονταν, από τότε, κάθε δύο χρόνια (1903, 1905, 1907 ενώ το 1909 προκηρύχθηκαν αλλά δεν έγιναν) και οι επόμενες έγιναν τον Μάρτιο του 1910. Είχαν μεσολαβήσει οι εκλογές για την Συντακτική Συνέλευση του Β' Συντάγματος της Κρήτης, το 1906.

Σημειώνεται ακόμη ότι αρχικά οι πληρεξούσιοι ήταν εκπρόσωποι των 20 επαρχιών και των τριών πόλεων (Χανίων, Ρεθύμνου, Ηρακλείου).

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ 1899 (ΜΕΛΗ 188)

(138 Χριστιανοί-50 Μουσουλμάνοι)
(Όπως ανακηρύχθηκαν οι πληρεξούσιοι)
Σελίνου

Κωνστ. Μ. Φούμης, Πέτρος Φούμης, Στυλιανός Παπαντωνάκης, Νικολ. Βαλάκης, Αριστείδης Κριάρης, Εμμανουήλ Σειραδάκης.

Κισσάμου

Αντ. Ανθούσης, Αχιλλέας Ξυλιανάκης, Εμμ. Μαρκαντωνάκης, Παναγ. Πατινωτάκης, Νικολ. Μαλανδράκης, Στέφανος Ψαρουδάκης.

Κυδωνίας

Νικολ. Πιστολάκης, Κωνστ. Νιστεράκης, Αντ. Καντζουράκης, Αντώνιος Βολανάκης, Χαράλ. Πλουμιδάκης.

Πόλεως Χανίων

Ελευθ. Κ. Βενιζέλος, Εμμ. Μουντάκης, Μίνωας Ησυγάκης, Νικολ. Ζουρίδης, Στυλ. Κολοκυθάς, Γεωρ. Φούμης.

Αποκορώνου

Ιωσήφ Λεκανίδης, Ελευθ. Χριστουλάκης, Νικόλαος Γ. Παπαδάκης, Εμμανουήλ Πανηγυράκης, Γεωρ. Μυλωνογιαννάκης, Αναγνώστης Γογονής.

Σφακίων

Μανούσος Κουνδουράκης (Κούνδουρος στη συνέχεια), Χαρ. Πολυγεωργιάκης (Πολυγεωργής), Γεωργ. Παπαδόπετρος, Γεωργ. Δασκαλογιάννης, Σταύρος Χριστοδουλάκης, Σπυρίδωνας Βαροδιανάκης.

Μουσουλμάνοι Σελίνου, Κισσάμου, Κυδωνίας, Αποκορώνου και Χανίων

Μπεζέτ πασάς Αγαζαδές, Χουσεΐν Νεϊμπετζαδές, Ιβραήμ Μπετρή μπετζαδές, Έκμελ Σοφταζαδές, Νεσήμ Φαφουρζαδές, Αχμέτ Ντολμαζαδές, Μεχμέτ Χαμήτ μπετζαδές, Αλή Βεγλαρασιζαδές, Ιβραήμ Καουρζαδές, Νουρουδίν Καουρζαδές, Αρήφ Σαρατζαδές, Φοάτ Βεντουρζαδές.

Επαρχίας Ρεθύμνης

Στυλ. Μανουσέλης, Βασίλ. Παπαδάκης (ιερέας), Αναγνώστης Τσίγλης, Στυλ. Βαρδάκης, Ηρακλής Κορυλλάκης, Γρηγ. Περακάκης.

Πόλεως Ρεθύμνης

Νικολ. Καλογιέννητος, Ιωαν. Σκουνιάτσος, Αριστείδης Παπαδάκης, Βασίλ. Δανδράκης, Ιωαν. Τσουδερός, Ιωαν. Καυγαλάκης.

Αμαρίου

Ιωαν. Βούλγαρης, Γεωργ. Ανδρεαδάκης, Γεωργ. Ψαρουδάκης, Ιωαν. Γενεράλης, Νικολ. Καλοσιδάς, Αντ. Κυριακάκης.

Μυλοποτάμου

Γεωργ. Σκουλάς, Εμμ. Ζαχαράκης, Κυρ. Βυράκης, Γεωργ. Μιχελιδάκης, Ιωαν. Κυριαδάκης, Βασίλ. Σκουλάς.

Αγίου Βασιλείου

Σάββας Σαββάκης, Ιωάννης Τσουδερός (ιερέας), Μάρκος Δημητριάδης, Στυλ. Φοτάκης, Νικολ. Καπετανάκης, Ευάγγελ. Πρεβελάκης.

Μουσουλμάνοι Επαρχίας Ρεθύμνης, Πόλεως Ρεθύμνης, Αμαρίου, Μυλοποτάμου, Αγ. Βασιλείου

Μεχμέτ Σπαθάκης, Αλή Βεϊσάκης, Γιουσούφ Σκουμπεντεδάκης, Κιμί Βεϊσάκης, Καϊνέρ Χατζηβεκηράκης, Χουσή Αζαμπαζαδές, Χασάν Ιμαμάκης, Χουσή Μουλασελημεφενδάκης, Δερβίς Μουσαδάκης, Σεφίη Τσιτσεκάκης.

Πόλεως Ηρακλείου

Ιωάννης Σφακιανάκης, Αντ. Μιχελιδάκης, Αντ. Χατζιδάκης, Ιωαν. Βογιατζάκης, Εμμ. Καστρινογιαννάκης, Γεωργ. Μαρκατάτος.

Μαλεβυζίου

Χατζή Κωνστ. Ιωαννίδης, Μιχ. Καλημεράκης, Στ. Μακράκης, Γ. Βλαχάκης, Εμμ. Χατζηδάκης, Δημήτριος Γερονιμίδης.

Τεμένους

Γεωρ. Καπετανάκης, Ιωαν. Καλπαδάκης, Αντ. Καπνιστός, Χατζή Γεωργ. Λυδάκης, Μύρωνας Παναγιωτάκης, Αντώνιος Χοντζεδάκης.

Πεδιάδος

Στέφανος Ξανθοιδίδης, Γεωργ. Μαυραντωνάκης, Γεωργ. Πετρόπουλος, Νικολ. Πετρίδης, Μιχ. Νιωτάκης, Γεώργιος Κοκκινάκης.

Μονοφατίου

Νικολ. Γεωργιάδης, Στέριος Μαυράκης, Εμμανουήλ Πολυχρονίδης, Κωνστ. Μαθιανάκης, Χαράλ. Αγγελιδάκης, Εμμ. Λογιάδης.

Καινουρίου

Ηρακλής Ιερωνυμάκης, Κωνστ. Μαλικούτης, Μιχ. Κουρής, Νικολ. Παπαηλιού, Μιχ. Κατεγάκης, Μιχ. Σακλαμπανάκης.

Πυργιωτίσσης

Απόστολος Στεφανίδης, Ιωαν. Πολιουδάκης, Ιωαν. Διακονφτάκης, Κωνστ. Μ. Παπαδάκης, Χαράλ. Καπελλάκης, Εμμ. Κοιωτάκης.

Μουσουλμάνοι, τμήματος Ηρακλείου και τμήματος Λασιθίου

Χασάν Σουλτανάκης, Φοάτ Βεντουράκης, Χουσεΐν Βαλτζάκης, Ιβραήμ Ζεχί Σουρουτζαδές, Βρεζέτ Αγαζαδές, Χασάν Κουγιουμιτζάκης, Ταλάτ Μερωνάκης, Αρήφ Δαβουτάκης, Νουρής Καουρζαδές, Αλή Κατζουλάκης, Αλή Τζαλίφ εφένδης, Γιαζήμ εφένδης, Ιβραήμ Χιαντής, Μπεγάμπ Ραχμίζαδές, Ναμής Βραζετζαδές, Αλή Χιβζής εφένδης, Ριφάτ Αφεντάκης, Χιμής Αρχανιωτάκης, Χατζή Σελήμ εφένδης, Νεβήλ εφένδης, Χουσή Κομπαρατζάκης, Ραμίτζ εφένδης, Μεχμέτ Καρασλανάκης, Μουσταφάς Δελιαχμετάκης, Αλή Μουσταφαμπαδάκης, Τζαφέτ Γετιμάκης, Καδρή Τζαμπαζάκης, Χεφίη Χατζηραδεμάκης.

Μεραμπελλού

Ιωαν. Σφακιανάκης, Νικολ. Γραμματικάκης, Εμμ. Μουδάτσος, Νικολ. Παπαγιαννάκης, Μιχαήλ Σφακιανάκης, Ιωαν. Τσαμπαράκης.

Βιάννου

Ιωαν. Μαρκόπουλος, Νικολ. Χατζάκης, Πέτρος Κονδυλάκης, Εμμ. Γαληνός, Δημήτρης Παπαμαστοράκης, Σπυρίδων Αγαπάκης.

Λασιθίου

Νικολ. Δετοράκης, Πέτρος Γαλανάκης, Γεωρ. Βορεάδης, Ξενοφών Χρυσός, Εμμ. Βογιάκης, Νικολ. Καρδουλάκης.

Ιεραπέτρου

Νικολ. Γιαμαλάκης, Ιωάννης Μπαριτάκης, Νικόλαος Πετασάκης, Μιχ. Κοθής, Εμμ. Περακάκης, Αντώνιος Τσαγκαράκης.

Σητείας

Γεώργιος Κατσαράκης, Κωνστ. Φραγκούλης, Στέφανος Ξενικάκης, Σάββας Φουνταλίδης, Κωνστ. Δρακάκης, Ιωάννης Δερμιτζάκης.

Οι βουλευτές στην Κρητική

Ο Ι. Σφακιανάκης, που εκλέχτηκε και πρόεδρος της Συντακτικής Συνέλευσης, είχε εκλεγεί βουλευτής δύο εκλογικών περιφερειών, Ηρακλείου και Μεραμπελλού, με αποτέλεσμα να παραιτηθεί απ' τη δεύτερη και στην αναπληρωματική εκλογή να αναδειχτεί νέος πληρεξούσιος ο Γεώργιος Κοκκινής.

Παράλληλα εκλέγονται τρεις νέοι Μουσουλμάνοι, στη θέση ομοειθών τους, που δεν γνωρίζουν καλά την ελληνική γλώσσα. Οι νέοι πληρεξούσιοι είναι οι Χασάν Ζεχί, Μουσταφά Ραχμής και Φαζήλ Χατζή Φαζήλζαδές.

Η ΠΡΩΤΗ ΒΟΥΛΗ (1901) (ΜΕΛΗ 74)

Νομού Χανίων

Αναγνώστης Σκαλίδης
Αντώνιος Κατζουράκης
Αριστείδης Κριάρης
Χαράλ. Πολυγεωργής
Εμμανουήλ Μουντάκης
Εκμέλ Σοφταδάκης
Εμμανουήλ Παπαδερός
Εμμανουήλ Κατζουράκης
Γεώργιος Φούμης
Ιωάννης Παπαδογιάννης
Χατζή Μιχάλης Γιάνναρης
Αγαζαδές Μπεζέτ
Εμμανουήλ Μαρκαντωνάκης
Στέφανος Ψαρουδάκης
Δημήτριος Κουρτσάκης
Χαράλαμπος Πλουμιδάκης
Μίνωας Ησυγάκης

Νομού Σφακίων

Γεώργιος Δασκαλογιάννης
Ιωάννης Γ. Παπαδάκης
Γεώργιος Πανηγυράκης
Γεώργιος Παπαδόπετρος
Παρασκευάς Κοτζαμπασάκης
Βασίλειος Χατζιδάκης
Ιωάννης Μυλωνογιαννάκης
Νομού Ρεθύμνης
Γεώργιος Ανδρεαδάκης
Νικόλαος Καλογιέννητος
Κυριάκος Ν. Μπουράκης
Νικόλαος Κεφαλογιάννης
Βασίλειος Σκουλάς
Κωνσταντίνος Γ. Αγαυδάκης
Εμμανουήλ Χατζιδάκης
Γεώργιος Σκουνιάτσος
Χαράλαμπος Καλοσιδάς
Γεώργιος Καυγαλάκης
Παύλος Σπανδαγάκης
Στυλιανός Μαργαμουδάκης
Γεώργιος Αθανασιάδης
Φαχρουδίν Χοτζάκης

Νομού Ηρακλείου

Αντώνιος Μιχελιδάκης
Μιχαήλ Σακλαμπανάκης
Νικόλαος Καστρινάκης
Μιχαήλ Μακράκης
Γεώργιος Μαυραντωνάκης
Γεώργιος Βαρούχας
Γεώργιος Στεφανίδης
Ιωάννης Πολυξίγρης
Ιπποκράτης Παπαδημητρόπουλος
Εμμανουήλ Λογιάδης
Εμμ. Κοιωτάκης
Εμμ. Πολυχρονίδης
Μιχαήλ Κουρής
Δαυίδ Ξανθοιδίδης
Γεώργιος Κοκκινάκης
Αντώνιος Καπνιστός
Εμμ. Ασσαριώτης
Ζαχ. Μαρνελάκης
Περτέφ Εφένδης
Γ. Γερονιμάκης
Αντων. Καπετανάκης
Μιχαήλ Μελισσώτης

Νομού Λασιθίου

Εμμ. Φουνταλίδης
Μιχαήλ Κοθής
Ι. Μπετούρας
Μιχ. Σφακιανάκης

Μιχ. Κολυβάκης
Εμμ. Αγγελάκης
Νικολ. Γιαννικάκης
Δημ. Παπαμαστοράκης
Στέφανος Ξενικάκης
Νικολ. Σέργιος
Σταύρος Μουρελάκης
Χαρίτων Παπαδάκης
Εμμ. Μοδάτσος
Δ. Κοκκινής
Σημειώνεται ότι μόνο οι 64 από τους 74 πληρεξούσιους είχαν εκλεγεί. Όπως προέβλεπε το πρώτο Κρητικό Σύνταγμα, ο πρίγκιπας είχε δικαίωμα να διορίζει 10 βουλευτές της επιλογής του. Έτσι, οι "πριγκιπικοί εκπρόσωποι" ήταν: Χανίων: Χατζή Μιχάλης Γιάνναρης, Μίνωας Ησυγάκης
Σφακίων: Ιωάννης Μυλωνογιαννάκης
Ρεθύμνου: Γεώργιος Αθανασιάδης, Φαχρουδίν Χοτζάκης
Ηρακλείου: Αντώνιος Καπετανάκης, Γ. Γερονιμάκης, Μιχαήλ Μελισσώτης
Λασιθίου: Εμμ. Μοδάτσος, Χαρίτων Παπαδάκης

ΒΟΥΛΗ 1903 (ΜΕΛΗ 74)

Αγγελάκης Εμμ.
Αναστασάκης Νικ.
Βαλαρής Φίλιπ.
Βαρούχας Γεωρ.
Βεϊσαγαδάκης Κιαμής
Βενιζέλος Ελευθ.
Βογιατζάκης Ιωαν.
Βολουδάκης Χρήστος
Βορεάδης Γεωργ.
Γαληνός Εμμ.
Γιαννικάκης Νικολ.
Γογονής Αναγν.
Δασκαλάκης Γεωργ.
Δασκαλάκης Μιχαήλ
Δασκαλογιάννης Γεωργ.
Ζερβάκης Γεωργ.
Καλημεράκης Μιχ.
Καλογιέννητος Νικολ.
Καλπαδάκης Ιωαν.
Κατζουράκης Αντ.
Καούρης Νουρεδίν
Καπνιστός Αντ.
Κασσαβέτης Χριστοφ.
Καστρινάκης Νικολ.
Κατεγάκης Αποστ.
Κεφαλογιάννης Νικολ.
Κοθής Μιχ.
Κοκκινής Δημ.
Κοιωτάκης Εμμ.
Κονταξάκης Εμμ.
Κριάρης Αριστείδης
Κούνδουρος Μανούσος
Κουρής Μιχ.
Λαγουδάκης Κωνστ.
Λεβέντης Εμμ.
Λιωνάκης Λεων.
Λογιάδης Εμμ.
Μαλατάκης Σπυρίδων
Μαμαλάκης Γεωργ.
Μαργαράκης Εμμ.
Μαργαμουδάκης Στυλ.
Μαρκαντωνάκης Εμμ.
Μαρκόπουλος Γεωργ.
Μαρκαντωνάκης Εμμ.
Μαρκόπουλος Γεωργ.
Μαυραντωνάκης Γεωργ.
Μελάς Εμμ.
Μιχελιδάκης Αντ.
Μοδάτσος Εμμ.
Μουντάκης Εμμ.
Μπεντούρας Ιωσ.
Νικολούδης Νικολ.
Ξανθοιδίδης Δαυίδ
Ξενικάκης Στεφ.
Πανηγυράκης Γεωργ.
Παπαδερός Εμμ.
Παπαμαρκάκης Νικολ.

Η Συντακτική Συνέλευση της Κρήτης 1899 — Ο Κόμης Πατριάρχης.

Πολιτεία (1899-1912)

Παπαδόπετρος Γεωργ.
Παπαδάκις Αριστείδ.
Παπαμαστοράκις Γεωργ.
Παπαδημητρόπουλος Ιπ.
Πλουμιδάκης Χαρ.
Πολυξίγκης Ιωαν.
Πωλογεώργης Χαρ.
Πορτάλιος Εμμ.
Σειραδάκις Εμμ.
Σκαυδάλης Στυλ.
Σοφταδάκις Εκμέλ.
Σφακιανάκις Μιχαήλ.
Τυλλιανάκις Ιωαν.
Φούμης Γεωρ.
Φουνταλίδης Εμμ.
Χατζιδάκης Εμμ.
Χοτζάκης Φαχρουδίν.
Ψαρουδάκις Γεωργ.
Ψαρουδάκης Στεφ.

ΒΟΥΛΗ 1905 (ΜΕΛΗ 74)

Αντώνιος Μιχελιδάκης
Εμμανουήλ Λογιάδης
Αντώνιος Βορεάδης
Γεώργιος Ανδρεδάκις
Εμμανουήλ Κονωτάκις
Εμμανουήλ Μαραγκάκις
Γεώργιος Δασκαλογιάννης
Στυλιανός Τζωρτζάκις
Χαράλαμπος Πωλογεώργης
Ιωάννης Τσουδερός
Εμμανουήλ Χατζηδάκις
Κωνσταντίνος Κονδυλάκις
Μιχαήλ Δασκαλάκις
Ιωάννης Αϊνικολιώτης
Στυλιανός Κωστογιάννης
Ιωάννης Μαράκις
Μιχαήλ Κεφαλογιάννης
Αναγνώστης Μάντακας
Αναγνώστης Τσίγκης
Νικόλαος Γιαννικάκις
Ιωάννης Βογιατζάκις
Ιωάννης Μαυρογένης
Ιωάννης Παπαδημητριάκις
Γεώργιος Βαρούχας
Σταύρος Χριστοδουλάκις
Γεώργιος Μαυραντωνάκις
Εμμανουήλ Γαλιγρός
Στέφανος Ψαρουδάκις
Εμμ. Μοδάτσος
Χρήστος Βολουδάκις
Αντώνιος Σκαμνάκις
Μιχαήλ Σεργάκις
Μιχαήλ Κουρής
Κωνσταντίνος Λαγουδάκις
Μιχαήλ Μακράκις
Μιχαήλ Κοθρής
Ανδρέας Βουρδουμπάκις
Δημήτριος Αναγνωστάκις
Αλέξανδρος Παπαχατζάκις
Ιωάννης Παπαδάκις
Γεώργιος Χατζηρηγοράκις
Αλέξανδρος Κωνσταντουλάκις
Χαράλαμπος Καλοειδάς
Εμμανουήλ Αγγελιάκις
Εμμανουήλ Λεβέντης
Γεώργιος Πανηγυράκις
Σπυρίδων Χλαπουτάκις
Γεώργιος Κοκκινάκις
Γεώργιος Παπαμαστοράκις
Στυλιανός Μαραγκουδάκις
Λεωνίδας Λιωνάκις
Γεώργιος Ζερβάκις
Ιωσήφ Μπετούρας
Εμμανουήλ Ξηράς
Νικόλαος Καστρινάκις
Γεώργιος Παρλαμάς
Χαράλαμπος Πλουμιδάκις
Σπυρίδων Αργυρουλάκις
Σπυρίδων Μαλατάκις
Θεμιστοκλής Παπαδάκις
Αντώνιος Κατζουράκις
Ιωάννης Πολυξίγκης
Εμμανουήλ Φθενάκις

Αριστείδης Σφακιωτάκις
Αδάμ Βαβουράκις
Στυλιανός Περδικογιάννης
Ιπποκράτης Παπαδημητρίου
Δημήτριος Ζαννιδάκις
Εμμανουήλ Σοιραδάκις
Ιωάννης Κορκίδης
Εμμανουήλ Κοκκινίδης
Νουρεδή Καουρζαδές
Κιαμής Βείσαγαδάκης

Β' ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ 1906 129 ΜΕΛΗ

Αγγελάκης Εμμ.
Αϊνικολιώτης Ιωάννης
Αληγιοαδάκης Γιουστ.
Αληγιοαδάκης Μουστ.
Αναστασάκης Μιχαήλ
Αφεντάκης Μαχίρ
Βαβουράκης Αδάμ
Βαρούχας Γεώργιος
Βείσαγαδάκης Κιαμής
Βείσαγης Αλής
Βενιανάκης Γεώργιος
Βενιζέλος Ελευθέριος
Βιστάκης Σωκράτης
Βλοντάκης Κωνσταντίνος
Βογιατζάκης Ιωάννης
Βουκυλλάκης Ιωάννης
Βουρδουμπάνης Ανδρ.
Γαλιανός Μ.
Γαλιγρός Εμμανουήλ
Γιαννακάκης Γεώργιος
Γιατζάκης Γεώργιος
Γιουλάκης Ε.
Δασκαλάκης Μιχαήλ
Δημητρακάκης Μάρκος
Δρετάκης Σπυρίδων
Ελληγάκης Αντώνιος
Ζερβάκης Γεώργιος
Ζερβός Γεώργιος
Ζουριδής Νικόλαος
Θεοδορίδης Εμμανουήλ
Ιερωνυμίδης Ι.
Καλογένης Νικόλαος
Καλογερός Ιωάννης
Καλοειδάς Χαράλαμπος
Καουρζαδές Νουρεδίν
Καπανταχιάδης Ν.
Καπνιστός Αντώνιος
Καραγιαννάκης Μ.
Καραντινός Μ.
Καριωτάκης Μ.
Καστρινάκης Νικόλαος
Κεφαλογιάννης Μιχαήλ
Κεφαλογιάννης Νικόλαος
Κοθρής Μιχαήλ
Κοκκινίδης Εμμανουήλ
Κωστογιάννης Στυλιανός
Κολοκυθιάς Στυλιανός
Κονδυλάκης Πέτρος
Κονωτάκης Εμμανουήλ
Κονταξάκης Εμμανουήλ
Κοτζαμπασάκης Παρσ.
Κουντουρζαδές Αχμέτ
Κουκουράκης Θ.
Κουνδουράκης Κωνστ.
Κουσουρελάκης Νικόλ.
Κουτεντάκης Μ.
Λαγουδάκης Κωνστ.
Λεβέντης Εμμανουήλ
Λεκανίδης Ιωσήφ
Λογιάδης Εμμανουήλ
Λυμπρίτης Γ.
Λύτινας Ν.
Μαλανδράκης Νικόλαος
Μάνος Κωνσταντίνος
Ματζαπετάκης Στυλ.
Μαραγκάκης Εμμ.
Μαραγκουδάκης Στυλ.
Μαρής Πέτρος
Μαρκαντωνάκης Εμμ.
Μαυραντωνάκης Γεωργ.

Μαυροφόρος Ε.
Μηρασκελιντάκης Χατζη Ναΐλ
Μιχελιδάκης Αντώνιος
Μοάτσος Στυλιανός
Μοδάτσος Εμμανουήλ
Μουρελάκης Νικόλαος
Μπαλαντίνος Εμμ.
Μπαριτάκης Ι.
Μπετούρας Ιωσήφ
Μπιτσαξάκης Αρίφ
Μπουρνάζος Γεώργιος
Νεμηβεζαδές Χουσεΐν
Ξενικάκης Στέφανος
Παναγιωτάκης Μ.
Παπαγιαννάκης Εμμ.
Παπαδάκης Ι. Γεώργιος
Παπαδάκης Χ. Εμμ.
Παπαδάκης Ε. Ιωάννης
Παπαδάκης Θεμιστοκλής
Παπαδάκης Γ. Ιωάννης
Παπαδάκης Μιχαήλ
Παπαδερός Εμμανουήλ
Παπαδογιάννης Ιωάννης
Παπαδονικολάκης Ευαγ.
Παπαμαρακάκης Ν.
Παπαμαστοράκης Γ.
Παπαμιχελάκης Μ.
Παπαμιχελάκης Μ.
Παπαχατζάκης Α.
Παρλαμάς Γεώργιος
Πασχάλης Α.
Πιμπλής Νικ.
Πιστολάκης Νικ.
Πλακιοτάκης Ιω.
Πλουμιδης Γεωργ.
Πολυξίγκης Ιω.
Πολυχρονίδης Νικ.
Προκοπάκης Στ.
Πωλογεώργης Χ.
Σαρατζομεράκης Σεφίχ
Σαφεμπιμπάζαδές Ρασίχ
Σγουρός Μιχ.
Σκουντής Θεμ.
Σκυλιανάκης Χασάν
Συγγελάκης Ν.
Τζιντζαραπάκης Ραΐφ
Τζωρτζάκης Ν.
Τζωρτζάκης Στ.
Τσιτσεκάκης Χιεβκή
Τσουδερός Εμμ.
Τυλλιανάκης Ιω.
Φούμης Γεωργ.
Φούμης Κωνστ.
Φθενάκης Εμμ.
Χαβρές Κ.
Χαμιτβεζαδές Μεχμέτ
Χατζιδάκης Β.
Χατζιδάκης Κωνστ.
Ψαρουδάκης Γεωργ.
Ψαρουδάκης Ευστρ.

ΒΟΥΛΗ 1907 (65 ΜΕΛΗ)

Αγγελάκης Εμμανουήλ
Αϊνικολιώτης Ιωάννης
Ανδρεδάκης Γεώργιος
Βαβουράκης Ιωάννης
Βαρούχας Γεώργιος
Βείσαγαδάκης Κιαμής
Βενιζέλος Ελευθέριος
Βολάνης Αντώνιος
Βογιατζάκης Ιωάννης
Βουλυδάκης Χρήστος
Βουκυλλάκης Ιωάννης
Γαλιγρός Γεώργιος
Γαλιανός Μιχαήλ
Γαλιγρός Εμμανουήλ
Ζαχαράκης Εμμανουήλ
Ζερβάκης Γεώργιος
Θεοδορίδης Εμμανουήλ
Καουρζαδές Νουρεδίν
Κασσαπάκης Ιωάννης
Κεφαλογιάννης Νικόλαος
Κοθρής Μιχαήλ
Κονωτάκης Εμμανουήλ

Ιωάννης Αϊνικολιώτης

Ιωάννης Πολυξίγκης

Δημήτριος Αναγνωστάκης

Αθανάσιος Ζητάκης

Γεώργιος Κοκκινάκης

Μιχαήλ Μανασάκης

Κριάρης Αριστείδης
Λεβέντης Εμμανουήλ
Λεκανίδης Ιωσήφ
Λογιάδης Εμμανουήλ
Μανασάκης Μιχαήλ
Μάνος Κωνσταντίνος
Μανουσάκης Μανούσος
Μανωλικός Εμμανουήλ
Μαραγκάκης Εμμανουήλ
Μαρής Βασίλειος
Μαρκαντωνάκης Εμμανουήλ
Μαυραντωνάκης Γεώργιος
Μηλιαράς Εμμανουήλ
Μιχελιδάκης Αντώνιος
Μοδάτσος Εμμανουήλ
Μπαριτάκης Ιωάννης
Μπετούρας Ιωσήφ
Μπιράκης Κυριάκος
Ξενικάκης Στέφανος
Παπαγιαννάκης Εμμανουήλ

Παπαδάκης Ε. Ιωάννης
Παπαδάκης Μιχαήλ
Παπαδερός Εμμανουήλ
Παπαδογιάννης Ιωάννης
Παπαδημητρίου Ιπποκράτης
Παπαμαστοράκης Γεώργιος
Πασχάλης Αριστόδημος
Πετυχάκης Μίνως
Πωλογεώργης Χαράλαμπος
Πωλυδάκης Δημήτριος
Σαφεμπιμπάζαδές Ρασίχ
Σκουλάς Βασίλειος
Σκυλιανάκης Χασάν
Σπανδάγος Βασίλειος
Φαφουράκης Νεσιμής
Φεστηζαδές Σαΐτ
Φθενάκης Εμμανουήλ
Φούμης Γεώργιος
Φουντουλάκης Νικόλαος

Ιωάννης Περδικογιάννης

Χαμιτβεζαδές Μεχμέτ
Χατζιδάκης Εμμανουήλ
Χατζιμπεκηράκης Χαϊντέρ
Ψαρουδάκης Στέφανος

Βουλή του 1910 ΜΕΛΗ 126

Η σύνθεση της κρητικής συνέλευσης όπως είχε προκύψει από τις εκλογές του Μαρτίου του 1910, είχε ως εξής (δίπλα στα ονόματα οι ψήφοι της εκλογής του κάθε βουλευτή):

Ηρακλείου

Μιχ. Σαλαμπανάκης 668, Δευκαλ. Πολιουδάκης 611, Ιπ. Παπαδημητρόπουλος 606, Γ. Φραγκιαδάκης 590, Μιχαήλ Μανασάκης 578, Γεώργιος Μαρής 567, Μιχαήλ Μακράκης 543, Αντ. Μιγελιδάκης 540, Γ. Στεφανιδής 520, Αθανάσιος Ζητόκης 518, Γεώργιος Φανουράκης 516, Εμμ. Κωνινάκης 514, Εμμανουήλ Λογιάννης 508, Δημ. Αναγνωστάκης 506, Αριστόδ. Πασιγιάδης 502, Γεώργιος Κοκκινάκης 465, Αντώνιος Καπνιστός 464, Ιωάνν. Περδικογιάννης 456, Δημήτριος Λυδάκης 454, Αριστ. Χατζιδάκης 426,

Γεωργ. Μαυραντωνάκης 408, Μιχαήλ Γαλιανός 390, Γεώργιος Κασαβέτης 390, Χρ. Πριτανάκης 385, Νικόλαος Ζαχαράκης 372, Ιωάνν. Πολυξίγης 371, Αντώνιος Σκούφος 365, Νικ. Συγγελάκης 357, Εμμ. Λεβέντης 350, Εμμ. Μαργαράκης 348, Γεώργιος Βαριάκης 338, Γεώργιος Βαρούχας 337.

Οθωμανοί Ηρακλείου

Σαφ. Ρ. Μπαμπαζαδές 413, Ρασίχ Ασπράκης 279, Ομέρ Σαντινάκης 273, Ισ. Μπαρμπαρεσάκης 243, Αχμέτ Μπαμπαδάκης 240, Αλής Μπαμπαδάκης 185.

Λασιθίου

Μιχαήλ Κοθρός 818, Εμμανουήλ Μηλιαράς 740, Ιωάνν. Παπαϊωάννου 610, Γ. Παπαμαστοράκης 609, Νικόλαος Γιαννιανάκης 577, Γεώργιος Λιαπάκης 576, Νικόλαος Μουρελάκης 571, Μιχαήλ Καταπότης 561, Εμμανουήλ Λυδάκης 558, Γεώργιος Κατσαράκης 555, Εμμανουήλ Μοδάτσος 544, Μιχαήλ Κολυβάκης 538, Γεώργιος Βορεάδης 527, Δημ. Παπαμαστοράκης 516, Ιωσήφ Μπετούρας 504, Εμμαν. Αγγελάκης 481, Παύλος Μαυροφόρος 477, Μιχαήλ Σεργάκης 475, Ιωάνν. Βουκλιδάκης 446, Αριστ. Σφακιωτάκης 404, Ζαχαρίας Ταβλάς 394, Ιωσήφ Βατσάκης 387, Στέφανος Ξενικάκης 370, Ιωάννης Μπαριτάκης 341.

Χανίων

Αντ. Κατζουράκης 654, Π. Μαρής 601, Μίνως Ησυγάκης 592, Ε. Λουκάκης 588, Γ.

Μιχαήλ Σακλαμπάνης

Μαρκαντωνάκης 566, Αριστ. Κριάρης 511, Ν. Μπιστολάκης 509, Χ. Πλουμιδάκης 509, Ελευθέριος Βενιζέλος 493, Ε. Παπαγιαννάκης 485, Ι. Ηλιάκης 472, Θ. Κουκουράκης 424, Εμμ. Παπαδερός 409, Ε. Μπαλαντίνος 407, Μ. Αναστασάκης 401, Γ. Δασκαλογιάννης 370, Μ. Μανουσάκης 362, Σπ. Μαλατάκης 358, Ν. Μαλανδράκης 351, Ε. Ξηράς 354, Ι. Μαυρογιάννης 342, Ι. Καλογεράς 330, Κ. Φούμης 292, Ι. Παπαδογιάννης 281.

Οι οθωμανοί Χανίων

Βεντουρζαδές Χ' Μ. 342, Ρουστεμάκης Χουσεΐν 186, Ταχμιτζάκης Μεχμέτ 170, Κασημζαδές Μεχμέτ 167, Νεμβεζεζαδές Χουσ. 161, Τσισκοζαδές Αλής 142.

Ρεθύμνης

Ε. Τσουδερός 934, Κ. Λαγουδάκης 590, Γ. Ψαρουδάκης 491, Μαν. Γ. Χατζηρηγοράκης 488, Ν. Κεφαλογιάννης 484, Μίνως Πετυγάκης 471, Στ. Μαργακουδάκης 461, Γ. Πλουμής 451, Β. Σκουλάς 444, Κ. Μπουράκης 434, Μ. Παπαμυελάκης 425, Ε. Ζαχαράκης 425, Ευστρ. Φωτάκης 416, Ι. Κασιμάτης 395, Περτ. Μανουσάκης 383, Μ. Δασκαλάκης 382, Αδάμ Βαβουράκης 377, Γ. Ανδρεδάκης 377, Ν. Τρουλιός 338, Ε. Κιουρτζιδάκης 337, Γ. Χαμαράκης 306, Χαράλ. Καλοειδής 306.

Σφακίων

Γεωργ. Μυλωνογιάννης 663, Μαν. Κούνδουρος 466, Παρ. Κοτζαμπασάκης 423, Ι. Λεκανίδης 376, Γ. Δ. Γαλάνης 366, Ιωάνν. Λυδής 307, Χαρ. Πολυγεωργής 292, Γεωρ. Πανηγυράκης 278, Ανδρ. Κουκούρης 278, Γ. Ι. Παπαδόπετρος 274, Χρ. Βολουδάκης 270, Μανουσακάκης 266.

Σημειώνεται ότι τον Αύγουστο του 1910 παραιτήθηκαν από το αξίωμά τους οι πληρεξούσιοι, Χανίων Ελευθέριος Βενιζέλος και Σφακίων Χαράλαμπος Πολυγεωργής, καθώς εξελέγησαν μέλη του ελληνικού κοινοβουλίου. Ο μεν Βενιζέλος δεν επανήλθε, φυσικά, στην κρητική Βουλή, ενώ ο Πολυγεωργής επανέρχεται στην Κρήτη και συμμετέχει ενεργά στις προσπάθειες του 1911 και του 1912, ως εκπρόσωπος της Επαναστατικής Συνέλευσης, για την ένωση, με την είσοδο στην ελληνική βουλή.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 1911-1912

(Ενλεγμένη από την Επαναστατική Συνέλευση)

Αντώνιος Μιγελιδάκης
Χατζή Μιχαήλ Γιάνναρης
Εμμανουήλ Μηλιαράς
Γεώργιος Ι. Παπαμαστοράκης

Μιχαήλ Μακράκης

Μιχαήλ Μανασάκης
Μιχαήλ Λαγουδιανάκης
Νικόλαος Κεφαλογιάννης
Εμμανουήλ Πρεβελάκης
Γεώργιος Παπαδόπετρος
Ιωάννης Λυδής
Λεωνίδα Λιονάκης
Εμμανουήλ Ξηρός
Παναγιώτης Φωτάκης
Μίνως Ησυγάκης
Αντώνιος Κατζουράκης
Εμμανουήλ Σειραδάκης
Γεώργιος Δασκαλογιάννης
Νικόλαος Μαλιντρέτος
Δημήτριος Καλλιγιάννης
Γεώργιος Γαλάνης
Ιωάννης Παπαδάκης
Δημήτριος Σαριδάκης
Εμμανουήλ Ι. Τσουδερός
Μιχαήλ Σγουρός
Χαράλαμπος Καλοειδής
Κωνσταντίνος Λαγουδάκης
Γεώργιος Φραγκιαδάκης
Μιχαήλ Θεοκιάκης
Ιωάννης Δουκουμετζίδης
Εμμανουήλ Μοδάτσος
Μιχαήλ Κοθρός
Εμμανουήλ Αγγελάκης
Μιχαήλ Σεργάκης
Πέτρος Μαρής
Στέφανος Ξενικάκης
Γεώργιος Φούμης
Κωνσταντίνος Μάνος
Μανούσος Βολουδάκης
Νικ. Βαλάκης

Μάρκος Δημητρακάκης
Μάρκος Μάντακας
Θεόδωρος Μανουσακάκης
Παναγ. Παρασκάκης
Μανούσος Σεϊμένης
Ανδρέας Πρωτοπαπαδάκης
Μιχαήλ Ακρωτηριανός
Σταμάτης Φραντζεσκάκης
Πέτρος Μανουελλής
Μανούσος Κούνδουρος
Γεώργιος Ζερβός
Εμμανουήλ Φραντζεσκάκης
Σπυρίδων Μαλατάκης
Ιωάννης Μπαριτάκης
Θεόδωρος Δελιγιαννιάκης
Νικ. Σκαμνάκης
Γεωργ. Ε. Τσεπέτης
Μανούσος Χατζηρηγοράκης
Ιωάνν. Βογιατζάκης
Ιωσήφ Κουνδουρος
Σταύρος Ζουριδής
Βασίλ. Γερακάκης
Παύλος Κριαράς
Ιωάνν. Νικολούδης
Αριστείδης Κριάρης
Εμμ. Παπαγιαννάκης
Εμμανουήλ Παπαδερός
Γεώργιος Μαρκαντωνάκης
Εμμανουήλ Θεοδορίδης
Γεώργιος Μυλωνογιάννης
Ιωσήφ Λεκανίδης

Νικόλαος Παπαδάκης

Γεώργιος Πανηγυράκης
Κυριάκος Μητσοτάκης
Κωνσταντίνος Γερακάρης
Βασίλειος Σκουλάς
Μίνως Πετυγάκης
Μιχαήλ Σαλαμπανάκης
Κυριάκος Μπιράκης
Μιχαήλ Κολυβάκης
Γεώργιος Ανδρεδάκης
Ιωάννης Ποντικάκης
Αντώνιος Μουντάκης.

ΠΡΩΤΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΟΥΛΗ (ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1911)

Εκ. Κισιάμου. Μ. Αναστασάκης, Εμμ. Καμπούρης και Ιωάνν. Λιωνής
Κανουρίου: Γ. Φραγκιαδάκης, Δευκ. Πολιουδάκης και Ι. Μαράκης ή Μαρογιαννάκης
Σελίνου: Εμμ. Σειραδάκης, Μ. Κανδαράκης και Σ. Φούμης
Κυδωνίας: Μ. Μάντακας, Μ. Ησυγάκης και Εμμ. Κατζουράς
Χανίων: Αντων. Κατζουράκης, Γ. Δασκαλογιάννης και Ν. Σκαμνάκης
Αγ. Βασιλείου: Εμμ. Τσουδερός, Μ. Δημητρακάκης και Στυλιανός Μαργακουδάκης
Ηρακλείου: Σ. Βιστάκης, Ιωάνν. Πολυξίγης και Ιωάνν. Δουκουμετζίδης
Μονοφατσίου: Ιωάννης Αϊνικολιώτης, Ιωάνν. Μαρής και Ιπποκ. Παπαδημητρόπουλος
Τεμένους: Αν. Ξενάκης, Γεωργ. Σακκαλάκης και Γ. Βαρούχας
Μυλοποτάμου: Μ. Σγουρός, Κ. Λαγουδάκης και Μ. Δασκαλάκης
Μεραμβέλλου: Εμμ. Μοδάτσος, Σ. Παπαδάκης και Ι. Κουνδουράκης
Μαλεβυζίου: Εμμ. Πατερόπουλος, Ιερ. Ιερωνυμίδης και Ν.Γ. Μείμαράκης
Αποκορώνου: Γ. Γαλιανάκης, Δ. Καλλιγιάννης και Ιωάνν. Παπαδάκης
Σητείας: Εμμ. Αγγελάκης, Νικολ. Ι. Παπαδάκης και Κ. Φραγκουλίης
Ρεθύμνης (πόλεως και επαρχίας): Μ.Γ. Χατζηρηγοράκης, Γ. Βενιανάκης, Π. Γαγιανάκης, Ι. Μανουσακάκης, Ηλίας Δελιγιαννιάκης και Γ. Χαμαράκης
Αμαρίου: Γ. Ψαρουδάκης, Ιωάνν. Βούλγαρης, και Χ. Καλοειδής
Λασηθίου: Εμμ. Μηλιαράς, Κ. Δολαιψάκης, και Μ. Καριωτάκης
Πυργιωτίσσης: Μ. Μανασάκης, Εμμ. Κοιωτάκης, και Σ. Δρετάκης
Βιάννου: Γεωργ. Παπαμαστοράκης, Ι. Βερυκοιάκης και Εμμ. Δασκαλάκης
Πεδιάδος: Γεωργ. Μαυραντωνάκης, Αντ. Σκούφος και Νικόλαος Ξανθοειδής
Σφακίων: Θεοδ. Μανουσακάκης, Γεωρ. Χατζηρηγοράκης και Μαν. Μανουσάκης.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΟΥΛΗ (ΜΑΙΟΣ 1912)

Χαράλαμπος Πολυγεωργής

Μιχαήλ Σφακιανάκης

Θεόδωρος Λυμπρίτης
Εμμανουήλ Μανουσογιαννιάκης
Ευάγγελος Βολουδάκης
Εμμανουήλ Αναγ. Παπαδάκης
Ιωάννης Καραβίτης
Ευθύμιος Καουδής
Στ. Τσόντος
Ιωσήφ Αναγνωστάκης
Στ. Πολέντας
Γεωργ. Α. Χατζηρηγοράκης
Νικόλαος Μπασιάν
Μάρκος Ξενάκης
Ι.Σ. Μαυρογιάννης
Στ. Κανιτσάκης
Αντώνιος Μάντακας
Γεώργιος Βολάνης

Θεόδωρος Κουκουράκης
Νικόλαος Μαλανδράκης
Εμμανουήλ Μπαλαντίνος
Παρασκ. Κοτζαμπασαφ
Ανδρ. Κακούρης
Ι. Βαβουράκης
Ι. Γοβατζιδάκης
Μ. Παπαμυελάκης
Π. Ζαχαράκης
Θ. Σαουινάτσος
Μ. Μακράκης
Α. Στεργιάδης
Δ. Αναγνωστάκης
Ν. Γιαννιανάκης
Ν.Τ. Παπαδάκης
Μ. Σφακιανάκης
Γ.Γ. Κατσαράκης
Εμμ. Νικολούδης
Ι. Γεωργακάκης
Δ. Λαπαθιάκης
Εμμαν. Γαληνός
Ι. Γεωργιάς
Ν.Γ. Παπαδάκης
Π. Κυουρτσινάκης
Μ. Καλυβιανιάκης
Ευάγγελος Κουνούγιας
Ι. Καπετανιάκης
Μιχ. Κανδαράκης
Δημ. Μαλιντρέτος
Εμμανουήλ Καμπούρης
Πέτρος Κουρατάωνης
Ν. Μουρέλος
Ι. Παπαμαστοράκης
Κ. Δολαιψάκης
Κ. Δαμηλάκης
Ιωσ. Βατσάκης
Σ. Βιστάκης
Εμμ. Πατερόπουλος
Ι. Πολυξίγης
Διον. Νικολούδης
Γ. Μαυραντωνάκης
Δευκαλίωνας Πολιουδάκης
Αρτέμιος Νικιάκης
Μ. Δασκαλάκης
Ι. Βούλγαρης
Γ. Χαμαράκης
Γ. Αυγουστάκης
Στ. Κωστογιάννης
Γ. Παρασκάκης
Στ. Κουτρούλης
Σπυρ. Φούμης

Η Επαναστατική Συνέλευση (Νοέμβριος 1911)

(Αριθμός μελών απροσδιόριστος)

Όπως προαναφέρθηκε η Επαναστατική Συνέλευση που διαδέχτηκε τη Βουλή του 1910-11, δεν εξελέγη με κανονικές εκλογές, αλλά δια βόης, στα ένοπλα συλλαλητήρια του Νοεμβρίου του 1911, σ' όλες τις επαρχίες του νησιού. Ο αριθμός των μελών της ήταν πολύ μεγάλος, αλλά απροσδιόριστος, καθώς ποτέ ουσιαστικά δεν συγκεντρώθηκαν όλοι οι δια βόης εκλεγέντες πληρεξούσιοι. Έτσι δημιουργήθηκε Γενική Επιτροπή ή Επιτροπεία, που είχε το ρόλο της Βουλής.

Από τα δημοσιεύματα των ημερών εκείνων που γίνονταν τα ένοπλα συλλαλητήρια, μπορούμε να μάθουμε ένα μέρος των ονομάτων πληρεξουσίων, που πολλές φορές εκλέγονταν οι ίδιοι από μία ή δύο ένοπλες συνελεύσεις.

Από τα στοιχεία που εντοπίσαμε, αντιπρόσωποι σε επαρχίες και πόλεις είχαν εκλεγεί, μεταξύ άλλων:

Α. Της πόλεως Ηρακλείου:

1) Αντώνιος Μιχελιδάκης, 2) Σωκράτης Βιστάκης, 3) Εμμ. Χουρδάκης, 4) Εμμ. Ι. Μελισσιδής, 5) Αντώνιος Καπνιστός, 6) Αντ. Βλαστός, 7) Μιχαήλ Θειακάκης, 8) Ιωάννης Δοκουμετζίδης, 9) Ιωάννης Πολυξίγκης, 10) Γεώργιος Βαγιάκης.

Β. Της επαρχίας Μαλεβυζίου:

1) Κωνσταντίνος Καλογεράκης, 2) Εμμανουήλ Πατερόπουλος, 3) Νικόλαος Μείμαράκης, 4) Δράκος Βελιγραδάκης, 5) Ιερόνυμος Ιερωνυμίδης, 6) Εμμ. Ι. Α. Κοκολάκης, 7) Νικόλαος Ζαχαριάδης, 8) Νικόλαος Ζ. Χατζάκης, 9) Κωνσταντίνος Καπελάκης,

10) Βασίλειος Ζερβάκης, 11) Ιω. Σπυριδάκης, 12) Γ. Ε. Παπαδάκης, 13) Γ. Κουβιδάκης, 14) Γεωργ. Περάκης, 15) Γεωργ. Ι. Βαμβουκάκης, 16) Νικολ. Ε. Λαμπάκης, 17) Φίλιπ. Ιερωνυμίδης, 18) Εμμ. Ζωγραφάκης, 19) Εμμ. Στρατάκης.

Γ. Της επαρχίας Τεμένους:

1) Γ. Καπετανάκης, 2) Μιχ. Καλυβιανός, 3) Χαραλ. Ουσταμανωλάκης, 4) Εμμαν. Αρ. Λουκαδάκης, 5) Αντώνιος Ξανάκης, 6) Γεωργ. Σακαλάκης, 7) Ν. Λουλούδης, 8) Γεωργ. Μοσχάπιδης, 9) Δημ. Ζουδιανός, 10) Γεωρ. Βαρούχας, 11) Γ. Λαμπράκης, 12) Κωνστ. Μουμουτζάκης.

Δ. Της επαρχίας Καινουρίου:

1) Γεωργ. Δασκαλάκης ή Πανασανός, 2) Γεώργιος Φραγγιαδάκης, 3) Γεωργ. Δ. Τσικριτσής, 4) Ζαχ. Δαμιανάκης, 5) Δευκ. Πολιουδάκης, 6) Ιωαν. Μαράκης, 7) Μιχ. Κατεχάκης, 8) Παναγ. Κουρής, 9) Ευαγ. Χατζιδάκης, 10) Ιωάννης Ακρασάκης, 11) Κωνστ. Μπιρασσανάκης, 12) Ιωάννης Δαμιανάκης, 13) Μιχ. Σαγλαμπάνης, 14) Αρ. Σκουντάκης, 15) Εμμ. Παπαδάκης, 16) Μ. Καραντινός, 17) Λεων. Βοζιανάκης.

Ε. Της επαρχίας Πυργιωτίσσης:

1) Θεμ. Σκουντάκης, 2) Κων. Παπαδάκης, 3) Μιχ. Μανασάκης, 4) Νικ. Πρατικάκης, 5) Μιχαήλ Παμπιονιτάκης, 6) Νικ. Κοτζάκης, 7) Εμμαν. Κονιωτάκης, 8) Ιωάννης Σ. Παπαδάκης, 9) Νικόλαος Σταυράκης, 10) Χρήστος Θεοδωράκης, 11) Σπυρίδων Ντρετάκης, 12) Γεωργ. Στεφανίδης.

Ζ. Της επαρχίας Μονοφατίου:

1) Ιωάν. Αϊνικολιώτης, 2) Ι. Μ. Μαρή,

3) Ιπποκρ. Παπαδημητρόπουλος, 4) Γ. Χ. Αγγελιδάκης, 5) Χαρίδ. Σπυριδάκης, 6) Μιχ. Παπαδάκης, 7) Ε. Καργιωτάκης, 8) Νικολ. Καμπιτάκης, 9) Μιχ. Κουτεντές, 10) Εμ. Κ. Φραγγιαδάκης, 11) Αντων. Δουλγεράκης, 12) Γεωργ. Τζουλάκης.

Η. Της επαρχίας Πεδιάδος:

1) Αντ. Μιχελιδάκης, 2) Γ. Παναγιωτάκης, 3) Ν. Καπανταϊδάκης, 4) Ζαχ. Γιαλιτάκης, 5) Εμμ. Γιαννακάκης, 6) Δρακ. Κιρλάκης, 7) Αν. Σκούφος, 8) Ζ. Πετράκης, 9) Παύλος Παλίδης, 10) Ν. Ξανθοιδίδης, 11) Γεωργ. Πιθαράκης, 12) Ν. Ιωαννίδης, 13) Ζ. Βαϊλάκης, 14) Γ. Παρλαμάς, 15) Εμμ. Λαπίδης, 16) Γεωργ. Πασχαλίδης, 17) Κωνστ. Καζανάκης, 18) Εμμ. Ψαράκης, 19) Μιχ. Νιωτάκης, 20) Δημ. Σταυράκης, 21) Αν. Φανουράκης, 22) Αντώνιος Μηλιαράκης, 23) Γεώργιος Αλεξάκης, 24) Α. Παπαδάκης, 25) Γεωρ. Μαυραντωνάκης, 26) Μ. Αλγουδιανάκης, 27) Μιχαήλ Ζωγραφάκης, 28) Θεοχάρης Σμαργιανάκης, 29) Εμ. Γιουλάκης, 30) Γ. Κατζουράκης, 31) Ι. Μ. Παπαδάκης, 32) Παυλ. Χαριτάκης, 33) Ν. Συγγελάκης, 34) Ι. Τυλιανάκης, 35) Ι. Μουλαδάκης, 36) Ν. Μανωλαράκης, 37) Ν. Παπαδάκης και 38) Κ. Γ. Παπαδάκης.

Της επαρχίας Λασιθίου:

1) Εμμ. Μοδάτσος, 2) Ιωσήφ Μπετούρας, 3) Νικόλαος Μουρελάκης, 4) Ιωσήφ Ρ. Κούνδουρος, 5) Μιχαήλ Σεργάκης, 6) Κωνστ. Λεμπιδάκης, 7) Ιωάννης Αλέξης, 8) Νικολ. Μπέμπελης, 9) Βασίλ. Μαχριπλής, 10) Εμμ. Μαυροφόρος, 11) Αριστ. Λεμπιδάκης και 12) Στυλιανός Παπαδάκης.

Της πόλεως Ρεθύμνης:

1) Εμμ. Τσουδερός, 2) Νικ. Κεφαλογιάννης, 3) Μανούσος Χατζηγηργόρης, 4) Γ. Χαμαράκης, 5) Στυλιανός Τεφζιδάκης, 6) Στυλ. Μανουσέλης, 7) Εμμαν. Βιστάκης, 8) Δημητρ. Σουριδιανός, 9) Π. Γάγανης και 10) Γ. Δρακάκης.

Της επαρχίας Ρεθύμνης:

1) Γ. Βενιανάκης, 2) Ν. Κυρμιζάκης, 3) Θεοδ. Παπαδάκης, 4) Στ. Ψαρουδάκης, 5) Ανδρ. Μαραγκουδάκης, 6) Λεων. Χαλκιαδάκης, 7) Σ. Παπαδάκης, 8) Μαμαλιός Στ. Μωράκης, 9) Ι. Σφοιναδάκης και 10) Ι. Μανουσάκης.

Της επαρχίας Αμαρίου:

1) Χ. Καλοειδής, 2) Ν. Πορτάλιος, 3) Εμμ. Γενεράλης, 4) Ι. Βούλγαρης, 5) Γ.Α. Βλαστός, 6) Γ. Α. Παττακός, 8) Ν. Σκουλούδης, 9) Μ. Κουρής, 10) Εμμ. Παττακός, 11) Ι. Παπαγιαννάκης, 12) Γ. Ψαρουδάκης, 13) Νικόλαος Χ. Καλοειδής και 14) Γεώργιος Δ. Χατζηδάκης.

Της πόλεως Χανίων:

1) Μίνωας Ησυχάκης, 2) Νικ. Σκαμνάκης, 3) Σπυρ. Μαλατάκης, 4) Αντ. Κατζουράκης, 5) Εμμ. Ξηράς, 6) Γ. Δασκαλογιάννης, 7) Σπ. Σπυριδάκης, 8) Μαρκ. Μάνδακας, 9) Ν. Μαλινδρέτος και 10) Ν. Βαλάκης.

Ο Χατζημιχάλης Γιάνναρης, που εξελέγη αντιπρόσωπος στο Γαλατά, ήταν ο πρώτος πρόεδρος, για λίγο διάστημα, της Επαναστατικής Συνέλευσης, στη συνέχεια ανακηρύχθηκε επίτιμος πρόεδρος και εξελέγη, μέχρι το τέλος της λειτουργίας της, ο Αντώνιος Μιχελιδάκης.

1909

Οι εκλογές που προκηρύχθηκαν, αλλά δεν έγιναν

Το Δεκέμβριο του 1908 η Βουλή που είχε εκλεγεί το Μάιο του 1907, διαλύθηκε, με στόχο να προκηρυχθούν κανονικές εκλογές, την άνοιξη του 1909. Οι εκλογές αποφασίστηκαν, προκηρύχθηκαν, αλλά ουδέποτε έγιναν, καθώς η Κρήτη βρισκόταν σε κατάσταση αναμονής και οι εφημερίδες έγραφαν ότι μέχρι το καλοκαίρι του 1909 θα αποφαιζόταν η ένωση. Είχε προηγηθεί το ενωτικό ψήφισμα κυβέρνησης, Βουλής και λαϊκών συνελεύσεων, που είχε πιέσει, σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο, τόσο την ελληνική κυβέρνηση, όσο και τη διεθνή κοινή γνώμη. Οχι όμως και τις Προστάτιδες Δυνάμεις, που απαντούσαν ότι δεν είχε έλθει ακόμη η ώρα.

Αναμένοντας τις εξελίξεις, οι Κρήτες αποφάσισαν, αρχικά, αναβολή των εκλογών. Το ίδιο συνέβη και στην Αθήνα, λόγω και του Κρητικού Ζητήματος. Τελικά η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν να αναβάλει τις εθνικές εκλογές μέχρι το ακρότατο χρονικό όριο που προέβλεπε το ελληνικό Σύνταγμα, και ήταν ο Μάρτιος του 1910. Αντίστοιχη ήταν η απόφαση στην Κρήτη, στην οποία τελικά οι εκλογές του 1909 έγιναν το 1910.

Μάλιστα οι εφημερίδες στα ρεπορτάζ τους

έγραφαν ότι ήταν ανάγκη να συγκληθεί και πάλι η διαλυθείσα, στο τέλος του 1908, Βουλή και να συνεχίσει τη διαχείριση των πραγμάτων. Υπήρχε και άλλη σκέψη, που είχε κατατεθεί από αρθρογράφους: Να συγκληθεί εθνοσυνέλευση, με όλους τους πληρεξουσίου που υπηρέτησαν από τη συντακτική συνέλευση του 1899. Η «Ιδη», που στήριζε τις απόψεις του Εθνικού Κόμματος του Μιχελιδάκη, στις 10 Ιουλίου 1909 ανέφερε, χαρακτηριστικά σε δημοσίευμα με τίτλο **“Ουχί εκλογές”**:

“Κατά τους παρόντας κρίσιμους καιρούς είμεθα βέβαιοι ότι θα πρωτανεύση εν τη Βουλή το συμφέρον και μόνον το συμφέρον της Πατρίδος, θα ληφθή δε πρόνοια, ίνα αποφυγή ο Τόπος εκλογάς, τας οποίας πάντες διαρρήδηγν και αποκαλύπτως οι πονούντες την χώραν αποκρούοσι το μεν δια τον εύλογον φόβον της διαιρέσεως του λαού του εν αρμονία ζηλωτή από πολλού ήδη ζώντος, ήτις διαίρεσις κατά φυσικόν λόγον θα έχη ως άμεσον αποτέλεσμα την διατάραξιν της τάξεως και ησυχίας εν τη Νήσω, ής τα ολέθρια επακόλουθα πάντες κατανοούμεν, το δε και δια την άσκοπον όλως δαπάνην, εις ήν θα υποβληθή το δημόσιον Ταμείον εκ τούτων εν ημέραις, καθ’ άς ουδ’ οβολός επιτρέπε-

ται να δαπανάται μάτην”.

Ο Μ. Κοθρής, πληρεξούσιος προηγούμενων συνελεύσεων από το νομό Λασιθίου, σε επιστολή του στην «Ιδη», της 10ης Ιουλίου 1909, έγραφε, μεταξύ άλλων:

“... εάν προκειμένου να συγκληθή Εθνοσυνέλευσις πρέπει να γίνουν εκλογαί ή όχι φρονώ το εξής.

Το κανονικότερον θα ήτο η συνερχομένη αντιπροσωπεία να είναι νωπή και αναδειχθή τοιαύτη δι’ εκλογών υπό του λαού, εάν όμως οι αρμόδιοι νομίζουν ότι αι εκλογαί θα φέρουν τοιαύτας αταξίας ώστε να επιδράσωσιν επί του ζητήματός μας και θεωρηθώσι δηλ. αι εκλογαί επικίνδυνον, εν τοιαύτη περιπτώσει κατά την γνώμην μου πρέπει να γίνη το εξής.

Να υποβάλωσιν εντός ωρισμένου χρονικού διαστήματος το οποίον δέον να ωρίση το Εκτελεστικόν αιτήσεις όσοι θέλουν να αντιπροσωπεύσουν ως πληρεξούσιοι του τόπου προκαταβάλλοντες ανά 50 δραχμάς έκαστος ως παράβολον, να μη δύνανται δε να δώσωσιν αιτήσεις παρά όσοι μέχρι σήμερον εχημάτισαν κατά τας διαφόρους Συνελεύσεις και Βουλάς πληρεξούσιοι ή Βουλευταί και δεν κατέχουσι σήμερον δημοσίαν τινά θέσιν ή δεν εξαιρού-

νται υπό του Νόμου, άπαντες δε οι τοιοῦτοι να θεωρώνται μέλη της Εθνοσυνελεύσεως δυνάμενοι να αντιπροσωπεύσωσι τον τόπον εις την παρούσαν περίστασιν άνευ αμοιβής, και τοιοῦτοτρόπως και αι μικροφιλοδοξία απάντων ικανοποιούνται και το Δημόσιον Ταμείον σώζεται από την επιδρομήν πολών”.

Οι έκτακτες σύνοδοι

Πάντως μέσα στο 1909 συνεδριάζει δύο φορές η βουλή του 1907, η θητεία της οποίας έχει λήξει, σε έκτακτες συνόδους, το καλοκαίρι και το Δεκέμβριο. Στην τελευταία αυτή σύνοδο εκλέγεται δια βόης το προεδρείο, με πρόεδρο, για μια ακόμη φορά, τον Αντώνιο Μιχελιδάκη, αντιπροέδρους τους Εμμ. Μηλιαρά και Εμμ. Θεοδωρίδη.

Η έκτακτη αυτή σύνοδος του Δεκεμβρίου του 1909 (τα πρακτικά δημοσιεύονται στην «Ιδη» της 19η Δεκεμβρίου 1909) συζητά τις τελευταίες εξελίξεις για το εθνικό θέμα, συντάσσει προϋπολογισμό και αποφασίζει τη διενέργεια εκλογών για τις 7 Μαρτίου 1910.

Του Αλέκου Α. Ανδρικάκη,
Δημοσιογράφου

Η προσπάθεια, οι Κρήτες βουλευτές, στα τέλη του 1911, αλλά και το Μάιο του 1912, να πάρουν μέρος στις συνεδριάσεις της Ελληνικής Βουλής και με τον τρόπο αυτό να υπάρξει η de facto Ένωση, αποτελεί ένα από τελευταία δραματικά επεισόδια των κρητικών αγώνων. Αυτή τη φορά η προσπάθεια έχει την ιδιαιτερότητα ότι απέναντί τους οι Κρήτες πολιτικοί παράγοντες θα βρουν τον άνθρωπο που έδωσε τις μάχες, πολεμικές και πολιτικές, για το Κρητικό Ζήτημα από την πρώτη γραμμική και από την πρώτη στιγμή: τον Ελευθέριο Βενιζέλο! Ο Βενιζέλος είναι ήδη από τον Αύγουστο του 1910 στην Αθήνα και πλέον ηγέτης της χώρας, με την πρόσκληση του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Στις σκέψεις, καταρχήν, των συμπατριωτών του για την αποστολή βουλευτών διακηρύξει ότι δεν πρέπει να γίνει κάτι τέτοιο, καθώς θα υπάξει αντίδραση από την πλευρά της Τουρκίας, η οποία έχει απειλήσει, με αφορμή τις ίδιες πληροφορίες, με εισβολή στη Θεσσαλία και πολεμική εμπλοκή με την Ελλάδα. Μάλιστα, μπροστά σ' αυτή την απειλή της Τουρκίας, ο Βενιζέλος δεν διστάζει να αποκηρύξει την «απειλή» των Κρητών για συμμετοχή στην ελληνική βουλή και να μιλήσει με ειρωνικό τρόπο για τις επαναστατικές διαθέσεις που εκδηλώνονται στην επαναστατική συνέλευση, όπως έχει μετονομαστεί εκείνη την εποχή η κρητική βουλή. Ο Βενιζέλος, σε ομιλία του στο ελληνικό κοινοβούλιο στις 10 Νοεμβρίου του 1911, κι ενώ όλα τα φώτα της διεθνούς πολιτικής σκηνής αλλά και της γείτονης ήταν πάνω στον Έλληνα πρωθυπουργό αναμένοντας τη στάση του και γνωρίζοντας την ιδιαίτερη θέση στην οποία βρισκόταν, έχοντας να υπολογίσει τις κινήσεις των συμπατριωτών του αλλά και τις τουρκικές απειλές, δεν διστάζει να διακηρύξει: «οι εν Κρήτη έπρεπε να γνωρίζωσαν ότι, εφ' όσον η παρούσα κυβέρνηση θα είχε την τιμήν να προίσταται των κοινών εν Ελλάδι, οι Κρήτες αγκυλωμένοι δεν θα εγίνοντο δεκτοί, όπως συμπαρεδρεύωσι μεθ' ημών εν τη αιθούσῃ ταύτῃ». Στην ίδια ομιλία του, στην οποία θα κάνουμε αναφορά σε άλλο κεφάλαιο του αφιερώματος, χαρακτηρίζει μάλιστα επικίνδυνο τον τρόπο με τον οποίο πολιτεύονται μερικοί πολιτικοί στην Κρήτη, ζητώντας την Ένωση μ' αυτό τον τρόπο και καλούσε τους Κρητικούς να καταλάβουν ότι η Ελλάδα δεν πρόκειται να κινδυνεύσει χάρην εκείνων που θέλουν να υπαγορεύσουν και να επιβάλουν «εκβιαστικούς την πολιτικήν αυτών εις το ελεύθερον Βασίλειον». Και τους καλούσε να παραδειγματιστούν από τους προηγούμενους που επί αιώνες σε πολύ χειρότερες συνθήκες υπέμεναν και περιέμεναν!

Η στάση αυτή του Ελευθερίου Βενιζέλου, στο συγκεκριμένο διάστημα, από το Φθινόπωρο του 1911 μέχρι και σχεδόν το καλοκαίρι του επόμενου χρόνου (οι Κρήτες βουλευτές γίνονται τελικά δεκτοί την 1η

Οκτωβρίου του 1912, με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων, όταν πλέον η Ελλάδα δεν είχε να αντιμετωπίσει φόβο τουρκικής εισβολής, καθώς και οι δύο χώρες είχαν πλέον εμπλακεί στη σύρραξη) είναι ερμηνεύσιμη. Η απειλή της Τουρκίας, αλλά και του διεθνούς παράγοντα που κάθε άλλο παρά έδειχνε το δρόμο προς τη συναίνεση της κυβέρνησης Βενιζέλου προς την Ένωση. Πολύ περισσότερο, αν ένας Κρητικός πρωθυπουργός της Ελλάδας αποφάσιζε να αλλάξει τα δεδομένα στην περιοχή με την αποδοχή των συμπατριωτών πληρεξουσίων και, κατά συνέπεια, την επιβολή με τον τρόπο αυτό της Ένωσης.

Πάντως η στάση του Βενιζέλου επηρέαζε, όπως είναι φυσικό, τους πολυάριθμους οπαδούς του στο νησί, οι οποίοι ήταν αρχικά αντίθετοι στο σχέδιασμο της Επαναστατικής Συνέλευσης, αλλά μετά την πρώτη αποτυχία της αποστολής βουλευτών, με τη σύλληψή τους από τις δυνάμεις Μεγάλων Δυνάμεων, στο λιμάνι της Σούδας, άρχισαν να στηρίζουν το κίνημα, αντιτιθέμενοι ακόμη και με τον μέχρι πρότινος ηγέτη τους.

Η προσπάθεια που γίνεται αυτό το διάστημα δεν είναι η πρώτη για την de facto Ένωση, μέσω της αποστολής και της συμμετοχής Κρητικών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο. Άλλες τέσσερις φορές έγινε τέτοια προσπάθεια, όπως αναφέρει στα απομνημονεύματά του ο βουλευτής Σητείας της Κρητικής Πολιτείας και πρώτος διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης Νικόλαος Ι. Παπαδάκης, ελληνοδιδάσκαλος (εκδόθηκαν το 2000 με την ευθύνη του δήμου Ιτάνου και τον τίτλο «Κρήτες βουλευταί Δια την Ελληνικήν Βουλήν προς της Ενώσεως»). Πρώτη φορά ήταν κατά την Επαναστάση του 1866, όταν η συνέλευση εξέλεξε 10 πληρεξουσίου για τη συμμετοχή τους στο ελληνικό κοινοβούλιο και η δεύτερη το Σεπτέμβριο του 1908, με το Ενωτικό ψήφισμα και την αλλαγή της κατάστασης με την κατάργηση της Αρμοστείας, εξαιτίας των λαϊκών κινητοποιήσεων που ζητούσαν την Ένωση. Σ' αυτή τη δεύτερη προσπάθεια - που επέκρουσε η ελληνική κυβέρνηση θεωρώντας ότι θα υπήρχε πολεμική σύρραξη με την Τουρκία - εκ των πρωταγωνιστών ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, γεγονός που οι πολιτικοί του αντίπαλοι του υπενθύμιζαν πολλές φορές κατά τα γεγονότα του 1911 και του 1912, κατηγορώντας τον για ασυνέπεια έναντι και του εκαυτού του. Δύο ακόμη φορές έγινε σχεδιασμός, που όμως δεν εκδηλώθηκε καν. Στις 5 Μαΐου 1910 (όταν πρωθυπουργός αλλά και πρόεδρος της συνέλευσης της Κρήτης εκλεγόταν ο Βενιζέλος, καταφέροντας να συμφωνήσει με 5 μεγελοδικούς βουλευτές και να εξασφαλίσει κοινοβουλευτική πλειοψηφία) και στις 20 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Γ. Θεοτόκης, όμως, ζήτησε να μην γίνει κάτι τέτοιο, καθώς δεν θα μπορούσε να αντέξει η Ελλάδα την αντιπαράθεση με την Τουρκία.

Το καλοκαίρι του 1910, όμως, υπάρχει ένα ακόμη επεισόδιο που σχετίζεται με τη συμμετοχή Κρητών στο ελληνικό κοινοβούλιο. Τα ελληνικά κόμματα συμφώνησαν να έχουν στις λίστες τους υποψηφίους από την Κρήτη, σε μια ένδειξη συμπαράστασης προς τον ενωτικό αγώνα. Πέντε -οι επιφανέστεροι της κρητικής πολιτικής σκηνής - ήταν πράξη-

Η προσπάθεια της de facto ένωσης με

Η σύλληψη των πληρεξουσίων το Δεκέμβριο του 1911 και η εμπόδιση της εισόδου

ματι υποψήφιοι (Ελευθέριος Βενιζέλος, Αντώνιος Μιχελιδάκης, Γ. Παπαμαστοράκης, Χ. Παλογεώργης, Μανούσος Κούνδουρος). Όμως και πάλι η Τουρκία απειλεί την Ελλάδα με πόλεμο, ενώ οι Μεγάλες Δυνάμεις με αποκλεισμό του λιμανιού του Πειραιά. Ο Α. Μιχελιδάκης δέχεται, μάλιστα, την επίσκεψη του Άγγλου προξένου προκειμένου να αλλάξει απόφαση, και αποδέχεται να αποσυρθεί. Αυτό όμως δεν είναι εφικτό, καθώς η μέρα των εκλογών (8 Αυγούστου 1910) είχε σχεδόν φτάσει και το μόνο που πρόλαβε να κάνει ο Ηρακλειώτης πολιτικός ήταν μια δήλωση με την οποία σημειώνει ότι παραιτείται. Παρόλα αυτά και οι 5 Κρήτες εκλέχτηκαν ως βουλευτές Αττικοβουλαί, στο κοινοβούλιο όμως παρέμειναν μόνον οι Ελευθέριος Βενιζέλος και Χαράλαμπος Παλογεώργης, που ήταν παράλληλα Έλληνες υπήκοοι.

Η πρώτη προσπάθεια και η σύλληψη

Μετά το ενωτικό ψήφισμα του Σεπτεμβρίου του 1908, και την κύρωση, στην ουσία, του θεσμού της Αρμοστείας, με την απομάκρυνση του δεύτερου ηγεμόνα Αλέξανδρου Ζαΐμη, στην Κρήτη επικρατεί πραγματικά αναβρασμός αλλά και ανυπομονησία για την Ένωση. Οι Κρητικοί θεωρούν, κάθε στιγμή, ότι είναι δεδομένο πως το αμέσως επόμενο διάστημα θα ανακοινωθεί η Ένωση, είτε με πρωτοβουλία των Μεγάλων Δυνάμεων, είτε με πρωτοβουλία της ελληνικής κυβέρνησης. Οι προσδοκίες αυτές μεγεθύνονται μετά το καλοκαίρι του 1910, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος είναι πλέον ο υπεύθυνος πρωθυπουργός του ελληνικού κράτους. Όσο όμως περνά ο καιρός και ο προαιώνιος πόθος, όπως περιγράφεται ο στόχος της ένωσης, δεν πραγματοποιείται, τόσο η αναμονή μετατρέπεται σε δυσοφορία. Η βουλή του 1911 αναστέλλει τη λειτουργία της και οι Κρήτες απευθύνουν τηλεσίγραφο προς τις διεθνείς δυνάμεις, αλλά και την ελληνική κυβέρνηση, συγκαλώντας μεγάλα ένοπλα συλλαλητήρια σε όλες τις επαρχίες, στη διάρκεια των οποίων οι συγκεντρωμένοι εκλέγουν εκπροσώπους τους για τη συγκρότηση επαναστατικής συνέλευσης που θα πάρει τις αποφάσεις για τη συνέχεια του αγώνα.

Στην τελευταία, πάντως, συνεδρίαση, που γίνεται στις 25 Οκτωβρίου 1911, η συνέλευση των «Ελλήνων εν Κρήτη», όπως είχε μετονομασθεί για να θεωρείται, πλέον, το νησί τμήμα του ελληνικού κράτους, συζητά και το ενδεχόμενο να στείλει πληρεξουσίου στην Αθήνα προκειμένου να συμμετάσχουν στις συνεδριάσεις του εθνικού κοινοβουλίου. Η πρόταση γίνεται από τον πληρεξούσιο Δασκαλογιάννη. Η συνέλευση, αφού «κηρύσσει εαυτήν διαλελυμένην» προκηρύσσει εκλογές για την εκλογή νέας βουλής στις 18 Μαρτίου 1912. Πάντως, σύμφωνα με το τελικό ψήφισμα, «η συνέλευσις θεωρείται υφιστάμενη και δύναται να κληθή, εάν παρουσιασθώσι έκτακτοι Εθνικοί ανάγκαι, υπό της Εκτελεστικής Επιτροπής», όπως ονομαζό-

Η λεζάντα για τους συλληφθέντες βουλευτές γράφει από τον επίσης συλληφθέντα Ν. Παπαδάκη, στο κείμενο του ημερολογίου του: "Οι κληρωθέντες Βουλευταί φαίνονται εν τη παρατιθέμενῃ εικόνι και είναι οὔτοι (εκ των κάτω και ἐξ αριστερών):

Σειρά Α': 1. Γ. Χατζηγρηγοράκης (εκ Σφακίων), 2. Κυριάκος Μυράκης (εκ Μυλοποτάμου), 3. Ιωσήφ Κουντουρός (εκ Μεραιβέλλου), 4. Θ. Μανουσακάκης (εκ Σφακίων). (Οι εν αρχῇ παρά τα σκιοινία είναι δύο επισκοπταί: Γεώργιος Χ. Παλογεώργης και τις άλλος).

Σειρά Β': 5. Αντ. Κατζουράκης (εκ Χανίων), Άγγλος Αξίωματικός του πλοίου, 6. Χαρ. Παλογεώργης (εκ Σφακίων), 7. Ιωάννης Ανικολιώτης (εκ Μονοφατισίου).

Σειρά Γ': (όπισθεν των σκιοινίων), 8. Κωνσταντίνος Λαγουδάκης (εκ Μυλοποτάμου), 9. Κωνσταντίνος Δολαψάκης (εκ Λασηθίου), Άγγλος Αξίωματικός του πλοίου, 10. Δευκαλίων Παλιουδάκης (εκ Καινουρίου), Άγγλος Αξίωματικός, 11. Ιωάννης Πολυξίγκης (εκ Ηρακλείου), 12. Ιωάννης Βούλγαρης (εκ Αμαρίου), 13. Μιχ. Σγουρός (εκ Μυλοποτάμου), 14. Μιχ. Δασκαλάκης (εκ Μυλοποτάμου), 15. Γεώργιος Βαρούκας (εκ Τεμένους), 16. Μιχ. Μανασάκης (εκ Πυργιωτίσσης), Άγγλος Αξίωματικός.

Σειρά Δ': 17. Νικ. Ι. Παπαδάκης (εκ Σπείας), 18. Μαν. Μανουσακάκης (εκ Σφακίων), 19. Ηλίας Δελγιαννάκης (εκ Ρεθύμνης), 20. Σωκράτης Βιστάκης (εκ Ηρακλείου), 21. Γεώργιος Μαυραντωνάκης (εκ Πεδιάδος), 22. Εμμ. Πατερόπουλος (εκ Μαλεβυζίου), 23. Γεώργιος Βενιανάκης (εκ Ρεθύμνης), 24. (μη περιλαμβανόμενος εν τη εικόνι) Στυλ. Παπαδάκης (εκ Μεραιβέλλου)".

ταν η κρητική κυβέρνηση, μετά το τέλος της Αρμοστείας.

Ακολουθεί η σύγκληση των ενόπλων συλλαλητηρίων, όπως προαναφέρθηκε, απουσία όμως των οπαδών του βενιζελικού κόμματος, τα οποία εκλέγουν, ανά επαρχία, επαναστατική συνέλευση. Η απόφαση, πλέον, είναι να σταλεί αντιπροσωπεία στο εθνικό κοινοβούλιο, διεκδικώντας την άμεση Ένωση. Στις 30 Νοεμβρίου η Επαναστατική Συνέλευση, που έχει εκλέξει πρόεδρό της τον Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη, ο οποίος διατηρεί επιφυλάξεις για τις επαναστατικές κινήσεις, αποφασίζει την αποστολή της αντιπροσωπείας στο εθνικό κοινοβούλιο. Η απόφαση λαμβάνεται από τον πρόεδρο, και στη συνέλευση εκείνη προεδρεύει ο αντιπρόεδρος Γεώργιος Παπαμαστοράκης, πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας κατά το ενωτικό ψήφισμα του 1908. Εκλέγονται συνολικά 71 αντιπρόσωποι που θα ταξιδεύουν, αλλά ήταν αμφίβολο αν θα έφταναν στον Πειραιά, καθώς οι Μεγάλες Δυνάμεις, σύμφωνα με αποκαλύψεις του Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη, νωρίτερα στην ίδια συνεδρίαση, είχαν αποφασίσει να εμποδίσουν την αναχώρηση των βουλευτών, όπως γράφει ο πληρεξούσιος και μέλος της αντιπροσωπείας Ν. Παπαδάκης στο ημερολόγιό του.

Στο ψήφισμα της επαναστατικής συνέλευσης αναφερόταν: «Διερωτήθησαν πιστότατα την γνώμην και τα αισθήματα του Κρητικού Λαού και συμπληρώσαν και εφαρμόζουσαν την περί του επικινδύνου της παρούσης καταστάσεως ομόφωνον απόφασην της προκατόχου Συνελεύσεως ορμούμενη εκ μόνης της απα-

ραϊτήτου ανάγκης, να εγκαίρως προληφθώσιν αι απειλούμεναι εις τὸν τόπον συνέπεια της τωιαύτης επικινδύνου καταστάσεως, πεπεισμένη ότι μόνον δια της διεθνούς κυρώσεως της κατά τον Σεπτέμβριον του 1908 ψηφισμένης ενώσεως της Κρήτης μετά του ελευθέρου Ελληνικού κράτους, είναι να σταλεί αντιπροσωπεία στο εθνικό κοινοβούλιο, διεκδικώντας την άμεση Ένωση. Στις 30 Νοεμβρίου η Επαναστατική Συνέλευση, που έχει εκλέξει πρόεδρό της τον Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη, ο οποίος διατηρεί επιφυλάξεις για τις επαναστατικές κινήσεις, αποφασίζει την αποστολή της αντιπροσωπείας στο εθνικό κοινοβούλιο. Η απόφαση λαμβάνεται από τον πρόεδρο, και στη συνέλευση εκείνη προεδρεύει ο αντιπρόεδρος Γεώργιος Παπαμαστοράκης, πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας κατά το ενωτικό ψήφισμα του 1908. Εκλέγονται συνολικά 71 αντιπρόσωποι που θα ταξιδεύουν, αλλά ήταν αμφίβολο αν θα έφταναν στον Πειραιά, καθώς οι Μεγάλες Δυνάμεις, σύμφωνα με αποκαλύψεις του Χατζή Μιχάλη Γιάνναρη, νωρίτερα στην ίδια συνεδρίαση, είχαν αποφασίσει να εμποδίσουν την αναχώρηση των βουλευτών, όπως γράφει ο πληρεξούσιος και μέλος της αντιπροσωπείας Ν. Παπαδάκης στο ημερολόγιό του.

Οι αντιπρόσωποι που εξελέγησαν από τη συνέλευση, ήταν 3 από κάθε επαρχία και πέντε εκ των κορυφαίων της Ελληνικής Βουλής, δι ου μόνον μέτρον εκδηλούται η αμετάσβεπτος ημών απόφασις, να η επί τοσοῦτον ἤδη χρόνον αναβληθεῖσα υπόσχεσις των Προστατιδων Μεγ. Δυνάμεων πραγματοποιηθῆ». Η αντιπροσωπεία που εξελέγησαν από τη συνέλευση, ήταν 3 από κάθε επαρχία και πέντε εκ των κορυφαίων της Ελληνικής Βουλής, δι ου μόνον μέτρον εκδηλούται η αμετάσβεπτος ημών απόφασις, να η επί τοσοῦτον ἤδη χρόνον αναβληθεῖσα υπόσχεσις των Προστατιδων Μεγ. Δυνάμεων πραγματοποιηθῆ».

Κισσάμου: Μ. Αναστασάκης, Εμμ. Καμπούρης και Ιωανν. Λιωνής. Καινουρίου: Γ. Φραγκιαδάκης, Δευκ. Παλιουδάκης και Ι. Μαράκης ή Μαρογιαννάκης. Σελίνου: Εμμ. Σειραδάκης, Μ. Κανδαράκης και Σ. Φούμης. Κυδωνιάς: Μ. Μάντακας, Μ. Ησυμηνεύουσα πιστότατα την γνώμην και τα αισθήματα του Κρητικού Λαού και συμπληρώσαν και εφαρμόζουσαν την περί του επικινδύνου της παρούσης καταστάσεως ομόφωνον απόφασην της προκατόχου Συνελεύσεως ορμούμενη εκ μόνης της απα-

Πολυξίγκης και Ιωανν. Δοκουμτζήδης.

Μονοφατισίου: Ιωάννης Λίνικο-λιώτης, Ιωανν. Μαρής και Ιπποκ. Παπαδημητρόπουλος.

Τεμένους: Αν. Εσνάκης, Γεωργ. Σακαλάκης και Γ. Βαρούκας.

Μυλοποτάμου: Μ. Σγουρός, Κ. Βασιλείου θέλουνσιν αρθή τα αίτια της τωιαύτης καταστάσεως, Ψηφίσει, την αποστολήν εκ των μελών αυτής αντιπροσώπων, να μετέχωσιν των εργασιών της Ελληνικής Βουλής, δι ου μόνον μέτρον εκδηλούται η αμετάσβεπτος ημών απόφασις, να η επί τοσοῦτον ἤδη χρόνον αναβληθεῖσα υπόσχεσις των Προστατιδων Μεγ. Δυνάμεων πραγματοποιηθῆ».

Οι αντιπρόσωποι που εξελέγησαν από τη συνέλευση, ήταν 3 από κάθε επαρχία και πέντε εκ των κορυφαίων της Ελληνικής Βουλής, δι ου μόνον μέτρον εκδηλούται η αμετάσβεπτος ημών απόφασις, να η επί τοσοῦτον ἤδη χρόνον αναβληθεῖσα υπόσχεσις των Προστατιδων Μεγ. Δυνάμεων πραγματοποιηθῆ».

Οι αντιπρόσωποι που εξελέγησαν από τη συνέλευση, ήταν 3 από κάθε επαρχία και πέντε εκ των κορυφαίων της Ελληνικής Βουλής, δι ου μόνον μέτρον εκδηλούται η αμετάσβεπτος ημών απόφασις, να η επί τοσοῦτον ἤδη χρόνον αναβληθεῖσα υπόσχεσις των Προστατιδων Μεγ. Δυνάμεων πραγματοποιηθῆ».

Αμαρίου: Γ. Ψαρουδάκης, Ιωανν. Βούλγαρης, και Χ. Καλοσιδάς.

Λασηθίου: Εμμ. Μηλιαράς, Κ. Δολαψάκης, και Μ. Κερνωτάκης. Πυργιωτίσσης: Μ. Μανασάκης, Εμμ. Κονωτάκης, και Σ. Δρετάκης. Βιάννου: Γεωργ. Παπαμαστοράκης, Ι. Βερνικακάκης και Εμμ. Δασκαλάκης.

Πεδιάδος: Γεωργ. Μαυραντωνάκης, Αντ. Σκούφος και Νικόλαος Ξανθοδιδης.

Σφακίων: Θεοδ. Μανουσακάκης, Γεωργ. Χατζηγρηγοράκης και Μαν. Μανουσακάκης.

Η αποστολή, όμως ποτέ δεν θα φτάσει στον Πειραιά. Οι 71 πληρεξούσιοι θέλησαν να έχουν ένα σχέδιο για την αναχώρησή τους, ώστε να αντιμετωπίσουν το ενδεχόμενο οι

την αποστολή βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο

τους στην Ελληνική Βουλή από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, το Μάιο του 1912

Μια ακόμη φωτογραφία των 24 βουλευτών, ενώ κρατούν στα πλοία των ξένων Δυνάμεων το Δεκέμβριο του 1911

Μεγάλες Δυνάμεις, μέσω του ναυτικού τους που παρέμενε στη Σούδα, να τους εμποδίσουν. Έτσι αποφάσισαν να κάνουν κλήρωση και να αναδειχθούν 24 που θα έκαναν πρώτοι το τόλμημα. «Ως ψηφοδόχη εχρησιμοποιήθη το καπέλο μου, το οποίον κατέστη ούτω ιστορικών αντικείμενον», έγραφε χαρακτηριστικά ο Νικόλαος Παπαδάκης, αναφέροντας και τα ονόματα των 24 πρώτων πληρεξουσίων. Η αναχώρηση επιχειρείται να γίνει με το πλοίο «Σπέτσα». Οι βουλευτές επιβίβαστηκαν στις 15 Δεκεμβρίου 1911, και τους αποχαιρέτησε ένα μεγάλο πλήθος Κρητικών ενχόμενοι να επιστρέψουν φέρνοντας και την ένωση. Η επιβίβαση δεν έγινε, λοιπόν, μυστικά, κι αυτή ήταν μια επίλογη των ιδίων των πληρεξουσίων. Μόλις όμως ανέβηκαν στο πλοίο ακολούθησε και μια γαλλική φρουρά, η οποία, αφού κατέγραψε τα ονόματά τους, ανέλαβε την ευθύνη του πλοίου και το οδήγησε στη Σούδα. Εκεί οι βουλευτές κλήθηκαν να μεταβούν σε πολεμικό των δυνάμεων, όπου βρισκόταν οι πρόξενοι. Πάντα κατά το ημερολόγιο του Νικολάου Παπαδάκη, που συμμετείχε σε αυτή την πρώτη ομάδα, ο μόνος που τελικά μεταβάνει είναι ο Παολογεώργης, συνοδευόμενος από έναν ιδιώτη γιατρό, τον Σταμάτη Κανελλή, ο οποίος ακολουθεί και συμπαραστέκεται στην αποστολή.

Οι πρόξενοι του ανακοινώνουν ότι η σύλληψη των πληρεξουσίων έγινε γιατί δεν υπάκουσαν στην εντολή των Δυνάμεων να μην μεταβούν στο ελληνικό κοινοβούλιο, προκαλώντας, με τον τρόπο αυτό, «κίνδυνον διαταράξεως της ειρήνης». Και δηλώνουν ότι θα μπορούσαν να τους αφήσουν ελεύθερους, αν υπέγραψαν έγγραφο κι έδιναν το λόγο τους ότι δεν θα προσπαθούσαν να μεταβούν στην Αθήνα με τη βουλευτική τους ιδιότητα και δεν θα επιχειρούσαν να πάρουν μέρος στις εργασίες της βουλής. Κανείς όμως δεν υπογράφει τέτοια δήλωση και ακολουθεί η κράτηση των πληρεξουσίων. Συνολικά η κράτησή τους διαρκεί μέχρι τις 2 Ιανουαρίου. Το γεγονός αυτό προκαλεί αντιδράσεις τόσο στην Κρήτη όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα, ενώ ξένοι βουλευτές, που παρακολουθούν από κοντά το Κρητικό Ζήτημα και υποστηρίζουν την Ένωση, με δηλώσεις τους στηρίζουν τους πληρεξουσίους. Παράλληλα γίνεται μεγάλο θέμα στις εφημερίδες της εποχής, οι οποίες, ανάλογα με τη θέση που αντιμετωπίζουν συνολικά το νέο κίνημα στην Κρήτη, αποδοκιμάζουν ή υποστηρίζουν τη σύλληψη.

Τελικά η πρώτη αυτή απόπειρα αποδείχτηκε αποτυχημένη, αλλά ήταν μια ακόμη αφορμή να συζητηθεί η διεθνής κοινότητα το Κρητικό.

Η εκδίωξη από το Βενιζέλο

Οι εκλογές για τη νέα κρητική βουλή γίνονται, τελικά, στις 11 Μαρτίου 1912, ταυτόχρονα με τις εκλογές στην Ελλάδα. Η εκλογή όμως γίνεται από την Επαναστατική Συνέλευση. Στόχος ήταν η ανάδειξη 69 βουλευτών, όχι όμως για να συγκροτήσουν τη νέα κρητική βουλή, αλλά για να αποσταλούν στο εθνικό κοινοβούλιο. Το κόμμα του Αντωνίου Μιχελιδάκη, με τους συνεργαζόμενους, εκλέγει τους 46 πληρεξουσίους και το βενιζελικό τους 23. Νωρίτερα, στις 2 Μαρτίου, η Επαναστατική Συνέλευση με ψήφισμά της, που το υπέγραφε ως πρόεδρος της ο Αντώνιος Μιχελιδάκης, είχε καταργήσει «τον θεσμόν της εν Κρήτη χωριστής του λοιπού Βασιλείου Κυβερνήσεως».

Τη νέα αντιπροσωπεία, σύμφωνα με την απόφαση της Επαναστατικής Συνέλευσης, όπως δημοσιεύτηκε στο «Παράρτημα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως εν Κρήτη», όπως ονομάζονταν πλέον η επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, έχοντας και το διακριτικό «Βασιλείου της Ελλάδος» με τη γαλανόλευκη κι όχι την κρητική σημαία, αποτελούσαν οι:

Χαράλαμπος Παολογεώργης, Θεόδωρος Λυμπίτης, Εμμανουήλ Μανουσσιαννάκης, Ευάγγελος Βολοδά-

κης, Εμμανουήλ Αναχ. Παπαδάκης, Ιωάννης Καραβίτης, Ευθύμιος Καούδης, Στ. Τσόντος, Ιωσήφ Αναγνωστάκης, Στ. Πολόντας, Γεωργ. Χατζηγρηγοράκης, Νικόλαος Μπασιός, Μάρκος Ξενάκης, Ι. Σ. Μαυρογένης, Στ. Κανιτσάκης, Αντώνιος Μάντακας, Γεώργιος Βολάνης, Θεόδωρος Κουκουράκης, Νικόλαος Μαλανδράκης, Εμμανουήλ Μπαλαντίνος, Παρασκευ. Κοτζάμπασης, Ανδρ. Κακούρης, Ι. Βαβουράκης, Ι. Γοβατζιδάκης, Μ. Παπαμιχελιάκης, Π. Ζαχαράκης, Θ. Σκουνάτσος, Μ. Μακράκης, Α. Στεργιάδης, Δ. Αναγνωστάκης, Ν. Γιαννικιάκης, Ν.Τ. Παπαδάκης, Μ. Σφαιρικιάκης, Γ.Γ. Κατσαράκης, Εμμ. Νικολοΐδης, Ι. Γεωργακάκης, Δ. Λαπαθιάκης, Μ. Τραπεζιαννάκης, Εμμ. Γαϊνός, Ι. Γεωργιάδης, Ν. Γ. Παπαβιαννάκης, Ευάγγελος Κουνούριος, Ι. Καπετανάκης, Μιχ. Κανδαράκης, Δημ. Μαλινδρέτος, Εμμανουήλ Καμπούρης, Πέτρος Κουρατάκης, Ν. Μουρέλος, Γ. Παπακαστοράκης, Κ. Δολαψάκης, Κ. Δαμηλάκης, Ιωσ. Βατσάκης, Σ. Βιστάκης, Εμμ. Πατερόπουλος, Ι. Πολυζήκης, Διον. Νικολοΐδης, Γ. Μαυραντωνάκης, Δευκαλίνας Παλιουδάκης, Αρτέμιος Νικάκης, Μ. Δασκαλάκης, Ι. Βούλγαρης, Γ. Χαμαράκης, Γ. Αυγουστάκης, Στ. Κωστογιάννης, Γ. Παρασκάκης, Στ. Κουτρούλης, Σπυρ. Φούμης.

Αυτή τη φορά αρκετοί Κρήτες

βουλευτές καταφέρνουν να φτάσουν στο Πειραιά, παρά την προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να τους εμποδίσουν και πάλι. Όμως με εντολή του πρωθυπουργού Βενιζέλου εμποδίζονται. Ο Κρητικός πρωθυπουργός της Ελλάδας θεωρεί ότι οι συνθήκες δεν ήταν ακόμη τέτοιες που θα επέτρεπαν την είσοδο στη βουλή, κίνηση που θα έδειχνε στη διεθνή κοινότητα ότι η Ελλάδα συνηγορούσε στην Ένωση.

Η προσπάθεια γίνεται στις 19 Μαΐου 1912, ημέρα κατά την οποία συγκαλείται για πρώτη φορά η νεοελεγείσα βουλή των Ελλήνων. Το κοινοβούλιο έχουν ζώσει ισχυρές δυνάμεις της αστυνομίας και του στρατού, καθώς η είδηση της άφιξης Κρητών βουλευτών έχει ξεσηκώσει τους Αθηναίους, που ζητούν να εισέλθουν οι πληρεξουσίοι στην αίθουσα.

Εκείνες τις ημέρες ο Σουρής έγραφε στο «Ρωμηό» της 19ης Μαΐου 1912, όπως είχε αναφέρει η «Π» σε πρόσφατο δημοσίευμα (13 Σεπτεμβρίου 2007):

«Την ελευθέραν είσοδον μια προσταγή τη φράττει και στην κυρά την όμορφη και στην ασχημομούρα. Αι σχέσεις λίαν ομαλαί μ' όλα τα περίξ κράτη και με την Κρήτη μοναχά τάχουμε λίγο σκούρα».

Όπως έχει γράψει, σε μελέτη του για τα γεγονότα, ο Παντελής Αθωνασιάδης, ο Βενιζέλος σε μία επιστολή του προς το φίλο του Γεώργιο Πλουμιδή, έγραφε χαρακτηριστικά, εκφράζοντας την ανησυχία του για τις εξελίξεις: «Φαίνεται ότι κακός δαίμων εχλάσε τον νουν των συμπατριωτών μου και τους άγει να βγάλουν τα μάτια των».

Η πρώτη συνεδρίαση υπήρξε ταχύντα. Έγινε ο αγιασμός, ορκίστηκαν οι νεοελεγέντες. Εξελέγη πρόεδρος της ελληνικής Βουλής ο Ιωάννης Τσιριμώκος και μετά την ολοκλήρωση των τυπικών διαδικασιών η Βουλή διέκοψε τις εργασίες της για τον Οκτώβριο του 1912.

Κάποια στιγμή, λίγο πριν από την εκλογή πρόεδρου, ακούστηκε μέσα στην αίθουσα μια βροντερή φωνή: Ζήτη το Κρήτη- Ζήτη το Ένωσις. Τι είχε συμβεί; Κρητικός βουλευτής είχε καταφέρει να μπει στο κοινοβούλιο. Συνοδευόμενος τον βουλευτή Κωνσταντίνου Κομμουνόπουλο τρύπωσε κρυφά στην αίθουσα και πήρε μέρος στην ορκωμοσία.

Πολλοί του χειροκροτούν και τον συγχαίρουν, αλλά πλησιάζει ο Βενιζέλος και αυστηρά του λέγει:

«Δεν είστε κύριε βουλευτής. Εισήλαθε ως ιδιώτης από λάθος των φρουρών. Και διατάζει να τον απομακρύνουν».

Και ενώ αυτά συνέβαιναν μέσα, έξω οι ένοπλοι στρατιώτες, το Ιππικό και 200 χωροφύλακες, απόθησαν βίαια τους Κρήτες βουλευτές, που είχαν ξεκινήσει όλοι μαζί από τα Χαυτεία ανεβαίνοντας την οδό Σταδίου. Κατόρθωσαν μάλιστα να διασπάσουν τις τρεις ζώνες των αστυνομικών και των στρατιωτών. Ο κόσμος τους χειροκροτούσε, αλλά οι διαταγές του Βενιζέλου ήταν σαφείς.

Τελικά ο Βενιζέλος, δέχθηκε μια ολιγομελή επιτροπή των Κρητών βουλευτών και τους εξήγησε, ότι τότε ήταν αδύνατον η Ελλάδα, να αναγνωρίσει την Ένωση.

Η αποχώρησή τους μετατράπηκε σε διαδήλωση των Αθηναίων, που κραύγαζαν «Ζήτη η Ένωσις» και πετούσαν τα καπέλα τους στον αέρα.

Ο Γεώργιος Σουρής στο «Ρωμηό» της 26ης Μαΐου 1912 αφιέρωσε πολλούς στίχους γράφοντας μεταξύ άλλων: «Μάννα που λιθοβολείς, τους μετά Χριστόν προφήτας και στις έδρας της Βουλής εν καθέξαις και τους Κρήτας».

Εξαιτίας αυτής της στάσης της κυβέρνησης, παραιτήθηκε ο υπουργός Δικαιοσύνης Νικόλαος Δημητρακόπουλος.

Οι Κρήτες βουλευτές κάθισαν στα έδρανα του Ελληνικού Κοινοβουλίου με δόξα και τιμή, την 1η Οκτωβρίου 1912, με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων.

Πηγές:

-Παράρτημα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως εν Κρήτη, αριθ. 5, 28 Ιανουαρίου 1912 και αριθ. 18, 3 Μαρτίου 1912

-Νικολάου Ι. Παπαδάκη «Κρήτες Βουλευτές Δια την Ελληνικήν Βουλήν προς της Ενώσεως», έκδοση Δήμου Ιτάνου, 2000

-Επίσημα Πρακτικά Κρητικής Συνελεύσεως 1911

-Πρακτικά Ελληνικής Βουλής 1911 -Παντελή Στεφ. Αθωνασιάδη «1912: Ο Βενιζέλος διώχνει τους Κρήτες βουλευτές»

-Εφημερίδες «Ιδη» και «Νέα Εφημερίς» από Οκτώβριο 1911 έως Μάιο 1912

-Εφημερίδα «Εμπρός» Μάιος 1912

-Εφημερίδα «Πατρίς» 13 Σεπτεμβρίου 2007

Διαμαρτυρία της Επαναστατικής Συνέλευσης για την κράτηση των βουλευτών

δων Μ. Δυνάμεων των 24 συναδέλφων μας εις ους αναθέσαμε την πατριωτική εντολήν δια να αντιπροσωπεύσωσι την πατρίδα μας εις την εν Αθήναις Βουλήν δεν είναι εκ μέτρων εκείνων τα οποία θα ελαττώσωσι το πατριωτικόν μας αίσθημα και θα κουράσωσι και εξαντλήσωσι την υπομονήν μας.

Το καθήκον μας προς την πατρίδα είναι τόσο επιτακτικόν και η συνειδησίς ημών, καθ' όσον αφορά στους περιστοιχούντας ημάς κινδύνους, πολύ καθαρά, ή ώστε να αποθαρρυνθώμεν και δειλιάσωμεν

απέναντι του εθνικού έργου, το οποίον με τόσην προθυμίαν ησχίαμεν και των μεγάλων ευθυνών αι οποίαι μας βαρύνουν εάν το αφήσωμεν ημιτελές.

Το πρώτον και μεγαλύτερον αγαθόν ενός λαού είναι η συντέλεσις της εθνικής του αποκαταστάσεως. Μόνον δι αυτής επιτυχάνομενης η πατρίς ημών θα εισέλθη οριστικώς εις την οδόν της πρόόδου και της διαρκούς τάξεως και θα απαλλαγή από τους καθημερινούς φόβους και τας φροντίδας, αι οποίαι ως φρόνητρον επισείονται εκά-

στοτε δια την οριστικήν τύχην μας.

Απεδείχθη ότι και ο ημέτερος σκοπός είνε ιερός «και τα προς ευόδωσιν» αυτού τοίνοντα μέσα τουαύτα, ώστε να απομακρύνουν αφ' ημών πάσαν υποψίαν ότι επιζητούμεν ίδια τέλη ασυμβίβαστα προς το μέγεθος και την ιερότητα του πράγματος. Και η προχειρότερα επίκρισις ότι εφάνημεν λίαν ανυπόμονοι μη αναμείναντες εισέτι χρόνον τινά και αυτή είναι όλως ανυπόστατος. Εις την πορείαν μας προχωρούμεν μετά πολλής της περισκεψέως, ώστε να διαλύσωμεν και

την παραμικράν των συμπατριωτών εκείνων υποψίαν, οι οποίοι συμφωνούντες καθ' όλα με ημάς, διαφρονούν μόνο εις το σημείον ότι θα φανώμεν πολύ βιαστικοί εις τας ενεργείας μας.

Δια τούτο ελπίζομεν ότι όλοι οι Κρήτες των οποίων ή στενή και πατριωτική αλληλεγγύη δια την τυτησίαν του έργου μας είναι μεμαρτυρημένη εκ τους παρελθόντος, θα συμφωνήσωμεν ως προς τον τρόπον και την μέθοδον δια των οποίων θα επιτύχωμεν το ποθούμενον.

Αρκετά η πατρίς ημών έπαθεν

εις το παρελθόν. Αρκετοί αγώνες και θυσιάαι κατεβλήθησαν δια να φθάσωμεν εις το σημείον εις το οποίον σήμερον ευρισκόμεθα. Η εν ομονοία συνεργασία μας θα είναι τοιαύτη, ώστε να καταστήσωμεν περιττήν και ανωφελή πάσαν περαιτέρω καταστροφήν και ζημίαν είτε θηλικήν είτε υλικήν. Οι καλύτεροι δε σύντροφοι εις το έργον μας και οι μόνοι αξιόχρεοι εγγυηταί θα είνε η εξακολουθήσις της τηρήσεως της τάξεως και ησυχίας και η προστασία και η ασφάλεια της ζωής, τιμής και περιουσίας των Μουσουλμάνων συμπολιτών μας.

Εν Χανίοις τη 10 Δεκεμβρίου 1911»

Ενώ οι 24 βουλευτές κρατούνται από τις ναυτικές δυνάμεις για να μην αναχωρήσουν από την Κρήτη, στις 10 Δεκεμβρίου 1911 η Επαναστατική Συνέλευση απευθύνει προκήρυξη στον κρητικό λαό και τονίζει ότι η παρέμβαση των ξένων δυνάμεων δεν θα κάμψει την προσπάθεια και το φρόνημα των Κρητών. Και μάλιστα δίνει την απάντησή σ' εκείνους που χαρακτηρίζαν ανυπόμονους τους Κρητικούς. Έγραφε εκείνη η προκήρυξη, που υπέγραφε ο προεδρεύων της συνέλευσης Γ. Παπακαστοράκης:

«Συμπατριώται,
Η σύλληψις και η κράτησις εις τα πολεμικά πλοία των Προστατί-

Νοέμβριος 1911: Η σκληρή, λόγω των τουρκικών απειλών, “Εφ’ όσον η παρούσα Κυβέρνησις προΐσταται εν Ελλάδι οι

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα πρέπει να βρέθηκε στην πιο δύσκολη στιγμή της πολιτικής του καριέρας, ανεβαίνοντας στο βήμα του ελληνικού κοινοβουλίου το βράδυ της Πέμπτης 10 Νοεμβρίου 1911. Οι Κρήτες συμμαχητές του είχαν εξαγγείλει τη διοργάνωση ένοπλων συλλαλητηρίων, από την 11η Νοεμβρίου, προκειμένου να εκλέξουν επαναστατική συνέλευση και να στείλουν αντιπροσωπεία τους στην αίθουσα της ελληνικής βουλής, διεκδικώντας την de facto ένωση με την Ελλάδα. Η Τουρκία απειλούσε ότι αν αυτό συνέβαινε θα ήταν αιτία πολέμου με την Ελλάδα, η οποία ήταν εντελώς ανέτοιμη για κάτι τέτοιο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις παρακολουθούσαν κι απειλούσαν Ελλάδα και Κρήτη, προκειμένου να μην προχωρήσουν σε καμιά κίνηση. Οι αντιπολιτευόμενες προς τον πρωθυπουργό Βενιζέλο ελληνικές εφημερίδες έγραφαν, ψευδώς, στις 9 Νοεμβρίου ότι Ελλάδα και Τουρκία συμφώνησαν μυστικά να «παγώσουν» για 10 χρόνια κάθε εξέλιξη, γεγονός που εξαργιώνει Έλληνες και Κρήτες.

Ο Κρητικός πρωθυπουργός της Ελλάδας είχε το βάρος όλων αυτών, όταν έβγαινε στο βήμα του ελληνικού κοινοβουλίου προκειμένου να απαντήσει σε δύο ερωτήσεις για το Κρητικό Ζήτημα. Η μία ήταν του δικού του βουλευτή Αχαΐας και Ήλιδος Χρήστου Μεϊτάνη και η άλλη του αντιπολιτευόμενου Κ. Γόντικα, στην οποία συνηγορούσε και ο βουλευτής Ψαρών και εκδότης της αντιπολιτευόμενης εφημερίδας «Αθήναι» Γεώργιος Πωπ. Η καρδιά του τον οδηγούσε στη δικαίωση των αγώνων των Κρητικών, στους οποίους πρωταγωνίστησε και ως πολεμιστής και ως πολιτικός. Και τώρα είχε την ευθύνη της χώρας. Με μια απόφασή του θα μπορούσε να δώσει λύση στο πρόβλημα. Ήξερε όμως ότι δεν θα μπορούσε η χώρα να αντέξει το βάρος των συνεπειών, κυρίως στρατιωτικών, από την Τουρκία και τη διεθνή κοινότητα. Και είχε αποφασίσει να πει το όχι στους Κρήτες, να «ακυρώσει» στη συγκεκριμένη συγκυρία τους

Ο Βενιζέλος βρέθηκε, ίσως στην πιο δύσκολη στιγμή της πολιτικής καριέρας του. Αναγκάστηκε να καταγγείλει δημόσια τους Κρήτες...

ιδίους τους δικούς του αγώνες, όπως τον κατηγορήσαν πολλοί τότε, εντός και εκτός βουλευτηρίου. Κι επειδή ήξερε ότι η ομιλία του εκείνο το βράδυ ήταν στο «μικροσκόπιο» της Άγκυρας, εκφώνησε λόγους πολύ πικρούς για την Κρήτη και τους Κρητικούς. Τους οποίους δεν μπορεί ναπίστευε ποτέ ο Βενιζέλος. Και προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων ακόμη και στους οπαδούς του στο νησί. Πολλοί θεώρησαν ότι «πρόδωσε» τους κρητικούς αγώνες. Όμως η Ιστορία τον δικαίωσε, αποδεικνύοντας ότι είχε δίκιο και σχέδιο. Ένδεκα μήνες αργότερα, την 1 Οκτωβρίου 1912, η Ελλάδα έμπαινε στους Βαλκανικούς Πολέμους, ο Βενιζέλος άνοιγε θριαμβευτικά τις πόρτες του ελληνικού κοινοβουλίου στους Κρήτες βουλευτές. Τότε δεν είχε πλέον να φοβηθεί τίποτε από τις τουρκικές ή διεθνείς απειλές.

Ο Βενιζέλος, από του βουλευτικού βήματος, διέψευσε τις φήμες που ανέγραφαν οι εφημερίδες της Αθήνας για τα περί «μυστικής συμφωνίας με την Άγκυρα, σε βάρος της Κρήτης». Όμως ήταν πολύ αυστηρός – όπως

ίσως έπρεπε, κάτω από τα «φώτα» της Τουρκίας-σε βάρος των συμπατριωτών του. Πολύ σκληρότερος από άλλους βουλευτές. «Η εν Κρήτη κατάσταση μοι εμπνέει ζωηρότατες ανησυχίες», έλεγε ο Βενιζέλος.

Και συνέχισε: «Η Ελληνική Κυβέρνησις δεν παρέλειψε το επιβεβλημένον εις αυτήν καθήκον να διαμηνύση προς τους εν Κρήτη ότι τα μελετώμενα ήσαν κατ'εξοχήν επικίνδυνα, αλλά να διαδηλώση προς τούτους προς αυτούς ρητώς και κατηγορηματικώς ότι η Ελληνική Κυβέρνησις δεν ήτο διατεθειμένη να αποδεχθή αποστολλόμενους σήμερα τους Κρήτας βουλευτάς εις το εν Αθήναις Βουλευτήριον, διότι η αποδοχή αυτών θα προυκάλει ασφαλώς πόλεμον προς την γείτονα επικράτειαν, και εις πόλεμον τοιούτον δεν ήτο διατεθειμένη η σημερινή Κυβέρνησις να εμπλέξη το Κράτος.

Ευτυχώς αι συστάσεις αι γενόμεναι εισηκούσθησαν τότε και μετά προσωρινήν τινα ταλάντευσιν της γνώμης της Κρητικής Συνελεύσεως απεφασίσθη, όπως η ενέργεια των εν Κρήτη

περιορισθή εις υπόμνημα απευθυνόμενον προς τας Προστάτιδας Δυνάμεις, ελεγγή δε η υπηρεσιακή Κυβέρνησις και κηρυχθή η διάλυ-

σις της παρούσης Βουλής, διατασσομένων νέων εκλογών κατά τον Μάρτιον του προσεχούς έτους.

Αλλά μόλις η Βουλή ή η

Συνέλευσις, όπως λέγεται εν Κρήτη, διέλυσε εαυτήν, εκείνοι εκ των ανηκόντων εις την Συνέλευσιν, οι οποίοι εξεπροσώπων τας ακροτέρας γνώμας, επεδίωξαν, όπως εφαρμόσωσιν αυτάς και έξω πλέον της Βουλής δια τρόπον ουχί κανονικόν, αλλά δια τρόπον ανώμαλον και όπως αυτοί χαρακτηρίζουσι αυτό, επαναστατικόν.

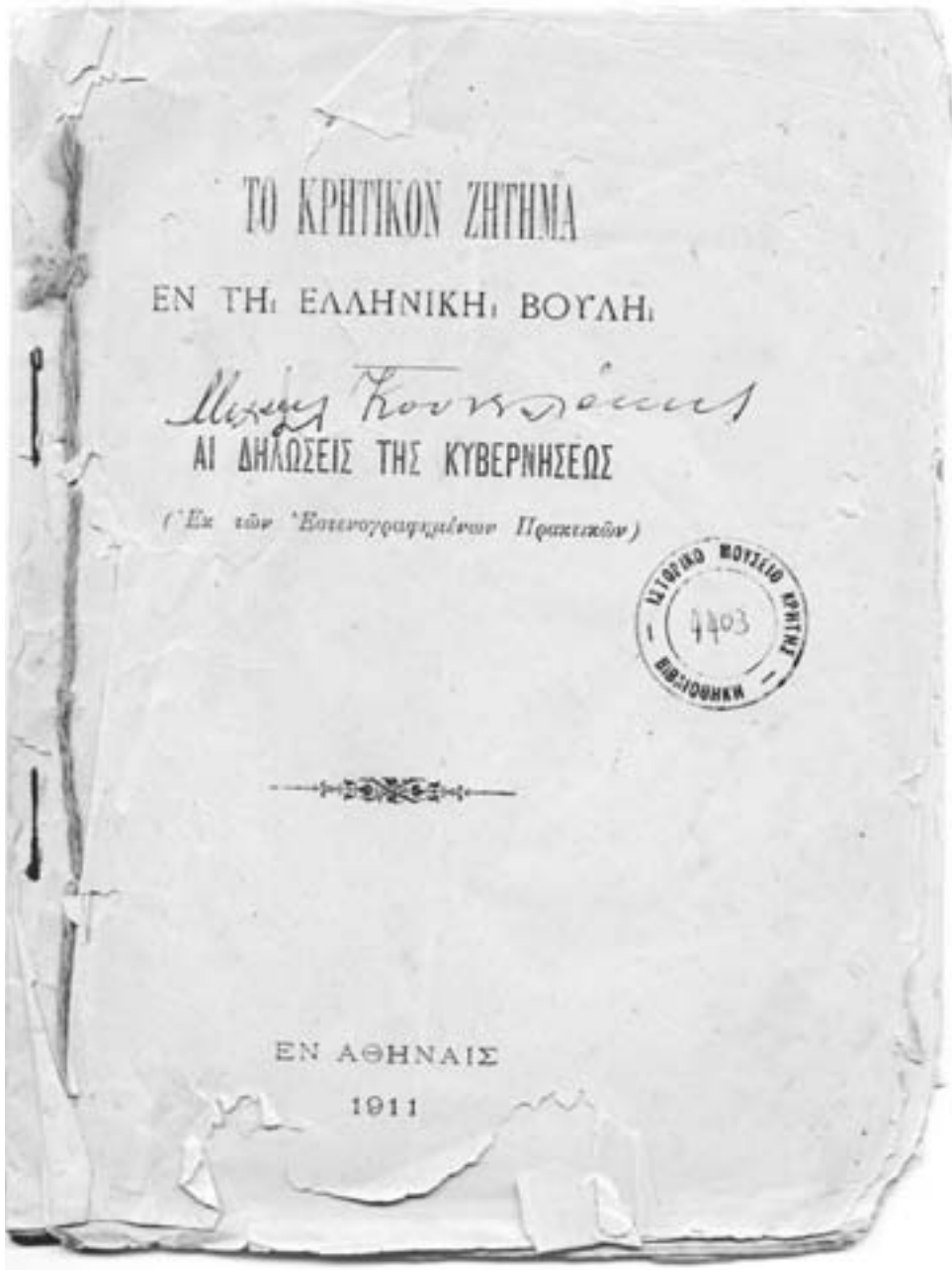
Κατά τας πληροφορίας, αι οποίας έφθασαν προς την Κυβέρνησιν, οι εν λόγω Κρήτες πολιτευταί συγκαλοῦσι τον λαόν δια την προσεχή Κυριακήν εις ένοπλα συλλαλητήρια, των οποίων σκοπός θα είναι να διαμαρτυρηθώσι δια την αναβολήν της λύσεως του ζητήματος των, αλλά συγχρόνως να συγκροτήσωσιν επαναστατικήν Αντιπροσωπείαν του Κρητικού λαού και επαναστατικήν Κυβέρνησιν και να στείλωσι τους αντιπροσώπους των, όπως συμπαραδρεύσωσι μεθ'ημών εις το Βουλευτήριον τούτο”.

Ο αντιπολιτευόμενος βουλευτής και εκδότης της εφημερίδας “Αθήνα”, Γ. Πωπ

στάση του Βενιζέλου στη Βουλή έναντι των Κρητών

Κρήτες δεν θα εγίνοντο δεκτοί εν τη αιθούση ταύτη...”

Η συζήτηση για το Κρητικό στη βουλή της Ελλάδας κυκλοφόρησε την επόμενη μέρα σε βιβλίο, με την πρωτοβουλία βενιζελικών. Προκλήθηκαν αντιδράσεις απ'τους αντιπολιτευόμενους, και στην Κρήτη, καθώς σ'αυτό είχαν κοπεί οι δηλώσεις εκείνων που κατέκριναν το Βενιζέλο (Ιστορικό Μουσείο Κρήτης)

“Η Ελληνική Κυβέρνησις -έλεγε ο Βενιζέλος το βράδυ της 10ης Νοεμβρίου από το βήμα της βουλής, ουδ'επί στιγμήν ανέβαλε να καταστήση και πάλιν γνωστήν την αντίληψιν αυτής και τας γνώμας αυτής, ουδ'επί στιγμήν παρέλειψε να δώση τας συμβουλάς, τας οποίας εδικαιούτο να δώση εδήλωσε δε και πάλιν ότι η πορεία, προς την οποίαν εφέρετο ωθούσα τα εν Κρήτη πράγματα μια μεγάλη μερίς των πολιτικών αυτής ανδρών, ήτο πορεία κατ'εξοχήν επικίνδυνος, ότι όμως εν πάση περιπτώσει οι εν Κρήτη έπρεπε να γνωρίζωσιν ότι, εφόσον η παρούσα Κυβέρνησις θα είχε την τιμήν να

προϊστανται των κοινών εν Ελλάδι, οι Κρήτες αντιπρόσωποι δεν θα εγίνοντο δεκτοί, όπως συμπαρεδρεύσωσι μεθ'ημών εν τη αιθούση ταύτη. Η Κυβέρνησις η Ελληνική κατέστησε γνωστήν προς τους εν Κρήτη σαφώς και καθαρώς διαγεγραμμένη, είναι πολιτική ειρηνική, αποσκοπούσα εις την στρατιωτικήν ανασύναξιν του Κράτους και την άλλην εσωτερικήν ανάπλασιν, της οποίας η επιτυχία απαραίτητον προϋπόθεσιν έχει την ειρήνην και την εσωτερικήν και εξωτερικήν γαλήνην”.

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας κάλεσε τους Κρήτες να

κάνουν υπομονή. “Εδηλώθη προς αυτούς”, είπε: “Ότι ηδύνατο να εμπνευσθώσιν από το παράδειγμα των πατέρων των, οι οποίοι υπό περιστάσεις πολύ δυσχερέστερας, ασυγκρίτως δυσχερέστερας, υπέμειναν όχι απλώς επί δεκαετηρίδας, αλλ' επί αιώνας. Και ηξιώθη παρ' αυτών, ελευθέρων ήδη όντων και κυρίων εν τω ιδίω οίκω, να επιδείξωσι και αυτοί υπομονήν τινά. Ελέγχθη προς αυτούς ακόμη, ότι είναι αδύνατον να αναγνωρισθή το δικαίωμα εις αυτούς, αποτελούντας το εν όγδοον ή το εν ένατον του πληθυσμού του ελευθέρου Βασιλείου, όπως υπαγορεύσωσι και επιβάλωσιν αυτοί εκβια-

Ο μετέπειτα Γενικός Διοικητής Κρήτης, Στέφανος Δραγούμης

στικώς την πολιτικήν αυτών εις το ελεύθερον Βασίλειον”.

Ακολούθησαν έντονες αντιπαραθέσεις, κυρίως με τον Γεώργιο Πωπ, ο οποίος κατηγορήσε τον Βενιζέλο ότι αντιφάσκει, καθώς μέχρι πριν 1,5 χρόνο έκανε τα εντελώς διαφορετικά απ' αυτά που συμβουλεύει τους συμπατριώτες του Κρητικούς.

Για ν' απαντήσει ο Βενιζέλος με νόημα:

“Ητο περιττόν να αναγνώση κείμενα (ο Πωπ) δια να καταδείξη εις πάντας πράγμα, το οποίον εγνώριζον ότι άλλη ήτο η θέσις μου ως Προέδρου της Κρητικής Κυβερνήσεως και άλλη είναι η θέσις μου ως Προέδρου της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Ως Πρόεδρος της Κρητικής Κυβερνήσεως διεξήγον αγώνα κατά της Τουρκικής κυριαρχίας, διότι η Κρήτη ευρίσκετο εις εμπόλεμον κατάστασιν προς την όμορον Επικράτειαν, εμπόλεμον κατάστασιν, της οποίας η εκδήλωσις παρημποδίζετο δια της παρεμβάσεως των Μεγάλων Δυνάμεων. Εκεί ήμην Πρόεδρος της Κυβερνήσεως Κράτους τούτου έχοντος πολιτικήν σήμεραν αι περιστάσεις με έφερον ηγούμενον της Κυβερνήσεως της Ελλάδος, Κράτους δηλ. το οποίον ευρί-

σκειται εις φιλικάς σχέσεις προς την όμορον Επικράτειαν, και Κράτους, το οποίον, ενώ η Κρήτη από τριών ετών εκήρυξε την ένωσιν μετά της Ελλάδος, απέστερξεν ή απέφυγεν ή παρέλειψεν μέχρι σήμεραν να αποδεχθή αυτή”.

Ο Στ. Δραγούμης

Στην συζήτηση είχε παρέμβει τότε ο πρώην πρωθυπουργός Στέφανος Δραγούμης, ο οποίος ορίστηκε από τον Βενιζέλο, ένα χρόνο μετά, πρώτος Γενικός Διοικητής της Κρήτης, ως επαρχίας της Ελλάδος, πριν καν την επίσημη ένωση.

Διαφώνησε με τις κινήσεις των Κρητών, όμως τους δικαιολόγησε και μίλησε πολύ διαφορετικά απ' τον πρωθυπουργό.

“Η απόφασις - είπε - η ληφθεΐσα εν Κρήτη εν ώρα μεγάλης ψυχικής εξάψεως, συγγνωστής κατά τούτο, διότι ουδείς υπάρχει άλλος εκαρτέρησεν όσον οι Κρήτες - ζητώ συγγνώμην, δεν είναι παρόντες ενταύθα οι λαβόντες την απόφασιν, αλλά δια μέσου της Βουλής ταύτης παρ' αυτών - υπήρξεν απόφασις άστοχος. Βλέποντες που βαινούσι, δεν έβλεπον και αν η οδός, ην εξέ-

λεγον, φέρει εις πρακτικά αποτελέσματα. Και προ όλίγου ήκουσα του βουλευτού Λακωνίας, του κ. Μιχαλέα, ειπόντος τούτο, όπερ είναι άξιον της προσοχής της Βουλής. Ας υποθέσωμεν ότι ευρίσκονται ενταύθα. Δεν θα ευρίσκοντο βεβαίως, ίνα προκαλέσωσι διαδηλώσεις ούτε φιλυπουργικάς ούτε ανθυπουργικάς. Θα ήρχοντο ίνα συνεργασθώσι μεθ' ημών. Εις ποίαν συνεργασίαν; Να ψηφίζωσι νόμους, ίνα εφαρμόζωμεν αυτούς ενταύθα; Να θελήσωσιν ίσως να προνοήσωσι δια το μέλλον, ψηφίζοντες νόμους δια την Κρήτην, καθ' ον χρόνον, έχοντες ήδη εψηφισμένην εν Κρήτη την πλήρη εφαρμογήν της ελληνικής νομοθεσίας, ηναγκάσθησαν να αναγνωρίσωσιν αδυναμίαν εφαρμογής όσων εψήφησαν;

Γ. Πωπ. Αυτοί γνωρίζουσι τι ήθελον.

Στ. Δραγούμης. Και παρακαλώ, εκ τούτου οποίον άλλο κέρδος επ' αυτά τα πράγματα; Τα πράγματα και μετά τούτο εν Κρήτη θα έβαινον αυτήν εκείνην την οδόν της διαμαρτυρίας, ην βαινούσι ταύτην την ώραν, μείον της επιζημίου ανωμαλίας”.

Ο Α. Ζαΐμης

Στον πρώτο ερωτώντα, για το Κρητικό, βουλευτή Χ. Μείτάνη, έσπευσε να στείλει τηλεγράφημα την επόμενη μέρα ο πρώην Υπατος Αρμοστής Κρήτης και πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας Αλέξανδρος Ζαΐμης ο οποίος δήλωσε:

“Η επερώτησίς σας, προκαλέσασα τας δηλώσεις του κ. Πρωθυπουργού, παρίσταται ως υστάτη απόπειρα προς τους εν Κρήτη αδελφούς ημών, ους παρασύρει η φιλοπατρία. Εάν δεν πεισθώσιν αυτοί, ας αιτιώνται εαυτούς δια τας συνεπείας. Ημείς καθήκον έχομεν να μη ρίψωμεν εις άκαιρον αγώνα το Βασίλειον και το αλύτρωτον Γένος”

Μια συνάντηση του Κρητικού πρωθυπουργού της Ελλάδας με 8 Η ρήξη του Βενιζέλου με τους

Βενιζέλος: “Η ένωση όχι μόνον τώρα δεν θα καταστή δυνατή, αλλά ουδέ μετά δεκαετίαν”

Η ρήξη του Κρητικού πρωθυπουργού της Ελλάδας **Ελευθερίου Βενιζέλου** με την Κρητική Βουλή, και με αφορμή την δεύτερη προσπάθεια εισόδου των πληρεξουσίων στη Βουλή, το Μάιο του 1912, είχε γίνει κορυφαίο θέμα και στις εφημερίδες της Αθήνας. Οι απόψεις, φυσικά, αντικρουόμενες. Η αντιπολιτευόμενη τον Βενιζέλο εφημερίδα “Αθήναι” του **Γεωργίου Πωπ**, αντιβενιζελικού βουλευτή, που είχε αντιπαρθεθεί και στη Βουλή με τον πρωθυπουργό, τον Νοέμβριο του 1911, με αφορμή το Κρητικό Ζήτημα, είχε ρεπορτάζ από μία συνάντηση των δύο πλευρών, παραμονές της προσπάθειας εισόδου στη Βουλή. Στις 18 Μαΐου (οι Κρήτες πληρεξούσιοι προσπάθησαν να μπουν στο Κοινοβούλιο στις 19 Μαΐου) και σε πρωτοσέλιδο θέμα ο Πωπ έγραφε για μια συνάντηση της προηγούμενης μέρας ανάμεσα στον Βενιζέλο και διμελή επιτροπή των Κρητικών βουλευτών. Εκεί ο πρωθυπουργός της Ελλάδας βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο με ανθρώπους με τους οποίους έδωσε μαζί τους αγώνες για την απελευθέρωση της Κρήτης αλλά και για τις πολιτικές μάχες της Ένωσης. Η συζήτηση ήταν έντονη, ακούστηκαν, κατά το ρεπορτάζ, βαριές κουβέντες. Το δημοσίευμα, πάντως, του Γεωργίου Πωπ ήταν πολύ ζωντανό.

Διαβάζουμε λοιπόν:

“ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ”

ΡΗΞΙΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΚΑΙ ΚΡΗΤΩΝ

ΑΝΕΝΔΟΤΑ ΑΜΦΟΤΕΡΑ ΤΑ ΜΕΡΗ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ ΣΤΡΑΤΟΥ ΔΙΑ ΝΑ ΤΟΥΣ ΕΜΠΟΔΙΣΗ

Η επί του Κρητικού ζητήματος κρίσις, ήτις αναμένετο βεβαία, εξερράγη χθες οριστικώς και αναποτρέπτως, πλήρης δε και επισήμως εδηλώθη η διάστασις της Κυβερνήσεως και των Κρητών βουλευτών.

Η οκταμελής επιτροπή των Κρητών βουλευτών, ην απετέλεσαν οι κ.κ. Χ. Παλωγεώργης, Θεοδ. Λυμπρίτης, Μιχ. Σφακιανάκης, Παπαδάκης, Κωστογιάννης, Παπαμιχαλάκης, Μαλινδρέτος και Παπαμαστοράκης, προσελθούσα την δην εσπερινήν ώραν εις το υπουργείον των Στρατιωτικών εγένετο αμέσως δεκτή παρά τω κ. Πρωθυπουργώ. Ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως ευθύς

“Ζωντανό” ρεπορτάζ της αντιπολιτευόμενης στο Βενιζέλο εφημερίδας “Αθήναι” του βουλευτή Γ. Πωπ, για τη “διαπραγματεύση” πρωθυπουργού-βουλευτών, στις 17 Μαΐου 1912, πριν επιχειρήσουν να εισέλθουν στο Ελληνικό Κοινοβούλιο

αμέσως επέδειξε ψυχρότητα προς τους Κρήτας βουλευτάς και ηρώτησεν αυτούς αν, τέλος, ήλλαξαν γνώμην και παραιτούμενοι της εντολής θελήσωσι να ακολουθήσωσι την πολιτικήν της Κυβερνήσεως. Οι Κρήτες απήντησαν, ότι ουδέποτε εσκέφθησαν να μεταβάλωσι γνώμην και ότι δια παντός μέσου θα προσπαθήσωσι να εκτελέσωσι την εντολήν των. Ο κ. Πρωθυπουργός ανταπαντών ισχυρίσθη, ότι η Κυβέρνησις, επί του προκειμένου, είναι όργανον τρίτων και ότι θα συμμορφωθή προς τας υποδείξεις εκεινων, διότι τούτο επιβάλλει το συμφέρον της πατρίδος. Οι Κρήτες απήντησαν, ότι αδυνατούν να αναγνωρίσουν αυτούς τους τρίτους και ουδέν άλλο αντιλαμβάνονται ειμή, ότι η Κυβέρνησις δια της παραδόξου αυτής τακτικής αποκρούει την πολύτιμον ευκαιρίαν, ήτις δύναται να παρέλθη ανεπιστρεπτί προς λύσιν του εθνικού ζητήματος.

- Φράσεις τραχείαι

Η τελευταία αυτή φράσις των Κρητών ερεθίζει τον κ. Πρωθυπουργόν, όστις ισχυρίζεται ότι η Ελλάς δεν είναι εις θέσιν να εμπλακίη εις πόλεμον, διότι είναι ανέτοιμος, και ότι η Κρήτη πρέπει να εννοήση, ότι η ένωσις όχι μόνον τώρα δεν θα καταστή δυνατή, αλλά ουδέ μετά δεκαετίαν! Ωσει δε ίνα πραυνή την εντύπωσιν, προσέθεσεν, ότι ουδέ φόβος ανακαταχής της Κρήτης υπάρχει.

Εις την περιεργον αυτήν αποκάλυψιν οι Κρήτες βουλευταί απήντησαν ότι “η Κρήτη τώρα θα ενωθή!”. Ο κ. Πρωθυπουργός εναντιωθείς, είπεν, ότι θα αναγκασθή να εμποδίση το πραξικόπημα των Κρητών, εν ανάγκη και βιαίως. Εις την απειλήν αυτήν ο κ. Λυμπρίτης εδήλωσεν, ότι οι Κρήτες δεν αναγνώρισαν μέχρι τούδε να υποχωρούν εις την βίαν. Το αυτό ετόνισε και ο κ. Παλωγεώργης. Δεν εδίστασε δε ο κ. Πρω-

θυπουργός να δηλώσῃ, ότι θα διακόψῃ τα μεγάλα γυμνάσια αποκλειστικώς δια να διαθέσῃ μεγαλειτέραν στρατιωτικὴν δύναμιν εν τη πόλει, και προσέθεσεν:

- Η Κυβέρνησις έχει απόφασιν να μη δεχθῇ τους Κρήτας βουλευτάς.

Οι Κρήτες απήντησαν:

- Οι παρεπιδημούντες ενταύθα Κρήτες βουλευταί έχουν εντολήν να εισέλθουν όπως συμπαρεδρεύσωσιν εις την Ελληνικήν Βουλήν.

- Η Ελληνική Κυβέρνησις θα εμποδίση τούτο βίαι.

- Οι Κρήτες βουλευταί δεν αναγνωρίζουσι την βίαν και θα προηγήσων.

- Η Ελληνική Κυβέρνησις θα εξαναγκασθῇ να μεταχειρισθῇ αυτούς ως διαταράττοντας την δημοσίαν τάξιν και θα ζητήσῃ να επιβάλῃ τον νόμον.

- Η ρήξις τελεία

Μετά την ανταλλαγὴν των τραχυτάτων αυτών φράσεων, η διάσκεψις δεν ήτο πλέον δυνατόν να εξακολουθήσῃ και η επιτροπή ψυχρότητα χαιρετήσασα τον κ. Πρωθυπουργόν απήλθεν. Τινὰς εκ των Κρητών βουλευτών είδομεν κατερχομένους. Ήσαν τετραραγμένοι και εις ψυχολογικὴν κατάστασιν ανάστατοι.

- Η ρήξις είναι τελεία! είπεν

- Ανακοινώσεις προς τους βουλευτάς

Η διμελής επιτροπή, αναχωρήσασα του υπουργείου των Στρατιωτικών μετέβη εις το ξενοδοχείο “Πρίγκηψ Γεώργιος” ένθα ανέμενον οι λοιποί Κρήτες βουλευταί, όπως πληροφορηθώσιν τα διαμειφθέντα. Μόλις δε η διμελής ανεκοίνωσε περί των συμβαινόντων ομοθυμηδόν απεφάσισαν ούτοι να μην υποχωρήσωσι προς ουδένος κωλύματος προς επίτευξιν της εκτελέσεως της εντολής των.

Μετά ταύτα απεφάσισαν όπως σήμερα την 9ην π.μ. συνέλθωσιν εν τω αυτώ ξενοδοχείω

και συζητήσωσιν λεπτομερέστερον επί της τακτικής, την οποίαν θα ακολουθήσωσι κατά την 10ην πρωινήν της αύριον.

- Τι λέγει ο κ. Παλωγεώργης

Μετά το πέρας της βραχείας και αποφασιστικής ταύτης συναντήσεως συντάκτης των “Αθηνών” είδε τον εκ της επιτροπής Κρήτα πολιτευτήν κ. Παλωγεώργην.

- Πλήρης ασυμφωνία, είπεν ο κ. Παλωγεώργης λακωνικώς. Η Κυβέρνησις επιμένει ανένδοτος εις την γνώμην της και ημείς εμμένομεν πιστοί εις την εντολήν, ην μας ενεπιστεύθη η επαναστατική Συνέλευσις. Ο κ. Πρωθυπουργός μας εδήλωσε κατηγορηματικώς, ότι δεν θα επιτρέψῃ την είσοδον των Κρητών βουλευτών εις την Βουλήν και μάλιστα, ίνα επιρρώσῃ την δήλωσιν του, μας προσέθεσεν, ότι θα διακόψῃ και τα γυμνάσια του στρατού, ίνα η Κυβέρνησις έχει μείζονα στρατιωτικὴν δύναμιν εις την διάθεσιν της. Ημείς είναι πασίγνωστον, ότι δεν θα ασκήσωμεν καμμίαν βίαν διατεθειμένοι μόνον να υποστώμεν την κυβερνητικὴν βίαν εν τη σωματικῇ προσπάθειά να εκπληρώσωμεν την εντολήν μας.

- Ωστε τα γραφέντα εις εσπερινήν εφημερίδα, ότι οι Κρήτες βουλευταί επείσθησαν εις υποχώρησιν;

- Απολύτως ανακριβή. Δεν θα είχομεν μάλιστα δικαίωμα να υποχωρήσωμεν ευ' όσον δεν ενεργούμεν ιδία πρωτοβουλία

αλλά εκτελούμεν επιτακτικὴν εντολήν της Επαναστατικής Συνελεύσεως.

- Ακριβώς δια τούτο η κοινή γνώμη εξεπλάγη πως, ότι ήλλατε εις συνεννόησιν προς την Κυβέρνησιν, ενώ ήτο γνωστή η αμετάκλητος αυτής απόφασις, η αντίθετος προς την εντολή σας.

- Ήτο καθήκον ημών η συνεννόησις αυτή μετά του κ. Πρωθυπουργού. Είχομεν υποχρέω-

Ο Παλωγιώργης ήταν από τους βουλευτές που συνάντησαν τον Βενιζέλο και συγκρούστηκαν μαζί του

σιν, προ της εκπληρώσεως της εντολής μας, να ιδώμεν τον Πρωθυπουργόν της χώρας, και να πείσωμεν αυτόν, ίνα η Κυβέρνησις προσχωρήσῃ εις τας προσπάθειάς ημών, τα οποίας ημείς και μεθ' ημών ολόκληρος η Κρήτη, θεωρεί σωτηρίας δια το εθνικόν ζήτημα. Υπήρχε δε δι' ημάς η υποχρέωσις αυτή, και αν ακόμη είμεθα πεπεισμένοι, ότι κατ' ουδένα λόγον η Κυβέρνησις θα μετέβαλλε γνώμην.

Ο κ. Παλωγεώργης δεν ηθέλησε να προΐδῃ όποια τα ενδεχόμενα της αυριανής ενάρξεως της Βουλής μετά την επεληθούσαν ρήξιν.

- Υπουργικόν Συμβούλιον

Την 10ην νυκτερινήν της χθες ο κ. Πρωθυπουργός εκάλεσε τηλεφωνικώς εις σύσκεψιν εν τω υπουργείω των Στρατιωτικών τους συναδέλφους αυτού. Οι κ.κ. υπουργοί, μετά το πέρας της συσκέψεως δεν ηθέλησαν να ανακοινώσωσιν εις τι ησχολήθησαν. Αναμφιβόλως όμως η συζήτησις εγένετο αποκλειστικώς επί του κρητικού, μετά την προ μιας ώρας επεληθούσαν ρήξιν, αφού άλλως αν υπήρχε τι υπηρεσιακόν ζήτημα προς διακανονισμόν υπήρχε καιρός να συζητηθῇ τούτο κατά το συζητηθέν την προίαν υπορ-

γικόν συμβούλιον.

- Μετάκλησις στρατού

Ο κ. Πρωθυπουργός πραγματοποιών την δηλωθεισαν προς την επιτροπήν των Κρητών απειλήν διέταξεν ευθύς αμέσως μετά το νυκτερινόν υπουργικόν Συμβούλιον ίνα καταρτιζόμενον εκ του εις τα ασκήσεις απησχολημένου στρατού εν πλήρης τάγμα φθάσῃ ενταύθα εντός της σήμερον προς τήρησιν της τάξεως κατά την έναρξιν της Βουλής.

Το τάγμα τούτο θα παραταχθῇ προ της Βουλής αύριον ίνα ενεργήσῃ την βία αποκρούσιν των Κρητών βουλευτών.

- Αι οδηγίαι εκ Κρήτης

Ως γνωστόν, εις την αίτησιν οδηγίων εκ μέρους των εν Αθήναις Κρητών βουλευτών, σχετικώς με την στάσιν αυτών κατά την έναρξιν της ελληνικής Βουλής, εδόθη παρά του προεδρεύοντος της Συνελεύσεως κ. Παπαδοπέτρου, η απόφασις ότι η ογδοηκονταμελής Επιτροπεία δεν ηδύνατο να μεταρρυθμίση απόφασιν ληφθεισαν παρά της Επαναστατικής Συνελεύσεως. Το διαβιβάσαν την απάντησιν ταύτην έγγραφον έχει ούτω επί λέξει:

Αξιότιμοι Κύριοι,

Απαντώντες εις το από της 4ης Μαΐου 1912 υμέτερον έγγρα-

πληρεξούσιους του νησιού, στο Υπουργείο Στρατιωτικών παλιούς Κρήτες συναγωνιστές

Κρήτες βουλευτές: “Η Κρήτη τώρα θα ενωθή”

φον λαμβάνομεν την τιμήν να σας γνωρίσωμεν, ότι αμέσως μεν εξητήσαμεν την γνώμην του εν Ρογδιά κ. Α. Μιχελιδάκη, Προέδρου, εκαλέσαμεν δε ενταύθα και την 80μελή Επιτροπείαν εις σύσκεψιν την εσπέραν της 11 τρεχ. εις δε τους παρευρεθέντας ανεκοινώσαμεν το περιεχόμενον του εγγράφου σας.

Απαρτίας μη καταρτισθείσης απόφασις δεν εστάθη δυνατόν να ληφθή. Απαντες όμως είμεθα σύμφωνοι, ότι την εντολήν, ην ελάβετε παρά της Γεν. Συνελεύσεως, ημείς δεν δυνάμεθα να τροποποιήσωμεν, οφείλετε επομένως να πράξητε ό,τι το γνωστόν ψήφισμα της Γεν. Συνελεύσεως επιτάσσει.

Δεν φανταζόμεθα ποτέ ότι χειρ ελληνική θα ευρεθή έτοιμος να μεταχειρισθή βίαν καθ' υμών, οίτινες αγωνιζέσθε υπέρ επιτυχίας Πανελληνίου πόθου και χάριν του μεγαλείου του ελληνικού Έθνους. Αλλά και αν τοιαύτη χειρ ήθελεν ευρεθή, σεις σταυρώσατε τας χείρας

και περιμένετε το αδελφικόν κτύπημα χάριν της εθνικής και ιεράς αποστολής σας. Ανεχθήτε και το αίμα σας ακόμη να χυθή άνευ γοργυσμού χάριν της Πατρίδος.

Σεις όμως την χείρα σας μη υψώσητε μηδέ μιάνητε εν ουδεμίᾳ περιπτώσει αυτήν με αδελφικόν αίμα, ουδέ βεβηλώσητε την εντολήν σας. Το τοιούτον θα είνε αντιπατριωτικόν, και αφήσατε άλλους να διαπραΰωσι τούτο.

Προς τούτο συμμορφούμενοι εκτελείτε ευόρκως την πατριωτικήν εντολήν σας, εξυπηρετείτε ύψιστα εθνικά συμφέροντα εις την ευνοϊκότεραν διεθνώς στιγμήν, δια την επιτυχίαν του ενωτικού προγράμματος.

Πάσα αναβολή είνε απώλεια ευνοϊκωτάτης περιστάσεως, ην ουδέποτε θα επιτύχωμεν και ανεπιστρεπτί θα επιζητώμεν εν τω μέλλοντι.

Πειπεισμένοι εις το δίκαιόν μας, όπερ συν Θεώ θα κατισχύση πάσης επιβουλής, δρα-

τόμεθα της ευκαιρίας να ευχηθώμεν πάσαν ευτυχίαν και πληρεστάτην επιτυχίαν.

Μετ' εξαίρετου τιμής και υπολήψεως.

**Ο Προεδρεύων της Συνελεύσεως
(Τ.Σ.) Γ. Παπαδόπετρος**

Η ΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ

Η αδιαφορία, αν μη και η εχθρική στάσις ην έδειξεν η ενταύθα Κρητική Αδελφότης προς τους ελθόντας εις Αθήνας βουλευτάς ίνα εκπληρώσωσιν ιεράν εντολήν, προεκάλεσεν, ως ήτο εύλογον, οδυνηράν εντύπωσιν εν Κρήτη.

Απήγγειον δε της τοιαύτης εντυπώσεως αποτελεί η κατωτέρω επιτιμητική επιστολήν, ην διεβίβασε προς την Κρητικήν Αδελφότητα, ο εν Ηρακλείω Εθνικός Σύνδεσμος. Το έγγραφον τούτο έχει ως εξής:

Εν Ηρακλείω τη 14 Μαΐου 1912

Προς την Κρητικήν Αδελφότητα

Εις Αθήνας

Κύριοι,
Μετά λύπης παρακολουθούμεν εκ των εφημερίδων την στάσιν, ην τηρείτε, απέναντι των βουλευτών των αποσταλέντων υπό του Κρητικού Λαού όπως παρακαθίσωσιν εις την Ελληνικήν Βουλήν. Δεν θέλομεν βεβαίως να πιέσωμεν υμάς, όπως μεταβάλητε τας τυχόν ιδέας σας περί του σκοπίμου ή μη της αποστολής των βουλευτών, καίτοι νομίζομεν εν πεποιθήσει, ότι το διάβημα τούτο του Κρητικού Λαού είνε το μάλλον ανώδυνον και συνάμα το δραστικώτερον εξ όσων θα ηδύνατο να μεταχειρισθή, και ότι το μέσον τούτο παρείσθη εις την Ελλ. Κυβέρνησιν αληθώς λαμπροτάτην ευκαιρίαν όπως δρέψη δάφνας εν τω Κρητικώ ζητήματι, ήρκει μόνον να ήθελε να εργασθή εν τούτοις, λέγομεν, δεν θέλομεν ημείς να μεταβάλωμεν τας γνώμας σας, αίτινες δι ημάς είνε σεβασταί,

έστω και πεπλανημένα, αλλά νομίζομεν, ότι επί τέλους καθήκοντα ανεξάρτητα των πολιτικών υμών γνώμων επέβαλλον εις υμάς την υποχρέωσιν, όπως τηρήσητε στάσιν άλλην απέναντι των ιδιαιτέρων συμπατριωτών σας.

Σας βεβαιούμεν, ότι ενεποίησεν οικτράν εντύπωσιν εις τους συμπολίτας μας το ότι, κατά το επίσημον γέυμα του Συλλόγου σας, εν τω οποίω θεωρήσατε καλόν να διασκεδάξητε, καθ' ην στιγμήν η Πατρίς σας σφαδάζει εν τη αγωνία της, δεν προσεκαλέσατε τουλάχιστον τους συμπατριώτας σας βουλευτάς, ενώ πλείστα άλλα πρόσωπα είχαν προσκληθή, πολύ ολιγώτερα προς τούτο έχοντα δικαιώματα. Επίσης αληθώς ελυπήθημεν, διότι, ενώ ονομάζεσθε “Κρήτες”, το οποίον πάντοτε συνεταύτισθη με την ιδέαν της θερμοτέρας φιλοπατρίας, μανθάνομεν, ότι υμείς είσθε οι προεξάρχοντες εκάστης εκδηλώσεως ήτις επευθύνεται εναντίον των αποστα-

λέντων υπό της Κρήτης όπως ουχί άνευ κινδύνων εκπληρώσωσιν υψίστην εθνικήν αποστολήν. Και η λύπη ημών και η αγανάκτησις είνε τοσοῦτω μείζων όσω, εάν η Κυβέρνησις οχυρούται όπισθεν της προφάσεως, κενής καθ' ημάς, του δήθεν φόβου του πολέμου, ο ελληνικός λαός, όμως, υπ' ουδενός κωλύεται, όπως εκφράση τα πραγματικά αυτού αισθήματα, και επομένως είχομεν και έχομεν την δικαίαν απαιτησιν παρά του ελληνικού λαού και ιδίως παρ' υμών των εν Αθήναις και Πειραιεί Κρητών, να εκδηλώσητε προς ημάς και τους αντιπροσώπους ημών αισθήματα αδελφών, αισθήματα εθνικής αλληλεγγύης και ουχί ψυχρότητας και αποστροφής και περιθιζόμεθα, εις ταύτα, διότι είνε δυστυχώς προφανές ό,τι δεν δυνάμεθα να περιμένωμεν από υμάς να πράξητε εκείνο, όπερ έπραττον επί μακράς δεκαετηρίδας οι εν Αθήναις και Πειραιεί Κρήτες, οίτινες προεζήρχον εις πάσαν εθνικήν ενέργειαν, ήσαν τα πολυτιμώτερα στηρίγματα των Κρητικών αγώνων και χρυσάς αληθώς έγγραψαν σελίδες παραπλεύρωσ της ιστορίας της ιδιαιτέρας πατρίδος των.

Το Σωματείον, όπερ εκπροσωπούμεν και υπέρ αποτελεί τον πρώτον πολιτικόν Σύλλογον εν Κρήτη, εν τη προχθεσινή συνεδριάσει αυτού εν ολομείλεια ενησχολήθη με το ζήτημα της διαγωγής ημών και εν μέσω γενικής αγανακτήσεως ομοφώνως ενετείλατο ημίν να εκφράσωμεν την λύπην και τας διαμαρτυρίας του Κρητικού λαού δια την διαγωγήν υμών ταύτην. Σπεύδωμεν να πράξωμεν τούτο ελπίζοντες, ότι την τελευταίαν τουλάχιστον στιγμήν ο πασίγνωστος Κρητικός πατριωτισμός θέλει υπερβίβησιν εν υμίν και θέλετε παράσχη την ευκαιρίαν εις τους συμπολίτας μας να μας παραγγείλωσιν αντί λύπης και διαμαρτυριών να σας απευθύνωμεν συγχαρητήρια, όπερ, βεβαιώθητε, μετά τοσαύτης χαράς θα επεύσωμεν να πράξωμεν μεθ' όσης λύπης σήμεραν εκτελούμεν την αντίθετον εντολήν.

Διατελούμεν μετά τας προσηκούσας υπολήψεις.

Η Διοικούσα του “Εθν. Συνδέσμου” Επιτροπή Β. Θιακάκης, Ν. Γρ. Μείμαρακας, Κ. Τριγωνάκης, Δ. Χ” Χαραλαμπακας, Μ. Παιριωτάκης, Γ. Σαουντζάκης”.

Το ρεπορτάζ της 18ης Μαΐου 1912 στην εφημερίδα “Αθήναι” του αντιβενιζελικού βουλευτή Γεωργίου Πωπ (με τυπογραφικό λάθος στον τίτλο!) κατά την εφημερίδα, ο Βενιζέλος είπε στους Κρήτες βουλευτές ότι η κυβέρνηση του δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά, παρά να ενεργήσει προς υποδείξεις τρίτων και να μην τους δεχτεί στη Βουλή

Αύγουστος 1908

Τουρκική εφημερίδα αξιώνει να σταλούν Κρήτες βουλευτές στην τουρκική βουλή!

Πριν ακόμη τεθεί θέμα για την αποστολή Κρητών βουλευτών στην Ελληνική βουλή, τουρκικές εφημερίδες, υιοθετώντας μια ακραία πολιτική, ζητούσαν να απαιτήσει ο σουλτάνος και η τουρκική κυβέρνηση την αποστολή επίσημης κοινοβουλευτικής αντιπροσωπείας της Κρήτης προκειμένου να πάρει μέρος στις εργασίες της τουρκικής εθνοσυνέλευσης! Κι αυτό λίγο πριν το ενωτικό ψήφισμα του 1908, όταν το κλίμα στο νησί ήταν πανηγυρικά υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα. Πιθανότατα με αυτό τον τρόπο ήθελαν να προειδοποιήσουν οι Τούρκοι ότι, όχι μόνο δεν θα αποδεχτούν μια Κρήτη που να ανήκει στην Ελλάδα, αλλά την θεωρούσαν και τουρκική κτήση! Μάλιστα στα σχετικά δημοσιεύματα στις εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης εκείνης της εποχής αναγραφόταν, ψευδώς, ότι η Κρήτη είχε αντιπροσωπευθεί και στην τουρκική βουλή του 1877. Τη φημολογία αυτή αλλά και την παραποίηση της ιστορικής αλήθειας, καθώς ουδέποτε Κρητικός πληρεξούσιος αποδέχτηκε τη συμμετοχή του στην τουρκική εθνοσυνέλευση, διέψευσαν οι κρητικές εφημερίδες του 1908, αλλά και ο βουλευτής και υπουργός της Κρητικής Πολιτείας Εμμ. Παπαδερός με μια επιστολή του που δημοσιεύτηκε στον Τύπο.

Σύμφωνα με την Ηρακλειώτικη εφημερίδα «Εθνική» του Γ. Μαρκόπουλου της 10ης Αυγούστου 1908, η «Σερβέτι - Φινούν», έντυπο που κυκλοφορούσε στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και άλλες προφανώς εφημερίδες της γείτονας, είχαν σχετικά δημοσιεύματα. Την άποψη αυτή τη στήριζαν, όπως έγραφε ο Γ. Μαρκόπουλος, στο γεγονός της κατάρτησης του συντάγματος του 1899 αλλά και, συνεπώς, στην αυτοδίκαιη κατάρτησή της προσωρινής διοίκησης. Άρα, έγραφε ο Τουρκός δημοσιογράφος και αναδημοσίευσε η «Εθνική», «οι Κρήτες οφείδουσι (καταλυομένης της αυτοδιοικήσεώς των) νάντιπροσωπευθώσιν εις το Κοινοβούλιον της Κωνσταντινούπολεως, εγκαταλείποντες πάσαν περί προσαρτήσεως της νήσου εις την Ελλάδα βιλέψιν των». «Επί πάσι δε τούτοις - έγραφε η «Εθνική» - επάγεται ο τολμητίας και νεωτεριστής αρθρογράφος ότι αι τε Μεγάλαι

Δυνάμεις, η Ελληνική Κυβέρνησις και ο Ελληνικός Τύπος δέον να υποστηρίξωσι την ιδέαν του! Θα ηδύνατο τις να συμβουλεύσει εις απάντησιν της ιταμότητος του αρθρογράφου, την περιφρόνησιν, απλώς δε μόνον να συστήση αυτά όπως αποστρέψη το βλέμμα του λοιπού από νήσου παυσασμένης ήδη να φέρη τον επαχθή τίτλον «τουρκικού βιλαετίου», αλλ' η σιωπή μας αύτη ηδύνατο και υπό του αρθρογράφου κακοβούλους και τους καλοθελητάς μας (;) εις στρεψοδικίους κρίσεις να ενθαρρύνη».

Η εφημερίδα του Ηρακλείου δεν απαντά μόνον με οργή στα όσα για τη συγκεκριμένη εποχή γράφει η «Σερβέτι - Φινούν», αλλά και για το ψεύδος ότι και το 1877 η Κρήτη έστειλε αντιπροσώπους της να υπηρετήσουν ως βουλευτές στο τουρκικό κοινοβούλιο. «Ο αυτός αρθρογράφος», σημειώνει «ελέγχεται και ανιστόρητος διότι γράφει, ότι και προ 32 ετών οι Κρήτες έστειλαν αντιπροσώπους εις το θνησιγενές τότε κοινοβούλιον της Κωνσταντινούπολεως. Αλλ' εάν ο αρθρογράφος είχε την κοινήν περιέργειαν να αναδιφήση τα σχετικά και σύγχρονα με την εποχήν αυτήν έγγραφα, θα έβλεπεν ότι τω 1877 ότε εξητήθη παρά της Πύλης η αντιπροσώπευσις της Κρήτης εις το Οθωμανικόν Κοινοβούλιον, οι Κρήτες Χριστιανοί απέκρουσαν την πρόσκλησιν, αντιτάξαντες ότι η Κρήτη ως έχουσα οργανικόν νόμον γηγυρημένον παρά των Δυνάμεων, δεν έχρηζε της ζητούμενης αντιπροσωπεύσεως. Αλλ' ο τότε Γεν. Διοικητής Αχμέτ Μουκτάρ πασάς, ενεργήσας μονομερή εκλογήν άνευ της συμπράξεως του Χριστιανικού στοιχείου, ανέδειξεν αυθαίρετως ως πληρεξούσιον τον μακαρίτην Στέφανον Νικολαΐδην, αποστείλας αυτόν τηλεγραφικώς το εξής έγγραφο». Και η εφημερίδα παρουσιάζει το έγγραφο του πασά και την απάντησή του Νικολαΐδη: «Χανιά, τη 28 Φεβρουαρίου 1877, Στεφ. Νικολαΐδην, Γενομένην φέντην, Ηράκλειον, Γενομένην της διαλογής εις την έδραν της νομαρχίας αύτης διαβιβασθέντων ψηφοδελτίων δια την εκλογήν του καθέζοντος την βουλευτικήν έδραν εν τω Κοινοβουλίω Κωνσταντινούπολεως, υμείς ελάβητε την πλειονοψηφίαν. Το αποτέλεσμα τούτο κοινοποιήθη ήδη εις τον Διοικητήν

Ηρακλείου, επί τω σκοπώ να δοθώσι υμίν τα ωρισμένα οδοιπορικά έξοδα, ίνα δια της πρώτης ταχυδρομικής ευκαιρίας έλθητε ενταύθα, όπως λαβόντες τα της εκλογής σας έγγραφα, απέλθητε αμέσως. Μουσταφά Νουρή». Αλλ' ο αείμνηστος Στεφ. Νικολαΐδης - προσθέτει η «Εθνική» - πατριωτικός φερόμενος ετάχθη με το φρόνημα των λοιπών Χριστιανών και ηνήθη την εκλογήν του απαντήσας ως εξής: «Ηράκλειον τη 1 Μαρτίου 1877, Σεβαστήν νομαρχία Κρήτης εις Χανιά. Έλαβον επίσημον τηλεγράφημα περί εκλογής μου ως βουλευτού Κρήτης. Λυπούμαι μη δυνάμενος αποδεχθῆναι την εκλογήν ταύτην, ην απειποιήθησαν εκ των προτέρων οι χριστιανοί συμπατριώται μου δια λόγους, τους οποίους πληρέστατα συμμερίζομαι. Διατελώ μετά του προσήμοντος σεβασμού. Στεφ. Νικολαΐδης».

«Ο συντάκτης θα είναι εκ των μανιωδών χασισοποτών»

Η Κρητική εφημερίδα κατέρριψε, λοιπόν, τα ψεύδη των τουρκικών εφημερίδων, όπως παράλληλα επιχείρησε να κάνει ο Εμμ. Παπαδερός, επιστολή του οποίου με τον τίτλο «Κρήτη και Νεότουρκοι» δημοσιεύτηκε την ίδια μέρα στην «Εθνική». Έγραφε λοιπόν ο πολιτικός παράγων της Κρητικής Πολιτείας: «Κύριε Συντάκτη της «Εθνικής», Εις τον εγχώριον Τύπον εγένετο λόγος δια το περί Κρήτης αστείον δημοσίευμα της εν Κων/πόλει εκδομένης Τουρκικής εφημερίδος «Σερβέτι Φουνού». Το κατ' εμέ νομίζω ότι ήτο περιττόν να δοθῆ αιδηπότα σημασία εις το ήμισυ σοβαρόν άρθρον της εν λόγω Τουρκικής εφημερίδος, διότι ουδεμία υπάρχει αμφιβολία ότι ο συντάκτης θα είναι εκ των μανιωδών χασισοποτών και εν στιγμή εξάρσεως εξ της καταλαμβάνοντα, οι χασισοπόται οτε μακαρίως ροφώσι τον χασικλιδικον ναργηλέντων, συνέλαβε την τώσον παράδοζον όσον και ανόητον ιδέαν, ην προς θυμηδιάν μάς εσερβίρισεν εις την εφημερίδαν του. Είμαι πλέον η βέβαιος ότι την αλλόκοτον αυτήν ιδέαν δεν συμμερίζονται οι φιλελεύθεροι νεότουρκοι. Και τούτο το λέγω προς τιμήν των, διότι εάν και ούτοι εμφορούνται υπό τοιούτων ιδεών, τότε πρέπει να πιστεύ-

Το κεντρικό θέμα της Ηρακλειώτικης εφημερίδας «Εθνική» για την πρόκληση της τουρκικής εφημερίδας. Ο τίτλος είναι χαρακτηριστικός

σωμεν ότι και οι νεότουρκοι κατόυδεν διαφέρουσι των παλαιοτούρκων, αλλ'ότι έχουσι την αυτήν με τους άλλους κεφαλήν, και ότι επιδιώξαντες την μεταβολήν του εν Τουρκία καθεστώτος, εις ουδέν άλλον απέσβλεπον, ή εις την κατάληψιν της εξουσίας, όπως και αυτοί απολαύσωσι τα αγαθά άτινα επί πολλά έτη απήλαυον οι παλαιοτούρκοι. Βεβαίως μας είναι αδιάφορον και αν και οι νεότουρκοι εμπνέονται από των αυτών ιδεών υφ' ων ενεπνεύσθη ο συντάκτης της «Σερβέτι Φουνού» διότι τα πράγματα θα εξακολουθήσωσι τον φυσικόν των ρου και η Κρήτη ταχέως θα αποδοθῆ εκεί όπου ανήκει, δηλαδή εις τας θερμάς αγκάλας της μητρός Ελλάδος, εις τα πρόθυρα της οποίας ευρισκόμεθα, χάρις εις τας ανυπολόγιστους θυσίας μας, και εις το αίμα όπερ μέχρι τούδε εχύσαμεν τόσον οι Κρήτες όσον και οι ελεύθεροι αδελφοί μας.

Αλλά δεν θέλω να διανοηθώ καν ότι οι νεότουρκοι οίτινες ομολογουμένως εξέπληξαν τον κόσμον με την επιτυχίαν του μεγαλουργού έργου των, δεν εινε εις θέσιν να γνωρίζωσιν ότι τα συμφέροντα της τε Τουρκίας και Ελλάδος εινε κοινά, κι ότι πρέπει να αποφεύγωσιν αμφοτέρα τα μέρη προς το συμφέρον των από του δημιουργώσι δυσαρεσκείας καταλήλων, και δι' αυτούς ακριβώς

Η επιστολή του Εμμ. Παπαδερού

τους λόγους οι ιθύνοντες ήδη την Τουρκίαν, έχουσι καθήκον πατριωτικόν να σβύσωσιν εντελώς από το τεφτέρι των την Κρήτην, εάν ειλικρινώς ποθούσι την αδελφικήν σύμπνοιαν, και δεν θέλουσι να αναξέωσι παλαιάς πληγάς.»

1η Οκτωβρίου 1912

Βενιζέλος: Υποδεχόμαστε την Κρήτη

Την 1η Οκτωβρίου 1912, με το ξέσπασμα των Βαλκανικών πολέμων, ο Ελευθέριος Βενιζέλος δέχεται τους Κρήτες βουλευτές στην ελληνική Βουλή, δηλώνοντας ότι πλέον υπάρχει ένα κοινό κοινοβούλιο για την Ελλάδα και την Κρήτη. Και σε επιστολή που στέλνει την επόμενη ημέρα στην κρητική κυβέρνηση, την ενημερώνει για την εξέλιξη, παραθέτοντας σ' αυτήν ένα τμήμα της ομιλίας του στο κοινοβούλιο. Η ιστορική αυτή επιστολή με την οποία, ουσιαστικά, η ένωση θεωρείται γεγονός, ανέφερε:

“Προς
την Κρητικήν Κυβέρνησιν
Χανιά

Εχουμε την τιμήν να φέρωμεν εις γνώσιν Υμών ότι καθά ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως εδήλωσε σήμερα εις την Βουλήν: Η Ελληνική Κυβέρνησις καθ' ήν στιγμήν απεφασίζετο η επιδιώξις εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία ριζικών μεταρρυθμίσεων, αίτινες κυριώτατα επέστυρον την προσοχήν ημών, ήτο φανερόν ότι δεν ηδύνατο να αφήσκη άνευ ιδιαίτερας μερίμνης το απασχολούν ημάς Κρητικόν ζήτημα. Καίτοι δε εν τη επιδιώξει της ριζικής ακόμης λύσεως του Κρητικού ζητήματος, της συμφώνου προς τους αναλλοιώτους πόθους των Κρητών, η Ελλάς δεν θα ευρίσκετο μόνη, όπως αντιμετωπίση τας περιπετειάς, αίτινες δύνατο να παρουσιασθώσιν εκ της εως τούτου τεχνούσης ενεργείας αυτών εκρίναμεν εν τούτοις ότι επεβάλλετο εις ημάς όπως παρασχομεν πρόσθετον δείγμα της σταθεράς ημών επιθυμίας να δημιουργήσωμεν τας καθ' εαυτούς νέας δυσχερείας εις τας προσπάθειάς

προς διατήρησιν της ειρήνης, έστω και κατά την ύστατην ταύτην ώραν, εκρίναμεν ότι επεβάλλετο εις ημάς να αρκεσθώμεν, υπό τον όρον, ότι τα πράγματα δεν θα έφθινον μέχρι πολέμου, εις νέαν τινά μεταβατικήν λύσιν του ζητήματος τούτου, λύσιν κατά την οποίαν εν ώ το διεθνές καθεστώς της νήσου θα διετηρείτο κατά τα λοιπά αμειώτων, οίον διεπλάσθη υπ' αυτών των Προστατίδων Δυνάμεων μέχρι της ημέρας της εκκένωσης της Νήσου υπό των Διεθνών Στρατευμάτων. Κατά τα λοιπά η Νήσος θα διωκείτο ουσιαστικώς υπό της Ελλάδος, οι δε αντιπρόσωποι αυτής θα ειδικαιούντο να συνεδρεύουσιν μετά των αντιπροσώπων του Ελληνικού Βασιλείου εν τω Εθνικώ Βουλευτηρίω. Δια τούτο, χαιρετίζων σήμερα εξ ονόματος του Ελληνικού λαού, τους απεσταλμένους της αδελφής Νήσου και ρητήν ποιούμενος την δήλωσιν ότι η Ελλάς υποδέχεται όπως του λοιπού εν υπάρχη κοινόν Κοινοβούλιον και δια το ελεύθερον Βασίλειον και δια την Νήσον Κρήτην (χειροκροτήματα παταγώδη και ζητωκραυγαί παρατεταμένα εν τη αιθούση και παρά τω ακροατηρίω) καλώ τους απεσταλμένους της Κρήτης όπως επανέλθωσιν εις Νήσον, ίνα φέρωσι προς τους συμπολίτας των τον αδελφικόν ασπασμόν της Εθνικής Αντιπροσωπείας και ασχοληθώσιν το ταχύτερον εις την διεξαγωγήν κανονικών εκλογών, ίνα λάβωσιν το ένδυμα γάμου, το οποίον θα επιτρέψη εις αυτούς την είσοδον εν τω περιβόλω τούτω (παταγώδη χειροκροτήματα παρατεταμένα και ζητωκραυγαί εν τη αιθούση και παρά τω ακροατηρίω). Είναι περιττόν να προσθέσω ότι εις την μέσσην ταύτην λύσιν αρκούμεθα, ως είπον ίνα μη ελατ-

τώσωμεν τας και άλλως ισχνάς ελπίδας περί διατήρησεως περαιτέρω της ειρήνης ότι δε και αν εξερρηγνύετο ο πόλεμος ούτε η εν Ελλάδι ούτε η εν Κρήτη κοινή γνώμη θα ήσαν διατεθειμένα ν' αρκεσθώσιν εις μέσσην λύσιν, την οριστικήν δε λύσιν του Κρητικού ζητήματος θα καθόριζε τότε η έκβασις του πολέμου. (Χειροκροτήματα παρατεταμένα εκ της αιθούσης και των ακροατηρίων).

Φέροντες ταύτα εις γνώσιν Υμών παρακαλούμεν να εξακολουθήσετε επί του παρόντος ασκούντες την διοίκησιν, παρασκευάζοντες τα της διεξαγωγής κανονικών εκλογών, προς αποστολήν νομίμων αντιπροσώπων της Νήσου εις το Εθνικόν Κοινοβούλιον, μεριμνώντες, μάλιστα πάντων, υπέρ της διατηρήσεως της τάξεως και της λυσιτελούς προστασίας του Μουσουλμανικού πληθυσμού.

ΑΘΗΝΑΙ 1 Οκτωβρίου 1912

Το Υπουργικόν Συμβούλιον

Ο Πρόεδρος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Τα Μέλη

Ο Υπουργός των Εξωτερικών Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ

Ο Υπουργός της Δικαιοσύνης Κ. ΡΑΚΤΙΒΑΝ

Ο Υπουργός των Εσωτερικών Ε. ΡΕΠΟΥΛΗΣ

Ο υπουργός Εκκλ. και Δημ. Εκπ. Ι. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ

Ο υπουργός των Οικονομικών Μ. ΔΙΟΜΗΔΗΣ

Ο Υπουργός της Εθνικής Οικονομίας Α. ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ”.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος

Μια μαρτυρία του στρατηγού Ι. Σ. Αλεξάκη

Ο Κρητικός βρακοφόρος βουλευτής που μπήκε στη Βουλή

Κατά τον Παντελή Αθανασιάδη ο Κρητικός βουλευτής που εισήλθε στην ελληνική βουλή το Μάιο του 1912, παρά τα αυστηρά μέτρα, και εισέπραξε την οργή του Βενιζέλου, ήταν ο πληρεξούσιος Μυλοποτάμου Μ.

Δασκαλάκης. Όμως αυτό δεν πρέπει να είναι ακριβές, καθώς ο αείμνηστος στρατηγός Ι. Σ. Αλεξάκης, δηλώνοντας αυτόπτης μάρτυρας του επεισοδίου, είχε αναφέρει σε κείμενό του ότι ήταν ο πληρεξούσιος Λασιθίου Κων-

σταντίνος Δολαψάκης, που είχε εκλεγεί και στις δύο αντιπροσωπείες, αυτή του Δεκεμβρίου του 1911 και αυτή του Μαΐου του 1912. Ο Δολαψάκης, όπως σημειώνει ο Ι. Σ. Αλεξάκης, είχε τραυματισθεί, μάλιστα, από τη λόγ-

χη στρατιώτη, στην προσπάθειά του να μπει στην αίθουσα. Ο ίδιος ήταν εκ των συλληφθέντων από τις διεθνείς δυνάμεις στην πρώτη αποτυχημένη προσπάθειά των Κρητών να αναχωρήσουν για τον Πειραιά, με σκοπό να εισέλθουν στην Ελληνική Βουλή.

Χαρακτηριστικά ο στρατηγός έγραφε στην «Π», στις 9 Νοεμβρίου 1957, ως νεκρολογία για τον Κρητικό πολιτικό που είχε πεθάνει λίγες μέρες νωρίτερα στις 24 Οκτωβρίου: «Ο ανυπόμονος Λασιθιώτης βουλευτής Δολαψάκης εισήλθε βιαίως, πρώ-

τος αυτός, εκ των συναδέλφων του Κρητών εις την συνεδριάζουσαν Ελληνικήν Βουλήν, παραβιάσας την φρουράν, καίτοι ετραυματίσθη υπό στρατιώτου με λόγχην εις την μομοπλάτην. Ευσταλής το ανάστημα, ως ήτο, φέρων ωραίαν Κρητικήν βράκα (γιαλουβάρια), ωραία μεϊτανογέλεκα και λευκά υψηλά στιβάνια – ως ήτο βρακοφόρος εις όλην του την ζωήν – επροκάλεσε ρίγη ενθουσιασμού εις τους βουλευτάς εν τη συνεδριαζούση Βουλή και επευφημείτο επί ώραν.

Του ιστορικού τούτου επεισοδίου, αλθσμονήτου και δια τους τότε Αθηναίους και δια το Πανελλήνιον, αναγραφέντος διεξοδικώς εις τας εφημερίδας, υπήρξεν αυτόπτης μάρτυρας και ο γράφων την παρούσαν νεκρολογία. Φοιτών τότε εις την Στρατιωτικήν Σχολήν και ευρισκόμενος εν στολή εις την πόλιν, εις ώραν εξόδου, μετέβην μετ' άλλων Κρητών και συνωδέυσαμεν τους συμπατριώτας μας βουλευτάς (ο Κ. Δολαψάκης ήτο και μακρυνός εξάδελφός μου) μέχρι των προπυλαίων της Βουλής. Τα πεζοδρόμια της οδού Σταδίου ήσαν πλήρη λαού, χειροκροτούντος τον όμιλον των βουλευτών, μάλιστα τους βρακοφόρους, τμήμα δε στρατού μετά της Χωροφυλακής απάθει και απεμάκρυνεν όλους. Ο Βενιζέλος διέκοψε την συνεδρίασιν της Βουλής και το επεισόδιον έληξε τότε».

Ο Κωνσταντίνος Δολαψάκης, βουλευτής Λασιθίου, (τρίτος από αριστερά στους καθήμενους), συμμετείχε τόσο στην προσπάθεια να μπουν οι βουλευτές στην Ελληνική Βουλή, το Μάιο του 1912, όσο και στην αποτυχημένη αποστολή του 1911 και ήταν μεταξύ εκείνων που συλληφθήσαν από τις ξένες δυνάμεις. Στη φωτογραφία διακρίνεται με άλλους Κρήτες πληρεξούσιους στον περιβόλο της βουλής. Η λεζάντα της φωτογραφίας είναι χαρακτηριστική: «19 Μαΐου 1912. Ιστορική ημέρα. Μεγάλη ομάς Κρητών βουλευτών εκ των μεταβάντων (...) εν λυσώδους αγώνος μέχρι του περιβόλου της Βουλής» (Τη φωτογραφία προσέφερε στην «Π» ο αρχιτέκτονας Κωστής Δολαψάκης, εγγονός του πληρεξούσιου της Κρητικής Πολιτείας)

Το έγγραφο της Επαναστατικής Συνέλευσης με ημερομηνία 30 Νοεμβρίου 1911, με το οποίο ο Δολαψάκης (Δολαψής, όπως αναφερόταν) ενημερώθηκε επισήμως ότι εξελέγη στην αντιπροσωπεία που θα μετέβαινε στην Αθήνα. Υπογράφει ο προεδρεύων αντιπρόεδρος της συνέλευσης Γεώργιος Παπαμαστοράκης και ως γραμματεάς Εμμ. Μαυροφόρος. (από το αρχείο του Κωστή Δολαψάκη)

Μάιος 1910

Ο Μιχελιδάκης κερδίζει τις εκλογές, ο Βενιζέλος εκλέγεται πρωθυπουργός

● Πώς ο Βενιζέλος αναδείχτηκε πρόεδρος του Εκτελεστικού και πρόεδρος της βουλής της Κρήτης, αν και τις εκλογές κέρδισε ο Μιχελιδάκης

● Το παρασκήνιο της προσχώρησης βουλευτών του Εθνικού Κόμματος στο Κόμμα των Φιλελευθέρων, που άλλαξαν τη δύναμη των κομμάτων στη συνέλευση

Λίγους μήνες πριν την ανάδειξη του Ελευθερίου Βενιζέλου σε πρωθυπουργό της Ελλάδας, ο μετέπειτα εθνάρχης είχε αναδειχτεί πρωθυπουργός της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας, παρά το γεγονός ότι έχασε τις εκλογές, καταφέροντας να εξασφαλίσει τη στήριξη βουλευτών του Εθνικού Κόμματος του μεγάλου αντιπάλου του, Ηρακλειώτη Αντωνίου Μιχελιδάκη! Ας παρακολουθήσουμε τον τρόπο που ο Βενιζέλος αναδείχτηκε πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής Κρήτης, όπως λεγόταν η κυβέρνηση, αφού λίγες ώρες νωρίτερα είχε αναδειχτεί και πρόεδρος της Βουλής! Γεγονός που οδήγησε βουλευτές να τον καταγγείλουν ως αυταρχικό και δικτάτορα, αναφορές που αναπαρήγαγαν τις επόμενες ημέρες οι τοπικές αντιβενιζελικές εφημερίδες, όπως η «Ιδη» του Κατεργιαννάκη, που εκδιδόταν στο Ηράκλειο.

Μέσα από τα πρακτικά των συνεδριάσεων, που αναδημοσιεύονταν στις εφημερίδες της εποχής, θα παρουσιάσουμε και τις προγραμματικές δηλώσεις του Βενιζέλου, αλλά και τις σφοδρές αντιπαραθέσεις στη Βουλή με το Μιχελιδάκη, τον Κουνδούρο, τον ηγέτη του τρίτου κόμματος της βουλής, και τους δικούς τους βουλευτές.

Να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με το κρητικό σύνταγμα ο πρωθυπουργός και τα μέλη της κυβέρνησής του εκλέγονταν από την ίδια τη συνέλευση. Ακόμη κι ο αριθμός των μελών της κυβέρνησης έπρεπε να ψηφιστεί από το σώμα των βουλευτών.

Οι Κρητικοί ψήφισαν για νέα βουλή στις 7 Μαρτίου 1910. Ο Μιχελιδάκης, όπως σε όλες τις εκλογές της αυτόνομης Κρήτης, καταφέρνει να πάρει την πλειοψηφία, ενώ ο Βενιζέλος εκλέγεται μόλις 9ος από τους 22 Χριστιανούς πληρεξούσιους του νομού Χανίων.

Παρόλα αυτά καταφέρνει να κερδίσει την πλειοψηφία στη συνέλευση και αναδεικνύεται τόσο

πρόεδρος της Βουλής όσο και πρωθυπουργός.

Το παρασκήνιο που προηγήθηκε από τις εκλογές της 7ης Μαρτίου μέχρι την πρώτη σύγκληση της συνέλευσης, την 1η Μαΐου, είναι έντονο και ο Βενιζέλος καταφέρνει να μπει στη βουλή με περισσότερους πληρεξούσιους από όσους είχε εξασφαλίσει στις εκλογές. Για λόγους ιστορικής ακριβείας θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η καθυστέρηση της σύγκλησης της κρητικής Βουλής προέκυψε και για έναν άλλο λόγο. Οι Κρήτες πληρεξούσιοι είχαν αποφασίσει να οριστούν στο όνομα του Έλληνα βασιλέως, προκειμένου να εκφράσουν την απόφαση τους για την Ένωση. Οι 12 όμως μουσουλμάνοι, έχοντας και την καθοδήγηση της Τουρκίας, αρνούνταν να προχωρήσουν σε μια τέτοια ενέργεια με την οποία θα «υπέγραφαν» την ήττα της τελευταίας. Μάλιστα το θέμα της ορκωμοσίας πήρε διαστάσεις τόσο στον ελληνικό όσο και στον τουρκικό Τύπο, αλλά και στα διεθνή μέσα ενημέρωσης της εποχής.

Τελικά η συνέλευση συγκλήθηκε χωρίς την παρουσία των μουσουλμάνων, που δεν ορκίστηκαν καν.

Το παρασκήνιο της συγκρότησης της κυβέρνησης

Από το «Ελεύθερον Βήμα» της εποχής μπορούμε να πληροφορηθούμε το παρασκήνιο των διαπραγματιών για τη συγκρότηση της κυβέρνησης της Κρήτης. Όπως σημειώνεται σε εκτενές ρεπορτάζ των ημερών εκείνων, πριν συνέλθουν στα Χανιά (όπου και η έδρα της συνέλευσης) οι νεοελεγέντες πληρεξούσιοι, Βενιζέλος και Μιχελιδάκης είχαν συμφωνήσει να σχηματισθεί μικτή κυβέρνηση, στην οποία θα συμμετείχαν και οι δύο. Συμφωνία την οποία υπονόμισαν συνεργάτες και των δύο, εξαιτίας του

ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος αξίω-

σε, κι ο Αντώνιος Μιχελιδάκης δέχτηκε, να μην εκπροσωπηθεί η παράταξη του Μανούσου Κουνδούρου, πληρεξουσίου από το νομό Σφακιών, που ήταν η τρίτη σε δύναμη και εγγύτερα, πολιτικά, στο Μιχελιδάκη.

Οι πρώτες πληροφορίες που αναφέρονται στο ρεπορτάζ της εφημερίδας, σημειώνουν ότι τρεις πληρεξούσιοι του κόμματος Μιχελιδάκη, οι Βαβουράκης, Πανηγυράκης και Παπαμιχελάκης δήλωσαν στον αρχηγό τους ότι θα στηρίζουν το Βενιζέλο ως πρόεδρο της κυβέρνησης, υπό τον όρο να είναι υπουργός ο πρώτος σε ψήφους πληρεξούσιος των Σφακιών Μυλωνογιάννης. Ο Πανηγυράκης, μάλιστα, πάλι στο σπίτι του Μιχελιδάκη και τον ενημερώνει για την απόφαση αυτή, κάνοντας του όμως και μια πρόταση. Αν ο Μιχελιδάκης αποφάσιζε να συγκροτήσει κυβέρνηση, με την ίση συμμετοχή και των βενιζελικών, τότε οι τρεις που είχαν φύγει από το κόμμα του, θα στηρίζαν αυτή την κυβέρνηση.

Στην πρόταση συμπεριλαμβανόταν η εκλογή του Βενιζέλου στο αξίωμα του προέδρου της βουλής. Ο Ηρακλειώτης πολιτικός, που είχε διατελέσει ήδη πρωθυπουργός της Κρήτης, δεν απάντησε και ζήτησε χρόνο να το σκεφτεί. Την επόμενη μέρα όμως δέχτηκε την επίσκεψη του ιδίου του Βενιζέλου στο σπίτι του. Ο Χανιώτης πολιτικός προτείνει να σχηματίσει κυβέρνηση ο Μιχελιδάκης, με τη συμμετοχή και των βενιζελικών, αλλά όχι και του Σφακιανού πολιτικού Κουνδούρου. Κι ο ίδιος να εκλεγεί πρόεδρος της Βουλής. Κι αν ο Μιχελιδάκης δεν συμφωνούσε να σχηματίσει κυβέρνηση, τότε να αλλάξουν οι δύο τους τους ρόλους, του πρωθυπουργού και του προέδρου της Βουλής.

Στο ρεπορτάζ του «Ελευθέρου Βήματος» του Απριλίου του 1910, διαβάζουμε τη συνέχεια: «Ο κ. Μιχελιδάκης είπε ότι θα ανεκόντου την πρότασιν αυτήν εις τους φίλους του, ούς και θα συνεκάλει την μεταμεσημβρίαν

της αυτής ημέρας (Πέμπτης). Καθ' την ώραν καθήρχετο ο κ. Βενιζέλος εκ της οικίας του κ. Μιχελιδάκη συνήντησε τον κ. Κοθρήν και Αγγελάκη προς ούς ανεκοίνωσε την ανωτέρω πρότασιν του προς τον κ. Μιχελιδάκη και ετόνισε προς αυτούς ότι και αυτοί και όλοι οι φίλοι του κ. Μιχελιδάκη φέρουσιν ευθύνην επειδή δεν καταβάλουσι προσπάθειαν να πεισθή ούτος να σχηματίση υπό την Προεδρείαν του μικτήν Κυβέρνησιν, άνευ όμως φίλου τινός του κ. Κουνδούρου, να ανατεθή δε εις τον κ. Βενιζέλον η Προεδρεία της Συνελεύσεως.

Γενομένης προσκλήσεως γενικής των φίλων του κ. Μιχελιδάκη, Κουνδούρου και Πωλογογώργη εις την οικίαν του πρώτου, ανεκοινώθη εις πάντας η εκ μέρους του κ. Βενιζέλου γενομένη πρότασις περί μικτής Κυβερνήσεως, υπό την Προεδρείαν του κ. Μιχελιδάκη. Τότε οι πολλοί επέμειναν παρά τω κ. Μιχελιδάκη να δεχθή την πρότασιν και να σχηματίση Κυβέρνησιν, αλλ' ο κ. Μιχελιδάκης αντέλεγε διότι η πρότασις αυτή απέκλειε τον κ. Κουνδούρον και τους φίλους του να συμμετάσχωσι της Κυβερνήσεως.

Τότε ο κ. Μ. Κουνδούρος προτρέπων τον κ. Μιχελιδάκη να δεχθή ειπεν ότι αυτός έχει την αυτήν εμπιστοσύνην εις τους φίλους του κ. Μιχελιδάκη, οίαν έχει και εις τους ιδιούς του, προς δε τον κ. Μιχελιδάκην τρέφει απεριόριστον πεποίθησιν και εμπιστοσύνην, συνεπώς ουδέν κωλύει να σχηματισθή μικτή Κυβέρνησις υπό την Προεδρείαν του κ. Μιχελιδάκη, με δύο φίλους του και δύο Βενιζελικούς, να δοθή δε η Προεδρεία της Συνελεύσεως εις τον κ. Βενιζέλον, δια να λάβωσιν ούτω οριστικήν τροπήν και διέξοδον τα πράγματα χάριν των γενικωτέρων συμφερόντων του Τόπου.

Τούτον συνεχάρησαν πάντες, κατεπίεθη δε και ο κ. Μιχελιδάκης να αναλάβη τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως. Απεφασίσθη δε να σταλή Επιτροπή να ανακοινώση την απόφασιν ταύτην εις τον κ. Βενιζέλον. Αλλ' επειδή ο κ. Κοθρήν και Αγγελάκης, οίτινες είχαν ιδήν ολίγον πρότερον τον κ. Βενιζέλον ειπέν ότι ούτος αναμένει γραπτήν απάντησιν παρά του κ. Μιχελιδάκη, παρεκλήθη ούτος όπως ανακοινώση την ανωτέρω απόφασιν του δι' επιστολής προς τον κ. Βενιζέλον την 6 μ.μ. της παρελθούσης Πέμπτης. Συγχρόνως ανεκοινώθη η αυτή απόφασιν προφορικώς εις τον κ. Πανηγυράκη, όστις εδήλω, ότι δεν έχει

πλέον ουδένα λόγον μεταστάσεως.

Εις τας 9 της αυτής ημέρας είχε συγκαλέσει ο κ. Βενιζέλος τους φίλους του εις συνεδρίαν, καθ' ην ανέγνωσεν εις αυτούς την επιστολήν του κ. Μιχελιδάκη προσθείς, ότι τούτο ήτο γνώμη και πρότασις ιδική του, ήν είχε κάμει εις αυτόν προ μεσημβρίας της αυτής ημέρας ότε μετέβη εις την οικίαν του. Οι πλείστοι των φίλων του κ. Βενιζέλου, ως εμάθομεν, αντέστησαν εις την λύσιν ταύτην, λέγοντες ότι δια των γενομένων και γενησομένων μεταστάσεων η μερίς των έχει την πλειοψηφία και συνεπώς, δεν αποδέχονται τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως υπό τον κ. Μιχελιδάκη, αλλά προτείνουσιν εις αυτόν την άλλην λύσιν αυτής μεν να εκλεγθή Πρόεδρος της Συνελεύσεως παμψηφεί, ο δε κ. Βενιζέλος να σχηματίση Κυβέρνησιν με δύο φίλους του και δύο αποκλειστικούς φίλους του κ. Μιχελιδάκη. Ανετέθη δε εις τον κ. Βενιζέλον να ανακοινώση ταύτα εγγράφως προς τον κ. Μιχελιδάκη και να ζητή απάντησιν όπερ και εγένετο".

Και το ρεπορτάζ συνέχισε: «Την πρωίαν της Παρασκευής ανεκοινούτο εις τους φίλους του κ. Μιχελιδάκη υπ' αυτού το περιεχόμενον της επιστολής του κ. Βενιζέλου, αλλ' άπαντες εν ενί στόματι απέκρουσαν την νέαν πρότασιν και απεφάσισαν να εμμένωσιν εις την λύσιν, ήν το πρώτο επρότειναν εις αυτούς ο κ. Βενιζέλος, διαμηνύσαντες εις αυτόν την απόφασιν ταύτην, με την προσθήκην ότι αφού οι φίλοι του και αυτός φρονούν ότι θα έχουν την πλειοψηφίαν τότε ασκάμωσιν αμιγρή Κυβέρνησιν εκ του κόμματός των. Συνετάξαν δε και πρωτόκολλον εν ώ εδόθη λόγος τιμής, ότι ουδείς εκ των υπογραφομένων θα ελάμβανε

μέρος εις την Κυβέρνησιν υπό την προεδρείαν του κ. Βενιζέλου. Εις το πρωτόκολλον τούτο, το οποίο εχρησίμευσεν ως Λυδία λίθος δια να ξεκαθαρισθώσιν οι αμφίβολοι, υπέγραψαν 55 πληρεξούσιοι.

Την εσπέραν της Παρασκευής προσκληθέντες συνηντήθησαν εις την αίθουσαν της Δημαρχίας πάντες οι φίλοι του κ. Βενιζέλου, εν οίς και οι νεήλυδες Βαβουράκης, Πανηγυράκης, Παπαμιχελάκης, Λυδάκης, Περδικογιάννης και Παπαδογιάννης και απεφάσισαν, αφού ανεκοινώθη αυτοίς η απάντησις των φίλων του κ. Μιχελιδάκη, να προτείνωσιν εις αυτόν να μη θέση υποψηφιότητα Προέδρου Συνελεύσεως κομματικήν, δια να τον ψηφίσουν και εκ του Βενιζελικού κόμματος οι τρέφοντες προς αυτόν εκτίμησιν, εν αρνήσει δε να υποστηρίξωσι τον κ. Κριάρην ως Πρόεδρον συγκαταθέντος και του κ. Κ. Φούμη να δώση την ψήφον του εις αυτόν χάριν της ομονοίας του κόμματος. Προσέτι ελήφθη απόφασιν όπως σχηματισθή Κοινοβουλευτική τριμελής Κυβέρνησις υπό την προεδρείαν του κ. Βενιζέλου και των κ.κ. Γ. Μυλωνογιάννη και Σκουλά.

Την πρωίαν του Σαββάτου μετέβη ο κύριος Βενιζέλος παρά τω κ. Μιχελιδάκη και ανεκοίνωσεν εις αυτόν τας ιδέας των φίλων του, αλλ' ο κ. Μιχελιδάκης εδήλωσεν ότι δεν δέχεται εκλεκτικά ψήφους. Επίσης εγένετο πρότασις περί εξαμελούς Κυβερνήσεως υπό την προεδρείαν του κ. Βενιζέλου, αλλά και τούτο εναυάγησεν εμμένοντων των φίλων του κ. Μιχελιδάκη εις την πρώτην πρότασιν του κ. Βενιζέλου όπως ο κ. Μιχελιδάκης σχηματίση μικτήν Κυβέρνησιν, ο δε κ. Βενιζέλος εκλεγθή Πρόεδρος της Συνελεύσεως".

Βενιζέλος και Μιχελιδάκης, όταν συνυπήρξαν στην κυβέρνηση που ανέλαβε το Φθινόπωρο του 1908, μετά το ενωτικό ψήφισμα

Ο Βενιζέλος εκλέγεται πρωθυπουργός, χωρίς να ψηφίσει τον εαυτό του

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος εξελέγη, για πρώτη και μοναδική φορά και μόλις για λίγες ημέρες, πρόεδρος της κρητικής συνέλευσης την 1η Μαΐου 1910. Και στη συνεδρίαση της 3ης Μαΐου εκλέχτηκε, επίσης για μοναδική φορά και για 3 περίπου μήνες, και πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής (πρωθυπουργός της Κρήτης). Την πρόταση στη συνέλευση προκειμένου να ανατεθούν καθήκοντα κυβερνητή στο Βενιζέλο διατυπώνουν οι πληρεξούσιοι Πετυχάκης και Κριάρης. Ο ίδιος ο Βενιζέλος ζητεί να αποφασιστεί πρώτα αν θα είναι ο ίδιος πρωθυπουργός και στη συνέχεια να αποφασιστεί αν θα είναι τριμελής ή πενταμελής η κυβέρνηση. Και δηλώνει ότι επιθυμεί να είναι τριμελής η κυβέρνηση. Η επιμονή πολλών βουλευτών της αντιπολίτευσης, όμως, που ζητούν πενταμελή κυβέρνηση, οδηγεί πρώτα σε ψηφοφορία για τον αριθμό των μελών. Την ψηφοφορία κερδίζει το κόμμα του Βενιζέλου καθώς οι 59 πληρεξούσιοι στηρίζουν τη δική του πρόταση και οι 55 της αντιπολίτευσης την πενταμελή. Κι αμέσως, όπως αναφέρονται στα πρακτικά της συνεδρίας, τίθεται σε ψηφοφορία η πρόταση των Πετυχάκη - Κριάρη αν η συνέλευση θα αναθέσει στον πληρεξούσιο Χανίων Βενιζέλο να σχηματίσει κυβέρνηση. Ο Βενιζέλος κερδίζει την ψηφοφορία αλλά το περιεργό είναι ότι ο ίδιος αρνείται ψήφο! Έτσι οι 58, πλέον, πληρεξούσιοι του κόμματός του στηρίζουν την υποψηφιότητά του, ενώ οι 55 της αντιπολίτευσης τον καταψηφίζουν.

Ο ίδιος ο εκλεγείς πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής ευχαριστεί το σώμα και ζητά 24 ώρες για να σκεφτεί αν μπορεί να φέρει σε πέρας την εντολή, όπως λέει στην ομιλία του. Την επομένη, 4 Μαΐου, ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανεβαίνει στο βήμα, ανακοινώνει ότι αποδέ-

χεται την εντολή της συνέλευσης και παράλληλα παρουσιάζει τα άλλα δύο μέλη της κυβέρνησής του. Το Βασίλειο Σκουλά, πληρεξούσιο Ρεθύμνης, και το Γεώργιο Μυλωνογιάννη, πληρεξούσιο Σφακίων, για τον οποίο έγινε κι εξαρχής όλο το παρασκήνιο της συγκρότησης της κυβέρνησής με την αποσκήρυξη των μιχαηλδικών βουλευτών προς το βενιζελικό κόμμα. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, αμέσως μετά, παρουσιάζει τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησής του, και στη συνέχεια ο πληρεξούσιος Παολογεώργης προτείνει να γίνει ψηφοφορία για την εκλογή των μελών της Κυβερνήσεως και σε άλλη συνεδρίαση συζητήση και σε άλλη συνεδρίαση συζητήση το πρόγραμμά της. Ο Βενιζέλος, που την ίδια στιγμή είναι και πρόεδρος της βουλής, συμφωνεί και ακολουθεί η ψηφοφορία, το αποτέλεσμα της οποίας διαβάζουμε στα πρακτικά της συνεδρίασης: «Εκ των 113 ψηφοφορησάντων 59 εψήφισαν υπέρ της Κυβερνήσεως και 54 κατά». Στην καταγραφή των ψήφων των βουλευτών ο Βενιζέλος εμφανίζεται να ψηφίζει λευκό. «Μετά τούτο ορίζεται η νέα Κυβέρνησις και λύεται η συνεδρίασις την 12 ακριβώς».

Στις συνεδριάσεις των επόμενων ημερών ακολουθούν έντονες συζητήσεις, όχι μόνο για τις προγραμματικές δηλώσεις, αλλά και για το γεγονός ότι ο Βενιζέλος εξελέγη πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής χωρίς να παραιτηθεί από το αξίωμα του προέδρου της Συνέλευσης, στο οποίο είχε εκλεγεί μόλις λίγα 24ωρα νωρίτερα.

Ο Βενιζέλος, είναι αλήθεια, αρχικά προσπαθεί να αποσύρει την παραίτηση από την προεδρία της Βουλής, ή τουλάχιστον να την καθυστερήσει. Και στους διαλόγους που θα διαβάσουμε στη συνέχεια, φαίνεται ότι εισπράττει σκληρούς χαρακτηρισμούς για τη στάση του. Ο Παολογεώργης μιλά για εκβιασμό

και ο Μιχαηλάκης για ηθικό εκβιασμό. Ενώ ο Μανασάκης, που αργότερα (το 1915) θα εκλεγεί βουλευτής Ηρακλείου του βενιζελικού κόμματος στο εθνικό κοινοβούλιο, θα χαρακτηρίσει τη στάση του μετέπειτα αρχηγού του, δικτατορική! Ας έχουμε μια εικόνα από την αντιπαράθεση μέσα στην κρητική Βουλή:

«Κατζουράκης. Μετά την εκλογήν του Προέδρου της Συνελεύσεως ως Προέδρου Κυβερνήσεως προηγήθη το γεγονός της παραίτησεως αυτού και μετά την παραίτησιν του Προέδρου το σώμα μένει ακέφαλον.

Βενιζέλος. Ακόμη δεν υπέβαλον την παραίτησιν, αλλ' είμαι έτοιμος να την υποβάλω.

Κατζουράκης. Νομίζω ότι είμεθα σύμφωνοι ότι δεν δύνασθε να είσθε Πρόεδρος της Κυβερνήσεως και Πρόεδρος της Συνελεύσεως.

Βενιζέλος. Θα περιμένω δια να υποβάλω την παραίτησιν να εκδηλωθή και η ψήφος εμπιστοσύνης της Συνελεύσεως προς την Κυβέρνησιν.

Λεκανιδης. Εχομεν προηγουμενον ότι ο κ. Μιχαηλάκης ήτο και πρόεδρος της Εκτελεστικής και πρόεδρος της Βουλής.

Κατζουράκης. Το γεγονός της εκλογής του προέδρου της Συνελεύσεως εις το αξίωμα του Προέδρου της Συνελεύσεως συνεπάγεται αυτοδικαίως παραίτησιν του αξιώματος του Προέδρου της Κυβερνήσεως.

Παολογεώργης. Αναγινώσκει το άρθρον του κανονισμού της Ελ. Βουλής καθ' ο «τον Πρόεδρον απόντα ή οπωσδήποτε κωλύμενον αναπληρούν αυτοδικαίως οι Αντιπρόεδροι». Σήμερον όμως λέγει ο Πρόεδρος εξέλιπε διότι ανέλαβεν άλλον αξίωμα, το οποίον δεν του επιτρέπει να διατηρήση το αξίωμα του Προέδρου της Συνελεύσεως. Εν τούτῳ δε περιπτώσει η Συνέλευσις

δεν δύναται να προχωρήση αν δεν εκλέξη Πρόεδρον. Εάν η αριστερά πτέρυξ (Κυβερνητική) δεν είνε έτοιμη προς εκλογήν του Προέδρου δύναμει να διακόψωμεν την συνεδρίαν και να προβώμεν αύριον εις την εκλογήν.

Κατζουράκης. Είνε τόσον σαφές το γράμμα του κανονισμού ώστε δεν επιδέχεται ουδεμίαν αμφισβήτησιν. Την στιγμην καθ' ην συνετελέσθη το γεγονός της παραίτησεως του Προέδρου το σωματείον έμεινεν ακέφαλον, πρώτη δε πράξις αυτού είνε να ανασυνταχθή και η ανασύνταξις είνε η εκλογή του Προέδρου. Οι αντιπρόεδροι αναπληροῦσι τον Πρόεδρον όταν υπάρχει Πρόεδρος, αφού όμως εξέλιπεν ούτος, ουδείς δύναται να τον αναπληρώση. Αν σήμερον δεν είνε ετοιμη η πλειοψηφία να προβή εις την εκλογήν του Προέδρου, ας διαλύση την συνεδρίαν και ας γίνη αύριον η εκλογή.

Βενιζέλος. Θεωρεί ότι το σωματείον είνε συγκεκριτημένον και δύναται να εργασθή δύο και τρεις ημέρας δια του Αντιπροέδρου και εάν δεν υπάρχει Πρόεδρος, άλλως ειπὼν ακόμη δεν υπέβαλα την παραίτησιν μου, θα την υποβάλλω όμως, διότι θεωρώ την συσώρευσιν των αξιωμάτων αντιδημοκρατικόν και ανελεύθερον.

Μιχαηλάκης. Και αντικανονικόν.

Βενιζέλος. Ανελεύθερον μόνον διότι κάλλιστα συμβιβάζεται η συσώρευσις των αξιωμάτων κατά τα παρ' ημῖν κρατούντα. Αλλως τε ημείς έχομεν απόφασιν να μη κάμωμεν εκλογήν Προέδρου εφ' όσον δεν δηλώση ο αξιότιμος κ. Μιχαηλάκης ότι αποδέχεται την τιμην την οποίαν του κάμνει η Συνέλευσις θέλουσα να αναβιβάση αυτόν εις το αξίωμα του Προέδρου της Συνελεύσεως.

Παολογεώργης. Αυτό είνε εκβιασμός.

Μιχαηλάκης. Ηθικός εκβιασμός

Ο Βενιζέλος πρωθυπουργός με πληρεξούσιους της Κρήτης. (Φωτό Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Βενιζέλος")

(Ιλαρότης).

Βενιζέλος. Αρκεί να μην είνε ανήθικος και δεσπομικός τότε να τον κάμω. Αλλως τε ημείς ελπίζομεν ακόμη ότι θα αναγνωρισθή η ανάγκη να συμπράξουν αι δύο πτέρυγες προς διακυβέρνησιν του τόπου δι' αυτούς όλους τους λόγους φρονώ ότι πρέπει να συνεχισθή η συνεδρία να θεωρηθή συγκεκριτημένον το σωματείον και να λάβουν τον λόγον εκείνοι οίτινες τον εξέζητησαν επί των δηλώσεών μου (του προγράμματος της Κυβερνήσεως).

Παολογεώργης. Όταν ένα πράγμα χαρακτηρίζεται ανελεύθερον δεν πρέπει να ισχύση ουδεμίαν στιγμην, διότι άλλως τε δεν έχει ουδεμίαν σημασίαν το ανελεύθερον.

Μανασσάκης. Ο κ. Βενιζέλος εδήλωσε χτες ότι αναλαμβάνων το αξίωμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως θα παρητήτο το αξίωμα του Προέδρου της Συνελεύσεως, δεν ήτο ανάγκη να τον εκβιάσωμεν εις τούτο, αλλ' έπρεπε να στεύση να το δηλώση.

Σήμερον δεν έχομεν Ανώτατον άρχοντα, ο Πρόεδρος της Συνελεύσεως αντιπροσωπεύει τον άρχοντα τούτον, ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως αντιπροσωπεύει την Εκτελε-

στικήν εξουσίαν. Κατέχων αμφοτέρα τα αξιώματα ο κ. Βενιζέλος έρχεται να συγκεντρώση την εξουσίαν πάσαν εις χείρας του, όπερ δεν δύναται να χαρακτηρισθή άλλως, ή Δικτατορικόν.

Τσουδερός. Δια της προτάσεως του κ. Πετυχάκη υπετέθη, από τινος ότι ο κ. Βενιζέλος επεδίωκε να συγκεντρώση εν αυτό το αξίωμα του Προέδρου της Κυβερνήσεως και του Προέδρου της Συνελεύσεως, επί σχετικής δε παρατηρήσεως του κ. Δασκαλογιάννη ο κ. Βενιζέλος απήντησεν ως εξής: (αναγινώσκει τα πρακτικά) "εν η περιπτώσει ήθελε" μοι ανατεθή και δεσθώ να σχηματίσω Κυβέρνησιν η θέσις του Προέδρου της Συνελεύσεως θεωρείται κενή". Κατόπιν λοιπόν των δηλώσεων τούτων των επισήμων, έρχεται εις αντίφασιν ο κ. πρόεδρος της Κυβερνήσεως εις την σημερινήν του δήλωσιν. Νομίζομεν ότι δεν επιδέχεται ουδεμίαν άλλην ερμηνείαν το άρθρο 7 του Κανονισμού.

Βενιζέλος. Εχει δικαίον ο πληρεξούσιος Ρεθύμνης και επομένως δηλώ ότι θεωρώ τον εαυτόν μου παρητημένον".

Η άρνηση
του
Μιχαηλάκη
να εκλεγεί
πρόεδρος
της Βουλής
με τις
ψήφους των
βενιζελικών

Οι προσπάθειες να υπάξει μικτή κυβέρνηση από Βενιζέλο και Μιχαηλάκη, το Μάιο του 1910, δεν καταλήγουν με επιτυχία. Έτσι μερικοί βουλευτές του Μιχαηλάκη προσχωρούν στο Βενιζέλο και τον στηρίζουν ώστε να συγκροτήσει κυβέρνηση. Ο συσχετισμός ανάμεσα στους 114 Χριστιανούς βουλευτές (υπήρχαν και 12 Μουσουλμάνοι, που δεν πήραν μέρος στις εργασίες, καθώς αρνήθηκαν να οριστούν πίστη στον έλληνα βασιλιά, όπως αποφάσισε η βουλή) γίνεται, πλέον, 59 με το Βενιζέλο, 55 με το Μιχαηλάκη, συμπεριλαμβανομένων και των βουλευτών του Κόινδουρου.

Η πρόταση, που υιοθετεί κι ο μετέπειτα εθνάρχης, είναι να εκλεγεί πρόεδρος της συνέλευσης ο Μιχαηλάκης, ο οποίος όμως στη δεύτερη συνεδρίαση, της 1ης Μαΐου 1910, αρνείται να αναλάβει αυτό το ρόλο. Ο ίδιος παίρνει το λόγο και δηλώνει ότι δεν πρόκειται να δεχτεί καθώς θα αναγκαστεί, ενώ θα είναι πρόεδρος της συνέλευσης, να διαφωνεί με την πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου. Ενώ η εκλογή του δεν θα προέκυπτε από τις ψήφους και μόνο των δικών του βουλευτών. Από τα πρακτικά της βουλής, διαβάζουμε την τοποθέτησή του Αντωνίου Μιχαηλάκη:

«Κύριοι Συνάδελφοι, Θεωρώ καθήκον μου πριν προβώμεν εις την εκλογήν του προεδρείου να είπω ολίγας λέξεις αι οποίαι πιστεύω ότι θέλουσιν οδηγήσει το σωματείον εις την εκλογήν.

Πληροφορούμαι ότι οι τώως πολιτικοί μου φίλοι και πολλοί εκ των αξιοτίμων συναδελφων της ετέρας πτέρυγος προτίθενται να μοι δώσασιν ψήφον εκτίμησεως. Επί τούτω εκφράζω τας βαθύτατας και ειλικρινεστάτας ευχαριστίας μου εις τους κ.κ. συναδέλφους οι οποίοι θέλουσι να εκδηλώσωσι την προς εμέ εμπιστοσύνην των δια της πολυτίμου ταύτης δι' εμέ εκδηλώσεως, αλλά και εγώ και οι πολιτικοί μου φίλοι απεφασίασα-

μεν επειδή προτιθέμεθα να μη λάβωμεν μέρος εις την Κυβέρνησιν, να μη αναδεθλώ αξίωμα, το οποίον δεν απορρέει εκ των ψήφων αυτών και μόνων των πολιτικών μου φίλων.

Λυπούμαι πολύ διά τούτο, αλλ' επειδή ως εκ του μέλλοντος καταρτισμού της Κυβερνήσεως, η οποία απεφασίσθη υπό των φίλων μου να γίνη μονομερής από την πλειοψηφούσαν πτέρυγα θα ευρεθώ εις την ανάγκην ως πρόεδρος να διαφωνήσω πολλάκις προς την Κυβέρνησιν δια το ζήτημα της Ημερησίας Διατάξεως. Δια τούτο αφού και πάλιν σας ευχαριστήσω, Κύριοι Συνάδελφοι, μυριάκις δια την αγαθήν αυτήν εκτίμησιν την οποίαν θέλετε να εκδηλώσθη και εμπράκτως δια της ψήφου μών προς το πρόσωπόν μου, σας λέγω ότι μόνον ψήφους των πολιτικών μου φίλων θα δεσθώ. Την εκτίμησιν σας αυτήν την οποίαν θέλετε να εκδηλώσθητε προς το άτομόν μου και προς την διαγωγή μου την οποίαν θα τηρώ καλήμενος εδώ κάτω ως απλός συνάδελφος και απλόν μέλος, θέλω δικαίωσει δια της διαγωγής μου η οποία θα εξακολουθήσῃ ως εις το παρελθόν να είναι μετριοπαθής και συμβιβαστική, καθήκον το οποίον όχι εγώ ως εις των προσβυτέρων μελών, αλλά και πάντες οι συνάδελφοι πρέπει να έχωσι δια να αποφύγωμεν τους κινδύνους εκείνους οι οποίοι πανταχόθεν μας περιτοαίχουσιν.

Μόνον δια της ενώσεως δια της συμποίας και της αδελφικής αγάπης την οποίαν μέχρι σήμερον ετηρήσαμεν θα δυνθώμεν να τηρήσωμεν υψηλά το μέτωπόν, θα δυνθώμεν να είπωμεν μιαν ημέραν εάν οι πόθοι μας δεν επιτύχουσιν, ότι είπον ο ιπποτικός εκείνος βασιλεύς της Πολωνίας ότι τα πάντα απωλέσαμεν πλην της τιμής. Αυτό, κύριοι, θα σας παρακαλέσω. Δεν είνε δυνατόν να συμπράξωμεν εις την Κυβέρνησιν.

Δεν θέλω να εκθέσω τους λόγους, δια τους οποίους

πρόβην εις αυτήν την απόφασιν, διότι δεν επιθυμώ ευθύς απ' αρχής να δηλητηριασθή η αρχή των εργασιών μου. Σας δίδω όμως τον λόγον μου, κύριοι, ως εκ της θέσεως, την οποίαν κατέχω μεταξύ των συναδελφων και ως εκ της εμπιστοσύνης με την οποίαν μείψ με περιβάλλετε ότι και εγώ και οι φίλοι μου θα προσπαθήσωμεν όσον δύναμει να καταστήσωμεν το έργον των μελλόντων κυβερνητών της Κρήτης, όσον οϊόν τε εύκολον και πατριωτικόν, ίνα δυνθώμεν να παρακάμψωμεν τους σκοπέλους, οι οποίοι πάντοτε είναι κεκρυμμένοι, και ως εκ των οποίων είναι πιθανόν να ναυαγήσωσιν οι σκοποί ημών, οι ιεροί ημών πόθοι, το οποίον απειλούμαι, εγώ τε και πας Κρηξ".

Μετά την ομιλία Μιχαηλάκη, ο Βενιζέλος παίρνει το λόγο και ζητεί να ανακαλέσει την απόφασή του ο πολιτικός του αντίπαλος. Και τον παρακαλεί να δεχτεί η εκλογή του να γίνει δια βόθς. Ο Μιχαηλάκης ευχαριστεί το Βενιζέλο και απαντά ότι δεν θα το κάνει.

Στην ψηφοφορία που ακολουθεί, ο Βενιζέλος παίρνει 59 ψήφους, ενώ 54 ψήφισαν τελικά τον πολιτικό του αντίπαλο. Ο ίδιος ο Μιχαηλάκης, που όπως προαναφέρθηκε δεν ήθελε να είναι καν υποψήφιος, ψηφίζει λευκό.

Μετά την εκλογή του ο Βενιζέλος απευθύνθηκε προς του πληρεξούσιους με τα εξής λόγια:

«Κύριοι Συνάδελφοι,

Θα ηυχόμην η εκλογή του Προέδρου της Συνελεύσεως να μη προσελάμβανε κομματικόν χαρακτήρα, όπως δεν προσελάμβανε τούτοτον η εκλογή του Προέδρου της Βουλής μετά το κήρυγμα της Ενώσεως. Αλλ' αφού η επιθυμία μου αυτή δεν εγένετο δυνατόν να πραγματοποιηθή δια της παμψηφεί αναδείξεως ως Προέδρου του Σώματος του αξιοτίμου και σεβαστού ηγέτου της δεξιάς πτέρυγος, ως εκ της αργεσίας της πτέ-

ρυγας ταύτης να αποδεθθή την σχετικήν ημεών πρότασιν, εδέσθη δε να καταμετρηθώσι δια της εκλογής ταύτης αι δυνάμεις των κομμάτων, αισθάνομαι το καθήκον να εκφράσω βελίαν την ευγνωμοσύνην μου προς τους συναδέλφους, οι οποίοι μου έκαμαν την τιμην να με καλέσωσιν εις την διεύθυνσιν των εργασιών του κυριάρχου τούτου σώματος.

Την επί τη τιμή ταύτη ευχαρίστησιν μετριάξει ατυχώς μεγάλως ή συναίσθησις του άγαν δυσχερούς των περιστάσεων τας οποίας διερχόμεθα και τας οποίας πολλοί φαίνονται μη κατανοούντες.

Πιστεύω εν τούτοις, ότι προς αντιμετώπισιν των περιστάσεων τούτων θέλει εξακολουθήσει υψισταμένη ή συνεργασία των δύο μεγάλων κομμάτων, ήτις επανειλημμένως εξεδηλώθη κατά το διάστημα της κρίσεως. Ως εγγύησιν της συνεχίσεως της εργασίας ταύτης κρίνω την ομοφροσύνη των δύο ηγετών των μεγάλων κομμάτων επί του γεγονότος, ότι δεν πρέπει να πράξωμεν τι δυνάμεν να απαλλοτριώση ημάς της συμπαθείας, της εκτίμησεως, της ευνοίας των Προστακτιδων Δυνάμεων, εξ ής κατά πρώτιστον λόγον εξαρτάται η ασία έκβασις του εθνικού ημών αγώνος, εις τον οποίον ο Κρητικός λαός εμμένει αδιατρέπτος (χειροκροτήματα).

Ελπίζω ότι διερμηγνέω την γνωμην της Συνελεύσεως ευχαριστώ τον προσωρινόν Πρόεδρον".

Πηγές

-Εστеноγραφημένα πρακτικά συνέλευσης της Κρήτης 1910

- Εφημερίδα «Ελευθέρον Βήμα» Μάιος 1910

-Εφημερίδα «18η» Μάιος 1910

-Εφημερίδα «Πατρίς» 28 Σεπτεμβρίου 2007-11-24

-Εθνικό Ίδρυμα Μελετών «Ελ. Βενιζέλος»

Μια συνέντευξη του Ελευθερίου Βενιζέλου, στο "Χρόνο" των Αθηνών, στις 26

"Γιατί βγήκα στο

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τον κ. Φούμη και τον κ. Μάνο στο Θέρσο (Από το Ίδρυμα Ερευνών "Ελ. Βενιζέλος")

Μια συνέντευξη του **Ελευθερίου Βενιζέλου**, με την οποία εξήγησε τους λόγους του Κινήματος του Θερίσου, δημοσίευσε η εφημερίδα "Χρόνος" των Αθηνών, στις 26 Μαρτίου 1905.

Τα όσα λέει ο Βενιζέλος, αλλά και ο συνεργάτης του **Κωνσταντίνος Φούμης**, έχουν ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον καθώς είναι οι πρώτες μόλις μέρες των γεγονότων.

Την συνέντευξη είχε πάρει ο δημοσιογράφος της εφημερίδας **Στ. Γραβίτσας** και αναδημοσίευσέ την στο έργο του **Αντωνίου Μ. Μαρή** "Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Κίνημα του Θερίσου", που εκδόθηκε το 1985 με την επιμέλεια του Στρατή Παπακωνσταντή. Το κείμενο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για το μελετητή των γεγονότων της περιόδου:

"ΘΕΡΙΣΟΝ, 24 Μαρτίου

- Μετά κοπιώδη δρόμον τεσσάρων ωρών έφθασα εις τας προφυλακας του στρατοπέδου την 10ην π.μ. Υποβόλλομαι υπό του αρχιφυλάκου εις πρόχειρον ανάκτορον, αφινομίαι ελευθερος και προχωρώ προς το στρατοπέδον. Προχωρώ διακόσια περίπου βήματα και πάλιν σταματώ.

- Τι είναι εδώ;

- Αστυνομικός σταθμός, μου απαντά ο φρουρός. Τι θέλετε;

- Να εισέλθω εις το στρατοπέδον.

- Σας έδωσαν άδεια αι προφυλακας;

- Μάλιστα

- Πρέπει να την θεωρήσῃ ο κ. Διευθυντής...

- Ποιος είναι ο Διευθυντής;

- Ο κ. Παπαδερός.

Περιμένωμην ολίγα λεπτά της ώρας, έρχεται ο κ. Παπαδερός, θεωρεί την άδειάν μας και εν συνοδεία δύο ανδρών διευθυνόμεθα προς το Αρχηγείον. Δεξιά και αριστερά μας συζητούν καθ' ομίλους οι επαναστάται. Όλοι φέρουν αντί άλλου καλύμματος της κεφαλής ένα κατάμαυρον μανδύλη. Οι περισσότεροι φέρουν μαζί των τα όπλα των. Φθάνομεν τέλος πάντων εις το Αρχηγείον, μίαν μικράν οικίαν όπου ευρισκομεν όλους τους αρχηγούς του κινήματος συσκαπετούμενος. Κρητική ενδυμσίαν φέρει μόνον ο κ. Μάνος, εκ των αρχηγών. Μαύρο μανδύλην πλην του κ. Μάνου, φέρουν ο γηραιός πρόεδρος της επαναστατικής Συνελεύσεως κ. Παπαγιαννάκης και ο κ. Φούμης. Αναπαυόμεθα ολίγας στιγμάς και έπειτα αρχίζει η ανάκρισις.

- Ποια τα αίτια, άτινα σας ώθησαν κ. Βενιζέλε εις επανάστασιν;

- Το ότι το καθεστώς το οποίον εδημιουργήθη ως προσωρινόν παρετάθη πολύ. Τούτε εγέννησε δυσφορίαν οσημέραι αυξάνουσαν. Αλλ' ανεξαρτήτως αυτού έρχεται η δευτέρα αιτία. Είναι δε αυτή το ότι η Κρήτη ουδέ προσωρινώς δύναται να επαρκέσῃ εις τας δαπάνας ιδιαίτερου πολιτικού οργανισμού, διότι είναι μικρά και πτωχήν, όχι τόσο εκ φύσεως όσον εκ των επανειλημμένων καταστροφών τας οποίας έπαθεν εκ των πολλών της επαναστάσεως. Δεν ηδύνατο δε πόροι να αναπτυχθώσιν άνευ της συνδρομής ξένων κεφαλαίων, των οποίων στερείται ο τόπος. Τα ιδία της εζ' άλλου κεφάλαια φεύγουν μακράν. Ένεκα τούτου η οικονομική ανάπτυξις του τόπου παρεκωλύετο και η ανεπάρκεια του Δημοσίου Ταμείου της επε-

κτείνεται από τας πέδας, τας οποίας θέτουν εις τον τόπον αι συνθήκαι. Αφ' ετέρου η οικονομική δυσπραγία επεταίνεται διότι η Κρήτη, πάλαισιν να αποτελή μέρος του Ελληνικού Βασιλείου. Εις αυτά τα αίτια ήλθε προστεθή ο εργαθιδρυθείς δεσποτισμός δηλαδή η κατάνυσις της ελευθερίας.

- Δεν είναι ακριβές, κ. Βενιζέλε, ότι υμείς περιορίζατε την ελευθεροτυπία;

- Ψευδέστατον. Εγώ επέμεινα μόνον να ζητώνα ως προσόντα δια την έκδοσιν της εφημερίδος παροχή 2000 φράκων και δίπλωμα του Πανεπιστημίου. Επίσης δεν δύναται να εκδίδῃ εφημερίδα ο καταδικασθείς επί κακούργηματι. Η εκτίμησις των προσόντων τούτων ανατίθεται δια του Συντάγματος εις την ειδικήν επιτροπήν, αποτελούμενην εκ του Προέδρου, του Εισαγγελέως Εφετών και του Νομάρχου Χανίων. Ρηθώς δε αναφέρει το Σύνταγμα, ότι η άδεια αυτή παρέχει υποχρεωτικώς εις πάντα έχοντα τα προσόντα ταύτα. Τούτο δεν ετηρήθη. Προ τριών ετών υπέβαλλον αιτήσεις άδειων ο κ. Πιστολάκης, πρώην Εφέτης, και ο Κατεχάκης, αλλά μόλις προ τριών μηνών εδόθησαν, εκτός τούτου δια της περιουσίας Βουλής κατώρθωσεν ο Πρίγκιψ να ψηφίσῃ νόμον, δι' ου ηδύνατο ανακαλή όταν ήθελε την άδειαν και να παύη την έκδοσιν της εφημερίδος.

Ο νόμος αυτός είναι αντισυνταγματικώτατος, διότι το Σύνταγμα ρηθώς λέγει ότι μόνον κατόπιν δικαστικής αποφάσεως δύναται εφημερίδα η οποία παρεξέτραπη. Μετά την κατάργησιν της ελευθεροτυπίας δια του ανωτέρω εντελώς αντισυνταγματικού νόμου, κατηργήθη το δικαίωμα του ελευθέρως συνέρχεσθαι δ' αστυνομικής διαταγής εκδοθείσης προ τριών ετών.

- Πως δηλαδή;

- Εξεδόθη προ τριών ετών αστυνομική διαταγή απαγορεύουσα αυστηρότατα συνέρχεσθαι, όσοι δε απειπειθήσαν ποτέ να συγκροτήσουν συλλαλητήρια ετιμωρήθησαν αυστηρώς. Μετά τούτου έρχεται η κατάνυσις των δημοτικών ελευθεριών. Ήτοι το να διορίζονται οι δήμαρχοι, οι πάρεδροι και δημοτικοί σύμβουλοι.

- Αλλά, κ. Βενιζέλε, λέγεται ότι τούτο οφείλεται εις σας.

- Ψεύδος. Εγώ επολέμησα τούτο εις την παρελθούσαν Βουλήν. Το αν εγκαταλείψῃ να διορίσω τους Δημάρχους κατά το πρώτον έτος, έπραξα τούτο διότι δεν ηδύναμεθα να αφήσωμεν τον τόπον χωρίς δημοτικές αρχάς μέχρις, όπου ενεργήθωσιν εκλογαί. Δεν ενόμιζα όμως ότι το μέτρον εκείνο, το οποίον τότε υπηγάρευσεν μία ανάγκη, θα εγένετο νόμος. Εν τούτοις εγώ το επολέμησα εις την Βουλήν κατόπιν προτάσεως του κ. Παπαδερού όπως κατηργηθή. Έγχασα όμως ζήτημα με μία ψήφον. Εις όλα αυτά προσετέθη εσχάτως το άπονον να διορίζονται ως Σύμβουλοι πρόσωπα μη πολιτικά, ούτως ώστε, ο τόπος να διοικήται άνευ υπευθύνου Κυβερνήσεως, ως αποτελούμενης εκ προσώπων μη ενδιαφερομένων δια την εμπιστοσύνην των συμπολιτών των.

- Και ποία είναι αυτά τα πρόσωπα κ. Βενιζέλε;

- Ο κ. Μυλογιαννάκης, πρώην νομάρχης, διορίσθη Σύμβουλος πρότινος. Επίσης ο κ. Βορεδάκης, ο κ. Λογαδάκης, ο νυν Σύμβουλος κ. Ξανθοδιδής,

Πάντες ούτοι ήσαν νομάρχαι. Δια του διορισμού τούτων ως Συμβούλων κατηργήθη πάσα ιδέα υπευθύνου Κυβερνήσεως εφθάσαμεν δε εις το σημείον να διορίζεται Δήμαρχος άνευ γνώσεως των Συμβούλων, ερωτήσατε δε τον κ. Τσουδερόν, αν δεν έμαθε τον διορισμόν του κ. Σκαμνιάκη, ως Δημάρχου Χανίων εκ της εφημερίδος της Κυβερνήσεως. Όχι διαφορετικώτερον έγιναν οι διορισμοί των άλλων Δημάρχων της ηθικής υποστάσεως του Σκαμνιάκη... Εις των διορισθέντων εσχάτως ως Συμβούλων πολύ ολίγοι ήσαν πολιτικά πρόσωπα. Γνωρίζετε τα προσόντα του κ. Κριάρη, ή μάλλον τας αξιώσεις του;

- Όχι.

- Ακούσατε λοιπόν, ο κ. Κριάρης εζήτει από καρού να γίνῃ Σύμβουλος της Παιδείας διότι ήτο... βιβλιοπώλης. Της Δικαιοσύνης, διότι ήτο... δικολάβος.

Μόνον το υπουργείον των Οικονομικών δεν ήθελεν διότι ο σκοπός του δεν ήτο πως να διαρρυθμίσει τα οικονομικά του τόπου, αλλά πως δια των οικονομικών του τόπου να διαρρυθμίσει τα ιδία του οικονομικά. Δεν πιστεύετε; Ερωτήσατε αυτούς τους φίλους του εν Χανίοις αν δεν επέμεινε να γίνῃ Σύμβουλος, διότι κατεστράφη οικονομικώς, επρόκειτο δε να του διαμαρτυρηθώσιν πενήτηντα συναληθάματα. Ως εν επί πλέον επιχείρημά του έφερε το ότι θα κατώρθωνε να εξοφλήσῃ εν χρέος του προς την Κρητικήν Τράπεζαν δια το οποίον είχαν εγγυηθή ο Πρίγκιψ. Εις όλα αυτά προσετέθη η καταδιώξις, ήτις ενεργήτο λυσσώδως καθ' ημών εις τας εκλογάς. Δια της καταδιώξεως αυτής κατωρθώθη να ευρεθώμεν αντιμετώποι του Πρίγκιπος, ως και πας αντιπολιτευόμενος. Επιχείρησεν ο ίδιος ο Πρίγκιψ περιοδείαν συνουδουμένουσιν υπό του Μητροπολίτου - καθ' ην συνοφάντων ημάς ως εχθρούς της ενόσεως, ως συνεννοούμενους μετά της τουρκικής κυβερνήσεως να τη επιτρέψωμεν την αποβίβασιν στρατού εις την νήσον, ευθώς ως ηρχόμεθα εις την Αργήν. Ο Σεβασμιώτατος αναθεμάτισε πάντα Κρήτα όστις θα με εψήφισε. Εις ταύτα πάντα να απαντήσωμεν δεν ηδύναμεθα. Διότι το αποτέλεσμα θα ήτο φυλάξεις ένεκα της ελευθεριότητος εις την περιήληθῃ η ποινική δικαιοσύνη.

Δεν σας αναφέρω το ότι και πως εφυλακίσθην εγώ. Σας αναφέρω μόνον, ότι ο ιατρός κ. Μοιάτσος εις εκ των επισκεπτετέρων ανδρών της Κρήτης, συνελήφθη και καταδικάσθη ως ανένστιος και επικίνδυνος εις την δημοσίαν ασφάλειαν. Η πολιτική δικαιοσύνη δεν εξεφαλίσθη τούτον χάρις εις τον κ. Παπαρηγήν. Υπάρχουν όμως όργανα αυτού, ως ο πρόεδρος των Προτοδικών κ. Δημητρυακάκης και άλλος τις δικαστής του Ηρακλείου, υπερβάντα παν όριον φανατισμού. Αρκεί να σας πω, ότι και οι δύο ούτοι είναι κομματάρχαι. Ομιλών ανωτέρω περί της ποινικής Δικαιοσύνης ελησμούνησα να σας είπω ότι ο κ. Γιάνναρης θα καταδικάσῃ εις φυλάκισιν 18 μηνών, μας το είπεν τρεις ημέρας προ της δίξης ο πρόξενος της Αγγλίας. Την κατάστασιν ταύτην, της οποίας δεν σας έδωκα ούτε ωχράν ιδέαν, προσπαθήσαμεν να την διορθώσωμεν ειρηνικώς. Εξηγητήσαμε όλα τα προς τούτο μέσα. Υπεβάλλομεν πρώτον εις τον Πρίγκιπα προς ενός έτους αναφοράν δι' ης εξελέτο-

μεν αυτό τα παράπονά μας και του υπεικνύομεν, ο εν περιπτώσει καθ' ην δεν διορθωθή η κατάσταση, θα ευρεθή προς επαναστάσεως. Η Α.Υ. όμως εθεώρησε καλόν, αντί άλλης απαντήσεως, να υβρίσει τον πρόεδρον της Επιτροπής, όστις ήτο ο νυν πρόεδρος της Επαναστατικής Συνελεύσεως κ. Παπαγιαννάκης και να ειπή ότι σύνταγμα και νόμος είναι αυτός, τους Κρήτας δε τους θέλει να κύπτουν προς των αποφάσεων, οικειότητα και αν είναι αυταί. Κατόπιν της απαντήσεως ταύτης του Πρίγκιπος εθεωρήσαμεν καλόν να συγκροτήσωμεν εις τας δυτικάς επαρχίας συλλαλητήρια, προς απόδειξιν της δυνάμεώς μας, ην οι εν τη Αυλή εθεώρουν μικράν και όπως δηλώσωμεν, ότι κρητικός λαός ζητεί πλήρη και πραγματικήν την Ένωσιν.

Ηθελήσαμεν δια τούτου να αποκηρύσωμεν λύσιν τινά, την οποίαν επί καιρό υποστήριζεν ο Πρίγκιψ και η οποία υπό τον τύπον ότι θα έθετε την Κρήτην απέναντι της Ελλάδος εις την σχέσιν διετέλουσιν η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη απέναντι της Αυστρίας, επρόκειτο να δημιουργήσῃ προσωπικήν τινά ένωσησιν της Κρήτης και Ελλάδος, καθ' ην ένωσησιν εν Κρήτη θα υφίστατο ιδιαίτερος αντιβασιλικός θρόνος. Τούτον το Β. Θρόνον απεκηρύξαμεν ως μέλλοντα να δημιουργήσῃ προσκόμματα κατά της συμπληρώσεως της ενόσεως. Διότι πάντα εν γένει στενωπότερον δεσμόν μετά της Ελλάδος, έστω και μη φέροντα τον τύπον της προσωπικής ενόσεως, δεχόμεθα εν ανάγκη, ως προσεγγίζοντα προς την ένωσησιν ημάς.

Τα συλλαλητήρια ταύτα εγένοντο εν ταις επαρχίαις Χανίων και Αποκορώνου, έλαβον δε μέρος εις αυτά 7.500 περίπου. Μετά ταύτα μετέβημεν μετά τω κ.κ. Φούμη και Μάνου εις τας Αθήνας όπως είπωμεν τ' ανωτέρω εις την Κυβέρνησιν. Αυτή όμως ως ενθουσιάσθη, δε μας εδέχθη εις ακρόασις. Επιστρέψαντες ήλθομεν εις συνεννόησιν μετά του κόμματος του κ. Μιχαηλιδάκη, η οποία κατέληξεν εις τα εξής:

α) Να κληθή η παλαιά Βουλή, η οποία να καταργήσῃ τον περί τύπου Νόμον

β) Να κανονισθῃ και να εξασφαλισθῇ το συνέρχεσθαι

γ) Να αποδώσῃ εις τον λαόν τας δημοτικάς του ελευθερίας, το αιρετόν δηλαδή των Δημάρχων. Συγχρόνως εν τη Βουλή να γίνῃ δήλωσις της Κυβερνήσεως ότι ο τόπος θα εκυβερνάτο συνταγματικώς.

Θα ενεργούντο μετά ταύτα εκλογαί, θα ήρχετο η νέα Βουλή, η οποία θα εζήτει την αναθεώρησιν της αρμοστέας. Επιστρέψας όμως ο Πρίγκιψ έπεισε τον κ. Μιχαηλιδάκην να αναρέσῃ την συμφωνίαν, απειλήσας αυτόν εν εναντιού περιπτώσει, ότι θα τον παύσει της θέσεως του... υπαρχηγού της εθνικής ιδέας αφ'ετέρου δε διορίσας τον φίλον του κ. Ξανθοδιδην Σύμβουλον, αντί του κ. Βορεδάου.

Συγχρόνως προεκήρυξε τας εκλογάς και ητοιμάζετο προς περιοδείαν.

Εσχηματίσαμεν την πεποίθησιν ότι συνταγματικός αγών δεν ηδύνατο πλέον να διαταχθή, η εμφάνισις δε ημών εις τας εκλογάς τίποτε άλλο δεν θα εσήμαινε παρά, ότι συμπαιζόμεν εις την κωμωδίαν αυτήν, η οποία φέρει τους τύπους Συντάγματος, αλλ' η οποία είναι δεσποτισμός.

Υπλείπετο η προσφυγή εις την ένοπλιον βίαν, ήτις είναι δικαίωμα των λαών, των οποίων καταπατούνται, αι ελευθερίαι. Καθ' ην στιγμην εσκεφθημεν να προσφύγωμεν εις την ένοπλιον βίαν, ενομίσαμεν ότι δεν έπρεπε μόνον να περιορισθώμεν εις την επιδίωξιν σχετικών μεταρρυθμίσεων, αλλά να θέσωμεν επί τάπητος το ζήτημα της εθνικής αποκαταστάσεως.

- Αλλά διατί, κ. Βενιζέλε, εξελέξατε την ένωσησιν και όχι τας μεταρρυθμίσεις;

- Πρώτον διότι, ως σας είπουν η Κρήτη δεν δύναται να επαρκέσῃ ούτε προσωρινώς εις αυτόνομον πολιτεύμα. Δεύτερον διότι το οικτρόν ναύαγιον της Αρμοστέας εφθειρεν όλους τους παράγοντας της ευδοκίμησης άλλου προσωρινού πολιτεύματος και επομένως μάταιος θα καθίστατο ο αγών. Εξηραλλίζαμεν μόνον τας πολιτικάς ελευθερίας, εφυτοζώομεν δε υπό νέον πολιτικόν καθεστώς, περιέχον όλα τα σπέρματα της απογοησίας.

Από εξωτερικής δε απόψεως, α) Διότι φρονώ ότι η παρούσα στιγμή δεν είναι ακατάλληλος δια την ένωσησιν από πάσαν άλλην διεθνήν περίστασιν καθ' ην θα επρόκειτο να επιδιωχθή η λύσις του ανατολικού ζητήματος. Νομίζωμεν δε ημείς οι εν Κρήτη, ότι στοιχειώδεις εθνικών συμφέροντων επιβάλλει εις το Έθνος όπως ως θεμελιώδη αυτού εξωτερικήν πολιτικήν έχῃ την επιδίωξιν του κρητικού ζητήματος, σχετικώς προς το λοιπόν ανατολικόν και προ αυτού.

Το κρητικόν ζήτημα και εν συνειδήσει των πεπολιτισμένων λαών και εν τη γνώσει των ευρωπαϊκών Κυβερνήσεων και εν αυτοίς τοις πράγμασι, ένεκα των διηρηκτών αγώνων του Κρητικού λαού υπέρ ελευθερίας καθ' όλον τον λήξαντα αιώνα, έχει καταστήσει ωριμώτερον προς λύσιν, παρά οιοδήποτε άλλο τμήμα του πολυπλόκου ανατολικού ζητήματος. Του περιστατικού τούτου πρέπει να επωφεληθή το Έθνος, όπως επιδιώξῃ τα τούδε την οριστικήν λύσιν αυτού. Πάσα αναβολή της διευθετήσεως αυτού καλίστῃ οσημέραι ωριμώτερα προς επίλυσιν και άλλα τμήματα του Ανατολικού ζητήματος, ωρισμένως δε εις την τοιαύτην ωριμάνσιν προβαίνει γοργώ το βήματι καθ'εκάστην το Μακεδονικόν ζήτημα, το οποίον προ πέντε μόλις ετών καθυστερεί τόσο πολύ. Δεν δύναμεθα δε να φατασθώμεν μεγαλύτερον κίνδυνον εθνικόν παρ' εκείνον κατά τον οποίον αμφοτέρα τα ζητήματα Μακεδονικόν και Κρητικόν, θα ετίθητο συγχρόνως επί του τάπητος, προς διευθέτησιν. Ατάς τας ιδέας υποστήριζα και άλλοτε κατοι δε είναι αι διαβληθείσαι, ώστε να παρασταθώσιν ως ανθεωτικώς. Θεωρούμεν λοιπόν συμφέρον εθνικόν την χωριστήν και προγενεστέραν λύσιν του Κρητικού ζητήματος.

- Και τι ήλιπίσατε δια του κινήματος τούτου;

- Ηλιπίσαμεν και ελπίζομεν να πείσωμεν τας Δυνάμεις ηθικάς. Εξαιρουόντες ως επράξαμεν από του κινήματος της ενόσεως, τα μέρη τα κείμενα εντός της στρατιωτικής ζώνης και υποκείμενα εις την στρατιωτικήν κατοχήν της Ευρώπης, καταλαμβάνοντες δε αναμιάτως, όλα τα λοιπά μέρη της νήσου, διοργανώντες την διοίκησιν, υποκειμένην μεν εις Επαναστατικήν Συνέλευσιν, λειτουργούσαν δε εν ονόματι της Ελληνικής Κυβερνήσεως και κατορθώντες να ασφαλίσωμεν την τάξιν, θα επλάττομεν κατάστασιν πραγματικόν η οποία θα έθετε τας Δυνάμεις εντός του διλήμματος ή να αναγνωρίσουν η και να αναδεγθώσιν ταύτην σιωπηρώς ή να ανατρέψωσιν τα γενόμενα δια της βίας. Τούτο, το να ανατρέψωσιν τα γενόμενα δια της βίας είναι στρατιωτικώς αδύνατον, διότι τρεις εκ των Δυνάμεων είναι συνταγματικά και καθ'εσχόν κοινοβουλευτικά κράτη, των οποίων η κοινή γνώμη, ουδέποτε θα επέτρεπε πολεμικήν ενεργείαν, σκοπούσαν ουχί την κατάκτησιν κράτους, αλλά τον εξαγκαταισμόν των Κρητών, να βιουν αυτό αυτόνομον πολιτεύμα. Εφ' όσον δε αι Δυνάμεις δεν προσέφευγον εις την ένοπλιον βίαν, πιστεύομεν ότι συν τω χρόνω θα ηγαρχάζετο το καθεστώς της Αρμοστέας. Η επισήμως αναγνωρισίς των γενόμενων ηδύνατο να βραδύνῃ επί πολλά έτη, αλλά το τούτοτον δεν θα ήτο κακόν μέτρον, ως υποδεικνύει η προσάρτησις της Ανατολικής Ρωμυλίας. Πάντα ταύτα ήσαν δυνατά αν και τα λοιπά κόμματα προσεχώρουν εις το Κίνημά μας.

- Έχετε ήδη ελπιδας εις τούτο;

- Είχομεν πολλάς και βεβαίωσεις μάλιστα περί τούτου. Ένεκα όμως λόγων, μη δυναμένων να εκτεθείσιν, δεν προσήλθον μέχρι τούδε εις τον αγώνα εκ των άλλων κομμάτων όλοι εκείνοι, οι οποίοι προσεδόκαμεν ότι θα συμμετείχον αυτού, όταν εξήλθομεν εις το Θέρισον. Η προσέλευσις των ανηλθόντων εις άλλα κόμματα, καίπερ μίμητα αθρόα, ήρξατο, προσωργησάντων χτες του κ. Ζερβού, υποψηφίου βουλευτού και Μαστάλου, εξακολουθεί δε, προσελθόντων σήμερον, ως είδατε μόνονι σας, του κ. Παπιδάκη, ανήγοντος εις τον τρίτον κόμμα και του υερέως Μουρακωσκή, κουνδουρκού.

Οτι δε το κίνημά μας θα καταστή εντός ολίγου γενικόν, εγγυάται η εις τον πολιτικόν ορίζοντα εκ νέου εμφάνισις του κ. Σκαμνιάκη, όστις, ως σας είναι γνωστόν, επρότεινε εις τον εν Ηρακλείω συγκροτηθέν συλλαλητήριον, όπως πάντες οι Κρήτες ταχθώσιν εις το πλευρόν των επαναστατών.

Μαρτίου 1905

“Θέρισο”

- Πως έως τώρα έμειναν αμέτοχος της πολιτικής ο κ. Σφακιανάκης;

- Ο κ. Σφακιανάκης μετά την κλήθον του Πρίγκιπος εις την Κρήτην εκέφη ότι το έργο του ετελείωσε πλέον και απεσύρθη. Προσκληθείς υπό του Ηγεμόνος επανειλημμένως απήντησεν, ότι αν αυτός διηύθυνε την Κρήτην εις μίαν περίοδον προ της αναγνώσεως της ως ηγεμονίας, έπραξε τούτο, όχι διότι ήτο πολιτικός, αλλά διότι έβλεπε την πατρίδα του ωσαν καράβι παραδεδωμένον υπό τρικυμίας. Παρέλαβε λοιπόν αυτό το καράβι και έσπευσεν μαζί με τους άλλους Κρήτας να το προσαρμόση εις κάποιον λιμένα. Αφού κατώρθωσε τούτο, απεσύρθη εις την οιάαν του.

- Ωστε κάτι σημαίνει η εκ νέου εμφάνισίς του;

- Υποθέτω, ότι βλέπει πάλι την πατρίδα του καράβι παραδεδωμένον.

ΤΙ ΕΙΠΕ Ο κ. Φουμής

Εδώ ετελείωσεν η συνομιλία μου με τον κ. Βενιζέλον. Μεθ' ο απηυθύνθη προς τον παριστάμενον συναρχηγόν του κινήματος όστις μοι είπεν τα εξής:

- Δεν έχω τίποτε να προσθέσω εις όσα σας είπε ο κ. Βενιζέλος. Σας διηγούμαι μόνον το εξής. Βλέπω ότι το ζήτημα του βενιζελικού κόμματος καθίσταται δια την Κρήτην ό,τι το ζήτημα του Δреφουφός δια την Γαλλίαν, ότι αυτό το ζήτημα γίνεται πρόσκομμα εις την πρόοδον του τόπου μας, ότι εγκυμονεί επανάστασιν, εκέθηρην και επρότεινα εις τον κ. Βενιζέλον να υποχωρήση και ν' ανακηρύξωμεν άλλον αρχηγόν. Ηθέλαμεν να δοκιμάσωμεν και αυτό το φάρμακον. Ηθέλαμεν ακόμη να ιδώμεν αν η Πρίγκιψ πολεμά τον Βενιζέλον ή πάντα άνθρωπον, όστις εννοεί να πολιτευθή συνταγματικώς και να περιορίση τον απολυταρχισμόν. Συνφωνήσαμεν λοιπόν μετά του κ. Βενιζέλου να αποχωρήση και να αναδείξωμεν αρχηγόν τον κ. Σφακιανάκη. Μετέβην εις τον Πρίγκιπα και υπέβαλον την γνώμη μου. “Δέχεται ο κ. Σφακιανάκης” με ερωτά. “Αν μου είπη και η Υμετέρα Υψηλότης, είμαι βέβαιος ότι θα δεχθή”. Έστω γίνωμαι μαμμή των κομμάτων σας. Προσκαλώ τον κ. Σφακιανάκη. Αλλά δέχεται ο κ. Σφακιανάκης να του συντάξω εγώ το πρόγραμμά; “Δεν υποθέτω να το δεχθή αυτό Υψηλότης”. “Τότε πήγαινε, φύγε. Πήγαινε απ' εδώ...”.

Σας προσθέτω και εν άλλο. Με ερωτά κάποιος επιφανής Κρης φίλος του Πρίγκιπος. “Δεν έχετε υπομονή να περιμένετε ολίγον καιρόν ακόμη; Δεν έχετε πατριωτισμόν να υποφέρετε ολίγον καιρόν ακόμη τον απολυταρχισμόν, την κακοδιακίαν, την έλλειψιν δικαιοσύνης;”. Του απαντά: “Πως απαιτείτε παρ' ημών τον πατριωτισμόν αυτόν όντινα δεν έχετε σεις, τον πατριωτισμόν να μη μας αδικήται και μας εξωθήτε εις επανάστασιν;

- Κύριε Φουμή, ή Α. Υψηλότης μου έλεγε χθες ότι δεν ύβρισε τον κ. Παπαγιαννάκη, όταν του υπέβαλεν το γνωστόν υπόμνημα.

- Ο κ. Παπαγιαννάκης εδώ είναι. Ερωτήσατέ τον. Τι σας είπεν ο Πρίγκιψ κ. Πρόεδρε, όταν του εδώσατε το ψήριμα;

- Μας είπε, λέγει ο κ. Παπαγιαννάκης, ότι θα κάνη αυτός ότι θέλει και ότι πολιτεύμα, νόμους, Κρήτας τους κλωστοπωπάει αυτός. Μας έδιωξε δε φωνάζων: “Πηγαίνετε απ' εδώ, πηγαίνετε απ' εδώ”. Ντρέπομαι να τα πω όσα άλλα άκουσα.

- Απευθυνόμενος είτα και πάλιν προς τον κ. Βενιζέλον τον ερωτήσα:

- Και που συμπεριάνετε, να κατολήξη το κίνημα κ. Βενιζέλε τον ηρώτησα:

- Ακόμη δεν το γνωρίζωμεν. Αν όμως δεν αντέδρα η Ελληνική Κυβέρνησις ωρισμένως θα κατέληγεν εκεί, όπου σας είπα. Δια τούτο απευθύνωμεν προς αυτήν έργαρχον, δι' ου την εξωρίζωμεν να πάλση αντιδρώσα και να μη συμβουλεύη τα άλλα κόμματα να μη συμμετάσχουν του κινήματος.

- Εάν δεν συμμετάσχουν, τι θα κάμετε;

- Αυτό είναι ζήτημα το οποίον ούτε το γνωρίζωμεν, ούτε λέγεται.

- Εάν σας προτείνουν την κατάθελσιν των όπλων; Δεν επρόφθασα να τελειώσω την ερώτησιν μου και τρικυμία στόματα απήτησαν με μίαν φωνήν.

- Ποτέ.

- Και ο κ. Μάνος;

- Ούτε έπραξε να το ερωτήσατε.

Ο Α. Μιχελιδάκης, λίγες μέρες πριν μπουν στην ελληνική Βουλή οι Κρήτες

“Το αυτόνομον πολιτεύμα θα είναι ο σάραξ της εθνικής ιδέας”

Δεν απέμεναν παρά μόνο μερικές ημέρες για την είσοδο των Κρητών βουλευτων στο ελληνικό κοινοβούλιο (1η Οκτωβρίου 1912) και την ουσιαστική ένωση. Όμως κανείς δεν μπορούσε τότε να ξέρει τι θα συνέβαινε, καθώς η ιστορική αυτή εξέλιξη συνδέθηκε με το ξέσπασμα των Βαλκανικών πολέμων. Ο Αντώνιος Μιχελιδάκης, εκείνες τις ημέρες, έδινε συνέτευξη στην εφημερίδα “Καιροί” των Αθηνών κάνοντας έναν απολογισμό των 14 χρόνων της αυτονομίας, απορρίπτοντάς την, ενόψει της προοπτικής της Ένωσης. “Το αυτόνομον πολιτεύμα θα είναι η σάραξ της εθνικής ιδέας”, έλεγε. Και παράλληλα εξέφραζε την απογοήτευσή του για τη στάση των Προστατιδών Δυνάμεων. Τότε ήταν, για μια ακόμη φορά, πρωθυπουργός της Κρήτης. Και οι λόγοι του είχαν ιδιαίτερη σημασία.

Παράλληλα, εμμέσως, αναγνώριζε το ρόλο του μεγάλου πολιτικού αντιπάλου του Ελευθερίου Βενιζέλου, στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας, δηλώνοντας χαρακτηριστικά: “Η Ελλάς, ως εκ των γενομένων παρασκευών της, δεν θεωρείται πλέον ως όλος επουσιώδης παράγων εν τη δράση βαλκανική πολιτική”. Το δημοσίευμα των “Καιρών” ανέφερε:

“Χθες επεσκέφθη τον πρόεδρον της Κρητικής Κυβερνήσεως κ. Αντων. Μιχελιδάκη. Τον γηραιόν Μέντορα της Κρήτης εύρον αναπαυόμενον υπό τα σκιερά φυλλάματα του έναντι του ξενοδοχείου του κειμένου Δημοτικού Κήπου των Χανίων και ρεμβάζοντα. Η ώρα ήτο αφιερωμένη εις ησυχίαν προφανώς προς αντιστάθμισιν των κυβερνητικών κόπων. Αλλ' η δημοσιογραφική ανάγκη; Επέστη ο καιρός ο επιβάλλον να ακουσθούν και πάλιν αι σκέψεις και γνώμαι του προέδρου της Συνελεύσεως, του επιτρόπου των Εσωτερικών, Δικαιοσύνης και Δημοσίας Ασφαλείας, του αρχηγού της επαναστάσεως, της κεφαλής της Κρήτης-διότι όλους αυτούς τους τίτλους συγκεντροί επαξίως εν εαυτώ ο κ. Μιχελιδάκης, τους πλείστους μάλιστα παρά την θέλησιν του, καθ' όσον η προκεχωρημένη ηλικία του δεν επιτρέπει μεγάλην εξάντλησιν, οίαν απαιτούν αι πολυποίκιλοι εκ των αξιωμάτων του απορρέουσαι υποχρεώσεις. Και όμως ο πολίος γέρων υπομένων τα πάντα χάριν της πατρίδος, ουδέ την ανάγκην αυτήν, ήν εξεπροσώπει ο απεσταλμένος των “Καιρών” παρείδε. Και με την διακρίνουσαν αυτόν προθυμίαν και ευγένειαν προέβη εις τας εξής σημαντικωτάτας ανακοινώσεις απαντών εις τα ερωτήματά μου, επί του φλέγοντος εθνικού ζητήματος:

- Από της 24 του τρέχοντος μηνός Σεπτεμβρίου-ήρχισε λέγων ο κ. Μιχελιδάκης-εισερχόμεθα οι Κρήτες εις το πέμπτον έτος του προσωρινού πολιτευτικού ημών βίου. Λέγομεν προσωρινού, διότι ότε η Κρήτη εκήρυξε την ένωσιν της μετά της Ελλάδος, καιτόι έμενον ακόμη πάντα τα Ευρωπαϊκά στρατεύματα, εν τούτοις αι Προστάτιδες Μεγάλαι Δυνάμεις ου μόνον ηγήθησαν την πολιτικήν ταύτην μεταβολήν, αλλά και την επεβράβευσαν δια της γνωστής Διακοινώσεώς των της 15 Οκτωβρίου 1908, δια της οποίας μας υπισχυόντο ότι εάν εξακολουθώμεν τηρούντες την τάξιν, μετ' ευμενείας ήθελον αποβλέπει εις την συζήτησιν του ζητήματος δηλ. της ένωσεως.

Εκ της διαχωγής ταύτης των Προστατιδών προς την Κρήτην πάντες ηλπίζομεν ότι διευθετουμένων των ζητημάτων της Βουλγαρίας, της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης θα διηυθετείτο και το ημέτερον, το οποίον από ενός ήδη αιώνος είναι το θέμα διπλωματικών Ευρωπαϊκών συζητήσεων. Εν τούτοις όμως, διηυθετήθησαν τα ζητήματα ταύτα, και οι ατυχείς Κρήτες έμειναν επί του αυτού σημείου της προσωρινότητος.

Και δεν εφάνη μάλιστα αρκετόν εις τους αρμοδίους να αφήσουν τα πράγματα όπως είχαν, αλλά κατεβίβασαν την σημαίαν, αντί επικυριαρχίας ανεγνώρισαν το δικαίωμα της κυριαρχίας του Σουλτάνου επί της Κρήτης, έλυσαν το ζήτημα του όρκου των Μουσουλμάνων υπέρ αυτών, ηθέλησαν να μας στείλουν Καδήδες, και τέλος, ως απειλήθη εκ της πρασίνης Ιταλικής βίβλου, οι εν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταί των Δυνάμεων έκαμαν προτάσεις προς τους οικείους επί των Εξωτερικών υπουργούς των, να ανακληθώσιν οι Ελληνες αξιωματικοί εκ Κρήτης.

Εις τοιαύτην οπισθοδρόμησιν, αντί διευθετήσεως είχε φθάσει τότε το ζήτημα ημών, ένεκα των τυφλών ελπίδων, τας οποίας η Ευρώπη είχαν αποθέσει εις την διοίκησιν της Τουρκίας υπό των Νεοτούρκων. Ευτυχώς όμως αι απόπειραι αυταί δεν επαρχματοποιήθησαν

χάρεις εις το άγρυπνον και το επίμονον του Κρητικού λαού.

- Ο λαός, κύριε Πρόεδρε, φαίνεται τώρα απογοητευμένος; παρετήρησα.

- Τιοούτοι εξωτερικοί κλονισμοί βεβαίως συνετέλεσαν εις το να απογοητευθή ο Κρητικός λαός και να απολέση την ηθικήν δύναμιν, η οποία μόνη συγκρατεί πολιτείαν ταύτας άνευ κεφαλής και άνευ κύρους, οία η από του 1908 λειτουργούσα ημετέρα.

- Αι συστάσεις και αι συμβουλαί των Δυνάμεων, κύριε Πρόεδρε, είναι επίμονοι, ως γνωρίζετε, όπως η Κρήτη εξακολουθήσεται αυτονομούμενη.

- Μάλιστα, απήντησεν ο κ. Μιχελιδάκης. Αλλ' η δημιουργία μικρών ανεξαρτήτων πολιτειών, άνευ βάσεως εθνικής προς την οποίαν να δύνανται να στηρίζονται και να αντλήσιν την προσήκουσαν δύναμιν εις τας διαφόρους πολιτειακάς περιπετείας, είναι εσφαλμένη αντίληψις της ευρωπαϊκής διπλωματίας.

Και προσέθηκε με το πρόσωπον ερυθρούμενον επί τη αναμετρήσει των λόγων αυτών και με φωνήν προδίδουσαν την ψυχικήν αγανάκτησίν του:

- Πρέπει να γνωρίζωσιν οι πάντες όμως, ότι εάν μέχρι τούδε η Κρήτη θερμαινομένη από τον γνωστόν πατριωτισμόν της, δεν παρεξέτραπη εις πολιτειακάς ασχημίας ως συμβαίνει αλλαχού, δεν δυνάμεθα να εγγυηθώμεν ότι και εις το μέλλον παρατεινομένης της τοιαύτης πολιτειακής ανωμαλίας, δεν θα συμβώσι τοιαύται. Ιδού ο μόνος λόγος ο οποίος και τον λαόν του Κρητικών και τους ηγήτας αυτού παρεκίνησε να κάμωσι το τελευταίον επαναστατικόν κίνημα δια να αποτραπώσιν αι βλαβεραί συνέπειαι της τοιαύτης της πολιτείας καταστάσεως.

- Η αυτόνομος πολιτειακή κατάσταση, εξακολούθησε λέγων μου τεταραχμένος σχεδόν ο γηραιός πολιτευτής, την οποίαν εισηγούνται και επιδιώκουν οι εξ Αθηνών, υποστηριζόμενοι και υπό μέρος της εκεί δημοσιογραφίας, δεν αντιλαμβάνεσθε ότι ενέχει εν εαυτή πλείστους κινδύνους; Είναι ύπουλος νόσος, η οποία βραδέως μεν, αλλ' ασφαλώς κατατμήκει τον εθνικόν οργανισμόν μας μέχρι τελείας εξάντλησεως. Τας ευγενείς και γενναίας ορμάς και την πατριωτικήν αυτοθυσίαν διαδέχεται η αγενής πάλη των μικροσυμφεροτων και μικροφιλοδοξιών. Επειδή δε δεν υπάρχει το μόνον εθνικόν στήριγμα, εις το οποίον να ναυαγήσουν αι τοιαύται ευτελείς ορμαί, εκτρέπεται η αυτόνομος πολιτεία του αρχικού της προορισμού, και τα άγρια μίση και πάθη ταράσσουν την πολιτικήν νηνεμίαν, ενώ εις τους βράχους του ατομισμού ναυαγεί η ευγενής εθνική ιδέα.

Είνε δε πλήρης και τελεία η αυτονομία, όταν οι πραγματικοί εθνικοί δεσμοί οίτινες συνδέουν την Κρήτην προς την Ελλάδα διελύθησαν, αφού δεν ασκείται πλέον υπό του Βασιλέως το χορηγηθέν εις Αυτόν υπό των Δυνάμεων δικαίωμα να υποδεικνύη τον ρυθμιστήν του πολιτεύματος της Κρήτης.

- Αλλ' υφίστανται, κύριε Πρόεδρε, τόσα άλλα ενωτικά γνωρίσματα.

- Δεν το αρνούμαι. Τα λοιπά όμως ενωτικά γνωρίσματα, των οποίων κάμνει ήδη χρήσιν η Κρήτη, δεν είναι η απλοί τύποι, των οποίων η χρήσις κατά την έκφρασιν του Αγγλου υπουργού των Εξωτερικών σερ Εδουαρδ Γκρέυ, “αφέθη εις τους Κρήτας δια να παρηγορώνται με αυτούς ως παιδιά”.

Μετά τους ανωτέρω λόγους, τους οποίους μετά πόνου ψυχής μου απέτεινον ο πατριωτικώτατος πολιτευτής, η συνομιλία μας έφθασεν εις το ανακινούμενον επί τη προσεχει ενόρξει των εργασιών της Ελληνικής Βουλής ζήτημα της αποστολής των Κρητών βουλευτών εις Αθήνας.

- Κύριε Πρόεδρε, θα επιχειρήσουν και πάλιν οι Κρήτες βουλευταί να εισέλθουν εις την Ελληνικήν Βουλήν; τον ηρώτησα.

- Είναι αμετάτρεπτος η απόφασις της επαναστατικής συνελεύσεως αυτή, απήντησε. Προς τούτο μάλιστα, προσέθηκον, οι βουλευταί μας ειδοποιήθησαν εγκαίρως υπό του προεδρείου της Συνελεύσεως, και δεκα έξ εξ αυτών ανεχώρησαν ήδη και ευρίσκονται εις τας Αθήνας αναμένοντες. Εντός ολίγου θα αναχωρήσουν εκ Κρήτης και οι υπόλοιποι βουλευταί της αποστολής, τους οποίους, υποθέτω, δεν θα θελήσουν να εμποδίσουν ούτε πολεμικά των Δυνάμεων εν Κρήτη, ούτε η Ελληνική Κυβέρνησις εν Αθήναις. Εν πάση όμως περιπτώσει οι ήδη μεταβάντες εις τας Αθήνας βουλευταί είναι αρκετοί και δύνανται κάλλιστα να αντιπροσωπεύωσι τον Κρητικόν λαόν εν τω Ελληνικό Κοινοβούλιο.

- Εάν όμως, κύριε Πρόεδρε, η κατάστασις των πραγμάτων είναι τοιαύτη, ώστε να δεσμεύση την Ελληνικήν Κυβέρνησιν εν τη αυτή δυσχερεί θέσει, εν τη οποία εδέσμευσεν αυτήν και κατά τον παρελθόντα Μάϊον.

- Μα επί του παρόντος μας παρέχονται ελπίδες μεταβολής της Διεθνούς καταστάσεως μέχρι του προσεχούς Οκτωβρίου. Δεν θεωρούμεν όμως και αδύνατον, έστω και άνευ της μεταβολής αυτής, την είσοδον των βουλευτών μας εις το εν Αθήναις Κοινοβούλιον, διότι αφ' ενός ο αρχηγός του εθνικού κόμματος κ. Μαυρομιχάλης μας εδήλωσεν ότι υπευθύνως τους δέχεται αν ήρχετο αυτός εις την εξουσίαν, αφ' ετέρου δε η Ελλάς, ως εκ των γενομένων παρασκευών της, δεν θεωρείται πλέον ως όλος επουσιώδης παράγων εν τη δράση Βαλκανική πολιτική.

- Αλλά πρέπει πάντως, κύριε Πρόεδρε, να λαμβάνη τις υπ' όψιν την ενδεχομένην δυσμενή, δια τα εθνικά μας δίκαια τροπήν των πραγμάτων, παρετήρησα και πάλιν εγώ.

Ο γηραιός κυβερνήτης με προσέβλεψε τότε χωρίς να απαντήση τίποτε εις το ερώτημά μου. Και μετά μικράν διακοπήν, καθ' ήν εφάνη σκεπτόμενος, ως δια να σταθμίση, ούτω ειπείν, την εξωτερικεύσειν των στοχασμών του, μου είπεν εις τόνον φωνής σιγανής.

- Εν ή περιπτώσει και την φοράν αυτήν ήθελε ναυαγήση η πλήρωσις των δικαίων της Κρήτης, αφού το αυτόνομον πολιτεύμα θα είναι ο σάραξ της εθνικής ιδέας. Πρέπει τουλάχιστον οι ίδιοι εν αδρανεία, και επομένως εν εκμηδενίσει διατελούντες εθνικοί δεσμοί, όχι μόνον να επανέλθωσιν, όπως κατά το παρελθόν, προ του 1905, αλλά να γίνωσιν ισχυρότεροι και σφιγκτότεροι. Η απλή επάνοδος εις το παλαιόν αρμοστειακόν καθεστώς, αντίκειται εις το φρόνημα του Κρητικού λαού, διότι δεν είναι η μια οπισθοδρόμησις. Αι Προστάτιδες δε Δυνάμεις θα απαξιώσωσιν, ως πιστεύω να εμπαιξώσιν εις τοιούτον βαθμόν τον Κρητικόν λαόν, ώστε από του σημείου των πανηγυρικών αυτών υποσχέσεων να ανεχθώσι να ιδώσιν αυτόν οπισθοχωρούοντα.

Εγώ δεν δύναμαι τουλάχιστον να εννοήσω ευδοκίμησιν άλλως πλην της ένωσεως. Εν τούτοις μια ιδέα συσφιγξείως των εθνικών δεσμών, η οποία οπωσδήποτε θα ικανοποιεί προσωρινώς το φρόνημα του Κρητικού λαού και θα απεμάκρυνε τα κακά της απλής αυτονομίας ενυπάρχει παρά τισι των μετριοπαθεστέρων στοιχείων της νήσου.

- Δηλαδή, κύριε πρόεδρε;

- Η ιδέα της επεκτάσεως δηλονότι του δικαιομάτος του Βασιλέως από της υποδείξεως, εις τον διορισμόν του ανωτάτου άρχοντος της Κρήτης όστις να διοική την νήσον εν ονόματι του Βασιλέως. Επειδή δε συγχρόνως αι οικονομικαί δυνάμεις του τόπου είναι δυσανάλογοι προς τας πολλαπλάς και ποικίλας αυτού ανάγκας, δια να επαρκήση εις τα διάφορα έργα της προόδου και αναπτύξεώς του, επιβάλλεται, καθ' ό απαραίτητος, η αντικατάστασις του εγχωρίου στρατού, δι' Ελληνικού τοιούτου.

Και κ. Μιχελιδάκης καταλήγων μοι είπε:

- Ούτω έχουσι τα παρ' ημίν πράγματα εν πάση συντομία. Εν πάση περιπτώσει όμως η Κρήτη δεν είναι δυνατόν να μείνη εις αυτήν την μετέωρον κατάστασιν, ήτις θα καταντήση εις αληθή κυβερνησίαν και αναρχίαν. Την τοιαύτην δε κατάστασιν έχομεν καθήκον και ημείς οι Κρήτες και η επίσημος Ελλάς να εργασθώμεν να αποφύγωμεν πάση θυσία. Και εις τούτο τείνει πάσα η προσπάθεια των πολιτευομένων της Κρήτης. Αν δε και ο έτερος παράγων (η Ελλ. Κυβέρνησις) εργασθή συντόμως προς τον σκοπόν τούτον ελπίζομεν να εξέλθη εκ της παρούσης δοκιμασίας η Κρήτη αν μη πλήρως ικανοποιημένη αλλά τουλάχιστον διανύσασα βαθμούς τινάς εις την κλίμακα των εθνικών πόθων.

Μετά τους λόγους τούτους έληξεν η συνομιλία μας, και ο επιφανής της νήσου πολιτευτής με απειχαιρέτησεν όπως εισέληθ εις την αναμένουσαν άμαξάν του και μεταβή εις τα Κυβερνητικά γραφεία”.

Η σταδιακή κατάργηση της αυτονομίας από τους Κρήτες το 1912

Με τα ένοπλα συλλαλητήρια του Νοεμβρίου του 1911, από τα οποία εκλέγεται η πολυπληθής Επαναστατική Συνέλευση, που αντικαθιστά τη συνέλευση, ουσιαστικά αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Η προετοιμασία δεν γίνεται μόνο με πολιτικές ενέργειες, όπως είναι η προσπάθεια αποστολής των βουλευτών στην ελληνική βουλή, αλλά και διοικητικές παρεμβάσεις, όπως είναι η ψήφιση νόμων και η μετονομασία των οργάνων της Κρητικής Πολιτείας. Με τον τρόπο αυτό οι Κρήτες πολιτικοί παράγοντες ξεκινούν τη σταδιακή κατάργηση της κράτους της Κρήτης και των θεσμών του, εντάσσοντάς τους, έστω και μονομερώς, στην ελληνική κρατική λειτουργία.

Τα έγγραφα υπογράφονται στο όνομα του βασιλιά των Ελλήνων, ενώ φέρουν πλέον την ένδειξη «Βασιλείον της Ελλάδος». Η επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, όρος που επίσημα εκείνη την περίοδο δεν υπάρχει σε κανένα έγγραφο, ονομάζεται «Παράρτημα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως εν Κρήτη».

Στις 25 Νοεμβρίου 1911 καταργείται οριστικά η συνέλευση, όπως την γνωρίσαμε μέχρι τότε, και στη θέση της υπάρχει η Επαναστατική των Κρητών Συνέλευση. Στο πρώτο άρθρο του κανονισμού της, αναφέρεται ότι η συνέλευση «απαρτίζεται εκ των εκλεγθέντων πληρεξουσίων υπό των ενόπλων μέχρι σήμερα συλλαλητηρίων», βρίσκεται σε απαρτία όταν παρόντα είναι τουλάχιστο 80 μέλη της, ενώ «οι πληρεξούσιοι δεν δικαιούνται να ζητήσουν και λάβουν αμοιβή εκ του Δημοσίου Ταμείου». Όλες οι αποφάσεις, στο εξής, λαμβάνονται στο όνομα του κηρύγματος της Ένωσης του Σεπτεμβρίου του 1908.

Στις 30 Νοεμβρίου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως εν Κρήτη δημοσιεύεται το ψήφισμα της Επαναστατικής Συνέλευσης για την αποστολή των 71 βουλευτών στην Αθήναι, προσάθεται που είναι γνωστό ότι δεν είχε αποτέλεσμα, καθώς οι ξένες δυνάμεις συνέλαβαν τους 24 πρώτους που επεχείρησαν να αναχωρήσουν από το λιμάνι της Σούδας.

Παρά το γεγονός ότι από τον Οκτώβριο του 1911 στα επίσημα έγγραφα χρησιμοποιείται, αντί της Κρητικής Πολιτείας, η ένδειξη Βασιλείον της Ελλάδος, η Επαναστατική Συνέλευση λαμβάνει τη σχετική απόφαση αρκετό διάστημα αργότερα, στις 20 Ιανουαρίου 1912. Με το ίδιο ψήφισμα η βουλή παίρνει μια ακόμη ιστορική απόφαση, στο πλαίσιο της σταδιακής μονομερούς ένωσης με την Ελλάδα: Να υψώσει την Ελληνική Σημαία στα φρούρια Φιρκά, των Χανίων, και Κούλε του Ηρακλείου. Παράλληλα αποφασίζει όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι να δώσουν όρκο στο ελληνικό σύνταγμα και να όποιος αρνηθεί να απολυθεί.

Στη χρήση, πάντως του διακριτικού τίτλου «Βασιλείον της Ελλάδος», που χρησιμοποιείται στα επίσημα έγγραφα ανέδρασαν οι Προστάτιδες Δυνάμεις και στις 3 Φεβρουαρίου επέδωσαν ανακοινωθέν στην προσωρινή Επαναστατική Κυβέρνηση, σημειώνοντας ότι «οι Προστάτιδες Δυνάμεις θεωρούν τον τίτλο «Βασιλείον της Ελλάδος», συνοδευόμενον υπό των ελληνικών εμβλημάτων, ως αθέτησιν της συμφωνίας της από του 1908 εφαρμοζομένης, ότι Αύται θεωρούσι την αθέτησιν ταύτην ως άκυρον και μη γενόμενη και μη δυναμένη να φέρη προσβολήν εις το Καθεστώς, (status quo) το οποίον Αύται είναι στερρεώς αποφασισμένοι να διατηρήσωσι». Η κρητική κυβέρνηση δημοσιεύει τη διαμαρτυρία στην επίσημη εφημερίδα, κάτω από το διακριτικό του Βασιλείου της Ελλάδος, απαντώντας προφανώς μ' αυτό τον τρόπο στη νέα αρνητική παρέμβαση των μεγάλων δυνάμεων!

Μερικές μέρες αργότερα οι πρόξεντοι των Προστάτιδων Δυνάμεων επανέρχονται, με αφορμή περιστατικά βίας σε βάρος Μουσουλμάνων Κρητικών (αυτό το διάστημα είναι αλήθεια ότι υπήρχε έξαρση τέτοιων μορφής γεγονότων, με συχνές δολοφονίες, και η τουρκική κυβέρνηση προσπαθούσε να τα εκμεταλλευτεί, διαμορφώνοντας αρνητικά τη διεθνή κοινή για την Κρήτη). Η Διακρίση που επέδωσαν οι πρόξεντοι ήταν σε πολύ αυστηρό ύψος. Και φαίνεται ότι η βία σε βάρος μουσουλμάνων ήταν μόνο η αφορμή για τη νέα παρέμβασή τους. Το πιο σημαντικό, κι αποδεικνύεται από το περιεχόμενο του εγγράφου της διακρίσεως, είναι ότι η κρητική ηγεσία είχε επιλέξει στρατηγική κινήσεων με αναπόφευκτο στόχο την ένωση, κινήσεις οι οποίες πλέον είχαν ξεφύγει από τον έλεγχο των προστατών... Όπως η προσπάθεια αποστολής των βουλευτών στο

Η Επαναστατική Συνέλευση εξέλεξε στις 11 Μαρτίου 1912 τους 69 βουλευτές της δεύτερης αποστολής στην ελληνική Βουλή

ελληνικό κοινοβούλιο, που βρισκόταν σε εξέλιξη. «Κατ' εντολήν των κυβερνήσεών των», έγραφε η ανακοίνωση «οι Αντιπρόσωποι των Προστατιδων Δυνάμεων εν Κρήτη πληροφορούσι την Κρητική Κυβέρνησιν ότι η στάσις της επαναστατικής μερίδος προξενεί λίαν δυσμενή εις τους Προστάτιδας Δυνάμεις και ότι εάν ήθελε εξακολουθήσει (status quo) και ότι αν οι Κρήτες δεν δύναται να αυτοκυβερνώνται ειρηνικώς και άνευ κινδύνου της Ευρωπαϊκής ειρήνης, οι Προστάτιδες Δυνάμεις θα προβώσιν εις ενεργείας υπό το πνεύμα το οποίον δεν θα είναι εύνοον εις τους κρητικούς πόθους. Εν Χανίοις τη 13/26 Φεβρουαρίου 1912. Α. SCHEBOUNINE, Α. WRAPISLAW, BARD, CODOLINI, MISSIR».

Όπως θα παρακολουθήσουμε παρακάτω, η απειλή των δυνάμεων απαντήθηκε με εξίσου δυναμικό τρόπο από τον πρόεδρο της Επαναστατικής Συνέλευσης Α. Μιχαηλιδάκη. Και για να αποδειχθεί η αποφασιστικότητα των Κρητικών μπροστά στο στόχο της ένωσης, η συνέλευση των Κρητών κατάργησε και τυπικά, στις 3 Μαρτίου 1912, τη χωριστή κρατική οντότητα της Κρητικής Πολιτείας. Η συνέλευση, αναφερόταν στην απόφαση, «καταργεί τον θεσμόν της εν Κρήτη χωριστής από του λοιπού Βασιλείου Κυβερνήσεως». Με την ίδια απόφαση συγκροτούσε νέα Γενική Επιτροπή (βουλή) από τα εκατοντάδες μέλη της Επαναστατικής Συνέλευσης, με πρόεδρο τον και πρόεδρο της Επαναστατικής Συνέλευσης Μιχαηλιδάκη. Και καθόρισε, για τις 11 Μαρτίου, τις εκλογές για την ανάδειξη 3 βουλευτών από κάθε επαρχία οι οποίοι θα μετέβαιναν στην ελληνική βουλή. Η εκλογή αποφασίστηκε να γίνει από τα μέλη της Γενικής Επιτροπής. Παράλληλα καθόρισε ότι κάθε μήνα θα εκλέγεται νέα κυβερνήση (Επαναστατική Διοικητική Επιτροπή) για να διαχειρίζεται τα θέματα του νησιού.

Στις 11 Μαρτίου εκλέχτηκε η αντιπροσωπεία των 69 βουλευτών οι οποίοι θα αναλάμβαναν το βάρος της δεύτερης προσπάθειας εισόδου στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Στις νέες κινήσεις της κρητικής συνέλευσης οι δυνάμεις απάντησαν με μια ακόμη ανακοίνωση ότι ήταν αποφασισμένοι να μην επιτρέψουν την αλλαγή του καθεστώτος στο νησί. Και στο πλαίσιο αυτό ανέζησαν τις ναυτικές τους δυνάμεις στην περιοχή «δια να δηλωθή καλώς εις τους Κρήτας η θέλησις των ρηθισών Δυνάμεων ως προς τον σκοπόν αυτόν». Σε νέα απάντηση

στη διακρίση οι Κρήτες, δια της Επαναστατικής Διοικητικής Επιτροπής (πρόεδρος Γεώργιος Δασκαλογιάννης, μέλη Μ. Σγουρός, Ε. Παπαδερός, Α. Λιονάκης), δήλωσαν στις 7 Απριλίου στις δυνάμεις ότι δεν

πρόκειται να κάνουν πίσω από το δρόμο στον οποίο πορεύονται και δεν έμεινε άλλο τι από τη διεθνή αναγνώριση των κινήσεων των κρητικών κυβερνήσεων, και άρα την αναγνώριση της ένωσης.

Είμαστε αποφασισμένοι για την ένωση, απάντησε ο Μιχαηλιδάκης στις απειλές των «προστατών»

Στην απειλητική προς του Κρητικούς ανακοίνωση των Προστατιδων Δυνάμεων της 13ης Φεβρουαρίου 1912 απάντησε, στις 23 Φεβρουαρίου, ο Α. Μιχαηλιδάκης, ως πρόεδρος της Επαναστατικής Συνέλευσης. Η απάντηση γίνεται με ευγενή αλλά αποφασιστική γλώσσα, με την οποία ο γηραιός, ήδη τότε, πολιτικός, ξεκαθαρίζει ότι με όποιο τίμημα οι Κρήτες θα διεκδικούσαν την ένωση. Η απάντηση αυτή δείχνει και τον τρόπο σκέψης του κορυφαίου παράγοντα της εποχής, αλλά και την διάθεσή του να οδηγήσει τους Κρητικούς στην εκπλήρωση των στόχων τους, που δεν ήταν άλλο από την ένωση. Έγραφε, λοιπόν, ο Μιχαηλιδάκης:

“ΥΠΟΜΝΗΜΑ”

Μετά βαθυτάτης οδύνης ήκουσε σύμπασι ο Κρητικός λαός, ότι οι Προστάτιδες Δυνάμεις είνε αποφασισμένοι να διατηρήσωσι το εν τη από 13/26 Φεβρουαρίου ε.ε. ανακοινώσι Αυτών καθοριζόμενον καθεστώς, και ότι, αν οι Κρήτες δεν δύναται να αυτοκυβερνώνται, οι Προστάτιδες Δυνάμεις θα προβώσιν εις ενεργείας υπό πνεύμα δυσμενές προς τους Κρητικούς πόθους.

Οι παράγοντες παντός χωριστικού καθεστώτος εφάρτησαν επί τούτου, ώστε μ' όλον τον σεβασμόν, τον οποίον εμπνεύον εις τον Κρητικόν λαόν αι αποφάσεις των Προστατιδων Δυνάμεων και μ' όλον τον φόβον όν προκαλεί η απειλή, ότι υιοπέσωμεν εις την δυσμενείαν των, είμεθα ηγαρησμένοι να διακηρύξωμεν, ότι ζητούσι παρ' ημών τα αδύνατα. Η πολιτειακή εξέλιξις, ήτις εγένετο εν Κρήτη από του διορισμού του Πρίταγκησι Γεωργίου μέχρι του 1908, είχε τοιαύτην κατεύθυνσιν εκ μέρους των Προστατιδων Δυνάμεων, ώστε δια τον εκάστοτε γενομένων και εγγράφων ανακοινώσεων και βοηθητικών μεταβολών εν τω πολιτεύματι, ανεγνωρίζοντο οι πόθοι και τα εθνικά δίκαια των Κρητών. Κατά δε το 1908, ότε ο Κρητικός λαός σύσσωμος προσήρρωσε την πολιτικήν του πορείαν προς τα εν τω Αίμω τελειθέντα, κηρύξας την ένωσιν του μετ' της Ελλάδος, είχε πλήρη την συναίσθησιν και την βεβαίωτητά, ότι η πλησιέστατα προς το εθνικόν τέριμα φθάσασα εξέλιξις του θα διήνε ταχέως και οριστικώς πλέον, και το υπολειπόμενον ελάχιστον διάστημα. Αι τοιαύται ελπίδες έσπον την ενίσχυσιν των δια της διακρίσεως της 15/28 Οκτωβρίου του αυτού έτους, δια της οποίας εδίδετο η διαβεβαίωσις εκ μέρους των Προστατιδων Δυνάμεων, ότι θα προσέβλεπον μετ' ευμενείας εις την συζήτησιν του ζητήματος της ένωσης. Αλλ' αι ελπίδες μας αύται δεν επαχρηματοποιήθησαν. Εκτοτε δε ο Κρητικός λαός διέπειτο υπό του αυτοσχεδιασθέντος ενωτικού πολιτεύματος, αλλά το οποίον διαδοχικώς απεστερήθη τα υπολειθέντα αυτού γνωρίσματα. Ότω το πολιτεύμα αυτό εγένετο δια της κλειπίστου παρατάσεως του απλούς τύπος άνευ ουσίας, άφυγρον πτώμα, μηδεμίαν μηδέ ασφάλειαν μηδέ πρόδον, μήτε υλικήν, μήτε ηθικήν, παρέχον εις τον Κρητικόν λαόν, των τουούτων δ' ουσιαδών ελλείψεων του πολιτεύματος εγκαίρως έλαβον γνώσιν αι Προστ. Δυνάμεις. Τοιούτον είναι το καθεστώς, το οποίον αι Προστ. Δυνάμεις δια των τελευταίων διακρινώσεων των επιμένουσιν εις το να διατηρώσιν.

Αι επιβλαβείς δ' αύται συνέπειαι επί του πολιτειακού βίου του Κρητικού λαού, δια της πέραν της τριετίας παρόδου του χρόνου, εγένετον τόσο οδυνηρά και δυσπαλλάκτοι, ώστε υπό το κράτος αυτών η προκάτοχος Συνέλευσις ανεγνώρισεν ομοφώνως το επικίνδυνον της καταστάσεως, προς έγκαιρον δε πρόληψιν αυτών αυτόματων και απαραισκέαστων προήλθε το ενεστώσ κίνημα, του οποίου συμμετέχει ήδη σύμπασι ο Κρητικός λαός. Κατά το υπερτριετές από του 1908 και εντεύθεν χρονικόν διάστημα εγένετο η απόπειρα, καθωρισμένη και σκόπιμος, όπως είνε κατ'ήθειαν, ίνα απλώς αυτοκυβερνηθή η νήσος, διακοπτομένη επί άοριστον της τελειώσεως της πολιτειακής εξέλιξέως της. Αλλά το δοκίμιον τούτο τσοσούτον λαμπρώς απέτυχε, ώστε να εξενεχθώσιν εκ της απάτης εκείνοι, οι οποίοι επίστευον, ότι θα ήτο δυνατόν να σταματήσιν αυθικαίρετας ο ακατάσχετος ρουα των ιστορικών γεγονότων.

Ο Κρητικός λαός πολλάκις έσχε την ευκαιρίαν εν τω παρελθόντι, και μάλιστα και πιεζόμενος υπό του βαρέως ζυγού της τουρκικής κατακτησεως, και εν μέσω φρεϊπών και καταστροφών, να απολύσει αυτοδιοικήσεως, φροντίζων μόνον περί της προσωρινής υλικής του ευημερίας. Αλλ' ουδέποτε εγκατέλειπε το ιδανικόν του το εθνικόν. Εάν δε εις τοιαύτας πονηράς ημέρας, ότε μόλις θα ανέβαινε τας πρώτας βαθμίδας εις την κλίμακα της ελευθερίας, τοιαύτη αμοιβή των αγώνων του δεν θα εφάνετο ισάξιος προς αυτούς, πώς τώρα θα σταματήσιν εις το τέλος του πολιτειακού του σταδίου, απαρνούμενος το παρελθόν

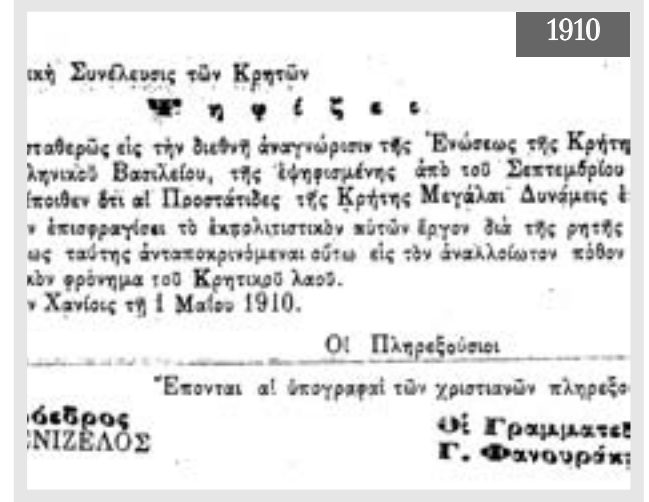
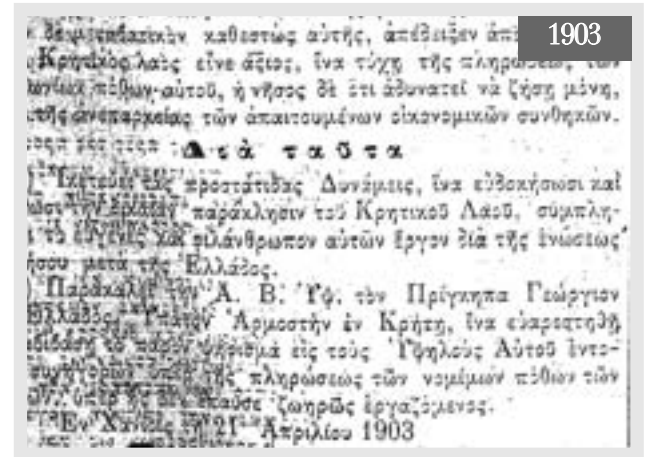
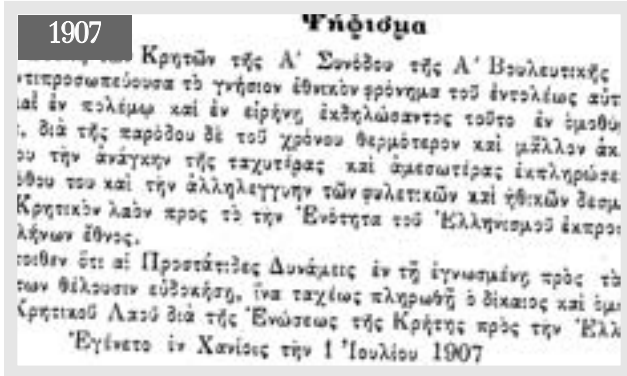
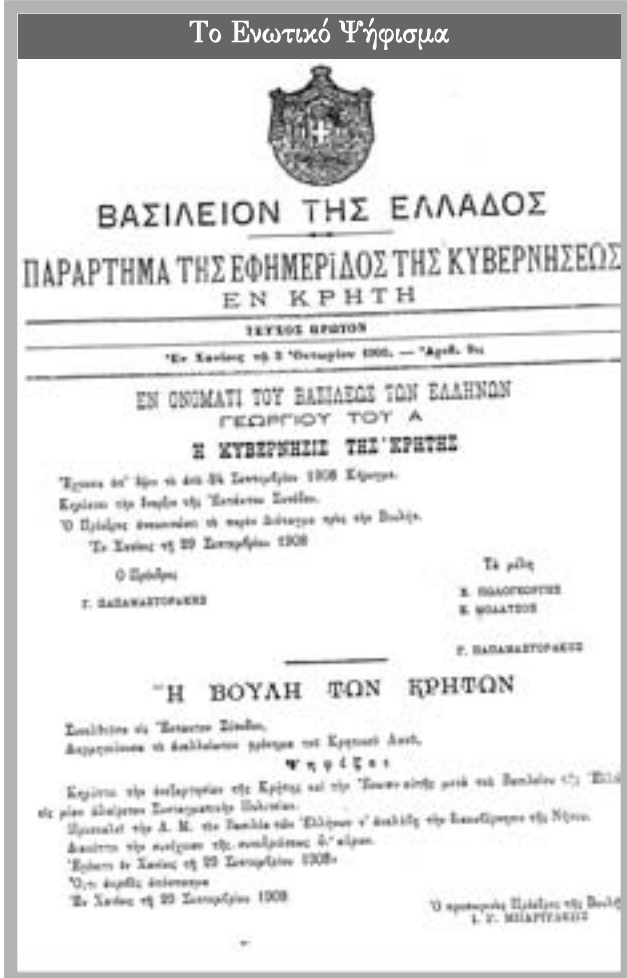
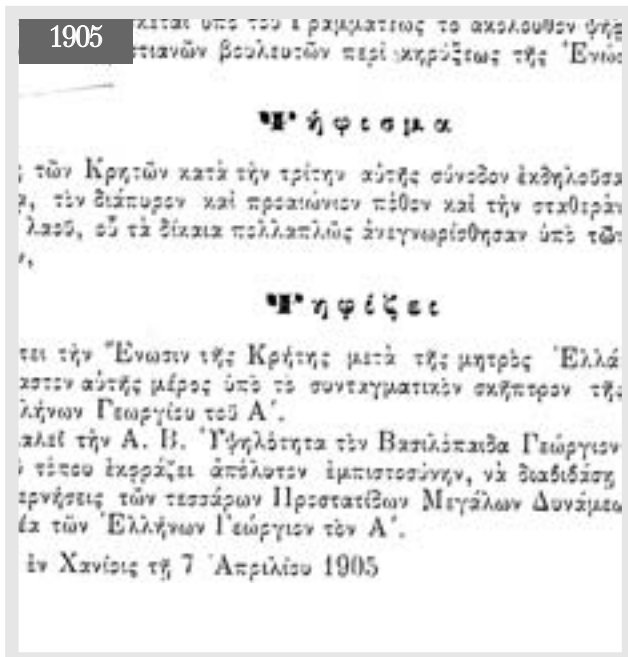
Η απόφαση της Επαναστατικής Συνέλευσης, του Ιανουαρίου του 1912, για την αναγραφή «Βασιλείον της Ελλάδος» σε όλα τα δημόσια έγγραφα. Με την ίδια απόφαση οι δημόσιοι υπάλληλοι καλούνται να ορκιστούν πίστη στο ελληνικό σύνταγμα. Παράλληλα αποφασίζεται υψωθεί η Ελληνική Σημαία στο Φιρκά και τον Κούλε

του και στηρίζω τον μέλλον του ου μόνον εις την αβεβαιότητα, την αδυναμίαν και την αμφιβολίαν, αλλά και εις αυτήν την καταστροφήν του.

Ο Κρητικός λαός έχει την πλήρη συναίσθησιν, ότι δια των παθημάτων του μεν είναι άξιος, ίνα τύχη της τελικής εκπληρώσεως των πόθων του· δια δε των εκάστοτε υπό των Προστατιδων Δυνάμεων δοθεισών αυτώ επαγγελιών, επικυρωμένων και υπό των πραγμάτων, δικαιοῦται να εμμένη ασάλευτος εις το εθνικόν ιδανικόν του. Αναγνωρίζει ο Κρητικός λαός το μέγεθος των ευεργετημάτων, τα οποία επεδιψήθησαν εις αυτόν υπό των Προστ. Δυνάμεων. Αλλά το καλήκρον του το επιτακτικόν, εις το οποίον οφείλει να μνήν αιώνητος· αι καθιερωθείσαι υπό του μακρού χρόνου παραδόσεις του· η συνεχής και αδιάσπαστος σειρά των πολλών και καταστρεπτικών αγώνων του· η αδιάσειστος πεποίθησις του, ότι η περαιτέρω διαβίωσις του, υπό αρνητικόν πολιτεύμα, πολιτεύμα μη φέρον ουδέν των στοιχείων εκείνου, τα οποία χαρακτηρίζουσι και συγκροτούσι τας γρησίας πολιτείας, ουδέ δυνάμενον να παράσχη εις αυτόν τα μέσα ίνα συμβαδιση προς τας απαιτήσεις του πολυμερούς νεωτέρου δημοσίου και ιδιωτικού βίου, τω είνε απολύτως αδύνατος· πάντα ταῦτα τω επιβάλλουσι την ανάγκην να εμμένη σταθερός εις την ληρθείσαν απόφασιν, ίνα επιτύχη στηρίζόμενος εις τα ανεγνωρισμένα και απαράγραπτα δίκαια του, την εκπλήρωσιν το εθνικου του ιδανικου και την απαλλαγήν του από του χωρισμού του ιδιαιτέρου του πολιτειακού βίου από του εθνικού, χωρισμού, ου αι συνέπειαι ου μόνον τήκουσι και μακρύνουσιν αυτόν, αλλά και προκαλοῦσι και τον κίνδυνον να απολέσῃ και αυτά τα στοιχεία, τα οποία είνε η βάση και το θεμέλιον υιοσθήποτε, έστω και της ατελειστάτης, πολιτειακής μορφής. Αὐτή είνε η γλώσσα της ειλικρινείας, την οποίαν οι αντιπρόσωποι του Κρητικού λαού οφείλουσι να τήρησασιν προς τους κρατικούς αυτούς προστάτας. Καθεστώς, το οποίον είνε τσοσούτον διάφορον και αντικειται τσοσούτον εμφανώς προς τας προσδοκίας και τας ελπίδας, τας οποίας λαός μόλις εξέλιθόν από τας συνεγείας του παρελθόντος καταστροφής, και πούθον τέλος να εύρη την ησυχίαν και την ανάπαυσιν, έχει συλλάβει εν τη διανοία του, δεν πρέπει να χρησιμεύσῃ ο τάφος, αλλ' ωφείλε να είνε το σχολείον, εις το οποίον να αναπτυθώσιν εν τη πολυμερεία αυτών αι ηθικαί και υλικαί δυνάμεις του πολυταθούς Κρητικού λαού.

Εν Χανίοις τη 22 Φεβρουαρίου/6 Μαρτίου 1912”.

Τα ψηφίσματα των συνελεύσεων για την Ένωση και άλλα σημαντικά έγγραφα

“Τοκισταί” και τοκογλύφοι θησαύρισαν παίρνοντας τις περιουσίες των φτωχών χωρικών δανειστών τους

Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, και σ' όλη τη διάρκεια της περιόδου της Κρητικής Πολιτείας, στην Κρήτη άλλαξαν χέρια ιδιοκτησίες χιλιάδων στρεμμάτων καλλιεργειών ή γενικότερα αγροτικών εκτάσεων, αλλά και αστικά ακίνητα. Οι ιδιοκτήτες τους, φτωχοί και ταλαιπωρημένοι από τις συνεχείς επαναστάσεις, εξαντλημένοι από τις κάκιστες συνθήκες διαβίωσης, έβλεπαν τα περιουσιακά τους στοιχεία, κληρονομιά από τους προγόνους τους, να χάνονται εξαιτίας μιας μικρής, σε σχέση με την αξία του ακινήτου τους και στις περισσότερες περιπτώσεις, οφειλής τους. Η κατάσταση ήταν δραματική σε όλη την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, κι αυτό μπορεί κανείς να το διαπιστώσει ρίχνοντας απλά μια ματιά στις εφημερίδες της εποχής, που κυριολεκτικά κατακλύζονταν από την αναγγελία δικαστικών προσφυγών των δανειστών απέναντι στους οφειλέτες. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εφημερίδες είχαν περίπου το μισό τους χώρο για την αναγραφή των αναγγελλομένων αγωγών και άλλων δικαστικών διαδικασιών κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων από τέτοιας μορφής υποθέσεις. Δεν ήταν λίγες οι φορές που τα έντυπα της εποχής κυκλοφορούσαν ακόμη και παραρτήματα, δικαστικά, όπως τα ονόμαζαν, προκειμένου να δημοσιεύσουν το σύνολο των αγωγών, στις οποίες προσφεύγοντες ήταν συγκεκριμένα πρόσωπα. Εύποροι της εποχής, έμποροι ή κτηματομεσίτες, είχαν την ευχέρεια να δανείζον με νόμιμο τόκο τους ρακένδυτους πολίτες και στη συνέχεια, εφόσον δεν μπορούσαν εκείνοι να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους, τους έπαιρναν μέρος ή όλη την περιουσία τους. Φυσικά δεν ήταν όλοι οι εύποροι μ' αυτή την αντίληψη, ούτε όλοι οφειλέτες είχαν αντικειμενικό πρόβλημα εξόφλησης των δανείων. Όμως φαίνεται πως οι περισσότερες περιπτώσεις αφορούσαν ουσιαστικά σε εκμετάλλευση των οφειλετών και πλουτισμό των δανειστών. Πολλοί από τους δεύτερους, σ' όλη την Κρήτη, βγήκαν πάμπλουτοι από την περίοδο αυτή...

Την εποχή εκείνη υπάρχει και ως αναγνωρισμένο επάγγελμα -με την έννοια ότι από τη νομοθεσία προσδιορίζονται τα φορολογητέα έσοδα του- αυτό του τοκιστή. Στο νόμο του Αυγούστου του 1908 περί της φορολογίας των επαγγελματιών αναφέρεται ότι «τοκισταί τοκίζοντες άνω των 15 χιλιάδων δραχμών» φορολογούνται «φόρον 32 δραχμάς, ασχέτως προς τον πληθυσμόν των πόλεων» στις οποίες ασκείται το επάγγελμα. Ο τόκος όμως ήταν απροσδιόριστος και προφανώς ήταν το πρώτο στοιχείο εκμετάλλευσης σε βάρος του ευρισκόμενου σε ανάγκη τοκίζομένου.

Το μέγεθος του προβλήματος δείχνει και το γεγονός ότι πολύ συχνά στην κρητική βουλή ερχόταν θέμα

ρύθμισης των οφειλών, με παράταση του χρόνου πριν αρχίσουν οι πλειστηριασμοί. Και σ' αυτές τις συνεδριάσεις οι καταγγελίες ήταν δραματικές. Πληρεξούσιοι μετέφεραν περιπτώσεις ανθρώπων που έχασαν όλη την περιουσία τους για ένα μικρό χρέος. Αυτό μπορούμε να το επιβεβαιώσουμε και με μια απλή ανάγνωση στις δικαστικές δημοσιεύσεις των εφημερίδων. Για παράδειγμα, στο έκτακτο δικαστικό παράρτημα της εφημερίδας «Αλήθεια» της 28ης Απριλίου 1901 διαβάζουμε πρόγραμμα πλειστηριασμού δανειστή από τη Σητεία για οφειλή 417,05 δραχμών, για την εξόφληση του οποίου βγαίνουν στον πλειστηριασμό ακίνητα πολλαπλάσιας αξίας: συνολικά 6 εκτάσεις με γεωργικές καλλιέργειες και μια σειρά από ερειπωμένα, όπως αναφέρεται, οικήματα κάποιου μουσουλμάνου κατοίκου της Βουτουφού!

Στη βουλή δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις με αφορμή τις οποίες οι πληρεξούσιοι κάνουν λόγο για τοκογλυφία, που γίνεται με την αξιοποίηση των κατά περιόδους νόμων. Το καλοκαίρι του 1901, μάλιστα, η βουλή προχώρησε σε παρέμβαση, παγώνοντας για μερικούς μήνες τους πλειστηριασμούς, μπροστά στον κίνδυνο να καταστραφούν δεκάδες μικροοφειλέτες που για αντικειμενικούς λόγους δεν μπορούσαν να εξοφλήσουν τα χρέη τους αμέσως, όπως ζητούσαν οι «τοκισταί».

Σε μια από τις συνεδριάσεις, με αφορμή τα δάνεια της Κρητικής Τράπεζας, ο πληρεξούσιος Ρεθύμνου Παύλος Σπανδαγάκης έθεσε το θέμα της καταστροφής των οφειλετών. «Εάν αφιεντο ελεύθεροι οι δανεισταί εν τη παρούση περιστάσει να εκποιώσι τας περιουσίας των οφειλετών, θα περιήρχοντο εις ολίγους μόνο όλοι αι εκτάσεις των γαιών των χωρικών οφειλετών. Και λέγω εις ολίγους διότι έχομεν παραδείγματα εκ τους παρελθόντος ότι εξεποιήθησαν περιουσία αι οποία αντεστάθμίζον αξίαν μεγαλύτεραν του εκατομμυρίου αντί 10.000 δρ. μόνον», έλεγε πολύ χαρακτηριστικά ο Σπανδαγάκης, που ήταν εισηγητής στο θέμα των χρεών, στη συνεδρίαση της 4ης Ιουλίου 1901.

Την αντίθετη άποψη υποστήριζε ο τότε πληρεξούσιος του Ηρακλείου, δικηγόρος στο επάγγελμα, και μέλος της κυβέρνησης, αργότερα, Εμμανουήλ Λογιάδης, που δέχτηκε μάλιστα κατηγορίες ότι υποστήριζε τους τοκιστές επειδή ήταν νομικός και τον συνέφεραν επαγγελματικά οι δικαστικές αγωγές. Για να δεχτεί, μάλιστα, την αυστηρή επίπληξη του επίσης Ηρακλειώτη πληρεξουσίου και παλιού μαχητή κατά των Τούρκων Ιωάννη Πολυξίγκη: «Νομίζω ότι δεν θα πάτε πλεία εις το Μαλεβύζι. Ηλθετε εδώ πέρα οι δικηγόροι για να σφάζετε τον λαόν δίχως μαχαίρι»

Δύο από τα δικαστικά παραρτήματα της «Αλήθειας» και μια σελίδα από την κανονική έκδοση της «Ιδης» με πλειστηριασμούς

Εύποροι Κρητικοί δάνειζαν με υψηλό τόκο, ασκώντας το επίσημο επάγγελμα του τοκιστή, και κυριολεκτικά θησαύρισαν, καθώς οι φτωχοί και ταλαιπωρημένοι από τις συνθήκες κάτοικοι, κυρίως των αγροτικών περιοχών, δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στα δανειά τους

Η απογραφή

Ο πληθυσμός των χωριών του

ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

	Αρρένες	Κάτοικοι	
		Θήλειες	Σύνολον
1. Πόλις Ηρακλείου	10241	9341	19582
2. Αγία Ειρήνη	21	14	35
3. Ακ-Τάμπια	96	110	206
4. Κατσαμπάς	196	196	392
5. Μακρύ Τοίχος	72	53	125
6. Μεσκινιά	504	570	1074
7. Μετόχι	333	288	621
8. Φορτέτζα	248	214	462
Μονή Αγίου Ματθαίου	3	1	4
Σύνολον	11714	10787	22501

ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΑΝΩΝ

1. Απάνω Αρχάνες	1290	1283	2573
2. Άγιος Βλάσις	71	68	139
3. Άγιος Σύλλας	59	45	104
4. Βαθύπετρο	20	1	21
5. Βασιλιές	93	84	177
6. Κάτω Αρχάνες	113	126	239
7. Μαλάδες και Γενάρνας	29	22	51
8. Μαραθίτης	12	5	17
9. Στεργιανός	4	2	6
10. Σύλαμος	22	6	28
Σύνολον	1713	1642	3355

ΔΗΜΟΣ ΔΑΦΝΩΝ

1. Δαφνές	492	458	950
2. Αθανάτοι	16	17	33
3. Βενεράτο	250	240	490
4. Γαλένι	9	1	10
5. Γέννα	7	-	7
6. Γούρνες	29	20	49
7. Δρακουλιάρης	28	17	45
8. Ζερβού Μετόχι	10	16	26
9. Κανλί-Καστέλλι	299	241	540
10. Καλού	16	9	25
11. Καρκαδιώτισσα	7	-	7
12. Κιλιτζή Μετόχι	3	5	8
13. Κόλαινα	4	-	4
14. Λαγουδάκι Μετόχι	3	1	4
15. Εηρολιά	6	4	10
16. Πιρούνη Μετόχι	4	3	7
17. Πύργος και Δουρδουτζή	31	26	57
18. Ρουκάνι	15	2	17
19. Σινάπι Μετόχι	5	5	10
20. Στειακού Μετόχι	12	10	22
21. Τζαγκαράκι Μετ.	8	8	16
22. Φοινικιά	72	40	112
Μονή Παλιανή			
Γυναικεία	4	33	37
Σύνολον	1330	1156	2486

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΜΥΡΩΝΟΣ

1. Άγιος Μύρων	608	597	1205
2. Αυγενική	254	243	497
3. Βούτες	291	295	586
4. Γιοφυράκια	57	40	97
5. Καλέσσα	247	262	509
6. Κεράσια και Βλαχιανιά	167	171	338
7. Πενταμόδι	114	95	209
8. Πετροκέφαλο	145	147	292
9. Πυργούς	208	228	436
10. Σίβα	127	142	269
11. Σταυράκια	290	285	575
Σύνολον	2508	2505	5013

ΔΗΜΟΣ ΚΡΟΥΣΩΝΑ

1. Κρουσώνας	879	874	1753
2. Άνω Ασίτες	196	193	389
3. Κάτω Ασίτες	345	355	700
4. Κιθαρίδα	73	76	149
5. Κορφές	280	311	591

6. Λουτράκι	92	137	229
7. Πρινιάς	181	167	348
8. Σάργος	127	155	282
Μονή Γοργολαίνη	7	-	7
Μονή Ιερουσαλήμ	16	3	19
Σύνολον	2196	2271	4467

ΔΗΜΟΣ ΤΥΛΙΣΙΟΥ

1. Τύλισσος	426	349	775
2. Αχλάδα	208	221	429
3. Γάζι	152	100	252
4. Γωνιές	208	231	439
5. Καβροχώρι	81	71	152
6. Καμάρι	86	89	175
7. Κεραμούτσι	28	16	44
8. Μονή	139	148	287
9. Ροδιά	313	293	606
Μονή Σαββαθιανά	9	-	9
Σύνολον	1650	1518	3168

ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ

1. Καστέλλι	377	400	777
2. Αγία Παρασκευή	62	61	123
3. Αμαριανών	176	196	372
4. Αποστόλοι	302	318	620
5. Ασκοί	142	141	283
6. Βαρβάροι	100	86	186
7. Γαλιανιά	16	12	28
8. Διαβαϊδέ	79	86	166
9. Ζωφόροι	104	106	210
10. Θραψανών	381	552	933
11. Καρουζανών	86	93	179
12. Καρδουλιανών	20	19	39
13. Κασταμονίτσα	179	208	387
14. Λαγού	23	29	52
15. Λιλιανών	73	63	142
16. Μουκάρων	200	196	396
17. Μπιτζαριανών και Τζήγκουνας	52	70	122
18. Ξειδάς	272	262	534
19. Πηγαϊδούρι	91	100	191
20. Σαμπάς	104	68	172
21. Σιγλαβεροχώρι	21	25	46
22. Σμάρι	230	256	486
23. Σπυριδιανών	11	10	21
Μονή Βιδιανή			
Καλλέργη	10	5	15
Σύνολον	3117	3362	6479

ΔΗΜΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

1. Παναγιά	292	284	576
2. Αρμάχα	55	51	106
3. Αυλή	23	16	39
4. Γεράκι	196	171	367
5. Έμπαρος	90	58	148
6. Θωμαδιανών	35	30	65
7. Καραβάδων	84	86	170
8. Κασάνοι	116	122	238
9. Κατωφύγι	60	80	140
10. Μαθιά	95	82	177
11. Μάρθα	116	127	243
13. Νιπηδιτός	120	134	254
14. Ξενάκος	119	120	239
15. Ρουσσοχώρια	16	28	44
16. Φρατί	52	58	110
Σύνολον	1613	1576	3189

ΔΗΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

1. Πισκοπί	375	400	775
2. Άγιος Γεώργιος			
Κόζαρη	18	17	35
3. Αϊτάνια	116	112	228
4. Άνω Βάθεια	10	-	10
5. Ανώπολις	159	221	380
6. Βορρού	56	44	100
7. Γάλιπε	73	69	142
8. Γαλίφα	151	153	304
9. Γούβες	319	368	687

10. Γούρνες	59	48	107
11. Εληρά	202	193	395
12. Καινούργιο Χωριό	81	102	183
13. Καλό Χωριό	234	260	494
14. Καρτερός	73	47	120
15. Κάτω Βάθεια	66	75	141
16. Κόζαρη	113	105	218
17. Μαφεζέ	14	16	30
18. Μπαμπαλή	30	22	52
19. Πρασά	27	24	51
20. Σγουροκεφάλι	158	169	327
21. Σελόπουλο	9	3	12
22. Σκαλάνι	189	187	376
23. Σκοτεινό	70	65	135
24. Σταμνοί	86	85	171
25. Χαρασό	73	44	117
Μονή Αγκαράθου	46	20	66
Μονή Ανωπόλων	4	-	4
Σύνολον	2811	2849	5660

ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΙΩΝ

1. Αγ. Παρασκευές	266	273	539
2. Άγιος Βασίλειος	189	201	390
3. Άνω Ασπρακός	8	-	8
4. Ασπίτσι	49	45	94
5. Βαρβάροι	177	153	330
6. Βόνη	69	69	138
7. Γαλατάς	11	-	11
8. Ζαγουριάνοι	20	24	44
9. Καταλαγάρι	96	89	185
10. Κάτω Ασπρακός	25	19	44
11. Κελλιιά	8	-	8
12. Κουνάβοι	254	238	492
13. Κώμες	44	33	77
14. Μελέσες	95	85	180
15. Πατσιδες	33	24	57
16. Πεζά	113	109	222
17. Σκυλοί	116	114	230
18. Φιλίσσα	6	2	8
19. Χουδέτσι	184	178	362
Σύνολον	1763	1656	3419

ΔΗΜΟΣ ΛΑΓΚΑΔΟΣ

1. Μοχός	753	860	1613
2. Αβδού	358	433	791
3. Αγία Φωτεινή	3	-	3
4. Γωνιές	229	238	467
5. Κερά	105	136	241
6. Κουτουλουφάρι	117	150	267
7. Κράσι	227	230	457
8. Λιμήν Χερσονήσου	79	54	133
9. Μάλλια	513	555	1068
10. Μετόχιον Αγίου Τάφου	7	1	8
11. Πισκοπιανών	88	76	164
12. Ποταμιές	200	232	432
13. Σφεντύλι	65	42	107
14. Χερσονήσος	199	198	397
Μονή Καρδιώτισσα	7	1	8
Σύνολον	2950	3206	6156

ΔΗΜΟΣ ΧΑΡΑΚΑ

1. Χάρακας	339	319	658
2. Άγιος Νικήτας	22	12	34
3. Άγιος Νικόλαος	51	42	93
4. Ακάματος	1	-	1
5. Αμυγδάλι	10	16	26
6. Αποίνι	11	-	11
7. Ασήμι	144	107	251
8. Αχεντριάς	185	184	369
9. Βαγιωνιά	136	131	267
10. Βελούλλι	3	-	3
11. Δαμάντρι	4	1	5
12. Δοράκι	12	-	12
13. Εθιά	103	98	201
14. Ζάμπρες	3	-	3
15. Καπετανιανά	160	137	297

του Ιουνίου

νομού Ηρακλείου το 1900

16. Κεφαλάδων	27	29	56
17. Κουμάσα	46	39	85
18. Λιγόρτυνος	23	5	28
19. Λούκια	70	65	135
20. Μεσοχώρι	180	168	348
21. Μουρνιά	58	52	110
22. Παρηνύμφοι	75	47	122
23. Πλακιδιώτισσα	12	7	19
24. Πλατανιάς	19	20	39
25. Πραιτώρια	58	44	102
26. Πρινιά	44	39	83
27. Πύργος	85	48	133
28. Ροτάσι	19	8	27
29. Στάβιες	81	72	153
30. Στέρνες	111	88	199
31. Σωκαράς	47	3	50
32. Φουροφάραγχο	65	62	127
Μονή Κουδουμά	29	-	29
Σύνολον	2233	1843	4076
ΔΗΜΟΣ ΣΚΙΝΙΑ			
1. Σκινιάς	148	173	321
2. Ανω Καστελλιανά	66	89	155
3. Βακιώτες	28	11	39
4. Γαρούπα και			
Κατσιάλι	42	10	52
5. Δεμάτι	132	120	252
6. Δραπέτι	51	66	117
7. Τρι	99	91	190
8. Καλύβια	110	89	199
9. Κάτω Καστελλιανά	93	96	189
10. Λαγούτα	13	5	18
11. Μαχαρά και			
Μιτσιτσιόρι	37	27	64
12. Μοναστηράκι	12	-	12
13. Παναγιά			
Τσουτσούρου	2	-	2
14. Τρουλωτή	14	2	16
15. Φαβριανά	56	62	118
16. Φιλίππου	13	-	13
Μονή Αγίων			
Αποστόλων	11	5	16
Σύνολον	927	846	1773
ΔΗΜΟΣ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ			
1. Αρκαλοχώρι	110	90	200
2. Αλάγρι	111	97	208
3. Αλητζανή	16	7	23
4. Αμουργιέλες	29	5	34
5. Αποσελέμι	15	2	17
6. Αρμανώγεια	3	-	3
7. Βιτσιλιά	12	-	12
8. Βουτουφού	47	40	87
9. Γάσι	25	2	27
10. Γουρνιά	40	18	58
11. Ζίντα	31	15	46
12. Καλό Χωριό	21	-	21
13. Καμάρες	4	1	5
14. Μυλιαρίσι	8	-	8
15. Μουσούτα	31	14	45
16. Μπαδιά και			
Αγία Σεμνή	19	-	19
17. Νίσπητα	4	-	4
18. Πάρτηρα	48	24	72
19. Πατσίδερος	92	113	205
20. Πισκοπή	11	2	13
21. Πυράθι	13	3	16
22. Στείρωνας	23	21	44
23. Τεφέλι	41	9	50
24. Χαλασό	26	11	37
25. Χανδρού και			
Πουλιά	37	-	37
26. Χουμέρι	8	5	13
Σύνολον	735	479	1214
ΔΗΜΟΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΥΣΕΩΣ			
1. Μεγάλη Βρύσις	158	149	307

2. Αγία Βαρθάρα	303	283	586
3. Άγιος Θωμάς	212	224	436
4. Αρδάχθια	66	72	138
5. Αρκαδι	7	2	9
6. Ατσιπάδες	15	5	20
7. Βαλί	13	12	25
8. Βοριάς	17	3	20
9. Βορού	8	-	8
10. Γκαγκάλες	24	5	29
11. Γραντό	1	-	1
12. Δούλι	15	6	21
13. Επάνω Άκρια	16	8	24
14. Τνια	13	4	17
15. Καβάλου	8	2	10
16. Κακό Χωριό	6	-	6
17. Κάτω Άκρια	3	-	3
18. Κάτω Μούλια	9	1	10
19. Κερατοκεφάλι	13	3	16
20. Κεφάλια	12	-	12
21. Κουτού	3	-	3
22. Λαράνι	39	12	51
23. Λούρες	19	6	25
24. Μαδέ	8	1	9
25. Μελισσοχώρι	8	-	8
26. Μωρέα	4	-	4
27. Παρθένι	16	17	33
28. Πρεβελιανά	51	67	118
29. Στόλι	30	26	56
30. Τσιφούτ.			
Καστέλλι	17	5	22
31. Χαράκι	14	2	16
Μονή Επανωσήφη	48	10	58
Σύνολον	1176	925	2101
ΔΗΜΟΣ ΓΟΥΡΓΥΝΟΣ			
1. Αμπελούζος	114	103	217
2. Άγιος Αντώνιος	34	27	61
3. Άγιοι Δέκα	283	272	555
4. Απόλυχνος	20	22	42
5. Βρέλι	4	4	8
6. Γαλιά	17	32	49
7. Καστέλλι	89	82	171
8. Κυρμούσι	4	-	4
9. Μητρόπολις	133	103	236
10. Μοίρες	141	99	240
11. Μονόχωρο	16	12	28
12. Μορώνι	4	-	4
13. Νταρογδιανά	14	18	32
14. Πλουτά	9	7	16
15. Ρουφάς	4	2	6
16. Σεφεριανά	8	-	8
17. Χουστουλιανά	161	169	330
Σύνολον	1055	952	2007
ΔΗΜΟΣ ΖΑΡΟΥ			
1. Ζαρός	524	449	973
2. Άγιος Νικόλαος			
και Βροντίσιον	5	-	5
3. Απομαρμά	38	34	72
4. Βορίζα	315	295	610
5. Γέργερη	461	445	906
6. Δρόσοι	29	14	43
7. Καλαθιανά	6	8	14
8. Κούρτες	12	-	12
9. Λουλουμάς	14	17	31
10. Μάκρες	56	45	101
11. Μούλια	79	69	148
12. Νίβρητος	84	87	171
13. Παλιάμα	23	14	37
14. Παναγιά	54	38	92
15. Πανασός	89	96	185
16. Σκούρβουλα	93	87	180
17. Φαρί	21	17	38
Σύνολον	1903	1715	3618
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΟΥ			
1. Πλάτανος	114	94	208

2. Άγιος Κύριλλος	80	75	155
3. Αληθινή	94	86	180
4. Αντισκάρι	156	151	307
5. Απεσωκάρι	83	77	160
6. Βασιλικά			
Ανώγεια	149	141	290
7. Βασιλική	142	151	293
8. Κανδήλα	93	91	184
9. Κουσές	137	151	288
10. Κρότος	91	89	180
11. Λίστραρος	46	46	92
12. Μιαμού	202	222	424
13. Μονόχωρο	28	24	52
14. Πέρι	87	85	172
15. Πετροκεφάλι	221	249	470
16. Πηγαϊδάκια	126	104	230
17. Πλώρα	163	148	311
18. Πόμπια	543	566	1109
19. Τρυπητά	24	17	41
20. Φλαθάκες	82	88	170
Μονή Απεζανών	47	16	63
Μονή Οδηγήτρια	26	2	28
Σύνολον	2734	2673	5407
ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ			
Τυμπάκι	741	702	1443
2. Άγιος Ιωάννης	67	58	125
3. Καμηλάρι	189	196	385
4. Κλήμα	113	117	230
5. Μάταλλα	10	4	14
6. Πιτσιδία	251	267	518
7. Σίβια	254	258	512
Σύνολον	1625	1602	3227
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΩΝ			
1. Βόρροι	257	269	526
2. Γληγοριά	102	108	210
3. Καλοχωραφίτης	26	21	47
4. Καμάρες	192	161	353
5. Λαγωλιό	53	52	105
6. Κισσοί	12	3	15
7. Μαγαρικάρι	179	187	366
8. Παναγία			
Καλυβιανή	11	7	18
Φανερωμένη			
(Ρηγιανά,			
Παππαδιανά,			
Σαββιανιά)	126	107	233
Σύνολον	958	915	1873

Το Ηράκλειο του 1900

Πανοραμική φωτογραφία του Ηρακλείου με το λιμάνι

Τα Λιοντάρια

Η Λότζια

Τα έργα στο τότε νέο λιμάνι

Ο μεγάλος και ο μικρό Κούλες

Τα Ενετικά Τείχη

Η Χανιώπορτα

Η Νομαρχία (Γυμνάσιον)

Οι ανασκαφές της Κνωσού

Φωτογραφίες της Κρήτης

Η Μονή του Άη Γιώργη του Απανωσήφη

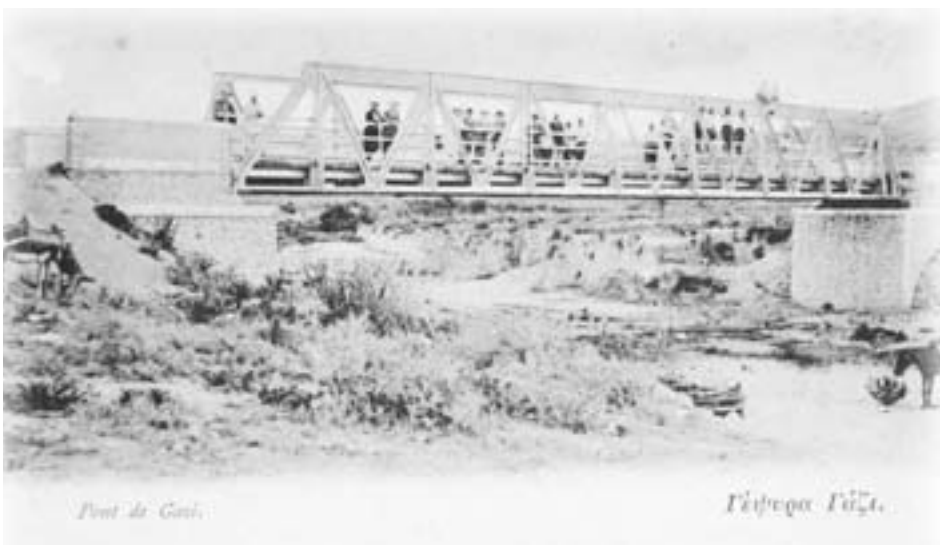
Η Μονή Τοπλού

Η Εκκλησία του Αγίου Τίτου στους Αγίους Δέκα

Το χωριό Ρογδιά

Γέφυρα στο Γάζι

Η Σπιναλόγκα

Η ζωή στην ύπαιθρο της Κρήτης

Αγροτική οικογένεια της Κρήτης

Στη βρύση

Στους Αγίους Δέκα

Πανηγύρι στη Βόνη

Άγγλοι και ντόπιοι στο Χουδέτσι

Ήχισταί Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι μαζί με κωροφύλακες

Οι Κρητικές Πόλεις το 1900

Η Χαλέπα των Χανίων

Ο Άγιος Νικόλαος

Η Νεάπολη

Η Ιεράπετρα

Το Ρέθυμνο

Η Στεία

Ιούνιος 1901. Έγγραφο Έβανς στην Κρητική Συνέλευση

«Χωρίς αμφιβολία, βρήκα το ανάκτορο του Βασιλιά Μίνωα»

Κι ένα αίτημα του αρχαιολόγου για την εξασφάλιση νέας χρηματοδότησης, μέσω της πώλησης αρχαίων αντικειμένων σε Ευρωπαίους ευπόρους!

Μπροστά στην Ιστορία βρέθηκαν οι βουλευτές του Κρητικού Κοινοβουλίου στην απογευματινή συνεδρίαση της 1ης Ιουνίου 1901. Ο Βρετανός αρχαιολόγος, Αρθούρος Έβανς, που είχε αρχίσει να γίνεται γνωστός στην Κρήτη για τις ανασκαφές του, ανακοίνωνε χωρίς καμιά επιφύλαξη ότι βρήκε το ανάκτορο του βασιλιά Μίνωα, στη θέση «Κεφάλα» της Κνωσού. Η εντυπωσιακή και ιστορική ανακοίνωση του αρχαιολόγου προκαλεί συγκίνηση στους πληρεξουσίους και πριν από όλους στον πρόεδρο της Κρητικής Συνέλευσης Αντώνιο Μιχελιδάκη, που είναι φιλόλογος και μπορεί καλύτερα από πολλούς άλλους να αξιολογήσει την ανακοίνωση του Έβανς, ο οποίος αισιοδοξεί ότι στη συνέχεια των ανασκαφών μπορεί να βρει και το Λαβύρινθο! «Ουδμία πλέον υφίσταται αμφιβολία ότι ενταύθα έχομεν το κατά παράδοσιν Ανάκτορον του Βασιλέως Μίνωος και ίσως εν ταύτω τον Λαβύρινθον», αναφέρει χαρακτηριστικά, πριν παρουσιάσει τα ευρήματα, αλλά κι ένα αίτημα που έχει προς τη Βουλή.

Ο πρόεδρος Α. Μιχελιδάκης κάνει λόγο για σπουδαίο έγγραφο και προτείνει η Βουλή να συγχαρεί τον Έβανς «ο οποίος πρώτος έγγινεν εισηγήτης του φιλολογικού αυτού έργου, δια του οποίου η Κρήτη αποδεικνύεται ως το κέντρον του πολιτισμού και το διάμεσον δια του οποίου ο πολιτισμός ο Ασιατικός δια της Κρήτης μετεβιβάσθη εις την Ευρώπην».

Αντίστοιχες είναι οι αναφορές άλλων βουλευτών. Όμως κάποιος ακούν με επιφύλαξη την αναφορά Έβανς, όχι φυσικά γιατί αμφισβητούν το συμπέρασμα του ότι βρήκε το ανάκτορο του Μίνωα, αλλά γιατί ο αρχαιολόγος με την έκθεσή του καταθέτει κι ένα αίτημα: να του δώσει άδεια η Βουλή ώστε να μεταφέρει στην Ευρώπη μερικά από τα αντικείμενα που είναι διπλά ή τριπλά και να μπορέσει να εξασφαλίσει, έτσι, χρήματα με δωρεές ευπόρων Ευρωπαίων και να συνεχίσει την ανα-

σκαφή. Μ' άλλα λόγια, ο Έβανς ζητούσε να κάνει ιδιοκτησία του μερικά αρχαία αντικείμενα, που υποστηρίζει ότι ως διπλά ή τριπλά δεν είναι απαραίτητα για το μουσείο, και να μπορέσει να τα διακινήσει εξασφαλίζοντας χρήματα για την ανασκαφή. Τελικά η Βουλή παραπέμπει το αίτημα στην αρμόδια επιτροπή της Βουλής, αλλά είναι άγνωστο αν δόθηκε στο μεγάλο Έβανς τελικά η άδεια να διακινήσει αρχαία αντικείμενα ώστε να εξασφαλίσει χρηματοδοτήσεις.

Η ιστορική, σε κάθε περίπτωση, επιστολή του σημαντικού αρχαιολόγου και ανασκαφέα της Κνωσού, ανέφερε:

Προς τον κ. Πρόεδρον της Κρητικής Συνελεύσεως

«Ο Κύριος Αρθούρος Ι. Έβανς, Μέλος της Βασιλικής Εταιρίας και Αντιπρόεδρος της Ελληνικής Εταιρίας και της Εταιρίας των Αρχαιολόγων του Λονδίνου, έχει την τιμήν να παρακαλέσει τον Κύριον Πρόεδρον της Κρητικής Συνελεύσεως να ανακοινώσει εκ μέρους αυτού εις την Συνέλευσιν ότι επεράτωσε την δευτέραν περίοδον των ανασκαφών αυτού εν τω μεγάλω οικοδομήματι, το οποίον απεκάλυψεν εν Κνωσώ επί του ιδιοκτήτου αυτού χώρου της Κεφάλας. Ουδμία πλέον υφίσταται αμφιβολία ότι ενταύθα έχομεν το κατά παράδοσιν Ανάκτορον του Βασιλέως Μίνωος και ίσως εν ταύτω τον Λαβύρινθον.

Αι ανασκαφαί απεκάλυψαν τους τοίχους του περιβόλου, τας θύρας, τους θαλάμους και τας αποθήκας αυτού, αυτόν τον θρόνον και την αίθουσαν του Συμβουλίου και εσχάτως τα μέγαρα των αρχαίων βασιλέων μετά των μεγάλων κλιμάκων και στοών αυτών, εν κεφαλαίω λείψανα αρχιτεκτονικά μοναδικά της αρχαϊκής εποχής, τα οποία υπερβάλλουσι κατά πολύ εις μεγαλίον και ενδιαφέρον παν ό,τι είνε γνωστόν μέχρι σήμερον εν Τίρυνθι και Μηνύταις.

Επί πλέον ευρέθησαν χιλιάδες διαφόρων αντικειμένων, αγγείων μαρμαρίνων και εξ οπτής γης, αναγλύφων, τοιχογραφιών, εγγλύφων, κοσμημάτων εξ ελεφάντου και κρυστάλλου, ολόκληρος σειρά αποδείξεων, αίτινες θα καταστήσωσι σαφές του λοιπού ότι η κατά παράδοσιν τέχνη του Δαιδάλου υπήρξεν εδώ πράγματι, και άτινα θα καταστήσωσιν αναγκάσιν εις τους περιηγητάς πάσης χώρας την επίσκεψιν της Κρήτης, ως κοιτίδος του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η μεγαλύτερα ανακάλυψις είνε γνωστή. Είνε συλλογία ολόκληροι πινακίδων εξ αργίλλου επιγεγραμμένων δια τινος γραφής προϊστορικής, ήτις αποδεικνύει ότι η γνώσις των γραμμάτων ήτο ήδη διαδεδομένη εν Κρήτη τουλάχιστον 600 έτη προ της χρονολογίας της πρώτης φοινικικής επιγραφής.

Αλλ' υπολείπεται ακόμη να γίνωσι

Ο Έβανς (αριστερά) στη Κνωσό την περίοδο των ανασκαφών. Φωτό από το βιβλίο του Μανόλη Δουλγεράκη «Επιστροφή στο Μεγάλο Κάστρο»

πολλά ίνα συμπληρωθούν αι ανασκαφαί κατά τρόπον αντάξιον του επιχειρήθέντος έργου και αι δαπάναι της ανασκαφής ανέρχονται ήδη εις πλείονας των 80,000 φράγκων. Του ποσού τούτου μέρος εγένετο δυνατόν να συλλεχθή δια δημοσίας εγγραφής εν Αγγλία, αλλά πλέον του ημίσεως έμεινεν εις βάρος του κ. Έβανς. Πριν ή κάμη νέαν έκκλησιν εις την ελευθεριότητα του Αγγλικού δημοσίου δια μέσου του Cretan Exploration Fund ο κ. Έβανς ποιείται έκκλησιν εις την αγαθήν θέλησιν των αντιπροσώπων του Κρητικού λαού, όπως διευκολύνωσι τας προσπάθειάς του, παραχωρώντες αυτά δείγματα

τινά εκ των χιλιάδων των ευρεθέντων αντικειμένων, ίνα υπεκαλύψη ολίγον το ενδιαφέρον των συμπολιτών του. Εάν ήτο δυνατόν να τω δοθώσι μόνον ολίγα τινά δείγματα των επιγεγραμμένων πινακίδων, των οποίων τόσον μεγάλην ποσότητα συνέλεξε, και τινά διπλά αντικείμενα και δείγματα τινά εκ τω άλλων αντικειμένων, άτινα εισίν άχρηστα εις το Εθνικόν Μουσείον, θα έδιδεν εις την εκκλησίαν του μίαν επικαιρότητα, της οποίας νυν στερείται, και συγχρόνως τούτο θα ήτο σημαντικόν κέρδος δια την επιστήμην.

Ο κ. Έβανς είνε ηναγκασμένος να ποιήσεται την ευλαβή αυτήν έκκλησιν

προς την γενναιότητα της Συνελεύσεως και της Κυβερνήσεως της Κρήτης, διότι κατά την κατά γράμμα ερμηνείαν του προσωρινού νόμου την δοθείσαν υπό της Κυβερνήσεως, αυτά τα διπλά αντικείμενα και εκείνα των οποίων τα Εθνικά Μουσεία δεν έχουσιν ανάγκην και τα οποία και εν Ελλάδι και αλλαχού δύνανται να παραχωρηθώσιν εις εκείνους, οίτινες καταβάλλουσι τας δαπάνας των ανασκαφών, κρατούνται αωφελώς εν τη Νήσω, πληρούντα τας αποθήκας ή και καταστρεφόμενα επί τόπου.

1908

Ο Στ. Ξανθουδίδης καταγράφει τα νέα ευρήματα

Την πορεία των ανασκαφών στην Κνωσό περιέγραφε ο τότε έφορος Αρχαιοτήτων Στέφανος Ξανθουδίδης, με έκθεσή του που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Τα Παναθήναια", το 1908. Τμήμα αυτής της έκθεσης αναδημοσιεύουμε:

"Σπουδαιόταται είναι αι αρχαιολογικά εργασία αι γενόμεναι εν Κρήτη κατά το τρέχον έτος 1908. Αι περί αυτών ειδήσεις αι δημοσιεύμεναι εναύθα στηρίζονται επί αυτοψίας και επί ανακοινώσεων γενομένων ήδη υπό των εκτελεσάντων τας εργασίας αρχαιολόγων ή και επί σημειώσεων ευμενώς παραχωρηθεισών μοι υπό των ιδίων.

Α' ΚΝΩΣΟΣ

Δια της γενναίας υποστηρίξεως των εν Αγγλία φιλαρχαίων ηδυνήθη ο κ. Ελλάδω να εκτελέση κατά το έτος τούτο εν Κνωσώ πολλαπλήν και σπουδαιάν εργασίαν έχων εις το έργον τούτο την συνδρομήν του βοήθου του κ. I. Mackenzie και των δυο αρχιτεκτόνων Θεοδώρου Fyfe και Χριστιανού Doll.

α) Το μικρόν Ανάκτορον-Τα δύο του Ιερά.-Το περίφημον λίθινον ρυτόν.

Δυτικώς του μεγάλου Ανακτόρου είχεν ήδη αποκαλυφθή σημαντικόν οικοδόμημα συνδεόμενον προς το Ανάκτορον δια πλακοστρώτου οδού-της αρχαιστάτης οδού της Ευρώπης. Το οικοδόμημα αυτό ή παράφημα του Ανακτόρου περιείχεν Ιερόν (Shrine), εν ώ ευρέθησαν ακατέργαστοι τινες κροκαλοπαγείς λίθοι ανθρωπόμορφου, πιθανώς ειδώλα πνα (fetiches) αχειροποίητα. Τα ειδώλα ανήκουν εις την παρακμήν του Μινωϊκού πολιτισμού και εις την εσχάτην περίοδον του οικοδομήματος, καθ' ήν τούτο προσηρμόσθη εις τας ανάγκας πτωχοτέρων κατοίκων, οίτινες τα πρώην ευρύχωρα διαμερίσματα του οικοδομήματος ετροποποίησαν και εσμίκρυναν. Η προς

το ανατολικόν όμως άκρον αίθουσα με το περίστυλόν της και την παράπλευρον κιονοστιχίαν είναι αντάξια Ανακτόρου. Με πολλάς δυσκολίας δια τον υπάρχοντα ενταύθα ελαιώνα, την βαθείαν επίχλωσιν και το σκληρόν του εδάφους, το οποίον μέχρι βάθους τινός καταλαμβάνετο υπό οικιών ελληνορωμαϊκής εποχής, εξηκολούθησεν η ανασκαφή του οικοδομήματος, και μολοντί η ανασκαφή δεν ετελείωσεν ακόμη, διότι το οικοδόμημα εξακολουθεί προχωρούν νοτιοανατολικά, το ανασκαφέν κτίριον καταλαμβάνει επιφάνειαν υπέρ τας τρεις χιλιάδας τετραγωνικών μέτρων, και έχει πρόσοψιν περίπου 40 μέτρων. Εκ των τεσσάρων λιθίνων κλιμάκων η μια αποτελείται από δυο πτέρυγας, φαίνονται δε

σημεία και της τρίτης, εξ ου έπεται ότι υπήρχε τουλάχιστον και δεύτερος όροφος του οικοδομήματος. Τα ανωτέρω δεικνύουσι κατοικίαν σημαντικήν, πιθανώς Ανάκτορον Πρίγκιπος ή Μεγιστάνος της Μινωϊκής εποχής και δια τούτο εκλήθη Μικρόν Ανάκτορον.

Τα κινητά πράγματα τα ευρεθέντα εν τω Μικρώ Ανακτώρω αποδεικνύουσιν ότι η θεμελίωσις αυτού πρέπει να τεθή εις το τέλος της Μεσομινωϊκής εποχής ή τας αρχάς της υστερομινωϊκής ήτοι κατά την 17 εκατονταετηρίδα προ Χριστού. Μοναδικού χαρακτήρος σφραγίς φέρουσα εις αμφοτέρας τας όψεις γράμματα του αρχαιότερου γραμμικού συστήματος ευρέθη ενταύθα. Εν πλήρινον αγρείον με υψη-

λόν και προς τα οπίσω καμπτόμενον λαϊμόν αντιπροσωπεύει νέον όλως τύπον και φέρει εν αναγλύφω εν εκατέρα πλευρά τρεις πατύρους εξηρημένους από σταυροσχήμου θηλειάς και έχει γραπτούς ιχθύς μεταξύ.

Δωμάτιον του Μικρού Ανακτόρου με δύο τετραγώνους στύλους, οι οποίοι τόσον συγνά συνευρίσκονται με αντικείμενα θρησκείας, και η πλησίον εύρεσις ιερών αντικειμένων αποδεικνύουσιν ότι το κύριον Ιερόν του οικοδομήματος ευρίσκετο ενταύθα. Τα Ιερά αυτά αντικείμενα είναι λιθινή βάσις βαθυιδωτή με κοιλότητα τετραγώνων άνω, εν τη οποία εγομφούτο ο κορμός του λατρευτικού διπλού πελέκεως, όπως έχομεν εξ Αγίας Τριάδος, και δυο ρυτά σχήματι προς σπονδάς ήτοι εν πλήρινον κοιλόν εν σχήματι κεφαλής ταύρου και το σπουδαιότερον έτερον ρυτόν εν σχήματι πάλιν κεφαλής ταύρου αλλά λιθινον τούτον εκ στεατίτου.

Η μεγάλη ανατομική ακρίβεια εις την απεικόνισιν της κεφαλής, η άκρα λεπτότης και το περίτεχνον και επιμελημένον της εργασίας είναι μοναδικά, και καθιστώσι το ρυτόν αυτό μνημείον πρώτης τάξεως και λαμπρόν δείγμα της τελειότητος, εις ήν είχε φθάσει η πλαστική εν τη Μινωϊκή εποχή. Η υπέρ του ρώθωνας του ζώου γραμμή είναι εμβεβλημένη εκ λευκού οστέου, οι οφθαλμοί ήσαν κεκομμένοι εκ φυσικού κρυστάλλου, ών σώζεται ο εις φέρον υποκάτω ίχνη χρωμάτων, δι' ών εδηλούτο η κόρη και η ίρις.

Τα κέρατα ήσαν εξ ευφθάρτου ύλης (ίσως ζύλου ή οστού) και απώλοντο, αλλά τεμάχια μικρά χρυσού φύλλον ευρεθέντα εκεί δεικνύουσιν ότι ταύτα ήσαν επίχρυσα. Πρόσθετα επίσης και εμβλητά ήσαν τα ώτα μη ευρεθέντα ουδέ αυτά".

Η βουλή του 1901 συζητά πρόταση για πολιτικά δικαιώματα των γυναικών!

Η νεοσύστατη πολιτεία της Κρήτης των πολύ αυστηρών ηθών και εθίμων των πρώτων χρόνων του 20ου αιώνα έδωσε πολλά μαθήματα Δημοκρατίας στον «πολιτισμένο» κόσμο της εποχής. Αν και είχε βγει από σκλαβιά αιώνων και η ζωή είχε, παραδοσιακά, πολύ αυστηρά όρια τα οποία δεν τολμούσε κανείς εύκολα να υπερβεί (ειδικά σε σχέση με τη θέση της γυναίκας), συχνά η λειτουργία των παραγόντων της Κρητικής Πολιτείας, ακόμη κι υπό τον ασφυκτικό κλοιό του αυταρχισμού του Α' Αρμοστή και των ανθρώπων του, ήταν πραγματικά υποδειγματική. Άλλωστε οι ίδιοι οι πολιτικοί πρωταγωνιστές της περιόδου ήταν εκείνοι που έδωσαν, ως πολεμιστές, τις μάχες των προηγούμενων χρόνων για την ελευθερία. Κι ένας άνθρωπος που μάχεται για την ελευθερία του δεν μπορεί παρά να πιστεύει σε υψηλές αξίες.

Ήταν Ιούλιος του 1901 και οι πρώτες μόλις συνεδριάσεις της πρώτης, κανονικής, κρητικής βουλής (η συνέλευση του 1899 ήταν συντακτική). Οι Κρήτες είχαν αφήσει τα όπλα και μάθαιναν σε μια νέα λειτουργία, την πολιτική. Οι μπαρουτοκαπνισμένοι καπεταναίοι των επαναστατικών ομάδων κατά των Οθωμανών κατακτητών, είχαν και πάλι την εμπιστοσύνη των Κρητών προκειμένου να τους εκπροσωπήσουν πολιτικά στη νεοσύστατη Πολιτεία.

Ένας, αποδεδειγμένα, πατριώτης Κρητικός που ίσως και να σκεφτόταν ότι το τουφέκι του ακόμη το χρειάζόταν, ο Γεώργιος Δασκαλογιάννης, άνδρας αυστηρών αρχών, τολμά να καταθέσει στην κρητική βουλή μια πρόταση που για το σημερινό ερευνητή της εποχής και των δεδομένων της μοιάζει συγχλονιστική,

Προτείνει-1901 η χρονιά- να δοθούν πλήρη πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες της Κρήτης, όπως και στους άνδρες! Όχι μόνο, δηλαδή, να ψηφίζουν αλλά και να έχουν δικαίωμα εκλογής τους, τουλάχιστο στα δημοτικά αξιώματα. Ο ίδιος, καταθέτοντας την πρόταση του δηλώνει πως γνωρίζει ότι η βουλή θα καταψηφίσει την πρότασή του, αλλά επίσης είναι πεπεισμένος ότι θα έλθει μια άλλη βουλή που θα αναγνωρίσει αυτό το δικαίωμα ίσης παρουσίας της γυναίκας στην κοινωνία. Γιατί, κατ' ουσίαν, η πρόταση του Δασκαλογιάννη, τη χρονική περίοδο που κατατίθεται και στις συγκεκριμένες συγκυρίες της Κρήτης του 1900, έθετε ξεκάθαρα το θέμα της ισότητας.

Ήταν στη συνεδρίαση της 4ης Ιουλίου, όταν ο Δασκαλογιάννης, που αργότερα, το 1912 υπήρξε για ένα μήνα πρωθυπουργός της Κρήτης, υποβάλλει την πρότασή του. Η βουλή, όπως περιέμενε ο ίδιος, την προσπερνά με ευφυολογήματα, του τύπου «θα σε συμπαθήσει τώρα το ωραίο φύλλον», ενώ ο πρόεδρος Α. Μιχελιδάκης γελώντας συγχάριρει το βουλευτή για τις προοδευτικές ιδέες του, όπως λέει:

Από τα στενογραφημένα πρακτικά εκείνης της συνεδρίασης παραθέτουμε το απόσπασμα της συζήτησης, που δεν συνεχίστηκε, πάντως:

Γ. Δασκαλογιάννης: Εγώ θα υποβάλω μίαν πρόταση. Ίσως φανή περίεργον από βουλευτήν ο οποίος εξέλεγή από ψηφοφόρους, οι οποίοι διατηρούσιν ίσως τα αυστηρότερα ήθη και έθιμα του τόπου να υποβληθή τιαυτή πρότασις, αλλ'εγώ πεποιθώς εις τας ιδίας μου σκέψεις, εις την ιδίαν μου πεποίθησιν, ότι εκείνον το οποίον θα υποβάλω είναι ορθόν και δίκαιον,

συμφώνως με τας παρούσας περιστάσεις θα την υποβάλω. Έχει δε ως εξής:

"Προτείνω όπως απολαμβάνουν πάντων των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων μετερχόμενοι και επαγγελλόμενοι πάντα τα εις τους άνδρας επιτρεπόμενα υπό των εγγράφων και αγράφων Νόμων της Κρητικής Πολιτείας επαγγελλόμενα και αξιώματα και αι γυναίκες ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκείματος επί τη βάσει των κατωτέρω άρθρων". (Γέλωτες παρατεταμένοι).

Γελάτε εις την αρχήν, αλλ'όταν σκεφθήτε ότι εις όλα τα πεπολιτισμένα έθνη του κόσμου έχουσιν αυτήν την αρχήν δεν θα γελάτε βεβαίως. Είμαι πεπεισμένος ότι η Βουλή θα καταψηφίση την πρότασιν μου, αλλά δεν είμαι ποσώς πεπεισμένος, ότι δεν θα έλθη μια Βουλή να την ψηφίση.

Γ. Παπαδόπετρος. Θα αποκτήσης συμπαθείας εις το ωραίον φύλλον!

Γ. Δασκαλογιάννης. Άρθρον 1ον. Η ύπανδρος και έγγαμος γυνή εγγράμματος ούσα και Κρήσσα την ιθαγένειαν δύναται να εκλέγη και εκλέγεται συμφώνως προς τους διέποντας την Κρητικήν Πολιτείαν νόμους.

Άρθρον 2ον. Τα δημοτικά αξιώματα είναι προσιτά:

α'). Εις τας εγγραμμάτους και υπάνδρους έχούσας ηλικίαν άνω των 25 ετών.

β'). Εις τας κεκτημένας πτυχίον ανεγνωρισμένης σχολής τίνος.

γ'). Εις τας δημοσιογράφους, και

δ'). Εις τας εγνωσμένης ικανότητος και χρηστότητος απολαμβάνουσας γενικήν εκτίμησιν των κατοίκων της πόλεως ή κομποπόλεως της

κατοικίας των.

Η συζήτησις της παρούσης προτάσεως γενήσεται καθ' ημέραν θέλει συζητηθή ο εκλογικός νόμος, οπότε θα αναπτύξω τους λόγους.

Πρόεδρος. (μειδιών). Εγώ σας συγχάριρα δια τας προοδευτικάς ιδέας σας!

Ο βουλευτής Γεώργιος Δασκαλογιάννης κατέθεσε πρόταση, από το 1901 ακόμη, να μπορούν οι γυναίκες όχι μόνο να ψηφίζουν στις εκλογές, αλλά και να εκλέγονται, τουλάχιστο στα δημοτικά αξιώματα

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση

Του Παναγιώτη Γεωργουδίου,
Δημοσιογράφου

Η Κρητική Πολιτεία δημιουργείται υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες όπως δεν ήθελαν την ελληνική επανάσταση του 1821 και την θεωρούσαν εχθρική πράξη, για τον ίδιο λόγο απέκρουαν λυσσώδως την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και προωθούσαν μία μικρή εξαρτημένη Ελλάδα με την Κρήτη να ποδηγετείται από τις Μεγάλες Δυνάμεις και την Τουρκία.

Η περίοδος αυτονομίας της Κρήτης ως κράτους (1898 -1913), είναι μια κοσμογονική πολιτική φάση του νησιού αφού μετά από την πολύχρονη κυριαρχία των Ενετών (1210- 1669) και την Τουρκοκρατία (1669- 1898), η Κρήτη εκπληρώνει ένα όνειρο περίπου 8 αιώνων και αποκτά δική της κρατική οντότητα ως προστάδιο της ένωσης με την Ελλάδα, εκπληρώνοντας ένα μοναδικό ματωμένο όραμα μέσα από διαρκείς εξεγέρσεις και επαναστάσεις.

Η Κρήτη οδηγείται προς την αυτονομία υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως της Αγγλίας, η οποία είναι η κοσμοκρατόρισα εκείνης της εποχής και προωθεί την Κυπροποίηση της Κρήτης, θέλοντας να τη χρησιμοποιήσει ως διασταθμό των στρατηγικών και γεωπολιτικών της συμφερόντων στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή.

Η επιλογή αυτή βολεύει και τις άλλες τρεις Μεγάλες Δυνάμεις, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία αφού θέλουν από τη δική τους πλευρά να σταθμίσουν τα συμφέροντά τους ενόψει της επικείμενης κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της απόσπασης δικών τους ωφελημάτων στον ρευστό αυτό χώρο που αναδιαμορφώνεται ταχύτατα. Μπορούν όλες μαζί και η κάθε μία ξεχωριστά να εκβιάζουν το αδύναμο ελληνικό κράτος που αντιμετωπίζει παντού προβλήματα και δεν έχει συγκροτημένη πολιτική στρατηγική, ενώ συγχρόνως η αυτονομία εξυπηρετεί και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία δεν μπορεί πλέον να συγκρατήσει την Κρήτη στην κρατική της κατοχή αλλά με την αυτονομία βλέπει να μην ενισχύεται η Ελλάδα ως κρατική οντότητα.

Ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Κρητική Πολιτεία, είναι

ο σημαντικότερος πολιτικός, κοινωνικός και αναπτυξιακός θεσμός, αλλά είναι υποχρεωμένος να σχοινοβατεί στον αρνητικό συσχετισμό δύναμης της διεθνούς πολιτικής συγκυρίας, που καθορίζεται από τα συμφέροντα και τις πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το γεγονός αυτό δεν είναι μία γενικόλογη διαπίστωση αλλά ενσαρκώνεται ως πολιτική δέσμευση στο Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, το οποίο ρυθμοποιεί και κατευθύνει όλους τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς στην Κρήτη. Ο πρίγκηπας Γεώργιος μέσα σε ένα συνταγματικό πλαίσιο βαθύτατα αυταρχικό και εξαρτησιογόνο δεν είναι μόνο ο εκφραστής του λαού αλλά και ο εγγυητής των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων και της Ύψηλης Πύλης.

Όργανο άμεσης εφαρμογής και βίαιης επιτήρησης αυτών των συμφερόντων είναι οι στόλοι των προαναφερόμενων δυνάμεων και τα στρατεύματά τους στο νησί. Διοικητικά η Κρήτη χωρίζεται σε πέντε Νομούς, των Χανίων, Σφακιών, Ρεθύμνου, Ηρακλείου και Λασιθίου. Η διοικητική αυτή διαίρεση σφραγίζεται και με την πολιτική εποπτεία ενός Νομού από κάθε μεγάλη δύναμη, δηλαδή οι Άγγλοι ελέγχουν το Νομό Ηρακλείου, οι Γάλλοι το Νομό Χανίων, οι Ρώσοι το Νομό Ρεθύμνου, οι Ιταλοί το Νομό Λασιθίου ενώ ο Νομός Σφακιών δεν έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γι' αυτούς.

Μέσα σε αυτόν τον ασφυκτικό διεθνή εναγκαλισμό και την πατρωνία η Τοπική Αυτοδιοίκηση επιτελεί ένα πολυσήμαντο κοινωνικό και αναπτυξιακό έργο εκφράζοντας την ορμή των Κρητών για ελευθερία και δημιουργία, αιώνων, παίρνοντας υπόψη της μάλιστα κάποιοι θεσμικοί της εκπρόσωποι τα ρεύματα που αναδύονται και αναπτύσσονται πολλές φορές στον ευρωπαϊκό χώρο.

Τοπική Αυτοδιοίκηση

Σύμφωνα με τον Αυτοδιοικητικό Κώδικα, υπάρχουν οι Νομαρχίες, όπου το Νομαρχιακό Συμβούλιο εκλέγεται ανά δύο χρόνια και οι νομαρχιακοί σύμβουλοι εκλέγονται από τους Δήμους της Νομαρχιακής Περιφέρειας, ένας εκπρόσωπος από κάθε Δήμο. Από την πόλη του Ρεθύμνου εκλέγονται δύο νομαρχιακοί εκπρόσωποι και από την πόλη των Χανίων και του Ηρακλείου τρεις νομαρχιακοί εκπρόσωποι.

Ο Νομάρχης έχει εξουσίες διοικητικές και πολιτικές ενώ θεσπίζεται και ο θεσμός του Επάρχου και των Επαρχιών αντιστοίχως στα διοικητικά όρια κάθε επαρχίας. Ο Έπαρχος διορίζεται από τον Ηγεμόνα και δεν εκλέγεται, κατόπιν προτάσεως

Ο Άγιος Νικόλαος

του Συμβούλου, των Εσωτερικών, δηλαδή του αντίστοιχου Υπουργού των Εσωτερικών σήμερα και με γνωμοδότηση του Νομάρχη. Υπάρχει δηλαδή μια συνεχής παρεμβολή της κεντρικής εξουσίας ελέγχου της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και ένας φόβος να μην υπάρξει απόκλιση της κοινωνίας από το συγκεντρωτισμό και τον αυταρχισμό της κεντρικής εξουσίας, αφού η πολιτική δυναμική τείνει προς την ένωση με την Ελλάδα, στοιχεία που αντιστρατεύονται οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο σημαντικότερος αυτοδιοικητικός θεσμός όμως είναι οι δήμοι. Στην Κρητική Πολιτεία δεν υπάρχουν κοινότητες αλλά δημιουργούνται αρχικά 86 Δήμοι στους πέντε Νομούς του νησιού. Οι δήμοι αυτοί χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες με βάση τα πληθυσμιακά κριτήρια, στην Α κατηγορία υπάγονται οι πόλεις του Ηρακλείου, των Χανίων και του Ρεθύμνου, στη Β κατηγορία οι δήμοι που έχουν πληθυσμό περισσότερους από 3500 κατοίκους και στη Γ κατηγορία οι υπόλοιποι Δήμοι.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση αυτής της περιόδου είναι έντονα πολιτικά φορητισμένη από δύο σημαντικά γεγονότα που έχουν συμβεί στο τέλος της Τουρκοκρατίας στην Κρήτη και αναγκαστικά την έχουν προσδιορίσει. Συγκεκριμένα η θέσπιση αυτοδιοικητικού θεσμού με βάση το Χάρτη της Χαλέπας το 1878 και η εφαρμογή του λίγο αργότερα δίνει εμπειρίες πολιτικές και αυτοδιοικητικές στους πολίτες, επαναχαράσσει τα πολιτικά και κοινωνικά όρια μεταξύ των ελλήνων ορθοδόξων και των ελλήνων μουσουλμάνων του νησιού και μέσα σε ένα ρευστό και έντονα αντιπαρεθετικό έως πολεμικό περιβάλλον μεταξύ των δύο στοιχείων που έχουν διαφορετικούς στόχους, θέτει

κανόνες λειτουργίας κοινωνικά ενοποιητικούς.

Όμως αυτή την εποχή και αφού η Τοπική Αυτοδιοίκηση αρχίζει με την εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου της να εφαρμόζει και τη φορολογική νομοθεσία, οι πολίτες του Βραχασίου θεωρούν το φορολογικό καθεστώς βαρύτατο και παίρνοντας τα όπλα που χρησιμοποιούσαν επαναστατικά με στόχο την ένωση με την Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια, πραγματοποιούν τώρα ένοπλα συλλαλητήρια με αίτημα την μείωση ή και εξάλειψη της φορολογίας.

Η ενέργεια αυτή προσδίδει κοινωνικό και ταξικό χαρακτήρα στο θεσμό.

Παράλληλα στο τέλος της δεκαετίας του 1890 οι συνεχείς αγώνες των Αρχόντων ενάντια στην Τουρκική εξουσία κατοχής αλλά και στη θέληση των Μεγάλων Δυνάμεων που αντιτίθενται στην Ένωση και επιζητούν την υποταγή, οι οξείες πολιτικοί τόνοι με τους οποίους επικοινωνούν και διαπραγματεύονται άρα οι τελευταίοι εμμέσως έχουν αναγνωρίσει το συγκεκριμένο δήμο αναγκαστικά και ως πολιτικό συνομιλητή, έχουν σηματοδοτήσει μία έντονη εθνικοπολιτική χροιά.

Τα στοιχεία αυτά καταβάλλεται προσπάθεια να τιθασευτούν μέσα από το θεσμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη μεταβατική φάση της Κρητικής Πολιτείας με άξονα το Σύνταγμα και όλο το υπόλοιπο θεσμικό πολιτικό πλαίσιο.

Πλευρές της Δημοτικής Αυτοδιοίκησης

Όσον αφορά στη Δημοτική Αυτοδιοίκηση αυτό γίνεται αφού διαχωρίζεται ο ρόλος του Δημάρχου από αυτόν του Δημοτικού Συμβουλίου

και ενώ το Δημοτικό Συμβούλιο εκλέγεται από τους δημότες του κάθε δήμου ανά τρία χρόνια, ο Δήμαρχος διορίζεται με Ηγεμονικό Διάταγμα με βάση το άρθρο 36 και είναι εκφραστής και μοχλός της κεντρικής εξουσίας.

Ειδικότερα στο άρθρο 36 αναφέρεται πως, "Ο δήμαρχος, ως πράκτωρ και εντολοδόχος της Διοικήσεως, ενεργεί άνευ της συνδρομής του δημοτικού συμβουλίου, αλλά υπό τη διεύθυνση και τας διαταγές της προισταμένης διοικητικής αρχής". Τα αιρετά Δημοτικά Συμβούλια έχουν ως σκοπό να εξασφαλίζουν και "την αντιπροσώπευση των μειονοψηφιών", δηλαδή επιδιώκεται θεσμικά η διασφάλιση της δημοκρατίας στο κοινωνικό επίπεδο αλλά προωθείται η συρρίκνωση της στο πολιτικό επίπεδο έκφρασης του θεσμού.

Ενδεικτικά των υπερσυγκεντρωτικών αρμοδιοτήτων του δημάρχου, ο οποίος ενεργεί ως κρατικός υπάλληλος πρωτίτως μέσα σε ένα αιρετό αυτοδιοικητικό σώμα που από τη φύση του ελέγχει και ανταγωνίζεται εκ μέρους της κοινωνίας την κεντρική εξουσία, είναι οι αρμοδιότητες που θεσπίζονται για το ρόλο του στο Δημοτικό Κώδικα, σύμφωνα με τον οποίο "δύναται να εκτελή ληξιαρχικά, φορολογικά, ταχυδρομικά, στρατολογικά", καθήκοντα "και άλλα, άτινα ήθελον αναθέσει αυτό ειδικοί νόμοι".

Έτσι ο Δήμαρχος έχει αστυνομικές και δικαστικές αρμοδιότητες για διάφορα περιστατικά με βοήθη τον Δημορχιακό Πάρεδρο, (όταν η αστυνομία δεν είναι παρούσα), ο οποίος και αυτός διορίζεται. Σύμφωνα με το άρθρο 42 του Δημοτικού Κώδικα "Ο δήμαρχος, εκτελών δικαστικά καθήκοντα ενεργεί την προεισαγωγική ανάκριση, εάν εκ της αναβο-

στην Κρητική Πολιτεία*

Το Ηράκλειο

λής επίκειται κίνδυνος, ή ο εγκληματίας συνελήφθη επ' αυτοφώρω".

Υπάρχει λοιπόν ένας πολιτικός υποβιβασμός του Δημοτικού Συμβουλίου και δημιουργείται ένα περίπλοκο νομικό σύστημα για να εξισορροπηθούν οι αντιθέσεις που προκύπτουν μεταξύ των εξουσιών του Δημάρχου του Δημοτικού Συμβουλίου και του διορισμένου Παρέδρου.

Σε αυτό το αντιφατικό σύμπλοκο κρατικών και δημοτικών αρμοδιοτήτων προβλέπεται στο Δημοτικό Κώδικα για τα όρια εξουσίας Δημάρχου και Δημοτικού Συμβουλίου μεταξύ των άλλων ότι: "Ο δήμαρχος οφείλει να συμμορφούται προς τας νομίμως επικυρωθείσας αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου κι εκτελέη αυτάς και αν τας υπολαμβάνη ως επιβλαβείς εις τα συμφέροντα του δήμου. Ένεκα τούτου το δημοτικόν συμβούλιον έχει και επιτηρητικήν εξουσίαν. Όθεν δικαιούται να ποιή τας δεούσας παραστάσεις τω δημάρχω ή τη προισταμένη διοικητική αρχή, οσάκις δεν εκτελούνται αι αποφάσεις αυτού".

Τα δημοτικά συμβούλια συνέρχονται μετά από πρόσκληση του Προέδρου του δημοτικού συμβουλίου, ο οποίος εκλέγεται με μυστική ψηφοφορία μαζί με τον Αντιπρόεδρο του Δημοτικού Σώματος.

Για τις πόλεις των Χανίων του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου προβλέπεται η συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου να πραγματοποιείται δύο φορές το χρόνο σε τακτικές συνόδους, μία την εποχή του καλοκαιριού και μία την εποχή του χειμώνα, οι οποίες δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις 15 ημέρες. Ταυτόχρονα όμως το ίδιο όργανο μπορεί να συνεδριάζει έκτακτα όποτε παρουσιάζεται ανάγκη. Για το υπόλοιπο χρονικό διάστημα οι δημοτικές εργα-

σίες ανατίθενται σε πενταμελή δημοτική Επιτροπή, όργανο το οποίο εκλέγεται μεταξύ των Δημοτικών συμβούλων με σύστημα το οποίο διασφαλίζει και την αντιπροσώπηση της μουσουλμανικής μειονότητας.

Για την οικονομική αυτοδυναμία των δήμων σε μια εποχή φτώχειας και σημαντικής έλλειψης πόρων προβλέπεται μία δέσμη φορολογικών μέτρων πάνω στα αγροτικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, στην ξυλεία στην ανέγερση και ανακαίνιση των οικοδομών, στην αγοραπωλησία ζώων κ.λ.π. Ταυτόχρονα προβλέπονται μέτρα για την αξιοποίηση της ακίνητης δημοτικής περιουσίας της αμισθί παρεχόμενης εργασίας από πολίτες κ.λ.π.

Η Δημοτική Αυτοδιοίκηση έχει σημαντικές εξουσίες για τα δάση, και τους αγρούς αφού οι δασοφύλακες και οι αγροφύλακες διορίζονται από το Δήμαρχο κάθε περιοχής και έχουν αρμοδιότητες τόσο για το δασικό και το ζωικό κεφάλαιο όσο και για τη ζωοκλοπή.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στην άσκηση της Δημοτικής εξουσίας υπάρχουν σημαντικά κεφάλαια που αφορούν στην κοινωνική ζωή κάθε δήμου σε πολλά επίπεδα ενώ το θεσμικό Αυτοδιοικητικό πλαίσιο μέσα στα λίγα χρόνια ζωής της κρατικής οντότητας της Κρητικής Πολιτείας, δέχεται σημαντικές και διαφορετικές μεταβολές ανάλογα με το συσχετισμό δύναμης που δημιουργείται στην κοινωνία με βάση δύο άξονες, την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και την διεύρυνση της δημοκρατικής δομής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν ευθέως την άσκηση πολιτικής της κεντρικής πολιτικής εξουσίας αλλά και την παρεμβατικότητα που ασκού-

σαν οι Μεγάλες Δυνάμεις.

Εξάλλου αποτελέσματα αυτής της πολιτικής συναντάμε ακόμα και σήμερα στην κοινωνία του νησιού.

Οι Δήμοι

Η Κρητική Πολιτεία χωρίζεται διοικητικά σε πέντε δήμους, αφού εκτός από τους Νομούς Ηρακλείου, Ρεθύμνου, Χανίων και Λασιθίου, ο Νομός Σφακίων, είναι ξεχωριστός Νομός, στον οποίο έχει προστεθεί και η Επαρχία του Αποκόρωνα.

Οι δήμοι ανά Νομό έχουν ως εξής: **ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΔΗΜΟΙ**

1. Πόλη Ηρακλείου
2. Δήμος Αρχανών
3. Δήμος Δαφνών
4. Δήμος Αγίου Μύρωνα
5. Δήμος Κρούσσου
6. Δήμος Τυλίσσου
7. Δήμος Καστελλίου
8. Δήμος Παναγιάς
9. Δήμος Επισκοπής
10. Δήμος Αγίων Παρασκιών
11. Δήμος Λαγκαδάς
12. Δήμος Χάρακα
13. Δήμος Σκινιά
14. Δήμος Αραλοχωρίου
15. Δήμος Μεγάλης Βρύσης
16. Δήμος Γόρτυνας
17. Δήμος Ζαρού
18. Δήμος Πλατάνου
19. Δήμος Τυμπακίου
20. Δήμος Κισσών

ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ

1. Δήμος Χανίων
2. Δήμος Αλυκιανού
3. Δήμος Ακρωτηρίου
4. Δήμος Περιβολίων
5. Δήμος Κεραμειών
6. Δήμος Σούδας
7. Δήμος Πύργου Ψηλονέρου
8. Δήμος Λάκκων
9. Δήμος Καστελλίου

10. Δήμος Εννέα Χωριών
11. Δήμος Μεσογείων
12. Δήμος Πανεύμου
13. Δήμος Κολυμπαρίου
14. Δήμος Δρομονέρου
15. Δήμος Παλαιοχώρας
16. Δήμος Καντάνου
17. Δήμος Καμπανού

ΝΟΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ

1. Δήμος Γεωργιουπόλεως
2. Δήμος Φρε
3. Δήμος Βάμου
4. Δήμος Αρμένων
5. Δήμος Χώρας Σφακίων
6. Δήμος Νίμπρου
7. Δήμος Ασκύφου
8. Δήμος Καλλικράτους
9. Δήμος Ανωπόλεως
10. Δήμος Αγίου Ιωάννου

ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

1. Δήμος πόλης Ρεθύμνης
2. Δήμος Ρουστίκων
3. Δήμος Λαππαίων
4. Δήμος Ατσιποπούλλου
5. Δήμος Πηγής
6. Δήμος Βρυσιναίων
7. Δήμος Αρκαδίου
8. Δήμος Λάμπης
9. Δήμος Αγίου Πνεύματος
10. Δήμος Μελάμπων
11. Δήμος Φοίνικος
12. Δήμος Μέρωνα
13. Δήμος Πανακράϊων
14. Δήμος Αποδούλου
15. Δήμος Μελιδονίου

16. Δήμος Αυδανιτών
17. Δήμος Γαράζου
18. Δήμος Ανωγείων
19. Δήμος Δαμάστας
20. Δήμος Ελευθερναίων

ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

1. Δήμος Νεαπόλεως
2. Δήμος Φουρνής
3. Δήμος Βραχασίου
4. Δήμος Χουμεριάκου
5. Δήμος Κρητσάς
6. Δήμος Τζερμιάδων
7. Δήμος Ψυχρού
8. Δήμος Βιάννου
9. Δήμος Αγίου Βασιλείου
10. Δήμος Μουριών
11. Δήμος Ιεραπέτρας
12. Δήμος Κάτω Χωριών
13. Δήμος Ανατολής
14. Δήμος Καβουσίου
15. Δήμος Σητείας
16. Δήμος Τουρλωτής
17. Δήμος Ιτάνου
18. Δήμος Ρουκάκκας
19. Δήμος Πραισού

* Το κείμενο αυτό είναι προδημοσίευση της υπό έκδοση μελέτης με θέμα το θεσμικό πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Κρήτη την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της Κρητικής Πολιτείας.

Και οι θεσμοί της Κρητικής Πολιτείας.

Το διάταγμα για τον διορισμό Δημάρχων σε όλη την Κρήτη το 1911

Η ίδρυση της Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης, με τη δωρεά Βικέλα, στα 1908

Δημιούργημα της περιόδου της Κρητικής Πολιτείας είναι και η Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηρακλείου. Η ίδρυση της Βιβλιοθήκης, που σήμερα φυλάσσει πνευματικούς θησαυρούς, σπουδαιότατα αρχεία, αντιστρόφως ανάλογης σημασίας από την προσοχή της δημοτικής αρχής, οφείλεται στον Δημήτριο Βικέλα.

Δημιουργήθηκε με την αφορμή της δωρεάς της βιβλιοθήκης του Δημητρίου Βικέλα, αμέσως μετά το θάνατό του, στα 1908. Ο αείμνηστος Στέργιος Σπανιάκης, σε μια ομιλία του στην αίθουσα της Βασιλικής του Αγίου Μάρκου, στις 5 Ιουλίου 1978, αναφερόμενος στους λόγους για τους οποίους ο Βικέλας αποφάσισε να παραχωρήσει στο Ηράκλειο και όχι στη γενέτειρά του ή σε άλλη πόλη τη βιβλιοθήκη του, σημειώνει πως επισκέφτηκε, λίγο πριν πεθάνει, το Ηράκλειο, είδε την οικονομική ανηρότητα, τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών, που είχαν συγκλονίσει τον κόσμο του πνεύματος, και με το ευρύ και προνοητικό βλέμμα του διείδε το μέλλον της πόλης αυτής. Και αποφάσισε να δωρίσει σε αυτήν το πολυτιμότερο αγαθό του πνευματικού ανθρώπου: την βιβλιοθήκη του.

Στη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου Ηρακλείου της 18ης Ιουλίου 1908, ο πρόεδρος Αριστείδης Στεργιάδης «καθιστά γνωστόν εις το Δημοτικόν Συμβούλιον, ότι ο εν Αθήναις εσχάτως αποθανών λόγιος Έλληνας Δημήτριος Βικέλας εκληροδότησε εις τον Δήμον Ηρακλείου την βιβλιοθήκην αυτού, η οποία θα αποσταλεί εδώ δαπάνη των κληρονόμων και προτείνει αφενός μεν να αποφασισθή το Συμβούλιον αν ο Δήμος αποδέχεται το κληροδότημα, διότι εκ του νόμου απαιτείται τοιαύτη δήλωση, αφετέρου δε να εκδηλώσει το Δημοτικόν Συμβούλιον την βαθυτάτην τιμήν του Δήμου προς την μνήμην του μεταστάτους και την βαθυτάτην αυτού θλίψιν δια την απώλειαν ην υπέστη το ελληνικόν γένος και τα ελληνικά Γράμματα δια του θανάτου του.

Το Συμβούλιον αποδέχεται ομοφώνως και μετευγνωμόσυνης το κληροδότημα και ψηφίζει: να εκφράσει ο Δήμος προς τους κληρονόμους την βαθύτατην τιμήν δια τον θάνατον του υπερόχου λογίου και Έλληνος πατριώτου και δεύτερον να τελεσθή δαπάνη του Δήμου αρχιερατικών μνημόσυνον εν τω καθεδρικό νάω του Αγίου Μηνά υπέρ της μνήμης του».

Στις 9 Αυγούστου 1908 η Μόνιμη Επιτροπή του Δήμου Ηρακλείου ανέθεσε στον Κρητικό Ιωάννη Δαμβέργη να αντιπροσωπεύσει το Δήμο στην παραλαβή των βιβλίων, να υπογράψει το σχετικό πρωτόκολλο παραλαβής και να φροντίσει για την αποστολή των βιβλίων. Του χορήγησε δε πίστωση 500 δρχ. για έξοδα συσκευασίας σε κιβώτια και έξοδα μεταφοράς.

Ο Δαμβέργης, με επιστολή του στις 27 Αυγούστου 1908, γνωρίζει στον Δήμο, ότι παρέλαβε το κληροδότημα.

Το Νομαρχιακόν Κατάστημα ήταν

τότε στη μέση του σημερινού πάρκου Θεοτοκόπουλου, στη θέση όπου ήταν κατά τη Βενετοκρατία το Rāddō' id' idōdō'idō. Η πρώτη εγκατάσταση της Βιβλιοθήκης έγινε στα ισόγεια δωμάτια αυτού του κτηρίου. Αλλά, όπως αναφέρει ο τότε πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Αριστείδης Στεργιάδης, «τα παραχωρηθέντα δωμάτια είναι ανήλια και υγρά και ήρξατο να είναι καταφανής η εκ της υγρασίας βλάβη των βιβλίων». Παρόλα αυτά, τα βιβλία του Βικέλα παρέμειναν στα «ανήλια και υγρά» αυτά δωμάτια αρκετά χρόνια.

Τον Γενάρη του 1910, με πρόταση του δημάρχου Δεληαχμετάκη, διορίστηκε Έφορος της Βιβλιοθήκης ο Θεόδωρος Οικονομίδης, «κεκτημένος όλα τα δια την υπηρεσίαν προσόντα αντί μισθού 100 δρχ. μηνιαίως», για να αρχίσει την καταγραφή και την ταξινόμηση των βιβλίων και την τοποθέτησή των στις 12 βιβλιοθήκες, που έκαμε ο επιπλοποιός Εμμανουήλ Καψετάκης. Συγχρόνως ορίστηκε «επιτροπή» για να βοηθήσει. Αλλά, ως φαίνεται, η συνεργασία του Οικονομίδα με την επιτροπή δεν υπήρξε ευτυχής -γεγονός που τον οδήγησε στην υποβολή παραίτησής, που έγινε δεκτή στη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1911.

Στις 4 του Μάρτη 1910, η Μόνιμη Επιτροπή αποφασίζει να ονομαστεί η Βιβλιοθήκη «ΒΙΚΕΛΑΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ», προς τιμήν του δωρητού, και η στρογγυλή σφραγίδα της να έχει γύρω σε ένα κύκλο αυτόν τον τίτλο και στο κέντρο το έτος 1910 και έναν πυρσό.

Το Δημοτικό Συμβούλιο, το 1910, αναθέτει στη Μόνιμη Επιτροπή να συντάξει και να θέσει «αμέσως εις εφαρμογήν ίδιον παραυτής εκπονηθείσμενον Κανονισμόν, τθου οποίου θεμελιώδης και απαρασάλευτος διάταξις πρέπει να είναι, ότι δεν επιτρέπεται ο δανεισμός βιβλίων εις ουδένα επουδενί απόλυτως λόγω». Ο Κανονισμός υποβλήθηκε και ψηφίστηκε ύστερα από ένα χρόνο (στις 29 Απριλίου 1911).

Ο Δήμος επρόβλεψε και για την ασφάλιση της Βιβλιοθήκης από τον κίνδυνο της πυρκαϊάς. Στις 12 του Οκτώβρη 1910 η Μόνιμη Επιτροπή εξουσιοδότησε τον δήμαρχο να ασφαλίσει τη Βιβλιοθήκη αντί 80.000 δρχ., ποσό που αντιπροσώπευε τότε 4.000 χρυσά εικασάφραγκα.

Το 1912 το Δημοτικό Συμβούλιο απασχόλησε το θέμα της Βιβλιοθήκης του Φιλεκαπαιδευτικού Συλλόγου Ηρακλείου και οι 1130 τόμοι βιβλίων του, που περιήλθαν, τελικά, στο δήμο. Ο Φιλεκαπαιδευτικός Σύλλογος Ηρακλείου ιδρύθηκε γύρω στα 1880 και συγκέντρωσε αρκετά και ενδιαφέροντα για την Κρήτη βιβλία. Τελευταίος πρόεδρος του ήταν ο γιατρός Ιωσήφ Χατζηδάκης, που την δραστηριότητά του απορρόφησε η αρχαιολογία, οι ανασκαφές και η ίδρυση του Αρχαιολογικού Μουσείου.

Η ίδρυση της Βικελαίας Βιβλιοθή-

κης προκάλεσε το ενδιαφέρον των ανθρώπων των Γραμμάτων, που θέλησαν να την πλουτίσουν, δωρίζοντας σαυτήν τις ατομικές βιβλιοθήκες των.

Πρώτος δωρητής είναι ο Ιωάννης Λυμπρίτης, από την παλιά και ιστορική οικογένεια του Αγίου Θωμά Μονοφατισίου. Η Βικελαία Βιβλιοθήκη, εν συνεχεία, απόκτησε και τη Βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Ηρακλείου, του πρώτου Γυμνασίου της Κρήτης, που ιδρύθηκε το 1872. Επίσης, πολλά από τα βιβλία του Στέφανου Ξανθουδίδου.

Για ένα διάστημα, τη δεκαετία του 1910, η Βικελαία στεγάζεται σε δωμάτια που παραχωρεί η Νομαρχία Ηρακλείου. Το 1920 η Νομαρχία όμως ζήτησε την εκκένωση των δωματίων του Καταστήματός της και ο Δήμος Ηρακλείου αναγκάστηκε να μεταφέρει τη Βιβλιοθήκη στα τρία ισόγεια βορινά δωμάτια του Δημαρχιακού Καταστήματος, που ήταν τότε στη νοτιοανατολική γωνία του σημερινού πάρκου Θεοτοκόπουλου. Στα επίσης ανήλια, γεμάτα μούγλα και υγρασία δωμάτια του Δημαρχιακού Καταστήματος η Βιβλιοθήκη παρέμεινε μέχρι το 1932. Όταν τότε τελείωσε το λεγόμενο «Δημοτικό Μέγαρο των Ακτάριων», αποφασίστηκε να μεταφερθεί εκεί. Πού όμως; Πάλι στους ισόγειους, σκοτεινούς και υγρούς χώρους του.

Η επιλογή του Βικέλα

Πολλοί, μέχρι και σήμερα συνεχίζουν να αναζητούν τους λόγους για τους οποίους ο Δημήτριος Βικέλας δώρισε την Βιβλιοθήκη του στο Ηράκλειο κι όχι στη Σύρο, τη γενέτειρά του.

Η άποψη στην οποία έχουν καταλήξει οι ασχοληθέντες εξ αρχής, με το θέμα της επιλογής του Βικέλα που οδήγησε τελικά στην δημιουργία ενός θαυ-

μαστού πνευματικού ιδρύματος, είναι ότι ο ευεργέτης του Ηρακλείου γοητευμένος από τις ανασκαφές του Έβανς στην Κνωσό, αλλά και τις αντίστοιχες εργασίες της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής στη Φαιστό, τη Γόρτυνα, την Αγία Τριάδα και άλλες περιοχές, αποφάσισε αυτή τη δωρεά. Μάλιστα σ' ένα ρεπορτάζ με πολύτιμα στοιχεία για την τελική επιλογή του Δ. Βικέλα, η εφημερίδα «Ελευθέρα Σκέψις» στις 22 Ιανουαρίου 1931, απεκαλύπτει ότι την απόφαση του αυτή την εκμυστηρεύτηκε στο φίλο του, Ηρακλειώτη Ι. Κ. Σφακιανάκη, που διατέλεσε πρόεδρος του Εκτελεστικού το 1898 και της πρώτης Συντακτικής Συνέλευσης, σε μια επίσκεψή του στο Ηράκλειο, ένα χρόνο προ του θανάτου του. Και λίγο αργότερα την γνωστοποίησε με επιστολή του, στο γιατρό Ιωσήφ Χατζιδάκη, πρόεδρο του Φιλεκαπαιδευτικού Συλλόγου Ηρακλείου, με έντονη αρχαιολογική δραστηριότητα και συμβολή στη δημιουργία του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου. Πολύτιμα στοιχεία για την ίδρυση της βιβλιοθήκης έχουν συγκεντρωθεί στο τμήμα εφημερίδων και περιοδικών της Βικελαίας, με επιλογή του υπευθύνου του Μηνά Γεωργιάδη.

Η εφημερίδα της εποχής, αποκαλύπτει τη σχετική επιστολή, αλλά και την αλληλογραφία του Ιωσήφ Χατζιδάκη με τον φίλο του Βικέλα, ποιητή Γεώργιο Δροσίνη, όταν πλέον ο πνευματικός ευεργέτης του Ηρακλείου είχε αθενήσει βαρύτατα και το μοιραίο φαινόταν να είναι πολύ κοντά.

Το ρεπορτάζ ανέφερε:

«Η βιβλιοθήκη αυτή εκληροδοτήθη εις τον Δήμον Ηρακλείου από τον αείμνηστον Δημήτριον Βικέλαν.

Ολίγοι όμως γνωρίζουσι πόθεν παρεκινήθη ο φιλόπατρις ούτος ανήρ να κάμει τόσο σπουδαίαν δωρεάν εις την

πόλιν Ηρακλείου με την οποίαν δεν τον συνέδεον τίποτε απολύτως ειμή η ανάμνησις μιάς επισκέψεως.

Διά τούτο νομίζω σκόπιμον να σημειώσω ενταύθα τα αίτια, άτινα συνετέλεσαν εις το να αποκτήση ο Δήμος Ηρακλείου μίαν πρώτης τάξεως Βιβλιοθήκην, διότι και η απόκτησις αυτής οφείλεται αποκλειστικώς εις τον Σύλλογον Ηρακλείου και κυρίως εις τον πρόεδρον αυτού κ. Ιωσήφ Χατζιδάκην.

Κατά το έτος 1907, ότε αι αρχαιολογικαί έρευναί εν Κρήτη είχαν προσελκύση την προσοχήν και τον θαυμασμόν των διανοουμένων όλου του κόσμου, φυσικά συνεκίνησαν και τον πολυμαθή και φιλομαθή Δημήτριον Βικέλαν.

Δι' ο αφεφάσισε να κατέλθη εις Ηράκλειον ίνα επισκεφθή τας θαυμασίας ανακαλύψεις και το Κρητικόν Μουσείον. Εφιλοξενήθη παρά του Ι.Κ. Σφακιανάκη παλαιώ φίλω του. Διέμενε δε εν Ηρακλείω μίαν περίπου εβδομάδα. Τότε ανεκοίνωσεν εμπιστευτικώς εις τον φίλον του την πρόθεσιν να δωρήση την βιβλιοθήκην του εις το Μουσείον Ηρακλείου.

Παρεκάλεσεν όμως τον Σφακιανάκην να μη το ανακοινώση ή μόνον εις τον διευθυντήν του Μουσείου και τούτου ουχί αμέσως αλλά μετά τινάς εβδομάδας.

Δεν παρήλθεν πολύς καιρός και έγραψεν ο ίδιος προς τον διευθυντήν του Μουσείου κ. Ιωσήφ Χατζιδάκην την απόφασίν του. Εζήτηε δε πληροφορίας περί του διαμερισματος του κτιζομένου Μουσείου όπερ θα εγερσίμειεν ως Βιβλιοθήκη. Ιδού επί λέξει τί έγραφε την 28η Φεβρουαρίου 1907.

Φίλε κύριε Χατζιδάκη

Ήθελα προς τούτους να γνωρίζω αν εκ των κτισθέντων ήδη δωματίων του Μουσείου υπάρχει κανένα κατάλληλον διά Βιβλιοθήκην. Η Βιβλιοθήκη Ηρα-

κλείου θα ήτο καλόν να ευρίσκειται εντός του Μουσείου του οποίου ο έφορος να είναι και της Βιβλιοθήκης έφορος.

Περί του πλουτισμού της Βιβλιοθήκης αναδέχομαι να φροντίσω άμα μάθω ότι υπάρχει χώρος προς τοποθέτησίν της.

Βραδύτερον έγραψεν επίσης προς τον κ. Χατζιδάκην.

Αθήναις 6-4-1908

Ο οπισθόδομος, περί του οποίου μου αναφέρετε, υποθέτω ότι περιλαμβάνει την αίθουσαν της Βιβλιοθήκης. Ειδοποιήσατέ με παρακαλώ, διά να στείλω μίαν πρώτην δόσιν βιβλίων, μετά προηγούμενην, εννοείται συνεννόησιν περί των όρων της δωρεάς.

Δ. Βικέλας

Δυστυχώς, ο φιλογενέστατος ανήρ είχε ήδη προσβληθή εξ ανιάτου νοσήματος και μετ' ολίγον επιστολή του στενού φίλου του Δροσίνης, έλεγε στον

κ. Χατζιδάκην:

Αθήναι 16 Μαΐου 1908

Αξιότιμε κύριε Χατζιδάκη

Η παρούσα μου είναι απάντησις εις την ιδιάν σας προς τον κ. Βικέλαν της 28 Απριλίου. Μη σας εκπλήττη ότι διά χειρός άλλου απαντά ο ανυπερβλήτου τάξεως και ευγενικός ανήρ. Είναι δυστυχώς ασθενής, πολύ ασθενής και καταδικασμένος ήδη υπό της επιστήμης εις θάνατον. Καταβεβλημένος υπό της φοβεράς νόσου του ήπατος αγνοών όμως την δεινότητα του νοσήματος, μου ανέθεσε να σας ζητήσω συγνώμην ότι ο ίδιος αδυνατεί να σας γράψη. Εγώ δεν σας ζητώ συγνώμην, αλλά θρηνώ μαζί σας την προσεχή μοιραίαν - στέρησιν ανδρός ανεκτιμήτου διά το έθνος.

Ούτω σας γράφω ότι μου είπεν δηλ. ότι άμα καλλιτερεύση η αδιαθεσία του, (Πλανάται νομίζων ότι πάσχει από

κιτρινάδα ή χρυσήν) θα συνεννοηθή μαζί σας διά τα γραφόμενά σας. Σας γράφω να αναβάλετε πάσαν προσωρινήν σκέψιν περί τοποθετήσεως μέρους των βιβλίων του, τα οποία εσκέπτετο να δωρήση από τούδε εις την φιλάτην Κρήτην, διότι δεν θα βραδύνετε να λάβετε το όλον κατά την επιθυμίαν του, την διετύπωσεν και ως θέλησιν, ως πολλάκις μοι ενεπιστεύθη. Ταύτα όλως μεταξύ μας. Προς αυτόν γράψατε χωρίς να φανήτε ότι ανησυχείτε το παραμικρόν δια την υγείαν του, αλλά διά να μάθη ότι σας απήντησα. Γράψατε ότι εύχεσθε ανάρρωσιν και ότι υπάρχει καιρός να συνεννοηθήτε βραδύτερον ότε και ο ίδιος ίσως δυνηθή να έλθη εις Κρήτην καθώς ελογάριαζε επί τούτοις κλπ.

Δροσίνης

Τώρα πώς συνέβη εις την διαθήκην

του να γράψη ο αείμνηστος Δ. Βικέλας ότι κληροδοτεί την βιβλιοθήκην του εις τον Δήμον Ηρακλείου και όχι εις το Μουσείον. Δίδομεν την εξήγησιν ότι είπιστευεν ούτος ότι ο Σύλλογος και το Μουσείον Ηρακλείου ανήκον εις τον Δήμον. Και ίσως κατά συμβουλήν δικηγόρου, προς αποφυγήν αξιώσεως μετά τον θάνατον του ενόμισεν ασφαλέστερον να κληροδοτήση την βιβλιοθήκην του εις τον Δήμον και όχι εις τον Σύλλογον. Αυτή είναι η ιστορία της Βιβλιοθήκης Βικέλα".

Η πρώτη έκθεση για τα 7000 βιβλία της βιβλιοθήκης

Με περισσότερα από 700 βιβλία ξεκίνησε η λειτουργία της βιβλιοθήκης του Ηρακλείου. Η καταγραφή, πάντως, των τίτλων καθυστέρησε σχεδόν 3 χρόνια, λόγω προβλημάτων στη συνεργασία του πρώτου εφόρου και των παραγόντων του δήμου. Ως διάδοχη λύση είχε βρεθεί η ανάθεση σε επιτροπή του έργου αυτού. Μέλη της επιτροπής ήταν οι Στέφανος Ξανθουδίδης, Ιωάννης Δρακόπουλος, Στυλιανός Δεινάκης, Αγγελία Καραμπάσης, Στυλιανός Γρηγορίου, ο οποίοι στις 19 Σεπτεμβρίου 1911 παρέδωσαν στη δημαρχία την πρώτη έκθεση για τη βιβλιοθήκη, λίγο πριν αυτή αρχίσει τη λειτουργία της. Η έκθεση ανέφερε:

“Εν Ηρακλείω 19 Σεπτεμβρίου 1911

Προς την Σ. Δημαρχίαν Ηρακλείου
Κύριε Δήμαρχε,

Περατώσαντες από του τέλους Αυγούστου την αναθεσίαν ημίν υπό της δημοτικής αρχής καταγραφήν και ταξινόμησιν των βιβλίων της Βικελαίας βιβλιοθήκης υποβάλλομεν υμίν το πόρισμα της εργασίας ταύτης.

Ακολουθήσαντες το υπό του τέως Εφόρου εφαρμοσθέν σύστημα με τας μικράς απλοποιήσεις και τροποποιήσεις, τας οποίας κατόπιν προηγουμένης συνεννοήσεως είχετε εγκρίνει και συστήσει εις ημάς εξετελέσαμεν τα εξής εργασίας:

Α' Κατεγράψαμεν μετά την παραιτήσιν του τέως Εφόρου Οικονομίδου δελτία 3183, τα οποία μετά των υπ' αυτού και της επιτροπείας προ της παραιτήσεώς του καταγεγραμμένων 3820 συμποούνται νυν το όλον εις 7003.

Β. Όσα βιβλία κατεγράψαμεν εν τοις δελτίοις κατεγράφομεν ταυτοχρόνως και εις το βιβλίον της απογραφής συνεχίσαντες και εν τούτω το σύστημα του πρώην Εφόρου.

Εύρομεν δε υπ' αυτού μεν καταγεγραμμένα βιβλία 2108, κατεγράψαμεν δε ημείς 2665 ήτοι το όλον 4775. Η διαφορά μεταξύ του ολικού αριθμού των καταγραφέντων δελτίων και του ολικού αριθμού εν τω βιβλίω της απογραφής προέρχεται εκ τούτου, ότι τα δίτομα και πολύτομα βιβλία εν μεν τοις δελταρίοις καταγράφονται κατά τόμον, ενώ εις το βιβλίον εφάπαξ, όσον πολύτομα και αν είναι.

Γ. Επειδή αμέσως παρετηρήσαμεν, ότι η κατά τμήματα διαίρεσις, ην είχε κάμει πρώην έφορος ήτο εντελώς άστοχος, διότι είχε καταρτίσει τμήματα τινά μη αντιπροσωπευόμενα ή λίαν πενιχράς εν τη Βικελ. Βιβλιοθήκη, είχε δε τουναντίον παραλείψει άλλα αφθόνως υπάρχοντα καταρτίσαμεν κατά το εφικτόν νέαν διαίρεσιν, και ούτως εσχηματίσαμεν τα ακόλουθα τμήματα, έκαστον των οποίων περιελήφθη εις μίαν των 12 θηκών, πλην των ιστορικών και των της νέας Φιλολογίας, τα οποία κατέλαβον ανά δύο θήκας.

Ούτως έχομεν

I. Θεολογικά Παιδαγωγικά Φιλοσοφικά

II. Ιατρικά, Νομικά, Φυσικομαθηματικά, Στρατιωτικά, Ναυτικά.

III. IV. Ιστορικά

V. Λεξικά

VI. Αρχ. Φιλολογία και Αρχαιολογία.

VII. VIII. Νέα Φιλολογία.

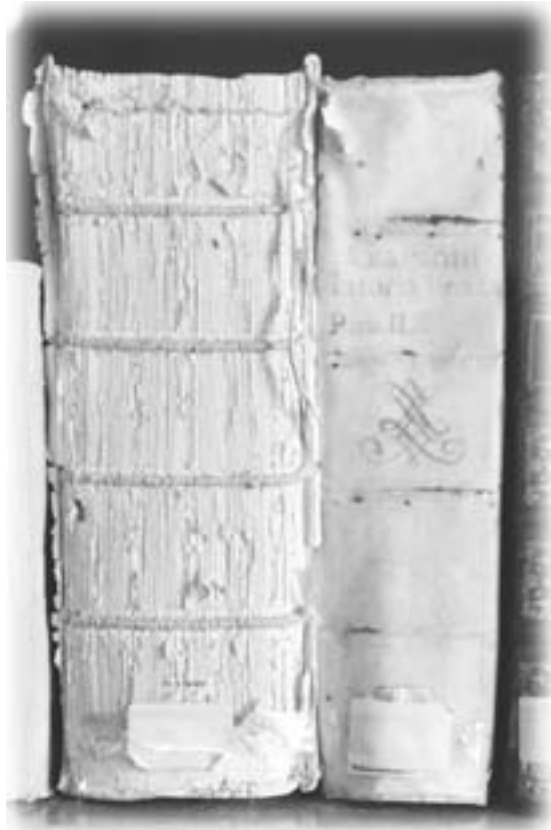
IX. Γεωγραφικά.

X. Περιοδικά

XI. Διάφορα

XII. Κρητικά και Βυζαντινά.

Ήτοι το όλον 10 Τμήματα εις 12 θήκας.

Εφ' όσον κατεγράφομεν έκαστον βιβλίον εν τω οικείω δελτίω και εν τω βιβλίω της απογραφής ετοποθετούμεν αυτό εν τω οικείω τμήματι και τη αντιστοίχθ ήκη, ώστε ταυτοχρόνως με την καταγραφήν και την δελτιογράφην ευρέθησαν τα βιβλία τοποθετημένα εν τη οικεία ήκη.

Δ'. Και η κατάταξις έκαστου βιβλίου εις το οικείον τμήμα είχε γίνει ελαττωματική υπό του πρώην εφόρου, και δια τούτο ηναγκάσθημεν να διεξέλθομεν και τα υπ' αυτού καταγεγραμμένα, και ούτως εκατοντάδες βιβλίων μετετοπίστησαν εξ ενός τμήματος, προς το οποίον δεν προσηρμόζοντο κατά το περιεχόμενον, εις το ανήκον τμήμα, και διωρθώσαμεν και τα σχετικά δελτία.

Ε'. Εν ιδιαίτερω κιβωτιώ εχωρίσαμεν και εφυλάξαμεν εκατοντάδας τινάς αχρήστων εντελώς φυλλαδίων, λόγων, τευχών περιδικών, τα οποία είχε μεν καταγράψει ο πρώην έφορος εις το λεγόμενον συμπληρωματικόν κατάλογον, ημείς όμως εθεωρήσαμεν αυτά ως φόρτον περιττόν, και δια τούτο τα απεχωρίσαμεν, ίνα η Δημοτική αρχή τα εξαφανίση, ή πράξη ήτι άλλο θέλει περί αυτών. Λυπούμεθα μόνον ότι και άλλα αρκετά εύρομεν καταγεγραμμένα ήδη υπό του πρώην Εφόρου, και δεν ηδυνάμεθα να απαλλάξωμεν και εκ τούτων την Βιβλιοθήκην.

Ζ'. Αφ' όυ επερατώθησαν αι ανωτέρω εργασίαι προέβημεν εις τον χωρισμόν των δελταρίων εις τμήματα αντίστοιχα προς τα των βιβλίων, και έπειτα λαβόντες τα δελτία έκαστου τμήματος κατετάξαμεν αυτά κατ' αλφαβητικήν σειράν, ήτοι ελεξικογραφήσαμεν αυτά. Τα δελτία ταύτα ως είναι ήδη αλφαβητικώς κατατεταγμένα

πρέπει να δεθώσι και να αποτελέσωσι τους δελτιοφόρους καταλόγους έκαστου τμήματος της Βιβλιοθήκης, οι οποίοι θα ευρίσκωνται εν αυτή και θα χρησιμεύωσιν, αφ' ού αριθμηθώσι τα δελτία και επικολληθώσιν οι αριθμοί επί του νότου των βιβλίων, δια την εύρεσιν έκαστου βιβλίου εν τη οικεία θέσει.

Μετά την περάτωσιν της εργασίας αυτής της Επιτροπείας, φρονούμεν ότι δεν υπολείπεται ή ο άμεσος διορισμός καταλλήλου προσώπου ως Εφόρου της Βιβλιοθήκης, ίνα γίνη προς αυτόν και την Δημοτικήν αρχήν ταυτοχρόνως η παράδοσις των βιβλίων υπό της Επιτροπείας, και ανοίξη και τας πύλας αυτής προς τους επιθυμούντας να επωφεληθώσι του πνευματικού τούτου ευεργετήματος, δι' ού η φιλομουσία και ο πατριωτισμός του αειμνήστου δωρητού Βικέλα επροίκισε την πόλιν μας.

Η τριμελής Επιτροπεία, την οποία προ ημερών κατήρτισεν ο Δήμος προθύμως θέλει χορηγήσει εις τον διορισθησόμενον Εφορον τας αναγκαίας οδηγίας, ίνα καταστήσει αυτόν δια μιας ενήμερον των κατά την βιβλιοθήκην, και υποδείξη και τον τρόπον καθ' όν εντός ολίγων ημερών δύναται να τεθή εις δημοσίαν χρήσιν η Βιβλιοθήκη και το Αναγνωστήριον.

Μετ' εξόχου υπολήψεως

Η επί της καταγραφής

της Βικελ. Βιβλιοθήκης

Επιτροπεία

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ, ΙΩ. ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΥΛ. ΔΕΙ-
ΝΑΚΗΣ, ΑΓΗΣΛ. ΚΑΡΑΜΠΑΣΗΣ ΣΤΥΛ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ".

Κρητικός Τύπος - εφημερίδες-έντυπα κατά

Του
Ραδάμανθου Μαραγκουδάκη
Φιλολόγου

Η κήρυξη της Αυτονομίας (9-12-1898), ουσιαστικά απελευθερώνει το εκδοτικό status του νησιού. Η Κρητική Πολιτεία φροντίζει, με τα άρθρα 22, 23 και 109 του Κρητικού Συντάγματος που δημοσιεύθηκαν στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας (φ. 24/16-4-1899), να θεσπίσει ένα πλαίσιο πιο προσιτό, αλλά πάντα... με την άδεια της εκτελεστικής Αρχής... (άρθρο 22, β'), για την έκδοση εφημερίδων και περιοδικών. Επιτρέπει στον καθένα που πληρεί τις προϋποθέσεις (λευκό ποινικό μητρώο, ηλικία άνω των 25 ετών, διπλωματούχος Πανεπιστημίου, ή άλλης ομοίβαθμης σχολής, ύπαρξη χρηματικής εγγύησης για την πληρωμή τυχόν αποζημιώσεων ή προστίμων) να προχωρήσει στην αίτηση άδειας έκδοσης εφημερίδων. Επιτρέπει την κατάσχεση εφημερίδας, φυλλαδίου ή περιοδικού εάν αυτά προσβάλλουν... "τινα ανεγνωρισμένων και εν τη νήσω λατρευομένων θρησκείων" (Αρ. Νόμου 63 άρθρο 22, β') ή "... το πρόσωπον του Ηγεμόνος...", ή "... εάν δια των δημοσιευμάτων παραγγετα επικίνδυνος ερεθισμός μεταξύν των κατοίκων, δυνάμενος να χαλαρώσει την δημοσίαν τάξιν..."

Ο αιτών την άδεια έκδοσης εφημερίδας ή περιοδικού διαβιβάζει την αίτηση με όλα τα απαραίτητα έγγραφα στον "... επί των Εσωτερικών Σύμβουλο", ο οποίος με την σειρά του προωθεί τα έγγραφα σε επιτροπή την οποία αποτελούσαν ο πρόεδρος Εφετών της Γεν. Εισαγγελέας και ο Νομάρχης. Η συγκεκριμένη επιτροπή έπρεπε να αποφανθεί περί "... της υπάρξεως ή μη των προσόντων και της ικανότητος του αιτούντος..." η δε άδεια έκδοσης εφημ. "... χορηγείται υποχρεωτικώς εις τον αιτούντα, εάν έχη τα εν νόμω αναγεγραμμένα προσόντα και αν παρέσχε την ανωτέρω εγγύησιν..." (αποκλειστικά και μόνο εάν η "υπό έκδοση" εφημερίδα ή περιοδικό περιείχε πολιτική ύλη)! Αξίζει να σημειωθεί ότι ο νόμος περί Τύπου, δημοσιεύθηκε εξ' ολοκλήρου στο φύλλο 71/22-8-1999 της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας. Υπογράφεται δε, από τον Πρίγκηπα Γεώργιο της Ελλάδος, Υπάτο Αρμοστή στην Κρήτη.

Αν και περιείχε αρκετά "αυστηρές" διατάξεις, αυτό που ακολούθησε ήταν ένα εκδοτικό "boom" (αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον μοντερνισμό της έκφρασης). Υπήρξαν εφημερίδες καθημερινές, εβδο-

μαδιαίες ή 15ήμερες. Αποτελούνταν από 4 έως και 8 σελίδες μεγάλου σχήματος, πολλές απ' αυτές ακολουθώντας περισσότερο τα γεγονότα της πολιτικής ζωής του τόπου, παρά μια αυστηρή χρονική συχνότητα. Υπήρξαν εφημερίδες "φιλοκυβερνητικές" αλλά και "αντιπολιτευτικές", μιας και ο νόμος το επέτρεπε, και πολλές φορές διαπιστώθηκε παύση της έκδοσης μιας εφημερίδας λόγω μη τήρησης των όρων που προέβλεπε ο νόμος. Σ' αυτή την περίπτωση η ανάκληση της άδειας έκδοσης εφαρμόζοταν έπειτα από Ηγεμονικό Διάταγμα.

Την ύλη των εφημερίδων αποτελούσαν κυρίως ανακοινώσεις, πολιτικά άρθρα (που πολλές φορές έδιναν έναυσμα σε δημόσιο διάλογο πολιτικών αντιπαράθεσεων), ειδήσεις εσωτερικού και εξωτερικού, επιστολές αναγνωστών, επιφυλλίδες, σχόλια, διαφημίσεις και γενικά πληροφορίες πάσης φύσεως.

Μέσα από μονόφυλλα ή παραρτήματα που δημοσιεύονταν, παράλληλα με το κυρίως σώμα της εφημερίδας, μπορούσε κανείς να παρακολουθήσει έκτακτα γεγονότα που ελάμβαναν χώρα εκείνη την περίοδο. Αλλωστε οι αναγνώστες ανήκαν στη μεσοαστική τάξη, καθώς και στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, γεγονός που αποδεικνύεται περίτρανα από το "ύφος" και την "υφή" του γραψίματος.

Οι εφημερίδες τυπώνονται στα τυπογραφεία της εποχής, με τυπογραφικά στοιχεία (μεταλλικές γραμματσοσειρές), δημιουργούνταν οι σελίδες, και με πέρασμα μελανιού και χαρτιού έπαιρναν τη γνωστή μορφή τους. Σκούρα γράμματα, τίτλοι "βλοσυροί", πυκνά γράψιμο, τα στοιχεία της εποχής... Η διανομή γινόταν από εξουσιοδοτημένους υπαλλήλους (διανομείς), είτε μέσω ταχυδρομείου.

Είναι ανάγκη να αναφερθεί εδώ ότι δεν ήταν μόνο οι εφημερίδες της Κρήτης που κάλυπταν δημοσιογραφικά τις εξελίξεις του Κρητικού ζητήματος, αλλά και οι μεγάλες εφημερίδες της Ευρώπης και της Αμερικής μιας και τα γεγονότα στην Κρήτη επηρέαζαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τις πτυχές του λεγόμενου "Ανατολικού Ζητήματος", που περιελάμβανε πολιτική εμπλοκή όλων των Βαλκανικών Χωρών.

"... Στην προβολή του Κρητικού ζητήματος την εποχή αυτή σημαντικός υπήρξε ο ρόλος της δημοσιογραφικής γελοιογραφίας. Οι γνωστότεροι γελοιογράφοι των αθηναϊκών και των ευρωπαϊκών εφημερίδων δημοσιεύουν γελοιογραφίες με θέματα σχετικά με την Κρήτη, την Ελλάδα, την Τουρκία και τις Μ. Δυνάμεις "Θ.Ε. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ", "Ο Τύπος στην Κρήτη τον 19ο αιώνα".

Παράλληλα με την άνθιση των εφημερίδων, παρατηρούμε αυτή την περίοδο και μια ιδιαίτερη παρουσία άλλου είδους εντύπων, περιοδικών κλπ. Αυτά τα έντυπα ποικίλλουν ανάλογα με την ύλη τους και το περι-

χόμενο τους. Είναι συνήθως φιλολογικού ή λογοτεχνικού περιεχομένου, παιδαγωγικής φύσης ή επιστημονικής γενικά, και αποτελούν έκφραση πολιτισμικής ανάπτυξης και αρτιότητας (Ζαχ. Σημανδηράκη "Ο Κρητικός Τύπος κατά την περίοδο της αυτονομίας (Εφ. "ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ" ΜΑΡΤΙΟΣ 2000).

Θα τολμήσουμε εδώ να παραθέσουμε ενδεικτικό κατάλογο των μεγαλύτερων εφημερίδων και περιοδικών της πόλης του Ηρακλείου κατά την συγκεκριμένη περίοδο και κάποιους από τους πλέον γνωστούς τίτλους άλλων μεγάλων πόλεων της Κρήτης, όπως βρίσκονται καταχωρημένες και διαφυλαγμένες σε δημοτικές βιβλιοθήκες της Κρήτης (Βικελία), σε διάφορα Ιδρύματα (Ιστορ. Αρχείο Κρήτης, Ιστορ. Μουσείο Ηρακλείου), καθώς και σε πολλές ιστορικές ιδιωτικές συλλογές. Σημαντικότερη βοήθεια σ' αυτό το βήμα μας παρέιχαν τα άρθρα της Ζαχαρένιας Σημανδηράκη, προϊσταμένης του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, όπως δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα "ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ".

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ*

- 1. ΑΛΗΘΕΙΑ**
Υπευθ. συντάκτης: Ιωαν. Βογιατζάκης, εκδότης: Στυλ. Αλεξίου (1900)
 - 2. ΔΑΦΝΗ**
Διευθυντής: Π.Δ. Μαλαγαρδής-δικηγόρος (1907)
 - 3. ΘΟΝΙΚΗ**
Διευθ. και εκδότης: Γεώργιος Σ. Μαρκόπουλος, υπεύθυνος: Νικολ. Γ. Ξενικάκης (1906)
 - 4. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**
Διευθ. και εκδότης: Γ.Σ. Μαρκόπουλος (1899)
 - ΝΕΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**
Γ.Σ. Μαρκόπουλος (1903)
 - 5. ΕΛΠΙΣ**
Διευθ.-υπεύθυνος: Σωκράτης Μ. Βιστάκης (1906)
 - 6. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ**
Γ. Κοκκινάκης (1905)
 - 7. ΙΔΗ**
Εκδότης: Ιωάννης Σμυρνάκης & ΣΙΑ
Υπευθ: Αριστοδ. Πασχαλίδης
Διευθ: Ιωαν. Κατεργικινάκης (1906).
Πρώτη εφημερίδα σε διάρκεια έκδοσης στο Ηράκλειο.
 - 8. ΜΕΝΤΑΝΕΤ ("ΕΓΚΑΡΤΕΡΗΣΙΣ")** (1901). Στα τούρκικα και στα γαλλικά
 - 9. ΝΕΑ ΕΦΗΜΕΡΙΣ**
Διευθ.-εκδ.: Ιωαν. Δ. Μουρέλλος
Υπευθ.: Μ. Ε. Κουναλάκης (1913)
 - 10. ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ**
Διευθ: Ιωαν. Ελευθεριάδης
Ιδρυτής: Ιω. Αποκορωνιώτης (1912)
- ΧΑΝΙΩΝ**
- 1. Ο ΑΓΩΝ**
Διευθ.-συντάκτης: Α. Κριαράς (1907)
 - 2. ΑΛΑΤΙ**
Ι. Τσπετάκης (Σατυρική) (1908)

"Νόμος περί Τύπου", 1899, δημοσιευμένος στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας

την διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας

Έκδοση της εφημερίδας "ΟΜΟΝΟΙΑ", στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, με πρωτοσέλιδη αναφορά στην απελευθέρωση της Κρήτης

3. **ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ**
Διευθ. Γ.Σ. Μαρκόπουλος (1911)
4. **ΑΣΠΙΣ**
Ν. Πιμπλής (1910)
5. **ΒΗΜΑ**
Του Ε.Δ. Φραντζεσκάκης (1901)
6. **ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ**
Διευθ. Σταύρος Α. Ανδρουλακάκης
7. **ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ**
Διευθ. Ε. Δ. Φραντζεσκάκης
Υπευθ. Κ. Γ. Λαγουδάκης (1905)
8. **ΕΛΛΑΣ**
Υπευθ. εκδ.: Στεφ. Ψαρουδάκης (1901)
9. **ΕΝΩΣΙΣ**
Εκδ.: Σπ. Αγκυσουλάκης δικηγόρος (1901)
10. **ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
Εκδ.-Συντ.: Γ. Παπαδόπετρος
Διευθ.-Συντάκτης: Θεμ. Γ. Παπαδάκης (1899)
11. **ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
Διευθ.-συντ.: Ιω. Λιονής (1903)
12. **ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ**

- Η επίσημη εφημερίδα της αυτόνομης Κρήτης. Από 25/12/1898 ως 11/4-1915
13. **ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ** (1905)
 14. **ΕΡΕΥΝΑ**
Συντ.-διευθ. Σ.Μ. Μαλατάκης (1899)
 15. **ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ**
Εκδ.-διευθ. Ευστάθιος Ι. Παπαδάκης (1907)
 16. **ΤΟ ΘΕΡΙΣΣΟ**
Διευθ.-Συντ.: Ι.Γ. Παπαδάκης (1905)
 17. **ΚΕΝΤΡΟΝ**
Εκδ.-συντ.: Γ. Πανηγυράκης
22-3-1900
Διακόπηκε η έκδοση της ύστερα από διάταγμα του Υπ. Αρμοστή τον Οκτώβριο του 1900
 18. **ΚΕΝΤΡΟΝ**
Υπευθ.-συντ.: Μανούσος Μανουσάκης (1910) (επανεκδοση)
 19. **ΚΕΝΤΡΟΝ**
Χ. Παυλογιώργη (1909)
 20. **ΚΗΡΥΞ**
Διευθ. Ι.Γ. Ηλιάκης (1901). Αργότερα: Διευθ. και συντ. (1908) Κυρ.

21. **ΚΡΑΥΓΗ**
Ιδιοκτ.: Σ. Ανδρουλάκης
Διευθ.: Ιμβραήμ Μ. Τσαφαντάκης (1912)
22. **ΚΡΗΤΗ**
Διευθ.: Ι.Κ. Ηλιάκης (1911)
23. **ΛΕΥΚΑ ΟΡΗ**
Διευθ.-Συντ.: Ι.Γ. Παπαδάκης
24. **ΜΗΝΥΤΩΡ**
Διευθ.-Ιδιοκτ.: Μενέλαος Ι. Λανδράκης
25. **ΝΕΑ ΕΡΕΥΝΑ**
Συντ.-διευθ.: Σπυρ. Μαλατάκης (1901)
26. **ΝΟΜΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ "ΝΕΑΣ ΕΡΕΥΝΗΣ"**
Διευθ.: Σπ. Μαλατάκης
27. **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝ. ΕΝ ΚΡΗΤΗ** (1908)
28. **ΠΑΤΡΙΣ**
Διευθ.-συντ.: Α. Μοσχονάς (1900)
29. **ΠΑΤΡΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ**
30. **ΠΕΛΕΚΥΣ**
Διευθ.-εκδοτ.: Σεργ. Καλιγιάννης (1909)
31. **ΣΗΜΑΙΑ**
Διευθ.-συντ.: Κ.Ι. Διγενάκης (1901)
32. **ΣΚΟΡΠΙΟΣ**
τ. Κληματατσάκη Βαγγέλη, Σατυρική (1905)
33. **ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ**
Διευθ.: Ι. Χουλιόπουλος (1906)
34. **ΥΨΗΛΑ ΛΕΥΚΑ ΟΡΗ**
Διευθ.-συντ.: Ι.-Γ. Παπαδάκης 1906.
35. **ΦΑΦΛΑΤΑΣ**
Σατυρική εφημερίδα εκδ.-συντ. Δημ.-Σεργ.-Καλιγιάννης (1906)

- ΡΕΘΥΜΝΟΙ**
1. **ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ**
Διευθ.-συντ.: Θεμ. Γ. Παπαδάκης (1905)
 2. **ΔΡΑΣΙΣ**
Διευθ.: Λυκούργος Ν. Καφάτος (1910)
 3. **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**
Διευθ.-Εκδ.: Σ.Ε. Καλαϊτζάκης (1907)
 4. **ΕΝΩΣΙΣ**
Εκδ. Βασ. Καλαϊτζάκης
 5. **ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
Εκδ. Γ. Παπαδοπετρος
Διευθ.-συντ.: Θεμ. Γ. Παπαδάκης
 6. **ΘΑΡΡΟΣ**
Διευθ.: Μίνως Ανδρουλιδάκης
 7. **ΚΡΗΤΗ**

- Διευθ.: Ιωάννης Σειραγας (1898)
8. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
Διευθ.-συντ.: Β. Καλαϊτζάκης (1912)
9. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ**
10. **ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ** (1908)
11. **ΡΕΘΥΜΝΟΝ**
Διευθ. και εκδοτ.: Στ. Καλαϊτζάκης (1898)

- ΛΑΣΙΘΙΟΥ**
1. **ΚΡΗΤΗ**
Εκδ. Μιλτιάδης Μ. Παπαδάκης (1909)

- ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**

1. **ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ**
Εκδότης: Γεώργιος Χ. Ελευθεριάδης (1908)
2. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ**
Διευθ.-υπευθ.: Μίνως Καλοκαιρινός (1906)
3. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΗΩΣ**
Διευθ.: Ι. Μελισσιδής (1906)
4. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΣΤΟΑ**
Ετήσιο. Εκδότης: Ιω. Ι. Μουρέλος (1907)
5. **ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΠΑΝΘΕΟΝ**
Εκδ.: Κωστής Α. Χαριτάκης (1907)
6. **ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΛΑΟΣ**
Διευθ.: Ιωάννης Χατζηγιάννου και

- Γεώργιος Ελευθεριάδης (1909)
7. **ΠΟΙΚΙΛΗ ΣΤΟΑ**
Εκδοτ.: Γεώργιος Χ. Ελευθεριάδης (1908)
8. **ΠΟΙΜΗΝ**
Διευθ.: Φωτικός Γ. Ξηρουδάκης, μητροπολίτικη έκδοση (1902)

- ΧΑΝΙΩΝ**
- (σημ. Παραθέτουμε απλά τους τίτλους).
1. **ΑΣΠΙΣ**
 2. **ΔΕΛΤΙΟ ΚΡΗΤ. ΑΣΤΕΡΟΣ**
 3. **ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ**
 4. **ΕΤΗΣΙΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ**
 5. **ΗΧΩ**
 6. **ΚΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
 7. **ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ 1899**
 8. **ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ 1902**
 9. **ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΗΡΩΟΝ**
 10. **ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ (Α')**
 11. **ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ (Β')**
 12. **ΠΑΤΡΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ**
 13. **ΠΡΟΟΔΟΣ**
 14. **ΣΠΙΝΘΗΡ**
 15. **ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ**
 16. **ΤΟ ΦΩΣ**
 17. **ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΦΩΣ Κ.Θ.**

- ΛΑΣΙΘΙΟΥ**
1. **ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΝΘΟΔΕΣΜΗ**
 2. **ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ**
 3. **Η ΦΥΣΙΣ**

- Πηγές
1. "Ο κρητικός Τύπος κατά την περίοδο της Αυτονομίας", της Ζαχαρ. Σημανδηράκη, εργασία δημοσιευμένη στα "ΧΑΝΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ"
 2. "Ο ΤΥΠΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ" Θ.Ε. Δετοράκη
 3. Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, φ. 24/16-4-1899 και φ. 71/22-8-1899 και φ. 7/8-2-1907.
 4. Εφημερίδες-έντυπα της εποχής.

Η εισβολή και η άνθηση του Καφέ Αμάν στην λαϊκή ψυχαγωγία

Του Γιάννη Ζαϊμάκη,
Επίκουρου Καθηγητή
Παν/μίου Κρήτης

Ενα χαρακτηριστικό φαινόμενο όπου οι παραδόσεις των λαών της ανατολικής Μεσογείου συναντούν στην τοπική κουλτούρα και οι λαϊκές τάξεις εισέρχονται στο πλαίσιο της οργανωμένης ψυχαγωγίας, είναι το καφεδείο. Το τελευταίο είναι ένας χώρος οργανωμένης διασκέδασης, μουσικής παράστασης και λαϊκού θεάματος που συναντάται σε πόλεις λιμάνια της ανατολικής Μεσογείου στο 19ο αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 20ου. Το καφεδείο ήταν ένα είδος μουσικού καφεναείου που είχε διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να παρέχει ψυχαγωγία στους θαμώνες του. Στο εσωτερικό του υπήρχε πρόχειρο ξύλινο ικρίωμα, ένα είδος παλκοσένικου, για τους μουσικούς και αοιδούς και τραπέζια για τους θαμώνες που μπορούσαν να ψυχαγωγηθούν ακούγοντας μουσικές και τραγούδια, να χορέψουν, να πιουν οινόπνευματώδη ποτά και να καπνίσουν ναργιλέ. Ορισμένα από αυτά λειτουργούσαν και το πρωί προσφέροντας καφέ και αναψυκτικά.

Το καφεδείο αποτέλεσε για τα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας ένα νεωτερικό θεσμό που γοηφόρνε το παραδοσιακό κόσμο του καφεναείου με την επαγγελματικά οργανωμένη διασκέδαση και επιτελούσε ποικίλες κοινωνικές λειτουργίες: ήταν ένας χώρος επικοινωνίας, οικονομικής συναλλαγής και κοινωνικής συναναστροφής, τόπος παράστασης, διασκέδασης, κατανάλωσης και συμποσιασμού. Ωδικά καφεναεία συναντάμε με διάφορες ονομασίες που κατά πάσα πιθανότητα αντανακλούν μια διαφοροποίηση των λειτουργιών και των μορφών πολιτισμικής δημιουργίας τους. Ο πιο γνωστός τύπος είναι τα καφέ αμάν, στα οποία παρουσιάζεται μουσικό πρόγραμμα από τις παραδόσεις των λαών της ανατολικής Μεσογείου με κατά βάση λαϊκό κοινό. Μια άλλη εκδοχή του καφεδείου είναι τα ευρωπαϊκού τύπου καφέ σαντάν, στα οποία παρουσιάζονταν μια εύπεπτη εκδοχή του δυτικοευρωπαϊκού μουσικού ιδιώματος, σε ένα κατά βάση αστικό κοινό. Αυτή η ταξινόμηση δεν είχε απόλυτο χαρακτήρα αφού δεν έλλειπαν οι περιπτώσεις καφεδείων με ανατολίτικο μουσικό πρόγραμμα που αναφέρονταν ως καφέ σαντάν.

Ο θεσμός της λαϊκής ψυχαγωγίας σε χώρο που συνδυάζει θέαμα και μουσική συναντάται τον 19ο αιώνα και στη δύση με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα cafés-concerts στη Γαλλία. Σύμφωνα, με τον Γάλλο κοινωνιολό-

γο J. Attali, το πρώτο café-concert, όπου ο τραγουδιστής αμείβεται για το τραγούδι του, γεννήθηκε το 1846, όταν το «το καφεναείο των τυφλών» δίνει τις πρώτες συναυλίες λαϊκής μουσικής. Ανεβασμένοι σε πάγκο με δύο βαρέλια, οι τραγουδιστές έβγαζαν δίσκο, πουλούσαν αντίτυπα των τραγουδιών τους και τραγουδούσαν ανάμεσα σε τραπέζια. Το café-concert αρχικά φτιαγμένο για τους Παριζιάνους αστούς έγινε με τη δεύτερη Αυτοκρατορία λαϊκό πανηγύρι και ονομάστηκε café conc' όπου οι Παριζιάνοι εργάτες μπορούσαν να ψυχαγωγηθούν με τις οικογενειές τους. Τα πάσης φύσεως τραγούδια (μελό, πατριωτικά, σοσιαλιστικά ή αναρχικά) εναλλάσσονταν με το θεατρικό αυτοσχεδιασμό με πρωταγωνιστές χαρακτηριστικούς κοινωνικούς τύπους της καθημερινής ζωής: ο ανήθικος μικροαστός, ο ηρωικός στρατιώτης, η ανύπαντρη μάνα κ.λπ.

Μια παραλλαγή των café conc' ήταν τα καμπαρέ με πελατεία αστούς, διανοούμενους και φοιτητές και οργανωμένες μουσικές παραστάσεις τραγουδιών ποιότητας. Στα καμπαρέ θα δημιουργηθεί ο Μαύρος Γάτος του Ροδόλφου Σαλί και θα τραγουδηθούν στίχοι του Ποτιέ, του ποιητή που έγραψε τη διεθνή και άλλα σοσιαλιστικά τραγούδια. Πολλά από τα τραγούδια μεταφέρθηκαν στο χώρο του café conc'. Επισημαίνουμε πως η αστική τάξη θεώρησε τα τελευταία ως τόπο οργίων και κραιπάλης, όπου το γαλλικό πνεύμα έπεσε στο τελευταίο σκαλοπάτι της βλακείας και της εξαχρείωσης. Ανάλογες κριτικές φερόνταν της αστικής τάξης για τις συνήθειες και τις μορφές διασκέδασης των λαϊκού κόσμου συναντάμε και στο Ηράκλειο, όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι μουσικές των καφεδείων στην Ανατολική Μεσόγειο αναπτύχθηκαν στο πολυσυλλεκτικό μουσικό περιβάλλον της οθωμανικής αυτοκρατορίας η οποία αποτελεί ένα χωνευτήρι μουσικών από ετερόδοξους πολιτισμούς και κόσμους, όπου συνυπήρχαν διαφορετικές θρησκευτικές και εθνικές κοινότητες που βρίσκονταν σε μια κατάσταση συνεχούς αλληλεπίδρασης και αλληλοδόμησης. Ο Φιλανδός καθηγητής R. Peka Pennanen σε διεθνές συνέδριο για την μικρασιατική μουσική υποστήριξε πως η μουσική του καφεδείου ήταν συνυφασμένη με την «οθωμανική λαϊκή» μουσική, το ρεπερτόριο, το ύφος, οι μουσικές και τα όργανα της οποίας ήταν παρόμοια με ό,τι σήμερα αποκαλούν με Συμυρναϊκό. Πράγματι η λαϊκή μουσική που παράγεται στις πόλεις της ανατολικής μεσογείου στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας είναι πολυσυλλεκτική και η πολιτισμική παράδοση του κάθε μιλιέτ (των Ρωμιών, των Αρμενίων, των Εβραίων κ.λπ.) διεισδύει στις άλλες και δέχεται επιρροές από αυτές. Με αυτόν τον τρόπο η κάθε παράδοση εμπλουτίζεται συνεχώς τα χαρακτηριστικά της και ενισχύει τις ομοιότητες με τις άλλες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι καταργείται η πολιτισμική ιδιαιτε-

ρότητα της κάθε κοινότητας.

Όπως προκύπτει από τη διασταύρωση σύγχρονων και μεταγενέστερων γραπτών πηγών η πρώτη εμφάνιση καφεδείου στο Ηράκλειο, πρέπει να χρονολογείται στις αρχές της δεκαετίας του 1890 οπότε εμφανίζεται στην πόλη «αοιδός εκ Ρωμανίας» με τη συνοδεία μουσικού αυλήτορα που προκάλεσε τα επικριτικά σχόλια των ντόπιων αρθρογράφων για τους κινδύνους της διαφθοράς των ηθών αλλά γνωστοποιεί και την πρώτη εμφάνιση λαϊκών θεαμάτων στην πόλη. Στη δεκαετία αυτή ο θεσμός αρχίζει να διαδίδεται και σε άλλες περιοχές της Κρήτης, ενώ ορισμένες καλλιτεχνίδες, όπως η «γνωστή Εβραίουπούλα αοιδός Ρόζα», εκ Κωνσταντινούπολης Εβραϊκής, «αστή πρώτου μεγέθους» στο καλλιτεχνικό στερέωμα του καφέ αμάν κατάθελε το κοινό» προκαλώντας το ενδιαφέρον των φιλόμουσων πολιτών. Οι αναφορές για τα καφεδεία πριν τα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας κάνουν λόγο για μια αχμάζουσα μουσική κοινότητα που εκφράζεται με τα σαρκια και τους αμανέδες, με μικρές ορχήστρες με έγχορδα όργανα, όπως ταμπούραδες και μπουλγκαρί, τα λεγόμενα καλά παιχνίδια και για συχνές διενέξεις νταήδων από τις δύο θρησκευτικές κοινότητες του νησιού που οδήγησαν την Οθωμανική διοίκηση στην προσωρινή διακοπή της λειτουργίας τους.

Τα καφεδεία επανέρχονται σε λειτουργία στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας όταν συγκαταλέγονται στην κατηγορία των λαϊκών θεαμάτων και αμανέδες, με τον υψηλό για την εποχή εκείνη φόρο θεάματος δύο δραχμές καθ' εκάστη. Στην περίοδο αυτή το νεοσύστατο καθεστώς και οι διοικητικές Αρχές έπειτα από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του θεσμού και αφού άρχιζαν να αναζωπυρώνονται διενέξεις και νταήλικια στα καφεδεία άρχισε να λαμβάνει μέτρα αντιμετώπιζοντας το θεσμό ως εστία ηθικού κινδύνου για την κοινωνία της πόλης. Τα μέτρα που ελήφθησαν ήταν αστυνομικές διατάξεις περιορισμού των λειτουργιών τους, επιβολές προστίμων σε καφεδούς, επιτήρηση της λειτουργίας τους, απαγόρευση της παρουσίας παιδιών κ.α. Πολλές φορές εξάλλυ τα καφεδεία έγιναν η αρένα για την επίλυση διαφορών ανάμεσα σε γνωστούς καλλιτεχνικούς και νταήδες της πόλης που κατέληγαν σε σοβαρούς τραυματισμούς προκαλώντας την αγανάκτηση της τοπικής κοινωνίας.

Την ίδια περίοδο οι εφημερίδες σχολίαζαν με αρνητικούς χαρακτηρισμούς τις εκφράσεις της σαρκικής ορμής, τους αφρούς της μπύρας, τα τέφια των γυναικών, την ακολασία και την κραιπάλη των καφέ αμάν των ανθούτων καφεδείων που προσέβλυαν ακόμη και το «ευπόληπτο κόσμο», τους γαντοφορεμένους Καστρινοίς δανδήδες της εποχής. Παράλληλα καταγγέλλονται οι παράνομες πρακτικές πορνείας που ασκούσαν σαντζές σε ορισμένα καφεδεία αλλά και ξενοδοχεία και η συνεχής άφιξη «εκ του

εξωτερικού τερατόμορφων γυναικάρων προσποισμένων τας αοιδούς που προσέφευγαν εις τα θεωρούμενα διασκεδάσεως κέντρα τα οποία γίνονται συναντήσεις, διδασκομένην δ' εκεί εν ελλείψει ψυχαγωγικού ηθικού κέντρου, την έκλυση των ηθών». Η ύπαρξη ενός δικτύου διακίνησης των υπηρεσιών πορνείας από τους «προστάτες και τους μάεστρους των γυναικών που πληρούν καθεσπέραν τα περίφημα καφέ αμάν ήταν άλλο ένα ζήτημα που φαίνεται να απασχολούσε τους αρθρογράφους. Για την επίλυση του προβλήματος ζητεί τη λήψη δρακόντειων μέτρων» και τη μεταφορά των «επισήμων τούτων καταγωγίων εις απόκεντρα της πόλεως μέρη όπου οι σεμναί δέσποιναι, δύνανται να διέρχονται τας ώρας της απολαύσεως μετά των φίλων των», αφήνοντας σαφή υπαινιγμό για τους στενούς δεσμούς αοιδών και χορευτριών καφεδείων με τους «αγαπητικούς» των χαμαιτυπείων της απόκεντρης συνοικίας του Λάκκου.

Στα κείμενα που υπάρχουν για τα καφέ αμάν εμφανίζεται μια αστική αμφιθυμία. Από τη μια βλέπουμε επικριτικά σχόλια και παραίνεσεις προς την πολιτεία για παρεμβάσεις. Από την άλλη εμφανίζεται ένας λανθάνον θαυμασμός για τις προκλητικές του σώματος κινήσεων του γυναικών των καφέ αμάν, τους ύμνους «των μαέστρων και των μαυετζήδων με την τρουμπέταν και την μανδόλα τω Βάιχω που εκάλουν τους λάτρεις να θύσουν τη Αφροδίτη». Επιπλέον δεν λείπουν και οι θετικές αξιολογήσεις για ορισμένα από τα καφεδεία τα οποία χαρακτηρίζονται «ως τόποι τέρψεως και αναψυχής υπό των αρίστων μουσικών εις ους οφείλομεν χάριτας διότι δια των εγχόρδων οργάνων των και της καλλιφώνου και αρμονικής φωνής των μας παρέχουσιν τοιαύτην απόλασιν ώστε λησμονούμε έστω και προς στιγμήν ται καθ' ημέραν βάσανα».

Ο κόσμος του καφεδείου παρουσιάζεται και σε λογοτεχνικά κείμενα με πιο γνωστό παράδειγμα το έργο του Ν. Καζαντζάκη με τα λογοτεχνικά πορτραίτα της σαντζέας Μαντάμ Ορτάνς και του Ζορμπά που κινούνται σε χώρους καφέ - αμάν με σαντούρια και αμανέδες. Ανάλογες αναφορές συναντάμε στο βιβλίο της Γαλάτειας Καζαντζάκη «Διηγήματα» στο οποίο, σε ξεχωριστή ενότητα με τον τίτλο «Αρτίστες», η συγγραφέας αφηγείται τα δράματα σε οντά παραθλασίου καφεναί με πάγκο από «κασόνια», ντυμένα με κόκκινο πανί και αιολαία με κοντάρι και μεγάλες χαλάδες, όπου εκτελούνται οι ταχυδακτυλογραφίες του δον Καρύδη, οι χοροί της ωραίας Ανδρονίκης, τα ακροβατικά της μικρής Γαρτσιέλλας και της ασίκισσας Κατίνας υπό τους ήχους αμανέδων, λατέρνας και ντεφιού. Από ότι φαίνεται, οι περιγραφές του Καζαντζάκη αφορούσαν υπαρκτά πρόσωπα και πραγματικούς χώρους.

Η ύπαρξη καφέ σαντάν στο δυτικό άκρο του Βενετσιάνικου λιμανιού μνημονεύεται σε βιοματική μαρτυ-

ρίες βαρκαρέδων, όπως ο Γιώργης «Καλαϊτζή». Ο αφηγητής, γιος φημισμένου καλλιτεχνικού και τακτικού επισκέπτη των λιμανιότικων καφεδείων, μου διηγήθηκε στις αρχές του 1990 για καφεδείο που λειτουργούσε στο λιμάνι, δίπλα από το καφεναείο του Ζαφείρη, στην Πλατεία των Άγγλων, με μουσικό πρόγραμμα με λατέρνα, ντέφι, μπουζούκι και αμανέδες. Σύμφωνα με τον αφηγητή το πρόγραμμα περιλάμβανε αμανέδες και ανατολίτικα «τα ευρωπαϊκά ήταν του άλλου αιώνα». Ο αφηγητής γνώριζε την αοιδό Ρόζα και τη Σαντζέα χορευτρία Ανδαλούσα. που επήγγαινε εκεί και τη γνωστή καφέ σαντούν Ανδαλλούσα που μετά τη φωτογραφία της τη στολίζανε σε λατέρνες και τη γυρνούσανε εδώ και εκεί. Στο καφέ σαντάν το πρωί σερβίρανε καφέ το βράδυ που ερχότανε τραγουδιστές ποτά, ρακί και τέτοια. Εγώ επειδή ήμουνα παιδί έπινα κανελάδα».

Σημαντικό πληροφοριακό υλικό για τα καφεδεία της πόλης στα χρόνια της Κρητικής πολιτείας υπάρχει και στα λαϊκά διηγήματα του Μαν. Δερμιτζάκη ο οποίος μνημονεύει τα δύο μεγάλα καφέ σαντάν στο κέντρο της πόλης με τα «ντουκιάνια με τζαμωτές πόρτες» όπου οι «λογής - λογής Συμυρνίες και Κωνσταντινοπολίτισες τετράπαχες ασλάνες με τους αμανέδες και τους ανατολίτικους χορούς ντισιβάζοντας τους όγκους από τα κορμιά τους έκαναν τα ξύλινα παλκοσένικα να τριζοκοπούν».

Από διασταυρωμένες γραπτές μαρτυρίες προκύπτει ότι τα διοικητικά μέτρα ενάντια στα καφεδεία ενάθηκαν στην περίοδο 1908 έως και το 1913. Στα χρόνια των Βαλκανικών πολέμων Ο θεσμός του καφεδείου παρακμάζει και σταδιακά εξαφανίζεται. Η ανατολίτικη μουσική ωστόσο θα βρει άλλους θεσμούς λαϊκής ψυχαγωγίας για να ανθήσει στα χρόνια του μεσοπολέμου: στο γυρολόγι της λατέρνας στην πόλη, στις παραστάσεις του θεάτρου Σκιών στην Πλατεία Ελευθερίας και αργότερα στις εργατικές και προσφυγικές συνοικίες και στους τεκέδες και τα σεπαρέ στις κοινωνικές παρυφές του αστικού χώρου.

Η ανάπτυξη του καφεδείου στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας εμπλούτισε τους δημόσιους ψυχαγωγικούς χώρους. Σύμφωνα με το γαλλομαθή συγγραφέα, δημοσιογράφο και ποιητή Θρ. Σταυράκη που αρθρογραφούσε στο τοπικό Τύπο με το ψευδώνυμο Ασμοδαίος τα καφεδεία αναπτύχθηκαν αρχικά στους κόλπους της αστικής τάξης. Ήταν η εποχή «της δειπνοσοφιστικής μακαριότητας των αρχοντικών κύκλων των καφέ σαντάν» αλλά η πρόοδος έκανε «ευπροσιώτερον το σύστημα των καφεδείων στο κέντρο της πόλης» με αποτέλεσμα οι επαρχιώτες να «τρέχουν ως μέλισες. Ήρχισεν έτσι η βασιλεία του καμπαρέ». Η παρουσία των λαϊκών και αγροτικών στρωμάτων, πιθανώς, συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των καφεδείων και της στελέχωσης του με καλλιτέχνες της ανατολικομεσογειακής μουσικής παρά-

του Κάστρου στα χρόνια της αυτονομίας της Κρήτης *

Στην περιοχή γύρω από το λιμάνι είχαν αναπτυχθεί αρκετά καφωδεία

κοινοτική διασκέδαση αποτέλεσαν νέες πρακτικές στην λαϊκή ψυχαγωγία. Η είσοδος της λαϊκής ψυχαγωγίας από τον ιδιωτικό χώρο ή το στενό πλαίσιο της συνοικίας στο δημόσιο χώρο του καφωδείου πραγματοποιήθηκε μέσα από ιδεολογικές συγκρούσεις και αντιπαλότητες. Η αστική τάξη, τα μέλη της οποίας αποτέλεσαν το αρχικό κοινό των καφέ σαντάν, δεν είδε με καλό μάτι την μετέπειτα εισβολή στα καφωδεία των λαϊκών τάξεων και στην πρώτη ευκαιρία, χλεύασε την παρουσία των χωρικών και πολέμησε τις δραστηριότητες του χώρου. Σε αυτή τη σταυροφορία ηθικής, πρωτοστάτησαν οι τοπικές εφημερίδες, οι οποίες ασχολήθηκαν συστηματικά με τα καφωδεία, τα οποία χαρακτήρισαν «εστίες ηθικού μολύσματος», «καταγωγία ακμαζόντα» και «επίσημα διαφθορεία».

Αυτές οι κρίσεις ηθικής απαρέσκειας, συνυφασμένες με συμβολισμούς που παρέπεμπαν στον κίνδυνο και τη μόλυνση, μαρτυρούσαν την ταξινόμηση του θεσμού στα απορριπτόμενα πολιτισμικά πρότυπα. Οι επικρίσεις, συνοδευόμενες από προτροπές προς τις διοικητικές και αστυνομικές Αρχές για τη λήψη απαγορευτικών μέτρων, αποτελούσαν «μέσα άσκησης κοινωνικού ελέγχου και υποστήριξης του αποδεκτού συστήματος ηθικής».

Οι λόγοι αυτής της αρνητικής στάσης πρέπει να αναζητηθούν πρώτον, στην περιφρονητική στάση αστικών και λόγιων κύκλων προς τις ανατολίτικες παραδόσεις και τη λαϊκή μουσική που είχε καλλιεργηθεί στα

καφέ αμάν σε μια περίοδο επιδερμικού εξευρωπαϊσμού, δεύτερον, στο σταδιακό εκφυλισμό ορισμένων καφωδείων σε ένα είδος καμπαρέ με άσκηση συγκαλυμμένων μορφών πορνείας, τρίτον στη δημόσια παρουσία και δράση της γυναίκας, στοιχείο που αποτελούσε πρόκληση για τη συμβατική ηθική και προσβολή των οικογενειακών αξιών και τέταρτον, στους συμβολικούς κινδύνους που κυοφορούσε για την αστική κοινωνία η ανάπτυξη στα καφωδεία καταναλωτικών συμπεριφορών και ενός ήθους απόλαυσης που αντίβαινε τα αστικά ιδεώδη.

Από ότι φαίνεται από τη προσεκτική ανάλυση του ερευνητικού υλικού στα καφωδεία καλλιεργήθηκε, κυρίως, η ανατολίτικη αστική λαϊκή μουσική με καθιστικού τύπου τραγούδια όπως, αμανέδες, σαρκιά, σταφιδιανά και ταμπαχανιάτικα, με χορούς όπως ζειμπέκικος, τσιφτετέλι και συρτά και με μουσικά όργανα όπως έγχορδα: μπουζούκι, μανδόλα, ταμπουράς, τρουμπέτα, τουμπελέκι και λατέρνα από εγχώριους και περιοδεύοντες μουσικούς. Ακόμη, καλλιεργήθηκε και μια «ελαφρά» εκδοχή της ευρωπαϊκής μουσικής από αλλοδαπές αοιδούς και χορεύτριες και μουσικές ομάδες που βρέθηκαν στο Ηράκλειο τη κοσμοπολίτικη περίοδο της Κρητικής Πολιτείας.

Αναμφίβολα θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον εάν οι εφημερίδες παρείχαν περισσότερες πληροφορίες για τις «σεμνές» και «καλλίφωνους αοιδούς», τους «άριστους μουσικούς» που αναφέρονται στα λιγοστά θετικά σχόλια

για το καφωδείο και τα είδη των τραγουδιών. Αν λάβουμε υπόψη μας και τις θετικές εκφορές κρίσεων στην συλλογική μνήμη για τις μουσικές πρακτικές των καφέ αμάν υποθέτουμε ότι, τουλάχιστον, ορισμένα από αυτά συνέβαλαν σημαντικά σε ένα είδος μουσικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο και στη διάδοση μουσικών και τραγουδιών από ετερογενείς πολιτισμικές παραδόσεις. Η παρουσία σε μια πόλη που μόλις ξεπερνούσε τους 22.000 κατοίκους, 34 επαγγελματιών καλλιτεχνών (μουσικών, αοιδών, χορευτών και ηθοποιών), δεν πρέπει να είναι άσχετη με την ανάπτυξη του θεσμού.

Τελικά αυτό που αναδεικνύεται μέσα από την ιχνηλάτηση αστικών αξιολογήσεων και εκφορών της συλλογικής μνήμης είναι πως, ανεξάρτητα από ηθικές κρίσεις, το χρονικό του καφωδείου υπήρξε ένα σημαντικό συμβάν στην πολιτισμική μεταβολή του αστικού χώρου το οποίο συνέβαλε στην ζύμωση νέων ιδεών και μορφών πολιτισμικής έκφρασης. Ως τέτοιο μας καλεί να στοχαστούμε ξανά, πέρα από ιδεολογικές προκαταλήψεις, για την ιστορία της πόλης και του πολιτισμού της καθημερινής ζωής.

* Το κείμενο αυτό γράφτηκε ειδικά για το αφιέρωμα της Πατρίδας και βασίζεται σε σχετική έρευνα, τα αποτελέσματα της οποίας έχουν δημοσιευτεί στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Βλ. ενδεικτικά, «Αστικές αντιλήψεις και ψυχαγωγικές πρακτικές: τα καφωδεία στο Ηράκλειο στα χρόνια της Αυτονομίας», Modern Greek Studies (Australia and New Zealand), 5-7, 1979-99, 113-162.

Τύπος αστής Τουρκοκρητικής (έκδοση Α.Ε. Cavalier

Η ίδρυση της «Φιλαρμονικής Χανίων» και του Μουσικού Συλλόγου Ηρακλείου ο «Απόλλων»

Η «Φιλαρμονική Χανίων» είναι πιθανότατα ο πρώτος μουσικός σύλλογος που ιδρύεται στην αυτόνομη Κρήτη. Το καταστατικό του δημοσιεύεται στην εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας τον Οκτώβριο του 1899. Όπως αναφέρεται, σκοπός του συλλόγου είναι η «δια του καταρτισμού και συντηρήσεως μουσικού σώματος διάδοσις της Μουσικής και η ανάπτυξις του Μουσικού αισθήματος του λαού».

Το καταστατικό της «Φιλαρμονικής Χανίων» προβλέπει ότι όποιος προσφέρει στο σύλλογο από 100 φράγκα και άνω θα ανακηρύσσεται

δωρητής, 200 και άνω ευεργέτης και τα ονόματά τους θα αναγράφονται «μεγάλαις γράμμασιν επί πινάκων ανηρτημένων εις την αίθουσαν των συνεδριών του Συλλόγου». Όσοι δε ευεργέτες δωρίζουν πάνω από 500 φράγκα θα «αναρτάται και η εικών εν τη αίθουση ταύτη».

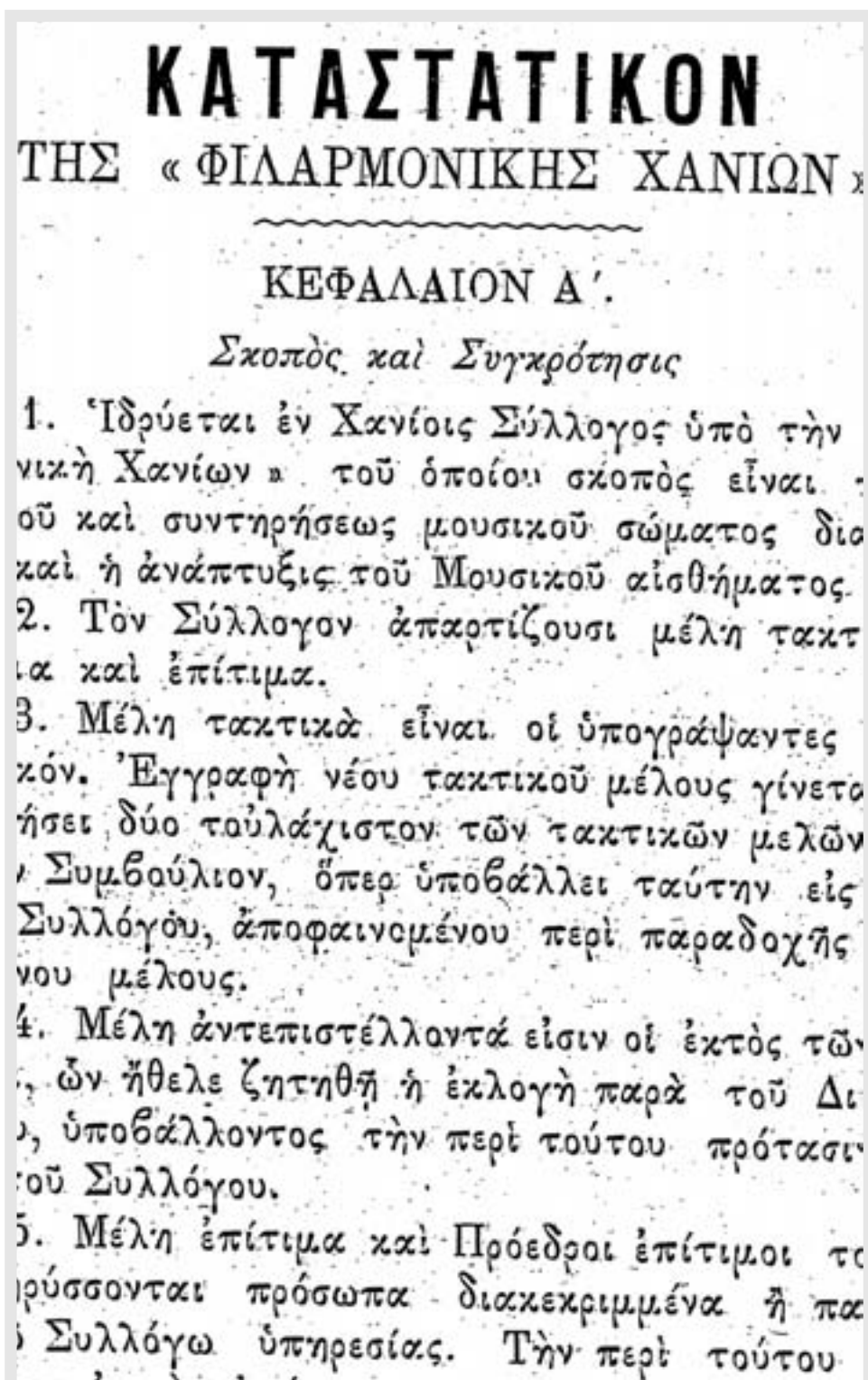
Ο Μουσικός Σύλλογος Ηρακλείου ο «Απόλλων» ιδρύθηκε 9 χρόνια αργότερα. Το καταστατικό του έχει υπογραφεί τα Χριστούγεννα του 1908. Σκοπός του συλλόγου, όπως αναφέρεται στο άρθρο 2 του καταστατικού, είναι «η ανάπτυξις του μουσικού και καλλιτεχνικού αισθηματος παρά τω λαώ δι-

αναγνωσμάτων, διαλέξεων, διαδόσεως σχετικών βιβλίων, καταρτισμού σχολών φωνητικής και οργανικής μουσικής και της συστάσεως Φιλαρμονικής».

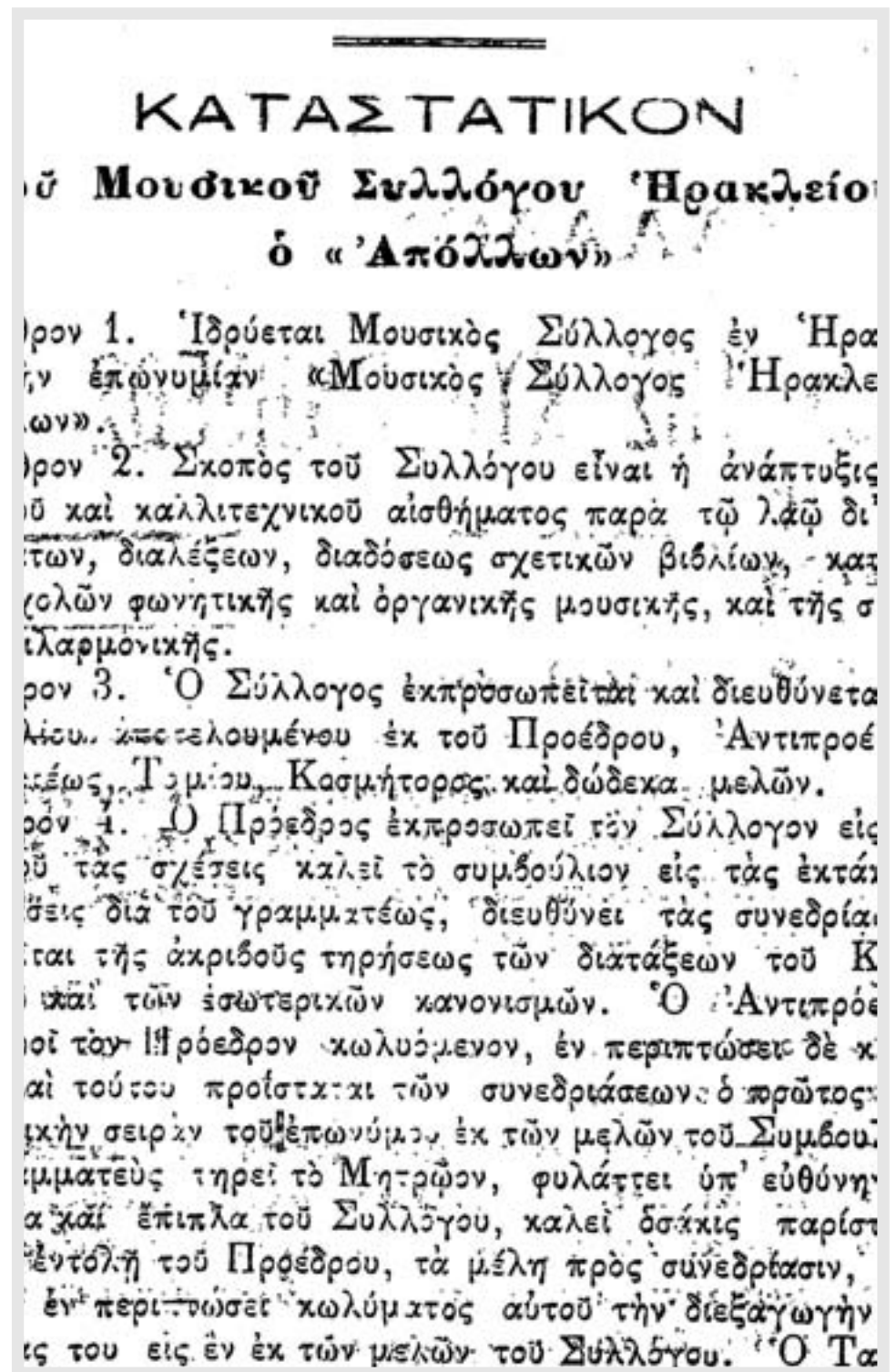
Στο άρθρο 12 αναφέρονται τα ιδρυτικά μέλη:

Ιδρυταί του Συλλόγου είναι οι υπογράφωντες το παρόν, η δε διοίκησις αυτού από σήμερα μέχρι της πρώτης εκλογής κατά τα ανωτέρω διαγεγραμμένα ανατίθεται εις τους κ.κ. Μαλαγαρδήν Π. Δικηγόρον, πρόεδρον, Γεωργιάδην Αλ. παραγγελιοδόχον, αντιπρόεδρον, Ζαχαριουδάκην Ν. τραπεζικόν υπάλληλον γραμματέα, Μεταξάν Ν.

δημόσιον κατήγορον, κοσμήτορα, Καρούζον Ιω. διδάκτορα της Νομικής, ταμίαν και μέλη Ξενουδάκην Απ. δικηγόρον, Καπνιστόν Αντ. έμπορον, Γιαννακουδάκην Κ. τραπεζικόν υπάλληλον, Λογιάδην Ευαγ. δικηγόρον, Κυριάκον Δ. μηχανικόν, Αββακίαν Σ. έμπορον, Δοκουμετζίδην Κιμ. ιατρόν, Μπαμιδάκην Εμμ. έμπορον, Μηλιαράν Εμμ. συμβολαιογράφον, Κουναλάκην Β. εμπορορράπτην, Γερωνυμάκην Γ. δικηγόρον, Τζοβανήν Ι. καθηγητήν και Βαρούχαν Γ. ταμίαν του τελωνείου.

Το καταστατικό της «Φιλαρμονικής Χανίων», που ιδρύθηκε το 1899

Το καταστατικό του μουσικού συλλόγου Ηρακλείου ο «Απόλλων», με ημερομηνία 25 Δεκεμβρίου 1908

“Κρητικός Γυμναστικός Σύλλογος εν Ηρακλείω”

Το πρώτο αθλητικό σωματείο ιδρύεται τον Αύγουστο του 1899

Με τη συγκρότηση της Κρητικής Πολιτείας, αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους και συλλογικοί φορείς που δημιουργούν οι Χριστιανοί Κρητικοί, συχνά μαζί με τους Μουσουλμάνους συμπατριώτες τους. Βασική προϋπόθεση σε όλες τις περιπτώσεις, «η μη ανάμειξις εις την πολιτικήν». Ο πρώτος αθλητικός σύλλογος που επισήμως ιδρύεται αυτή την περίοδο είναι ο «Κρητικός Γυμναστικός Σύλλογος εν Ηρακλείω» στα ιδρυτικά μέλη του οποίου εντοπίζουμε επιφανείς Ηρακλειώτες της εποχής, όπως ο μετέπειτα υπουργός της Κρητικής Κυβέρνησης Εμμανουήλ Λογιαδάκης, που είναι ο πρώτος πρόεδρος, ο καπετάνιος και αργότερα πληρεξούσιος Ιωάννης Πολυζήγκης, ο δικηγόρος Δευκαλίων Μαρκόπουλος, ο υπεύθυνος έκδοσης της εφημερίδας «Αλήθεια» του Στυλιανού Αλεξίου, Ιωάννης Βογιατζάκης, ο νομάρχης Ηρακλείου Γεώργιος Δοκουμιτζίδης. Ο πρώτος κρητικός αθλητικός σύλλογος ιδρύεται στις 10 Αυγούστου 1899, με διάταγμα που υπογράφουν ο Πρίγκιπας και ο επί των εσωτερικών Σύμβουλος Μανούσος Κούνδουρος.

Σκοπός, όπως αναφέρεται στο καταστατικό, είναι «η εις απάσας τας κοινωνικάς τάξεις διάδοσις της Γυμναστικής». Και μέσα προς επίτευξη του σκοπού, είναι:

α) Η ίδρυσις κεντρικού εν Ηρακλείω γυμναστηρίου μετά των απαιτούμενων παραρτημάτων αυτού και παντός άλλου αναγκαίου θεωρουμένου γυμναστικού παιχνιδιού κ.τ.λ.

β) Η μετ' άλλων γυμναστικών Συλλόγων επικοινωνία, άμεσον σκοπόν έχουσα την διάδοσιν αυτήν της Γυμναστικής και την δι' αμοιβαίας ηθικής υποστηρίξεως προαγωγήν και ευόδωσιν των υπ' αυτών (των Συλλόγων) επιδιωκόμενων σκοπών.

δ) Η ενέργεια προς ίδρυσιν ετέρων γυμναστηρίων και εν άλλαις πόλεσι και κόμαις της Νήσου.

ε) Η τέλεσις Κρητικών Γυμναστικών αγώνων».

Σύμφωνα με το καταστατικό, τα μέλη στις διάφορες ασκήσεις, εκδηλώσεις, τελειότητες, εκδρομές και πορείες «φέρουσιν επί του στήθους το σήμα του συλλόγου».

Για να εγγραφεί κάποιος μέλος πρέπει να είναι ενήλικος, αλλά και για τους ανηλίκους, αν θέλουν να εγγραφούν, είναι στην κρίση του διοικητικού συμβουλίου. Ενώ για να εγγραφεί κάποιος θα πρέπει να καταβληθεί ποσό «δραχμάς δύο ημετέρας εφ' άπαξ, κατά μήνα δε ως τακτική συνδρομήν δραχμήν μίαν». Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο του συλλόγου και τα ιδρυτικά μέλη, που κατέθεσαν στον Πρίγκιπα το καταστατικό, στις 16 Ιουλίου 1899, ήταν τα παρακάτω:

- Ο πρόεδρος**
Εμμανουήλ Λογιαδάκης
- Ο Γεν. Γραμματέας**
Κωνστ. Γ. Σταματάκης
- Το Διοικητικόν Συμβούλιον**
Ιωάννης Γ. Πολυζήγκης,
Γεώργιος Μερκατάκης, Ιωάννης Γ. Βογιατζάκης, Εμμανουήλ Ζ. Μηλιαράς, Αριστ. Γ. Βασιλακάκης, Ιωάννης Δρακόπουλος, Γεώργιος Βλαστός, Δευκαλίων Μαρκόπουλος, Γεώργιος Δοκουμιτζίδης, Εμμανουήλ Μ. Μαραγκάκης, Μιχαήλ Μακράκης, Στυλιανός Καταλαγαριανός.

Τα τακτικά μέλη του Συλλόγου

Ιωάννης Μ. Καστρινάκης, Κωνσταντίνος Αλεξανδριδής, Βασίλειος Κουνάλακης, Χριστόφορος Γεωργιάδης, Μιχαήλ Κουνάλακης, Ιωάννης Δρακόπουλος, Γεώργιος Βλαστός, Μιχαήλ Φανουράκης, Κωνσταντίνος Δοκουμιτζίδης, Θρασύβουλος Μαρκιάδης, Ζαχαρίας Μαρκιάδης, Νικόλαος Βιστάκης, Σταύρος Νιώτης, Ευάγγελος Πετυχάκης, Νικόλαος Μείμαράκης, Κωνσταντίνος Βαβουράκης, Δημήτριος Βαβουράκης, Στυλιανός Μηλιαράς, Αριστείδης Βασιλακάκης, Στυλιανός Βογιατζάκης, Νικόλαος Αληκώτης, Κωνσταντίνος Μαριδάκης, Γεώργιος Δου-

Μαθητές γυμναζόμενοι στο Γυμνάσιο Ηρακλείου

Το διάταγμα της ίδρυσης του πρώτου αθλητικού συλλόγου στην Κρήτη, στις 10 Αυγούστου 1910, και το καταστατικό του, όπως δημοσιεύθηκαν στην επίσημη εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας

γελος Πετυχάκης, Νικόλαος Μείμαράκης, Κωνσταντίνος Βαβουράκης, Δημήτριος Βαβουράκης, Στυλιανός Μηλιαράς, Αριστείδης Βασιλακάκης, Στυλιανός Βογιατζάκης, Νικόλαος Αληκώτης, Κωνσταντίνος Μαριδάκης, Γεώργιος Δου-

κουμιτζίδης, Κωνσταντίνος Μυλοποταμιτάκης, Κωνσταντίνος Σταματάκης, Κωνσταντίνος Λιναράς, Εμμανουήλ Βασιλάκης, Ευάγγελος Λογιαδάκης, Απόστολος Βαβουράκης, Εμμανουήλ Καστρινάκης, Απολλόδωρος Μελισσειδής,

Τα αποτελέσματα γυμναστικών αγώνων του Γυμνασίου και των Ελληνικών Σχολείων του Ηρακλείου, όπως δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «Ίδη» της 29 Μαΐου 1910

Ιωάννης Λυδάκης, Εμμανουήλ Χουρδάκης, Ευάγγελος Ξανθουδίδης, Νικόλαος Αντωνακάκης, Ιωάννης Πολυζήγκης, Δημήτριος Ιερωνυμίδης, Γεώργιος Νιωτάκης, Αντώνιος Χατζιδάκης, Εμμανουήλ Μπαμμεδάκης, Γεώργιος Μερκατάκης, Δημήτριος Καπετανιανάκης, Ιωάννης Κ. Κοκκινιάκης, Αριστοτέλης Παλιδής, Ζαχαρίας Παπαδά-

κης, Εμμανουήλ Μηλιαράς, Δευκαλίων Μαρκόπουλος Εμμανουήλ Μαραγκάκης, Νικόλαος Φουντουλάκης, Εμμανουήλ Ζωρζάκης, Ιδομενεύς Καστρινογιαννάκης, Μιχαήλ Κοκολάκης, Εμμανουήλ Διαρμισάκης, Στυλιανός Κουνάλακης, Μιχαήλ Φουντουλάκης, Κωνσταντίνος Λυουπράκης, Αριστείδης Μ. Σγουρά-

Δίκτυο Καταστημάτων Κρήτης

- Ηράκλειο
- Χανιά
- Ιεράπετρα
- Άγιος Νικόλαος
- Αρκαλοχώρι
- Ρέθυμνο
- Κνωσός
- Μοίρες
- Τυμπάκι
- Πυργιωτίσσης
- Καστέλλι
- Κισσάμου
- Σητεία
- Ν. Αλικαρνασός
- Μάλια Πεδιάδος

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

www.piraeusbank.gr
© 801-802-803-804

Τα επαγγέλματα στην Κρήτη των αρχών του 20ου αιώνα

Επαγγέλματα ξεχασμένα. Μερικά απ' αυτά ίσως δεν τα ακούσαμε ποτέ, ούτε στις ιστορίες των παλιότερων. Κάποιες άλλες "ειδικότητες" σήμερα μπορεί και να προκαλούν τον... πονηρό γέλωτα, όπως αυτό του "διευθυντή οίκου ανοχής"!

"Η τον προβληματισμό, όπως αυτό του "τοκιστή" ή του "προξοφλητή χρηματικών ενταλμάτων και αποδείξεων πιστωτών του Δημοσίου".

Η πρώτη επαγγελματική ιδιότητα ήταν πολύ διαδεδομένη στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας, αλλά και στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Μάλιστα σε συζητήσεις στη Βουλή της Κρήτης πληρεξούσιοι δεν δίστασαν να αποκαλέσουν τοκογλύφους τους τοκιστές, καταγγέλλοντας ότι μερικοί απ' αυτούς έπαιρναν τις περιουσίες των Κρητικών για λίγα γρόσια που τους δάνεισαν και λόγω των επαναστάσεων ή της δυστυχίας που υπήρχε, δεν μπόρεσαν να τους πληρώσουν εγκαίρως.

Μέσα από τη νομοθεσία για τη φορολογία, μπορούμε να διακρίνουμε τα νόμια επαγγέλματα στην Κρήτη των αρχών του 20ου αιώνα.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ Α' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Αμάξιος ιδιοκτήτης συρομένης υπό 2 ίππων. Βυροδέψης διατηρών βυροδεψείον μετ' εργατών.

Διευθυνταί καφωδίων και οίκων ανοχής.

Εργολάβοι ναυπηγίας.

Εργολάβοι λέμβων, τρεχαντήρων και λοιπών διατηρούντες κατάστημα.

Εργοστάσιον ατμομύλου δι' εκάστην πέτραν.

Εργοστάσιον οινοποιίας.

Εργοστάσιον Ζυθοποιίας.

Εργοστάσιον ατμ. επίπλων, μηχανών ή εργαλείων.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον κατασκευής ζυμαρικών.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον βυροδεψείον

Εργοστάσιον ατμοκίνητον πιλοποιείον

Εργοστάσιον ατμοκίνητον ή υδροκίνητον κατασκευής σφαιρών, σφαιριδίων, φυσηγίων.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον πυριτιδοποιίας.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον παγοποιίας.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον οινοποιίας

Εργοστάσιον ατμοκίνητον λιθοτομίας έχων μέχρι 10 εργατάς

Εργοστάσιον ατμοκίνητον υφαντήριον.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον αρτοποιείον

Εργοστάσιον ατμοκίνητον ελαιοποιίας ή πυρηνελαίου.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον έχων υδροκινήτους ή ατμοκινήτους εκθλιπτικές ελαίους μηχανάς δι' εκάστην μηχανήν.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον ή μη σαπωνοποιίας.

Εργοστάσιον κατασκευής κομφένων και χαλβάδων.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον κατασκευής

χρωμάτων.

Εργοστάσιον ατμοκίνητον χαρτοποιίας.

Εταιρία ασφαλιστική έχουσα πρακτορείον εν Κρήτη.

Εμποροι ξυλείας οικοδομησίμου ή ναυπηγησίμου προς κατασκευήν βαρελιών ή επίπλων ή άλλων ειδών.

Εμποροι σκευών εκ κρυστάλλου και πορσελάνης.

Εμποροι καπνού μεγάλης ποσότητος.

Εμποροι σιδήρου και χαλκού εις μεγάλας ποσότητας.

Εργοστάσιον κεραμιδοποιίας και κεραμοποιίας.

Εμποροι πολυτίμων κοσμημάτων και σκευών εκ χρυσού, αργύρου.

Εμποροι δερμάτων και πετσίων χονδρικόως.

Εμποροι υφασμάτων εις μεγάλας ποσότητας.

Εμποροι αποικιακών.

Εμπορος ή προμηθευτής σιτηρών και αλεύρων εις μεγάλας ποσότητας.

Εμποροι ή προμηθευταί αγοράζοντες χονδρικόως σταφίδας, ελαιον, κίτρα ή χαρούπια.

Εργολάβοι δημοσίων, δημοτικών ή ιδιωτικών έργων αξίας μεγαλύτερας των 100 χιλ. δραχμών.

Εταιρία εξορύξεως ορυκτών και οι ιδιοκτήται λειτουργούντος μεταλλείου ή απλής εξορύξεως μεταλλευμάτων.

Ιδιοκτήτης εμπορικών πλοίων χωρητικότητος άνω των 15 τόννων.

Ιδιοκτήται ποδηλάτων προς ενοικίασιν.

Ιδιοκτήτης αυτοκινήτου αμάξης δι' εκάστην.

Καταστήματα και υποκαταστήματα των διαφόρων Τραπεζών.

Πρακτορεία εφημερίδων μετά χαρτοπωλείων και βιβλιοπωλείων.

Πρακτορεία ατμοπλοϊκών Εταιρειών εν ταις τρισι πόλεσι.

Τραπεζίται και τοκισταί τοκίζοντες άνω των 15 χιλιάδων δραχμών.

ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ Β' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Αρτοποιός

Ατμοκίνητον βαφείον

Αρχιτέκτονες ή εργολάβοι οικοδομών

Βαρελοποιείον κατασκευής βαρελιών ουγι προς εξαγωγήν

Βιβλιοπώλης και Χαρτοπώλης

Διευθυνταί ιδιωτ. εκπαιδευτηρίων

Εργοστ. πλεκτικής φανελλών ή καλτσών και μοιρών ειδών.

Εμποροι ετοιμών ευρωπαϊκών ενδυμάτων

Εμποροι δερμάτων και πετσίων λιανικόως

Εμποροι ευρωπαϊκών πέλων

Εμποροι σκευών εκ πηλού και υέλου

Εμποροι ωρολογίων μετά καταστήματος

Εμποροι υφασμάτων

Εμποροι μεταλλίων ειδών και ποικίλων ειδών

Εμποροι ή προμηθευταί σιτηρών (πολυτελείας χρηματοκιβωτίων έμπορο)

Εμποροι επίπλων ήτοι οικιακών σκευών

Εμποροι ειδών φανοποιίας ή άλλων μεταλλίων

Εμποροι σιδήρου και χαλκού (σολήνων)

Εμποροράπτται

Εμπορομεσίται

Εμποροι βιομηχανικών προϊόντων

Εμποροι ωρολογίων

Εργολάβος θεαμάτων, ακροαμάτων ή χορών

Εδωδιμπώλης (μπακάλης)

Ζαχαροπλάσταί ή ζαχαροπώλαι

Ιατροί

Κατασκευαστής ή πωλητής ζυμαρικών, μακαρονίων κλπ.

Κατασκευαστής λεμονάδας σέλτζη ή πωλητής αυτών και ζύθου

Κραββατοπώλης

Καπνοπώλαι

Καφετζής με μπιλιάρδον

Κουρείον εν ώ παλούνται και αρώματα

Κατασκευαστής ή πωλητής καθεκλών

Κατασκευαστής ή πωλητής γυναικείων πέλων ή φορεμάτων διατηρών κατάστημα

Κατασκευαστής ή πωλητής κορνιζών

Μάγειροι εν πόλεσι

Μικρέμποροι πωλούντες εις καταναλωτάς

Ξενοδογεία μετά καταστήματος

Ξενοδογεία μετά δωμάτων προς ενοικίασιν

Οδοιτοίχοι

Οινέμποροι και οινοπώλαι

Πωληταί διαφόρων βαφών ή χρωμάτων

Πωληταί πυρίτιδος σφαιριδίων και φυσηγίων

Πωληταί παιδικών παιγνιδίων

Πωληταί ειδών εκ σιδήρου ή άλλων μετάλλων μικράς αξίας κιγκαλιρίας

Πωληταί μηχανών ραπτικής

Πωληταί όπλων

Πωληταί ποδηλάτων

Πωληταί σχοινίων, αγκυρών, αλύσεων κλπ. δια πλοία

Πωληταί πνευματωδών ποτών

Προμηθευταί εγχωρίων προϊόντων προς εξαγωγήν

Προξοφληταί χρηματ. ενταλμάτων και αποδείξεων πιστωτών του Δημοσίου

Συμβολαιογράφοι

Τυπογραφεία

Υπάλληλοι τραπεζιτικών, εμπορικών ή βιομηχανικών καταστημάτων, οίκων ή εταιριών

Υποδηματοποιοί και υποδηματοπώλαι μετά καταστήματος

Φωτογράφοι

Φαρμακοποιοί και φαρμακοπώλαι

Χαλβατζής

Χρυσογοεία μετά εργατών ή υπαλλήλων πλειόνων του ενός

Ωρολογοποιεία και χρυσογοεία ηνωμένα

ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΑ Γ' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Αρτοποιός

Αλλαντοποιός και αλλαντοπώλης

Αμπατζής

Αλευροπώλης

Ανθοπώλης (διατηρών κατάστημα)

Αργυροποιός (σαράφης)

Βιβλιοδέτης

Βαφεύς

Βαρελοποιός ή κηδοποιός

Βιλανεύς (λουτράρης)

Γαλακτοπώλης μετά καταστήματος

Γνωστής

Γούναρης ή γουναροποιός

Διορθωτής ωρολογίων

Διδάσκαλος γορού

Διεργητής ξένων γλωσσών

Διδάσκαλος διπλογραφίας

Διδάσκαλος ποδηλασίας

Διευθυνταί Λουτρών

Δισακοποιοί (μουτάφηδες)

Διορθωτής ή κατασκευαστής όπλων

Διδάσκαλος ή χορδιστής κλειδοκυμβάλων

Επιδιορθωτής ραπτομηχανών

Εργολάβος τοιχογραφημάτων (ζωγραφιών)

Εργοστάσιον κατασκευής φακέλων

Εμποροι ανθράκων, καυσόξυλων ή ασβέστου

Εμποροι απλών εμπορικών βιβλίων

Επιδιορθωτής αμαζών ή κάρρων

Εργολάβος ακατέργαστων λίθων

Εργοστάσιον χειροκίνητον κατασκευής ταινιών (κορδελλών)

Επιτηρητής οικοδομών, οδοποιίας, γεφυροποιίας

Επιδιορθωτής πέλων εν γένει

Ζυγιστής

Ιγθσοπώλης

Κατασκευαστής σακκιδίων

Κουρεύς άνευ πωλήσεως αρωμάτων

Κοφφινοποιός ή καλαθοποιός

Καλαποδάς ή Τσοκαράς

Καφεκόπτης

Καροτσέρης

Καθεκλιοδιορθωτής

Κατασκευαστής αδρακτιών

Καπνοτάδες

Κατασκευαστής πέλων και κασκέτων

Κατασκευαστής μουσικών οργάνων

Κατασκευαστής υφαντικών κτενίων

Κατασκευαστής κτυίων δια πέλους, καπνών κλπ.

Κατασκευαστής ή πωλητής πυροτεχνημάτων

Κατασκευαστής κατσίφων και φύλλων εκ ζύμης

Κατασκευαστής πηλίνων αργείων

Κατασκευαστής κτενίων

Κατασκευαστής ή πωλητής χειροκτείων

Κατασκευαστής ή πωλητής μακρουτσιών

Κατασκευαστής ναργηλέδων

Κατασκευαστής ψηκτρών

Κατασκευαστής υδραυλικών εργαλείων

Κηροπώλης ή Κηροχύτες

Καφετζής άνευ μπιλιάρδου

Κρεοπώλης

Κιβωτοποιός διατηρών κατάστημα

Κατασκευαστής ειδών φανοποιίας ή άλλων μεταλλίων σολήνων

Κατασκευαστής ή εφαρμοστής Ηλεκτρικών κωδώνων

Κατασκευαστής ή επιδιορθωτής επιπέπων

Κατασκευαστής ή πωλητής τούτων

Κατασκευαστής αμαζών

Κατασκευαστής κάρρων

Κτίστης

Καφεκόπτης

Λαδοπώλης (πωλητής αρωμ. ελαίων)

Λιθοξόος

Μάγειρος φαγητών εν χωρίοις

Μαχιροποιός

Μεσίτης υπηρετών και υπηρετριών

Μοδίσταί ή απλαί ράπτριαι

Μυλωνάς γύψου ή κουρασανίου

Μαίαι

Ορειγαλκούς

Παπλωματάς ή στρωματάς

Πωλητής πηλίνων αργείων

Πωλητής εικόνων

Πωλητής παλαιών ενδυμάτων

Πωλητής πνευματωδών ποτών

Πανδογέυς

Πεταλάς

Πωλητής βιβλίων

Πωλητής οπωρικών λιανικόως

Πωλητής πτηνών και λαχάνων

Πωλητής σκανύ, κρηθής, πιτύρων, ορούζης

Πωλητής οικοδομησίμων υλών, ήτοι ασβέστου, κεραμών ή άλλων ειδών

Πωλητής χάρτου και άλλων ειδών γραψίματος

Ράπτης απλούς

Σχοινιάς

Σαρωματάς (Παρασυροποιός)

Σκυτορράπτης (σαράφης)

Σκευοτομιστής (ταπιτσιέρης)

Σανδαλοποιός (παπουτσής)

Στατηροποιός

Στιβακτής βαμβακίων

Στοιχειογύτης

Σωμαροποιός

Σιδηρουργός (δερμιτζής)

Στραγαλοποιός

Ταινοπλέκτης ή καζάζης

Τορνευτής

Τενεκετζής ή φαναρτζής

Ταμπακοπώλης

Φουρνάρης απλούς

Φεσάς

Φερετροποιός

Χρυσογοείον εργατών ή υπαλλήλων

Χρυσοκεντητής

Χαλκωματάς

Ψαθοποιός.

Το επαγγελματικό της πορνείας και η διαμαρτυρία Ευμενίου

ο συστήσετε τη αρμοδία επιτροπή, να λάβη υπόψη ου μονον την προσβολήν, ήν η Ορθόδοξος Εκκλησία υφίσταται δια της υπέρξεως και διατηρήσεως του ειρημένου Νόμου αλλά συνάμα και τους κοινωνικούς κινδύνους, ους εγκλείει η εις το επαγγελματικό τούτου παρεχόμενη επίσημος προστασία. Προς πίστωσην τούτου πολλά έχομεν να παρουσιάσωμεν παραδείγματα γυναικών και κορασιών, αίτινες ελθούσαι εις ρήξιν μετά των συζύγων ή γονέων αυτών κατά την επίσημον προστασίαν της πορνείας, ου

Χριστούγεννα 1898

Δύο κείμενα στην "Εστία" για την ελευθερωθείσα Κρήτη

Η Κρήτη είχε πλέον απελευθερωθεί. Ο πρίγκιπας βρισκόταν στη θέση του Υπατου Αρμοστή.

Κι οι καιροί έμοιαζαν διαφορετικοί, οι άνθρωποι πιο αισιόδοξοι. Τα Χριστούγεννα του 1898 η "Εστία" κυκλοφόρησε μια εορταστική έκδοση, με κείμενα

για την Ελλάδα και την Κρήτη. Από την έκδοση εκείνων των Χριστουγέννων προέρχονται δύο κείμενα, που αφορούν στην Κρήτη.

Το πρώτο, με τίτλο "Ο Μιαούλης" φέρει υπογραφή το αρχίγραμμα "Γ", το δεύτερο, "Ηλιόπουλος Δύσις" υπογράφεται με το ψευδώνυμο "Ελλην".

Ο Μιαούλης

Τώρα πλέον όπου η Κρήτη είναι ελεύθερα, τώρα πλέον όπου εις τας επάλξεις των Ενετικών της φρουριών κυματίζει αντί της ημισελήνου η σημαία της αυτονομίας, τώρα πλέον όπου και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης έφυγεν από το ηρωϊκόν έδαφος της, η ανάμνησις ενός γεγονότος σημαντικού και δια την Κρήτην και δια την Ελλάδα επανέρχεται ζωηρά εις την φαντασίαν μου και η ψυχή μου επαναστρέφουσα εις το αιματηρόν της νήσου παρελθόν, υφίσταται αλλόκοτον τινα συγκίνησιν, την οποίαν εν ακριβεία αδυνατώ να εξωτεριμείσω και εις εκάστην επάνοδον του νου μου εις την ανάμνησίν ταύτην παθάνομαι και πνευστώ ως αν δεν επρόκειτο περί αναμνήσεως μόνον, αλλά περί πραγματικής επαναλήψεως της σκηνής.

Δυο σχεδόν παρήλθον έτη έκτοτε και μετά είκοσιν όμως ετη και μετά πενήντα έτη τα αυτά συναισθήματα θα γενώνται εις το βάθος της ψυχής μου, οσάκις ο νους μου επανέρχεται εις το παρελθόν και αναπολεί την τόσο βαθείως συγκινούσαν με σκηνήν.

Μετά διήμερον τρικυμίων, κατά την οποίαν ο μαινόμενος άνεμος εξώθει αδιακόπως μετά μανίας τα κύματα επάνω εις τα διάβρωτα εκ του χρόνου και της τρικυμίας τείχη του Ηρακλείου, ανέτειλε μια από τας ωριαίας του Ιανουαρίου ημέρας, τας συνήθεις ιδιαιζόντως εις την Ελλάδα. Ο άνεμος κατέπαυσεν, η θάλασσα έγεινε εκ μιας ήρεμος και γαληνιαία, ο ουρανός εκχαίρισε και μόνον επί της υψηλής της Ίδης κορυφής συνωθούντο ακόμη κατάλευκά τινα σύννεφα, συγγεόμενα με την γίονα, η οποία εξετείνετο καθ' όλην την έκτασιν των επικλυμένων πλευρών της.

Την μεσημβρίαν της ημέρας εκείνης δύο πλοία εξέπλευσαν εκ του λιμένος του Ηρακλείου, την αΐτην ακολουθούοντα πλεύσιν και αμφοτέρα αμιλλώμενα κατά την ταχύτητα. Το εν ηκολούθει το άλλο εξ αποστάσεως μιλίου περίπου. Από των καπνοδόχων αυτών ανέθροσκον διαγκεώς πυκνά νέφη μέλανος καπνού και αι μηχαναί των ολοταχώς λειτουργούσαι εξώθουν αμφοτέρα μετά της

μεγίστης δυνατής ταχύτητος επί τα πρόσω. Το πρώτον έφειγε. Το δεύτερον εδίωκε. Τούτο τουλάχιστον ηδύνατό τις να συμπεράνη ασφαλώς εκ των κινήσεών των.

Δεξιά του δρόμου τον οποίον αμφοτέρα τα πλοία ηκολούθουν εξετείνετο η κρητική παραλία αριστερά το αναπεπταμένον Αιγαίον. Πέραν εις την ευδιάκριτον γραμμήν του ορίζοντος δεν εφαινετο τίποτε· εφ' όσον τουλάχιστον το βλέμμα εξικνείτο ουδέν πλοίον δευκρινέτο που.

Η φυγή και η διώξις διήρκεσεν επί τριώνων. Αίφνης όμως το διώκον πλοίον επιβάρησε αποτόμως επί το φεύγον και αι δύναι, τας οποίας σχηματίζει εις την πρύμνην αυτού η έλιξ του γίνονται μεγαλειότερα επί μάλλον. Από της καπνοδόχου του αφιένται αποτόμως τεράστια καπνού νέφη. Την πρωράν του επιστρέφει επί μάλλον και μάλλον υψηλότερον ο αφρός των διασχίζομένων υδάτων. Το φεύγον πλοίον μιμείται τας κινήσεις του και αυξάνει και τούτο ταχύτητα, τηρούν την αυτήν πάντοτε πλεύσιν. Ο σκοπός αμφοτέρων γίνεται καταφανέστερος πλέον. Το πρώτον αποπειράται να διαφύγη το δεύτερο εκβιάζει τας μηχανάς του, όπως το φθάση και ταχύτερον του πρώτου ελαττόνει ολονέν το διάστημα, το οποίον τα χωρίζει.

Ηδη μόλις απέχουσιν αλλήλων χίλια πεντακόσια μέτρα. Το διώκον πλοίον παίρει εις τον μεγάν ιστόν του και εις τον ιστόν του επιδρόμου του ανα τέσσαρα σήματα και εφιστά επ' αυτών την προσοχήν του φεύγοντος διασφαίρου βολής τηλεβόλου.

Εάν τα πλοία ήσαν ήρεμα ένεκα της νηνεμίας τα σχήματα δεν θα διεκρίνοντο· άλλ' εκ την ταχύτητός των σχηματίζεται ρεύμα αέρος δώδεκα μιλίων την ώραν και τα επηρμένα σήματα κυματίζουν ποικιλόχρωμα και ειδικά κριτα· άλλως τε η άσφαρις του τηλεβόλου βολή αντηχίσαντα επάνω εις τα βουνά της εκτεινόμενης δεξιά κρητικής παραλίας έπρεπε να άρη πάσαν αμφιβολίαν του φεύγοντος πλοίου.

Εν τούτοις, τούτο δεν μεταβάλλει την πλεύσιν του, ουδ' ανακόπτει τον δρόμον του· τουναντίον μάλλον αντί απαντήσεως τροφοδοτεί τας εστίαις των λεβήτων του και από των καπνοδόχων του εκβάλλονται τώρα, μαζί με τα μαύρα του καπνού νέφη, φλόγες και σπινθήρες. Οι τροχοί του πλήσσουν τα ύδατα μετά μεγαλειτέρας μανίας.

Αγωνίζεται όπως διαφύγη.

Η απόστασις των όμως επί μάλλον και μάλλον ελαττούται και ήδη μόλις απέχουν αλλήλων κατά χίλια τριακόσια μέτρα.

Αι σάλπιγγες του διώκοντος πλοίου ήχουσι το πολεμικόν συγκλητήριο. Έκτακτος κινήσις παρατηρείται εις το κατάστρωμά του. Οι ναύται του τάσσονται εις τας θέσεις της πολεμικής εγέρσεως. Αι θυρίδες του ανοίγονται και από των εξωστών αυτού προβάλλονται τα τεράστια πυροβόλα του έτοιμα προς πυροβόλησιν. Της προπαρασκευής ταύτης περαιωθείσης πας θόρυβος καταπαύει επί του καταστρώματός του. Νομίζει τις ότι το εκ διακοσίαν ανδρών πλήρωμά του δεν ζη, δεν αναπνέει. Μόνον της μηχανής ο μονότονος κτύπος και της έλικος ο τριγμός ακούονται εν τη άκρη εκείνη ησυχία.

Η απόστασις των δύο πλοίων επί μάλλον και μάλλον ελαττούται. Δεν απέχουν πλέον αλλήλων εις μι χίλια διακόσια μέτρα.

"Πρωαίον και δεξιόν πυροβόλον σκοπεύσατε επί το σκάφος!"

Εις το πρόσταγμα τούτου του ευθυνεού και απαράχου κυβερνήτου, του ισταμένου επί της υψηλοτέρας των γεφυρών του διώκοντος πλοίου, οι υπηρέται των δύο πυροβόλων κινούνται από τας θέσεις των, αναλαμβάνουν τα σύσπαστα της πλαγίας και τους στροφάλους της καθ' ύψος σκοπεύσεως, και τα στόμια των πυροβόλων συννεύσαντα επιβάλλονται επί το διωκόμενον τροχίλατον.

"Ετοιμόν!" "Ετοιμόν!" εidoποιούσιν αλληλοδιαδόχως οι επιστάται των υπό σκόπευσιν πυροβόλων.

"Πυρ!" αναφωνεί ο κυβερνήτης από της γεφυράς. Τον κρότον αμφοτέρων των πυροβολισμών διαδέχεται ο οξύς συριγγμός των σφαιρών εις τον αέρα και αι ουρανομήκης κραυγαί διακοσίαν ομού ανθρωπών.

"Ζήτω το έθνος!"

Και αντηχούσιν απέναντι τα βουνά της σιλαβαωμένης Κρήτης και επαναλαμβάνεται η αυτή κραυγή από το βάθος εκάστης έναντι Κρητικής χαράδρας, ασθνεστέρα όμως, ως εν απέλιπον αι δυνάμεις από την εξητλημένην δούλην, όπως κραυγάση ζωηρότερον.

Πριν η διαλυτή των πρώτων πυροβολισμών ο καπνός τα πυροβόλα προέκονται και γεμίζονται εκ νέου. "Παρ' όλην όμως την αστοχίαν των πρώτων βολών του, τα

Το εξώφυλλο της εορταστικής Έκδοσης της "Εστίας", τα Χριστούγεννα του 1898

σήματα του διώκοντος πλοίου κατενοήθησαν ήδη και τα γεμισθέντα εκ νέου πυροβόλα δεν εχρησιμοποίηθησαν.

Το εις μάτην αποπειραθέν να διαφύγη πλοίον ελίσσεται αριστερά και αναλαμβάνουν την αντίθετον ακριβώς πλεύσιν επαναπλέει εις Ηράκλειον, συμφώνως προς το σημανθέν αυτό σήμα του διεθνούς σηματολογίου.

Την εσπέραν της αυτής ημέρας αμφοτέρα τα πλοία κατέπλευσαν εις Ηράκλειον, όθεν είχαν αναχωρήσει την μεσημβρίαν.

Το εν-το Φουάτ-επέστρεφεν άπρακτον, το έτερον - ο Ναύαρχος Μιαούλης- είχαν επιτύχει του σκοπού του παρά την αποτυχίαν των πρώτων οβίδων του. Οι απειλούμενοι δια σφαγής χριστιανοί κάτοικοι της Σητείας είχαν σωθή.

Γ.

Δεν είναι σπάνιον ημέρα χειμερινή, ημέρα μολυβδίνη, εξ εκείνων αι οποίαι πιζούν βαρύτατα τα στήθη, καθ' ας άγριος μυκάται ο βορράς και η βροχή πλήττει τα παράθυρα με τον κρότον εκείνον τον μονότον, τον πένθιμον, ο αντίκτυπος του οποίου εν συναισθηματι καυστικού άλγους δονεί την ψυχή, να δεχθή αίφνης εκπνέουσα προς την δύσιν, των ηλιακών ακτίνων το θερμόν φίλημα, αρραβώνα ελπίδος, μειδιάμα αρρήτου στοργής της μητρός φύσεως. Ω! αι ακτίνες αι διαπερώσαι το ρηγνύμενον μολυβδινον καταπέτασμα του στερεώ-

ματος, καθ' ην στιγμήν ο μεγαλοπρεπής του φωτός δωρητής καταδύεται εις τα ατέρμονα βάθη του απείρου σκορπίζουσι τότε εις τα βεβαρυμένα στήθη θάλαμο, φως, ελπίδα, θάρρος.

Προσόμειον τοιούτης ημέρας υπήρξε το 1898, του μαύρου 1897 ο διάδοχος.

Εισήλθε και τούτο μελανέιμον, παγερόν εις ελπίδα, γυμνόν εις θάρρος μεθ' όλης της αποσκευής των συμφορών του προκατόχου του, της κληρονομίας του ονειδους, του εξευτελισμού, της αποθαυρόνσεως. Εχειμάσθημεν εν αυτό κλυ-

Ηλιόλουστος Δύσις

δωνιζόμενοι, απεμακρύναμεν αφ' ημών, ως βλασφημίαν του ιδεώδους τους πόθους, ως κράν την προς τας αλύσεις των υποδούλων προσοχήν.

Αλλ' η δύσις του είναι δύσις ηλιοφώτιστος ημέρας χειμερινής. Ενώ πλησιάζει να βυθισθή εις του ανάρχου παρελθόντος το απύθμενον πέλαγος εφώτισε δια των ακτίτων της ελευθερίας της Ίδης τας λευκάς κορυφάς και απ' άκρου εις άκρον της μάρτυρος ηρωίδος υπό

την νιοήν της ελευθερίας εξημέρωσε και διέλυσε την αχλήν δουλείας τριών αιώνων.

Το πρώτον ήδη μετά τόσας γενεάς, αι οποίοι έκλεισαν τους οφθαλμούς απέλιπιδες εν τω ζώφω της δουλείας θα εορτάση η Κρήτη ελευθερα Χριστούγεννα. Επί τόσους αιώνας η δούλος η εξόριστις η Κρής, ουδέποτε εγώρισεν εορτήν. Ο Ευαγγελισμός δεν έφερε την ελπίδα, τα Χριστούγεννα δεν ήσαν η φαιδρά

εορτή επί τη χαρά της σωτηρίας, το Πάσχα δεν είχαν ανάστασιν.

Σήμερον οι κώδωνες ηχούν χαρμόσυνοι και ο αίνος προς τον γεννώμενον Θεόν είναι και ύμνος προς την Ελευθερίαν, την οποίαν Εκείνος ευηγγελίσθη επί της γης· ύμνος προς τον σταυρόν του μαρτυρίου Του, ο οποίος λευκός λάμπει επί του κυανού εδάφους της Σημαίας της Πατρίδος.

Είναι αληθές ότι την Σημαίαν ταύτην την στίζει ερυθρά κηλίς. Αλλ' ενώς της Κρήτης ο προαιώνιος δυνάστης θ' αποβλέπη εις την κηλίδα ταύτην την ερυθράν, ως εις

σύμβολον ψευδές του αθίκτου καταρυσάσης κυριαρχίας, εις την καρδιάν των Κρητών θα συμβολίζη αυτή τας αιματηράς θυσίας, απροσίτους εις πάντα άλλον λαόν, δι' ων εξηγόρασαν την ελευθερίαν των.

Αλλά θα αφαιρέση και το ερυθρόν τούτο στίγμα το μέλλον· θα το εκπλύνουν της χαράς τα δάκρυα, όταν η ηρωική Κόρη θα ριφθή εις της εξ ίσου μάρτυρος μητρός την θερμήν αγκαλίαν.

ΕΛΛΗΝ

Κοντά σας με 20 καταστήματα στην Κρήτη!

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

www.piraeusbank.gr
801-802-803-804

Σε έναν από τους πιο φιλόξενους τόπους στον κόσμο,
δεν μπορείς παρά να προσφέρεις το καλύτερο.

Η Κρήτη φημίζεται σε όλο τον κόσμο για τη φιλοξενία της.
Και εμείς, στην Τράπεζα Πειραιώς έχουμε αυτή τη φιλοξενία ως πρότυπο στην
καθημερινή μας προσπάθεια να προσφέρουμε σε κάθε Κρητικό
αυτό που και ο ίδιος προσφέρει με όλη του την καρδιά:
Το καλύτερο!

Τράπεζα Πειραιώς
Η τράπεζα που αξίζει αυτός ο τόπος.

20 καταστήματα

Ηράκλειο
Χανιά
Ιεράπετρα
Άγιος Νικόλαος
Αρκαλοχώρι
Ρέθυμνο

Κνωσός
Μοίρες
Τυμπάκι Πυργιωτίσσης
Καστέλλι Κισσάμου
Σητεία
Ν. Αλικαρνασός
Μάλια Πεδιάδος

 **ΤΡΑΠΕΖΑ
ΠΕΙΡΑΙΩΣ**

Η Τράπεζα με τη δική σου έννοια